ἘΠΕΤΗΡΙΣ

ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ἜΤΟΣ Η΄

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ἈΘΗΝΑΙ 1931

ΤΥΠ. "ΕΣΤΙΑ„ 5531

ΑΙ ΠΑΡΑ ΤΩ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙΩ

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Γνώστης βαθὺς τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ὁ Εὐστάθιος καὶ τοῦ παροιμιογραφικοῦ πλούτου τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν συγχρόνων του, ἦτο ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς θέσιν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ συγγράμμασιν ἄφθονον χρῆσιν παροιμιῶν νὰ κάμῃ, ἑπόμενος ἄλλως καὶ συνηθείᾳ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ ῥητόρων, οἵτινες πρὸς κόσμον τοῦ λόγου καὶ διέγερσιν ἐνδιαφέροντος, συνήθως μετεχειρίζοντο τὰς παροιμίας[1].

Παρὰ πάντα ἐν τούτοις ταῦτα, γνωρίζων ὁ ἱεράρχης νὰ τηρῇ τὸ μέτρον[2], ἀπέφυγε τὸν πολὺν παροιμιογραφικὸν φόρτον ἐν τοῖς ἔργοις του καὶ μετεχειρίσθη ἐν τῇ τοῦ λόγου του πλοκῇ μόνον ἐκείνας τῶν παρομοιῶν, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς τὸν σκοπόν, ὃν ἐπεδίωκεν.

Ὁ Εὐστάθιος δὲν εἶναι τῶν συγγραφέων ἐκείνων, οἵτινες ἁπλῶς καὶ μόνον, πρὸς πολυμαθείας ἔνδειξιν, μετεχειρίζοντο τὴν παροιμίαν· δι᾽ αὐτὸν ἀποτελεῖ αὕτη ὑποκείμενον ἐρεύνης, καὶ ὁσάκις μάλιστα εὑρίσκει εὐκαιρίαν, συζητεῖ περὶ αὐτῆς καὶ ὑγιεῖς ἐκφέρει γνώμας. Οὕτω περὶ τῆς παροιμίας Κρότωνος ὑγιέστερος, παρατηρεῖ· «Καὶ τὸ Κρότωνος δὲ ὑγιέστερος, ὡς αὐτὸς λέγει Γεωγράφος, ἐντεῦθεν (ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως) εἴληπται, ὡς τῶν Κροτωνιατῶν εὐρώστων ὄντων· ὥστε οἱ ἀπὸ κρότωνος τοῦ ζωϋφίου, ὃν κυνοραϊστὴν λέγει ὁ Ὅμηρος, εἰπόντες ταύτην εἰλῆφθαι τὴν παροιμίαν οὐκ εὖ λέγουσιν, ἀλλὰ παίζουσιν, ὡς καὶ εἴ τις εἴποι τινὰ κώνωπος ἀδικώτερον»[3].

Δεξιὰν μέθοδον πρὸς τούτοις τῆς παροιμίας θεωρεῖ τὸ νὰ δυάζῃ αὕτη, νὰ δύναται δῆλα δὴ κατὰ δύο διαφόρους τρόπους νὰ ἑρμηνευθῇ. Τοῦτο ἐδήλωσεν εἰς δύο χωρία· ὁμιλῶν π.χ. περὶ τῆς παροιμίας ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης, τῆς δυναμένης διαφόρως νὰ ἑρμηνευθῇ, εἶπε· «Καὶ ὅρα ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὡς αἱ παροιμίαι πρὸς διαφόρους ἐννοίας ἀμέμπτως ἔστιν ὅτε στρέφονται, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Καδμείας νίκης γίνεται, καθὰ προδεδήλωται» (1262.26). «Τὸ δὲ δυάζειν τὰς παροιμίας ἄλλη τις αὐτὸ δεξιὰ μέθοδος δηλω-

---

[1] K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter σ. 364.

[2] Π. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα σ. 29.

[3] Ἐξήγησις εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν στίχ. 369 (σ. 283.9 ἔκδ. Bernhardy).

θεῖσα καὶ ἀλλαχοῦ, καθ' ἣν τὸ νίκη Καδμεία, οἱ μὲν ἐπὶ τῆς ἀκερδοῦς καὶ ἀνωφελοῦς ἐξελάβοντο ψογερῶς, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς ἄκρας καὶ καθ' ὑπερβολήν. Καὶ τὸ ἅλμην δὲ ἔχειν, ὡς προδεδήλωται, πῇ μὲν πικρὸν ἄνθρωπον σκώπτει, πῇ δὲ ἡδὺν παραδηλοῖ καί, ὅ φασιν, εὔνοστον. Ὁμοίῳ δὲ λόγῳ καὶ τὸ ἀπὸ δρυὸς ἢ πέτρης εἶναί τινα οὐ μόνον ἀρχαιογονίαν παλαιτάτην σημαίνει Ὁμηρικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἦθος ἀτέραμνον κατὰ καιρίαν ἔστιν ὅτε παράχρησιν» (1927.12).

Αἱ παρ' Εὐσταθίῳ παροιμίαι δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς κατηγορίας.

1) Εἰς τὰς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι φερομένας καὶ κυρίως ἐκ τῶν συλλογῶν μόνον τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν γνωστάς, οὐδαμῶς δέ, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν, φερομένας ἐν τῷ στόματι τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων.

2) Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως πλασθείσας καὶ

3) Εἰς τὰς συγχρόνους του δημώδεις.

Περὶ τῶν πρώτων οὐδένα λόγον θὰ κάμωμεν ἐνταῦθα, διότι αὗται κεῖνται ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τῆς παρούσης πραγματείας ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ καλῶς αὗται συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ Ed Kurtz [1].

Διὰ τὰς δευτέρας, οὔσας voces sapientium καὶ οὐχὶ verba rustica [2], θ' ἀπέφευγον νὰ κάμω οἱονδήποτε λόγον, ἂν μὴ ὁ ἀντάξιος τοῦ μεγάλου διδασκάλου μαθητὴς Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ὁ Χωνιάτης ὡρισμένως ἀνέφερεν ὅτι πολλαὶ αὐτῶν οὐ μόνον ἐφέροντο ἀνὰ τὰ στόματα μιᾶς μεγάλης τάξεως, τῶν φιλολόγων, ἀλλὰ καὶ ὡς αἱ λαϊκαὶ παροιμίαι ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ τριόδοις ἐλέγοντο [3].

Κατὰ τὸν Εὐστάθιον, σοφοί, μεγάλοι καὶ ἱεροὶ ἄνδρες καταλλήλως διασκευάζοντες τὰ λογίως ἢ καὶ δημοτικώτερον εἰρημένα δύνανται νὰ γίνωσι δημιουργοὶ παροιμιῶν, οὐ μόνον δ' οὗτοι, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος, ἀρκεῖ νὰ ὁρμᾶ-

[1] Περὶ τῶν ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου παροιμιῶν πρώτην πραγματείαν ἔγραψεν ὁ A. Hotop, De Eustalhii proverbiis, ἐν Jahns Jahrbücher Suppl. Bd. 16 (1886) σ. 294-314, ἀτελῆ ὅμως. Ταύτην ἐπηκολούθησεν ἡ πολὺ πληρεστέρα τοῦ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike (ἐν Philologus Suppl. Bd. 6. (1891-1893) σ. 307-121, ἥτις ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἅπαντα σχεδὸν τοῦ ἱεράρχου.

[2] Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ὅρων τούτων βλέπε Otto, Die Sprichwörter und Sprichwörtlichen Redensarten der Römer XVI.

[3] Οὐκοῦν τίνα τῶν σῶν, εἴθ' ὅσα σπουδάζοντί σοι πεπόνηται εἴτε σχολάζοντι πέπαικται χαριέντως οὐκ ἀνὰ στόμα τοῖς φιλολόγοις φερόμενα περιᾴδονται; Ὡς οὐκ ὀλίγα κἀπὶ ταῖς ἀγοραῖς καὶ τριόδοις ἀκοῦσαι τις ὡς τὰ παροιμιώδη περιλαλούμενα. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Μονῳδία εἰς τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον 1. 297. 26 (ἔκδ. Λάμπρου.) Ὅρα καὶ Π. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα σ. 34.

ται δεξιῶς [1]. Τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ ἑπόμενος πολλαχοῦ ἐπειράθη τοιαῦτά τινα νὰ παίξῃ, ἀκριβῶς ὡς καὶ ἄλλοι σύγχρονοί του [2] ἢ καὶ προγενέστεροι [3]. Οὕτω π.χ. παρατηρεῖ· «Ὁ μαθὼν πεῖσμα καὶ πεισμονὴν ἐπὶ τῶν ἐνστατικῶν εἰρῆσθαι τροπικῶς ἀπὸ τῶν κατὰ νῆας πεισμάτων ἤγουν σχοινίων ἐρεῖ παροιμίαν ὑποκλέψας ἐκεῖθεν ὡς πάντες τοῦ αὐτοῦ λίνου ἢ τῆς αὐτῆς καννάβεώς ἐστε, τουτέστιν ὁμοίως πεισματικοί» (1927.4.).

Ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ κατὰ μεταληπτικὸν τρόπον σχηματισθεῖσα αὕτη παροιμία δὲν εἶναι καὶ λίαν ἐπιτυχής, καθ' ἡμᾶς ὅμως ἔχει ταύτην τὴν ἀξίαν, ὅτι τὸ «πάντες τοῦ αὐτοῦ λίνου ἐστὲ» ὑποδεικνύει τὴν σημερινὴν δημώδη «ὅλοι εἶστε ἀπὸ ἕνα παννὶ» [4] ἢ «ὅλοι εἶστε ἕνα μίτωμα» [5], ἤτοι ὅλοι ὅμοιοί ἐστε κατὰ τὴν πονηρίαν καὶ κακίαν δῆλα δή.

Τὸ ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης, ἐπὶ τοῦ σκληροῦ, θεωρεῖ ὁ Εὐστάθιος ὡς παράχρησιν τῆς Ὁμηρικῆς ῥήσεως, ὡς καιρίαν ὅμως τοιαύτην προσπαθεῖ ἐπανειλημμένως νὰ τὴν συστήσῃ καὶ τὴν εἰσαγάγῃ. «Ἀλλ' οὕτω μέν, ὡς ἐρρέθη, οὐκ ἔστι λαμβάνεσθαι νῦν εἰς σκληρότητα ἤθους τὴν ῥηθεῖσαν Ὁμηρικὴν παροιμίαν διὰ τὸ ἀσυμβίβαστον, ἄλλως μέντοι παραποιῆσαί ποτε τὸν νοῦν αὐτῆς ὡς ἐπὶ σκληρότητος νοηθῆναι οὐχ ὑποδύσκολον» (1262.20.) Ὁμοίῳ δὲ λόγῳ καὶ τὸ ἀπὸ δρυὸς ἢ πέτρης εἶναί τινα οὐ μόνον ἀρχαιογονίαν παλαιοτάτην σημαίνει Ὁμηρικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἦθος ἀτέραμνον κατὰ καιρίαν ἔστιν ὅτε παράχρησιν» (1927.16). «Προσενθυμητέον ὅτι καθὰ τῷ ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης εἶναί τινα, ἔστι παραχρήσασθαι παροιμιακῶς ἐπὶ ἀγριότητι» (1859.53). «Ὁ δ' αὐτὸς μῦθος ὁ ἐκ λίθων ἀνθρώπους ποιήσας ληφθήσεταί ποτε καὶ εἰς σκῶμμα σκληρῶν ἀνθρώπων ὡς ἐοικέναι τοῖς τοιούτοις τὸν μῦθον τοῦτον ἐπαληθεύεσθαι» (24.3).

[1] «Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα πολλαχόθεν ἔστιν ἐξευρίσκεσθαι καὶ οὐ μόνον ἐκ τῶν λογίως διεσκευασμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν δημοτικωτέρων καὶ γέμει τοιούτων παροιμιῶν ὁ βίος. Ἔχει δὲ καὶ ἄλλως ὁ καθ' ἕνα τῶν κατ' ἄνθρωπον παροιμίας ποιεῖν ἐν τῷ ὁρμᾶσθαί ποθεν δεξιῶς» (1927. 3).

[2] Ὁ Ι. Τζέτζης, Χιλ. 8. 243. 933 εἰς τὴν παροιμίαν τὴν λέγουσαν ἢ ἀετοῖς τῶν νόμων τοῦ Πλάτωνος, παρατηρεῖ·

ὁμοίαν δὲ καὶ ταύτην μοι τὴν παροιμίαν νόει
οὖσαν τοῦ Τζέτζου καὶ αὐτὴν καὶ μετ' αὐτὴν ἑτέρας.

[3] Πρ. τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐσταθίου 923. 19 εἰρημένα· «Ἀριστοτέλους γὰρ φιλοσοφώτατα παραδομένου οἰκητήριον αἰδοῦς εἶναι τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ μετ' αὐτὸν παρήγαγον τὸ νόημα εἰς παροιμίαν ἀστείαν «αἰδὼς ἐν ὀφθαλμοῖς», ἤγουν αἰδούμεθα οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἀεί, ἀλλ' ἕως ἂν τινας βλέπωμεν».

[4] Κοινή.

[5] Ἐν Σάμῳ. Ε. Σταματιάδου, Σαμιακὰ 5. 54. Ὁ Σπ. Ζαμπέλιος, Οἱ Κρητικοὶ γάμοι σ. 72 ἔγραψεν·

εἶδες ἕνα; τόσον φθάνει
μιὰ κλωστὴ τοὺς ἔχ' ὑφάνει.

Ὅτι ὁ ἱεράρχης ὡς πρὸς τοῦτο εἶχε δίκαιον, δεικνύει ἡ σημερινὴ παροιμιώδης φράσις «ἡ καρδιά του εἶναι πέτρα» ἡ λεγομένη ἐπὶ σκληροκαρδίου ἀνθρώπου.

Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου πλασθείσας παροιμιώδεις φράσεις καταλεκτέαι καὶ αἱ ἑξῆς δύο·

«Ὅτι τὸ κέλεαι σχεδίᾳ περᾶν μέγα λαῖτμα θαλάσσης εἴποι ἄν τις παροιμιακῶς ὅτε μικρῷ λόγῳ μεγάλα τινὰ διελθεῖν βούλεται» (1529.9).

«Αὐτίκα δὲ φιλοτιμούμενος (ὁ μοναχὸς) προσεπιφιλοσοφεῖ καὶ ὡς φυλακτικόν τι χρῆμα εἰς τὸ πᾶν ἡ τοῦ ἀχύρου φύσις... Εὐθὺς δὲ καὶ εἰς οἷόν τι πόρισμα γλαφυρώτερον ἐμβαθύνας παροιμίαν ἐξευρίσκει αὐτὸς ἰδίαν, αὐτὸ μὲν τὸ ἄχυρον εὐυπόληπτον ὀνομάζων, ἄνδρα δὲ εἰδότα μυστηριάζεσθαι ἀχύρου εὐυποληπτότερον παροιμιαζόμενος ἐπεί, φησι, καὶ τὸ ἄχυρον δεφενδεύει ταμιευτικῶς ἐν ἀκεραίῳ τὸ παρατιθέμενον». Opusc. 259.37.42 ἑξ. Τοιαῦτά τινα παροιμιώδη πλάσματα τοῦ Εὐσταθίου[1] θὰ περιεφέροντο μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ ἄλλων λογίων ἀναστρεφομένων μετ᾽ αὐτοῦ, δὲν ἦσαν δ᾽ ἐννοεῖται πάντοτε κατάλληλα νὰ γίνωσι πάντα λόγοι τῆς πλατείας καὶ τῆς ἀγορᾶς. Τὰ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ὅθεν ἀναφερόμενα παροιμιώδη Εὐσταθιανὰ ῥητὰ θὰ ἦσαν καὶ ἄλλα τινά, δυστυχῶς ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς, πιθανῶς ἀστεϊσμοί τινες καὶ σκώμματα. Τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς ἀγνοοῦμεν τόσον πολλὰ ἀκόμη!

Ἀλλὰ τὸ ἀπὸ μεσαιωνικῆς παροιμιογραφικῆς ἀπόψεως καθιστῶν σπουδαῖα τὰ συγγράμματα τοῦ ἱεράρχου εἶναι ἡ ἐν αὐτοῖς συλλογὴ δημωδῶν Βυζαντινῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων, αἵτινες ἐν πολλοῖς δὲν συμπίπτουσι μὲ τὰς ἐν ταῖς γνωσταῖς συλλογαῖς.

Γνώστης ὢν ὁ Εὐστάθιος τῆς λαϊκῆς ζωῆς καὶ τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας, ἔτι δὲ καὶ ῥήτωρ, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ μὴ ἀπίδῃ καὶ εἰς τὰς τῶν συγχρόνων παροιμίας, ὧν καὶ ἀρκετὰς κατέγραψε· δύναμαι μάλιστα νὰ εἴπω, ὅτι, ἐξαιρέσει τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ[2], ὁ Εὐστάθιος εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΒ΄. αἰῶνος, ὅστις ἀναφέρει τὰς περισσοτέρας δημώδεις παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις[3].

Ἡ τάσις τοῦ λογίου νὰ μεταποιῇ ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον τὰ τοῦ δημώδους λόγου στοιχεῖα ἐννοεῖται ὅτι ἐμφαίνεται καὶ ἐν ταῖς παροιμίαις, ἃς δὲν

[1] Ὅτι ἐν ἐπιγνώσει ἔπλαττε παροιμίας ὁ Εὐστάθιος φαίνεταί πως καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου του (Opusc. 324. 87.) «Τί δῆτα οὐκ ἂν ἐργάσαιτο ἄνθρωπος; Παλαιὸς ἐν τῷ καθόλου καὶ οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος οὗτος».

[2] Βλ. K. Krumbacher, Michael Glycas 402 ἑξ. καὶ Ν. Πολίτου, Δημώδεις παροιμίαι ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ BZ. 7. 138.

[3] Ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐσταθίου καὶ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, ἐν ᾧ ἀναφέρει πλείστας ἀρχαίας παροιμίας, μνημονεύει μόνον δύο δημωδῶν συγχρόνων Π. Παπαγεωργίου, Συμβολὴ σ. 36. 68.

μεταβάλλει μὲν ῥιζικῶς, ὡς ἄλλοι τινές, πάντοτε ὅμως μεταρρυθμίζει ἐπὶ τὸ καλλιεπέστερον[1], ἀλλοιῶν τὸν δημώδη αὐτῶν τύπον ὡς καὶ τὴν μετρικὴν μορφήν.

Εἶναι δὲ παρατηρήσεως ἄξιον, καὶ πρέπει ν᾽ ἀποδοθῇ εἰς τὴν τελείαν ἐπίγνωσιν, ἣν εἶχεν ὁ ἱεράρχης τῆς ἀξίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παροιμιῶν, τὸ ὅτι οὗτος οὐδεμίαν αὐτῶν ἐζήτησε νὰ ἑρμηνεύσῃ θεολογικῶς, ἀποφυγὼν οὕτω σκόπελον, εἰς ὃν πολλοὶ ἐνέπεσον.

Ὁ Εὐστάθιος φαίνεται ὅτι ἀπέδιδε γενικωτάτην σημασίαν εἰς τὸν ὅρον παροιμία, ἀφ᾽ οὗ ἐν παροιμίας λόγῳ κατατάσσει τὸ ὅτι οἱ σοφοὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐφόλκιον ὠνόμαζον (1761.42) καὶ τὸ «ἦλθες γλυκερὸν φάος» (1792.53) τὸ συνήθως λεγόμενον πρὸς ἀποδημοῦντα καὶ ἐπανερχόμενον. Ἐν γένει ὑπὸ τὸν ὅρον παροιμίαι ὁ Εὐστάθιος ἐννοεῖ παροιμίας, γνωμικά, ἅτινα χαρακτηρίζει ἐνίοτε ὡς τοιαῦτα, καὶ παροιμιώδεις φράσεις, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην εἰς τὰς παροιμίας συγκατέλεξε πάντα ταῦτα καὶ ὁ E. Kurtz, ἐκ τῆς λίαν δοκίμου ἐργασίας τοῦ ὁποίου ἐλλείπουσί τινα, ἅτινα ἔπρεπε νὰ μνημονευθῶσι[2].

Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον ὅτι καὶ ὁ Kurtz, μεγάλην δίδων ἔκτασιν εἰς τὴν λ. παροιμία, παραλαμβάνει ἐν τῇ συλλογῇ του ὡς παροιμίας ἁπλᾶς φράσεις, αἵτινες οὐδὲ κἂν ὡς παροιμιώδεις δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν, ὡς λ. χ. ὅτι οἱ ἀγρίως κολάζοντες ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Εὐσταθίου Λικίνιοι (1834.29), ὁ κομψὸς τοὺς τρόπους εὔνοστος (1927.14), ἄνδρες τοῦ ῥιζίκου οἱ ἀκολουθοῦντες τὸ στράτευμα καὶ τὰ ἐκ τύχης ἀγαθὰ καρπούμενοι (Opusc. 305.37), ὅτι ταρταρίζειν ἐλέγετο τὸ σφόδρα ῥιγοῦν (429.41, 694.50, 985.43) καὶ τὸ τίς ἡ ἀποκλήρωσις τοῦ... ἐλέγετο ἀντὶ τοῦ τίς ἡ σχέσις τοῦ... (674.27).

Ἡ συλλογὴ τῶν παρ᾽ Εὐσταθίῳ δημωδῶν παροιμιῶν δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερής. Πρῶτον, διότι τὸ ὅ φασι, ὃ δὴ λέγεται καὶ τὰ ὅμοια τὰ συνοδεύοντα συνήθως τὴν εἰσαγωγὴν παροιμιῶν δύνανται πολλάκις νὰ ἀναφέρωνται εἰς ἀρχαίας παροιμίας, καὶ δεύτερον, διότι ἐνίοτε οὕτω συμπλέκει ὁ ἱεράρχης τὸν λόγον, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπονοήσῃ τις ὅτι παροιμίαν ἀναφέρει, ἂν μὴ ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῆς σημερινῆς γλώσσης γνωρίζῃ τοῦτο.

Τὰ ἑπόμενα λ. χ. χωρία ἀποδίδουσιν ἀρχαίας παροιμίας. Ὁρμῶντα δίκην, ὅ φασι, ἀλαλάξαι κατὰ τοῦ κοινοῦ πολεμίου δαίμονος (Opusc. 1.58). Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ εἰς κενόν, ὅ φασι, χαίνειν αὐτὸν ἀφιεὶς (Opusc. 207.52). Καὶ αὐτῆς, ὅ φασι, λεβηρίδος κενώτερον ἀπετέλεσε (Opusc. 135.36). Γυμνῇ τῇ

[1] Πβ. καὶ K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter σ. 350.

[2] Τὰς παρὰ Kurtz ἐλλειπούσας παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις σημειῶ δι᾽ ἀστερίσκου.

κεφαλῇ, ὅ φασιν, ἀπηναιδευσάμην (Opusc. 330.22). Καί ποτε καὶ δοῦλος, ὃ δὴ λέγεται, ἀντ' ἐλευθέρου φανεὶς (Opusc. 110.3). Ὃ δὴ λέγεται, τὸν ἥλιον περιφρονήσαντες (Opusc. 129.80). Πάτροκλος πρόφασις, ὃ δὴ λέγεται (Opusc. 242.94). Ἀστυδάμαντος δίκην, ὃ δὴ λέγεται (Opusc. 90.18). Κατὰ γαίης, ὃ δὴ λέγεται, κωφῆς (Opusc. 295.89).

Ἐν ᾧ τὰ ἑξῆς ἀρχαίας ἅμα καὶ συγχρόνους δημώδεις. Ἀλλ' ἔπεσεν ἂν εἰς παράδειγμα ἐκεῖνος καὶ παρεσημάνθη ὁποῖος αὐτὸς ὤν, ὁποῖον ἀπέτεκεν, ἄκανθα δῆλα δὴ ῥόδον (Opusc. 146.84). Θηήσαντο φυὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν Ἕκτορος. Κἂν γὰρ ὁ στάχυς οὐκ ἦν, ἀλλ' ἡ καλάμη διέφαινεν ἐκεῖνον (1274.12). Οἶνος γάρ φασι καὶ ἀλήθεια (740.14) κτλ.

Ἐγὼ ἐκκαθαρίσας, ὅσον ἠδυνήθην, παρέλαβον ἐν τῇ συναγωγῇ μου πρῶτον ἐκείνας τῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων ὅσαι παρέχουσι πάσας τὰς ἐνδείξεις ὅτι ἦσαν σύγχρονοι δημώδεις, καὶ δεύτερον ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκείνας, ὅσαι καὶ νῦν ὡς δημώδεις φερόμεναι, λίαν πιθανὸν εἶναι ὅτι καὶ ὡς τοιαῦται ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα, ταύτας δὲ καὶ καταλέγω κατωτέρω προστιθεὶς καὶ κατάλογον τῶν φράσεων, δι' ὧν εἰσάγονται ἢ χαρακτηρίζονται [1].

Ἡ παροιμία οἶδε 1062.42.
Ἡ παροιμία ἐπιλέγεται Migne 136.736c.
Ἡ ἐξ ἀγορᾶς παροιμία λαλεῖ Opusc. 349.7.
Παροιμία ἐτέθη τὸ 1599.38.
Παροιμίαν ἐκτίθεται 1758.41.
Παροιμίαν ἐρεῖ 1927.2.
Παροιμίαν προάγει Opusc. 21.64.
Παροιμίαν ἐξευρίσκει Opusc 259.42.
Εἰς παροιμίαν κατάκειται Opusc. 330.7.
Εἰς παροιμίαν κεῖται 787.40, Opusc. 308.54.
Παροιμία τὸ 306.14.
Παροιμίας λόγῳ φησὶ 1761.42.
Κατὰ τὴν παροιμίαν Opusc. 323.9.
Ἡ γνώμη Opusc. 347.90.
Παροιμιακῶς 1529.9, 1859.53.
Παροιμιακῶς ἐκράτησε λέγεσθαι 1839.30.
Παροιμιακῶς ἐπιπολάζει λέγεσθαι 1895.17.
Παροιμιακῶς ἐπιφωνεῖται 1792.53.
Παροιμιῶδες γέγονε 734.46.

[1] Ἔπιθι καὶ K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung σ. 348. Π. Παπαγεωργίου, Συμβολὴ σ. 35. Ἐν μέρει τὰς φράσεις ταύτας ἐσημείωσε καὶ ὁ Ed. Kurtz ἐν τῇ προμνησθείσῃ διατριβῇ του.

Παροιμιῶδες τὸ 1793.4.
Τὸ παροιμιῶδες 674.27 [1].
Παροιμιῶδές ἐστιν 893.12.
Τὸ παροιμιακὸν Opusc. 243.81.
Τὸ περιᾳδόμενον Opusc. 85.64.
Ὁ ἐξ ἀγορᾶς λόγος λαλεῖ Opusc. 347.88 [2].
Ὁ συρφετώδης λόγος φιλεῖ Opusc. 347.84.
Ἀγροικικώτερον διακείμενοι... καὶ ἀμαθέστερον φθεγγόμενοι Opusc. 106.30.
Ἀγροικικῶς λαλεῖν Opusc. 19.52.
Ἡ κοινὴ γλῶσσα βούλεται 1594.32.
Λέγει ἡ καθωμιλημένη γλῶσσα 1349.27.
Τὸ καθομιλούμενον Opusc. 294.58.
Εἴποι τις ἂν κοινότερον 1189.5.
Τὸ... γράφεται Opusc. 230.2.
Πολλοὶ ἐπιλέγουσι λέγοντες 191.40.
Εἰσὶ πολλοὶ μέχρι καὶ ἐν τοῖς ἄρτι αὐχοῦντες ἕκαστος ἐν τῷ λέγειν Opusc. 164 95.
Ἔπεσεν εἰς παράδειγμα καὶ παρεσημάνθη Opusc. 146.84.
Γνωμολογοῦμεν καὶ ἀποφαινόμεθα Opusc. 22.44.
Φαμὲν 1895.18.24.
Ὅ φαμεν 674.27.
Καθολικῷ λόγῳ φαμὲν Opusc. 63.25.
Ὅ φασι 292.47, 914.47, 1372.15, 1704.36, 1840.24, 1927.15 Opusc. 75.63, 106.30, 138.90, 153.85, 329.7.
Οἱ πολλοί φασι 705.21.
Ὃ δὴ λέγεται 69.16, 1139.46, 1851.3 Opusc. 44.60, 292.47.
Φασὶ λέγεσθαι 694.50.

[1] Καὶ ὁ Καισαρείας Ἀρέθας, Ἔλεγχος τῆς τῶν ἀρχιερέων μιαιφονίας (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 262. 32) εἶπε· «τὸ παροιμιῶδες».

[2] Ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, Ἑρμηνεῖαι εἰς κοινολεξίας (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 545) ἔγραψεν· ἐξ ἀγορᾶς δὲ φαίνεται ληφθῆναι καὶ τριόδων. Ὁ αὐτὸς τὴν παροιμίαν χαρακτηρίζει ὡς λόγον (ἔνθ' ἀν. σ. 554. 555. 557), ὡς λόγον κοινὸν (σ. 550), δημώδη λόγον (σ. 543, 546) καὶ δημώδη λόγον καὶ φλύαρον (σ. 536.) Ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς, Στίχοι, 19 ἔγραψε

τὸ λέγουσιν οἱ χωρικοὶ καὶ λόγος ὁ δημώδης·

ὡς δημώδη λόγον χαρακτηρίζει τὴν παροιμίαν καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι της (2. 64. 8). Ἐν Ζακύνθῳ νῦν χωρικὸς λόγος λέγεται ἡ παροιμία.

. . . . *τὸ ἀληθεύειν κοινότερον, περινοίας ἁπάσης δίχα ἐν τῷ ἀγροικικῶς τὴν σκάφην σκάφην λαλεῖν* [1] *Opusc. 19.51.*

᾿Αγροικικώτερον διακείμενοι καὶ τὴν σκάφην, σκάφην, ὅ φασιν, λέγοντες καὶ ἀμαθέστερον φθεγγόμενοι πρὸς σαφήνειαν Opusc. 106.30.

῾Η παροιμία αὕτη, ἣν ἀναφέρει ὅτε ᾿Ιουλιανὸς γράφων [2] «᾿Αλλ᾽ ἄμεινον ἄν τις διδαχθείη μὴ τὰ πράγματα ἀκούων αὐτὰ μηδὲ τὰ ἐπ᾽ αὐτοῖς ὀνόματα κατὰ τὸν κωμικὸν τὴν σκάφην, σκάφην λέγοντα»· καὶ ὁ Μιχαὴλ ᾿Ακομινᾶτος λέγων· «ἄγροικος ὤν, κατὰ τὴν παροιμίαν, τὴν σκάφην, σκάφην λέγε» [3], ἡ παροιμία, λέγομεν, αὕτη ἡ λεγομένη «ἐπὶ τοῦ ἀληθεύειν περινοίας ἁπάσης δίχα», εἶναι ἡ ἀρχαία «ἄγροικός εἰμι τὴν σκάφην, σκάφην λέγων» [4], ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ εἰς ἀρχαῖον κωμικὸν ἀποδιδομένη [5], σῴζεται δὲ ὡς κοινὴ καὶ παρ᾽ ἡμῖν, οἵτινες, πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας, λέγομεν· «αὐτὸς λέει τὴ σκάφη, σκάφη καὶ τὰ σῦκα, σῦκα».

᾿Εδίδαξαν καὶ μὴν ἔτι διδάσκουσιν αἱ βασιλικαὶ δυσπραγίαι, ἃς ἡ ὑποκριτικὴ τέχνη λογογραφεῖ, μὴ χρῆναι πιστεύειν τῷ περιόπτῳ βίῳ ἐστήξεσθαι διόλου ἐν περιωπῇ, ἀλλά που εὐλαβεῖσθαι καὶ κατακύλισμα Opusc. 88.35.

Καὶ αὐτοὶ περὶ βίου τροχὸν εἱλούμενοι, τὸν μὲν παραληφθῆναι, τὸν Νικηφόρον, ἀνειλημμένον, τὸν δὲ ἀφεθῆναι κατακεῖσθαι ταρτάριον Opusc. 6.25.

Οὕτως οὐδὲ ποσὶ διόλου τριπτέον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ ἐποχητέον διὰ περιπέτειαν, ὁποίας πολλὰς ὁ τοῦ βίου τροχὸς περιφέρει, στρεφόμενος ἄνω καὶ κάτω καὶ ἀνακυκλῶν τὰ βιωτικὰ Opusc. 220.81.

῏Ω τοῦ παλαιοῦ πρέποντος, ὢ οἵα ἡ παροῦσα ἀπρέπεια. ᾿Αντεκυλίσθη μοι ὁ τοῦ βίου τροχός· γυμνωθεὶς αἰσχύνην ἐνδέδυμαι Opusc. 330.76.

Εὐκταῖον δή μοι μέχρι τοσούτου στῆναι τὰ λυπηρά, μὴ καὶ περιάγων με ὁ τοῦ βίου τροχὸς εἰς ταὐτὸν ἀγάγοι πάθος τῷ θρυλλουμένῳ ᾿Ιξίονι Opusc. 332.13.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκφράζουσι τὴν παροιμιώδη ἔννοιαν ὅτι τροχὸς βίου τὰ ἀνθρώπινα [6], ἣν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ῞Ελληνες ἐξέφρασαν [7] καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ

[1] ᾿Εν ταῖς σημειουμέναις παροιμίαις δὲν ἀνέγραψα τὰς μεταξὺ τῶν σελίδων 351.30-361.16 τῶν Opuscula καταλεγομένας, διότι αἱ ἐν ταῖς σελίσι ταύταις ἐπιστολαί, τοῦ Ψελλοῦ οὖσαι, κατὰ λάθος ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Tafel μετὰ τῶν τοῦ Εὐσταθίου. ῞Ορα Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5 οε΄.

[2] ᾿Ιουλιανοῦ, Πρὸς ῾Ηράκλειον Κυνικὸν 269. 22 (Hertlein).

[3] Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 248.

[4] ᾿Αποστόλ. 1, 24α πβ. τὸ Corpus τῶν παροιμιογράφων 2. 654.

[5] Οὐκοῦν, ἄκουσον, ὦ Ζεῦ, μετὰ παρρησίας· ἐγὼ γάρ, ὡς ὁ κωμικὸς ἔφη, ἄγροικός εἰμι τὴν σκάφην, σκάφην λέγων· Λουκιανοῦ, Ζεὺς τραγῳδὸς 32.

[6] Ψευδοφωκυλ. 27, ᾿Αριστοτέλ. Φυσικ. ἀκρ. 4.1.4. Πβ. τὸ corpus τῶν παροιμιογράφων 1. 458 καὶ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios σ. 316.

[7] Κύκλος τῶν ἀνθρωπηΐων ἐστὶ πρηγμάτων, περιφερόμενος δὲ οὐκ ἐᾷ τοὺς

συχνὰ ἐπανέλαβον [1] διὰ τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς [2] μέχρις ἡμῶν τὴν ἀντίληψιν ταύτην διαβιβάσαντες [3].

῞Οτι κειμένου ῞Εκτορος, περιδραμόντες ᾿Αχαιοί, ὅτε ᾿Αχιλλεὺς ἀπ᾽ ὤμων τεύχεα ἐσύλα, θηήσαντο φυὴν καὶ εἶδος ἀγητὸν ῞Εκτορος. Κἂν γὰρ ὁ στάχυς οὐκ ἦν, ἀλλ᾽ ἡ καλάμη διέφαινεν ἐκεῖνον 1274.11.

᾿Εκτίθεται δὲ ᾿Οδυσσεὺς καὶ παροιμίαν ἐλλιπῆ τὸ ἐκ καλάμης εἶναι δῆλον τὸν τεθερισμένον ἄσταχυν, ἣ κεῖσθαι εἴωθεν ἐπὶ ἀνδρῶν γενναίων, οἳ περὶ καιρὸν γήρως ἐμφαίνουσι λείψανα τῆς παλαιᾶς ἀρετῆς 1758.41.

῞Ορα δὲ καὶ ἐνταῦθα ὅτι τὰ περὶ πρόσωπον μόνα ἠλλοίωται τῷ ᾿Οδυσσεῖ, τὰ δὲ λοιπὰ βασιλεῖ ἔοικεν, ὡς ὁ Φιλοίτιος ἐδοκίμασεν, ἐκ τῆς καλάμης καὶ αὐτὸς στοχασάμενος 1890.15.

Τὴν παροιμίαν ταύτην, καὶ ἀρχαίαν οὖσαν (πρ. ἐκ καλάμης γιγνώσκειν) πλὴν τοῦ Εὐναπίου [4] καὶ τοῦ Μιχαὴλ ᾿Ακομινάτου [5], ἀναφέρει καὶ ἡ συλλογὴ

αὐτοὺς εὐτυχέειν ῾Ηροδοτ. Α. 207. Κατὰ τὸν Σοφοκλέα, Τραχιν. 128 πῆμα καὶ χαρὰ

πᾶσι κυκλοῦσιν, οἷον στροφάδες κέλευθοι

Φ. Κουκουλέ, Περὶ τῶν παρὰ Σοφοκλεῖ γνωμῶν σ. 27. ῎Επιθι καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 267.

[1] Πβ. τὴν μεσαιωνικὴν παροιμίαν καιρὸς ἀνάγει καὶ καιρὸς αὖ κατάγει K. Krumbacher, Die Moskaeur Sammlung σ. 404. 429. Τὰ ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων σχετικὰ χωρία εἶναι πολλά, εἰς ἔνια δὲ τούτων παραπέμπω ἐνταῦθα, χάριν τῶν ἐπιθυμούντων εἰδικῶς ν᾿ ἀσχοληθῶσι μὲ τὴν παροιμίαν· Χρυσοστόμου, Εἰς γένεσιν λόγος θ΄ (Migne, P. G. 54. 626), Κ. Μανασσῆ, Σύνοψις χρονικὴ στίχ. 124, 2088, 2880, 4548, 6247, τοῦ αὐτοῦ, ᾽Εκ τῶν κατ᾽ ᾽Αρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἐννέα λόγων, Γ΄. 1, Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, Στίχοι μονῳδικοὶ (Boissonade, Anecdota nova στίχ. 386. 387) Μιχ. ᾿Ακομινάτου, ὁμιλ. (Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 29), ᾿Αλεξίου Κομνηνοῦ, Ποίημα παραινετικὸν στίχ. 572-580 (Wagner, Carmina Graeca σ. 23), Ρημάδα τοῦ Βελισσαρίου στίχ. 232-235 (Wagner, Carmina Graeca σ. 355), Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 250 (Sp. Lambros, Collection de romans Grecs σ. 11), Βίος ᾿Αλεξάνδρου στίχ. 3667 ἑξ. (Wagner, Trois poèmes σ. 167).

[2] Στ. Σαχλίκη, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἑρμηνεῖαι στίχ. 109 (Wagner, Carmina Craeca σ. 82) Ποίημα περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας στίχ. 754 (Sp. Lambros, Collection de romans Grecs σ. 321). ᾿Ερωφίλη Α. 559 καὶ Ζήνων Ε. 191. Πβ. καὶ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ ᾿Ερωτοκρίτου.

[3] Καὶ ἡμεῖς νῦν λέγομεν ὁ καιρὸς τὰ φέρνει καὶ ὁ καιρὸς τὰ παίρνει ἢ ὁ κόσμος μοιάζει μὲ μιὰ σφαῖρα ποῦ γυρίζει καὶ ἄλλους ἀνεβάζει καὶ ἄλλους κατεβάζει ἢ ἐγύρισ᾽ ὁ τροχός. Βλ. καὶ K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung σ. 429, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4.267, Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις [2] σ. 189 ἀρ. 191.

[4] ῾Η μὲν παροιμία φησὶ τὸ θέρος ἐπὶ τῇ καλάμῃ φαίνεσθαι· Εὐναπίου, ῾Ιστορ. 61. 20 πβ. Ed. Kurtz, Zu den παροιμίαι δημώδεις, Philologus 49. 463.

[5] Δεῖξον οἵαν ὁ γέρων ἐπιγουνίδα τρέφεις κἀκ τῆς καλάμης τὸ θέρος παράστησον Μιχαὴλ ᾿Ακομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σῳζόμενα 2. 31. 10 (ἔκδ. Λάμπρου).

τοῦ Πλανούδη[1], φαίνεται δ' ὅτι εἶχεν αὕτη δύο σημασίας· ἢ ἐλέγετο δῆλα δὴ ἐπὶ γερόντων, οἷς ποτε ἰσχὺς ἐπέπρεπεν ἢ καθ' ὅλου ἐπὶ ἐχόντων οἱανδήποτε ἀρετήν, ἧς διετήρουν ἴχνη, παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις.

* *Εἰ γάρ ποτε καὶ ἐξ οὐκ ἀγαθῶν ἀγαθοὶ φύονται, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκ ἂν διέλαθε τὴν τῆς ἱστορίας ἀκρίβειαν πατὴρ ἀνόμοιος προεκβὰς υἱῷ οὕτω καλῷ· ἀλλ' ἔπεσεν ἂν εἰς παράδειγμα καὶ ἐκεῖνος καὶ παρεσημάνθη ὁποῖος αὐτὸς ὤν, ὁποῖον ἀπέτεκεν, ἄκανθα δῆλα δὴ ῥόδον, ὑοσκύαμος ἀνεμώνην, θὴρ ἄγριος, ἄνθρωπον ἱλαρόν, νὺξ ἡμέραν καὶ εἴ τι τοιοῦτον σεμνὸν ἀντίθετον. Opusc. 146.81.*

Τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου λεγόμενα ὑπαινίσσονται τοὺς Ὁμηρικοὺς στίχους (Ὀδ. β 276)

παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται·
οἱ πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους

καί που καὶ τοὺς ἀρχαίους παροιμιώδεις

ὡς ἂν ἐχινόποδας καὶ ἀνὰ τρηχεῖαν ὄνωνιν
φύονται μαλακῶν ἄνθεα λευκοΐων[2],

ἀντιπροσωπεύουσιν ὅμως δημώδη τότε παροιμίαν, ὡς δεικνύουσι πολλοὶ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ καὶ τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Δομετίου[3] φέρεται. «Ἐκ γὰρ ἀκανθῶν ἀνατέλλουσι ῥόδα, οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἀθέου φυλῆς τῶν Περσῶν ἀνέτειλαν ἄνδρες εὐσεβεῖς» καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἱλαρίωνος[4] «Οὗτος γονεῖς ἔχων ἐκδεδομένους τοῖς εἰδώλοις ῥόδον ὡς εἰπεῖν ἀπὸ ἀκανθῶν ἐξήνθησεν». Ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Κ. Μανασσῆς[5] «τρυγήσεις δὲ καὶ ῥόδον ἐξ ἀκανθῶν καὶ σταφυλὴν ἀπὸ βάτου, τοῦτο δὴ τὸ περιφερόμενον, καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης[6] «καὶ ὥσπερ ἐξ ἀκανθῶν τρυγῆσαι ῥόδον ἡδύπνουν ἢ γοῦν ἐξ ἐλλεβόρου καὶ κωνείου ψαρσὶ παραθέσθαι καὶ ὄρτυξιν ἡδεῖαν ἑστίασιν.»

Ὁποῖός τις ἀκριβῶς ἦτο ὁ τύπος τῆς μεσαιωνικῆς παροιμίας ἀγνοοῦμεν·

---

[1] Ἰδὲ τὴν καλάμην καὶ εἴκασον τὸ θέρος Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes σ. 31 138. Ὅρα καὶ τοῦ αὐτοῦ Die Sprichwörter bei Eustathios σ. 311. Πβ. καὶ ὅσα περὶ τῆς παροιμίας ἔγραψεν ὁ O Crusius, Über die Sprichwötersammlung des Maximus Planudes (Rh. Mus. 42 (1887) 412). Εἶπε δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὁμήρου (Ὀδ. ξ 214) καὶ ἡ παροιμία ἀπὸ τῆς καλάμης τὸν στάχυν.

[2] Παρὰ Πλουτάρχῳ, Ἠθικ. 485 A. Βλ. καὶ Ἀθήναιον 97d.

[3] Anal. Boll. 19. 289.23.

[4] Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 5. 84. 12.

[5] Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Παραμυθητικὸν εἰς τὸν σεβαστὸν κυρὸν Ἰωάννην τὸν Κοντοστέφανον (Βυζαντ. Χρον. 7. 637).

[6] Χρον. Διήγ. 421. 11.

ἴσως «ἐξ ἀκάνθης ῥόδον», ὃν δίδει ὁ Παρθένιος Καζούλης ἐν τῇ συλλογῇ τῶν παροιμιῶν του[1].

Σήμερον ἡ παροιμία εἶναι πάγκοινος λεγομένη «ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ῥόδο κι' ἀπὸ ῥόδο βγαίνει ἀγκάθι.»[2].

Ἐχινάδας νήσους ἀπὸ τῶν ἐχίνων εἶναι παρωνομασμένας, ὧν παρώνυμον καὶ ὁ ἐχινόπους· ἐξ οὗ παροιμία τὸ τὰς ἀκάνθας συνάγων ὡσὰν ἐχινόποδας 306.13.

Ὁ Ed. Kurtz ἐν τῇ περὶ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ παροιμιῶν διατριβῇ του[3] νομίζει ὅτι ὁ Εὐστάθιος ἔπλασε τὴν παροιμίαν παρανοῶν τὸν προμνημονευθέντα στίχον

ὡς ἂν ἐχινόποδας καὶ ἀνὰ τρηχεῖαν ὄνωνιν

καὶ ἀναγινώσκων τὸ ὡς ἄν, ὡσάν, ἔτι δὲ ἐκλαμβάνων τὸ ἐχινόποδας ἀντὶ τοῦ ἐχίνους.

Ἡ παρανόησις παροιμιώδους στίχου ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου, ἀνδρὸς ὑπὲρ πάντα ἄλλον μελετήσαντος καὶ γινώσκοντος τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, δέν μου φαίνεται πιθανή, καθ' ὅσον, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω παροιμίας φαίνεται, εἶχεν ὁ ἱεράρχης ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς σημασίας τοῦ στίχου τούτου.

Ἀφ' οὗ τὸ ὡσὰν ἀντὶ τοῦ ὡς ἦτο δημῶδες μεσαιωνικόν, ἡ δὲ λ. ἐχινόπους (achinopus viscosus) ἦτο οὐ μόνον ἀρχαία, ἀλλὰ καὶ μεσαιωνική, ὡς ὑπεμφαίνει ἡ σημερινὴ αὐτοῦ σχεδὸν κοινὴ ὀνομασία ἀχινοπόδι[4], νομίζω ὅτι οὐδένα ἔχομεν λόγον νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου μαρτυρουμένων, ἐξ ὧν τοῦτο ἐμφαίνεται, ὅτι οἱ τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος ἔλεγον «συνάγειν τὰς ἀκάνθας ὡσὰν ἐχινόποδας».

Ἀλλὰ ἐπὶ τίνος ἐλέγετο ἡ παροιμία;

Περὶ τούτου, μὴ διασαφηθέντος ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου, μόνον εἰκασίαν δύναμαι νὰ ἐκφέρω. Ἀχινοπόδιον θὰ ἐλέγετο ἴσως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐσταθίου οὐχὶ μόνον τὸ ἀκανθωτὸν φρύγανον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ διασταλῇ πρὸς τὰς ἀκάνθας, ἀλλὰ καὶ εἶδος βοτάνης. Εἰς

---

[1] Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1.116 ἀρ. 8.

[2] Ἐν Κῷ ἀπὸ τὸ ῥόδο βγαίν' ἀγκάθθι κι' ἀπ' τἀγκάθθι ῥόδο. Ἐν Λακεδαίμονι ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει μῆλο κι' ἀπὸ μῆλο ἀγκάθι καὶ ἐν Βογατσικῷ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τριαντάφυλλο βγαίν' ἀγκάθι κι' ἀπ' ἀγκάθι τριαντάφυλλο. Πβ. καὶ Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις [2] 2. σ. 22 ἀρ. 281.

[3] Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 319.

[4] Ἀχινοπόδι ἐν Θράκῃ, Κρήτῃ καὶ ταῖς Κυκλάσι, χινοπόδι ἐν Κῷ, σχινοπόδι ἐν Σίφνῳ καὶ Νάξῳ, ἀχινόποδας ἐνιαχοῦ, σχινόποδο ἐν Πάρῳ καὶ ἀχινάγκαθο ἐν Κύθνῳ. Παρ' Ἡσυχίῳ φέρεται ὡς ἑρμήνευμα. Λυκόφανον· τὸν ἐχινόποδα, Μεσσήνιοι.

τοῦτο ἄγομαι ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι νῦν ἐν Κύθνῳ ἀχινοπόδι λέγεται εἶδος ἐδωδίμου χόρτου καὶ θινοποδίτσα (=ἀχινοποδίτσα) ἐν Ὄφει τοῦ Πόντου εἶδος βοτάνης· συλλέγειν λοιπὸν τὰς ἀκάνθας ὡσὰν ἐχινόποδας θὰ ἐσήμαινε συλλέγειν τὰς ἀκάνθας μεθ᾽ ὅσης εὐχερείας καὶ τὰς βοτάνας, τοῦτο δὲ ἐπὶ ἐπιτηδείου.

Ηὐξήμεθα ἐφ᾽ ὅσον ἔδει αὐξηθῆναι καὶ μύρμηκα· ἔδει δὲ πάντως οὐκ εἰς λέοντας, μήποτε ἄρα τὸ τῆς γραφῆς μυρμηκολέοντες ὀλοίμεθα παρὰ τὸ μὴ ἔχειν τροφήν. Καὶ ἄλλως δὲ οὐαὶ μύρμηκι πτεροῖς ἀρθέντι ὡς ἡ ἐξ ἀγορᾶς παροιμία λαλεῖ· Opusc. 349.5.

Ὀρθῶς ὁ Kurtz ἐν τῇ διατριβῇ του περὶ τῶν παρ᾽ Εὐσταθίῳ παροιμιῶν[1] προκειμένου περὶ τῆς παροιμίας ταύτης τῆς λεγομένης ἐπὶ ὑπερφρονούντων παρέβαλε τὴν παρὰ Βενιζέλῳ (σ. 183 ἀρ. 104) ὁ Θεὸς σὰν ὀργιστῇ (καταραστῇ) τὸ μύρμηγκα τοῦ δίνει φτερὰ καὶ πετᾷ.

Ἡ παροιμία ὄντως αὕτη ἡ καὶ παρὰ τῷ Φυσιολόγῳ κειμένη[2] καὶ ὑπὸ τοῦ Μάζαρι ἐν τῇ εἰς Ἅδου καθόδῳ μνημονευομένη[3], λίαν δὲ γνωστὴ καὶ εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, ὡς δεικνύουσι τὰ ὀνειροκριτικὰ τοῦ Ἀρτεμιδώρου (3.6), καθ᾽ ἃ «μύρμηκας τοὺς μὲν πτερὰ ἔχοντας οὐδαμῶς ἰδεῖν ἀγαθόν, ὄλεθρον γὰρ προαγγέλλουσι καὶ ἀποδημίας ἐπικινδύνους»[4], εἶναι νῦν λίαν γνωστὴ πολλαχοῦ. Οὕτω φέρεται ἐν ταῖς Κυκλάσι, Πελοποννήσῳ, Κεφαλληνίᾳ, Πάρῳ, Κρήτῃ, Σάμῳ, Κῷ, Θεσσαλίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ, λεγομένη ἐν Τήνῳ «ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ καταραστῇ τὸ μέρμηγκα καὶ τοῦ δωκε φτερά», ἐν Μυκόνῳ καὶ Πελοποννήσῳ, «ὁ Θεὸς ἅμα καταραστῇ τὸ μερμήγκι νὰ χαθῇ τοῦ δίνει φτερά», ἐν Αἰτωλίᾳ «ἅμα φτιρώσ᾽ τοὺ μιρμήγκ᾽ χάνιτι», ἐν Κῷ «τοῦ μέρμηγκα δοθῆκαν τὰ φτερὰ γιὰ νὰ πετάῃ | καὶ πέφτει μέσα ᾽ς τὴ φωτιὰ καὶ πάει, πάντα πάει» καὶ τέλος ἐν Πόντῳ «ἡ μυρμήκα ἄντα νὰ χᾶται φέρ᾽ φτερὰ

[1] Σελ. 316. Βλέπε τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίαι δημώδεις (Philologus 49. 467) καὶ Ν. Πολίτου, Δημώδεις παροιμίαι ἐν μεσαιωνικοῖς Ἑλληνικοῖς ποιήμασι (Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 1. 215. 216.)

[2] *ὀργίζεταί τους ὁ Θεός, κάμνουν πτερὰ καὶ φεύγουν*
κι᾽ εὑρίσκουν τους τὰ πετεινὰ καὶ τρών᾽ τους κι᾽ ἀφανίζουν
(Annuaire de l'Association 1873 σ. 284. Ν. Πολίτης, Ἔν᾽ ἀν.).

[3] Ὁ γὰρ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἀπάρας ὅμοιός ἐστι πτεροφυήσαντι μύρμηκι· καὶ καθάπερ ἐκεῖνος ὄλλυται διαπτάς, οὕτω καὶ ὁ τοιοῦτος διαφθείρεται ἔνθεν κἀκεῖθεν φερόμενος (Ellissen, Analekten 1. 247).

[4] Καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ γλωσσαρίῳ τοῦ Du Cange ἀναγινώσκομεν· ὅταν ὀργισθῇ ὁ Θεὸς τὸν μέρμηγκα τοῦ δίνει φτερὰ καὶ πετᾷ. Κατὰ τοὺς Ἠπειρώτας μυρμήγκια μὲ φτερὰ ὄντα φωλιάζουν ᾽ς τὴν αὐλή σας δέλνουν θάνατο.

κι᾽ ἀναπετᾷ» ἢ «ἡ μυρμήκα ὡστὰν θὰ ψοφᾷ φέρ᾽ φτερὰ καὶ πετᾷ» ἢ «ἡ μυρμήκα στὰν φέρῃ φτερὰ νὰ χάβουται σιμὰ ἔν᾽»[1].

Οἶνος γάρ φασι καὶ ἀλήθεια 740.14.

Ὁ Εὐστάθιος ταῦτα γράφων εἶχε βεβαίως ὑπ᾽ ὄψιν καὶ τὰς ἀρχαίας παροιμίας «οἶνος καὶ ἀλήθεια» καὶ «ἀνδρὸς δ᾽ οἶνος ἔδειξε νόον»[2], ἀλλὰ καὶ σύγχρονον δημώδη, ἧς τὸν τύπον εὑρίσκομεν παρά τε τῷ Μιχαὴλ Ψελλῷ «ἀπὸ σαλοῦ καὶ μεθυστοῦ τὴν ἀλήθειαν ἄκουε»[3] καὶ τῷ Μαξίμῳ Πλανούδῃ «ἐξ ἀνοήτου καὶ μεθύοντος μαθήσει τὸ ἀληθές»[4], καὶ ὃν ὑποδηλοῖ καὶ τὸ τοῦ Ψευδοδιογενειανοῦ (7.43) τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νήφοντος ἐπὶ τῆς γλώσσης τοῦ μεθύοντος[5].

Σήμερον ἡ παροιμία ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας εἶναι συνήθης καὶ λέγεται «ἀπὸ μεθυσμένο καὶ τρελλὸ μαθαίνεις τὴν ἀλήθεια» ἢ «ἀπὸ ζουρλὸ καὶ μεθυστὴ μαθαίνεις τὴν ἀλήθεια»[6] ἢ «δός κρασὶ νά βγ᾽ ἡ ἀλήθεια»[7].

Οἷς [τοῖς ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ φερομένοις] ἐντακτέον καὶ τὸ ἀκάνθας ἐν χειρὶ φύεσθαι τῇ τοῦ μεθύσου καὶ τὸ γονεῖς μὲν ἀκανθοφαγεῖν, αἱμωδίαν δὲ τοῖς τέκνοις ἐμφύεσθαι. Opusc. 106.59.

Ἡ παροιμία, ἣν ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα ὁ Εὐστάθιος καὶ ἧς ἐν τῇ Χρονικῇ του Διηγήσει ἐποιήσατο μνείαν καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης (559.18) γράψας· «τὴν γὰρ ἐκ τῶν πατρικῶν ὀμφάκων πρὸς τοὺς υἱεῖς καταρρέουσαν αἱμωδίαν καὶ ὁ Κομνηνὸς οὗτος Ἀλέξιος, ὡς ἔοικε παθεῖν κατεκέκριτο» ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ἱερεμίου[8] λέγοντος «οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν» καὶ Ἰεζεκιὴλ[9] «οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐγομφίασαν»[10].

[1] Σ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος σ. 268. Ἔπιθι καὶ τὸ περιοδικὸν Ἀστὴρ τοῦ Πόντου 2. 118.

[2] Ἀλκαίου ἀπόσπ. 53 (ἔκδ. Berg), Ἀθήναιος 37 f.

[3] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐπιρρήματα τῶν ἀνθρώπων (Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 6 ἀρ. 11.)

[4] Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes σ. 15 ἀρ. 10.

[5] Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Apophtegmen (Philologus 58 (1899) 83).

[6] Ἔπιθι καὶ Π. Παπαγεωργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern BZ. 3. 554 καὶ Heinrich Lewy, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 77.

[7] Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 21 ἀρ. 9. Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις [2] σ. 62 ἀρ. 138 καὶ 150 ἀρ. 8.

[8] 38. 29. Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 310.

[9] 18. 2.

[10] Πβ. καὶ τὸ τῆς Ἐξόδου (20. 5) «Ἐγὼ γάρ εἰμι κύριος ὁ Θεός σου, Θεὸς ζηλωτὴς ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς τοῖς μισοῦσί με».

Ταύτην ὡς σημερινὴν δημώδη ἔχομεν πολλαχοῦ· «ὁ πάππος τρώει καὶ τὸ ᾽γγόνι μουδιάζει» (Μάνη) «γονέοι τρώνε τὰ ξινὰ καὶ τὰ παιδιὰ μουδιάζουν» (Ἀθῆναι)[1], «γονέοι φάν, παιδιὰ μουδιάσουν»[2], «τὰ πιδιὰ τρών᾽ τὰ μῆλα κι᾽ οἱ γιρόντ᾽ μουδιάζουν τὰ δόντια» (Μακεδονία) «οἱ γονιοὶ τρών᾽ τὰ ξινόμηλα καὶ τὰ παιδιὰ μουδιάζουνα» (Ἀρτάκη, Κυζίκου) «ὁ πατέρας τρώει τὸ λεμόνι καὶ μουδιοῦνε τὰ παιδιὰ» (Σάμος)[3] «οἱ νέοι τρώγουν τὰ ξινὰ κι᾽ οἱ γέροντες μουδιάζουν»[4] «ἔφαν ὁ παπποῦς λεμόνιν τσαὶ ἐμούδκιασεν τἀγγόνιν» (Κύπρος) «ὁ γονέον τρώει τὸ κοκκύμελον καὶ τὸ παιδὶν μωδᾷ»[5] «ἐποίκεν ὁ κύρ᾽ κι᾽ εὗρεν τὸ παιδὶν»[6] «ὁ πάτρι τρώγει τὴν ἀγγρέστα τσαὶ τὸ παιντὶ μουδιάτζει»[7] «τὰ πιδιὰ τρών᾽ τζιρνίκια κι᾽ οἱ γιρόντ᾽ μουδιάζ᾽ν»[8] «τὰ πιδιὰ τὰ τρών᾽ τὰ σῦκα κὶ τοῦν μαννάδου μουδιάζν τὰ δόντια»[9].

Τῷ ὁμοίῳ χαίρειν φαμὲν τὸ ὅμοιον λόγῳ καθολικῷ Opusc. 63.25.

Ἵνα πάγχυ κακὸς κακὸν ἠγηλάζῃ, καὶ μὴ τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς συμφύρηται καὶ ὁ ὅμοιος εἰς τὸν ὅμοιον ἄγηται Opusc. 278.90.

Ὑπόκειται ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία παροιμία «ἀεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει Θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον»[10]. Αὕτη, ὡς ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ἀνωτέρω χωρίων φαίνεται, ἦτο καὶ δημώδης μεσαιωνικὴ «πᾶν ζῷον τὸ ὅμοιον αὐτοῦ ἀγαπήσει»[11], ὡς τοιαύτη δὲ φέρεται καὶ νῦν ὑπὸ τὸν τύπον «ὅμοιος τὸν ὅμοιο».

Παροιμία οἴκοι λέοντες, ἐν δὲ μάχῃ ἀλώπεκες. Λέγει δὲ καὶ ἡ καθωμιλημένη γλῶσσα τοὺς ἀτυχεστέρους τῶν ἀρχόντων ἰσχυροὺς εἶναι κατὰ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοὺς δήμου 1349.27.

---

[1] Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων 1. 311. 339.

[2] Μ. Βενετοκλέους, Βραχεῖαί τινες παρατηρήσεις σ. 129.

[3] Ε. Σταματιάδου, Σαμιακὰ 5. 141.

[4] Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις[2] σ. 185 ἀρ. 124.

[5] Ἐν Πόντῳ, Π. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα σ. 83.

[6] Ἐν Πόντῳ, Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμίαι Πόντου (Λαογραφία 6.53) καὶ Ἀρχεῖον Πόντου 3. 8.

[7] Morosi, Bova 95.

[8] Νάουσα βλ. Γ. Καψάλην ἐν Λαογραφίας τόμ. 3. 222.

[9] Ζαγόρι. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ἀντωνυμιῶν ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Ζαγορίου σ. 181.

[10] Παρ᾽ Ἀριστοτέλει, (Ἠθικ. 8. 1. Ρητορ. 1. 11) φέρεται· «ἀεὶ κολοιὸς ποτὶ κολοιὸν ἱζάνει» ἐν τῇ Δ. Π. δὲ (Σιράχ. 27. 9) «πετεινὰ πρὸς τὰ ὅμοια αὐτοῖς καταλύσει».

[11] Πβ. Κ. Krumbacher, MGS. 79, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. σ. 7 ἀρ. 26 καὶ σ. 40. ἀρ. 26. Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwötern und Apophtegmen (Philologus 58. 83) Π. Παπαγεωργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern BZ. 3 557.

Εἰς τὴν παροιμίαν ταύτην ἀντίστοιχον δημώδη δὲν ἠδυνήθην, δυστυχῶς, νὰ εὕρω.

Κατὰ τὴν τραγῳδίαν οὐκ ἀσφαλεῖς εἰσιν οἱ ταχεῖς φρονεῖν· ἡ δὲ παροιμία καὶ τὴν κύνα τυφλὰ τίκτειν οἶδε διὰ τὸ σπεύδειν ταχὺ γεννᾶν 1062.41.

Ἡ πολλάκις ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων μνημονευομένη δημώδης αὕτη παροιμία, ἧς ὁ γενικὸς τύπος εἶναι «ἡ σκύλλα σπουδαζομένη τυφλὰ κουλούκια ἐγέννησε»[1] εἶναι ἀρχαία, ἤδη παρ᾽ Ἀριστοφάνει φερομένη[2], ὡς δημώδης δὲ διετηρήθη πολλαχοῦ παρ᾽ ἡμῖν ὑπὸ ποικίλους τύπους, ὧν οἱ κύριοι εἶναι οἱ ἑξῆς δύο· «ἡ σκύλλα [κάττα] ἀπὸ τὴ βιά της γεννᾷ [βγάζει] τυφλὰ [στραβὰ] τὰ σκυλλιά της [κουλούκια της] ἢ «ἡ σκύλλα σπουδάζει καὶ τυφλὰ [γκαβὰ] κουλούκια κάνει» ἢ ἐν Πόντῳ «ἡ τσούνα ὄντις ὀλιγωρεῖ στραβὰ ποίει τὰ παιδία της» ἢ «ἡ σπουδαχτὴ ἡ τσούνα τυφλὰ κουλούκια γεννᾷ»[3].

Δῆλον γὰρ ὡς τοιοῦτον ἐν τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ τοῦ Ὀδυσσέως ἦθος τοῖσιν ἐφαρμοζομένου ὧν κε δῆμον ἵκηται, ὡς ἐν τῇ ε̄ ῥαψῳδίᾳ προγέγραπται. Ἀπὸ τούτων δὲ παραξέσασα καὶ ἡ κοινὴ γλῶσσα βούλεται τὸν φρονοῦντα ἄνθρωπον ὅτε που εἰς ἀλλοτρίαν παραβαλεῖ, κατὰ τὸ ἐγχώριον ζῶμα ζώννυσθαι καὶ αὐτὸν 1594.30.

Ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰρημένοις ὑπόκειται ἡ ὑπὸ τῶν παροιμιογράφων ἀναφερομένη ἀρχαία παροιμία «ἄλλοτε δ᾽ ἀλλοῖον τελέθειν καὶ χώρᾳ ἕπεσθαι»[4] ἢ «νόμοις ἕπεσθαι τοῖς ἐγχώροις καλόν»[5].

Ἡ παροιμία αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ παρ᾽ ἡμῖν δι᾽ ἄλλων λέξεων ἐκφραζομένη. Ἐν ταῖς Κυκλάσι π. χ. λέγουσι «κουτσαίνουν ὅλοι, κούτσαινε καὶ σὺ» ἀλλαχοῦ «ὅ,τι κάνουν ὅλοι, κάνε καὶ σύ», ἐν Μεγίστῃ «σὰν κουτσεύγουν,

---

[1] Περὶ τῆς παροιμίας ταύτης ὅρα Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes σ. 20 ἀρ. 51. Τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίαι δημώδεις ἐν Philologus 49 (1890) 460. K. Krumbacher, MGS. 76. 116. 153, τοῦ αὐτοῦ Die Moskauersammlung 403, Otto Crusius, Über die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes (Rh. Mus. 42. 404) Ν. Πολίτου, Παροιμ. τόμ. 1. σ. 7 ἀρ. 26, καὶ σ. 40 ἀρ. 27 καὶ τόμ. 3 σ. 107. 108. Τὴν παροιμίαν ὑπαινίσσεται καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἀρέθαν γράφων γραμματεὺς Στέφανος ἐν τοῖς ἑξῆς· τὸ τὰς δὲ κύνας τυφλὰ τίκτειν ἐπειγομένας ἀφῆκας; Σ. Κουγέα, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ σ. 115. Μ. Βολονάκη, Ἡ ἀνεπιστημοσύνη τοῦ κυρίου Σωκράτους Κουγέα σ. 12.

[2] Ἀριστοφάν. Εἰρήν. 1078 ἡ κώδων ἀκαλανθὶς ἐπειγομένη τυφλὰ τίκτει. Ὅρα καὶ Γαληνόν, Περὶ σπέρματος 2. 5 (τόμ. 4.639 Kuehn) καὶ πβ. Αἰσωπ. μύθ. 409 (ἔκδ. Halm) καὶ τὸ corpus τῶν παροιμιογράφων 2. 181.

[3] Βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμίαι (Ἀρχεῖον Πόντου 2. 117).

[4] Ζηνόβ. 1. 24, Γρηγόρ. Κύπρ. 1. 4.

[5] Σοφοκλ. Ἀπόσπ. 674 (Dindorf).

κούτσευγε», ἐν Λακωνικῇ «ὅ,τι κάνουνε νὰ κάνῃς, κι᾿ ἂν κλουτσιαίνουνε νὰ κλουτσιαίνῃς», ἐν Λιβησίῳ «ἔτσα ποῦ κάμνει ἕνας μίας κόσμος θὰ κάμῃς καὶ σύ», ἐν Ἀδριανουπόλει «σὶ ὅποιου ἁμάξι ἀνιβῇς, κείν᾿ τοὺ τραγούδ᾿ νὰ λές», ἐν Σάμῳ «σὰν πάς ᾿ς ἕνα χωριὸ καὶ φοροῦν σαμάρι, βάλ᾿ καὶ σὺ ἕνα» ἢ «σὰν πάς ᾿ς ἕνα χωριὸ κι᾿ εἶναι μ᾿ ἕνα μάτι, βγάλε καὶ σὺ τὸ δικό σου»[1], ἐν Κῷ καὶ Ἀστυπαλαίᾳ «Σ᾿ ἕναν τόπον ἤτυχα [ἤντζαρα] κι᾿ ὅ,τι κάμναν ἤκαμνα»[2], ἐν Πόντῳ «ὅλοι ντ᾿ ἐφτάγνε ποῖσον»[3], φέρεται δὲ καὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Βερέττα[4] «κατὰ τὸν τόπο ποῦ θὰ πάς, ἔτσι καὶ νὰ περνᾷς».

Πρὸς δὲ τὸ κιχάνει βραδὺς ὠκὺν ἐτέθη καὶ παροιμία τὸ ἔστι καὶ χωλῷ δρόμος, πρὸς ὁμοιότητα τοῦ ἔνεστι μύρμηκι χόλος 1599.38.

Ἀμφοτέρας τὰς παροιμίας ταύτας θεωρῶ καὶ δημώδεις, ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν διότι ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὁμήρου (Ὀδ. θ 329) λέγει περὶ τῆς πρώτης «ἡ παρὰ πολλοῖς παροιμία»[5], τὴν δὲ δευτέραν, ἣν καὶ ὁ Παρθένιος Καζούλης ἀναφέρει ἐν τῇ συλλογῇ του «ἔνεστι καὶ μύρμηκι χολή»[6], μεταχειριζόμεθα καὶ ἡμεῖς λέγοντες· «ἔχει κι᾿ ὁ μέρμηγκας χολὴ ἔχει κι᾿ ἡ μυῖγα σπλῆνα»[7] ἢ «ἔχει κι᾿ ὁ μέρμηγκας χολὴ καὶ τὸ κουνούπι ἄλ(ει)μμα» (Δαρδανέλλια).

Καὶ πνὶξ οὐ μερὶς ἀντιστρόφως παροιμιαζόμενοι καλὸν εἶναι τὰ ἀλλότρια γνωμολογοῦμεν καὶ τὸν ξένον ἄρτον ἀποφαινόμεθα νόστιμον καὶ τὸν ἁρπαγιμαῖον οἶνον γλυκύτατον καὶ τὸ τῆς κλοπῆς ὕδωρ ἡδύτατον καὶ τὴν ἐξ ἁρπαγῆς ἔνδυσιν φωτὸς ἀναβολὴν καὶ παράδεισον τὸν ἀλλότριον οἶκον Opusc. 22.43.

Μέρος δὲ οὐκ ἐλάχιστον ἀπολαύσεως ἐν κοσμικοῖς μὲν τὸ φαγεῖν, ἐν μοναχοῖς δὲ οὐ τὸ ἀσυνδέτως εἰπεῖν φαγεῖν (αὐτὸ γὰρ πάγκοινόν ἐστι) ἀλλὰ τὸ λαθροφαγεῖν, ὃ ταὐτόν ἐστι τῷ ἡδέως φαγεῖν, καθότι καὶ κλοπῆς ὕδωρ γλυκερὸν γράφεται Opusc. 229.94.

Ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἀναφερόμενα ἀπετέλουν πέντε διαφόρους δημώδεις τότε παροιμίας οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπει καὶ ὁ

---

[1] Ε. Σταματιάδου, Σαμιακὰ 5. 158.

[2] K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferung der südlichen Sporaden στ. 403. Ἡ αὐτὴ περίπου διατύπωσις φέρεται καὶ ἐν Κύθνῳ.

[3] Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμίαι Πόντου ἐν Λαογρ. 6. 24.

[4] Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 38 ἀρ. 23.

[5] Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 312.

[6] Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 86 ἀριθ. 971-972.

[7] Σκ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ᾿ ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου ἐν λ. μυρμήγκι. Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις[2] σ. 88 ἀρ. 323 καὶ 198 ἀρ. 303-307 Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμ. σ. 27 ἀρ. 27.

λεκτικὸς τρόπος καὶ ἡ σημερινὴ γλῶσσα, ἐν ᾗ ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅτι δύο φέρονται παροιμιωδῶς. Οὕτω π. χ. λέγομεν «ξένο ψωμὶ (φαεῖ) γλυκὸ σὰν μέλι (Ἄνδρος, Ἀττικὴ) «ξένο ξίδι, γλυκὸ κρασὶ» (Ἀττικὴ) «ξένο ξίδι, γλυκὸ σὰ μέλι» (Βόλος, Σῦρος) «ξίδι χάρισμα, γλυκὸ σὰ μέλι» (Πάρος)[1] «ἀμούχτι ξίδι, γλυκὸ σὰ μέλι» (Μάνη) «τζάμπα ξίδι καλύτερ᾿ ἀπὸ μέλι» (Λέσβος) καὶ ἐν Πόντῳ «τὸ ξένον πάντα νόστιμον [γλυκὺν] ἔν᾿» ἢ «τῆ χώρας (= τὸ ξένον) τὸ φαγεῖν νόστιμον ἔν».

Δέον δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι πασῶν τούτων τῶν παροιμιωδῶν φράσεων ἡ ἀρχὴ κεῖται ἐν ταῖς παροιμ. Σολωμ. (θ´ 17) «ἄρτων κρυφίων ἡδέως ἅψασθαι καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ»[2].

Εἰ δὲ μὴ θαμίζειν ἐς φίλου μηδὲ συχνὰ τοῦτο ποιεῖν ὁ ἐξ ἀγορᾶς λόγος λαλεῖ, ἀλλ᾿ οὔτε περὶ τῶν ὡς ἀληθῶς φίλων ἡ γνώμη καὶ οὐδὲ ταὐτὸν ποσὶ θαμίζειν καὶ γράμμασι Opusc. 347.88.

Τὴν δημώδη γνώμην ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ συλλογῇ του ὁ Πλανούδης ὡς ἑξῆς· «ἔνθα ἐρᾷς μὴ θάμιζε»[3], φέρεται δὲ καὶ ἐν ἄλλαις μεσαιωνικῶν παροιμιῶν συλλογαῖς ὧδε· «ὅπου φιλεῖς μὴ δάνειζε καὶ ὅπου ἀγαπᾷς μὴ σύχναζε»[4] καὶ βραδύτερον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Παρθενίου Καζούλη[5] «ὃν ἂν φιλεῖς μὴ δάνειζε, ᾧ δὲ ποθεῖς μὴ σύχναζε».

Αὕτη, κατὰ τὸν O. Crusius[6], ἔχει τὴν ἀρχήν της ἐν τῇ ῥήσει «σπάνιον εἴσαγε σὸν πόδα πρὸς σαυτοῦ φίλον μήποτε πλησθείς σου μισήσῃ σε» τῇ φερομένῃ ἐν ταῖς παροιμίαις τοῦ Σολομῶντος (25.17), εἶναι δὲ σήμερον κοινὴ ἔχουσα τὴν ἑξῆς διατύπωσιν· «τὸν ἀγαπᾷς μὴ δάνειζε καὶ τὸν ποθεῖς μὴ σύχναζε»[7] «᾿ς τοῦ φίλου σου τὴν πόρτα συχνὰ νὰ μὴ πηαίνῃς»[8] ἢ «ἀλάργ᾿ ἀλάργα ν᾿ ἀγαπειώμαστε»[9].

---

[1] Βλ. καὶ Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις[2] σ. 337 ἀρ. 16. καὶ Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 80 ἀρ. 5.

[2] Ed. Kurtz, Ἔνθ᾿ ἀν. σ. 314.

[3] Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes σ. 17 ἀρ. 33 καὶ τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίαι δημώδεις (Philologus 49. 459).

[4] Περὶ τῆς παροιμίας, ᾗ ἀντίστοιχος καὶ ζητούμενος καὶ μὴ μισούμενος, ὅρα K. Krumbacher, MGS. 78 καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 7 ἀρ. κα´. πβ. καὶ σελ. 47. 51.

[5] Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 102 ἀρ. 1724.

[6] O. Crusius, Über die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes (Philologus 42. 402) ὅρα καὶ A. Sonny, Zur Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter (Philologus 72. 549.)

[7] Ι. Βενιζέλου, Ἔνθ᾿ ἀν. σ. 309 ἀρ. 348.

[8] Ἐν Μυκόνῳ.

[9] Ἐν Ἑρμουπόλει.

ἢ *ἐκεῖ ποῦ σὲ πολυαγαποῦν νὰ μὴν παραπηαίνῃς,*
γιατὶ θὲ νά σε βαρεθοῦν κι᾽ ὕστερα τί θὰ γένῃς; [1]

ἢ *«ἐκεῖ ποῦ πολυαγαπᾷς νὰ μὴ πολυπηγαίνῃς,*
μὴ λάχῃ καὶ σὲ βαρεθοῦν κι᾽ ἀπ᾽ ἔκει τί θὰ γένῃς; [2]

* *Συρφετώδης μέν, οὐκ ἄχαρις δὲ λόγος, ὃς φιλεῖ καλὸν τὸ ὀλίγον καὶ πάντοτε Opusc. 347.84.*

Ἡ γνώμη αὕτη φέρεται καὶ παρ᾽ ἡμῖν, οἵτινες λέγομεν· «ἀπὸ λίγο κάθε λίγο» ἢ «λίγο καὶ πάλι». Πβ. καὶ τὴν παροιμίαν «ἀπὸ λίγο παρακάτω, νά ᾽ναι πάντοτε γεμᾶτο» [3].

* *Σχοῖνος ἐκ τοῦ φυτοῦ τῆς σχοίνου λέγεται. Ἐπεὶ τὸ παλαιὸν ἐκ φυτῶν σχοίνων ἐπλέκοντο τὰ τοιαῦτα, ὃ καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ παραμένει. Ἐν γοῦν Πελοποννήσῳ πολλοὶ οὕτω ποιοῦντες ἐπιλέγουσι καὶ καιρὸν ἐπιτήδειον τῇ τοῦ τοιούτου σχοίνου τομῇ λέγοντες· Μαΐου βροῦλλον, ποντία κάνναβις 191.36.*

Ὡς ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν σχολιαστῶν συνάγεται, σχοῖνος καὶ βροῦλλον ἦσαν τότε συνώνυμα [4], συνώνυμα δὲ τὸ σχοῖνος καὶ σπάρτον [5]· ὑπὸ τὴν λέξιν λοιπὸν βροῦλλον δυνάμεθα ἐν τοῖς ἀνωτέρω καὶ τὸ σπάρτον νὰ νοήσωμεν [6].

Ἀλλὰ διατί οἱ μεσαιωνικοὶ συνίστων πρὸς κατασκευὴν σχοινίων τοῦ Μαΐου τὰ βροῦλλα;

Ἡ σημερινὴ χρῆσις νομίζω ὅτι ἄριστα δύναται νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸ πρᾶγμα.

---

[1] Ἐν Πάλῃ Κεφαλληνίας.

[2] Ι. Βερέττα, Ἔνθ᾽ ἀν σ. 23 ἀρ. 9, Ι. Βενιζέλου, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 75 ἀρ. 147, καὶ σ. 309 ἀρ. 348. Ἰδὲ καὶ K. Krumbacher, MGS. 143 καὶ Π. Παπαγεωργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern BZ. 3. 556.

[3] Ι. Βενιζέλου, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 24 ἀρ. 316.

[4] Σχοῖνος δὲ εἶδος φυτοῦ, ἤτοι τὰ βρουλλά. Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρ. στίχ. 664 σ. 221. 27. σχοίνοισι-βρύοις, βρούλλοις Σχολ. Ὀππιαν. Ἁλιευτ. Δ'. 510, σχοινία, ἃ ἰδιωτικῶς φασι βροῦλλα Σχολιαστ. Ἀριστοφ. Πλούτ. 663· σχοῖνος τὸ λεγόμενον ἰδιωτικῶς βρύλλον Σχολ. Πινδάρ. Ὀλυμπ. 6. 54. Ὅρα καὶ J. Kalitsunakis, Mittel und neugriechische Erklärungen bei Eustathios 32.

[5] σπάρτη δ᾽ ἡ σχοῖνος λέγεται καὶ Σπάρτη δὲ ἡ πόλις Ι. Τζέτζου, Χιλ. XII ἱστορ. 420. 526.

[6] Σπάρτοισιν· βρούλλοις Σχολ. Ὀππιαν. Ἁλιευτ. Γ'. 342. Ἐν Ἠπείρῳ τὰ σπάρτα λέγονται βροῦλλα, τὰ βροῦλλα δ᾽ ἐν Θεσσαλίᾳ σπάρτσα. Ἐν Μυκόνῳ καὶ Αἴνῳ βουρλεὰ λέγεται τὸ ἐξ ἰνῶν σπάρτου κατασκευαζόμενον σχοινίον, κοινῶς δ᾽ ἐν τῇ ναυτικῇ γλώσσῃ βουρλεά, ἡ τοῦ σπάρτου ἲς (τζίβα) Α. Σακελλαρίου, Βασιλικὸν ναυτικὸν ἐγχειρίδιον ἁρμενιστοῦ σ. 35.

Νῦν δῆλα δὴ κατὰ Μάϊον, ὁπότε ἀνθοῦσι τὰ σπάρτα, τέμνοντες οἱ τεχνῖται τὰ κλωνία αὐτῶν τὰ κοπανίζουσι καὶ τὰ μεταβάλλουσιν εἰς ἰνώδη μᾶζαν, τὴν τζίβαν, σπαρτζίον ὡς ἔλεγον οἱ τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, ταύτην δ᾽ ὡς εὔκαμπτον καὶ μαλακὴν πλέκουσιν εἰς σχοινία. Τὰ ἐκ σπάρτου σχοινία ταῦτα μεταχειρίζονται οἱ ναυτικοὶ α΄) διότι εἶναι στερεώτερα τῶν ἐκ λίνου ἢ καννάβεως κατασκευαζομένων, β΄) διότι ἑλίσσονται εὐκολώτερον τῶν ἄλλων εἰς κύκλους καὶ γ΄) διότι στεγνώνουσιν εὐκολώτερον [1].

* *Οὐ περιηγοῦμαι τρόπους ἢ τόπους ... οὐκ ἄλλο τοιοῦτον οὐδὲν μὴ καὶ ἀηδίας ἀναταράξω βόρβορον Opusc. 280.83.*

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω διακρίνω τὴν παρὰ Πλανούδῃ μεσαιωνικὴν παροιμίαν «ὅσῳ ταράττεις τὴν κόπρον τοσούτῳ μᾶλλον ὄζει» [2], ὡς καὶ τὰς σημερινὰς «μὴν τὰ σκαλίζῃς γιατὶ βρομοῦνε» ἢ «ὅσο τὰ σκατὰ ἀναδεύεις, τόσο πλειότερο βρομᾶνε» [3], ἃς μεταχειριζόμεθα, προτρέποντές τινα νὰ μὴ κινῇ τὸν ἀνάγυρον.

Ἕως ἂν σὺν κακῷ μαθόντες, ὃ δὴ λέγεται, φρόνησιν ἀναλάβωσι Opusc. 44.60.

Ἐνταῦθα ἔχεις τὴν γνωστὴν σημερινὴν παροιμιώδη φράσιν «ἔπαθε κι᾽ ἔμαθε» ἢ «τὰ παθήματα, μαθήματα» [4], ἣν καὶ ἐν μεσαιωνικοῖς κειμένοις συναντῶμεν ὡς λ.χ. «διενοεῖτο γὰρ ὄντως σοφῶς ὡς ὁ παθὼν ἀκριβής ἐστι τῇ πείρᾳ διδάσκαλος» [5].

* *Ὡς δὲ ἡ σποδιὰ ὧζε θείου καὶ ἡ ὀδμὴ κατεμήνυε πῦρ κρύπτειν σκηπτοῦ ὀλεθρίου καὶ οὐκ ἦν λαθεῖν, μανθάνουσι τὴν ἐπιβουλὴν οἱ Καίσαρες καὶ ἀπέριττοι, ὡς εἶχον, φεύγουσιν εἰς τὸ τῆς μεγίστης τοῦ Θεοῦ Σοφίας εὐαγέστατον τέμενος Opusc. 272.58.*

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω διακρίνω τὴν σημερινὴν παροιμιώδη φράσιν ἐκεῖ [ἐδῶ] «βρομᾷ μπαρούτι», ἤτοι ὑπάρχει κίνδυνος.

* *Εἶ δ᾽ αὖ πάλιν, οὗ μὲν ἄρτον ἔφαγον ἐν ἐνδείᾳ, ἐκεῖνος εὐεργέτης ἐμοὶ κρίνεται καὶ σεμνολογικῶς προφέρεταί μοι διὰ στόματος, ὃς δὲ μυρίαν σχὼν*

---

[1] Ὅρα καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 3. 311.

[2] Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes σ. 22 ἀρ. 69.

[3] Βλ. Ι. Βενιζέλου, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 228 ἀρ. 763.

[4] Ι. Βερέττα, Ἔνθ᾽ ἀν. 25.

[5] Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν ἀββᾶ Θεοδοσίου (Usener, Der heilige Theodosios 13. 6).

ἔνθεσιν ἐξ ἐμοῦ πτέρναν ἐστρέβλωσεν εἰς πτῶμα ἐμόν, ἀλλ' αὐτὸν οὐκ ἔχω προτιθέναι καὶ ἐπίπροσθεν ἄγειν τοῦ θρέψαντος Opusc. 118.87.

Λαὸς σκληροτράχηλος καὶ τῆς βρώσεως ἔτι οὔσης ἔσω τοῦ στόματος τοῦ εὐεργέτου καταλαλῶν Regel, Fontes rerum byzantinarum 129.5.

Τὰ ἀνωτέρω κάλλιστα συμπληροῦσι καὶ τὰ ἑξῆς δύο χωρία α΄) τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ συγχρόνου Νικολάου Κερκύρας [1]

ὁ νῦν τὸν ἄρτον ἐσθίων σου γνησίως
μετὰ βραχὺ πλήττει σε δυσμενοῦς πλέον

καὶ β΄) ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα ἐν τῇ ἱστορίᾳ του [2] «Ὁρᾶτε τοίνυν τοὺς σὺν αὐτῷ εὐαριθμήτους ὄντας καὶ ἔτι ἐν ταῖς ραγμάσι τῶν ὀδόντων τὸν ἄρτον τοῦ κυρίου μου φέροντας».

Ἐν πᾶσι τούτοις, ὡς ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὑπόκεινται δύο παροιμιώδεις φράσεις δεικνύουσαι τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ φαγόντος τὸν ἄρτον τινός, ὡς τοὐναντίον τὸ μέγεθος τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ συντόμως ἐπιλαθομένου τούτου.

Ὁποίαν διατύπωσιν εἶχον αἱ δύο παροιμιώδεις φράσεις δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ἂν παραβάλωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ «οὗ ἄρτον ἔφαγον», «ὁ νῦν τὸν ἄρτον ἐσθίων σου», «ὁ μυρίαν σχὼν ἔνθεσιν ἐξ ἐμοῦ», «τῆς βρώσεως ἔτι οὔσης ἔσω στόματος», ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ σημερινὰ «ἔφαγα τὸ ψωμί του» ἢ ἐν Πόντῳ «τὸ ψωμὶν ἀτ' ἔφαγα» τὸ ἐπὶ εὐγνώμονος λεγόμενον, ἢ «ἀκόμη τὸ ψωμί μου εἶναι 'ς τὸ στόμα του» ἢ ἐν Πόντῳ «ἀκόμαν τὸ ψωμὶν 'ς σὸ στόμαν ἀτ' ἔν'» ἢ «νὰ σκαλίσῃς τὰ δόντια του ἀκόμη τὸ ψωμί μου θά βρῇς», «ἔχει τὰ δόντια του γεμᾶτα ψωμὶ ἀπὸ τὸν...» (Ἤπειρος) «ἂν ξεσκαλίσ' τὰ δόντια τ' ψουμὶ δικό μας θὰ βρῇ» [3] τὰ ἐπὶ ἀγνώμονος λεγόμενα.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας κλείω μὲ τὴν σημείωσιν ὅτι τὴν αὐτὴν περὶ ἀγνωμόνων ἔννοιαν ἐκφράζουσι καὶ τὰ νῦν παροιμιωδῶς λεγόμενα «ἐπάτησε τὸ ψωμί» [4], «λησμόντσιν τοὺ ψουμί» [5], ἔτι δὲ καὶ αἱ ἀραὶ «νὰ σηκωθῇ τὸ ψωμὶ ποῦ μοῦ φαγες καὶ νά σε πνίξῃ» [6].

σπυρὶ φαρμάκι νὰ γενῇ
τὰ σύγλυνα καὶ τὸ ψωμὶ
ποῦ φάγασι 'ς τὸ σπίτι μας [7].

---

[1] Νικολάου Κερκύρας, Στίχοι ἰαμβικοὶ στίχ. 204 (παρὰ Σ. Λάμπρῳ, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα σ. 37).

[2] Τὴν φρ. ἐσημείωσεν ὁ Ν. Πολίτης, Παροιμ. 4.511.

[3] Ἐν Σέρραις, Λαογραφίας τόμ. 3 σ. 200.

[4] Ἐν Ἠπείρῳ. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐν Μάνῃ ἐπίθετον ψωμοπάτης, τὸ ἐπὶ ἀχαρίστου λεγόμενον. Πβ. καὶ τὸ ἀρχ. «ἅλας καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν».

[5] Ἐν Βογατσικῷ Μακεδονίας.

[6] Α. Βαλαωρίτου, Ἀθανάσιος Διάκος σ. 85.

[7] Ν. Πολίτου, Προλήψεις καὶ δοξασίαι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἐν Βύρωνος τόμ. 2.137.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ γναθμοῖσι γελᾶν ἀλλοτρίοις καὶ νῦν ἐπιπολάζει λέγεσθαι παροιμιακῶς· τοὺς γάρ τοι, ἐφ' οἷς μὴ ἄξιον γελῶντας ἐκ θυμοῦ ἢ ἀμηχανίας τινός, ξέναις φαμὲν γελᾶν παρειαῖς, ὥσπερ καὶ τοὺς πρὸς βίαν ἐσθίοντας ἀλλοτρίοις ἐσθίειν γναθμοῖς, ὡς τῶν οἰκείων δῆθεν ὀκνούντων 1895.17.

Οὕτω καὶ τὸν μὴ μετὰ ἐπιθυμίας ἐσθίοντα στόματι ἀλλοτρίῳ φαμὲν ἐσθίειν 1895.24.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ μὲν νόημα τῆς παροιμιώδους φράσεως διεφύλαξεν ὁ Εὐστάθιος, τὰς λέξεις ὅμως οὐχί, διότι ἐπὶ τῶν χρόνων του δημωδῶς οὔτε παρειὰς οὔτε γναθμοὺς ἔλεγον.

Τῶν παροιμιωδῶν δὲ τούτων φράσεων ἡ ἑτέρα, ἥτις καὶ παρὰ Λατίνοις ἦτο συνήθης [1], σῴζεται μέχρι καὶ νῦν. Νῦν δῆλα δὴ ἐπὶ τοῦ παρὰ θέλησιν γελῶντος λέγομεν ὅτι «γελᾷ μὲ ξένο γέλοιο» ἢ «ψιμουγιλάει» [2] ἢ «γελάει μὲ μισὸ στόμα ἢ μισὸ χείλι».

Πρὸς δὲ τὸν ἐθέλοντα ὑποχωρεῖν ἔκ τινος μὴ πάνυ τοῦτο ἐθέλοντος καλὸν ῥηθῆναι τό, εἴ σοι θυμὸς ἐπέσσυται ἔρχεο, πάρ τοι ὁδός, ἤτοι πάρεστί σοι ὁδεύειν καὶ ὡς εἰπεῖν ὑφήπλωταί σοι ἡ ὁδός. Τοῦτο δὲ ἤδη καὶ παροιμιῶδες γέγονεν 734.45.

Ἡ παροιμ. φράσις σῴζεται καὶ σήμερον· πρὸς τὸν παρὰ τὴν ἡμετέραν δηλ. θέλησιν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἀπέλθῃ λέγομεν· «νὰ ὁ δρόμος», ἐν Μάνῃ «ἒ ὁ δρόμος» καὶ κοινῶς «ὁ δρόμος εἶναι ἀνοιχτὸς [κι' ὅπου θέλεις πήγαινε]» [3]

... μεμφομένους ἅπαν, ὅπερ ἂν ἢ δρῶμεν ἢ λέγομεν καὶ αὐτὴν δέ, ὅ φασι, τὴν ἀναπνοὴν ἡμῶν Opusc. 153.85.

Ἂν ὑπάρχῃ ἀντίστοιχος σημερινὴ φρ. «καὶ τὴν ἀναπνοή μου κατηγορεῖ», ἐπὶ φιλοψόγου, ἀγνοῶ.

Τίνα δὲ ταῦτα τὰ καιριώτερα, ἔχετε μὲν καὶ ἄλλοθεν εἰδότες κάλλιον ἤπερ ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ, ὅ φασιν, ὄνομα Opusc. 138.90.

Ἀγνοῶ ἐπ' ἴσης ἂν ὑπάρχῃ νῦν ἀνάλογος παροιμιώδης φρ. π. χ. «τὸ ξέρω καλύτερα ἀπ' τὄνομά μου» ἢ «τὄνομά μου δὲν ξέρω γώ;»

---

[1] Malis ridentem alienis, Horat. Satir. 2.3.72, Sittl, Die Gebärden der Griechen σ. 10 ὑποσ. 1.

[2] = ψεμογελάει, ἐν Ἀρτοτίνῃ.

[3] Ι. Βενιζέλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 260 ἀρ. 189.

Παροιμιάζεται τὸ μὴ ἅλμην ἔχειν ἐπὶ τῶν ἀηδεστέρων ἀνδρῶν καὶ ὡς εἰπεῖν ἀναρτύτων, ἐφ᾽ ὧν, κατά τινας, καὶ τὸ ἄναλτον ἥρμοσται Opusc. 139.67.

Ὅτι δὲ ἅλμη λαμβάνεταί ποτε καὶ ἐπὶ ἀγαθοῦ, δηλοῖ παροιμία εἰποῦσα τό· «ἅλμη οὐκ ἔνεστιν αὐτῷ» ἤγουν ἀγλευκής ἐστιν καὶ ἀηδής, ταὐτὸν δ᾽ εἰπεῖν οὐ νόστιμος 1506.59.

Δεινάρχου ἄναλτον εἰπόντος τὸ παρ᾽ ἄλλοις ἄναλον, ἤγουν τὸ χωρὶς ἁλῶν, ἐνταῦθα οὐκ ἔστι νοῆσαι τοιοῦτον τὸν Ἶρον ὡς δῆθεν ἀχρεῖον καὶ μὴ ἅλμην, ὃ δὴ λέγεται, ἔχοντα καί, ὅ φασιν, ἀνάρτυτον καὶ ἀηδῆ, ἐκ μεταφορᾶς ἐδεσμάτων οὐκ ἐχόντων ἅλας 1840.23.

Ἐκ μὲν τῆς πικρᾶς (ἅλμης) ἀκράχολός τις ἄνθρωπος ἁλμίων ἐσκώφθη, ἐκ δὲ τῆς νοστίμου ἅλμην ἔχειν λέγεται ὁ ἡδὺς ἄνθρωπος 1859.54.

Καὶ τὸ ἅλμην δὲ ἔχειν, ὡς προδεδήλωται, πῇ μὲν πικρὸν ἄνθρωπον σκώπτει, πῇ δὲ ἡδὺν παραδηλοῖ καί, ὅ φασιν, εὔνοστον 1927.14.

Ἡ ἀρχαία παροιμία ἡ ἐπὶ ἀηδοῦς λεγομένη, ἣν ἐνταῦθα ὑπαινίσσεται ὁ Εὐστάθιος εἶναι ἡ παρ᾽ Ἀποστολίῳ (Β΄. 18), Ζηνοβίῳ (Α΄. 63) καὶ Ψευδοδιογενειανῷ (Β΄. 12) φερομένη· «ἅλμη οὐκ ἔνεστιν αὐτῷ» ἐπὶ τοῦ ἀηδοῦς καὶ ἀναρτύτου.

Καθ᾽ ὅσον ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν παροιμιογράφων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, ὁ ἄκομψος καὶ ἀηδὴς ἐλέγετο τότε, ἀνάρτυτος, μὴ ἠρτυμένος δῆλα δὴ ἅλατι [1], ὡς ἐνιαχοῦ νῦν παρ᾽ ἡμῖν [2] παράδοξον δ᾽ εἶναι ὅτι ὑπὸ τοῦ ἱεράρχου δὲν ἐμνημονεύθη καὶ τὸ ἄναλος, τὸ ἐν Πόντῳ νῦν φερόμενον [3], ὅπερ ἀσφαλῶς θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνικόν.

Τοὐναντίον ὁ ἡδὺς καὶ κομψὸς ἐκαλεῖτο εὔνοστος, ἔμνοστος ἤ, ὡς παρ᾽ ἡμῖν, νόστιμος.

Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως Ὀδυσσεὺς ἀκαίρως εἶπεν, ἐκ τοῦ ταπεινοῦ δρεπάνου μεταβὰς εἰς ἄροτρον καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ εἰς ξίφη καὶ ὑπολαλήσας ὑποθετικῷ σχήματι ἀνυπόπτως καθάπερ αὐτὰ οὕτω καὶ τὴν εἰσαύριον μάχην. Τί γὰρ σήμερον, ὃ δὴ λέγεται, τί δὲ αὔριον ; 1851.1.

Τί σήμερα, τί αὔριο λέγομεν καὶ ἡμεῖς παροιμιωδῶς παρορμῶντές τινα πρὸς ταχεῖαν ἔργου τινὸς ἐκτέλεσιν.

[1] Λόγα λιπαρὰ καὶ φαγία ἀνάρτυτα λέγουσιν ἐν Κερασοῦντι ἐπὶ τῶν πολλὰ μὲν ὑπισχνουμένων, μηδὲν δ᾽ ἐκπληρούντων.

[2] Δὲν ἔχει ἁλάτι· ἐπὶ ἀηδοῦς Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις [2] σ. 55 ἀρ. 48 καὶ Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 21 ἀρ. 3.

[3] Ἄναλος ἢ ἄναλος καὶ ἄβρωτος λέγεται ἐν Πόντῳ ὁ ἄχαρις καὶ ἀηδής, φαγὶν δ᾽ ἀνάλιν, τὸ ἄναλον. Γνωστὸν ὅτι ὁ ἀηδὴς νῦν κοινῶς ἀνάλατος λέγεται.

* *Τέσσαρας χρυσίνων χιλιάδας ἐγκρατῶς ἐζητήθημεν, οἱ μηδὲ ψαμμίων ἢ χοὸς δράκα ἢ τὸ καθομιλούμενον σίελον ἐπὶ στόματος ἔχοντες Opusc. 294.58.*

Δὲν τοῦ μεινε [ἔχει] σάλιο ᾽ς τὸ στόμα λέγεται καὶ παρ᾽ ἡμῖν παροιμιωδῶς ἐπὶ τοῦ μηδὲν ἔχοντος.

* *Καὶ εἰσὶ μὲν πολλοὶ μέχρι καὶ ἐν τοῖς ἄρτι αὐχοῦντες ἕκαστος ἐν τῷ λέγειν ὅτι ὁ ἐμὸς λόγος λόγος ἐστὶν Opusc. 164.95.*

Καὶ παρ᾽ ἡμῖν ὁ θέλων τὴν σταθερότητα τῶν λόγων του νὰ ἐξάρῃ λέγει· «ὁ λόγος μου εἶναι λόγος».

* *Ἐπὶ δὴ τούτοις προκαλοῦμαι... ἀφίεσθαι τῶν καὶ ἀπείρων καὶ ἀκαίρων ἀπειλῶν, τοῦ παρὰ ὥραν βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τῶν ἐν κενοῖς γλωσσαλγιῶν, ἐνθυμουμένους τὸ περιᾳδόμενον ὡς ἀνδρῶν μὲν τὸ ποιεῖν, γυναικῶν δὲ τὸ λαλεῖν Opusc. 85.60.*

Ἡ παροιμιώδης αὕτη φράσις, ἣν ὑπεμφαίνει καὶ ἕτερος σύγχρονος περίπου συγγραφεὺς λέγων [1]· «ἀλλὰ τὴν συμμετρίαν ἤδη τῷ λόγῳ παραχωρήσωμεν ὡς ἡ πολυλογία τῶν ἀδυνάτων, τὸ δ᾽ ἔργον τῶν ἰσχυρῶν» δὲν σῴζεται πλήρης παρ᾽ ἡμῖν. Ἡμεῖς περὶ γυναικῶν λέγομεν συνήθως «οἱ γυναῖκες εἶναι μόνο γιὰ λόγια», ἐν γένει δ᾽ ἐπὶ ἀτόμου λέγοντος καὶ μὴ πράττοντος μεταχειριζόμεθα τὰς φράσεις «εἶναι μόνο γιὰ λόγια» «μόνο νὰ λέῃ εἶναι».

* *Νοῦν ὀρθόν· ἐξάγγελον λόγον ἀληθῆ, γλῶσσαν ἀργύπαρον, τὸ μὴ τρίζειν τοὺς ὀδόντας ἐπὶ τοῖς μηδὲν αἰτίοις Opusc. 152.57.*

Ἀχιλλεὺς δὲ καναχὴν ὀδόντων ἔχει πάνυ θυμούμενος καὶ ὥσπερ πρίων αὐτούς. Ἄλλος δ᾽ ἂν εἴποι τις κοινότερον τρίζων 1189.4.

Τρίζει τὰ δόντια του λέγομεν σήμερον ἐπὶ ὀργιζομένου, «τοῦ τριξε τὰ δόντια» δὲ ἢ «τοῦ δειξε τὰ δόντια» ἐπὶ τοῦ ἀπειλοῦντός τινα.

Αἱ δύο αὗται παροιμιώδεις φράσεις, ὧν ἡ δευτέρα ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἀναλόγου σχήματος, περιέχονται εἰς τὰ λεγόμενα τοῦ Εὐσταθίου, ὅστις καὶ παρέφρασε τὴν ἑτέραν αὐτῶν εἰπών· «τῶν ἀκαίρων ἀπειλῶν, τοῦ παρὰ ὥραν βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων» Opusc. 85.65.

Τὸ τρίζω τοὺς ὀδόντας, ὅπερ ὡς φρ. φέρεται πολὺ πρὸ τοῦ Εὐσταθίου [2],

[1] Τοῦ Θεολογάκη, Ὡς ἐκ προσώπου τῶν καλουμένων τζύρων (Σ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 7. 359).

[2] Πόσοι εἰσὶν ἄρτι τρίζοντες τοὺς ὀδόντας ἀπὸ τοῦ κρύους. H. Gelzer, Leontios von Neapel, das Leben des heil. Johannes des barmherzigen 38.19.

ἐλέγετο, ὡς πληροφορούμεθα παρὰ τοῦ Προδρόμου, καὶ σφίγγω τοὺς ὀδόντας [1], ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ Καισαρείας Ἀρέθα καὶ ἀποτιγρώνω, ἤτοι ὡς τίγρις δεικνύω τοὺς ὀδόντας [2].

Τὸ δὲ ἐπ' ἅμαξαν Ἰωνικὴν ψίλωσιν τῆς ἁμάξης δηλοῖ· εἰ δέ τις ἰσχυρογνωμονεῖ γράφων ἐφ' ἅμαξαν, εἴη ἂν προσήκων ταῖς ἐξ ἁμάξης, ὅ φασι, λοιδορίαις 1372.15.

Ἡ παροιμία, ἣν καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος ἀναφέρει «νῦν δ' ἐξ ἁμάξης ὑβριεῖ τὸ τοῦ λόγου» [3] εἶναι ἡ ἀρχαία, τὰ ἐξ ἁμάξης, ἀναφέρεται δ' ὑφ' ἡμῶν ἐνταῦθα διότι, ἀφ' οὗ εἶναι καὶ σημερινὴ «τοῦ ψαλε τὰ ἐξ ἁμάξης» ἀσφαλῶς θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνική, ὡς ἄλλως ὑποδεικνύει πως καὶ τὸ «ὅ φασι» καὶ «τὸ τοῦ λόγου».

Γέλῳ ἔκθανον ὡς οἷα λιποθυμήσαντες ἐκ τοῦ γελᾶν, ὃ καὶ μέχρι νῦν παροιμιακῶς ἐπὶ μεγάλου καὶ ἀθρόου γέλωτος ἐκράτησε λέγεσθαι 1839.29.
μὴ καὶ προσκόψαντες ἢ ἀπολώμεθα ἢ παρενεχθῶμεν εἰς τὸ βλάσφημον καὶ μηδὲ οἱ ἐπιχαίροντες ἡμῖν γέλωτι, κατὰ τὸν εἰπόντα, ἐκθάνωσι, τέλεον ἐγκαυχησάμενοι Opusc. 104.60.

Ἐκ τῶν δύο παροιμιωδῶν φράσεων «γέλῳ ἔκθανον» καὶ «λιποθυμεῖν ἐκ τοῦ γελᾶν» ὁ Εὐστάθιος δέχεται τὴν ἑτέραν ὡς λεγομένην παροιμιωδῶς ἐπὶ τῶν χρόνων του, φαίνεται ὅμως ὅτι τότε ἀμφότεραι ἐλέγοντο, ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ὅτι σήμερον τὸ ὑπὸ τοῦ γέλωτος παρίεσθαι λέγομεν οὐ μόνον «πέθανα ἢ ξεράθηκα 'ςτὰ γέλοια», ἀλλὰ καὶ «λιγοθύμησα ἢ λιγώθηκα 'ς τὰ γέλοια».

* *Καλὸν ἡ παλαιὰ ἡμῶν γυμνιτεία μακαρισμοῦ εἶχε πλάσμα· ἐχρωμάτιζε τὸν ἐν βίῳ σπουδαίῳ ἀπέριττον. Ἡ δὲ γύμνωσις αὕτη κατὰ τὴν ἐκ κοιλίας μητέρος καθίσταται Opusc. 330.10.*

Ὑπόκειται ἐνταῦθα ἡ παροιμία «γυμνὸς ὡς ἐκ μήτρας» ἡ ἐπὶ τῶν ἀπό-

[1] *καὶ πιάσω καὶ συντρίψω τον καὶ σφίξω τοὺς ὀδόντας*
Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 3. 170.

[2] Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις (Λαογραφίας τόμ. 4. 263.) Ὡς ἀλλαχοῦ ὑπέδειξα, Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν λαογραφίαν (Ἀθηνᾶς τόμ. 26 σ. 143 - 144) τὸ τιγρώνω τοῦτο ὡς ἀποτσιγγρώνω καὶ τσιγγρίζω σῴζεται καὶ σήμερον.

[3] Θεοδώρου Προδρόμου, Στίχοι σχετλιαστικοὶ εἰς τὴν Πρόνοιαν (Migne, P. G. 133. 1335 β).

ρων λεγομένη καὶ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου [1] καὶ ἄλλων μεσαιωνικῶν συγγραφέων μνημονευομένη [2].

Αὕτη ἐκ τῶν ἑξῆς χωρίων τῆς Π. Δ. προερχομένη (Ἰώβ. 1.21). «Αὐτὸς γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ τῆς κοιλίας μητρός μου γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ» καὶ (Ἐκκλησιαστὴς 5.14) καὶ καθὼς ἐξῆλθεν ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ γυμνός, ἐπιστρέψει τοῦ πορευθῆναι ὡς ἥκει» [3], φέρεται καὶ παρ' ἡμῖν, οἵτινες ἐπὶ ἐνδεῶν καὶ γυμνῶν λέγομεν «σὰν ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τῆς μάννας του» [4].

Θρίξ, ὅ φασιν ἀνὰ μέσον καὶ ἔβλεπε θάνατον Opusc. 292.47.
Οἱ νεώτεροι ἐπὶ κινδύνων ἐνενοήσαντο παροιμίαν ἐπὶ τριχὸς φάσκοντες ἠρτῆσθαι τὰ πράγματα, ἐξ οὗ παραποιήσας ὁ Θεόκριτος ἔφη τὸ θρὶξ ἀνὰ μέσον 796.59.
μηδὲν τοῦ λοιποῦ μεσολαβεῖν τῇ πρὸς Θεὸν ἑνώσει τοῦ κατ' ἄνθρωπον λογιστικοῦ, ἵνα μηδ' αὐτὸ τοῦτο λέγηται παροιμιακῶς ἐνταῦθα τὸ θρὶξ ἀνὰ μέσον Opusc. 232.67.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω δύο ὑπόκεινται ἔννοιαι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ τῆς τοῦ ἐπικρεμαμένου μεγάλου κινδύνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τῆς παρὰ μικρὸν διαφυγῆς αὐτοῦ. Τὴν πρώτην παροιμίαν «ἐκ τριχὸς κρέμαται» ἐπὶ τῶν σφόδρα κινδυνευόντων, ἐμνημόνευσεν ὅ τε Ψευδοδιογενειανὸς (4.41) καὶ ὁ Ζηνόβιος (3.47) τὴν εὑρίσκομεν δὲ καὶ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ (5.230) «ἀπὸ τριχὸς ἠέρτημαι» [5]. καὶ παρὰ Ζωναρᾷ ἐν τῷ χρονικῷ του (15.29) «ἐπεὶ τὴν ζωὴν ἑαυτοῦ ἐκ λεπτοῦ ἤδη μίτου ἠρτῆσθαι διέγνωκε» [6], συνήθης δὲ εἶναι καὶ παρ' ἡμῖν ὑπὸ τοὺς τύπους «ἀπὸ τὴν τρίχα κρέμεται» [7] ἢ «ἀπὸ μιὰ τρίχα κρέμεται».

[1] Πβ. Ψευδοδιογεν. 4. 2 καὶ Ἀποστόλ. 5. 72 καὶ τὸ corpus τῶν παροιμιογράφων 2. 72.

[2] Καὶ ἤρξατο λέγειν τὸν δημώδη λόγον· πτωχὸς μέριμναν μὴ ἐχέτω· γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ (Διήγησις περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου Φιλαρέτου, Βυζαντινὰ Χρονικὰ 5. 73. 2.) Ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης (Χρον. Διήγ. 404. 9) γυμνὸς ὁποῖος πρώτως προσεῖπε τὸν ἥλιον τῆς μητρικῆς νηδύος ἐκθορών.

[3] Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Apopthegmen (Philologus 58 (1899) 82).

[4] Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 177, Ι. Βενιζέλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 44 ἀρ. 18.

[5] Ed. Kurtz, Die Sprichwörtersammlung bei Eustathios von Thessalonike σ. 320.

[6] Νῦν ἐν Μάνῃ ἐπὶ τοῦ ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ εὑρισκομένου λέγουσι «κρέμεται ἡ ζωή του ἀπὸ μιὰ μπαμπακερὴ κλωστή».

[7] Ἐν Ἠπείρῳ καὶ Λιβησίῳ. Πβ. καὶ Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημώδεις [2] σ. 28 ἀρ. 360 καὶ 361, Ι. Βερέττα, Συλλογὴ Παροιμιῶν σ. 15 ἀρ. 30, Μ. Μουσαίου, Βατταρισμοὶ σ. 145.

Ἡ δευτέρα παροιμιώδης φρ. εἶναι ἐπ' ἴσης συνήθης παρ' ἡμῖν, οἵτινες «παρὰ τρίχα» ἢ «ἀπὸ τρίχα»[1] λέγομεν πρὸς δήλωσιν διαφυγῆς μεγάλου κινδύνου.

* *Δαίμονα δὲ δώσειν φησί, κακὸν δῆλα δή... ἐντεῦθεν δ' ἴσως οἱ πολλοὶ τὸν θροήσαντά τινας ἐπὶ ἐκπλήξει δαίμονα δοῦναι τοῖς τεθαμβημένοις φασὶ 705.18.*

Εἰς τὴν φρ. δαίμονα δοῦναί τινι = ἐκταράττειν τινά, ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ πρεσβύτερος Νικηφόρος ἐν τῷ βίῳ Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ[2], μόνον τὴν ἑξῆς δύναμαι νὰ δώσω ἑρμηνείαν.

Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1493 χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν καὶ ἐν φύλλῳ 181β «ἐπιληψία [νόσημα] ὅπερ οἱ ἰδιῶται δαίμονα καλοῦσι». Κατὰ ταῦτα δαίμονα δοῦναι σημαίνει παρέχειν τινὶ τοιαύτην ταραχὴν καὶ συσπασμόν, ὁποῖον πάσχει ὁ ὑπὸ δαίμονος, ἤτοι ἐπιληψίας καταλαμβανόμενος. Πβ. ἄλλως καὶ τὰς φράσεις «θά σε κάνω νά σε πιάση πιασμός», «διάολο θὰ φάς», «ἔφαγε τὸν πυρετό[3], τὴ ζάλη, τὸν περίδρομο», ἔνθα τὸ νόσημα παρίσταται ὡς ἀντικείμενον προσλαμβανόμενον οἱονεὶ ὑπὸ τοῦ νοσοῦντος.

* *Οὐκοῦν θέατρον γινόμεθα ἐπὶ γέλωτι καὶ γυμνικὸν οἷον ἆθλον τοῦτον ἀσχημοσύνης ἀνύομεν Opusc. 329.87.*

Κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα σύνηθες ἦτο τὸ ρῆμα θεατρίζω ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐκπομπεύω[4], ὡς καὶ παρ' ἡμῖν[5], ὁμοίως δὲ καὶ ἡ παροιμιώδης φράσις

---

[1] Ἐν Μακεδονίᾳ «παρὰ ράμμα» ἢ «ἀπὸ ράμμα» (Λαογρ. 6 σ. 486.) Ἐν Κρήτῃ «ἀπὸ τὴν τρίχα τσῆ μπαμπακερῆς κλωστῆς».

[2] Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 111.649 c).

[3] *Καὶ φρῖξε, πιὲ τὸν πυρετόν, παῦσε τὰς φλυαρίας*

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques 3.358.

[4] Ν. Πολίτου, Ὑβριστικὰ σχήματα (Λαογρ. 4.646.) Ἐκτὸς τῶν αὐτόθι ἀναφερομένων χωρίων πβ. καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ Ζωναρᾶ (Χρον. 14.7.25, 15.5) «τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου διὰ μέσης τῆς πόλεως κομιζόμενα καὶ θεατριζόμενα» «διὰ τῆς ἀγορᾶς περιαγαγὼν καὶ θεατρίσας» «θεατρίζων ταύτην καὶ ἐμπομπεύων». Κατὰ τὸν Ἡσύχιον, ἐξεθεάτρισαν· ἐστηλίτευσαν, ἐξεπόμπευσαν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι τὸ θεατρίζομαι ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης φέρεται ἤδη ἐν τῇ Κ.Δ. Ὁ Παῦλος π. χ. (πρὸς Ἑβραίους ι' 33) εἶπεν· ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι.

[5] Τὸ θεατρίζω ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω σημασίας λέγεται καὶ νῦν ἐν Κεφαλληνίᾳ, Θήρᾳ, Κρήνῃ καὶ Σύρῳ.

«γίνομαι θέατρο», ἥτις ἐπ' ἴσης καὶ νῦν φέρεται[1]. Ὅτι τό τε ρῆμα καὶ ἡ φράσις ἐλήφθησαν ἐκ τῆς διαπομπεύσεως δὲν εἶναι ἀνάγκη, φρονῶ, ἐνταῦθα διὰ μακροτέρων ν' ἀναπτυχθῇ. Τὸν ἀναγνώστην παραπέμπω εἰς ὅσα σχετικὰ ἐσημείωσα ἐν τῇ μελέτῃ μου «ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα»[2].

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

---

[1] Ἐν ταῖς Κυκλάσι, Κρήτῃ, Μακεδονίᾳ καὶ Πόντῳ.

[2] Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1928 σ. 362 καὶ 363.

ΑΝΘΙΜΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΛΟΓΟΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΠΡΟΟΔΩΝ [1].

Ἐν τῷ ὑπ᾿ ἀριθμὸν 30 (C. 3.16) κώδικι τῆς ἐν Ῥώμῃ Bibliotheca Angelica ἀπὸ φύλλου [2] 352^{β} - 358^{β} εὕρηται ἀνέκδοτος λόγος τοῦ Ἀθηνῶν Ἀνθίμου περὶ τῶν προόδων τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Λόγος τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς ἡμῶν Ἀνθίμου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἑλλάδος καὶ προέδρου Κρήτης, τοῦ νέου ὁμολογητοῦ, πρός τινα Ἰωσὴφ μοναχὸν ἐκδοθεὶς ἐκ λάκκου, ἑταῖρον καὶ συμπολίτην αὐτοῦ περὶ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος προόδων καὶ ὡς παρ᾿ ἑαυτοῦ ὁ υἱὸς οὐκ ἔχει τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρός, ὁ δὲ ἐπίλογος μετ᾿ εὐχῆς ὑπὲρ εἰρήνης καὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν» [3].

---

[1] Ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐξέδωκα τὸν ἀνέκδοτον λόγον τοῦ Ἀνθίμου Ἀθηνῶν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὑποσχεθεὶς τὴν ἔκδοσιν καὶ τῶν λοιπῶν ἀνεκδότων ἔργων αὐτοῦ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων ὡς καὶ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἐξακρίβωσιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν βίον καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ (τόμ. Ζ′ τοῦ 1930 σ. 38 - 45.) Τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἐκπληρῶν, ἐκδίδω ἐνταῦθα τὸν ἀνέκδοτον λόγον τοῦ Ἀνθίμου περὶ τῶν προόδων τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

[2] Τὸ φύλλον 356^{α}, περιέχον ἄλλην ὕλην, ἔχει διαγραφῆ πιθανῶς ὑπὸ τοῦ γραφέως, τὸ δὲ 356^{β} ἔχει μείνει ἄγραφον οὕτως ὥστε ἡ συνέχεια τοῦ φύλλου 355^{β} εὕρηται ἐν τῷ φύλλῳ 357^{α}. Τὸ τέλος τοῦ διαγεγραμμένου φύλλου 356^{α} συμπίπτει πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ φύλλου 352^{β} ἑπομένως τὸ διαγεγραμμένον φύλλον 356^{α} περιέχει πιθανῶς τὰ αὐτά, ἅπερ τὸ φύλλον 351^{β}, οὗτινος δυστυχῶς δὲν ἔχω φωτογραφικὸν ἀποτύπωμα.

[3] Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ λόγου τούτου πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Ἄνθιμος ἔγραψεν αὐτὸν εὑρισκόμενος ἐν Κρήτῃ ἐν τῷ λάκκῳ, τῷ δεσμωτηρίῳ, εἰς ὃν εἶχον φυλακίσει αὐτὸν οἱ δυτικοὶ ἕνεκα τῆς μὴ προσδοχῆς ὑπ᾿ αὐτοῦ τῶν δογμάτων αὐτῶν, καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν μοναχὸν Ἰωσὴφ «ἑταῖρον καὶ συμπολίτην» αὐτοῦ, ὅστις πιθανώτατα εἶναι ὁ Ἰωσὴφ Φιλάγρης. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἄνθιμος Ἀθηνῶν ὡς συμπολίτης Ἰωσὴφ τοῦ Φιλάγρη, τοῦ ἐκ Κρήτης καταγομένου, ἦτο Κρής. Καὶ ἐκ τούτου ἑπομένως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενκιοῦ Πατριάρχου μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Κρητῶν διὰ πρεσβείας αἴτησιν πρὸς αὐτὸν ἀνάθεσις τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα τότε Ἀθηνῶν Ἄνθιμον. Περὶ τῆς ἐν λάκκῳ φυλακίσεως τοῦ Ἀθηνῶν Ἀνθίμου παρέχει ἡμῖν πολυτίμους εἰδήσεις ὁ ἀνέκδοτος λόγος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Νείλου (1379 - 1387) «Εἰς τὸν ἅγιον πατέρα ἡμῶν Ἄνθιμον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, τὸν ὁμολογητὴν» ὁ περιεχόμενος ἐν τῷ ὑπ᾿ ἀριθμὸν **243** κώδικι τῶν Παρισίων Coislin. φύλ. 191^{α} - 204^{β}. Τὰς εἰδήσεις ταύτας θὰ συνεπλήρου αὐθεντικῶς ἡ ἐπιστολὴ ἐκ λάκκου τοῦ Ἀνθίμου

Ὁ Ἄνθιμος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ συγκρίνων τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὑρίσκει ὅτι ὡς ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ εἶναι διττή, ἀΐδιος καὶ ἐν χρόνῳ (ὑπαρκτικὴ καὶ μεταδοτική), οὕτω καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς δὲ ἡ ἀΐδιος γέννησις τοῦ υἱοῦ προερχομένη ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι ὑπέρχρονος καὶ ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον, ἡ δὲ ἐν χρόνῳ προερχομένη καὶ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ὑπὸ χρόνον καὶ μετ᾿ αἰτίας, τῆς σωτηρίας δηλαδὴ ἡμῶν, οὕτω καὶ ἡ ἀΐδιος πρόοδος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἣν ὁ Κύριος καλεῖ ἐκπόρευσιν, προερχομένη ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι ὑπέρχρονος καὶ ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον, ἡ δὲ ἐν χρόνῳ προερχομένη καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ὑπὸ χρόνον καὶ μετ᾿ αἰτίας, τῆς διδασκαλίας δηλαδὴ τῆς ἀληθείας τοῖς μαθηταῖς, τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίας καὶ δόξης καὶ καθόλου τῆς σωτηρίας ἡμῶν.

Ἡ ἀΐδιος πρόοδος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καλεῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἐκπόρευσις, ἡ δὲ ἐν χρόνῳ πέμψις καὶ ἀποστολὴ (προϊέναι, προέρχεσθαι, ἐκφαίνεσθαι, ἐκλάμπειν, ἀναπηγάζειν, πεφηνέναι, χορηγεῖσθαι, δίδοσθαι, πέμπεσθαι, ἀποστέλλεσθαι, ἐκχεῖσθαι), διακρίνεται δὲ ἡ ἐκπόρευσις τῆς πέμψεως, καθόσον ἡ ἐκπόρευσις εἶναι ἡ ὑποστατικὴ διάκρισις τοῦ ἁγίου Πνεύματος δηλοῦσα τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Οἱ Λατῖνοι ὅμως πατέρες διὰ τὸ στενὸν τῆς Λατινικῆς γλώσσης, μὴ ἔχοντες δύο διαφόρους λέξεις πρὸς παράστασιν τῶν δύο τούτων σαφῶς ἀπ᾿ ἀλλήλων διακρινομένων προόδων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μεταχειρίζονται μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λέξιν, δι᾿ ἧς δηλοῦσι τήν τε ἐκπόρευσιν καὶ πέμψιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος [1]. Μεταχειριζόμενοι ὅμως οἱ Λατῖνοι

πρὸς τὸν Ἰωσὴφ Φιλάγρην, ἡ περιεχομένη ἐν τῷ κώδικι 30 (C. 3.16) φύλ. 358^{β} τῆς Bibliotheca Angelica, ἐὰν μὴ δυστυχῶς ἔμενε κολοβή. Ἐν τέλει δηλαδὴ τοῦ φύλλου 358^{β} περιέχεται ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνθίμου πρὸς τὸν Ἰωσήφ.

«Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰωσὴφ ἐπιστολὴ ἐκ τοῦ λάκκου.

Τίς μοι δώῃ τοῖς σοῖς, ὦ μακάριε, κἂν μικρὸν ἐφησθῆναι λόγοις; Ἤθελον ἂν συνδεθῆναί σοι ἐν οἷς οἰκεῖς ὄρεσιν ἢ σου λελυμένος οἰκεῖν ἐν πόλει. Τί γὰρ οἴει με πάσχειν, ἐν οἷς εἰμι μηδὲ ὁμιλίας ἀπολαύων πνευματικῆς, ὃ δὴ καὶ τὰς συμφορὰς μᾶλλον πάντως οἶδε κουφίζειν. Τίς μοι σύμβουλος ἔσται χρηστός, ἐπεὶ οὐχ ἱκανῶ τυχεῖν τοῦ Θεοῦ; Σφοδρά μου ἡ ἀνάγκη, ἀπαράκλητος ἡ λύπη· τοῦ Θεοῦ με γὰρ αἰτοῦντος δίκας οὐ πατὴρ οὐδ᾿ ἀδελφὸς ὁ παρακαλέσων ἐστίν. Οἴμοι, ἀδελφέ, ὅτι σώματι κατεκλείσθην ὑπὸ τὴν γῆν καὶ ἡ ψυχή μου ἐν Ἅδου μυχοῖς θρηνεῖ, ὅτι τὸν ἥλιον». Δυστυχῶς ἡ ἐπιστολὴ αὕτη μένει κολοβή, διότι ἐν φύλλῳ 359^{α} περιέχεται ἄλλη ὕλη. Τὸ φύλλον 359^{α} ἄρχεται «ἀληθεύει λέγων ὁ Σωτὴρ ὅτι παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦτο πέμπει, διότι παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται».

[1] Ἡ διαφορὰ τῆς ἐννοίας τῶν ῥημάτων ἐκπορεύεσθαι καὶ πέμπειν δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ ἀκριβῶς ἐν τῇ Λατινικῇ διὰ τοῦ procedere καὶ mittere. Τοῦτο ἴσως ἠνάγκασε τὸν Αὐγουστῖνον νὰ μεταφράσῃ τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πέμπειν διὰ τοῦ principaliter procedere.

πατέρες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λέξιν πρὸς δήλωσιν τῆς ἐκπορεύσεως καὶ πέμψεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διακρίνουσι τὰς δύο ταύτας προόδους τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς διακρίνουσι τὴν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν ἐν τῷ τριαδικῷ Θεῷ, εἰ καὶ αἱ δύο αὗται λέξεις συμπίπτουσι παρ᾽ αὐτοῖς[1].

Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία τῶν νεωτέρων Λατίνων, καθ᾽ ἣν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τὰ δὲ γραφικὰ χωρία, «ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν», «ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται», «λάβετε πνεῦμα ἅγιον» καὶ «πνεῦμα υἱοῦ», ἅτινα προσάγουσιν οἱ νεώτεροι Λατῖνοι πρὸς στήριξιν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν οὐδὲν ἀποδεικνύουσι, διότι δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀΐδιον πρόοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἐκπόρευσιν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν ἐν χρόνῳ, τὴν πέμψιν.

Κατὰ τὸν Ἄνθιμον ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἦτο διαφορὰ λέξεων καὶ οὐχὶ διδασκαλίας καὶ ἑπομένως εἶναι δυνατὴ καὶ εὐκταία ἡ ἕνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

Τοιοῦτον ἐν συντομίᾳ τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου τούτου τοῦ Ἀνθίμου, ἐξ οὗ καταφαίνεται ἡ πολυμάθεια, ἡ κριτικὴ δύναμις καὶ ἡ ἀντικειμενικότης τοῦ συγγαφέως. Ἡ ψύχραιμος ἐξέτασις τοῦ θέματος, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν καὶ αἱ εὐχαί, αἱ εἰλικρινεῖς καὶ ἐγκάρδιοι, περὶ εἰρηνεύσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος λόγου διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν καὶ δὲν κατεδιώκετο, τοὐλάχιστον ἀπηνῶς, ὑπ᾽ αὐτῆς διατελῶν πεφυλακισμένος ἐν λάκκῳ καὶ ἐστερημένος τῶν πάντων. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου συγγραφὴν τοῦ παρόντος λόγου ἢ νὰ θεωρήσωμεν τὴν περιγραφὴν τῶν ἐν φυλακῇ κακώσεων αὐτοῦ ὡς ῥητορικὰς ὑπερβολὰς τοῦ συγγραφέως τοῦ λόγου εἰς τὸν ἅγιον πατέρα ἡμῶν Ἄνθιμον, ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, τὸν ὁμολογητήν; Τὸ δεύτερον, ὡς νομίζω, εἶναι τὸ ὀρθότερον.

Ἐκδίδων κατωτέρω τὸν ἀνέκδοτον τοῦτον λόγον τοῦ Ἀνθίμου, σημειῶ ὅτι σφάλματά τινα τοῦ κειμένου, ἐλάχιστα, διώρθωσα νομίσας περιττὸν νὰ ἀναφέρω αὐτά.

[1] Ἐπειδὴ ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ τὸ substantia καὶ essentia εἶναι ταυτόσημα, δηλοῦσι δηλαδὴ ἀμφότερα οὐσίαν, ἐπεκράτησεν ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ ὁ τύπος «μία οὐσία ἐν τρισὶ προσώποις», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀνατολικήν, ἐν ᾗ, πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Σαβελλιανισμοῦ, τοῦ ἐκλαμβάνοντος τὸ πρόσωπον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ προσωπείου, ἐπικρατεῖ ὁ τύπος «μία οὐσία ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν».

Λόγος τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς ἡμῶν Ἀνθίμου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἑλλάδος καὶ προέδρου Κρήτης, τοῦ νέου ὁμολογητοῦ, πρός τινα Ἰωσὴφ μοναχὸν ἐκδοθεὶς ἐκ λάκκου, ἑταῖρον καὶ συμπολίτην αὐτοῦ περὶ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος προόδων καὶ ὡς παρ᾽ ἑαυτοῦ ὁ υἱὸς οὐκ ἔχει τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρός, ὁ δ᾽ ἐπίλογος μετ᾽ εὐχῆς ὑπὲρ εἰρήνης καὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν.

Καλῶς ἐρευνᾶν τὰς Γραφὰς ὁ Κύριος ἐνετείλατο καὶ μὴ παροδικῶς ἀναγινώσκειν αὐτάς, ὡς ἐν τῇ ἐρεύνῃ καὶ ἐπιστημονικῇ τούτων ἀναγνώσει δυνατῆς οὔσης εὑρεθῆναι τῆς ἀληθείας, δι᾽ ἧς ἐπιτυχεῖν ἡμῖν ἐστι ζωῆς αἰωνίου. Διττὴν γὰρ ἡμῖν παραδείκνυσιν ὥσπερ τὴν τοῦ υἱοῦ γέννησιν, οὕτω δὴ καὶ τὴν τοῦ πνεύματος πρόοδον ὁ λόγος τῆς ἁγίας Γραφῆς· ὡς γὰρ ἄλλη μὲν ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς γέννησις τοῦ υἱοῦ, ἄλλη δὲ ἡ ἐξ ἀνθρώπου, ἤτοι τῆς ἀειπαρθένου μητρός, καὶ ἡ μὲν κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὑπέρχρονος, ἡ δὲ κατὰ τὴν σάρκα καὶ ὑπὸ χρόνον. Καὶ ἡ μὲν ὑπέρχρονος ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον· οὐ γάρ ἐστι τοῦ λόγου λόγος ἀνώτερος, ὡς ὁ θεολόγος φησὶ Γρηγόριος, ὅτι οὐδὲ δύναταί τις εὑρεῖν οὗ ἕνεκα γεννᾶται ὁ υἱὸς ἀπὸ τοῦ πατρός, δι᾽ αἰτίαν δὲ ἡ ὑπὸ χρόνον, ἥτις ἐστὶν ἡ σωτηρία ἡμῶν. Καὶ ἐκείνη μὲν οὐ πρός τινας, ἡ ἀναίτιος, ὅτι μηδὲ ἦν τι τῶν ὄντων τῷ Θεῷ συναΐδιον, πρὸς τὸν κόσμον δ᾽ αὕτη καὶ τοὺς ἀνθρώπους· ἡμῖν γὰρ ἐγεννήθη παιδίον καὶ ἡμῖν ἐδόθη ὁ προφήτης φησί. Καὶ ὁ Κύριος ἅμα καὶ ἄμφω τὰς γεννήσεις αὐτοῦ ὑποδεικνὺς ἡμῖν· ἐξῆλθον, εἶπε, παρὰ τοῦ πατρός, ἰδοὺ ἡ μία, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἰδοὺ ἡ ἑτέρα, ἥτις καὶ πρὸς τὸν κόσμον, τῆς ἄλλης μὴ πρός τινα οὔσης. Καὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ πατρός, οὐκ ἐκ τοῦ πνεύματος· ἐκ μόνου γὰρ γεννᾶται τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, ἡ δὲ ἐκ τῆς μητρὸς καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος, εἰ καὶ μὴ γεννητικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς· διὸ καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου αὐτὸν σαρκωθῆναι ὁμολογοῦμεν. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἐστὶν ἰδεῖν καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἄλλην μὲν τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς προΰπαρξιν αὐτοῦ καὶ πρόοδον, ἣν καὶ ἐκπόρευσιν ὁ Κύριος ὀνομάζει, ἑτέραν δὲ τὴν αὐτοῦ μετάδοσιν, ἃς καί τινες διαστέλλοντες τὴν μὲν ὑπαρκτικήν, τὴν δὲ μεταδοτικὴν ὠνόμασαν. Ἡ μὲν γὰρ τούτων ὑπέρχρονός ἐστιν, ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου πρὸς τὸ εἶναι ἐκπόρευσις, καὶ πρὸ πάντων ἐστὶν αἰώνων· οὐ γὰρ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἐξεπορεύετο πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός, ἀλλ᾽ ἦν ἀεὶ ἐκπορευτὸν ἐξ αὐτοῦ. Ὑπὸ χρόνον δὲ ἡ τούτου μετάδοσις καὶ ἀποστολή· ἰδοὺ γὰρ Ἰωὴλ ὁ προφήτης καὶ ἔσται, φησίν, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν οὐκ ἔπεμψα, οὐδὲ πέμπω, ἀλλὰ πέμψω φησίν, ὅπερ χρόνου σημαντικόν ἐστι μέλλοντος. Ὅμοιον δὲ καὶ τὸ ὅταν ἔλθῃ καὶ τὸ ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ

παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται, ἐξ ὧν φανερὸν ὑπὸ χρόνον εἶναι θατέραν τῶν
προόδων τοῦ πνεύματος αἰωνίου θατέρας οὔσης. Καὶ ἡ μὲν ὑπέρχρονος ὑπὲρ
πᾶσαν αἰτίαν καὶ λόγον, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, οὗ ἕνεκα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ πατρός, ἡ δὲ ἀποστολὴ αὐτοῦ δὴ τοῦ πνεύματος αἰτίαν
ἔχει δι᾽ ἥν, ἵνα πᾶσαν διδάξῃ τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀλήθειαν, ἵνα ἀναγγείλῃ
πάντα αὐτοῖς, ὅσα οὐκ ἠδύναντο βαστάζειν, ὅτε ὁ Κύριος παρὼν ὡμίλει
αὐτοῖς, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ Χριστοῦ, καὶ δοξάσῃ αὐτόν. Καὶ ἡ μὲν ἀναίτιος
καὶ ὑπέρχρονος ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ πνεύματος ὕπαρξις οὔ τινι οὐδὲ πρός τινα
ἢ πρὸς μόνον τὸν υἱόν, ἐν ᾧ μένον ἦν ἀεί, ἔχον μέντοι τὸ εἶναι παρὰ τοῦ
πατρός, πρὸς Ἀποστόλους δὲ ἡ ἀποστολή, διὸ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος πέμψειν
αὐτὸ εἰπὼν προστίθησι τὸ ὑμῖν καὶ Ἰωὴλ περὶ ταύτης προλέγει λέγων ἐπὶ
πᾶσαν σάρκα, φησίν, ἐκχυθῆναι ἀπὸ τοῦ πνεύματος. Καὶ ἡ μὲν ὑπαρκτικὴ τοῦ
πνεύματος πρόοδος καὶ ἐκπόρευσις ἐκ μόνου ἐστὶν τοῦ πατρός· πόθεν γὰρ
ἄλλοθεν ὁ Κύριος ἔχει τὸ πνεῦμα, κἂν οὐκ ἐκ μετοχῆς, ἀλλὰ μένον ἀεὶ ἐν αὐτῷ
κατὰ φύσιν, οἷα καὶ κατὰ φύσιν υἱὸς καὶ οὐ θέσει, εἰ μὴ παρὰ τοῦ πατρὸς
μόνου, ἡ δὲ μεταδοτικὴ πρόοδος καὶ ἀποστολὴ οὐ παρὰ μόνου ἐστὶ τοῦ
πατρός, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, ἔτι τε καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος· ὅρα
γάρ τί διατιθέμενός φησιν ὁ Κύριος, ἐπεὶ πρὸς τὸν ἑκούσιον καὶ ἀοίδιμον
θάνατον ἤδη ἡ ὥρα αὐτοῦ ἐλήλυθεν. Ὅταν δ᾽ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, οὔπω
τοίνυν ἦλθεν, ἐλεύσεται δέ, ὅταν βούληται ὡς δεσπότης ἀφ᾽ ἑαυτοῦ· ἐπεὶ γὰρ
μέλλει εἰπεῖν, ὡς πέμψει τοῦτο αὐτοῖς, ἵνα μὴ νομίζωσι δοῦλον εἶναι προλα-
βὼν δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν καί φησιν, ὅταν ἔλθῃ, ὡς κύριον καὶ
αὐτοδέσποτον. Εἰπὼν δὲ αὐτὸ παράκλητον δείκνυσιν ὁμοούσιον αὐτῷ καὶ
ἰσότιμον. Καὶ ἄλλον δὲ παράκλητόν φησιν αὐτὸ ἀλλαχοῦ χωρίζων αὐτοῦ τὴν
ὑπόστασιν, ὥσπερ δὴ καὶ διὰ τοῦ ὅταν ἔλθῃ, ἄλλον εἶναι παρ᾽ αὐτὸν τὸν ἤδη
ἐλθόντα καθ᾽ ὑπόστασιν μαρτυρεῖ. Ὁρᾷς ὅτι καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ οὐκ ἀπὸ
τοῦ υἱοῦ μόνου ἢ τοῦ πατρὸς προέρχεται ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν καὶ πᾶσαν σάρκα
τὸ πνεῦμα. Μαθήσῃ καθαρώτερον τοῦτο ἀπὸ τῆς Ἰωὴλ προφητείας· τί γὰρ ὁ
Θεὸς καὶ πατὴρ ἐκεῖ φησι διὰ τοῦ προφήτου, οὐκ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου
ἐκχεῶ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα; Οὐ τὸ πνεῦμά μου εἶπεν ἐκχεῶ, ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ πνεύ-
ματός μου. Καὶ μὴν ἀμερές ἐστί τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ᾽ οὐσίαν καὶ ἕν ἐστι
καθ᾽ ὑπόστασιν καὶ οὐ πολλά. Ὅθεν ἐστὶ νοῆσαι τὴν δωρεὰν καὶ τὴν χάριν
τοῦ παναγίου πνεύματος εἶναι τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπηγγελμένην πάσῃ
σαρκί· αὕτη γὰρ ἡ ἀπὸ τοῦ πνεύματος χεομένη καὶ πνεύματα πληθυντικῶς
ἐν πολλοῖς ὀνομαζομένη ὡς τοῦ Ἡσαΐου ἐπαναπαύσεται ἐπ᾽ αὐτὸν ἑπτὰ πνεύ-
ματα, ὃ δὴ καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος θεολογῶν ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν
αὐτοῦ λόγῳ οὕτως ἑρμηνεύων φησὶν τὰς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος πνεύματα
φιλεῖσθαι τῷ Ἡσαΐᾳ καλεῖν. Ὃ οὖν ὁ πατὴρ διὰ τοῦ προφήτου ἐπηγγείλατο
ἐκχέειν ἀπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, τοῦτο ἦν τὸ ἤδη ἐκχυ-
θὲν ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους, καθὼς καὶ Πέτρος αὐτὸς ἐν ταῖς Πράξεσι μαρτυ-

ρεῖ, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ πνεύματος χάρις καὶ δωρεά, καθ᾽ ἣν καὶ λέγεται ἔλθῃ
ὁ παράκλητος, ὁ ἀεὶ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Κατὰ ταύτην
ἄρα καὶ ὁ Κύριος πέμψειν τὸν παράκλητον ὑπισχνεῖτο, ὃς ἐκπορεύεται, τουτέ-
στι τὴν ὕπαρξιν ἔχει, παρὰ τοῦ πατρὸς μόνου, ὅθεν καὶ ὁ υἱός. Καθάπερ οὖν
ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦμεν ἀπό τε τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀεὶ
γεννᾶσθαι καὶ ἀπὸ τῆς μητρὸς γεννηθῆναι ἐν ἡμέραις Ἡρώδου καὶ οὐκ ἄλλον
καὶ ἄλλον, ἀλλὰ ἀπὸ μὲν τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν θεότητα, ἀπὸ δὲ τῆς μητρὸς
κατὰ τὴν σάρκα, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου τὸν αὐτὸν παρά-
κλητον πιστεύομεν παρά τε τοῦ πατρὸς ἀεὶ ἐκπορεύεσθαι καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ
πεμφθῆναι ἐν χρόνῳ. Ἀλλ᾽ ἐκπορεύεσθαι μὲν ἀπὸ τοῦ πατρός, καθόσον ἔχει
παρ᾽ ἐκείνου τὴν ὕπαρξιν, πεμφθῆναι δὲ παρὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐλθεῖν ἀφ᾽ ἑαυ-
τοῦ κατὰ τὴν ἐκχυθεῖσαν ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος δωρεάν. Ἀλλ᾽ ἐπαναλη-
πτέον τὸν λόγον, ὡς ἂν ἴδωμεν προφητικῶς προαναιροῦντα τὸν Κύριον τὴν
ἀνακύψασαν ἤδη δόξαν περὶ τῆς ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος.
Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός. Ὃν ἐγὼ
πέμψω· εἰ γὰρ καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ μέλλει ἐλθεῖν ὡς αὐτοδέσποτον, ἀλλ οὐκ ἔξω
τῆς ἐμῆς ἐλεύσεται γνώμης· ἓν γὰρ ἐμοῦ κἀκείνου τὸ θέλημα, διὸ φημὶ ἐγὼ
μέλλω πέμψειν αὐτὸ πρὸς ὑμᾶς. Καὶ ἵνα μή τις ἀκούσας ὅτι πεμφθήσεται
παρ᾽ αὐτοῦ καὶ αὐτὸν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν εἶναι νομίσῃ τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν
πατέρα καὶ ἐκπορεύεσθαι παρ᾽ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα καθὼς ἀπὸ τοῦ πατρὸς προσ-
τίθησι τῷ πέμψω τὸ παρὰ τοῦ πατρός, τουτέστιν εἰ καὶ πέμψω αὐτὸ ὑμῖν ἐγώ,
ἀλλ᾽ οὐ πέμψω παρ᾽ ἐμοῦ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρός· εἰ γὰρ πέμψειν ἔμελλον αὐτὸ
παρ᾽ ἐμοῦ, νῦν μᾶλλον ὑμῖν ἔδωκα ἂν αὐτό, πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, ἔτι ὢν σὺν
ὑμῖν, ἀλλ᾽ ὅταν ἐγὼ ἀπέλθω πρὸς τὸν πατέρα μου, τότε παρ᾽ ἐκείνου πέμψω ὑμῖν
αὐτό. Καὶ διατί δι᾽ ἐκείνου, Κύριε, πέμψεις ἡμῖν τὸ πνεῦμά σου καὶ οὐ παρὰ
σαυτοῦ; Ὅτι παρὰ τοῦ πατρός, φησιν, ἐκπορεύεται, τουτέστι παρ᾽ ἐκείνου ἔχει
τὴν ὕπαρξιν. Εἶπον δὲ πέμψειν ὑμῖν τοῦτο ἐγὼ ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω καὶ παρα-
καλέσω τὸν πατέρα, ὅταν πρὸς αὐτὸν ἀπέλθω, κἀκεῖνος ὑπ᾽ ἐμοῦ παρακινη-
θεὶς πέμψει ὑμῖν αὐτὸ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἵνα μένῃ μεθ᾽ ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα
καὶ παρακαλῇ ὑμᾶς ἀντ᾽ ἐμοῦ οἷα παράκλητος ἄλλος. Ἔτι τε ὅτι οὐχ ἡ ἀπο-
στολή ἐστιν ἡ ἐκπόρευσις, ἀλλὰ τρόπος ὑπάρξεως τοῦ πνεύματος, τὸ ἐκπο-
ρεύεσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα μόνου τοῦ ἁγίου πνεύματος ὑποστατικόν
ἐστι γνώρισμα, τὸ δὲ ἀπεστάλθαι οὐκ ἴδιον τοῦ πνεύματος· ἀπεστάλη γὰρ
καὶ ὁ Κύριος καὶ οὐ παρὰ τοῦ πατρὸς μόνου, ἀλλὰ δὴ καὶ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ
πνεύματος· φησὶ γὰρ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ υἱοῦ ὁ προφήτης· Κύριος ἀπέ-
σταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ἰδοὺ καὶ ὁ Κύριος ἀπεστάλθαι παρὰ
πατρὸς καὶ πνεύματος λέγεται, ἀλλ᾽ οὐκ ἔκ τινος αὐτῶν ἐκπορεύεται. Ἄλλο
ἄρα ἀποστολὴ καὶ ἄλλο ἐκπόρευσις. Ἔτι ὅτε ἀπεστάλη τὸ πνεῦμα παρὰ
πατρὸς καὶ υἱοῦ, τότε καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἐλθεῖν λέγεται, ὡς κύριον καὶ αὐτοδέ-
σποτον, τὸ δὲ ἐλθεῖν καὶ πατρὶ καὶ υἱῷ κοινόν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Κύριός φησιν,

ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐλευσόμεθα, ἀλλ᾽ οὔτε ὁ υἱός, οὔτε μὴν ὁ πατὴρ ἔκ τινος
ἐκπορεύεται· ὥστε ἄλλο τὸ ἀπεστάλθαι καὶ ἐλθεῖν καὶ ἄλλο τὸ ἐκπορεύεσθαι.
Ἐπὶ μὲν γὰρ ἑαυτοῦ ὁ Κύριος τὸ πέμψω καὶ ἐν χρόνῳ εἴρηκε μέλλοντι, ὡς
οὐκ ἀεὶ ἀλλά ποτε πεμπομένου τοῦ πνεύματος καὶ κοινὸν τὸ πέμψειν
5 ἑαυτῷ καὶ τῷ πατρὶ ποιεῖται· πέμψειν γάρ φησιν αὐτὸ ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνό-
ματί μου, ἐπὶ μόνου δὲ τοῦ πατρὸς τὸ ἐκπορεύεσθαι εἴρηκεν ἐκείνῳ μόνῳ
τὴν προβολὴν ἀποκληρώσας καὶ ἀναθεὶς τοῦ πνεύματος καὶ ἐν χρόνῳ
ἐνεστῶτι καὶ οὐκ ἐν μέλλοντι, ὡς ἀεὶ τοῦ πνεύματος ἐκπορευομένου ἐκ τοῦ
πατρὸς καὶ μήτε παρελθόντος μήτε μέλλοντος χρόνου τὸ σύνολον ἐκεῖ χώραν
10 ἔχοντος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ διπλασιασμὸς τῆς ἐκ συλλαβῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ πατρὸς καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς τοῦ πορεύεσθαι κείμενος ἱκανὸς ἡμῖν
δηλῶσαι αὐτὴν τὴν φυσικὴν τοῦ πατρὸς ὕπαρξιν διὰ τοῦ ἐκ πατρὸς ἐκπο-
ρεύεσθαι δείκνυσθαι· τὸ γὰρ παρὰ ἀντὶ τοῦ ἐκ οἱ πατέρες ὠνόμασαν, διὸ
καὶ ἐν τῷ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως συμβόλῳ τὸ ἐκ ἀντὶ τοῦ παρὰ ἔθηκαν τὸ
15 ἐκ τοῦ πατρὸς εἰπόντες ἐκπορευόμενον. Διὰ πολλῶν οὖν δειχθέντος δύο εἶναι
τὰς προόδους τοῦ πνεύματος, μίαν μὲν τὸ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ὑφεστάναι καὶ
πῶς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν, ἐφ᾽ ἧς καὶ μόνης ὁ Κύριος τὴν φωνὴν τῆς ἐκπορεύ-
σεως εἴρηκεν, ἥτις καὶ ἄπειρός ἐστιν ὡς αἰώνιος καὶ οὐχ ἕνεκά του, ἐπεὶ
ὑπὲρ λόγον, καὶ οὐ πρός τι τῶν ὄντων, εἰ μή τις εἴποι πρὸς τὸν ἀεὶ ὄντα
20 υἱόν, καὶ ἐκ μόνου τοῦ πατρός, ἀφ᾽ οὗ καὶ μόνου κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς ἔχει τὸ
πνεῦμα καὶ ἰδία μόνου τοῦ πνεύματος ὅτι καὶ μόνον ἐστὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ
πατρὸς ἐκπορευτόν. Ἑτέραν δὲ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ παρουσίαν καὶ ἔλευσιν
καὶ ἀποστολὴν κατὰ τὴν ἐκχυθεῖσαν ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος δωρεάν, τὴν
ἐπ᾽ ἐσχάτου γεγονυῖαν τῶν ἡμερῶν, ἅπαξ δ᾽ ἐλθὸν τὸ πνεῦμα μένει μεθ᾽ ἡμῶν
25 εἰς τὸν αἰῶνα, ἣ καὶ ἕνεκα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐγένετο καὶ πρὸς τοὺς Ἀπο-
στόλους καὶ δι᾽ αὐτῶν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα καὶ οὐκ ἀπὸ μόνου τοῦ πατρός,
ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ οὐκ ἰδία
μόνου τοῦ πνεύματος, ἐπεὶ καὶ ὁ υἱὸς ἀπεστάλη, λέγει δὲ καὶ τὸν πατέρα
ἐλεύσεσθαι μετ᾽ αὐτοῦ καὶ μονὴν ποιήσειν παρὰ τοῖς τηροῦσι τὰς αὐτοῦ
30 ἐντολάς, δι᾽ ὧν πάντως φαίνεται τὴν μὲν ἐκ φύσεως εἶναι, τὴν προαιώνιον,
τὴν δ᾽ ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐκ προαιρέσεως. Οἱ μὲν τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν
ἠσκημένοι πατέρες τῷ τε πλάτει καὶ κάλλει τῆς ἰδίας γλώσσης καλῶς διασα-
φοῦντες καὶ ἀπαγγέλλειν δυνάμενοι τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν βούλημα καὶ περὶ
ἀμφοτέρων τῶν προόδων τοῦ πνεύματος ἰδίως καὶ διακεκριμένως ἐθεολόγη-
35 σαν, τὴν μὲν φωνὴν τῆς ἐκπορεύσεως μόνῃ τῇ ἀνάρχῳ τοῦ πατρὸς προόδῳ
φυλάξαντες κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ὃς ἡμῖν πρῶτος τῆς θεολογίας
ἐγεγόνει διδάσκαλος καὶ μόνῳ τῷ πατρὶ πανταχοῦ τὴν αἰτίαν ὁμολογοῦντες
τοῦ πνεύματος, ἄλλαις δὲ φωναῖς πλουσίαις καὶ διαφόροις τὴν πρὸς ἡμᾶς
κατὰ τὴν αὐτοῦ δωρεὰν καὶ χάριν παρουσίαν τοῦ πνεύματος ἀπαγγείλαντες
40 καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ ταύτας γεγονέναι διδάξαντες, ὁποῖόν ἐστι

τὸ προϊέναι, τὸ προέρχεσθαι, τὸ ἐκφαίνεσθαι, τὸ ἐκλάμπειν, τὸ ἀναπηγάζειν,
τὸ πεφηνέναι, τὸ χορηγεῖσθαι, τὸ δίδοσθαι, τὸ πέμπεσθαι, τὸ ἀποστέλλεσθαι,
τὸ ἐκχεῖσθαι καὶ τοιαῦτ᾽ ἕτερα, ἐφ᾽ ὧν τισι μὲν πρόσκειται καὶ ἡμῖν, ἐνίοτε
δὲ καὶ νοεῖται ἔξωθεν· αὗται γὰρ αἱ φωναὶ πᾶσαι γράφονται παρὰ τῶν ἡμε-
τέρων ἁγίων πατέρων περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἁπλῶς ἐπί τε τοῦ πατρὸς 5
καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ἡ δὲ φωνὴ τῆς ἐκπορεύσεως ὡς δηλοῦσα τὴν ἐκ μόνου
τοῦ πατρὸς τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν οὐδέποτε εὕρηται ἐν πᾶσι τοῖς τῶν ἁγίων
συγγράμμασιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι πατέρες διὰ τὸ στενὸν οἶμαι τῆς
γλώττης διακεκριμένως ταύτας τὰς διαφόρους προόδους τοῦ πνεύματος παρα-
δοῦναι μὴ δυνηθέντες ὡς περὶ μιᾶς περὶ ἀμφοτέρων θεολογοῦσιν. Ὅθεν 10
καὶ τῇ φωνῇ τῆς ἐκπορεύσεως καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τινες αὐτῶν χρῶνται ἀδια-
φόρως. Καὶ νῦν ἡ τῶν Λατίνων ἐκκλησία παρ᾽ ἡμῶν ἀπαιτουμένη δεῖξαι ἢ
ἀπὸ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου ἢ ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἢ ἀπὸ τῶν οἰκου-
μενικῶν συνόδων κἂν μίαν γραφικὴν μαρτυρίαν ρητῶς λέγουσαν ὅτι ἐκπο-
ρεύεται ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μὴ ἔχοντες δεῖξαι, τὸ ὃν ἐγὼ 15
πέμψω ὑμῖν προβάλλονται καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ τὸ ἐμφύσημα
καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ὧν οὐδὲν τῇ ἐκπορεύσει ἐφαρμόζει
τοῦ πνεύματος. Τὸ μὲν γὰρ πέμψω περὶ τῆς ἐν χρόνῳ πρὸς ἡμᾶς παρου-
σίας φησὶ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ λήψεται καὶ αὐτοῦ χρόνον σημαίνοντος
μέλλοντα ἔτι καὶ τίνος χάριν ὁ Κύριος αὐτὸ εἴρηκεν ἑρμηνεύει λέγων πάντα 20
ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι, διὰ τοῦτο εἶπον, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγ-
γελεῖ ὑμῖν. Ὃ δὲ ὁ Κύριος λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, εἶπεν ὁ Κύριος περὶ ἑαυ-
τοῦ ὅτι ἡ διδαχή, ἣν διδάσκω ἐγὼ ὑμῖν, οὐκ ἔστιν ἐμή, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός
με καὶ πάλιν ἀλλ᾽ ἐγὼ ὑμῖν ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ καὶ πάλιν ἃ ἤκουσα παρὰ
τοῦ πατρός μου, ἐκεῖνα εἶπον ὑμῖν καὶ ἐντολὴν ἔλαβον τί εἴπω καὶ τί λαλήσω 25
καὶ τοιαῦτα ἕτερα. Ἵνα οὖν μή τις ἀκούσας τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται τὸ
πνεῦμα νομίσῃ τὸν μὲν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς λαμβάνειν, ἃ λέγει, τὸ δὲ
πνεῦμα μὴ παρὰ τοῦ πατρός, ἀλλὰ παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, ἅπερ ἂν ἐλθὸν
εἴποι, θεραπεύει τὸν λόγον καί φησιν, ὅθεν ἔλαβον ἐγὼ ἅπερ λέγω, ἐκεῖθεν
καὶ τὸ πνεῦμα λήψεται ἅπερ ἐρεῖ πρὸς ὑμᾶς. Εἶπον δὲ λήψεσθαι αὐτὸ ἐκ 30
τοῦ ἐμοῦ καὶ διδάξειν ὑμᾶς, ἐπεὶ εἷς ἐστιν ὁ λόγος καὶ μία ἡ διδαχὴ ἐμοῦ τε
καὶ τοῦ πατρός, καὶ ἅπερ εἶπον ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς, τὰ αὐτὰ κἀκεῖνος ἐρεῖ. Τί δὲ
πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν ταῦτα, εἰ διότι ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, ἐκπορεύεται ἐξ
ἐκείνου καὶ οἱ λαβόντες ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ Κυρίου ὁμοίως ἔσονται
ἐκπορευτοὶ ἀπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τί πλέον ἐκείνων ἔχει τὸ πνεῦμα· οὕτω γάρ 35
φησιν ὁ Ἰωάννης ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντα ἐλάβομεν. Εἰ δὲ
μὴ ἐκπορευτῶς οὗτοι τὴν ὕπαρξιν ἔχουσιν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, οὐδὲ τὸ πνεῦμα
ἐκπορεύεται ἀπ᾽ αὐτοῦ, ὅτι λαμβάνει ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ. Πῶς δ᾽ ἂν καὶ τὸ
ἐμφύσημα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον νομίσει τις, ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος εἶπε μὴ ἐλθεῖν
πρὸς τοὺς μαθητὰς τὸν παράκλητον, εἰ μὴ αὐτὸς ἀπελθὼν πρὸς τὸν πατέρα 40

παρ᾽ ἐκείνου πέμψει τοῦτον αὐτοῖς. Ἀλλ᾽ ἴσως ἂν εἴποι τις καὶ μὴν αὐτὸς ἐμφυσήσας λάβετέ φησι πνεῦμα ἅγιον. Ναὶ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς εἶπεν ἄρθρου χωρίς, δι᾽ οὗ δηλοῦται ἕν τι τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸ λύειν καὶ δεσμεῖν ἁμαρτίας, ἀλλ᾽ οὐκ αὐτὸς ὁ παράκλητος, ἃ πνευματικὰ χαρίσματα κοινὰ τῶν τριῶν εἰσιν ὑποστάσεων καὶ φυσικῶς πρόσεισιν ἀεὶ τῷ Θεῷ καὶ κοινῶς καὶ ἀχωρίστως παρὰ τῶν τριῶν μεταδίδονται τοῖς ἀξίοις τῆς αὐτῶν μεταλήψεως. Ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὅτι πνεῦμα υἱοῦ λέγεται, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐπεὶ οὐ πᾶν τό τινος καὶ ἔκ τινος. Ἰδοὺ γὰρ ὁ ἀδελφός μου ἐμοῦ μέν ἐστιν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐξ ἐμοῦ καὶ ὁ πατήρ μου ἐμοῦ μέν ἐστιν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐξ ἐμοῦ καὶ ὁ οἶκός μου καὶ πᾶν ὃ ἂν εἴποι τις. Ὃ δέ ἐστιν ἔκ τινος τὴν ὕπαρξιν ἔχον, τοῦτο καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἐξ ἀνάγκης, διὸ καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν πατέρων πνεῦμα υἱοῦ λέγομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν ὅτι ἄλλο τὸ εἰπεῖν τοῦ υἱοῦ καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Καὶ τὸ πάντα δ᾽ ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν ὁμοίως οὐδὲν πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν νοεῖται τοῦ πνεύματος ὅτι περὶ τῶν φυσικῶν φησι καὶ κοινῶν τοῖς τρισίν. Εἰ δ᾽ ἁπλῶς τὸ πάντα νοήσωμεν ἓν πάντων, ὧν ἔχει ὁ πατήρ, καὶ τὸ γεννᾶν καὶ τὸ ἀναίτιον ὁμοίως. Ἀλλ᾽ οὐδὲν τούτων ἔχει ὁ υἱός. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ προβάλλειν. Ἔχει οὖν καὶ πάντα τὰ φυσικά, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, καὶ οὔτε γεννᾷ οὔτε προβάλλει. Διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἀπαιτούμενοι παρ᾽ ἡμῶν κἂν μίαν γραφικὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν καὶ μηδὲν ἔχοντες προβάλλονται ταῦτα οὐδὲν τῇ ἐκπορεύσει τοῦ πνεύματος ἐφαρμόζοντα καταφεύγουσί τε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πατέρας κοινὴν ποιουμένους τὴν φωνὴν τῆς ἐκπορεύσεως καὶ ἀμφοτέραις ταῖς προόδοις τοῦ πνεύματος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἡμετέρους καὶ Ἕλληνας, ἐν οἷς περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ πνεύματος παρουσίας ἐθεολόγησαν. Ἀλλ᾽ ἡμεῖς καὶ ταῖς τῶν Ῥωμαίων πατέρων φωναῖς θεολόγον καὶ ὁμολογητὴν ἑρμηνέα καὶ ἐξηγητὴν ἐπιστήσαντες καὶ χεῖρα καὶ γλῶτταν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐκτετμημένον μετ᾽ ἐκείνου ὡς ἐκεῖνος ταύτας δεξόμεθα μηδόλως τὸν υἱὸν αἴτιον τοῦ πνεύματος ἐννοήσαντος καὶ ταῖς τῶν Ἑλλήνων πατέρων ῥήσεσι συμφωνήσομεν μόνην πηγὴν καὶ μόνον αἴτιον τὸν πατέρα καὶ φρονοῦντες καὶ ὁμολογοῦντες τοῦ τε υἱοῦ μόνου καὶ μόνου πνεύματος, ἐπεὶ καὶ μόνος ὁ υἱὸς γεννᾶται ἐξ αὐτοῦ μόνου καὶ παρ᾽ αὐτοῦ μόνου τοῦ πατρὸς μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Εἰ γὰρ καί φησι προϊέναι καὶ προέρχεσθαι καὶ δίδοσθαι καὶ πέμπεσθαι καὶ ἀποστέλλεσθαι καὶ ἐκλάμπειν καὶ ἐκχεῖσθαι καὶ ἐκφαίνεσθαι καὶ πεφηνέναι καὶ ἀναπηγάζειν καὶ χορηγεῖσθαι διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ ἡμῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς τοῦ πνεύματος παρουσίας ταῦτα λέγουσι καὶ ἵνα τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας υἱοῦ καὶ πνεύματος δείξωσι τοῖς τι ξένον τῆς θεότητος τὸ πνεῦμα φρονοῦσιν, εἰ καὶ τάχα δοκοῦσιν εὐσεβεῖν περὶ τὸν υἱόν, καὶ τοῖς Θεὸν μὲν τὸ πνεῦμα ὁμολογοῦσι, τὸν δὲ Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον οἰομένοις καὶ ὡς ξένῳ καὶ ἀλλοτρίῳ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ ἁγίῳ Πνεύματι χρώμενον τὰς θεο-

σημίας τελοῦντα· πρὸς γὰρ ἐκείνους οἱ πατέρες ἀγωνιζόμενοι ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως τὸ πνεῦμα χορηγεῖν ἡμῖν ἔφασαν τὸν υἱὸν ἅμα μὲν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα δεικνύντες ὁμοφυές, ἅμα δὲ καὶ τῷ πνεύματι ὁμοούσιον κατὰ τὴν θεότητα τὸν Χριστόν, οὔκουν αἴτιον ἢ μείζονα τοῦ πνεύματος τὸν υἱόν. Καὶ σκοπῶμεν ἡμεῖς εἰς ὅσην καταστάντες οἱ πατέρες ἀνάγκην οὐδείς ποτε τετόλμηκεν εἰπεῖν ἐκπορεύεσθαι παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα καὶ σφόδρα γε εἰδότες τὴν φωνὴν ταύτην τῆς ἐκπορεύσεως ἐπὶ μόνης τῆς ὑπαρκτικῆς προόδου τοῦ πνεύματος εἰρημένην παρὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ μόνῳ τῷ πατρὶ τηρουμένην. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δὲ πατέρες τὸ αὐτὸ τοῖς ἡμετέροις ἐσκόπουν ὥστε καὶ τὸ πνεῦμα συμφυὲς τῷ υἱῷ δεῖξαι θεῷ καὶ τῷ πατρὶ ἴσῳ προαποδεδειγμένῳ, καὶ αὖθις τὸν Χριστὸν ὡς ἰδίου καὶ οὐκ ἀλλοτρίου κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον τῷ πνεύματι τὰς θεοσημίας τελεῖν. Εἰ δέ τις καὶ τὰς βίβλους αὐτῶν ἀκριβέστερον ἐξετάσει καὶ τὴν γλῶσσαν ἐκείνων εἰδώς, εὕροι ἂν αὐτοὺς συμφθεγγομένους τοῖς ἡμετέροις κατὰ πάντα πατράσι καὶ μόνην τὸν πατέρα πηγὴν καὶ ῥίζαν καὶ ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς τε τοῦ υἱοῦ ὑποστάσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως δι᾽ ἄλλων φωνῶν θεολογοῦντας. Ἀλλὰ καὶ τοὺς σήμερον ζῶντας σοφοὺς τῶν Ῥωμαίων εἰ ἐρωτήσαιμεν πόθεν ὁ υἱὸς τὸ ὑπάρχειν ἔχει ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἢ παρὰ τοῦ πατρός, οὐδεὶς ἂν αὐτῶν εἴποι ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, πάντες δὲ παρὰ τοῦ πατρός. Εἰ δὲ τὸ εἶναι ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὐκ ἔχει, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς μόνου, δῆλον ὡς καὶ πανθ᾽ ὅσα ἔχει παρὰ μόνου τοῦ πατρὸς ἔχει. Ἔχων δὲ μέντοι ἐν αὐτῷ καὶ τὸ συμφυὲς αὐτῷ πνεῦμα ἄλλοις μὲν αὐτὸ παρ᾽ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς δίδωσι καὶ πέμπει καὶ προχεῖ καὶ χορηγεῖ καὶ ἐκλάμπει καὶ ἐκφαίνει καὶ φανεροῖ καὶ πρόεισι καὶ πᾶν ὃ ἂν βούλοιο, ὅταν βούληται, ὧν οὐδὲν ἡμῖν ἱκανοῖ δηλῶσαι τὸν τρόπον πῶς τὸ πνεῦμα τὴν ὕπαρξιν ἔχει. Αὐτὸς δὲ οὐ καὶ παρ᾽ ἑαυτοῦ τοῦτο, ἀλλὰ παρὰ μόνου τοῦ πατρὸς πρὸς αὐτὸν ἐκπορευόμενον ἔχει, ὅπερ ἐστὶν ὁ ἡμέτερος λόγος καὶ ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως, ὁ ἰδιάζων τοῦ πνεύματος, ὃς μὴ συγγεννώμενον τῷ γεννωμένῳ υἱῷ παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ ἐν αὐτῷ ἐχώρισεν ἀεὶ μένον ἅγιον πνεῦμα δείκνυσιν, ὃν καὶ διὰ τῆς φωνῆς τοῦ ἐκπορεύεσθαι ἡ αὐτοσοφία καὶ αὐτοαλήθεια ἡμᾶς ἐδίδαξε. Διὸ καὶ μόνῳ τῷ πατρὶ ἰδίᾳ τὴν φωνὴν ταύτην τῆς ἐκπορεύσεως ἀφιέρωσε τὸ δώσω καὶ τὸ πέμψω καὶ τἄλλα κοινὰ ἑαυτῷ καὶ τῷ πατρὶ ποιησάμενος, ὡς ἂν ἡμεῖς μάθωμεν ὡς ὅπερ αὐτὸ ἡμῖν δίδωσι πνεῦμα οὐ παρ᾽ αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχει, ἀλλὰ παρ᾽ ἐκείνου μόνου, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸς ὑφίσταται. Καὶ ἐκεῖνος γενόμενος αἴτιον καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι τῷ υἱῷ καὶ ὧν ἔχει καὶ μεταδίδωσιν ἄλλοις. Οὕτω τὴν φωνὴν τῆς ἐκπορεύσεως οἵ τε θεῖοι Ἀπόστολοι καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ τῶν συνόδων καὶ οἱ καθ᾽ ἕκαστον Ἕλληνες πατέρες νοήσαντες συμφώνως τῷ Θεῷ καὶ διδασκάλῳ ἐπὶ μόνου τοῦ τρόπου τοῦ εἶναι τοῦ πνεύματος καὶ πῶς καὶ πόθεν ἔχων τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς μεταδίδωσι, τῷ πατρὶ μόνῳ πάντες ἰδίᾳ ἀνέθεντο, ἄλλαις ὡς εἴρηται φωναῖς τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς παρουσίαν τοῦ πνεύματος

διαφόρως σημάναντες καὶ τὸ συμφυὲς υἱοῦ καὶ πνεύματος δείξαντες. Διὸ καὶ εἰ πάσας τις τὰς ἡμετέρας ἐξετάσειε βίβλους, οὐδαμοῦ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὴν φωνὴν ἂν εὕροιτο ταύτην, εἰ μή που τις ῥῆσις παρὰ Ῥωμαίοις εὑρεθείη πρὸς τὴν ἐκείνων γλῶσσαν μετενηνεγμένη καὶ διὰ τὸ τῆς γλώσσης στενὸν τὰς διαφόρους τῶν πατέρων φωνάς, αἵ δηλοῦσι τὴν πρὸς ἡμᾶς παρουσίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὸ συμφυὲς τῶν προσώπων υἱοῦ καὶ πνεύματος, πρὸς τὴν φωνὴν τῆς ἐκπορεύσεως μετήνεγκεν ὁ τυχών τις. Ἀλλὰ μὴ μέμψοιτό τις ἡμῖν στένωσιν κατηγοροῦσι τῆς γλώττης· οὐ γὰρ τῆς σοφίας ἁπτόμεθα τῶν Ῥωμαίων, καθ᾿ ἣν οὐδὲν τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησί τι πλέον αὐτῶν ἔχειν ἀφῆκαν. Δείξομεν αὐτοὺς γὰρ ἐν οἷς ἄν τι μεταγλωττίσαιεν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὰ ἐκείνων ὡς περιττὰ παρατρέχειν τὰ ἄρθρα καὶ ἃ μετὰ τῶν ἄρθρων ἡμεῖς ἀπαγγέλλομεν, ἐκεῖνα ἀπαγγέλλονται ἄνευ ἄρθρων. Τοῦτο δὲ δῆλον ἔσται ἀπὸ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως· λέγομεν γὰρ ἡμεῖς πιστεύειν καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, αὐτοὶ τὸ τὸν καὶ τὸ τοῦ παραλείποντες, οὕτω προφέρουσιν υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ καὶ ἐν πᾶσιν ὁμοίως. Τοῦτο δὲ οὐ τῆς γνώμης αὐτῶν ἔγκλημα, ἀλλὰ τῆς γλώττης, ὧν οὐδεμία φροντὶς ἡμῖν. Τέλος δὲ ἡμεῖς διαφόρως νοοῦμεν τά τε μετὰ τῶν ἄρθρων ἀπαγγελλόμενα καὶ ἃ τῶν ἄρθρων χωρὶς ἔν τε ταῖς κοιναῖς ὁμιλίαις καὶ ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς· μετὰ γὰρ τοῦ ἄρθρου ὡρισμένον τι περιγράφομεν, δίχα δὲ ἄρθρου ἀόριστόν τι καὶ τῶν πολλῶν ἕν, οἷον φέρε εἰπεῖν ἄνθρωπός τις διαταττόμενος γράφει ὡς ἀφίημι τῷδε τῷ ἀνθρώπῳ βιβλίον ἢ ἱμάτιον ἤ τι ἕτερον, ὅθεν οὐδὲν δικαιοῦται ὁ τὸ βιβλίον ληψόμενος τόδε ἢ τόδε τὸ βιβλίον λαμβάνειν, ἀλλ᾿ ὃ ἂν τύχοι. Διὸ δὲ μᾶλλον τούτου ἐμνήσθημεν, ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φησὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος οὑτωσίν· ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Ἑλληνίδος πρὸς τὴν Ρωμαίων γλῶσσαν μεταφέροντες τὴν Γραφὴν οὐκ ἐκ τοῦ ἐμοῦ γράφουσιν, ἀλλ᾿ ἐξ ἐμοῦ, ὅτι τὸ τοῦ ἄρθρον ἐκείνη ἡ γλῶσσα οὐ δέχεται. Ὁπόσον δὲ διαφέρει τὸ ἐξ ἐμοῦ τοῦ ἐκ τοῦ ἐμοῦ οὐδένα οἶμαι τῶν τὴν ἡμετέραν καὶ Ἑλλήνων σοφίαν κἂν ἐκ μέρους εἰδότων λανθάνειν· κείμενον γὰρ τὸ τοῦ κτητικὴν πρόδηλον δείκνυσιν τὴν ἐμοῦ ἀντωνυμίαν καὶ οὐ πρωτότυπον. Ὅθεν αὐτίκα νοεῖται ἢ ἐκ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς ἢ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λόγου ἢ ἐκ τοῦ ἐμοῦ θησαυροῦ. Τὸ δὲ ἐξ ἐμοῦ χώραν ἔχει νοεῖσθαι τὸ τοῦ λέγοντος πρόσωπον ἀμφιβόλου τῆς ἀντωνυμίας κειμένης, διό ποτε ἐνδέχεται καὶ τὴν ἔννοιαν ἐν ταῖς μεταγλωττίσεσι φθείρεσθαι. Εἰ δέ τις καὶ τὸν εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐπιτάφιον τοῦ Θεολόγου ἐξακριβώσαιτο λόγον, εὑρήσει ὡς οἱ Ρωμαῖοι τὸ αὐτὸ νοοῦσι σημαινόμενον ἔχειν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν, ὅπερ μεγάλην ἐκίνει ζάλην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Ἕλληνες γὰρ τρεῖς ὡμολόγουν τὰς τῆς θεότητος ὑποστάσεις καὶ μίαν τὴν οὐσίαν, οἱ δὲ Ρωμαῖοι μίαν μὲν ὑπόστασιν καὶ μίαν οὐσίαν ἔλεγον τὸν Θεόν, τρία δὲ πρόσωπα· ὅθεν ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἰδὼς μίαν οὖσαν καὶ εὐσεβῆ τῶν γλωσσῶν ἀμφοτέρων τὴν ἔννοιαν συμβιβάζει τὰς

ἐκκλησίας πείσας ἅπαντας μὴ ταῖς λέξεσι προσέχειν ἀλλὰ τῷ νῷ· ὃ καὶ νῦν ὁ Θεὸς τῇ πανσόφῳ αὐτοῦ προνοίᾳ οἰκονομήσοι καὶ μὴ εἰς τέλος τὴν ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἁγίαν αὐτοῦ καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν σχίζεσθαι καὶ μερίζεσθαι καταλίποι.

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ τὸν μόνον ἀγέννητον Θεὸν καὶ αἴτιον σὸν εἶναι πατέρα κατὰ φύσιν ἡμῖν γνωρίσας καὶ ἄλλον τε εἶναι κατὰ σὲ παράκλητον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡμᾶς διδάξας καὶ μήτε ἀγέννητον, ὡς ὁ πατήρ, μήτε ὡς σὺ γεννητόν, ἀλλ᾿ ἐκπορευτὸν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μόνου ὅτι μὴ καὶ παρὰ σοῦ τὴν ὕπαρξιν αὐτὸ σχεῖν ἡμῖν παραδοὺς καὶ μόνον αἴτιον καὶ μόνην πηγὴν τῆς σῆς καὶ τοῦ σοῦ πνεύματος ὑπερουσίου θεότητος καὶ ἑκατέρου μόνον τὸν σὸν πατέρα ἡμῖν δηλώσας, ἐν οἷς μήτε σαυτὸν ἐκ τοῦ πνεύματος τὸ εἶναι ἔχειν κατὰ τὴν ὑπέρχρονόν σου γέννησιν, μήτε τὸ πνεῦμα παρὰ σοῦ ἐκπορεύεσθαι κατὰ τὴν προαιώνιον πρόοδον ἐν ταῖς γραφαῖς σου ταῖς θείαις ἡμᾶς ἐφώτισας, εἰ καὶ ἐν ἐσχάταις ἡμέραις αὐτό σε καὶ ὁ πατὴρ εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλε δι᾿ ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν εἶδος ἤτοι φύσιν ἀνθρώπου ἀναλαβόμενον καὶ σὺ τοῦτο παρὰ τοῦ πατρὸς τοῖς Ἀποστόλοις σου ἔπεμψας γλωσσῶν ἐν εἴδει πυρίνων καὶ ὁμοιώματι, ἵνα αὐτοὺς διδάξῃ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, μηκέτι παρίδῃς σχιζομένην τὴν ἐκκλησίαν σου, ἀλλ᾿ ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐφύτευσας, ἡ δεξιὰ σὺ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, καὶ δὸς αὐτῇ τὴν ἀγάπην σου καὶ δὸς αὐτῇ τὴν εἰρήνην σου καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν καὶ ὁμολογεῖν καὶ πιστεύειν μὴ ἄλλως ἀλλ᾿ ἢ ὡς αὐτὸς ἡμῖν θεολογήσας παρέδωκας καὶ ὡς οἱ Ἀπόστολοί σου ἐδίδαξαν καὶ οἱ μάρτυρές σου ὡμολόγησαν καὶ ὡς οἱ μακάριοι καὶ θεῖοι πατέρες ἡμῶν συμφώνως ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις ὡρίσαντο ὅτι ἐν σοὶ μόνῳ καθ᾿ ὑπόστασιν ἡ θεότης ἡνώθη τῇ ἀνθρωπότητι καὶ σὺ μόνος ἐν οὐρανῷ καὶ γῇ μίαν συνεκρότησας ἐκκλησίαν καὶ σὺ μόνος οἷα περ λίθος ἀκρογωνιαῖος τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἕνα συνῆψας καὶ τοῦτο σὺ μόνος δύνασαι καί σοι τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΠΕΡΙ ΚΟΜΜΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

Ὁ κ. Φαίδων Κουκουλὲς ἐν εἰδικῇ σοβαρᾷ μελέτῃ [1] διεζωγράφησε τὰ πρόσωπα τῶν καλλωπιζομένων Βυζαντινῶν γυναικῶν ἀναπαραστήσας ζωηρὰν τὴν εἰκόνα τῶν ἠχρειωμένων καὶ ἠλλοιωμένων προσώπων διὰ τῆς βαφῆς Βυζαντινῶν κυριῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περισωθέντων κειμένων καὶ μνημείων. Εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ταύτην εἰκόνα, ἐν ᾗ βλέπομεν τὰ χείλη καὶ τὰς παρειὰς ἐρυθράς, καὶ τὰς ὀφρῦς μεμελανωμένας, τὰ ἄλλα μέρη τοῦ προσώπου, οἱ κρόταφοι καὶ ὁ πώγων καὶ αἱ ἐπιβλεφαρίδες μένουσιν ἀχρωμάτιστα. Τὸ κόκκινον χρῶμα αἱ Βυζαντιναὶ κυρίαι ἐπέθετον ὄχι μόνον εἰς τὰ χείλη καὶ τὰς παρειάς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ πώγωνος, τὸ δὲ μέλαν εἰς τὰς ὀφρῦς, τὰς ἐπιβλεφαρίδας καὶ εἰς τοὺς κροτάφους, πράγματα καὶ ἐπινοήματα ἄγνωστα καὶ εἰς τὰ τελειότερα κομμωτήρια τῶν Παρισίων. Ἡ τοιαύτη τῶν προσώπων διακόσμησις ἐν κοινῇ χρήσει κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα ὑπάρχουσα, ἔχει βεβαίως εἰς πολὺ βαθυτέραν ἐποχὴν τὴν ἕξιν, οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς νεωτερισμὸς ἡ βαφὴ τοῦ πώγωνος καὶ τῶν κροτάφων καὶ ἐπιβλεφαρίδων, ὡς περιγράφει αὐτὴν καὶ ψέγει ὁ Νομοφύλαξ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός. Οὗτος ἐν λόγῳ τινὶ αὐτοῦ πρὸς τὰς καλλωπιζομένας γυναῖκας, ἐκφωνηθέντι πάντως ἐν Θεσσαλονίκῃ, περιγράφει λεπτομερῶς τὴν ὅλην δραματουργίαν, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτήν, τὴν γινομένην ἐν τῷ προσώπῳ τῆς γυναικός, καὶ εἰς τὸ ἀχρειούμενον διὰ τῆς βαφῆς πρόσωπον προσθέτει τὸ μέλαν εἰς τοὺς κροτάφους καὶ τὸ κόκκινον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ πώγωνος. Τὰ εἰς ἐπαρχιακὴν δὲ πόλιν τελούμενα ἀντεγράφοντο, ὡς εἰκός, ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἥτις ἐκανόνιζε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὰ τῆς διακοσμήσεως τοῦ προσώπου.

Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Εὐγενικοῦ, ὁ διασωθεὶς ἐν αὐτογράφῳ αὐτοῦ Κώδικι [2] ἀποκειμένῳ ἐν τῇ Ἐθνικῇ τῶν Παρισίων Βιβλιοθήκῃ [3] εἶναι συμβολὴ πολύτιμος εἰς τὰ περὶ κομμώσεως τῶν Βυζαντινῶν καὶ συμπληροῖ τὴν λαμπρὰν εἰκόνα τὴν ὁποίαν ἡ ἀκατάβλητος φιλοπονία τοῦ κ. Κουκουλὲ ἀνεστήλωσεν.

[1] Ἴδ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἔτ. Ζ΄ σ. 3-37.

[2] Ὁ Κῶδιξ ἐγράφη τῷ 1429 καὶ περιέχει διάφορα αὐτοῦ ἔργα ὡς καὶ τοῦ αὐταδέλφου του Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ.

[3] Κῶδ. 2075 φ. 411α.

Τοῦ Νομοφύλακος [Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ] πρὸς τὰς καλλωπιζομένας γυναῖκας

Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε, φησὶν ὁ Κύριος· καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει, οὐ κοπιᾷ οὐδὲ νήθει» [1]. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπιβλημάτων οὐκ ἐᾷ ἡμᾶς μεριμνᾶν ὁ Κύριος, ὡς οὐδ' ἐπὶ τῆς τροφῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὸν βίον, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν περιττῶν καὶ πολυτιμήτων ἐνδυμάτων τῶν εὐανθῶν καὶ κομψῶν καὶ μαλακῶν, χρυσοπάστων τινῶν καὶ λαμπρῶν καὶ λιθοκολλήτων. Ἔστω δ' οὖν ὅμως ἐπὶ τούτῳ τοῖς νέοις συγγνώμη καὶ ταῖς εὐγενέσι καὶ πλουσίαις τῶν γυναικῶν.

Τί δ' ἂν εἴποι τις περὶ τῶν ἀκαίρως καὶ ματαίως καλλωπιζομένων, μᾶλλον δὲ οὐ καλλωπιζομένων, ἀλλὰ καταισχυνουσῶν ἑαυτάς; τήν τε γὰρ φύσιν παραφθείρουσι καὶ τὸν ταύτης δημιουργὸν καὶ ποιητὴν καὶ πλάστην ἑαυτῶν ἀθετοῦσι καί, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτάς, ἐν οἷς ποιοῦσι μέμφονται καὶ κακίζουσι καὶ τὴν ἄρρητον ἐκείνου σοφίαν — ὢ τῆς μανίας! — φιλονεικοῦσιν ἐπανορθοῦν, λευκώματά τινα ἐπινοοῦσαι τοῖς προσώποις αὐτῶν καὶ περιτρίμματα καὶ ἐρυθρώματα καὶ ταῖς ὀφρύσι καὶ τοῖς κροτάφοις μελανώματα, ἔργα καταγέλαστα ὡς ἀληθῶς καὶ πάσης μανίας καὶ παραφροσύνης ἐπέκεινα.

Ἔπεστί μοι θρηνεῖν καὶ δακρύειν ὅταν τὴν τοσαύτην ἀσχημοσύνην ἐνθυμηθῶ· ὅταν βλέπω καινοτομουμένην τὴν φύσιν καὶ παρηλλαγμένην τὴν ὄψιν καὶ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθὲν πρόσωπον ἠχρειωμένον ταῖς παρὰ φύσιν ὑπαλλαγαῖς καὶ ἠλλοιωμένον τοῖς ἐπεισάκτοις καὶ ξένοις χρώμασι. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσε Θεοῦ καὶ θείων ἔργων ἡμᾶς ἐπανορθωτὰς τολμᾶν γίνεσθαι; ᾐσχύνθητε ἀκούουσαι τὴν ἄλογον καινοτομίαν, τὴν ἄκαιρον φιλοτιμίαν, τὴν ματαίαν φιλοπραγμοσύνην ὑμῶν, ἠρυθριάσατε μανθάνουσαι τὴν τοιαύτην ἀσχημοσύνην ᾐδέσθητε τοῖς τοῦ συνειδότος κέντροις βαλλόμεναι καὶ ταῖς μάστιξι τοῦ ἔνδον κριτηρίου πληττόμεναι. Εἰ οὖν ἐντρέπει καὶ πλήττει τὰς καρδίας ὑμῶν ἡ τούτων διήγησις, εἰ τὸ βλαβερὸν καὶ θεομισὲς πρόδηλον, εἰ τὸ αἰσχρὸν αὐτόθεν ὑποβάλλει ἡ τῶν τοιούτων ὑπόμνησις, διατί τῶν ἔργων ἀνέχεσθε, ‖ (φ. 411β) διατί ταῦτα ποιεῖν ἐπιχειρεῖτε καὶ ποιοῦσαι οὐ καταδύεσθαι οὐδὲ συγκρύπτεσθαι σπουδάζετε, οὐδ' ὡς εἰκὸς καὶ κατορύττεσθαι, ἀλλὰ πομπεύεσθαι καὶ πομπεύειν καὶ δημοσιεύειν τὸ δεινὸν καὶ ταῖς ἁπάντων ὄψεσι φαίνεσθαι; Καὶ γινομένου μὲν τοῦ κακοῦ καὶ τελουμένων τῶν τοιούτων παραπλασμάτων λανθάνειν πάσαις μηχαναῖς σπεύδετε τὰς θύρας ἀποκλείουσαι τοῦ κοιτῶνος καὶ τοῖς ἐνδοτέροις τῶν θαλάμων παρεισδυόμεναι, καὶ τὰς ὀπὰς περιεργαζόμεναι καὶ τὴν στέγην αὐτὴν ὑφορώμεναι, καὶ τῶν θεραπαινίδων τὰς πιστοτάτας θυρωροὺς ἐφιστᾶσαι, μή πού τις λάθῃ παρεισελθὼν

[1] *Ματθ.* ϛ΄, 28. *Λουκ.* ιβ΄, 27.

καὶ τῶν σφόδρα οἰκειοτάτων καὶ τὴν δεινὴν ἐκείνην δραματουργίαν θεάσηται. Τελεσθέντος δὲ τοῦ πτώματος καὶ τῆς συμφορᾶς ἁπάσης ἐξεργασθείσης πανηγυρίζειν ἀνέχεσθε καὶ δημοσίᾳ ἑαυτὰς καὶ τὴν σατανικὴν ἐκείνην μεταποίησιν ἐμφαίνειν καὶ θεατρίζειν τὸ αἶσχος τῆς φύσεως. Καὶ τότε μὲν οὕτω δημιουργούμεναι καὶ πλαττόμεναι καὶ πορνικῶς ἑαυτὰς περιχρίουσαι συγκαλύπτεσθε, καὶ οὐδ᾽ ἂν ἀδελφῷ οὐδὲ πατρί, οὐδ᾽ αὐτοῖς ἀνδράσιν ὑμῶν ῥᾳδίως θαρρήσετε, μετὰ δὲ τὴν καλὴν ἐργασίαν πᾶσιν ἀνθρώποις ἑτοίμως πιστεύετε θέαμα πᾶσι προκείμεναι φύσει μᾶλλον μισούμενον ἢ ἀγαπώμενον, φύσει βδελυττόμενον ἢ ποθούμενον, φύσει κακιζόμενον ἢ ἐπαινούμενον, μᾶλλον ὑβριζόμενον ἢ θαυμαζόμενον, εἰρωνευόμενον οὐ τιμώμενον, ἐλεούμενον, τοῖς νοῦν ἔχουσιν οὐκ ἀποδοχῆς ἀξιούμενον, πρᾶγμα καὶ θέαμα, ἤ, μᾶλλον εἰπεῖν, πλάσμα καὶ τέχνασμα τοῦ πονηροῦ καὶ τῆς ἀρχαίας συμβουλῆς τοῦ ὀλοθρευτοῦ δράκοντος ἄξιον.

Ὥσπερ γὰρ οἱ μοχθηρότατοι τῶν ἐν πόλεσι τὸ κοινὸν πᾶσι καὶ σύνηθες νόμισμα καὶ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα διαφθείροντες κιβδηλεύουσι καὶ παραχαράττουσι καὶ τοῖς νόμοις ὡς κοινοὶ φθορεῖς ταῖς ἐσχάταις τιμωρίαις ὑπάγονται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τὴν φύσιν αὐτὴν καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα μεταποιεῖν ἐπιχειροῦντες καὶ τολμῶντες ἐπὶ μηδεμιᾷ πάντως ἀνάγκῃ κοσμεῖν, ὡς ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ τῇ αἰωνίᾳ κολάσει παραπεμφθήσονται, μηδενὸς οἴκτου, μηδεμιᾶς φειδοῦς καὶ συμπαθείας ἀξιούμενοι, κἂν τε γυναῖκες, κἂν τε ἄνδρες ὦσι.

Καὶ γὰρ καὶ εἰς τούτων τινὰς ἤδη τὰ τῆς κακίας — ὢ τῆς αἰσχύνης! — χωρεῖ, κἂν τε νέοι, κἂν τε γέροντες, κἂν τε ἰδιῶται, κἂν τε σοφοί, εἴτε πλούσιοι, εἴτε πένητες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι πάντες ἀναμφιβόλως ταῖς ἐσχάταις τιμωρίαις ὑποβληθήσονται καὶ ἀσύγγνωστα κατακριθήσονται, τὴν φύσιν αὐτὴν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν παραχαράττοντες. Οὐχ οὕτω τὸν ἁμαρτάνοντα ὡς τὸν ἀναισχυντοῦντα κολάζειν οἶδε Θεός, φησὶν ἡ γραφή. Ποία δὲ ταύτης ἀναισχυντία μείζων γένοιτ᾽ ἄν; αἰσχύνεται ὁ βλέπων σε ἔξωθεν καὶ σὺ οὐκ αἰσχύνῃ; εὐλαβεῖται ἀτενίζειν εἰς || (φ. 412α) τοιοῦτόν σου πρόσωπον, καὶ σὺ οὐκ εὐλαβῇ; ἐντρέπεται πᾶς τις πρὸς τοσαύτην ἀσχημοσύνην καὶ σὺ οὐκ ἐντρέπῃ;

Ὁ μεθύων μανίαν αὐθαίρετον ἐντίθησιν ἑαυτῷ καὶ σὺ μεθύοντος ὄψιν περιποιῇ σεαυτῇ, ἀντὶ τοῦ μετρίου καὶ φυσικοῦ τῆς αἰδοῦς κόσμου φοινικοπλαστουργοῦσα τὰς παρειὰς καὶ χείλη καὶ πώγωνος ἄκρον. Ὁ πάθεσι καὶ αἰσχροῖς ἐγκλήμασιν ἁλοὺς μελαντηρίᾳ τῷ προσώπῳ περιχεθεὶς τῇ ἀγορᾷ περιάγεται θεατριζόμενος, καὶ σὺ παρὰ μηδενὸς δικαστηρίου κατακριθεῖσα μελαντηρίαν τῶν κροτάφων καὶ τῶν ὀφρύων, ἤδη δὲ καὶ τῶν ἐπιβλεφαρίδων τριχῶν καταχέουσα περιέρχῃ τὰς ἱερὰς πανηγύρεις καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ πάντων τὰς γλώσσας ἀνοίγουσα, πᾶσι πρόσκομμα προκειμένη καὶ σκάνδαλον καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀντὶ

δόξης Θεοῦ καὶ βοηθείας τῷ ἀνδρὶ καὶ καλοῦ παντὸς ἀφορμῆς πρὸς ὃ ἐκτίσθης παρὰ Θεοῦ, ἁπάσης μᾶλλον ἀθλιότητος καὶ συμφορᾶς αἰτία καθέστηκας, λίχνοις καὶ περιέργοις ὀφθαλμοῖς παθῶν δημιουργός, πορνείας συνεργός, αἰσχρότητος αὐτουργός, ἀναιδείας διδάσκαλος, καταφρονήσεως μήτηρ, κενοδοξίας πηγή, ὑπερηφανίας θύρα, ἀπογνώσεως πρόξενος. Πῶς εἰς μνήμην ἔλθῃς θανάτου ποτέ; πῶς εἰς κατάνυξιν καὶ μετάνοιαν τῶν ἁμαρτιῶν σου; ποῦ τὰ . . . . [1] χριστιανοῖς ἐν σοί; πῶς οὕτως ἔχουσα προσεύξῃ τῷ Θεῷ καὶ πατρί; Οὐκ οἴδατε τὴν εὐμάρανσιν τῆς ἀνθρωπίνης σαρκός; οὐκ οἴδατε τὸ ἀσθενὲς καὶ οὐτιδανὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως; οὐ γνώσῃ ποῦ τὸ μὴ μεταπῖπτον κάλλος καὶ τίς ἡ ἀληθινὴ φαιδρότης καὶ ὡραιότης καὶ ἀγαλλίασις; τίς ζωγράφος πλέον ἢ πέφυκε λευκᾶναι τὸ κρίνον διενοήθη; τίς ἐρυθραίνει τὸ ῥόδον ἤ τι τῶν ἀνθέων κοκκινοβαφέσι χρώμασιν ἀλλ᾽ οὐχ ὡς ἡ φύσις ἐκόσμησε καταλιμπάνει;

Αἰσχύνθητι καὶ αὐτή, ὦ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, τὸν σὸν πλαστουργὸν καὶ μὴ φιλονείκει πέραν τοῦ δέοντος· μὴ τὰ ἀδύνατα ἐπιχείρει· μὴ τῶν ἀμηχάνων ἐπιθύμει· ἤκουσας τοῦ θείου Δαυὶδ «ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, πρὸς Θεὸν φάσκοντος, ἐκραταιώθη οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν». Μὴ τὴν σὴν γνῶσιν προσεξευρεῖν τι καὶ πλέον εἰς λόγον κάλλους τῆς θείας μᾶλλον ὑπολογίζου· πέρα μανίας ἁπάσης φιλοτιμεῖσθαι τοῖς θείοις ἔργον ἡμᾶς προσεπιδαψιλεύεσθαι· μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι ἠκούσαμεν τί με οὕτως ἐποίησας; εἰ μὲν λευκὴ καὶ ὑπέρυθρος καὶ ὡραία καὶ ἐν πᾶσι καλή, λέγε κατὰ σαυτὴν καὶ λόγοις καὶ ἔργοις δόξα τῷ Θεῷ, τῷ ἐκ πηλοῦ τοιοῦτον κάλλος δημιουργήσαντι καὶ μὴ ἀγνωμόνει περὶ τὸν σοφὸν τεχνίτην καὶ θαυμαστὸν εὐεργέτην· εἰ δ᾽ αἰσχρὰ καὶ δυσειδὴς καὶ ὕφαιμος καὶ ὑπομελανίζουσα ἢ ἄλλως ὠχρὰ καὶ συντετηκυῖα καὶ ἄχαρις, καὶ οὕτω Θεῷ μᾶλλον εὐχαρίστει καὶ τὸ κάλλος ἅπαν ἐπὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον ἐπιτίθει καὶ οὕτως ἤδη τὸν οἰκεῖον καὶ προσφυῆ κόσμον περιτιθέναι καὶ ἀγάλλειν σεαυτὴν σπούδαζε. Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῦτο δὴ τὸ δεινότερον, ὅτι καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἀπηρτισμένην ἔχεις χωροῦσα κατὰ Θεοῦ καὶ κατὰ τῆς φύσεως καὶ τοὐναντίον ἅπαν ἢ οὗ βούλει ποιεῖς ὡς καὶ τοῖς ἔξω δοκεῖ σοφοῖς [2]. || (φ. 412β) Εἶ μὲν αἰσχρὰ ἢ ἄγαν ὡραία, γίνωσκε ὅτι καλλωπιζομένη μᾶλλον ἐλέγχεις ἢ πλέον ἐλέγχει· εἰ δὲ μέση καὶ μὴν ἀκούεις πᾶν μέτρον ἄριστον καὶ ἡ μεσότης καὶ τὸ μέτριον ἐπὶ πᾶσιν ἐπαινετόν· ὥστε πανταχόθεν σοι τὰ τῆς ἀπολογίας ἀφῄρηται καὶ οὐδεμία πρόφασις περιλείπεται, τὴν ἄλογον ταύτην καὶ ἄτοπον καινοτομίαν ἐπιδει-

---

[1] Λέξις δυσανάγνωστος.

[2] Ἐν τῇ κάτω ὤᾳ τοῦ φύλλου προσετέθησαν 4 γραμμαὶ συμπληρωτικαὶ τοῦ κειμένου, ἀλλ᾽ ἄγνωστον ποῦ ἀναφέρονται, ἐλλείποντος ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ σχήματος, δι᾽ οὗ δηλοῦται ἡ προσθήκη, ἢ ἄλλως τε δυσανάγνωστος.

κνυμένη. Ἵνα τοίνυν ἀποδεκτὴ καὶ ἕτοιμος εὑρεθῇς τῷ νοητῷ νυμφίῳ καὶ τῷ νυμφῶνι καὶ τοῖς ἱεροῖς ἐκείνοις θαλάμοις ὅλην σεαυτὴν μετάθες ἐπὶ τῶν ...[1] τὴν ψυχικὴν λαμπάδα φαιδρύνουσα καὶ ἀνάπτουσα καὶ τῆς διαβολικῆς χρωματουργίας καὶ συμπλάσεως ἀποστάσα, ἵνα καὶ τῆς αἰωνίου καταδίκης ἀπαλ-
5 λαγεῖσα τῶν ἀκηράτων ἀξιωθῇς ἀγαθῶν καὶ τῆς ἀδιαδόχου βασιλείας καὶ τρυφῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ἀμήν: †

† Ο ΠΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

[1] Ἐν τῇ ὤᾳ συμπληροῦται ἡ φράσις διὰ λέξεων δυσαναγνώστων καὶ ἀκαταλήπτων.

ΣΥΜΕΩΝ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ[1]

ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΑΥΤΟΥ ΕΡΓΑ

Ὅσον γνωστὸς καὶ διάσημος ἐγένετο ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων καὶ τοῖς ἀξιώμασιν ἐν τῇ Βυζαντινῇ κοινωνίᾳ, τόσον σκοτεινὴ καὶ ἀκαθόριστος ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ὁ Λογοθέτης τοῦ Δρόμου καὶ περιώνυμος Μεταφραστὴς ἔζησε. Δύο ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐρευνητῶν, ὁ Ehrhard καὶ Delehaye, εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος μετ' ἐπιμονῆς καὶ ἀγάπης ἐγκύψαντες, ἐπὶ ὑποθέσεων μόνον στηριχθέντες ὥρισαν τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ Μεταφραστοῦ, εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀνωτέρω δύο σοφῶν προσῆλθεν ἐπίκουρος ὁ γνωστὸς καὶ διαπρεπὴς Βυζαντινολόγος M. Jugie ἀπὸ ἄλλης, ὑποθετικῆς καὶ ταύτης, πλευρᾶς ὑποστηρίξας τὴν γνώμην αὐτῶν καὶ καθορίσας ὡς χρόνον τῆς ἀκμῆς τοῦ Συμεὼν τὸν δέκατον αἰῶνα. Αἱ ὑποθέσεις τῶν ἀνωτέρω τριῶν διακεκριμένων ἐρευνητῶν, ὅσον σοβαραὶ καὶ ἀληθοφανεῖς καὶ ἂν φαίνωνται, εἶναι ὑποθέσεις καὶ δὲν δύνανται νὰ φέρωσι τὴν σφραγῖδα τοῦ ἀπολύτως ἀληθοῦς, οὐδὲ νὰ λύσωσιν ὁριστικῶς τὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ φιλολόγους ἀπασχολῆσαν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον πολυθρύλητον ζήτημα.

Ὁ Ehrhard εἰς περισπούδαστον ἄρθρον[2] ἀναιρῶν τὰς γνώμας τῶν ὁριζόντων ὡς χρόνον τῆς ἀκμῆς τοῦ Συμεὼν τὴν ἀρχὴν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, καθορίζει, ἐπὶ ὑποθέσεων πάντοτε στηριζόμενος, ὡς χρόνον ἀκμῆς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Τὸ σπουδαιότατον ἐπιχείρημα εἰς τὸν Ehrhard καὶ Delehaye παρέσχεν ὁ βίος τοῦ ἁγίου Σαμψὼν[3] (27 Ἰουνίου) γραφεὶς

[1] Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ἀνεκδότου συγγράμματός μου «περὶ Μελῳδῶν καὶ Ποιητῶν τῆς Ἐκκλησίας».

[2] A. Ehrhard, Die Legendensammlung des Symeon Metaphrastes und ihr ursprünglicher Bestand. Eine paläeographische Studie zur griech. Hagiographie. Festschrift zum 1100 jährigen Jubiläum des deutschen Campo Sancto in Rom. Freiburg (1896) σ. 46 - 82. Ἴδ. τοῦ αὐτοῦ, Forschungen zur Hagiographie der griech. Kirche, Rom. 1897 καὶ Symeon Metaphraste und die griech. Hagiographie, ἐν Roemische Quartalschrift, τ. XI (1897) σ. 531 - 553. Πρβλ. καὶ Byzant. Zeitschrift τ. VI (1897) σ. 198 καὶ Geschichte der Byz. Litter.² σ. 200.

[3] H. Delehaye, La vie de Saint Paul le Jeune et la chronologie de Metaphraste, Revue des Questions historiques Ἰούλ. 1893 τ. X (nouvelle serie) σ. 49 - 85.

μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Τζιμισκῆ (+ 976). Ἐκ δεδομένων τινῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ καθορίζει μετὰ βεβαιότητος τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀκμῆς τοῦ Συμεών, καὶ εἰς ἐνίσχυσιν ταύτης ἐπιφέρει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι Συμεὼν ὁ Μάγιστρος καὶ Λογοθέτης [1], — ὁ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὢν τὸ αὐτὸ πρόσωπον [2] μὲ τὸν Μεταφραστὴν Συμεὼν — ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χρονικοῦ, καταπαύει τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἔτος τοῦ θανάτου Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (+ 948).

Ὁ Ἱππόλυτος Delehaye ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν μηνολογίων [3] ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ehrhard ἐπανέρχεται εἰς τὸ θέμα, περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Μεταφραστοῦ, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι αἱ τελευταῖαι ἔρευναι δὲν ἔλυσαν μὲν ὁριστικῶς τὸ ζήτημα, ἐπέχυσαν ὅμως ὀλίγον φῶς νέαι ἐνδείξεις δυνάμεναι νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἀκμὴν τοῦ Συμεὼν εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος [4] καὶ ὡς ἐπιχείρημα προσάγει (ἐκ τοῦ βίου καὶ πάλιν τοῦ ἁγίου Σαμψὼν) τὴν ἐν τῷ βίῳ μνείαν ἁγιογραφικῆς ἐπιχειρήσεως, εἰς ἣν φαίνεται ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ὁμιλεῖ ὁ Μεταφραστής [5]. Εἰς ἄλλην μελέτην αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος [6] ἐνισχύει τὴν ἀνωτέρω γνώμην αὐτοῦ ὁ Delehaye ἐξ ὅσων Μᾶρκος ὁ Ἐφέσου εἰς τὴν Ἀκολουθίαν αὐτοῦ εἰς τὸν Μεταφραστὴν καὶ δὴ εἰς τὸ Συναξάριον περὶ τοῦ Συμεὼν λέγει [7], ὅτι δηλονότι ἐγεννήθη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (+ 911) καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ Βασιλείου Β΄ τοῦ Βουλγαροκτόνου (976 - 1025) γενόμενος μοναχὸς περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ. Καὶ ἐνῷ ὁμολογεῖ ὁ Delehaye τὴν σπουδαιότητα τῶν χρονολογιῶν τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ Μάρκου, παρατηρεῖ ὅτι «il est difficile d'admettre que nous ayons ici l'expression d'une opinion qui serait le résultat de combinaisons érudites. Marcus Eugenicos s'est servi de quelque autre document qu'il importerait de retrouver» [8].

Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ βασισθῶμεν εἰς συναξαρικὴν πληροφορίαν, ὅσον καὶ ἂν προέρχεται ἐκ προσώπου περιφανοῦς, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Μᾶρκος γράφει μετὰ παρέλευσιν 400 ὅλων χρόνων ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μεταφραστοῦ, ἄγνωστον ἐκ ποίας πηγῆς ἀρυσθεὶς τὰς βιογραφικὰς περὶ τοῦ Συμεὼν εἰδήσεις· ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἡ σήμερον ἐπικρατοῦσα γνώμη εἶναι ὅτι ὁ Συμεὼν ἔζησε τὸν δέκατον αἰῶνα χωρὶς νὰ προσδιορισθῇ ὁριστικῶς ἡ ἀκριβὴς περὶ αὐτοῦ χρονολογία.

[1] Ἴδ. Geschichte der Byz. Litteratur ² σ. 200.

[2] Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι καὶ ὁ Krumbacher, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 358 καὶ ὁ Ρῶσσος Vasiljevskiy καὶ ὁ Θεόφιλος Ἰωάννου, (Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 11).

[3] Analecta Bollandiana τ. XVI (1897), Les Ménologes grecs σ. 311 - 329.

[4] Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 329.

[5] Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 322 «Dans cette pièce il y a une mention assez distincte d'une entreprise hagiographique, et il semble bien que ce soit Metaphraste lui-même qui parle».

[6] Analecta Bollandiana τ. XVII σ. 450-451. «Le Ménologe de Metaphraste».

[7] V. Vasiljevskiy, Ὁ συνοδικὸς Κῶδιξ τοῦ Μεταφραστοῦ St. Petersburg 1899. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ Συναξαρίου τούτου τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ (ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κεραμέως ἐν τῇ Μαυροκορδ. Βιβλιοθήκῃ 1888) καὶ περὶ τῶν αὐτοκρατόρων οὓς ἀναφέρει ὁ Μᾶρκος, ὑφ' οὓς ἐπέζησεν ὁ Συμεών.

[8] Analecta Bollandiana τ. XVII ἔνθ' ἀνωτ.

Εἰς τὴν παραδεδεγμένην ταύτην, σχεδὸν βεβαίαν ὑπόθεσιν, προσέρχεται συνεπίκουρος καὶ ὁ ἀκαταπόνητος Μ. Jugie προσάγων ἐπιχειρήματα φιλολογικῆς μορφῆς ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ. «Sur la vie et les procédés litteraires de Symeon Metaphraste son récit de la vie de la sainte Vierge» [1]. Συγκεφαλαιῶν οὗτος τὰς γνώμας τῶν δύο σοφῶν ἁγιογράφων, ὡς ἀνωτέρω, πειρᾶται νὰ στηρίξῃ τὴν γνώμην αὐτῶν δι' ἑνὸς ἄλλου ἐπιχειρήματος, οὐχὶ ἐπίσης ἀπροσβλήτου, ὅτι δηλονότι ὁ Μεταφραστὴς Συμεὼν τὸν λόγον αὐτοῦ εἰς τὴν Θεοτόκον [2] συνέταξεν ἔχων ἐνώπιόν του τὸν εἰς τὴν Θεοτόκον λόγον Ἰωάννου τοῦ Γεωμέτρου, τὸν ἐπιγραφόμενον: «Ἐξόδιος ἢ προπεμπτήριος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου» διασωθέντα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ ὑπ' ἀριθ. 504 (αἰῶν. ιγ΄) [3]. Ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης ἀκμάζει τὸν δέκατον αἰῶνα, ὡς ἀσφαλῶς πληροφορούμεθα ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ καὶ ἐπιταφίων εἰς Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν († 969), εἰς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον († 970) καὶ εἰς τὸν Τσιμισκῆν Ἰωάννην († 976) [4]. Ὁ εἰς τὴν Θεοτόκον λόγος τοῦ Μεταφραστοῦ εὕρηται εἰς πολλοὺς κώδικας, οὓς ἀπαριθμεῖ ὁ Jugie [5], ὧν ὁ ἀρχαιότατος τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας, χρονολογούμενος ἀπὸ τοῦ 1063 [6].

Ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ λόγου τούτου πρὸς τὸν τοῦ Γεωμέτρου ἀνεκάλυψεν ὁ Jugie ὅτι τεμάχια ὁλόκληρα τοῦ λόγου τοῦ Μεταφραστοῦ ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Γεωμέτρου, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς πηγὴ καὶ βάσις εἰς ἐκεῖνον, ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ τῶν δύο λόγων συγγενείας καὶ ἐσωτερικῆς σχέσεως συνεπέρανεν, ὅτι ὁ Μεταφραστὴς ἦν σύγχρονος τῷ Γεωμέτρῃ, καὶ ἐπε-

[1] Ἐν Echos d' Orient ἔτ. 26 (1923) σ. 5 - 10.

[2] Ὁ Λόγος τοῦ Μεταφραστοῦ ἐπιγράφεται οὕτως: «Λόγος διαλαμβάνων τὰ ἀπὸ τῆς σεβασμίας γεννήσεως καὶ ἀνατροφῆς τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῆς θεοπρεποῦς τε γεννήσεως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ ὅσα μέχρι τῆς ζωηφόρου αὐτῆς συνέδραμε τελευτῆς, προσέτι καὶ περὶ τῆς φανερώσεως τῆς τιμίας αὐτῆς ἐσθῆτος, καὶ ὅπως ὁ μέγας οὗτος πλοῦτος Χριστιανοῖς τεθησαύρισται».

[3] M. Jugie, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 8.

[4] Ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ J. A. Cramer καὶ περιελήφθησαν ἐν τῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne τ. 106 σ. 901 - 1002.

[5] Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 6 - 7. Εἰς τούτους δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τοὺς Βατοπεδινοὺς 436 (σ. 7 - 100), 443 (φ. 1 - 17), 441 (φ. 1 - 29), 636 (φ. 25 - 35) καὶ τοὺς Λαυριωτικοὺς Δ52 (φ. 6 - 29), Δ53 (φ. 213 - 239), Δ58 (φ. 29 - 58), Ε182 (φ. 241 - 286), Η179 (φ. 1 - 35,) Ω138 (φ. 373 - 391). Ἴδ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Συμπλήρωμα Ἁγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καὶ Λαύρας, Paris 1930 σ. 26.

[6] Βλαδιμήρου, Κατάλογος τ. Α΄ σ. 576.

σφράγισε τὴν μελέτην του διὰ τῶν ἑξῆς: De toute manière il est sûr que le célèbre hagiographie a vécu et travaillé dans la seconde moitié du X[e] siecle, et qu'il ne s'est pas gêné pour utiliser l'œuvre d'un des ses contemporains.

Τὸ ἐπιχείρημα καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ Jugie οὔτε ἀσφαλὲς εἶναι οὔτε ἀκλόνητον. Ὅτι ὁ Μεταφραστὴς Συμεὼν τοὺς βίους τῶν ἁγίων συνέγραψεν ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαιοτέρων βίων, περὶ τούτου οὐδεμία ἀμφιβολία. Ἀρχαιότερα κείμενα ἁγιογραφικὰ ἐχρησίμευσαν ὡς πηγαὶ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ καὶ βάσεις· τὸ τοιοῦτον ἔλαβε χώραν καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Λόγου εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐν ᾧ, πρὸς ταῖς ἄλλαις πηγαῖς, ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸν Λόγον τοῦ Γεωμέτρου, ὅστις πάντως δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν. Ἐκ τῆς συγγενείας ὅμως τῶν δύο Λόγων δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ συγγραφεῖς τούτων ἦσαν σύγχρονοι, τοὐναντίον μάλιστα. Συγγραφεὺς τῆς περιωπῆς τοῦ Μεταφραστοῦ δὲν θὰ ἐξετίθετο εἰς τοὺς συγχρόνους του ἀντιγράφων τεμάχια λόγου γνωστοῦ συγχρόνου λογίου, οἷος ἦν ὁ Γεωμέτρης· τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πολλὰ ἔτη ὕστερον· ἑπομένως οὔτε τὸ σύγχρονον ἐκ τοῦ συμπεράσματος τούτου καταδείκνυται, οὔτε ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ Μεταφραστοῦ διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀνωτέρω διαπρεπῶν Βυζαντινολόγων καθορίζεται ἀσφαλῶς. Αἱ ὑποθέσεις στεροῦνται ἱστορικῆς βάσεως.

Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα θὰ ἐλάμβανεν ὁριστικὴν λύσιν, ἂν εὑρίσκετο Κῶδιξ τῶν ἔργων τοῦ Μεταφραστοῦ ἀρχαιότερος τοῦ ια´ αἰῶνος. Οἱ ὑπάρχοντες ἀρχαιότεροι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ια´ αἰῶνος (ἀπὸ τοῦ 1063 τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας). Ὁ ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου Κῶδιξ Δ 71 αὐτόγραφος τοῦ Μεταφραστοῦ ἀνάγεται καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ια´ αἰῶνα, ὡς ἐκ τῆς γραφῆς εἰκάζομεν [1].

Ἀπὸ παλαιογραφικῆς ἀπόψεως οὐδὲν ἀσφαλὲς τεκμήριον ἔχομεν συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἐξενεχθείσης ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἐρευνητῶν γνώμης. Τοὐναντίον ἐνισχυόμεθα εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Συμεὼν ἔζησε κατὰ τὸν ια' αἰῶνα καὶ ἀπέθανε πρὸ τοῦ Ψελλοῦ († 1079), ὅστις γνωρίσας προσωπικῶς τὸν Συμεὼν καὶ ἐκτιμήσας τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός, εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ συνέταξε τὸ ἐγκώμιον καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀκολουθίαν, ἐν ᾗ ἐγκωμιάζει πρεπόντως τὸν ἐκλιπόντα σοφόν [2]. Τὰ ἁγιολογικὰ τοῦ Μεταφραστοῦ ἔργα τὰ τόσον περιζήτητα

[1] Ἐν φ. 6 τοῦ ἐν λόγῳ Κώδικος ἀναγινώσκομεν: «Ἡ παροῦσα βίβλος χειρὸς ἐγράφη τοῦ πάνυ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ καὶ ποιητοῦ τοῦ ἐξοχοτάτου τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφῶν τῶν μουσικοχαρίτων». Ἴδ. ἡμέτερον Κατάλογον Λαύρας, Paris 1925 σ. 68.

[2] Τὸ ἐγκώμιον καὶ ἡ Ἀκολουθία ἐν τῇ Πατρολ. Migne τ. 114 σ. 183-205. Οὔτε ἐκ τοῦ ἐγκωμίου οὔτε ἐκ τῆς Ἀκολουθίας ἀρυόμεθα θετικόν τι περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς τοῦ Μεταφραστοῦ. Ἐν τῷ ἐγκωμίῳ λέγεται ὅτι ἦν Κωνσταντινουπολίτης, ἐξ εὐγενοῦς καὶ πλουσίας οἰκογενείας, πλούσιος καὶ αὐτός, φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ «φιλοσοφῶν μετὰ ἠθικῆς πιθανότητος καὶ ῥητορεύων μετὰ φιλοσόφου βαθύτητος» (Ψελλός, παρὰ Migne, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 188).

καὶ ἀπαραίτητα εἰς τὴν ζωὴν τῶν μοναχικῶν ταγμάτων ἀντεγράφοντο καὶ διεδίδοντο μόλις ἐξερχόμενα τοῦ καλάμου αὐτοῦ· ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ὁ ἀριθμὸς τῶν περισωθέντων Κωδίκων, τῶν γραφέντων ζῶντος ἔτι τοῦ Συμεών. Ὅσα μέχρι τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ ια´ αἰῶνος ἀπόγραφα ἐσώθησαν, ταῦτα, καθ' ἡμᾶς, εἶναι σύγχρονα τοῦ Μεταφραστοῦ, ἂν μὴ εἶναι αὐτὰ τὰ πρωτότυπα. Ἡ παραβολὴ τοῦ ἀνωτέρω μνησθέντος Λαυριωτικοῦ Κώδικος (Δ 71), τοῦ χειρὶ γραφέντος τοῦ Μεταφραστοῦ, ὡς ἀναφέρει τὸ σχετικὸν τοῦ Κώδικος σημείωμα, πρὸς τὰ χρονολογημένα τοῦ Μεταφραστοῦ χειρόγραφα θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος ἀπὸ παλαιογραφικῆς τοὐλάχιστον ἀπόψεως. Διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ταὐτότητος τῆς γραφῆς πρὸς τὰ φέροντα χρονολογίας τοῦ Μεταφραστοῦ κείμενα θὰ εἴχομεν ἀσφαλεστάτην τὴν λύσιν τοῦ ζητουμένου· ἡ παραβολὴ λ. χ. τοῦ Συνοδικοῦ Κώδικος τῆς Μόσχας ὑπ' ἀριθ. 382 πρὸς τὸν Λαυριωτικὸν Δ 71 (τὸν αὐτόγραφον τοῦ Συμεὼν) θὰ παρεῖχε θετικὸν κέρδος.

Ἑτέρα ὁδὸς εὐθὺ ἄγουσα πρὸς τὸ ζητούμενον εἶναι ὁ καθορισμὸς τῶν προσώπων, μεθ' ὧν ἦλθεν εἰς ἐπιστολικὴν ἐπικοινωνίαν ὁ Μεταφραστής. Ὡς γνωστόν, τούτου περισώθησαν ἱκαναὶ ἐπιστολαὶ πρὸς διάφορα σύγχρονα αὐτῷ φιλικὰ πρόσωπα, ἐξ ὧν ἐννέα μὲν ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλλατίου [1], δεκαεννέα δὲ ἄλλαι κεῖνται ἀνέκδοτοι ἐν τῷ Λαυρεωτικῷ Κώδ. Ω 126, αἱ πλεῖσται ἀνεπίγραφοι [2]. Αὗται κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδικος ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

1) (Ἀνεπίγραφος) Ἀρχή: «Ἀλλὰ σὺ μὲν τιμία μοι καὶ θεοφιλεστάτη ψυχὴ ζήλῳ τῷ περὶ τοὺς πένητας».

2) Εἰς τὸν Ὄλυμπον, εἰς τὸν Κυμινᾶ, εἰς τὸ Λάτρο καὶ εἰς τὸν Ἄθω. Ἀρχή: «Οἶδα κόπων ὑμῶν καὶ ἀγώνων πρόξενος».

* 3) (Ἀνεπίγραφος) [3] Ἀρχή: «Ὡς εὐστόχως ὁ γράψας καὶ λίαν ἐπιτυχῶς».

* 4) Νικήταν μητροπολίτην Σμύρνης. Ἀρχή: «Γράμματα ἡμῖν ἧκεν· ἐναργὴς εἰκών».

5) Εἰς τὸν Δερμοκαΐτην. Ἀρχή: «Ἐπειδή περ τὴν σὴν εὐλάβειαν».

6) (Ἀνεπίγραφος) Ἀρχή: «Τί δὲ ἔμελλον νῦν ἐν τοιούτῳ καιρῷ πρῶτον».

7) Εἰς τὸν Ὄλυμπον, εἰς τὸν Κυμινᾶ, εἰς τὸ (ν) Λάτρον, εἰς τὸν

[1] Migne, Patrol. Gr. τ. 114 σ. 227.

[2] Ὁ Κῶδ. οὗτος, πλὴν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μεταφραστοῦ, περιέχει καὶ 105 ἐπιστολὰς τοῦ Νικαίας Θεοδώρου, 30 τοῦ Πατριάχου Φωτίου (φ. 108-112) καὶ ἄλλας διαφόρων, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Βασιλείου καὶ ἄλλων.

[3] Αἱ φέρουσαι * εὕρηνται παρὰ Migne, Ἔνθ' ἀνωτ.

Ἄθω. Ἀρχή: «Ἐπειδή περ ταῖς τοῦ Χριστοῦ ἐντολαῖς καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθόν».

8) (Ἀνεπίγραφος) Ἀρχή: «Ἐδεξάμην σου τὴν ἐπιστολὴν ἀδελφὲ τὴν καλήν».

9) Εἰς τὸν Σμύρνης [Νικήταν]. Ἀρχή: «Ὁ τῶν παρόντων μοι τούτων πρὸς σὲ γραμμάτων φίλων».

* 10) (Ἀνεπίγραφος) [1]. Ἀρχή: «Τῇ καλῇ ταύτῃ καὶ χαριεστάτῃ τῶν ἐπιστολῶν ἐντυχών».

* 11) Τῷ Λαοδικείας. Ἀρχή: «Ἐδεξάμην τὴν καλὴν ἐκείνην καὶ ἡδίστην ἐπιστολήν».

* 12) Ἄλλη [τῷ αὐτῷ] [2]. Ἀρχή: «Τὸ τῆς θεοφιλείας γραμματεῖον ἐπιμελῶς ἀναγνόντες».

* 13) (Ἀνεπίγραφος). Ἀρχή: «Τοῖς τῆς σῆς θεοφιλείας γράμμασιν ἐντυχόντες».

* 14) Εἰς τὸν κὺρ Κων[σταντῖνον] τὸν Ρωμαῖον. Ἀρχή: «Γράμματά μοι ἧκε παρὰ τῆς φίλης ἐμοὶ χειρὸς καὶ γλώττης».

15) Εἰς τὸν Μάγιστρον. Ἀρχή: «Τουτονί σοι προσάγω τὸν ἄνδρα τῷ τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν θηρευτῇ».

* 16) Εἰς τὸν Λαοδικείας. Ἀρχή: «Ἐγκαλοῦμαι νῦν ἐφ' οἷς».

17) Εἰς τὸν Κοιαίστορα. Ἀρχή: «Τιμίας σου ἀναφορᾶς Κύριέ μου καταλαβούσης.

18) Ὡς ἐκ τοῦ βασιλέως τινὶ μητροπολίτῃ. Ἀρχή: «Οἶδα ὅτι τὸν παρὰ σοῦ γνησίως λατρευόμενον Κύριον».

19) Τινὶ κατὰ πνεῦμα πατρί. Ἀρχή: «Σύντροφον μέν σοι καὶ συνήθη τὴν νηστείαν».

20) Τινὶ στρατηγῷ. Ἀρχή: «Ὥσπερ αὐτὸς ἀπαιτεῖς εὐλόγως παρὰ τῶν ὑποτεταγμένων σοι».

21) Τινὶ στρατηγῷ. Ἀρχή: «Καὶ νηστεύειν οὐκ ἀποτρέπω· συμφέρειν γὰρ οἶδα».

22) Τινὶ συγκλητικῷ. Ἀρχή: «Καλὸν καὶ νηστείας εἰδέναι καιρόν».

* 23) (Ἀνεπίγραφος) [3] Ἀρχή: «Μετὰ τὴν ἐντεῦθεν, ὡς μὴ ὤφελεν, ἐκδημίαν σου».

24) Ἄλλη. Ἀρχή: «Ἡ νηστεία βρωμάτων ἐστὶν ἀποχή, οὐ τῆς κατὰ Θεὸν ἀγάπης ἀποτροπή».

25) Τινὶ κατὰ πνεῦμα πατρί. Ἀρχή: «Οἶδ' ὅτι καὶ τὸν τοῖς ἄλλοις τρυφῆς ὄντα καιρόν».

---

[1] Παρὰ Migne «τῷ αὐτῷ» ἤγουν Νικήτᾳ Σμύρνης.

[2] Παρὰ Migne «τῷ αὐτῷ».

[3] Παρὰ Migne «τῷ αὐτῷ» ἤτοι τῷ Λαοδικείας.

26) Τινὶ στρατηγῷ. Ἀρχή: «Οὐ πρὸς τοὺς ὁρατοὺς οἶδά σε μόνον ἐχθροὺς μαχόμενον».

27) Τινὶ μητροπολίτῃ. Ἀρχή: «Αὐτὸς ᾧ παρίστασαι καὶ λατρεύεις Θεῷ, αὐτὸς καὶ τὸ τῆς νηστείας ἔδειξε χρήσιμον καὶ τὸ τῆς ἀγάπης ἐθέσπισεν».

28) Τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου. Ἀρχή: «Εἰ ἐν τῷ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν».

29) Πρὸς ταῦτα ἀντιγράφει «χάριν ἔχω τῇ μακρᾷ ταύτῃ μου σιωπῇ».

Ἐκ τῶν 29 τούτων ἐπιστολῶν τοῦ Μεταφραστοῦ (ἐξ ὧν ἡ μία τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου) ἡ 4η μόνη καὶ ἡ 14η περισῴζουσι τὰ ὀνόματα τῶν πρὸς οὓς ἀπεστάλησαν· ἡ 4η πρὸς τὸν Σμύρνης Νικήταν καὶ ἡ 14η πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Ρωμαῖον, ἀλλὰ καὶ οὗτοι εἶναι ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς [1]. Ὁ Δερμοκαΐτης (ἀριθ. 5) πιθανὸν νὰ ἦναι ὁ ἐν Ὀλύμπῳ ἀσκήσας ὅσιος Ἰωάννης ὁ Δερμοκαΐτης, ὁ τὴν ιζ' Νοεμβρίου ἑορταζόμενος [2], ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ ἐποχὴ εἶναι ἄγνωστος [3].

Ὅτι μὲ τοὺς ἐν Ὀλύμπῳ ἀσκητὰς εὑρίσκετο ὁ Μεταφραστὴς εἰς πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν μαρτυροῦσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ (ἀριθ. 2 καὶ 7), εἰς τὸν Ὄλυμπον, Κυμινᾶν, τὸν Λάτρον καὶ τὸν Ἄθω. Καὶ ὁ μὲν Ὄλυμπος, ὁ Κυμινᾶς [4] καὶ τὸ Λάτριον ἀνθοῦσιν ἀσκητικῶς κατὰ τὸν ὄγδοον καὶ ἔννατον αἰῶνα. Ἐν τῷ Ὀλύμπῳ ἤσκησεν ὁ μέγας Ἰωαννίκιος, ἐν τῷ Κυμινᾷ ὁ Μαλεΐνος Μιχαήλ, ὁ καθηγητὴς Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ, ἐν τῷ Λάτρῳ ὁ Παῦλος καὶ ἄλλοι γνωστοὶ ἀσκηταί. Ἀλλὰ ὁ Ἄθως πρὸς τί; Οὗτος μόλις κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος (961) διὰ τῆς ἐγκαταβιώσεως ἐν αὐτῷ τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Τραπεζουντίου ἤρξατο γνωριζόμενος [5], ἡ δὲ φήμη αὐτοῦ ἐστερεώθη κατὰ τὸν ια' αἰῶνα, ὁπότε ἱδρύ-

---

[1] Δύο ὁμωνύμους μητροπολίτας Σμύρνης γνωρίζομεν κατὰ τὸν θ' αἰῶνα, Νικήταν τὸν Α'. διαδεχθέντα τὸν γνωστὸν τοῦ Φωτίου ἀντίπαλον, τὸν ποιητὴν Μητροφάνην (περὶ τὸ 868), καὶ Νικήταν τὸν Β' (περὶ τὸ 879). Ἰδ. Ἐκκλ. Ἀληθείας ἔτος Γ' σ. 514-516. Φωτίου Ἀμφιλόχια ιβ'.

[2] Hipp. Delehaye, Synaxarium Eccl. Con/nae σ. 234,3.

[3] Γνωστὸς μοναχὸς Δερμοκαΐτης ἐν Ὀλύμπῳ ἀσκούμενος καὶ φήμην ἔχων ἁγιότητος ἦν ὁ ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ἀκμάζων. Εἰς τοῦτον, μεταξὺ ἄλλων ὁσίων ἐν Ὀλύμπῳ ἀσκουμένων, ἀπετάθη ὁ Λεκαπηνὸς ἐξομολογούμενος ἐν ἐσφραγισμένῃ μεμβράνῃ τὰς ἁμαρτίας μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ 945/941 ὑπὸ τὸ βάρος διατελῶν τῶν ἐλέγχων τῆς συνειδήσεως καὶ ἐξαιτούμενος ἄφεσιν (Οἱ μετὰ Θεοφάνην, ἔκδ. Βόννης 439/40, PG. τ. 109,457 B.), ἀλλ' ἂν οὗτος δύναται νὰ συνταυτισθῇ μὲ τὸν πρὸς ὃν γράφει ὁ Μεταφραστὴς εἶναι ἀμφίβολον· ἡ συνταύτισις τῶν δύο προσώπων θὰ ἐνίσχυεν ἔτι μᾶλλον τὴν γνώμην τῶν ὁριζόντων ὡς χρόνον τῆς ἀκμῆς τοῦ Μεταφραστοῦ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

[4] Τὸ ὄρος τοῦτο ἦν πλησίον τῆς Ἀχεράους, κωμοπόλεως τῆς Βιθυνίας, ἔνθα διέμεινε Γερμανὸς ὁ Κ/πόλεως ὁ Β' πρὶν ἢ ἐκλεγῇ πατριάρχης.

[5] Ὑπῆρχον μὲν ἐν Ἄθῳ καὶ πρὸ τοῦ Ἀθανασίου ἀσκηταί, ἐξ ὧν ὁ γνωστότερος Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης, εἰς ὃν ὁ Ὑμνογράφος Ἰωσὴφ ἐφιλοπόνησε καὶ Ἀκολουθίαν, ἀλλὰ

θησαν τόσαι ἄλλαι μοναὶ περιφανεῖς περικλείουσαι εὐωδέστατα ἄνθη τῆς ἀσκήσεως. Ἂν περιορίσωμεν τὴν ἀκμὴν τοῦ Μεταφραστοῦ εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ὡς θέλει ὁ Delehye, καὶ ὁ Ehrhard, ἡ μνεία τοῦ Ἄθω παρὰ τῷ Μεταφραστῇ δυσκόλως πρὸς τὸν ὁριζόμενον χρόνον συμβιβάζεται. Ὅπως εἰς τὰ περιώνυμα τοῦ ἀσκητισμοῦ ὄρη, τὸν Ὄλυμπον (τῆς Βιθυνίας), τὸν Λάτρον καὶ τὸν Κυμινᾶν ἀπευθύνεται διὰ τῶν ἐν λόγῳ ἐπιστολῶν ὡς εἰς ἀκροπόλεις τοῦ ἀναχωρητικοῦ βίου ἐγνωσμένας καὶ πεπαλαιωμένας, οὕτω προσβλέπει καὶ εἰς τὸν Ἄθω, ὅστις κατὰ τὴν ὑποδεικνυομένην ἐποχὴν δὲν εἶχεν ἄλλην τινὰ νὰ ἐπιδείξῃ περγαμηνὴν ἀσκήσεως, εἰμὴ τὴν μεγαλοπρεπῆ Λαύραν· μόλις δὲ ὑποφώσκουσα φήμη περὶ τὸν Ἄθω ἄρχεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Λαύρας Ἀθανασίου καὶ σταθερὰ πλέον ἀπὸ τοῦ ια´ αἰῶνος, ὁπότε ὁ ἐν Ἄθῳ ἀσκητικὸς βίος ἐγένετο τοῖς πᾶσι γνωστός· ἑπομένως ἡ παρὰ τῷ Μεταφραστῇ μνεία τοῦ Ἄθω λόγον ἔχει τοιαύτην τινὰ ἀκμαίαν ἀσκητικῆς ζωῆς περίοδον [1].

τὴν φήμην αὐτοῦ ὁ Ἄθως ὀφείλει εἰς τὸν ὅσιον Ἀθανάσιον, ὅστις εἵλκυσε περὶ ἑαυτὸν πληθὺν μοναχῶν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν Λαύραν, καὶ εἰς τὴν μετὰ ταῦτα ἵδρυσιν τῶν ἄλλων μεγάλων μονῶν.

[1] Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ οὑτωσὶ περιγράφεται ἡ κατάστασις τοῦ Ἄθω, ὡς εὗρεν αὐτὴν ὁ ὅσιος: «Ὡς δ' οὖν ἐπέβη τοῦ ὄρους (ὁ Ἀθανάσιος) περινοστεῖ μὲν αὐτό, περισκοπεῖ δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ, οὐ πολλοὺς ὄντας τότε τοὺς ἀσκουμένους· καὶ τούτων τὴν τραχυτάτην ἀγωγὴν ἀνιχνεύσας καὶ τὸν ἐρημικὸν καὶ ἀπράγμονα βίον ἐθαύμαζέ τε καὶ ἥδετο, καὶ ὡς ἀληθῶς ὄρεσιν ἐγγίζειν οὐρανίοις ἐπείθετο, Θεῷ μᾶλλον ὡμολόγει τὴν χάριν, ὃς ὡδήγησεν, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς ὄρος αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ· οὐ γὰρ γῆν ἤρουν, οὐκ αὔλακα ἔτεμνον, οὐ βοῦν εἶχον, οὐχ ὑποζύγιον, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀχθοφόρων ζῴων, οὐ κυνάριον, οὐ κύνα· ἀλλὰ καλύβας ἐκ μικρῶν πηξάμενοι ξύλων καὶ ὀροφὴν αὐταῖς ἐκ χόρτων συμφορηθεῖσαν ἐπισχεδιάσαντες· εἰ δέ ποτε καὶ γένοιτό τις χρεία μετακομίσαι τι τῶν παρ' αὐτοῖς, αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν τὴν τῶν νωτοφόρων ζῴων χρείαν ἐπλήρουν· ἐπιστρώματα γάρ τινα οἷα τῶν ἡμιόνων τοῖς ἑαυτῶν ἐπιθέντες νώτοις, ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Χριστοῦ ὑποζύγια οὕτως ἐν αὐτοῖς τὰ ἄχθη μετέφερον· τροφὴ δὲ αὐτοῖς μετὰ τὴν πνευματικὴν ἢ σωματικὴν ἄσκησιν πᾶσα καὶ ἀπέριττος καὶ τὸ ὅλον ὄρειος· εἰ χρὴ ταύτην σωματικὴν τοῖς ἀσάρκοις μικροῦ δεῖν καὶ ἀναίμοσι σώμασι προσφερομένην ὀνομάζειν· τῶν γὰρ ἀγρίων δένδρων συλλέγοντες τοὺς καρπούς, αὐτοσχέδιον ἑαυτοῖς παρετίθουν τὴν τράπεζαν, πλὴν εἰ μήπου πλοίου ποθὲν ἀποκείλαντος εὐχῆς χάριν παρέλαβόν τινες· τοῦτο γὰρ εἴθιστό τισιν ἐκ πολλοῦ οἷς καὶ τῶν ἐξ ἔθνους ἐπικομιζομένων μεταδίδοντες, οἷον σῖτον ἢ κέχρον, εἰ τύχοι, ἢ εἴ τινος ἄλλου τῶν σπερμάτων, τῶν παρ' ἐκείνος ἀντελάμβανον ὀπωρῶν» (Γ ε δ ε ὼ ν, ὁ Ἄθως σ. 96. καὶ Κ. Φ ρ ε α ρ ί τ ο υ, ἐν Πανδώρᾳ τ. ΙΕ' σ. 196). Ἡ ἐν ἁγίῳ Ὄρει ζωὴ τῶν τοιούτων μοναχῶν, ἄμοιρος ἀνωτέρας πνευματικότητος καὶ στείρα περιοριζομένη εἰς φανατικήν τινα σωματικὴν ἄσκησιν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σαγηνεύσῃ καὶ συνδέσῃ πνευματικῶς τὸν Μεταφραστήν· οὐδ' αὐτὸς ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος ἐφαντάζετο ὅτι θὰ συνήντα ἐν Ἄθῳ μοναχούς, οἵτινες ἐξαγριωθέντες ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ καὶ τῶν συντελουμένων ὑπ' αὐτοῦ κτισμάτων ἀπεκάλουν πλάνον καὶ πονηρὸν ὡς τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ ἔθιμα καταλύοντα καὶ ζεύγη βοῶν ὠνούμενον καὶ τὸ ὄρος κόσμον μεταποιοῦντα. Ἀμόρφωτοι

Καὶ εἰς ἐπίρρωσιν τῶν συμπερασμάτων μου προσέρχεται μαρτυρία ἀσφαλὴς καὶ πολύτιμος. Ἐν κώδικι τοῦ ιγ´ αἰῶνος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων [1] ὑπ' ἀριθ. 13 φ. 381α ἀνεκάλυψα Κανόνα εἰς τὸν Πρόδρομον φέροντα ἀκροστιχίδα τοιαύτην: «Αἰνεῖ βασιλεὺς τὸν Πρόδρομον ἐκ πόθου· ποίημα τοῦ Λογοθέτου Συμεών, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως Κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Δούκα· ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος κανὼν εἰς πάσας τὰς ἑορτὰς τοῦ ἁγίου» [2]. Ὁ Συμεὼν ὁ Λογοθέτης καὶ Μεταφραστὴς ζῇ ἄρα ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ Ζ´ τοῦ Δούκα τοῦ Παραπινάκη (1071 - 1078), ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ὁποίου συντάσσεται καὶ ὁ παρὼν Κανὼν εἰς τὸν Πρόδρομον, ὅπως καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 18 μνημονευθεῖσα ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Συμεὼν «ὡς ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως τινὶ μητροπολίτῃ».

Ὅτι Συμεὼν ὁ Λογοθέτης τοῦ Δρόμου εἶναι αὐτὸς ὁ καὶ Μάγιστρος καὶ Μεταφραστὴς ἐπικαλούμενος, περὶ τούτου μαρτυροῦσι πλεῖστοι **Κώδικες**, ἐν οἷς ὁτὲ μὲν καλεῖται Μάγιστρος, ὁτὲ δὲ Μάγιστρος καὶ Λογοθέτης, ὁτὲ Λογοθέτης καὶ Μεταφραστής, ἄλλοτε ἁπλῶς Λογοθέτης, καὶ ἄλλοτε ἁπλῶς Μεταφραστής. Οὕτως ἐν **Κώδ.** Η 26 τῆς Λαύρας φ. 280 φέρεται «Στιχηρὰ ποίημα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ»· ὁμοίως καὶ ἐν τῷ Κουτλουμουσιανῷ Κώδ. τῷ περιέχοντι τὰ Τριῴδια τῆς κδ´ Δεκεμβρίου «ποίημα Σ υ μ ε ὼ ν τοῦ Μεταφραστοῦ» [3]. Ἐν Κώδ. 543 φ. 5 Βατοπεδίου «Σ υ μ ε ὼ ν Μ α γ ί σ τ ρ ο υ κ α ὶ Λ ο γ ο θ έ τ ο υ ἐπιτομὴ κανόνων». Ἐν Κώδ. Δ55 Λαύρας φ. 219 ὁ προεόρτιος Κανὼν «ποίημα Σ υ μ ε ὼ ν τ ο ῦ Λ ο γ ο θ έ τ ο υ τ ο ῦ Δ ρ ό μ ο υ. Ἐν

καὶ ἁπλοῖ καὶ ἄγριοι καὶ ἀκοινώνητοι καὶ ἄγνωστοι εἰς τὸν λοιπὸν κόσμον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρίσκοντο ἐν ἐπικοινωνίᾳ πνευματικῇ μετὰ τοῦ σοφοῦ Συμεών, τὸν ὁποῖον μόνον ἡ ἀνωτέρα πνευματικὴ ζωὴ ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ. Ἐπικοινωνεῖ ἐπιστολικῶς μετὰ τοῦ Ἄθω, ὅτε οὗτος ἦν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τουτέστι κατὰ τὸν ια´ αἰῶνα.

[1] Ὁ Κῶδ. μεγάλου σχήματος, μεμβράνινος, δίστηλος ἐκ φύλλων 478 περιέχει τὰ δώδεκα Μηναῖα, τὴν Παρακλητικήν, τὸ Τριῴδιον καὶ τὸ Πεντηκοστάριον.

[2] Ὁ Κανὼν τοῦ Συμεὼν εἰς ἦχον πλ. δ' πρὸς τό: «Ἁρματηλάτην Φαραώ», ἄρχεται οὕτως:

Ἀνοιγομένης δι' ἐλέους ἄβυσσον
τῆς εὐσπλαγχνίας Θεοῦ
ὡς πρωϊνὸς ὄρθρος
καὶ ἀστὴρ φανότατος
ὁ Πρόδρομος ἀνέτειλεν
ἐκ μητρὸς στειρευούσης
ἐμφαίνων πᾶσι τὸν ἥλιον
τῆς δικαιοσύνης ἐγγίζοντα.

[3] Ἴδ. τὴν ὑπὸ Κ ο υ τ λ ο υ μ ο υ σ ι α ν ο ῦ Β α ρ θ ο λ ο μ α ί ο υ κατὰ τὴν κ' Δεκεμβρίου ἐν τῷ Μηναίῳ σημείωσιν. Ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Μηναίων τῇ γενομένῃ ἐν Κ/πόλει τῷ 1843 τὰ τριῴδια ἐπιγράφονται: «ποίημα Σ υ μ ε ὼ ν Λ ο γ ο θ έ τ ο υ κ α ὶ Μ ε τ α φ ρ α σ τ ο ῦ».

τῷ ἀνωτέρω μνησθέντι Παρισινῷ Κώδ. (13) ὁ Κανὼν τοῦ Προδρόμου λέγεται «ποίημα τοῦ Λογοθέτου Συμεών»· ἐν τῷ αὐτῷ Κώδ. φ. 291β ὁ Κανὼν Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας «ποίημα Συμεὼν Μαγίστρου καὶ Λογοθέτου τοῦ Μεταφραστοῦ». Ἐν Κώδ. Γ111 Λαύρας φέρεται «Συμεὼν Μαγίστρου καὶ Λογοθέτου ἐκλογὴ λόγων τριάκοντα ἀπὸ πάσης συγγραφῆς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως τοῦ Χρυσοστόμου». Ἐν Κώδ. Δ8 καὶ Δ52 Λαύρας ἀναγινώσκομεν «Συμεὼν Λογοθέτου Λόγος διαλαμβάνων τὰ ἀπὸ τῆς σεβασμίας γεννήσεως κ.ἑ. Ἐν Κώδ. Ε188 Λαύρας φ. 83α «τῇ Α΄ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν ὑπόμνημα εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τῆς ἀχράντου καὶ προσκυνητῆς εἰκόνος τῆς παναμώμου Δεσποίνης... συγγραφὲν παρὰ τοῦ κυροῦ Συμεὼν καὶ Λογοθέτου τοῦ Μεταφραστοῦ».

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἰς τοὺς διαφόρους Κώδικας ἐναλλάσσουσιν, ὁτὲ πάντας τοὺς τίτλους τοῦ Συμεὼν περιλαμβάνουσαι, ὁτὲ τοὺς δύο καὶ πότε τὸν ἕνα· τὸ βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι διὰ πάντων καταφαίνεται ἡ ταὐτότης τοῦ αὐτοῦ προσώπου, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χωριζόντων Συμεὼν τὸν Μάγιστρον ἀπὸ Συμεὼν τὸν Μεταφραστήν. Ὁ Συμεὼν ἦν Λογοθέτης τοῦ Δρόμου, Μάγιστρος καὶ Μεταφραστής.

Ἀλλ' ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα ἀπαντῶμεν Συμεὼν τὸν Μάγιστρον τὸν ἐπικαλούμενον Σήθ. Εἰς τὸ τέλος τῆς διατάξεως Μιχαὴλ τοῦ Ἀτταλειάτου[1] ἀναγινώσκομεν: «ἐξωνήθη (μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Ἀτταλειάτου) ἀπὸ τοῦ ἀποιχομένου Μαγίστρου κυροῦ Συμεὼν τοῦ Σὴθ βιβλία μεταφράσεις δέκα»· προφανῶς ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τοῦ δεκατόμου ἁγιογραφικοῦ ἔργου τοῦ Μεταφραστοῦ. Ἕκαστος μὴν τῶν βίων τοῦ Μεταφραστοῦ ἀπετέλει ἕνα ἢ καὶ δύο τόμους, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς Κώδικός τινος, ὅστις τοὺς βίους τῶν ἁγίων τοῦ μηνὸς Μαΐου ἐπιγράφει ὡς δεκάτην βίβλον «Δέκατος βίβλος τῶν Λογοθέτου λόγων». Ὅτι ὁ Συμεὼν Σὴθ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ ζῇ ἔχομεν τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ Συμεὼν τὸ ἐπιγραφόμενον «Συμεὼν Μαγίστρου τοῦ Σὴθ πρὸς τὸν βασιλέα κὺρ Μιχαὴλ τὸν Δούκα περὶ τροφῶν». Ὅτι δὲ καὶ μεταφραστὴς ἦν ὁ Σὴθ μανθάνομεν ἔκ τινος αὐτοῦ μεταφράσεως περισωθείσης εἰς πολλοὺς Κώδικας[2], ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀριθ. 65 φ. 12β τῆς μονῆς τῶν Βλατέων[3] φέρεται· «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν ιε΄ ὁμι-

[1] Κ. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλ. τ. Α΄ σ. 68. Ὁ Ἀτταλειάτης ἵδρυσε τὴν μονὴν τοῦ Πανοικτίρμονος καὶ τὸ πτωχοκομεῖον τῷ 1077· ἡ ἀγορὰ τῶν μνημονευομένων δέκα μεταφράσεων ἐγένετο ὑπὸ τῆς μονῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀτταλειάτου (πότε ἀκριβῶς οὗτος ἀπέθανεν ἀγνοοῦμεν· ἡ ἱστορία αὐτοῦ περατοῦται εἰς τὸ ἔτος 1080· ἂν ἐπέζησε καὶ πέραν τοῦ ἔτους τούτου ἄγνωστον).

[2] Ἐν Κώδ. Θ187 φ. 102 Λαύρας (περὶ στεφανίτου καὶ ἰχνηλάτου), Λ20 Λαύρας, Ω15 Λαύρας καὶ ἄλλοις.

[3] Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῆς μονῆς Βλατέων σ. 109.

λιῶν ὁποῦ συνομίλησεν φιλόσοφός τις τῷ βασιλεῖ Ἰνδίας Ἀβεσαλώμ· ὁποῦ τὰς ἔφερεν εἰς τὴν παροῦσαν ὁ Περζουὲ ὁ σοφὸς ἰατρὸς καὶ τὰ ἐμεταγλώττησεν ἔπειτα Συμεὼν ὁ Σὴθ καὶ πρίγγιπος Ἰταλίας τὰ ἤφερεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φωνήν· καὶ νῦν ἐγὼ Θεοδόσιος εἰς τὴν ἁπλῆν γλῶσσαν· ὀνομάζεται δὲ τὸ βιβλίον Κοιλήλε καὶ Δίμνε ἀρραβικῶς ἢ κατὰ στεφανίτην καὶ ἠχνιλάτην μυθικὴ διήγησις». Ὁ αὐτὸς περίπου τίτλος καὶ ἐν τῷ Βατοπεδινῷ Κώδικι 597, ἔνθα λέγεται ὅτι τὰς ὁμιλίας ταύτας μετέφερεν ἐξ Ἰνδιῶν ὁ ἰατρὸς Περζουὲ εἰς Περσίαν «καὶ τὰ ἐμεταγλώττησεν ἔπειτα ὁ Συμεὼν Σὴθ καὶ πρίγγιπος Ἰταλίας τὰ ἤφερεν εἰς τὴν ἑλληνικήν»[1]. Ἐν δὲ τῷ Βατοπεδινῷ[2] Κώδ. 524 ὁ εἰς τὸ ἁπλοῦν ἰδίωμα μεταφράσας τὸ ἑλληνικὸν τοῦ Συμεὼν κείμενον Πρωτονοτάριος Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς[3] ἐκτίθησιν οὕτω τὰ τῆς μεταφράσεως:

> «*Βίβλος μυθικὴ ἐξ Ἰνδικῆς σοφίας*
> *προσενεχθεῖσα πρὸς γλῶσσαν τὴν περσίδα*
> *ἀραβικὴν τε εἶτα τὴν ἑλληνίδα*
> *καὶ νῦν πρὸς ἁπλῆν τὴν τῶν πολλῶν δημώδη*
> *πρὸς βιωτικοὺς παρομοιώδεις ὕθλους*
> *οὓς ὁ Περζουὲ μεταγλωττήσας πρῶτος*
> *Συμεὼν φιλόσοφος δεύτερος ἀνεφάνη*
> *ὃς καὶ ἀμυρᾶς καὶ ῥὴξ ἦν Σικελίας*
> *Καλλαβρίας τε πρίγγιπος Ἰταλίας,*
> *αὖθις Θεοδόσιος ταυτὶ γεγράφει*
> *δῶρον τῷ καιρῷ χρήσιμον τοῖς ἀνθρώποις*
> *ἡδονῆς ὡς φέροντα πρὸς ὁδὸν ξένην*
> *λόγοι σοφιστῶν μετασχηματισθέντες*
> *ἔνοιοι θαυμάσιοι ἐξυφασμένοι*

Τὸν μεταφραστὴν τοῦτον Σὴθ ὁ Ζυγομαλᾶς καλεῖ φιλόσοφον, οἱ δὲ Κώδικες (εἰς τὴν περὶ τροφῶν πραγματείαν πρὸς Μιχαὴλ τὸν Δούκα) μάγιστρον. Ὡσαύτως μάγιστρον καλεῖ τοῦτον καὶ ὁ μοναχὸς ὁ προσθέσας ἐν τῇ διατάξει τοῦ Ἀτταλειάτου τὴν περὶ ἐξαγορᾶς τῶν δέκα βιβλίων τῶν

[1] Ἴδ. ἡμέτερον κατάλογον Κωδίκων μονῆς Βατοπεδίου σ. 117.

[2] Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 108.

[3] Ἐν σελ. 2 τοῦ Βατοπεδ. Κώδ. 524 ὡς ἐπικεφαλὶς τῶν στίχων «ἐξηγητικὴ Θεοδοσίου πρωτονοταρίου». Ἡ μετάφρασις τοῦ Συμεὼν ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βερολίνῳ τῷ 1697 ὑπὸ G. Stark καὶ τῷ 1889 ὑπὸ τοῦ Vittorio Puntoni. Ἡ μετάφρασις τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ, γενομένη τῷ 1584, σῴζεται ἐν τῷ Παρισινῷ Κώδ. 2902. Ἴδ. Krumbacher, Gesch. der Byz. Litter. σ. 896. Ἐν φ. 13β τοῦ ἀνωτέρω Παρισινοῦ Κώδ. σημειοῦται: «Καὶ νῦν ἐγὼ Θεοδόσιος καὶ Πρωτονοτάριος Ζυγομαλᾶς Ναύπλιος τὰ ἐμετέφερα εἰς τὴν ἁπλὴν καὶ σύντομον στράταν, ὅτι καὶ τὸ ἑλληνικὸν πολλοὶ τὸ ἐτέφρωσαν ἄλλως καὶ ἄλλως».

μεταφράσεων σημείωσιν, Λογοθέτην δὲ ὁ Παρισινὸς Κῶδ. (13) εἰς τὸν Κανόνα τοῦ Προδρόμου, ὃν γράφει ὁ Συμεὼν ὡς ἐκ προσώπου Μιχαὴλ τοῦ Δούκα.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Δούκα (ια' αἰῶνα) συναντῶμεν Συμεὼν τὸν Λογοθέτην στενῶς μετὰ τοῦ Δούκα Μιχαὴλ συνδεόμενον καὶ ἐκ προσώπου αὐτοῦ γράφοντα κανόνα καὶ ἐπιστολάς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, καὶ Συμεὼν τὸν Μάγιστρον τὸν Σήθ, ὁμοίως γνωστὸν τῷ Μιχαὴλ Δούκα καὶ τὸ περὶ τροφῶν σύγγραμμα αὐτῷ προσφέροντα. Τούτου οὕτως ἔχοντος, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δύο διαφόρους Συμεών, τὸν Λογοθέτην, καὶ Μάγιστρον Σὴθ ἐχρησιμοποίει ὡς γραμματεῖς τρόπον τινὰ αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, ὁπότε ὁ εἷς, ὁ φιλόσοφος καὶ Μάγιστρος ἐπήρκει εἰς τὰς πνευματικὰς χρείας τοῦ αὐτοκράτορος; Πάντως οὐχί. Ὁ Λογοθέτης καὶ Μάγιστρος Σὴθ ἦν τὸ αὐτὸ πρόσωπον περιβεβλημένον τὰ ἀξιώματα ταῦτα καὶ στενῶς μετὰ τοῦ Λούκα συνδεόμενον. Ὁ τὸ κείμενον τοῦ Συμεὼν εἰς τὸ δημῶδες ἰδίωμα μεταφράσας Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς ἐσημείωσεν ἀκριβέστερον καὶ τοὺς λοιποὺς τίτλους τοῦ φιλοσόφου Συμεών, ὅτι ἦν ἀμηρᾶς καὶ ῥὴξ τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας καὶ πρίγκηψ τῆς Ἰταλίας ἐπιπροσθέσας τούτοις καὶ τὸ Σήθ, τὸ ἄγνωστον τοῦτο καὶ ξενίζον ἐπίθετον. Ἀλλὰ ὁ Μεταφραστὴς Συμεὼν ἦν Κωνσταντινουπολίτης. Τοιοῦτον δὲ ἐπώνυμον ξενικὸν οὔτε γινώσκομεν, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ φέρῃ προσωπικότης τοιαύτη. Μὴ ἆρά γε τὸ ἐπίθετον Σὴθ ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ μεταφραστικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἀφοῦ τόσον ἐπιδεξίως ἐκ τῆς Περσικῆς γλώσσης μετέφερεν εἰς τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν τὸ σύγγραμμα τοῦ Περζουέ; Μήπως ἦν ὁ ἐπίσημος διερμηνεὺς μεταξὺ τῆς Περσικῆς καὶ Βυζαντινῆς αὐλῆς, καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐγγράφων μεταφραστής, ἐξ οὗ ἀπεδόθη αὐτῷ ὁ Περσικὸς τίτλος τοῦ Σήθ; Ὁ Ψελλὸς ἐν τῷ ἐγκωμίῳ αὐτοῦ εἰς τὸν Μεταφραστὴν Συμεὼν ὑπαινίσσεται τοιοῦτόν τι ὑπούργημα τοῦ Συμεών, ἐν οἷς λέγει· «ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ τρόπου πίστις ἐν τούτοις τοῦτον ἐκήρυξε, μετὰ τῶν ἀδύτων καὶ τὰς κοσμικὰς φροντίδας συνείληφεν, ὡς αὐτὸν γεγενῆσθαι ἀπαγγελέα τε τῷ κρατοῦντι τῶν ἔξωθεν καὶ ἐξαγγελέα τῶν τοῦ κρατοῦντος τοῖς ἔξωθεν· καὶ ἦν ὡσεὶ δεσμὸς τῆς διοικήσεως ἀκριβής» [1]. Καὶ μήπως ἐκ τοῦ ἀξιώματος τούτου, τοῦ μεταφραστοῦ ἐκ τῆς Περσικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τἀνάπαλιν τῶν ἐπισήμων τῶν δύο αὐλῶν ἐγγράφων προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ Μεταφραστοῦ, ὅστις δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ παραδεδεγμένα, ὅτι δηλονότι τὰ ἁγιολογικὰ ὑπομνήματα μετέφρασεν εἰς ἴδιον ὕφος καὶ λεκτικόν; [2]. Ἡ ἐργασία τοῦ Συμεὼν εἰς τὰ ἁγιολογικὰ μνημεῖα δὲν εἶναι

---

[1] Migne, Patr. Gr. τ. 114 σ. 189.

[2] Ὁ Ψελλὸς ἐν τῷ ἐγκωμίῳ αὐτοῦ εἰς τὸν Μεταφραστὴν (Migne, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 189) οὑτωσὶ καθορίζει τὸ ἔργον τοῦ Συμεών. «Οἱ πρὸ τοῦ θαυμασίου τοῦδε ἀνδρὸς ἐνταῦθα

κατὰ τὴν κυριολεξίαν ἐργασία μεταφραστοῦ, διασκευαστοῦ μᾶλλον τῶν ἀρχαίων ὑπομνημάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ψελλοῦ «ἐκάλλυνε καὶ κατεκόσμησε». Ἐκ τῆς τοιαύτης καὶ μόνης ἐργασίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προσλάβῃ τὸν τίτλον τοῦ Μεταφραστοῦ, ὅστις δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος [1]. Ἡ μετάφρασις τῆς Περσικῆς βίβλου τοῦ Περζουὲ δικαιολογεῖ ὀρθότερον τὴν τοιαύτην ἐπωνυμίαν, τὴν ὁποίαν οἱ σύγχρονοι αὐτῷ ἀπέδωκαν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν γλωσσομάθειαν καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ. Οἱ τίτλοι τοὺς ὁποίους ὁ Συμεὼν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἔφερε συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν περὶ αὐτοῦ σύγχυσιν καὶ τὸν διχασμὸν εἰς δύο διάφορα πρόσωπα χρονολογικῶς ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχοντα· ἐχώρισαν τὸν χρονογράφον Συμεὼν τὸν Μάγιστρον ἀπὸ τὸν Μεταφραστήν, τὸν ὁποῖον καὶ περιέφερον, ἄνευ ἀποχρώσης ἀποδείξεως, ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχήν [2]. Τὰ προσαγόμενα παρ' ἑκάστου ἐπιχειρήματα δὲν ἦσαν τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ λύσουν ὁριστικῶς τὸ ζήτημα· ἱστορικαὶ ἀποδείξεις δὲν ὑπῆρχον· εἰκασίαι μόνον καὶ γνῶμαι ἐπισφαλεῖς ἀνατρεπόμεναι ἀκόπως ὑπὸ τῶν ἄλλων. Τὴν ἐγκυρωτέραν μαρτυρίαν περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς τοῦ Συμεὼν παρέχει ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς παρισινὸς Κῶδιξ ἀναγράφων καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸν Κανόνα τοῦ Προδρόμου καὶ τὸν ἐκζητήσαντα τὴν σύνταξιν αὐτοῦ Μιχαὴλ Δούκα. Καὶ ἔχομεν οὕτω φῶς παρήγορον ἱκανὸν νὰ διαλύσῃ τὰ σκότη καὶ ὁδηγήσῃ ἀσφαλῶς τοὺς ἐρευνῶντας εἰς τὸ ποθούμενον. Ἡ ἀπόστασις ἡ χωρίζουσα τοὺς πρώτους ἀφ' ἡμῶν δὲν εἶναι μεγάλη· εἰς τὸν δέκατον ἐσταμάτησαν αἰῶνα οἱ πρῶτοι σοφοὶ ἐρευνηταί, διότι πέραν τούτου δὲν εὗρον τὰ ἴχνη τοῦ Μεταφραστοῦ, εἰς τὸν ἑνδέκατον ἀνήλθομεν ἡμεῖς διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀνακα-

---

τὰς ἐκείνων πράξεις ἀναγραψάμενοι, οὐμενοῦν τῆς μεγαλοπρεπείας ἐκείνων ἐφίκοντο. Ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν κατεψεύσαντο, τὰ δὲ μὴ δυνηθέντες κατάλληλα θεῖναι, ἄκομψον ἐκείνοις τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀφιλότιμον συγγεγράφασιν οὔτε καλὴν ὑποθέμενοι ἔννοιαν, οὔτε μὴν εὐπρεπέσι κατεκοσμήσαντο λέξεσιν οὐδ' ἀκριβῶς ὑπογράψαντες... ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ θαυμάσιος Συμεὼν ταὐτὸν ἐπεπόνθει τούτοις... ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν μαρτύρων ἀγῶνας καὶ δρόμους, τάς τε τῶν ἀσκητῶν ἐγκρατείας καὶ καρτερίας ἐκάλλυνέ τε καὶ κατεκόσμησε».

[1] Ὁ Baillet ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Discours sur la vie des Saints σ. 58 λέγει ὅτι ὁ Μεταφραστὴς ὠνομάσθη οὕτω, διότι μετέφερεν εἰς ἴδιον ὕφος καὶ μέθοδον τοὺς βίους τῶν ἁγίων ὡς traducteur, glossateur καὶ interpolateur (Migne, τ. 114 τ. 158).

[2] Ὁ Ἁγιορείτης Νικόδημος (Συναξ. τ. Α' σ. 249 Νοεμ. θ') θέλει τὸν Συμεὼν ἀκμάζοντα ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν τῷ Νέῳ Παραδείσῳ γνώμην, ὅτι οὗτος ἤκμασεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ μεγάλου (ἔνθ' ἀνωτ. σημ. 2). ὁ Γεδεὼν (Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον σ. 190 σημ. 55) ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὁμοίως καὶ ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλ. μουσικῆς σ. 256). Ὁ Ehrhard, Delehaye, Jugie καὶ Emereau (Hymnographi Byzantini ἐν Echos d' Orient ἔτ. 28 (1925) σ. 175) κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, ὁ δὲ Casimir Oudinus (Commentarius τ. Β στ. 1301) ἀγωνίζεται ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀκμὴν τοῦ Μεταφραστοῦ κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα, καίτοι γνωρίζων ὅσα περὶ τῶν Συμεώνων γράφει ὁ Ἀλλάτιος.

λύψεων. Καὶ εἰς τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον πιστεύομεν ὅτι θὰ καταλήξῃ καὶ ἡ περαιτέρω ἔρευνα ἐνισχύουσα τὴν βάσιν ταύτην καὶ νέα προσέτι προσκομίζουσα μαρτύρια. Ἡ περιγραφὴ ἄλλως τοῦ ἐξωτερικοῦ σχήματος καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ μειδιάματος, ὡς διαγράφονται ἐν τῷ ἐγκωμίῳ τοῦ Ψελλοῦ, πείθει ἡμᾶς ὅτι ὁ Ψελλὸς ἐγνώρισε προσωπικῶς τὸν Μεταφραστήν. Ἰδοὺ αἱ λέξεις τοῦ Ψελλοῦ. «Καὶ ἐπὶ τούτοις οὐδὲ χαρίτων ἄμοιρος ὁ ἀνήρ, ἀλλὰ κατήρτυτο αὐτῷ πρὸς πᾶσαν σπουδὴν μετ' ἐμμελοῦς παιδιᾶς καὶ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ διάνοια, μεγαλοπρεπῶς δὲ ἔχων καὶ τῆς στολῆς καὶ τοῦ σχήματος ἅμα καὶ τοῦ βαδίσματος ἀντήλλαττε τὸ ἦθος πρὸς τὸ φαινόμενον, ἐπίχαρίς τε ὢν καὶ εὐπρόσιτος καὶ αὐτόθεν ἕλκων πάντας τῷ μειδιάματι»[1]. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ἐγκωμιαστοῦ Ψελλοῦ δὲν προδίδουσι προσωπικὴν γνωριμίαν καὶ αὐτοψίαν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἄρχοντος, τοῦ σαγηνεύοντος πάντας διὰ τῆς ἐξωτερικῆς παραστάσεως, τοῦ βαδίσματος, τοῦ εὐπροσηγόρου ἤθους καὶ τοῦ μειδιάματος; Πρὸς τί νὰ προσθέσῃ τὰ τοιαῦτα ὁ Ψελλός, ὅστις εὑρίσκετο ἐν ἀμηχανίᾳ τί πρῶτον περὶ τοῦ ἀνδρὸς νὰ εἴπῃ ἢ ποίαν αὐτοῦ ἀρετὴν νὰ ἐξυμνήσῃ; Ἀλλὰ προσέθηκε ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὡραίας καὶ εὐπρεποῦς ἐξωτερικῆς παραστάσεως τοῦ ἐκλιπόντος σοφοῦ διατελῶν, τὸν ὁποῖον εἶδε καὶ βαδίζοντα καὶ ἐπιχαρίτως μειδιῶντα. Ὑπῆρξεν ἄρα σύγχρονος αὐτοῦ ὁ Συμεών, κατὰ τὸν ια´ ἀκμάσας αἰῶνα, καὶ δὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Δούκα.

Ὁ Μεταφραστὴς Συμεών, πλὴν τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἄλλων ἔργων[2], ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς καὶ σημαντικὸν ἀριθμὸν ποιημάτων ἐκκλησιαστικῶν. Ταῦτα λίαν ἐνωρὶς εἰσῆλθον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ψαλλομένων ᾀσμάτων ὡς δεῖγμα ἐξαιρετικῆς τιμῆς, ἣν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἁγιογράφον ἔδειξε, τὸν ἐν ὁσίοις ἔργοις καὶ θεαρέστῳ βίῳ τὴν ζωὴν διανύσαντα. Εἶναι δὲ τὰ ἑπόμενα:

Α´. ΚΑΝΟΝΕΣ

Ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ.

Τῇ κ´ Προεόρτια τῶν Χριστουγέννων.

1) Κανὼν οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «Ὡσαννὰ Χριστὸς εὐλογημένος Θεός».
Ἦχος δ´. Ὤφθησαν αἱ πηγαί.

«Στόματος
ἐξ ἀνδρῶν θεηγόρων
καὶ προφητῶν ἱερῶν»[3].

[1] Migne, Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 189.
[2] Ἰδ. Ἀλλατίου, De scriptis Symeonis Metaphraste diatriba παρὰ Migne τ. 114 τ. 129). Ehrhard, παρὰ Krumbacher, Geschichte der Byz. Litt. σ. 178,200.
[3] Κῶδ. Δ 55 φ. 219α Λαύρας, ποίημα Συμεὼν τοῦ Λογοθέτου τοῦ Δρόμου.

2) Τριῴδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «Τῇ Δευτέρᾳ».
Ἦχος β´. Τῷ τὴν ἄβατον.

«Ἡ ἀπόρρητος
Λόγου Θεοῦ κατάβασις
ὅπερ αὐτὸς θεάνθρωπος...»[1].

3) Τῇ κα' Διῴδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «Τρίτη τε».
Ἦχος β´. Ὠδὴ η'. Τῷ δόγματι.

«Ραθυμίας ὕπνον ἀφ' ἡμῶν
βαλώμεθα
καὶ ψυχῶν ἐγρηγόρσει...»[2].

4) Τῇ κβ´ Τριῴδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «Τετράδι ψαλῶ».
Ἦχος β'. Ὠδὴ γ´. Τῆς πίστεως.

«Ἐν κενοῖς τὸ συνέδριον τοῦ Ἡρῴδου
καὶ γνώμῃ συναθροίζεται μιαιφόνῳ...»[3].

5) Κανών, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «Τῇ μακρᾷ Πέμπτῃ μακρὸν ὕμνον ἐξᾴδω».
Ἦχος πλ. β´. Τμηθείσῃ τιμᾶται.

«Ἡ παναιτία
καὶ παρεκτικὴ ζωῆς
ἡ ἄπειρος σοφία τοῦ Θεοῦ...»[4].

6) Τῇ κγ´ Τριῴδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «Προσάββατόν τε».
Ἦχος πλ. β´. Ὠδὴ ε´. Πρὸς σὲ ὀρθρίζω.

«Ρυφθέντες φρένας
καὶ προκαθαρθέντες
μυστηρίου μεθέξει...»[5].

7) Τῇ κδ´ Κανών, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς κατ' ἀλφάβητον.
Ἦχος πλ. β´. Κύματι θαλάσσης.

«Ἄρχων ἐξ Ἰούδα
ἐξέλιπεν ἤδη
ᾧ γὰρ ἀπόκειται...»[6].

[1] Ἰδ. ἔντυπα.
[2] Ἰδ. ἔντυπα.
[3] Ἰδ. ἔντυπα.
[4] Ἰδ. ἔντυπα.
[5] Ἰδ. ἔντυπα.
[6] Ἰδ. ἔντυπα.

8) Ἕτερος Κανών, οὗ ἡ ἀκροστιχίς «Καὶ σήμερον δὲ Σάββατον μέλπω μέγα».

Ἦχος πλ. β΄. Κύματι θαλάσσης.

«Κύριε Θεέ μου
γενέθλιον ὕμνον
καὶ προεόρτιον . . .»[1].

Ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ

Τῇ α΄. Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας.

9) Κανών, ἦχος πλ. β΄. Ὡς ἐν ἠπείρῳ.

«Τῷ μακαρίῳ καὶ πρώτῳ καὶ νοερῷ
φωτὶ πλησιάζουσα
ὡς ἡμέρας καὶ φωτὸς
γεγονυῖα τέκνον, καθαρᾷ . . .»[2].

Ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ

Τῇ κθ΄. Ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου.

10) Κανών, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Αἰνεῖ βασιλεὺς τὸν Πρόδρομον ἐκ πόθου».

Ποίημα τοῦ Λογοθέτου Συμεὼν
ὡς ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Δούκα

Ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος Κανὼν εἰς πάσας τὰς ἑορτὰς τοῦ ἁγίου.

Ἦχος πλ. δ΄. Ἁρματηλάτην Φαραώ.

«Ἀνοιγομένης δι' ἐλέους ἄβυσσον
τῆς εὐσπλαγχνίας Θεοῦ
ὡς πρωϊνὸς ὄρθρος
καὶ φωστὴρ φανότατος
ὁ Πρόδρομος ἀνέτειλεν» . . .[3].

---

[1] Ἴδ. ἔντυπα. Τὰ ἀνωτέρω Τριῴδια ἐν Κώδ. τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου, ὡς σημειοῖ ὁ Κουτλουμουσιανὸς Βαρθολομαῖος ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Δεκεμβρίου (κ΄ τοῦ μηνός), ἐπιγράφονται «ποίημα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ» ὡς καὶ ἐν τῇ ἐν Κ/πόλει τῷ 1843 γενομένῃ ἐκδόσει τῶν Μηναίων «ποίημα Συμεὼν Λογοθέτου καὶ Μεταφραστοῦ». Ἴδ. καὶ Byz. Zeitschrift τ. Η΄ σ. 77.

[2] Κῶδ. 13 φ. 291β Ἐθνικ. Βιβλ. Παρισίων («ποίημα Συμεὼν Μαγίστρου καὶ Λογοθέτου τοῦ Μεταφραστοῦ»). 341 φ. 213α τῆς αὐτῆς Βιβλιοθήκης. Δ 37 φ. 25β Λαύρας).

[3] Κῶδ. 13 φ. 381α Ἐθνικ. Βιβλ. Παρισίων. Θ 33 σ. 224 Λαύρας.

11) Κανὼν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον.

Ἦχος πλ. β΄. Κύματι θαλάσσης.

«Θέλων σου τὸ πλάσμα
σωτήρ μου ζωῶσαι
σταυρῷ ἀνήρτησαι» . . .[1].

Β΄. ΣΤΙΧΗΡΑ

(Μαΐου κα΄). Συμεὼν τοῦ ἐν τῷ Θαυμαστῷ ὄρει

1) Στιχηρὰ προσόμοια, ὧν ἡ ἀκροστιχὶς «Συμεών».

Ἦχος πλ. α΄. Ὅσιε πάτερ.

α) *Στύλος πυρίπνους. . .*
β) *Ὕψος πρὸς θεῖον. . .*
γ) *Μάρθας τῆς θείας. . .*
δ) *Ἔχων θεόθεν. . .*
ε) *ὢ τῶν θαυμάτων. . .*
ς) *Νεύματι θείῳ . . .*[2].

2) Ἕτερα Στιχηρὰ κατ' ᾱβ διπλᾶ.

Ἦχος δ΄. Ἤθελον δάκρυσι.

«Ἄνοιξον Κύριε ὁ Θεός μου
μετανοίας πύλας μοι . . .
Ἄνω τὸ ὄμμα τῆς διανοίας
ἀτενίσαι σῶτερ . . .[3].

3) Ἕτερα Στιχηρὰ κατ' ᾱβ.

Ἦχος δ΄. Ἤθελον δάκρυσι.

«Ἄπας ὁ βίος μου μετὰ πορνῶν
καὶ τελωνῶν ἐκδεδαπάνηται . . .»[4].

---

[1] Κῶδ. 14 φ. 234α Λαύρας. 396 σ. 187 Ἐθνικ. Βιβλ. Παρισίων.

[2] Κῶδ. 1574 φ. 201α Ἐθνικ. Βιβλ. Παρισίων ἔνθα σημειοῦται ὡς ποίημα «Θεοφάνους», ἀλλ' εἰς τὰς ἀκροστιχίδας θέτουσι συνήθως οἱ ποιηταὶ τὸ ὄνομά των.

[3] Κῶδ. Η 26 φ. 280α Λαύρας. 762 φ. 1β Βατοπαιδίου. Θ 84 φ. 67 Λαύρας. Ι 195 σ. 236 Λαύρας. Γ 105 φ. 97 Λαύρας (εἰς τοὺς τρεῖς τελευταίους Κώδικας ἡ β΄ μόνον σειρὰ τῆς ᾱβ.

[4] Ἴδ. Τριῴδιον ἔντυπον τῇ Τετάρτῃ τῆς Ε΄ ἑβδομάδος ἑσπέρας. Πρβλ. Βαρθ. Κουτλουμουσιανοῦ, Μηναῖον Δεκεμ. ἔκδ. 1895 τῇ κ΄ τοῦ μηνὸς σημείωσιν.

Γ'. ΚΟΝΤΑΚΙΑ

Εἰς τὸν ἅγιον Σάββαν (ε' Δεκεμ.):

Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «Συμ[εών]».

Ἦχος α'. Χορὸς ἀγγελικός.

«*Τὸν βίον εὐσεβῶς*
ἐπὶ γῆς ἐκτελέσας...»

Ὁ Οἶκος.

α) *Σοφίας ὑπάρχων βλάστημα Σάββα ὅσιε,..*
β) *Ὑπὸ τῆς θείας ἐμπνεύσεως ἐλλαμπόμενος...*
γ) *Μεγάλης ἐκ προοιμίου σου Σάββα ὅσιε...* [1].

Δ'. ΘΡΗΝΟΙ ΚΑΤ' ΑΒ.

1) Ἑκάστου στίχου ἔννοιαν ἀπαρτίζοντος λίαν χαριεστάτην.

«*Ἀπὸ χειλέων λόγους σοι ποίους προσοίσω Λόγε...* [2].

2) Ἕτεροι Στίχοι εἰς τὴν Θεοτόκον.

«*Παντάνασσα, πανύμνητε, παρθενομῆτορ κόρη*» [3].

3) Εὐχὴ δι' ἰαμβικῶν στίχων τριμέτρων ἀκαταλήκτων («τοῦ Μεταφραστοῦ κυροῦ Συμεὼν τοῦ Λογοθέτου»).

« *Ὦ Πάτερ Υἱὲ Πνεῦμα τριὰς ἁγία*
ἀγαθὸν ἀκένωτον εἰς πάντας ῥέον
κάλλος πολυέραστον οὐκ ἔχον κόρον
πίστει μόνῃ σῶσόν με καὶ παρ' ἐλπίδα... » [4].

4) Στίχοι κατανυκτικοὶ κατ' αβ.

«*Ἀπὸ βλεφάρων δάκρυα, ἀπὸ καρδίας πόνους*
ἀπὸ ψυχῆς μετάνοιαν προσφέρω σοι τῷ κτίστῃ... [5].

[1] Κῶδ. Γ 28 φ. 58 καὶ Γ. 27 Λαύρας. 1041 φ. 64β Βατοπεδίου. Ἴδ. καὶ Pitra, Analecta Sacra τ. Α' σ. 432-433.
[2] Κῶδ. Κ 111 φ. 223 - 224β Λαύρας. Β 43 φ. 67α Λαύρας (ἐπ' ὀνόματι Οὐρανοῦ τοῦ Μαγίστρου). Ἴδ. Byz. Zeitschrift τόμ. Η' σ. 68 - 70.
[3] Κῶδ. Κ 113 φ. 270 Λαύρας.
[4] Κῶδ. Κ 13 φ. 171 - 185 Λαύρας. 596 φ. 106 Βατοπεδίου.
[5] Κῶδ. Θ 19 φ. 263α Λαύρας καὶ Migne, Patr. Gr. τ. 114 στ. 132.

5) Στίχοι ἕτεροι κατ' αβ.

«*Ἀναλογίζου ταπεινὴ ψυχή μου παναθλία...* » [1].

6) Στίχοι εἰς τὴν ἰδίαν ψυχήν.

«*Ψυχὴ στέναξον καὶ στεναγμοῖς δακρύων...* » [2].

7) Ἕτεροι Στίχοι εἰς τὸν κῦριν Στυλιανὸν τὸν πρωτασηκρῆτιν.

«*Φίλου θανόντος πῶς οἴσει ῥαδίως...* » [3].

† Ο ΠΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

[1] Migne, Ἔνθ' ἀνωτ.
[2] Migne, Ἔνθ' ἀνωτ.
[3] Migne, Ἔνθ' ἀνωτ.

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΑΘΩΝΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΟΥΣΠΕΝΣΚΗ [1]

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 7ος

Ἔγγραφα δικαστικά.

150 - 151) 800; Δύο παλαιότατα ἔγγραφα τῶν κριτῶν Θεσσαλονίκης περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν συνόρων ἐξουσιαζομένων παρὰ τῶν τοῦ Ἄθω μοναχῶν καὶ τῶν τοῦ *κάστρου Ἱερισσοῦ* κατοίκων ἐν τῷ Ἄθῳ (. .) (Ταῦτα καὶ τὰ δύο ἀντεγράφησαν), ἅτινα διαφωτίζουσι τὴν πρώταρχον ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς βασιλείας *Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος*. *(9ου αἰῶνος).*

σ. 43 152) 982. *Πρᾶξις Ἰωάννου τοῦ Ἴβηρος*, κτίτορος τοῦ Μοναστηρίου τῶν *Ἰβήρων* μετὰ τῶν κατοίκων τῆς τοῦ κάστρου Ἱερισσοῦ, διὰ τὰς γαίας τὰς ἀνηκούσας τούτῳ τῷ μοναστηρίῳ ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ *Νικολάου Λιβελλησίου* τῆς Θεσσαλονίκης. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6490, Ἰβήρων. Ἰουνίου Ἰνδικτ. 10).*

Σημείωσις. Ἐν τούτῳ τῷ ἐγγράφῳ ὑπεγράφη ὁ *Παπᾶ Γεώργιος* ἐκ τοῦ εἰρημένου *κάστρου Ἱερισσοῦ* μὲ ἀρχαῖα Σλαβικὰ γράμματα. Καὶ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ βασιλέων *Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου τῶν Πορφυρογεννητῶν* (960 ἔτους) μνημονεύεται ἤδη περὶ τῆς ἐγκατοικήσεως ἐν τῷ χωρίῳ *κάστρῳ Ἱερισσοῦ* Σλάβων Βουλγάρων. Καὶ οὕτως οἱ Βούλγαροι τοῦ Ἀθωνικοῦ

[1] Βλ. τῆς παρούσης Ἐπετηρίδος τόμ. Ζ' σ. 222.

Κάστρου μετεχειρίζοντο τὰ πανάρχαια Σλαβικὰ γράμματα, ὡς ὁρᾶται ἀπὸ τοῦ 960 ἔτους [1].

153) 960, 980. Ἔγγραφον (ὄνομα τοῦ κριτοῦ δὲν ἀναγινώσκεται) ἐν ᾧ μνημονεύονται τὰ χρυσόβουλλα τῆς Μονῆς τῶν *Ἰβήρων* τῶν 6468, 6488 ἐτῶν, καὶ χρυσόβουλλον *Μιχαὴλ Παφλαγόνος* (ἄνευ ἔτους): «Ἤρκουν τῇ εὐαγεστάτῃ Μονῇ τῶν Ἰβήρων». *(Ἰβήρων. 6468, 6488).*

154) 996. Ὑπόμνημα τοῦ κριτοῦ τῆς Θεσσαλονίκης *Νικολάου τοῦ Πρωτοσπαθάρη*, διὰ τὸ κτῆμα τοῦ Ἀθωνικοῦ Μοναστηρίου *Ἰωάννου τοῦ Κολοβοῦ*. (Ἀρχὴ λείπει. Ὑπάρχει σημείωσις). *(6504, Ἰβήρων).* σ. 44

155) 997. Ὑποσημείωσις τοῦ αὐτοῦ διὰ τὴν γῆν τῆς Μ. τῶν *Ἰβήρων* πέριξ τοῦ *Πολυγύρου* ἐν τῇ ὁδῷ εἰς τὸν Ἄθω. Τοῦτο τὸ ἔγγραφον καταδεικνύει, πῶς προ⟨κατ⟩ήγοντο τότε αἱ κατεπείγουσαι ἐρωτήσεις. *(6505, Ἰβήρων).*

«Ὁ εὐλαβέστατος... Πιττάκιον τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως».

156) 1008. Ἡ ἔνορκος μαρτυρία ἀτόμων τινῶν διὰ τὸ χωράφιον τοῦ *ἀρχιδιακόνου Κωνσταντίνου τοῦ Βοεζελέβου*. Τὸ ἔγγραφον ἐγράφη ὑπὸ τοὺς Σλάβους (sic). *(6516, Ἰβήρων. Μαΐου 22 Ἰνδικτ. 6).*

«Ἐν ὀνόματι Πατρός...ἡμεῖς οἱ προαναφερόμενοι ὅ τε *Παῦλος Ποπλαβίτσης* καὶ *Ἰωάννης Παπᾶς ὁ Σβεδίτσης*».

157) 1037. Ὑπόμνημα *Κωνσταντίνου Σπαθάρη τοῦ Κανδιδάτου* διὰ τὴν γῆν τῆς Μονῆς τοῦ *Δοχειαρίου* πλησίον τοῦ χωρίου *Περιγαρδίκια* [2]. «... τὸ μηδεμίαν ὄχλησιν». *(6546, Δοχειαρίου. Σεπτέμβρ).*

158) 1063. *Θεοδώρου τοῦ Προέδρου τῆς Θεσσαλονίκης* Σερρῶν κ.τ.λ. διὰ τὸ τῶν *Ἰβήρων* μετόχιον *Μελλισσουργεῖον*. «Εἶχε μὲν ἡ Μονὴ τῶν Ἰβήρων». *(6571, Ἰβήρων Φεβρ. Ἰνδικτ.1).*

[1] Εἶναι τὸ πρωτόλειον τοῦ ὑπερπατριώτου Σλαύου ἱστοριοδίφου, ὅστις σκοπὸν τῆς 10τόμου Ἱστορίας τοῦ Ἄθω ἔθετο τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως Σλαύων ἐν Ἄθῳ πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν μοναχῶν, οὓς ὁ Πωγωνᾶτος μετεστήσατο δῆθεν εἰς Πελοπόννησον, καὶ οἵτινες εἶναι κατ᾽ αὐτὸν οἱ Τσάκωνες (!!!). Ἀλλ' αἱ ἀνακαλύψεις περιορίζονται εἰς μόνον τὴν ἀνωτέρω μαρτυρίαν (βλ. καὶ ἀνωτ. ἔγγρ. 32).

[2] Τὸ ὄνομα ἐσώθη μέχρι σήμερον *Περγαδίκια*, ὡς μετόχιον τῆς ἐν λόγῳ μονῆς, ὑπεράνω τοῦ Σιγγητικοῦ κόλπου, ἐν Χαλκιδικῇ, πλησίον τοῦ προσφυγικοῦ χωρίου «ἅγιος Δημήτριος».

159) 1195. Πρᾶξις τῆς *Εὐφημίας Πρωτοκουροπαλάτου* κριτοῦ τοῦ βήλου Πραιτωρίων καὶ ἀναγραφέως διὰ τὸ προάστειον *Πορταρέας*, | ἀφιερωθὲν τῇ Μονῇ τοῦ *Ἐσφιγμένου*. (Ἐσημ. περίληψ.). *(6603, Ἐσφιγμένου. Αὔγουστ. Ἰνδ. 3).*

σ. 45

160) 1198. Ἡ διαθήκη τῆς μοναχῆς *Μαρίας* ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ *Νικήτα Ξιφιλίνου*. Κατὰ πολλὰ περίεργον ἔγγραφον, ἐν ᾧ φαίνεται ὅλος ὁ 11 αἰὼν μάλιστα μὲ τὴν αὐτοῦ προμήθειαν. «Δίκαιόν ἐστι καὶ λίαν ἁρμόδιον». *(6607, Ἰβήρων. Νοεμβρ. Ἰνδικτ. 4).*

161) 1112. *Πρᾶσις*, ἔγγραφον περὶ πωλήσεως κτήματος, λίαν περίεργον, ἐν ᾧ κατεχωρήθησαν: Δικρέτον ἱκετήριον ἔγγραφον, ἤτοι αἴτησις μιᾶς ἀρχοντίσσης κ.τ.λ. *(6620, Δοχειαρίου. Φεβρουαρ.).*
«Ἐν ὀνόματι Πατρός.... Εὐδοκία ἡ γνησία μὲν θυγάτηρ».

162) *Κόπια δύο Πιττακίων* (ὄνομα λείπει)..... ἐκδοθεῖσα τῇ Μονῇ τοῦ *Δοχειαρείου* ὑπὸ τοῦ κριτοῦ τοῦ νομοῦ τῆς *Βολεριανῆς Ξιφιλίνου* [1]. *(Δοχειαρίου. Ἀπριλ. Ἰνδικτ. 12).*
«Ἴσα τῶν τιμίων καὶ προσκυνητῶν Πιττακίων».

163) 1117. *Ἀνταλλαγή*, ἔγγραφον περὶ ἀνταλλαγῆς ἐργαστηρίων τῆς Μ. τοῦ *Δοχειαρίου* ἐν Θεσσαλονίκῃ διὰ τὴν γῆν *Ῥουσέον* (sic) κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κτηματίου ταύτης τῆς γῆς *Μαγίστρου Βουρσώβου*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6626, Δοχειαρίου. Δεκεμβ. Ἰνδικτ 1).*

164) 1265. *Πρᾶξις*, περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Μετοχίου τοῦ *ἁγίου Κλήμεντος* ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ *Νικολάῳ Καμουδεανῷ* ὑπὸ τοῦ *Προηγ. Νεοφύτου Ἰβηρίτου*. (Ὑπάρχει περίληψις). *(6773, Ἰβήρων).*

165) 1267. *Γράμμα* σακελλαρίου τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Θεσσαλονίκης *Διακόνου Νικηφόρου τοῦ Μαλλιοῦ* καὶ *Ἀλεξίου Δούκα τοῦ Νεστόγγονος Πιγκερνήσου*, διὰ τὰ χωράφια τῆς Μονῆς τοῦ *(6776, Ζωγράφου. Σεπτεμβ. Ἰνδικτ. 1).*

σ. 46

[1] Φίλος ἐν Ἀθήναις ἀρχαιοδίφης ἀναγνοὺς ἐν τῷ α′ μέρει (Τόμ. Ζ′ σ. 222, 144): «Ἀναγραφεὺς Βολεροῦ Στρυμόνος» ὑπέθετο *τὸν Βολερὸν* κείμενον ἐν Θράκῃ καὶ μοὶ ἐζήτησε ν' ἀντιγράψω αὐτῷ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα. Ἀπήντησα ὅτι ὁ Βολερὸς ἀναφέρεται εἰς πλεῖστα ἔγγραφα τοῦ Ἄθω, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ δὴ ὡς ἀπέδειξεν ὁ μακ. Π. Παπαγεωργίου περὶ τὴν Ἀμφίπολιν. (Αἱ Σέρραι μετὰ τῶν προαστείων κτλ. ἐν Byzant. Zeitschrift σ. 75. Βλέπε καὶ Κ. Ἄμαντον ἐν τόμ. 2 σ. 124-126 τῶν Ἑλληνικῶν. Ἤδη ἔχομεν καὶ ἕτερον τύπον «νομὸς Βολεριανῆς».

Ζωγράφου, πλησίον τῆς Ἱερισσοῦ. (Ἐσημειώθη περίληψις).

166) 1300. *Παραδοτήριον γράμμα* τοῦ κριτοῦ τῆς Θεσσαλονίκης *Σεβαστοῦ* . . . διὰ τὰ κτήματα τῆς Μονῆς τοῦ *Ξενοφῶντος*. *(6808, Ξενοφῶντος. Μαρτ. Ἰνδικτ. 13).*
«Εἰ δὲ χρόνου πλῆθος τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων».

167) 1301. *Πρᾶσις*, πώλησις οἰκίας τοῦ Ἱερομονάχου *Ἰσαακίου Κωδωνᾶ ἐν Σέρραις*.(Ἐσημειώθη περίληψις). *(6809, Ἐσφιγμένου. Μαρτ. Ἰνδικτ. 14).*

168) 1301. *Διάπρασις*, *Μανουὴλ* τινος, δώσαντος τῇ Μ. τοῦ *Ἐσφιγμένου* χωράφιον ἐκ μοδίων 25. *(6809, Ἐσφιγμένου. Ἰουλίου Ἰνδικτ. 10).*

169) 1301. *Ἀφιερωτήριον* γράμμα τοῦ *Γεωργίου Κοντοστεφάνου* καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ *Εἰρήνης* ἀφιερωσάντων μέρος τοῦ αὐτῶν κτήματος πλησίον τοῦ κάστρου τοῦ *Μελενίκου* τῇ Μ. τῶν *Ἰβήρων*. *(6818, Ἰβήρων. Δεκεμβρ).*
«Ἐν ὀνόματι Πατρός... Κἀγὼ *Γεώργιος*».

170) 1321. *Ἀφιερωτικόν*. *Πέτρος ὁ Μαῦρος* ἀφιέρωσε τῇ Μονῇ τοῦ *Ζωγράφου* τὴν οἰκοδομηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησίαν τῶν Ἀρχαγγέλων. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6829, Ζωγράφου).*

171) 1327. *Διάπρασις*. Τρεῖς ἀδελφοὶ τῆς *Καλομάνας* ἐπώλησαν τῇ Μ. τοῦ *Ζωγράφου* οἶκον ἐν Θεσσαλονίκῃ διὰ 250 ὑπέρπυρα. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6835, Ζωγράφου. Μαρτίου).*

σ. 47

172) 1330. *Πρᾶσις*. *Ξένης* μοναχῆς τοῦ *Ἰνδανήνου Σαρανδηνοῦ* καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς *Σωφρονίας Σαρανδηνοῦ*, ἐπώλησαν τῇ Μ. τοῦ *Ζωγράφου* γῆν ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος διὰ 500 χρυσᾶ. *(6838, Ζωγράφου).*

173) 1358. *Ἀφιερωτικόν*, διαθήκη *Ἄννης Τορνικίου Πιγκερνίσσης*, ἐν ᾗ αὕτη ἀφιεροῖ τὸ ἥμισυ τοῦ ἑαυτῆς κτήματος ἐν τῷ χωρίῳ Βελτίστα τῇ Μ. τοῦ *Παντοκράτορος* Σωτῆρος Χριστοῦ. (Ἐσημειώθη περίληψις τοῦ ἐγγράφου τούτου, τοῦ ἐκχέοντος φῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν Σέρβων [1]). *(6866, Ἐσφιγμένου).*

[1] Τὸ ἔγγραφον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ μακ. *Petit* ἐν τοῖς Actes du Pantocrator (σ. 4-7) Τὸ μόνον, ὅπερ λέγεται ἐνταῦθα περὶ τῶν Σέρβων εἶναι, ὅτι οὗτοι *«τῇ τοῦ καιροῦ ἀνωμαλίᾳ καὶ πολλῇ συγχύσει κατεκράτησαν» τὰ κτήματα τῆς ἐν λόγῳ Ἄννης Πιγκερνίσσης*, ἀλλ' αὕτη ἐλπίζει ὅτι τάχιστα *οἱ ἐχθροὶ θὰ ἐκδιωχθῶσιν* ὑπὸ τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου *Ἀλεξίου* καὶ τοῦ μεγ. πριμικηρίου *Ἰωάννου*. Οἱ Σέρβοι ἐκμεταλλευόμενοι τὴν πρὸς τὴν Βυζ. αὐλὴν ἐπιγαμίαν ἔλαβον πολλὰ μέρη ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐπεξετάθησαν ἐπὶ τοῦ μεγάλου *Δουσὰν* λίαν ἐπικινδύνως, διό, ἥνπερ ἀπέφευγον ἀεὶ οἱ Βυζαντινοί, μοιραία ῥῆξις ἐπῆλθεν ἤδη (βλ. Ἱστορ. Ἀσκητ. Α′ σ. 93 ἑ.).

174) 1358. Γράμμα, *Ματθαίου ἐπισκόπου Ἐζήβνης* καὶ *Στεφανίας*, δοθὲν τῇ Μ. τοῦ *Ἐσφιγμένου* διὰ τὸ Μετόχιον τοῦ *ἁγίου Γεωργίου* ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος. *(6866, Ἐσφιγμένου. Φεβρ. Ἰνδικτ. 11).*
«Μέγα ἀγαθὸν ἀγάπη».

175) 1359. Γράμμα, *Ἰακώβου Μητροπολίτου Σερρῶν* τῷ Μ. τοῦ *Ἐσφιγμένου* διὰ τὸ ἴδιον μετόχιον. *(6868, Ἐσφιγμένου. Δεκεμβ. Ἰνδικτ. 13).*
«Ἐπεὶ ὁ τιμιώτατος Καθηγούμενος».

176) 1365. Δικαιωτήριον γράμμα *Μητροπολίτου Σερρῶν* διὰ τὸ Μετόχιον τῆς Μ. τοῦ *Ἐσφιγμένου* ἐν τῷ χωρίῳ *Ζίχνᾳ*. (Ὑπάρχ. σημ.) *(6873, Ἐσφιγμένου. Αὐγούστ. Ἰνδικτ. 3).*
«Προκαθεζομένου τοῦ Παναγιωτάτου Δεσπότου ἡμῶν».

177) 1367. Σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ μεγάλου χαρτουλαρίου, διὰ τὴν γῆν τοῦ *μεγάλου Δομεστίκου Ἀλεξίου Λασκάρεως τοῦ Μετοχίτου* πέριξ τῆς Θεσσαλονίκης. *(6876, Βατοπαίδ. Δεκέμβ. Ἰνδικτ. 14).*
σ. 48
«Ἐπεὶ ἐδιωρίσατο ὁ κραταιός».

178) 1369. Ἀφιερωτήριον τοῦ αὐτοῦ *Λασκάρεως*, ἀφιερώσαντος τὴν διαληφθεῖσαν γῆν τῇ Μ. τοῦ *Βατοπαιδίου*. *(6877, Βατοπαίδ. Ἰουν. Ἰνδικτ. 7).*
«Καὶ τῇ παλαιᾷ ἐκείνῃ.»

179) 1373. *Ἁπλῇ πρᾶσις*-διὰ τὴν πώλησιν κτήματος *Μαριαννά*, τῷ Μ. τοῦ *Δοχειαρίου*. *(6881, Δοχειαρίου. Αὐγούστ. Ἰνδ. 11).*
«Μεγάλη Δομεστίκισσα Ἄννα Κατακουζηνή».

180) 1375. Ἀφιερωτικὸν *Ἀλεξίου τοῦ Παλαιολόγου* ἐν ᾧ αὐτὸς παραχωρεῖ τῷ Μ. τοῦ *Ῥωσσικοῦ* τὸ ἑαυτοῦ χωρίον *Ἀντίστα*. *(6883, Ῥωσσικόν).*
«Ἐπειδὴ ἀπελύθη θεῖος καὶ βασιλικὸς ὁρισμός».

181) 1381. *Ἀφιερωτικὸν Συμεὼν μοναχοῦ*. Ἀφιέρωσε τὸν ἑαυτοῦ οἶκον ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ Μ. τοῦ *Δοχειαρίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6890, Δοχειαρίου. Ὀκτωβρ. Ἰνδικτ. 5).*

182) 1384. Τρία ἔγγραφα διὰ τὸ κτῆμα *Μανουὴλ τοῦ Δεβλιτηνοῦ*. (Ἐσημειώθη περίληψις αὐτῶν). *(6892, Δοχειαρίου).*

183) 1385. *Παραδοτήριον* ἔγγραφον *Νικολάου Παγασῆ* τοῦ *Βαλδουΐνου*, γαμβροῦ *Ῥαδοσλαύου Χλαπενοῦ*. *(6893, Ἁγ. Παῦλος).*
σ. 49
Οὗτος παρέδωκε τῇ Μονῇ τοῦ *Ἁγίου Παύλου* εἰς ἐξουσίαν τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου τὴν ὀνομ.

Σρεδποστρόβου μὲ διάφορα κτήματα. (Ὑπάρχει σημείωσις).

184) 1387. Δικαιωτήριον *Λογοθέτου Σερρῶν Ξενοφῶντος* διὰ τὸ Μετόχιον τοῦ *ἁγίου Γεωργίου* κατὰ τὸν Στρυμόνα. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6895, Ἐσφιγμένου. Μαΐου Ἰνδικτ. 10).*

185) 1393. Κρίσεως γράμμα *Ματθαίου Μητροπολίτου Σερρῶν* διὰ τὸ χωρίον *Ἀχιανοῦ* ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος. *(6901, Ἐσφιγμένου. Φεβρουαρ).*

186) 1405. Ἀφιερωτικὸν *Ῥαδοσλαύου Σαμπίου*, ἐν ᾧ αὐτὸς ἀφιεροῖ τῇ Μ. τοῦ *Ἁγίου Παύλου* τὰ εἰσοδήματα ἐκ τῶν αὐτοῦ χωρίων *Ἀβραμίτι καὶ Νεοχώρι*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6913, Ἁγ. Παῦλος. Ἰουνίου Ἰνδικτ. 13)*

187) 1419. Ἀφιερωτικὸν γράμμα *τῆς Θεοδώρας* γυναικὸς τοῦ *Κόμητος Βαρθολομαίου*, ἥτις ἀφιεροῖ τῇ Μ. τοῦ *Δοχειαρίου* χωράφιον παρὰ τῷ χωρίῳ τῆς *Ἑρμηλίας*. *(6928, Δοχειαρίου. Δεκεμβ.)*
«Ἡ σύζυγος τῷ περιόντι ἄρχοντι».

188) *Γραφὴ τοῦ πρωτοβεστιαρίου*... διὰ τὰ κτήματα... τῆς Μονῆς τοῦ *Δοχειαρίου*. *(Δοχειαρίου. Σεπτέμβρ.)*
«Ἔφθασεν ὁ Χαγερὴς ἐν τῷ ποιεῖν».

189) 1449. Ἀφιερωτικὸν *Ἀγάθης μοναχῆς* ἀφιερωσάσης τῷ Μ. τοῦ *Ξενοφῶντος* μέρος τοῦ ἑαυτῆς κτήματος πλησίον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6950, Ξενοφῶντος. Σεπτεμβ. Ἰνδικτ. 9).*

190) 1528. Συμφωνητικὸν γράμμα τοῦ *Μακαρίου ἐπισκόπου τῆς Ἱερισσοῦ*, διὰ τὸ *Γεροντικὸν μετόχιον* τῆς Μονῆς τοῦ *Ἐσφιγμένου* ἐν τῷ *Λογγῷ*, πλησίον τοῦ Στρυμόνος. *(7036, Ἐσφιγμέν. Αὐγούστ. Ἰνδ. 1).*
σ. 50
«Οἱ ἐκ τῶν θείων Μονῶν».

191) Συμφωνίας γράμμα, *Γρηγορίου τοῦ Ἀνατάβλου* διὰ τὴν γῆν χωρίου *Πορταριᾷ* μετὰ τοῦ *Ἐσφιγμένου*. *(... Ἐσφιγμένου. Φεβρουαρίου).*
«*Γεώργιος ὁ Ἀναπαυσᾶς* τὸ παρὸν τῆς συμφωνίας γράμμα».

192) Σεκρετικὴ ἔγγραφος διάγνωσις καὶ ἀπόφασις... *Ἰωσὴφ Μητροπολίτου Ἀπρίου*, διὰ τὴν γῆν τῆς Μονῆς τοῦ *Ἐσφιγμένου* πλησίον τοῦ κάστρου τῆς *Ῥενδίνης*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(... Ἐσφιγμένου).*

193) 1363. Διαθήκη *Ἰωάννου τοῦ Μεγάλου Πριμικηρίου*, κτίτορος τῆς Μονῆς τοῦ *Παντοκράτορος*. (συντετμημένως). *(6871, Παντοκράτ.)*
«Ὁ μὲν παρὼν καιρὸς ἐργασίας ἐστίν».

194) Γράμμα *Ἰωάννου Δούκα* (μεγάλου διοικητοῦ) περὶ τῆς παραδόσεως χωρίου τῆς Ἀτούβλας ἐν τῇ περιοχῇ τῆς *Ῥεβενίκης*[1] τῇ Μ. τοῦ *Δοχειαρίου*. « Ἐπειδὴ ἐδεξάμην θεῖον καὶ προσκυνητὸν πρόσταγμα». *(... Δοχειαρίου. Μαΐου, Ἰνδικτ. 8).*

195) 1418. Γράμμα *Στεφάνου Δοῦκα Ῥαδινοῦ* καὶ *Ἰωάννου Ῥαδινοῦ* διὰ τὸ τοῦ *Περιγαρδικίου* μετόχιον τῆς Μ. τοῦ *Δοχειαρίου*. «Οἱ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω». *(6927, ibid. Δεκεμβ. Ἰνδικτ. 12).*

196) *Σιγιλλιῶδες γράμμα*... διὰ τὰ χωρία τῆς Μ. τοῦ *Δοχειαρίου Διαβολοκάμπου* καὶ *Ῥουσέου*. «Ἐπεὶ ἐδεξάμην θεῖον καὶ προσκυνητὸν πρόσταγμα». *(Μαΐου, ibid. Ἰνδικτ. 6).*

σ. 51 197) *Σιγιλλιῶδες* γράμμα *Αἰδεσηνοῦ καὶ Ὀρφανοτρόφου* διὰ τὴν γῆν τῆς Μ. τοῦ *Δοχειαρίου*. «Ἐν τῷ ποιεῖν με τὴν ἀπογραφικὴν ἐξίσωσιν». *(Μαρτίου, ibid. Ἰνδικτ. 12).*

198) 1376. *Ἀφιερωτικὸν* γράμμα *Θεοδώρας Παλαιολογίνης*, ἀφιερωσάσης τῇ Μ. τοῦ *Φιλοθέου* χωρίον *Ἅγιος Γεώργιος*, ἐν τῷ πεδίῳ τῶν *Σερρῶν*, μετὰ τῆς λίμνης καὶ τῆς νομῆς αὐτοῦ. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6885, Φιλοθέου Δεκεμβ. Ἰνδ. 10).*

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 8ος.

Πιττάκια καὶ Σιγίλλια Πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

199) Πιττάκιον *Πατριάρχου Νικολάου* πρὸς τὸν βασιλέα | *Ἀλέξιον Κομνηνὸν* περὶ τῶν Ἁγιορειτῶν. «Καλῶς εἶπας, Δεσποτά μου ἅγιε, ὅτι σὺ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν». *(... Ἰβήρων).*

200) *Πιττάκιον τοῦ αὐτοῦ* Π. πρὸς τοὺς Ἁγιορείτας. Οἱ μοναχοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐκ εἰσιν ἱκανοὶ νὰ ζῶσιν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει. «Γνωστὸν ἔστω σοι, Δέσποτα, ὅτι οἱ καλόγηροι τῆς Πόλεως». *(... Ἰβήρων).*

201) *Λύσις τοῦ Πατριάρχου Χαρίτωνος* περὶ τῆς ὑπακοῆς τῶν Μοναχῶν τῷ Πρώτῳ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. *(... ibidem).*

[1] Ὁ παλαιότερος τύπος ἐν ἐγγράφοις εἶναι: Ἀραβενικία, χωρίον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Χαλκιδικῆς· νῦν μετωνομάσθη Μεγάλη Παναγία. Βλ. καὶ ἀρ. 293.

«Ἡ μετριότης ἡμῶν τῆς σῆς ὑπομνήσεως ἐπακούσασα».

σ. 52 202) 1313. *Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Νήφωνος* ἐπὶ τούτῳ, ἵνα οἱ Πρῶτοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους λαμβάνωσι τὴν ἐξουσίαν ἐκ τῶν Πατριαρχῶν. «Μὴ κλίνειν εἰς δεξιὰ καὶ εἰς ἀριστερὰ μὴ ἐκκλίνειν». Σημείωσις. Ἀπ' ἐκείνης τῆς ἐποχῆς οἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχαι ἤρχισαν νὰ ἔχωσιν ἐπιρροὴν εἰς τὰ πράγματα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. *(6821, Λαύρα).*

203) 1350. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Καλλίστου* περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῆς τοῦ σταυροπηγίου δικαιώματος τῇ Μ. τοῦ *Ἀλυπίου* ἐν Ἄθῳ. *(6858, Κουλτουμ.)*

204) 1367. *Σιγίλλιον Πατριάρχου Φιλοθέου* περὶ τῆς παραδόσεως τῇ τοῦ Ἄθω *Λαύρᾳ* μετοχίου τῆς *Ζωοδόχου Πηγῆς* ἐν Κωνσταντινουπόλει. «Καὶ τοῦ ἄλλοις μὲν πᾶσιν ἁγίοις». *(6875, Λαύρα. Φεβρουαρ.)*

205) 1387. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Νείλου* διὰ τὰ κτήματα τῆς Μονῆς τοῦ *Κουλτουμουσίου*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6895, Κουλτουμ.)*

206) 1395. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ἀντωνίου* περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῶν τοῦ σταυροπηγίου δικαιωμάτων τῇ Μ. τοῦ *Κουλτουμουσίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6903, Κουλτουμ. Ἰουνίου Ἰνδικτ. 3).*

207) 1396. *Κόπια τοῦ Σιγιλλίου Π. Ἀντωνίου* διὰ τὰ κτήματα τῆς Μ. τοῦ *Παντοκράτορος*. «Καὶ ναῶν μὲν κατασκευαί». *(6904, Παντοκράτ. Φεβρουαρ. Ἰνδ. 4).*

208) 1403. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ματθαίου* περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν συνόρων τῶν Μ. τοῦ *Ἁγίου Παύλου καὶ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου*. «Φθάνουσι πρό τινων ἤδη χρόνων». *(6912, Ἁγ. Παῦλος. Σεπτεμβρ.)*

σ. 53 209) 1428. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ἰωσὴφ* περὶ τῆς ἑνώσεως τοῦ *Ἀλυπίου* μονῆς μετὰ τοῦ *Κουλτουμουσίου*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6936, Κουλτουμ. Μαΐου).*

210) 1490. *Γράμμα τοῦ Π. Διονυσίου*, δοθὲν τῷ Μητροπολίτῃ τῆς *Βερροίας Μεθοδίῳ* μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ. *(6998, Βατοπαίδ. Ἰνδικτ. 8).*

211) 1537. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ἱερεμίου*, ἐπικυροῦντος τὰ τοῦ σταυροπηγίου δικαιώματα τῆς Μ. τοῦ *Παντο-* *(7046, Παντοκράτ. Σεπτεμβ. Ἰνδικτ. 11).*

κράτορος, δοθέντα αὐτῇ ἔτι παρὰ τοῦ *Πατριάρχου Ἀντωνίου*.
«Ἐπειδὴ γράμμα τίμιον Πατριαρχικόν».

212) 1581. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ἱερεμίου* περὶ τῆς μετοικεσίας τῶν Σιμωνοπετριτῶν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ *Ξενοφῶντος* μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ αὐτῶν μοναστηρίου. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(7089, Σιμωνόπετρ. Μαΐου Ἰνδικτ. 9).*

213) 1581. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ἱερεμίου*, τὸ ἐπικυροῦν τὰ σύνορα, τὰ Κελλία καὶ τὰ Μετόχια τῆς Μονῆς τοῦ *Σιμωνοπέτρου*, μετὰ τὴν πυρκαϊὰν αὐτῆς. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(7089, Σιμωνόπετρ. Μαΐου Ἰνδικτ. 9).*

214) 1590. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ἱερεμίου*, περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῷ μοναστηρίῳ τοῦ *Σιμωνοπέτρου* ὑπὸ τῆς κυρίας *Καπλίας* κτημάτων αὐτῆς ἐν τοῖς χωρίοις *Σφουτσέστη, Δραγομηρέστη* καὶ τὰ λοιπά, ἐπικυρωμένον διὰ χρυσοβούλλων τῶν τῆς Βλαχίας ἡγεμόνων: *Πέτρου, Ἀλεξάνδρου καὶ Μιχαήλ*.
«Πολλοὶ πάλαι τῶν εὐσεβῶν». *(7098, Σιμωνόπετρ. Μαρτίου).*

215) 1591. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Ἱερεμίου*, περὶ τῆς δωρήσεως τῶν τοῦ σταυροπηγίου δικαιωμάτων τῷ μετοχίῳ τοῦ *ἁγίου Νικολάου* τοῦ Μ. *Σιμωνοπέτρου* ἐν Βλαχίᾳ. *(7100, ibidem Ὀκτωμβ.)*

σ. 54

«Ἐπεὶ τοίνυν τῆς ἡμῶν μετριότητος».

216) 1616. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Τιμοθέου* διὰ πέντε μύλους τῆς μονῆς τοῦ Σταυρονικήτα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῶν *Σερρῶν*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(7122, Σταυρονικήτ. Ἰουλίου Ἰνδικτ. 12).*

217) 1616. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Τιμοθέου*, τὸ ἐπικυροῦν τὰ δικαιώματα τοῦ σταυροπηγίου, τὰ δοθέντα τῇ Μονῇ τοῦ *Διονυσίου* ὑπὸ τοῦ *Π. Ἀντωνίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(7125, Διονυσίου. Δεκεμβ. 6).*

218) 1622. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κυρίλλου* διὰ τὸ τοῦ *Βατοπαιδίου* μετόχιον τοῦ *Προσφορίου*[1]. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(7130, Βατοπαίδιον. Ἀπριλ. Ἰνδικτ. 5).*

219) 1622. *Τοῦ αὐτοῦ Σιγίλλιον*, δι' οὗ αὐτὸς παρακινεῖ τοὺς Χριστιανοὺς νὰ δώσωσι βοήθειαν πρὸς ἀνακαίνισιν τοῦ πυρποληθέντος μοναστηρίου τοῦ *Σιμωνοπέτρου*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(7130, Σιμωνόπετρα).*

[1] Προσφόριον εἶναι ὁ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Σιγγητικοῦ κόλπου Βατοπεδινὸς Πύργος.

220) 1623. *Τοῦ αὐτοῦ Σιγίλλιον*, ἐν ᾧ εἶναι καταχωρημένη ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Δεσπότου *Ἰωάννου τοῦ Οὔγκλεση*, κτίτορος τῆς μονῆς τοῦ *Σιμωνοπέτρου*.
«Ἄξιον μέν ἐστι καὶ ἐπαινετόν.» *(7131, Σιμωνόπετρα).*

221) 1630. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κυρίλλου* περὶ τῶν συνόρων τῶν Μ. τοῦ *Ἁγίου Παύλου* καὶ τοῦ *Ἁγίου Διονυσίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(7138, Διονυσίου).*

222) 1632. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κυρίλλου*, ἐπικυροῦν τὸ κείμενον τῶν ἐγγράφων τῆς Μονῆς τοῦ *Σταυρονικήτα*, τῶν σωθέντων ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(7140, Σταυρονικήτα. Αὐγούστου).*

σ. 55

223) 1633. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κυρίλλου* περὶ τῆς παραδόσεως τῆς Μονῆς τοῦ *Τσαούση* ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰς ἐξουσίαν τῇ Μονῇ τῶν *Ἰβήρων*. (Ἐσημειώθη περίληψις)[1]. *(1633, Ἰβήρων. Δεκέμβριος Ἰνδικτ. 2).*

224) 1635. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κυρίλλου* περὶ τῆς αὐτῆς Μονῆς τοῦ *Τσαούση*.
Κατὰ τὴν περίφημον πόλιν Θεσσαλονίκην». *(1635, ibidem. Ἰουλ. 17, Ἰνδ. 3).*

225) 1648. *Κόπια* ἐκ τοῦ ἐγκυκλίου γράμματος τοῦ *Π. Ἰωαννικίου* περὶ τῶν δικαιωμάτων σταυροπηγίου δοθέντων τῷ τοῦ *ἁγίου Νικολάου* μετοχίῳ τῆς μονῆς τοῦ *Καρακάλλου* τῷ ἐν τῷ *Ἰσμαϊλίῳ*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1648, Καρακάλου. Ἰουνίου Ἰνδικτ. 1).*

226) 1671. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Μεθοδίου* περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ σταυροπηγίου ἐκδοθέντων ὑπ' αὐτοῦ τῇ μονῇ τῆς *ἁγίας Τριάδος* τῇ οἰκοδομηθείσῃ ὑπὸ τοῦ *Κ. Σαουλῆ* ἐπὶ τῆς νομῆς πλησίον τοῦ Ἰασίου καὶ ἀφιερωθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ τῷ Μοναστηρίῳ τοῦ *Ξηροποτάμου*.
«Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ὁ ἐντιμώτατος». *(1671, Ξηροποταμ. Φεβρουαρίου).*

227) 1682. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Διονυσίου* περὶ προαγωγῆς τῆς μονῆς τοῦ *Ξηροποτάμου* εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς σταυροπηγίας. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(1682, ibidem).*

[1] Τσαούση ἢ Τσαοὺσ μαναστὴρ εἶναι ἡ Μονὴ τῶν Βλαταίων (καὶ οὐχὶ Βλατέων), περὶ ἧς ἀρίστην μονογραφίαν ἔγραψεν ὁ μακ. Π. Παπαγεωργίου (Byzant. Zeitschrift. τόμ. VIII σ. 402 - 428)· τὸν δὲ κατάλογον τῶν χειρογράφων ὁ σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδης (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Β'. 1918 σ. 97 ἑ.).

228) 1687. *Γράμμα τοῦ Π. Διονυσίου* περὶ τῆς εὐταξίας ἐν τῇ *Σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1687, Σκήτη τῆς ἁγ. Ἄννης).*

229) 1734. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Σεραφεὶμ* ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ μετόχιον τοῦ *ἁγίου Νικολάου* κατὰ τὴν *Κομήτισσαν* ἀνήκει τῇ Μονῇ τῶν *Ἰβήρων*, καὶ οὐχὶ τοῦ *Βατοπαιδίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1734, Ἰβήρων).*

σ. 56 230) 1780. Ὑπάρχει σιγίλλιον, τοῦ *Πατριάρχου Παϊσίου*, ἐν τούτῳ ὅτι ὅλοι οἱ ἡγούμενοι τῶν τοῦ Ἄθω Μοναστηρίων ἔχουσι δικαίωμα χειροτονεῖν ἀναγνώστας καὶ καθιστᾶν πνευματικοὺς ἐν τοῖς αὐτῶν μοναστηρίοις. (Οὐκ εἶδα τοῦτο τὸ ἔγγραφον). *(1780, Λαύρα).*

231) 1744. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Παϊσίου* περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀρχαίων προνομίων τῆς *Λαύρας*. *(1744, Λαύρα. Νοεμβρίου Ἰνδ. 8).*
«Προὐργιαίτατον καὶ ἀναγκαιότατον πρὸ πάντων».

232) 1753. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κυρίλλου* περὶ εὐταξίας ἐν Σκήτῃ τῆς *Ἁγίας Ἄννης*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1753, Σ. Ἁγ. Ἄννης. Ἰουλίου).*

233) 1772. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Θεοδοσίου* περὶ τῶν κολυβάδων Ἀθωνιτῶν. *(1772, ibidem. Ἰουλίου).*
«Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε Ἱερισσοῦ».

234) 1775. *Σιγίλλια τοῦ Π. Σωφρονίου* περὶ τῶν συνόρων τῆς μονῆς *Γρηγορίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1775, Γρηγορίου. Δεκεμ. 1776, Ὀκτ.)*

235) 1776. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Σωφρονίου* περὶ τῶν τοῦ Ἄθω κολυβάδων. *(1776, Σ. Ἁγ. Ἄννης. Ἰουνίου 9).*
«Οἱ τῷ καθ' ἡμᾶς ἀποστολικῷ».

236) 1778. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Σωφρονίου* περὶ τοῦ μετοχίου τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* τῆς Μονῆς τοῦ *Καρακάλλου* ἐν *Ἰσμαϊλίῳ*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1778, Καρακάλλου. Αὐγούστου).*

237) 1784. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Γαβριὴλ* περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως Κοινοβίου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*. *(1784, Ξενοφῶντος. Δεκέμβ. Ἰνδικτ. 3).*
«Ἀνάγκη πᾶσα, ὅσα σεμνά, ὅσα τίμια».

σ. 57 238) 1794. *Σιγίλλια τοῦ Π. Γερασίμου* περὶ τῶν συνόρων τῆς μονῆς τοῦ Γρηγορίου. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1794, Γρηγορίου. Μαΐου 1798).*

239) 1798. *Σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ Π. Γρηγορίου*. (Ὑπόθεσις ἡ αὐτή). *(1798, Γρηγορίου. Δεκεμβ. Ἰνδικτ. 1).*

240) 1798. *Σιγίλλιον τοῦ Πατρ. Γρηγορίου* διὰ τὸ μετόχιον *Σιμωνοπέτρου* κατὰ τὴν νῆσον *Λῆμνον*, τὸ ἐπονομαζόμενον Τρύγη. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1798, Σιμωνόπετρα. Ἰανουαρίου Ἰνδικτ. 1).*

241) 1801. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Καλλινίκου* περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως Κοινοβίου τῆς Μ. τοῦ *Σιμωνοπέτρου*. *(1801, Σιμωνόπετρα. Δεκεμβ. Ἰνδικτ. 5).*
«Ζήλῳ τῷ πρὸς τὰ θεῖα σκηνώματα».

242) 1803. *Τοῦ αὐτοῦ σιγίλλιον*, περὶ τῆς συστάσεως Κοινοβίου ἐν τῇ μονῇ τοῦ *Ρωσσικοῦ*. *(1803, Ρωσσικόν. Αὐγούστου 9).*
«Ζήλῳ τῷ πρὸς τὰ θεῖα σκηνώματα».

243) 1805. *Τοῦ αὐτοῦ σιγίλλιον* περὶ τῶν δοσιμάτων ἐκ τῶν ἀσκητῶν τοῦ Ἄθω. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1805, Σ. Ἁγ. Ἄννης Σεπτεμβ. Ἰνδικτ. 9).*

244) 1813. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κυρίλλου* περὶ τῆς συστάσεως κοινοβίου ἐν τῇ μονῇ τοῦ *Καρακάλλου*. *(1813, Καρακάλλου. Σεπτεμβ. 2).*
«Εἰσὶ μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ τὰ τὴν πατριαρχικήν»

245) 1814. *Τοῦ αὐτοῦ σιγίλλιον* διὰ τὸ μετόχιον τῆς μονῆς τοῦ *Ἐσφιγμένου Φλωρέστη*, ἐν Μολδαβίᾳ, καὶ περὶ τῆς σταυροπηγίου ἀξίας αὐτοῦ. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(1814, Ἐσφιγμένου. Ἰουνίου 2).*
«Τῶν ὑπὸ χρόνων τελούντων».

246) 1819. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Γρηγορίου* δι' οὗ αὐτὸς ἐπικυροῖ τὸ κείμενον καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἕνδεκα ἐγγράφων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ Μετόχιον τοῦ *Φλωρεστίου*. *(1819, Ἐσφιγμένου. Μαΐου 7).*
«Λιμένα μὲν σωφροσύνης ἐπιπόνως ἀναζητεῖν».

σ. 58 247) 1819. *Τοῦ αὐτοῦ σιγίλλιον* περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἐγγράφων τῆς Μονῆς τοῦ *Σταυρονικήτα*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(1819, Σταυρονικήτα. Ἰουλίου).*

248) 1820. *Τοῦ αὐτοῦ σιγίλλιον* διὰ τὴν γῆν ἐν ταῖς Καρεαῖς τὴν ἀνήκουσαν τῇ Μονῇ τοῦ *Ρωσσικοῦ*. *(1820, Ρωσσικόν. Ἀπριλίου 8).*
«Ὅσα τῶν πραττομένων ἐνδέχεται τὴν μνήμην διαφυγόντα».

249) 1833. *Σιγίλλιον τοῦ Π. Κωνσταντίνου*[1], δι' οὗ αὐτὸς ἐπικυροῖ τὸ κοινόβιον τῆς Μονῆς τοῦ *Ρωσσικοῦ* καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ *Ἱερομονάχου Γερασίμου* καθηγουμένου αὐτῆς. *(1833, Ρωσσικόν. Μαρτίου 6).*
«Τὰ καλῶς καὶ ὁσίως εἰς τὸ εἶναι προκεχωρηκότα».

---

[1] Λάθος ἀντὶ τοῦ *Κωνσταντίου*, τοῦ τὸ α' πατριαρχεύσαντος ἀπὸ 1830 - 4.

250) *Ἀναφορὰ τοῦ Π. Καλλίστου* πρὸς τὸν Βασιλέα... (ὄνομα λείπει)· ἐν τούτῳ, ἵνα ὁ μέγας ἑταιρειάρχης *Τραχανιώτης*[1] μὴ ἀφαιρῇ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ *Δοχειαρίου* τὸ κτῆμα ἐν Ἑρμηλίᾳ, ὃ τὸ μοναστήριον ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν *Συρμούρην*. *(Δοχειαρίου).*
«Κράτιστε, Θεόστεπτε, Θεοδοξότατε, Θεοπρόβλητε».

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 9ος.

Περί τινων ἀρχαίων ἐγγράφων συνθεμένων ἐν τῷ Ἄθῳ.

251) 983. *Δωρεὰ τοῦ ἐν Ἄθῳ Ἀθανασίου*, ὅς ἐχαρίσατο τῷ ἑαυτοῦ φίλῳ *Ἰωάννῃ τῷ Ἴβηρι* χρυσόβουλλον βασιλέως Βασιλείου, παραχωροῦν δικαιώματα ἔχειν θαλασσόπλουν πλοῖον : *(6493, Ἰβήρων. Δεκεμ. Ἰνδικτ. 13).*
«*Ἀθανάσιος* ὁ εὐτελὴς μοναχὸς καὶ ἡγούμενος».

252) 997. *Δύο ἀφιερωτικὰ πρακτικά*, περὶ τῆς παραδόσεως τῶν μοναστηρίων τοῦ Μονοξυλίτου καὶ τοῦ *Πλατῆ τῇ Λαύρᾳ*, ἔτι ἐπὶ τῆς βιωτῆς τοῦ *Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου*. *(6505, Λαύρα).*

σ. 59

253) 1011. *Ἁπλῆ δωρεὰ τοῦ Εὐστρατίου ἡγουμένου τῆς Λαύρας*, ὅστις ἐδωρήσατο τῇ μονῇ τοῦ *Βουλευτηρίου* τῇ ἐν Ἄθῳ, μονύδριον ἐν τῇ νήσῳ τῆς *Σκύρου*. *(6519, Λαύρα).*
«Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς..... *Εὐστράτιος* ἐλέει Θεοῦ ταπεινὸς μοναχός».

254) 1030. *Ἀσφάλεια Γεωργίου μοναχοῦ τοῦ Χαρζάνου* περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἐν Ἄθῳ μονυδρίου τοῦ *Πιθαρίου* εἰς ἄλλον μοναχόν[2]. *(6538, Λαύρα. Φεβρουαρ. Ἰνδ. 7).*

[1] Γράφε: *Ταρχανιώτης*. Ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ *Ἰωάννης Παλαιολόγος*, πρὸς ὃν λίαν φιλίως διέκειτο ὁ *Κάλλιστος*. Τὸ ἔγγραφον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου *Χρ. Κτενᾶ* ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν Τόμ. Ε' (Ἀθῆναι 1928) σ. 102 - 103. Περὶ τοῦ Ταρχανιώτης βλ. τὰ ἐν «Ἑλληνικοῖς» ἔτ. Β'. (1922) σ. 435 - 6 ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Ἀμάντου σημειούμενα.

[2] Γεώργιος ὁ Ἴβηρ, ὁ τῆς τοῦ γένους αὐτοῦ μονῆς ἡγούμενος, ὁ καὶ Τορνίκιος ὑπογραφόμενος, σπαθάρης ὢν Ἑλλάδος καὶ διοικητής, ἦλθεν ἐν τῷ Ὄρει καὶ ἠγόρασε μίαν μονὴν τοῦ Προδρόμου ἐπικαλουμένην τοῦ Πίθου καὶ Χαρζανᾶ διὰ τετρακόσια χρυσᾶ νομίσματα ἐπὶ σκοπῷ, νὰ ἔλθῃ νὰ μονάσῃ ἐν αὐτῇ... Ἡ τῶν Ἰβήρων μονὴ πρότερον ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προδρόμου· μήπως αὕτη ἐκαλεῖτο καὶ τοῦ Πίθου καὶ Χαρζανᾶ; διότι Ἰβήρων, τοῦ γένους ἐστὶν ὄνομα, οὐχὶ δὲ τοῦ τόπου ἢ τοῦ

«Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς *Γεώργιος* μοναχός».

255) 1034. *Διάπρασις*, πώλησις τῆς γῆς τῇ μονῇ τοῦ *Ἐσφιγμένου* παρὰ τῶν μοναχῶν *Γερμανοῦ καὶ Πέτρου* διὰ 20 νέων σταθερῶν ἡλιοσελήνων (sic). *(6543, Ἐσφιγμένου Δεκεμβρ. Ἰνδ. 3).*
«Ἐν ὀνόματι Πατρὸς..... *Γερμανὸς* μοναχὸς καὶ ἡγούμενος».

256) 1046. *Πρᾶξις*, περὶ τῆς πωλήσεως τοῦ μονυδρίου τοῦ *Ἀτζῆ-Ἰωάννου*, τῇ *Λαύρᾳ*, ὑπὸ τῆς μονῆς τοῦ *Φιλοθέου*. *(6554, Φιλοθέου).*

257) 1083. *Πρᾶξις* περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς μονῆς τοῦ *Ξενοφῶντος* παρὰ τοῦ *Στεφάνου, μεγάλου Δρουγγαρίου Νικηφόρου τοῦ Βοτανιάτου*. *(6591, Ξενοφῶντος Ἰουλίου Ἰνδ. 12).*
«Πρόσεστι τοῖς ἐν εὐσεβείᾳ βασιλεῦσι».

258) 1087. *Χαρτῷον ὑπόμνημα τοῦ Πρώτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους Σάββα* καὶ λοιπῶν ἡγουμένων περὶ τῆς *σκήτεως Χάλδου*. *(6595, Φιλοθέου. Αὐγούστου Ἰνδικτ. 10).*

σ. 60

«Εἶχον μὲν οἱ ὅλως τῷ Θεῷ οἰκειωθέντες.»

259) 1102. *Οἰκειωφελὲς γράμμα Δαμιανοῦ ἡγουμένου*, περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου *Καλαφατίου τῇ Λαύρᾳ*. *(6610, Λαύρα. Ἰνδικτ. 10).*
«Ἐν ὀνόματι.... *Δαμιανὸς* μοναχός.»

260) 1142. *Καταγραφὴ* τῆς περιουσίας τῆς μονῆς τῶν Ῥώσσων, τῆς ἐπονομαζομένης *Ξυλουργοῦ*. *(6651, Ῥωσσικόν. Δεκεμβρίου 14 Ἰνδικτ. 2).*
«Ἐπιδημήσαντες ἐν τῇ μονῇ τῆς ὑπεραγίας».

κτίτορος τῆς μονῆς. (Χειρόγραφον Φιλοθεϊτικὸν παρ' Οὐσπένσκῃ, Ἱστορία τοῦ Ἄθω III (Κίεβον 1877 σ. 292). Κατ' ἄλλους ἦτο μεταξὺ Ἰβήρων καὶ Μυλοποτάμου, ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀντίκειται τὸ τοῦ Πρώτου Ἰωάννου δωρητήριον πρὸς τὸν *ἅγιον Ἀθανάσιον* ἐκδοθὲν τῷ 991, δι' οὗ παραχωρεῖ: «καὶ τὰ ἁλιοτόπια τοῦ τε αὐτοῦ *Πλατέως καὶ τὰ τοῦ Πείθου καὶ τοῦ Κάσπακος*, ἅ εἰσι τῆς δεσποτείας τοῦ Πρωτάτου (Ἀθωΐτις Στοὰ 8. Βυζ. Χρονικὰ Πετρουπόλεως 1899 Παραρτ. 3). Τῷ 995 οἱ πατέρες τοῦ Ὄρους «ἀπέστειλαν εἰς τὸν βασιλέα τὸν μοναχὸν *Θωμᾶν τὸν Πιθαρᾶν* (Σμυρνάκη, Τὸ ἅγιον Ὄρος σ. 37). Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τοῦ *Πίθου* ἦν μονύδριον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς. Κατὰ τὴν *Ἀσφάλειαν*, ὁ μοναχὸς Γεώργιος ὁ Ἴβηρ παραδίδωσι τὸ μονύδριον *Πίθερα* εἰς τὸν *ἅγιον Ἀθανάσιον* (Πανδώρα ΙΔ' σ. 32 κατὰ ἔγγραφον ἀποκείμενον ἐν Λαύρᾳ). Ὅτι τὸ ὄνομα *Χαρζανᾶς* εἶναι Ἰβηρικὸν ἐπέχω, γνωρίζω μόνον εἰς τὰ πέριξ τῆς Κων/πόλεως μονὴν τοῦ *Μωροχαρτζάνη* (ἐν τυπικῷ τῆς μονῆς Παντοκράτορος παρὰ Δημητριέβσκῃ (Τυπικά, Κίεβον 1895 σ. 697): *Τὸ προάστειον τοῦ Μωροχαρτζάνη*)· Καὶ ὁ Ψελλὸς ἀναφέρει περὶ *Μιχαὴλ τοῦ ποτε Βέστου*, ὅτι εἰς μοναστήριον ἑαυτὸν πενέστατον κατέκλεισε, τοῦ *Μωροχαρτζάνου* μὲν λεγόμενον, τοπίων δέ τινων εὐπορουῦν ὀλίγων, ἀφ' ὧν οἱ... μοναχοὶ τρέφονται» (παρὰ Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Ε'. σ. 342) Βλ. καὶ παρὰ Δουκαγγίῳ λ. *Χαρζάνιος*. Ἡγούμενος τῆς μονῆς *Χαρζανᾶ* ὑπογράφεται εἰς τὸ Ἐγκλητικὸν γράμμα ὁ *Κύριλλος μοναχὸς* τῷ 1016 (Ἀθωνιάς, Καλλιγᾶ σ. 58).

261) 1169. *Πρᾶξις*, περὶ τῆς παραδόσεως τοῖς Ῥώσσοις μοναχοῖς τοῦ μοναστηρίου τοῦ *Ἁγίου Παντελεήμονος* τοῦ Θεσσαλονικέως ἐν τῷ Ἄθωνι μετὰ τῆς κρατήσεως ὑπ' αὐτῆς καὶ τῆς μονῆς τοῦ *Ξυλουργοῦ*. «Οἱ τοὺς ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασι σπουδαιοτέρους». *(6677, Ῥωσσικόν. Αὐγούστου Ἰνδικτ. 2).*

262) 1316. *Ἀνταλλαγὴ τῆς Βανίτζας* μὲ τὸν πλησίον τοῦ *Βατοπαιδίου* ἀγρόν. «Εἶχε μὲν ἐξ ἀμνημονεύτων τῶν χρόνων». *(6824, Ἐσφιγμένου. Μαΐου Ἰνδικτ. 14).*

263) 1324. *Πρᾶξις, περὶ τοῦ κελλίου τοῦ Ἐξυπολίτου*, τοῦ παραδοθέντος τῷ μοναστηρίῳ τοῦ *Καρακάλλου*. «Ἡ τοῦ Καρακάλλου σεβασμία μονή». *(6832, Καρακάλλου. Φεβρουαρίου Ἰνδικτ. 7).*

264) 1334. *Πρᾶξις*, περὶ τῆς παραδόσεως τῆς μονῆς τοῦ *Φιλαδέλφου* τῇ μονῇ τοῦ *Κουτλουμουσίου*. «Ἡ σεβασμία τοῦ Κουτλουμουσίου μονή». *(6842, Κουτλουμ. Ἰουλίου Ἰνδικτ. 2.*

σ. 61 265) 1345. *Πρᾶξις*, περὶ τῆς ἐξαγορᾶς τεσσάρων τῶν τοῦ Ἄθω γερόντων ἐκ τῶν πειρατῶν διὰ 500 μονέτων. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6853, Δοχειαρίου. Ἰουνίου Ἰνδ. 13).*

266) 1353. *Ἔγγραφον τῆς τοῦ Ἄθω διοικήσεως*, περὶ τῆς παραδόσεως τῇ *Λαύρᾳ* τῶν κελλίων ἐν τῇ *σκήτῃ τῆς Γλωσσίας*. «Ἡμεῖς διὰ τὴν συμβᾶσαν τῶν ἀθέων Τούρκων ἐπίθεσιν». *(6861, Λαύρα. Ἀπριλίου Ἰνδ. 6).*

267) *Ἔγγραφον τῆς αὐτῆς διοικήσεως* περὶ τῆς παραδόσεως τῇ *Λαύρᾳ* τοῦ *λατινικοῦ μοναστηρίου Ἀμαλφινῶν*. «Ἐπεὶ ἡ τῶν *Μολφινῶν* μονὴ καταμεληθεῖσα». *(. . . Λαύρα, Αὐγούστου Ἰνδικ. 15).*

268) 1363. *Πρᾶξις* περὶ τῆς παραδόσεως μονυδρίου *Κάτζαρη τοῖς ῥώσσοις μοναχοῖς*. «Ἐπειδὴ διὰ τὴν γενομένην φθορὰν καὶ ἀπώλειαν». *(6871, Ῥωσσικόν. Ἀπριλίου).*

269) 1399. Συνάξεως γράμμα, περὶ τοῦ μοναστηρίου *Λειβαδογενίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6907, Δοχειαρίου. Μαΐου).*

270) 1543. Πρᾶξις περὶ παραχωρήσεως τῇ μονῇ τοῦ *Σταυρονικήτα* μέρους ξυλικοῦ δάσους ἐκ τοῦ μερίσματος τοῦ Πρωτάτου. *(7052, Σταυρονικ. Ὀκτωμβ. Ἰνδ. 2).*

271) 1570. Εὐχαριστήριος καταγραφὴ τῆς μονῆς τοῦ *Διονυσίου* περὶ τῆς ἐξαγορᾶς κτημάτων καὶ πληρωμῆς χρεῶν τούτου τοῦ μοναστηρίου ὑπὸ τῆς ἡγεμονίδος *Ῥωξάνδρας*. (Τὸ ἔγγραφον σχεδὸν ὅλον ἀντεγράφη). *(7078, Διονυσίου)*

272) 1570. Εὐχαριστήριον ἔγγραφον τῆς μονῆς τοῦ *Δοχειαρίου* δι' ὁμοίαν εὐεργεσίαν τῆς ἡγεμονίας *Ῥωξάνδρας*. *(7078, Δοχειαρίου. Αὐγούστου Ἰνδικτ. 13).*
σ. 62 «Ἐν ἔτει ͵ζος' ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ».

273) 1664. *Πρᾶξις*, περὶ τῆς ἐλαττώσεως δοσιμάτων ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ *Δοχειαρίου*, ἐξ αἰτίας τῆς αὐτῆς πτωχεύσεως. «Ἐπὶ ἔτους ͵αχξδ'... ἐλθόντες οἱ Δοχειαρῖται». *(7172, Δοχειαρίου. Ἀπριλίου).*

274) 1672. Δύο ἀντίγραφα τῶν πωληθέντων κελλίων ἐν Ἄθῳ.
α') τῆς *Λαύρας* ἀπὸ τὰ 1672 - 1749. *(1672, Λαύρας).*
275) 1707. β') τοῦ *Καρακάλλου*. *(1707, Καρακάλλου).*

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 1ος.

Χρυσόβουλλα καὶ διατάξεις Βασιλέων, Κράλεων, ἡγεμόνων, Δεσποτῶν καὶ Ζουπάνων Σέρβων.

276) *Χρυσόβουλλον* τοῦ μεγάλου Ζουπάνου κυρίου *Στεφάνου Νεμάνη*, περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Μονῆς τοῦ *Χιλανδαρίου*. (Αὐτόγραφον αὐτοῦ σερβιστί, τοῦ 12ου αἰῶνος· ἔτος οὐχ ὑπάρχει). «Ἀπ' ἀρχῆς ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπ' αὐτῆς». *(Χιλανδάριον).*

277) 1230-1237. *Χρυσόβουλλον Κράλου Στεφάνου Βλαδισλάου*, υἱοῦ τοῦ πρωτοστέπτου *Κράλου Στεφάνου*, δοθὲν τῇ μονῇ (1230 - 1237) τῆς Θεοτόκου ἐπὶ τῆς *Μπήστριτσας*. (Ἐσημειώθη ἡ περίληψις). *(Ἔτος οὐχ ὑπάρχει).*
σ. 63

278) Πρόσταγμα. (Ὄνομα λείπει). Ὁ βασιλεὺς παραχωρεῖ τὰ κτιτορικὰ αὐτοῦ δικαιώματα ἐπὶ τῆς μονῆς τοῦ *Ἐσφιγμένου* τῷ υἱῷ αὐτοῦ *Κράλη Οὔρωση*. «Ἐπεὶ ἐζήτησαν τὴν βασιλείαν μου». *(Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Ἐσφιγμένου).*

279) *Χρυσόβουλλον Στεφάνου Οὔρωση* τρίτου περὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς *Χιλανδαρίου*. (Ἡ ἀρχὴ λείπει). *(Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Χιλανδαρίου).*

«Ἡ βασιλεία μου ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τῆς ἀρχιεπισκοπῆς».

280) *Χρυσόβουλλον Κράλου Στεφάνου*, υἱοῦ τοῦ *Οὔρωση* τοῦ τρίτου. Περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ μονῇ τοῦ *Χιλανδαρίου* χωρίου *Σλοβονίου*, κ. τ.λ. (Συνετμήθη παρ' ἐμοῦ). *("Ετος οὐχ ὑπάρχει. Ibidem).*

281) *Χρυσόβουλλον Στεφάνου* βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Σέρβων καὶ Ἑλλήνων, *περὶ τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ εἰς τὸ "Αγιον "Ορος μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ*, καὶ περὶ τῆς ἀφιερώσεως κτημάτων τῇ μονῇ τοῦ *Χιλανδαρίου*. *(6853, ibidem. 'Ινδικτ. 1).*
«Ἄξιον καὶ εὐάρεστον καὶ εὔνουν ἐστὶ πάντοτε τὴν δόξαν ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ ἐν Τριάδι»... (Σερβιστί).

282) 1346. *Τοῦ αὐτοῦ* διὰ τὸ κτῆμα τῆς μονῆς τῶν *Ἰβήρων* τὸ ἐπονομαζόμενον *Ῥαδολείβα*. *(6854, 'Ιβήρων. 'Ιανουαρ. 'Ινδ. 14).*
«Ὥσπερ τὸ ἀναπνεῖν».

283) 1346. *Τοῦ αὐτοῦ* διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τῶν *Ἰβήρων*. «Ἐπεὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω». *(6854, 'Ιβήρων. 'Απριλίου 'Ινδ. 14).*

284) 1346. *Τοῦ αὐτοῦ*, διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Φιλοθέου*. *(6854, Φιλοθέου. 'Απριλίου 'Ινδ. 14)*
σ. 64 «Ἡ βασιλεία μου τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι».

285) 1346. *Τοῦ αὐτοῦ*, διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Ζωγράφου*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6854, Ζωγράφου. 'Απριλίου 'Ινδ. 14).*

286) 1346. *Τοῦ αὐτοῦ* διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Βατοπαιδίου*. *(6854, Βατοπαίδιον. Μαΐου 'Ινδ. 14).*
«Καὶ τοῖς μὲν τὰ πρῶτα βάθρα».

287) 1346. *Τοῦ αὐτοῦ*, διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Ἐσφιγμένου*. *(6855, 'Εσφιγμέν. Δεκεμβ. 'Ινδ. 1).*
«Καλὴ μὲν καὶ στρατιωτικὴ φάλαγξ».

288) 13.. *Τοῦ αὐτοῦ*, διὰ τὰ μετόχια τῆς μονῆς τοῦ *Ἐσφιγμένου*. *(68... ibidem).*
«Ἐπεὶ οἱ ἐν τῇ περὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος».

289) 1347. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. *(6855, 'Ρωσσικόν. 'Ιανουαρ. 'Ινδ. 1).*
«Βασιλεῖ πιστῷ καὶ θεοφιλεῖ».

290) 1347. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῆς κάρας τοῦ *ἁγίου Παντελεήμονος* τῇ μονῇ Ῥώσσων. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6855, 'Ρωσ. ibid. 'Ιανουαρ. 'Ινδ. 1).*

291) 1347. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν κτημάτων τῆς *Λαύρας* ἐκ παντοίων ὑποχρεώσεων. *(6856, Λαύρα. Δεκεμβ. 'Ινδ. 1).*
«Εἴπερ ἄλλη τις βασιλεῖ προσήκουσα ἀρετή».

292) 1349. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῆς ἀναγραφῆς τῇ Μητρὶ τοῦ Θεοῦ τῇ *Ἀρχιλιεύῃ* διαφόρων κτημάτων (σερβιστί). *(6857, Χιλανδαρίου, 'Ινδ. 10).*
«Κύριε Θεέ μου, μεγάλη καὶ ἄρρητός σου ἡ εὐσπλαχνία».

293) 1349. *Χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοῦ Στεφάνου* βασιλέως Σερβίας, διὰ τὸ χωρίον τῆς *Ἀραβενικίας* τὸ ἀνῆκον τῇ μονῇ τοῦ *Δοχειαρίου*. *(6857, Δοχειαρίου. Μαρτίου 'Ινδικ. 2).* σ. 65
«Ἐπεὶ προευεργέτησεν ἡ βασιλεία μου».

294) 1349. *Τοῦ αὐτοῦ* διὰ τὰ κτήματα τῆς Μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. *(6857, 'Ρωσσικόν. 'Ιουνίου, 'Ινδικτ. 2).*
«Εὐλαβῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀξιοχρέως».
(Ὑπάρχει καὶ ἄλλον ὅμοιον χρυσόβουλλον αὐτοῦ, ἐπὶ χάρτου, τοῦ αὐτοῦ ἔτους, μηνὸς καὶ ἡμερομ.).

295) 1353. *Τοῦ αὐτοῦ* περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ *ἁγίου Νικολάου Ποσηνίου*, ἐγγραφείσης τῷ τῶν *Σερρῶν Μητροπολίτῃ Ἰακώβῳ*. *(6861, 'Ρωσσικόν. 'Ινδικτ. 6.)*
«Ἵνα ταύτην ἔχῃ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ». (Ἐσημειώθη περίληψις).

296) 1355. *Τοῦ αὐτοῦ*, διὰ τὴν τοῦ χωρίου γῆν *Καρμπινίου*, τὴν ἀνήκουσαν τῇ Μονῇ τοῦ *Χιλανδαρίου*. *(6863, Χιλανδαρίου. 'Ιουλίου 'Ινδικτ. 8).*
«Ἔχει θέλησιν καὶ διατάττει ἡ βασιλεία μου». (Σερβιστί).

297) 1357. *Χρυσόβουλλον βασιλέως Στεφάνου τοῦ Οὔρωση*, ἐπικυροῦν τὰ κτήματα τῆς *Καισαρίσσης*, γυναικὸς τοῦ *Καίσαρος Πρελιούμπου*. *(6865, Λαύρα. 'Ινδικτ. 10).*
«Ἰδοὺ τί καλόν, ἢ τί τερπνόν». (Σερβιστί).

298) 1361. *Χρυσόβουλλον βασιλέως Στεφάνου τοῦ Οὔρωση* διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Χιλανδαρίου*. *(6869, Χιλανδαρίου. 'Ινδικτ. 14).*
«Ἰδοὺ νῦν τί καλὸν καὶ τί τερπνόν». (Σερβιστί).

299) *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ διαφόρων κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ *Χιλανδαρίου*. *(... ibidem)*
«Ἐν τῇ ἐκτάσει τῆς θείας δυνάμεως καὶ τῆς οὐρανίου γνώσεως». (Σερβιστί).

300) *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ *Λαύρᾳ* τοῦ μοναστηρίου τῶν *ἁγίων Πάντων* μὲ τὰ αὐτοῦ *(Λαύρα. Νοεμβ. 'Ινδικτ. 15).*

κτήματα, τοῦ ἀνεγερθέντος παρὰ τῆς αὐτοῦ μητρός [1].

σ. 66 «Ἐπειδὴ τὸ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω». (Σερβιστί).

301) 1363. *Χρυσόβουλλον Δεσπότου Ἰωάννου τοῦ Οὔγλεση* περὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ μοναστηρίου τοῦ *Σιμωνοπέτρου*. (Ἑλληνικὴ μετάφρασις ἐκ τοῦ Σερβικοῦ). *(6872, Σιμωνοπέτ. Ὀκτωμβρ. Ἰνδ. 7)*.
«Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων».

302) 1369. *Τοῦ αὐτοῦ*, λύσις τῆς φιλονικείας περὶ τῆς γῆς μεταξὺ τοῦ ἐπισκόπου *Ἱερισσοῦ Ἰακώβου* καὶ τῆς μονῆς τοῦ *Ζωγράφου*. *(6877, Ζωγράφου. Φεβρουαρ. Ἰνδ. 7)*.
«Πρὸ ὀλίγου ἀντεκρίθησαν».

303) 1369. *Τοῦ αὐτοῦ* περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ μονῇ τοῦ *Κουτλουμουσίου* χωρίου *Νεοχῶρι*. *(6877, Κουτλουμουσ. Ἀπριλίου Ἰνδ. 7)*.
«Ἰδοὺ γὰρ τί καλὸν ἔργον καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστον». (Σερβιστί).

304) 1377. *Χρυσόβουλλον Ἰωάννου Δεσπότου Δραγάση* διὰ τὰ κτήματα τοῦ οἴκου τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς τοῦ *Χιλανδαρίου*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6885, Χιλανδαρίου Ἰουνίου Ἰνδ. 15)*.

305) 1377. *Τοῦ αὐτοῦ*, διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. *(6885, Ῥωσσικόν. Ἰνδικτ. 15)*.
«Ἐπειδὴ οὖν πολλῶν καὶ μεγάλων δωρεῶν». (Σερβιστί).

306) 1381. *Χρυσόβουλλον Κνέζου Στεφάνου Λαζάρου* περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ μονῇ τοῦ *Ῥωσσικοῦ* Ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος ἐν *Χβοσνίῳ*, πλησίον τῆς μητροπόλεως τοῦ *Χβοσνίου*. *(6889, ibidem)*.

[1] Ἔτι σκοτεινότερά εἰσι τὰ περὶ μονῆς *ἁγίων Πάντων* ἐν Ἄθῳ. Ἐν Λαύρᾳ ὑπάρχουσι, πλὴν τοῦ ἀνωτέρω, δύο ἕτερα ἔγγραφα περὶ τῆς μονῆς ταύτης, περὶ ἧς οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἔγραψέ τι. Ἐν χρυσοβούλλῳ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ἐκδοθέντι ὑπὲρ τῆς Λαύρας τῷ 1446, ἀναγινώσκομεν: «Ὁ τιμιώτατος ἐν μοναχοῖς κὺρ Ἰγνάτιος ἀναδραμὼν εἰς τὴν βασιλείαν μου ἀνέφερε πῶς *ἔκτισεν ἐκ βάθρων εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος τὸ τοῦ Ἄθω μονὴν εἰς ὄνομα τιμωμένην τῶν ἁγίων Πάντων* καὶ συνέστησε καὶ ἐβελτίωσεν αὐτὴν κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ παρεκάλεσεν, ἵνα ποιήσῃ ἡ βασιλεία μου πρὸς αὐτὴν εὐεργεσίαν τινὰ (παραχωρεῖ ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τῆς νήσου Λήμνου σιτάριον μόδια τρία καὶ ὄσπριον μόδια δύο, «σολέμνιον» ἤτοι ἐτησίως). Μετὰ ἓν ἔτος, τῷ 1447, γίνεται ἑτέρα εἰς αὐτὴν δωρεά: «Ἐγὼ Θεόδωρος ὁ Βατάτζης, τὸ παρὸν ἀφιερωτήριον γράμμα ποιῶ πρὸς τὴν σεβασμίαν καὶ θείαν μονὴν τοῦ ὁσιωτάτου ἐν μοναχοῖς κυροῦ Μελετίου τὴν κατὰ τὸ ἅγιον Ὄρος κειμένην, καὶ εἰς ὄνομα τιμωμένην τῶν Ἁγίων Πάντων» (ἐν μεμβράνῃ). Ποῦ τοῦ Ὄρους ἔκειτο ἡ μονὴ αὕτη, οὐκ ἔχω εἰπεῖν.

«Οἱ τὴν ἄνω δόξαν ἐπιτυχεῖν ἐπιθυμοῦντες». (Σερβιστί).

307) 1381. *Τοῦ αὐτοῦ* περὶ τῶν ἄλλων κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ Ῥωσσικοῦ. *(6889, ibidem. Ἰνδικτ. 4)*.
«Κατὰ τὴν ἄρρητον φιλανθρωπίαν τοῦ Δεσπότου μου Χριστοῦ». (Σερβιστί).

σ. 67 308) 1385. *Χρυσόβουλλον τοῦ Εὐσεβοῦς Κωνσταντίνου* δοθὲν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ *Δημητρίῳ τῷ Βοεβόδᾳ* διὰ τὰ κτήματα τῆς παρ᾽ αὐτοῦ οἰκοδομηθείσης ἐκκλησίας τῆς *Ἀναλήψεως* πλησίον τῆς πόλεως *Στρηπίου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(68?3, ibidem)*.

309) 1392. *Χρυσόβουλλον Βόλκου*, υἱοῦ τοῦ Σεβαστοκράτορος *Μπράγκου*, ἐκγόνου *Μλάδου Βοεβόδα*, περὶ τῆς ἀφιερώσεως 200 οὐγγίων, τῇ μονῇ τοῦ *Χιλανδαρίου*. (Μετὰ τὸ προοίμιον λέγει: «Γράφω ἵνα ᾖ γνωστὸν ἑκάστῳ, ὅτι ἐποιησάμην εἰρήνην μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν». (Σερβιστί). *(6901, Χιλανδαρίου. Νοεμβ. 21)*.

310) 1395. *Χρυσόβουλλον Εὐγενείας μοναχῆς* μετὰ τῶν θεοσδότων τέκνων αὐτῆς *Κνέζου Στεφάνου* καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ *Βλάκου*, διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. *(6903, Ῥωσσικόν. Ἰουνίου 8)*.
«Οἱ τὴν ἄνω δόξαν ἐπιτυχεῖν ἐπιθυμοῦντες». (Σερβιστί).

311) 1395. *Χρυσόβουλλον Κνέζου Στεφάνου*, υἱοῦ τῆς *Εὐγενείας* μοναχῆς, περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν μετοχίων τῆς *Λαύρας* ἐκ παντοίων ὑποχρεώσεων. *(6903, Λαύρα. Ἰνδικτ. 3)*.
«Οἱ τῷ νοητῷ φωτὶ καταυγασθέντες τὸν νοῦν Προφῆται τὰ μέλλοντα προορῶντες». (Σερβιστί).

312) 1398. *Τῆς εὐσεβοῦς ἡγεμονίδος Εὐγενείας* μοναχῆς περὶ ἀφιερώσεως τῇ *Λαύρᾳ* διαφόρων γαιῶν. *(6906, Λαύρα. Αὐγούστου 1. Ἰνδικτ. 6)*.
«Οἱ τῷ νοητῷ φωτὶ καταυγασθέντες τὸν νοῦν». (Σερβιστί).

313) 1407. *Χρυσόβουλλον Στεφάνου Δεσπότου* τῆς Σερβίας, περὶ ἀφιερώσεως τῇ *Λαύρᾳ* διαφόρων χωρίων. *(6915, Λαύρα. Ἰανουαρίου 5. Ἰνδικτ. 15)*.
σ. 68 «Λαμπρὰ οὖν καὶ παγκόσμιος σύνθεσις. (Σερβιστί).

314) 1413. *Χρυσόβουλλον Στεφάνου Γρηγορίου*, περὶ ἀφιερώσεως χωρίων τῇ μονῇ τοῦ *ἁγίου Παύλου*. *(6922, Ἅγ. Παῦλος. Ὀκτωμβ. 3)*.

«Ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγών». (Σερβιστί).

315) 1413. *Χρυσόβουλλον Δεσπότου Γιούργου* περὶ τῆς ἀφιερώσεως χωρίων τῇ μονῇ τοῦ *Ἁγίου Παύλου*. (*6922, ibidem. Νοεμβ. 15*).
«Ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγών. (Σερβιστί).

316) 1415. *Χρυσόβουλον Στεφάνου Δεσπότου* τῆς Σερβίας διὰ τὰ κτήματα τῆς *Λαύρας*. (*6923, Λαύρα*).
«Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι». (Σερβιστί).

317) 1427. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ ἀφιερώσεως τῇ *Λαύρᾳ* δύο μανουαλλίων ἀργυρῶν καὶ 20 λιτρῶν ἀργύρου. (*6935, ibidem. Ἰανουαρίου 20*).
«Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι». (Σερβιστί).

318) 1428. *Τοῦ μεγάλου Τσελνίκου Ῥαδίτσου* περὶ ἀφιερώσεως τῇ μονῇ τοῦ *Κωνσταμονίτου* 20 λίτρας ἀργύρου ἐκ τῶν 7 χωρίων αὐτοῦ. (Ἐσημειώθη περίληψις). (*6936, Κωνσταμ.*)

319) 1429. *Χρυσόβουλλον Δεσπότου Γιούργου* περὶ τῆς ἀφιερώσεως πολλῶν χωρίων τῷ μεγάλῳ *Τσελνίκῳ* Ῥάδιτση. (Ἐσημειώθη περίληψις). (*6937, ibidem*).

320) 1430. *Τοῦ αὐτοῦ* Δεσπότου διὰ τὰ κτήματα τοῦ *Ῥαδίτσου*. (Ὑπάρχει περίληψις). (*6938, ibidem*).

321) 1429. *Χρυσόβουλλον τοῦ τῆς Σερβίας Δεσπότου Γιούργου*, περὶ τῆς ἐτησίας δόσεως 50 λιτρῶν ἀργύρου τῇ μονῇ τοῦ *Ἐσφιγμένου*. (*6938, Ἐσφιγμένου. Σεπτεμβ. 11*).
«Κατὰ τὴν ἄρρητον εὐσπλαγχνίαν».

σ. 69 322) 1433. *Χρυσόβουλλον τοῦ ἄνω εἰρημένου Ῥαδίτσου* διὰ τὰς 22 λίτρας ἀργύρου τῇ μονῇ *Κωνσταμονίτου*. (Ὑπάρχει περίληψις). (*6941, Κωνσταμον.*)

323) 1452. *Χρυσόβουλλον τοῦ τῆς Σερβίας Δεσπότου Γιούργου* περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς χωρίων τῆς *Λαύρας* ἀντὶ 120 λιτρῶν ἀργύρου. (Ἡ ἀρχὴ λείπει. Συντετμημένον). (*6960, Λαύρα. Φεβρουαρίου 16. Ἰνδικτ. 14*).

324) *Χρυσόβουλλον Δεσπότου Γιούργου* περὶ τῆς ἀφιερώσεως 60 λίτρας ἀργύρου. (Τὸ τέλος λείπει). (*Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Ibidem*).
«Ἐπειδὴ πρὸς πᾶσαν λογικὴν αἴσθησιν». (Σερβιστί).

325) *Χρυσόβουλλον τοῦ τῆς Σερβίας Δεσπότου Γιούργου* περὶ τῆς χρηματικῆς ἀφιερώσεως 60 λίτρας ἀργύρου τῇ Μονῇ τοῦ *Βατοπαιδίου*. (*Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Βατοπαιδ.*)
«Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι». (Σερβιστί).

326) 1495. *Χρυσόβουλλον Ἰωάννου Δεσπότου, Εὐδοκίας τῆς Δεσποίνης Ἀγγελίνας*, οἳ δίδουσι τῇ μονῇ τοῦ *Ἁγίου Παύλου* ἐκ τῶν πτωχῶν αὐτῶν κόλπων 500 χρυσᾶ κατ' ἔτος. (*7004, Ἁγ. Παῦλος. Νοεμβ. 3*).
«Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν». (Σερβιστί).

327) 1499. *Χρυσόβουλλον τῆς Δεσποίνης Ἀγγελίνας* περὶ τῆς παρατάσεως τῇ μονῇ τοῦ *Ἐσφιγμένου* τῆς εἰσφορᾶς τοῦ *Δεσπότου Γιούργου*. (*7007, Ἐσφιγμένου. Ἰουλίου 23*).
«Κατὰ τὴν ἄρρητον εὐσπλαγχνίαν». (Σερβιστί).

328) 1501. *Χρυσόβουλλον Ζουπάνου Μπαρμπούλου Μπάνου, Δάντσουλου Κομήσου καὶ Ῥαδούλου* περὶ τῆς ἀφιερώσεως 2000 ἄσπρων τῇ μονῇ τοῦ *Ἁγίου Παύλου*. (*7009 Ἁγ. Παῦλος. Ἰανουαρ. 28*).
«Ἐν τῷ νόμῳ διέταξε Κύριος ὁ Θεός.»(Σερβιστί).

σ. 70 329) *Χρυσόβουλλον Δεσπότου Δραγάση κυρίου Κωνσταντίνου*, περὶ διαφόρων κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. (*Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Ῥωσσικόν*).
«Ἐπεὶ οὖν ἐστὶ τίμιον καὶ λίαν τῷ Θεῷ εὐάρεστον». (Σερβιστί).

330) Τοῦ εὐσεβοῦς Κυρίου τῶν Σέρβων *Γιούργου* περὶ τῶν μετοχίων τῆς μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. (*Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Ibidem*).
«Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι». (Σερβιστί).

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 2ος.

Διάφορα ἔγγραφα Σερβικά.

331) 1193. *Πρᾶξις* περὶ τοῦ δάσους, ἀγορασθέντος ὑπὸ τοῦ *ἁγίου Σάββα Σέρβου*, διὰ τὸ ἐν Καρεαῖς κελλίον. (Ἐσημειώθη περίληψις). (*6701, Χιλανδαρίου. Ἰνδικτ. 1*).

332) 1332. *Πρᾶξις* περὶ τοῦ κελλίου τοῦ *ἁγίου Σάββα τοῦ Σέρβου* ἐν Καρεαῖς. (*6840, ibidem. Ἰουνίου 13. Ἰνδικτ. 15*).
«Ἐπεὶ τῆς ἀγαθῆς ῥίζης καλὸς βλαστός».

333) 1382. *Ἔγγραφον*, περὶ οἰκοδομῆς μοναστηρίου ἐν τόπῳ λεγομένῳ *Δρένιτσα* παρὰ *Δωροθέου μοναχοῦ* ἐπὶ τοῦ τῆς Σερβίας *ἡγεμόνος Λαζάρου*. (*6890, Ῥωσσικόν. Μαρτίου Ἰνδικτ. 5*)
«Ὅσοι Πνεύματι θείῳ ἄγονται».

σ. 71 334) 1385. *Γράμμα Πατριάρχου . . . τῆς Σερβίας καὶ τῆς Παραθαλασσίας* περὶ τῆς τῶν εἰσόδων ἐκκλησίας ἐν *Ἴμβρῳ*. (*6893, Χιλανδαρίου. Ἰανουαρίου 9*).

«Ἐπεὶ οὖν ... ἄλλης καὶ ἀγαθῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ τοῦ Παναγίου Πνεύματος χάριτι».

335) 1396. *Μαρτυρικὸν* τῶν γερόντων τῆς μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ* ἐν τούτῳ, πῶς πρέπει νὰ ἐκτελῆται μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἡγεμόνων: *Λαζάρου, Στεφάνου, Βόλκου* καὶ τῆς κυρίας *Εὐγενείας*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6904, Ῥωσσικόν. Ἰνδικτ. 4).*

336) 1633. *Γράμμα Παϊσίου ἀρχιεπισκόπου Πεκίου καὶ πάντων τῶν Σέρβων καὶ Βουλγάρων Πατριάρχου* περὶ τῆς ἐθελουσίου συνεισφορᾶς εἰς ἀνακαίνισιν τῆς τοῦ *Ἐσφιγμένου* μονῆς. *(7141, Ἐσφιγμένου. Μαρτίου 25 Ἰνδ. 1).*
«Ἡ ταπεινότης μου γράφει τοῖς ἁπανταχοῦ εὑρισκομένοις ἅπασι τοῖς Ὀρθοδόξοις».

337) 1669. *Συγχαρητήριον γράμμα Πατριάρχου Πεκίου Μαξίμου*, δοθὲν τῷ Ἱερομονάχῳ *Ἀζαρίᾳ*. *(7177, Χιλανδάρ.).*

338) *Γράμμα τοῦ Παναγ. Πατριάρχου Δανιὴλ καὶ πάντων τῶν Σέρβων καὶ τῆς Παραθαλασσίας*, δι᾽ οὗ αὐτὸς ἐπικυροῖ ὅλα, τὰ ὅσα ἀφιέρωσεν ἡ *Εὐγενεία* μοναχὴ καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς ἡγεμὼν *Στέφανος* τῷ *ἁγίῳ* Μεγαλομάρτυρι *Παντελεήμονι*. *(Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Ῥωσσικόν).*
«Τῇ συνεργείᾳ τῆς τριλαμποῦς Θεότητος».

339) *Ἔγγραφον Γερόντων* τῆς μονῆς τοῦ Ῥωσσικοῦ δοθὲν ἄρχοντι Δεσπότου κυρίου *Στεφάνου Βεσέλκῳ* περὶ τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἐν τῷ μοναστηρίῳ αὐτῶν. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Ῥωσσικόν).* σ. 72

340) 1734. Ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῦ *Μητροπολίτου Σαμοκοβίου Συμεὼν* περὶ τῆς ἐθελουσίου συνεισφορᾶς τῇ μονῇ τοῦ *Καρακάλλου*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(1734, Καρακάλ. Αὐγούστου 13).*

341) 1734. *Παρακλητικὴ* ἐπιστολὴ τῆς τοῦ *Καρακάλλου* μονῆς πρὸς πάντας τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανούς. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(1734, ibidem).*

342) *Ἀπόσπασμα τῆς* ἐγχωρίου καταγραφῆς (Facsimile). *(Χιλανδάριον).*

343) *Πρακτικὸν τοῦ Πράκτορος Γεκιμίνου ...* *(ibidem... Νοεμβρίου Ἰνδικτ. 14).*
«Ὁ μετὰ τῆς ἀληθοῦς ὑποκλίσεως καταζηλῶν τῆς Θεσσαλονίκης (sic) διατάξεως καὶ προσταγῆς κατὰ τὴν διαταγὴν σπεύδω νὰ ἐκτελέσω καὶ παραδεχθῶ πᾶσαν δικαιοσύνην ἐπικυρῶν, ἵνα καὶ τὴν μετά τινων εὑρὼν περὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοιαύτην». (Λίαν περίεργον ἔγγραφον, ὅ ὅλον σχεδὸν ἀντεγράφη).

344) *Ἐπιστολὴ τῶν γερόντων* τῆς μονῆς τοῦ *Χιλανδαρίου* πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ῥωσσίας *Ἰωάννην Βασιλείου* τὸν *Σκληρόν*. (Ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἐφθάρη, τὸ δὲ ἐπίλοιπον ἀντεγράφη ὅλον· ἡ ἐπιστολὴ ἄγαν ἐκτεταμένη καὶ περίεργος).... Ἀργυροῦν κεχρυσωμένον.... καὶ τὰ δύο.... Τῆς *Κνεγίνας Ἀναστασίας* εἰκὼν.... περικεκοσμημένη καὶ περίχρυσος.... Καὶ Βασιλόπαις Ἰωάννης. *(idibem).*

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Χρυσόβουλλα τῶν βασιλέων Βουλγάρων καὶ Γράμματα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀχρίδος.

345) 919. *Ὕποπτον ἔγγραφον*: *(6427, Ζωγράφου· Ἀπριλίου 28).*
«Ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς βασιλείας *Λέοντος τοῦ Σοφοῦ*».

346) 1192. *Χρυσόβουλλον Ἰωάννου Καλιμάνου τοῦ Ἀσάνη*. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6700, Ζωγράφου. Φεβρουαρίου 2).*

σ. 73 347) 12... *Χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου τοῦ Ἀσάνη*, δοθὲν τῷ τοῦ *Γεωργίου μοναστηρίῳ*, ἀλλὰ οὐχὶ τοῦ ἐν Ἄθῳ. (Ἡ ἀρχὴ λείπει τὸ δὲ ἐπίλοιπον ὅλον ἀντεγράφη). *(67... Χιλανδαρίου).*
«καὶ πρὸς ἄλλα εὐδοκοῦμεν... καὶ προσφέρομεν».

348) 1347. *Χρυσόβουλλον Ἰωάννου βασιλέως τῶν Βουλγάρων* περὶ τῶν χωρίων καὶ κτημάτων τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Ἀραχώβῳ. (Ὑπάρχει σημείωσις). *(6856, Χιλανδαρίου. Δεκεμβρίου 1).*
«Ἡ βασιλεία μου θερμὴν ἀγάπην ἔχουσα».

349) *Χρυσόβουλον Ἰωάννου Σισμάνου*, υἱοῦ τοῦ βασιλέως *Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου* διὰ τὸ μοναστήριον τὸ ἐν τῇ *Βητώσῃ*. (Παρατημένον ἄνευ προσοχῆς). *(Ἔτος οὐχ ὑπάρχει. Ζωγράφου).*

350) 1566. *Ἐπιστολὴ Παϊσίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος* Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, Σερβίας καὶ λοιπῶν, δοθεῖσα παρ᾽ αὐτοῦ τῷ *Ἐπισκόπῳ Τιμοθέῳ* τῷ προαχθέντι ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς βαθμὸν *Μητροπολίτου, Ἰταλίας, Ἀπουλίας, Ἀμβρακίου, Βασιλικάτων, Καλαυρίας, Σικελίας, Με-* *(7074, Ζωγράφου. Ἰουλίου Ἰνδικτ. 9).*

λίτης, Δαλματίας καὶ πάσης τῆς Δύσεως σὺν τοῖς δικαιώμασιν, Ἐξάρχου ὅλων τούτων τῶν μερῶν. (Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ καταγεγραμμένα εἰσὶ πάντα τὰ δικαιώματα αὐτοῦ).
«Ἡ μετριότης ἡμῶν, τὴν προστασίαν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ...»

σ. 74 351) *Τοῦ αὐτοῦ Σιγιλλιῶδες γράμμα* τῷ ἰδίῳ Μητροπολίτῃ ἐν ᾧ αἱ προσδιορισθεῖσαι ὑποχρεώσεις καὶ ἀρτόσιμοι (sic) βοήθειαι τοῦ πνευματικοῦ κλήρου καὶ τῆς Ὀρθοδόξου ποίμνης ἐν τοῖς προρρηθεῖσι μέρεσι τοῖς ἀναφερομένοις δικαιωματικῶς πρὸς τοῦτον τὸν Μητροπολίτην. *(Σύγχρονον. Ζωγράφου).*
«Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐν φροντίδι οὖσα».

352) *Τοῦ αὐτοῦ Σιγιλλιῶδες γράμμα* τῷ ἰδίῳ Μητροπολίτῃ ἐν τούτῳ, ἵνα μὴ οὐδεὶς ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐπαρχίας ⟨οὐ μὴν⟩ ἀπέρχηται εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν διὰ τὴν χειροτονίαν. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(Σύγχρονον, ibid.)*

353) *Τοῦ αὐτοῦ* τῷ ἰδίῳ Μητροπολίτῃ περὶ τοῦ δικαιώματος νὰ συγκαλῇ συνόδους ἐκκλησιαστικὰς καὶ τὰ λοιπά. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(Σύγχρονον. Ibidem).*

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Χρυσόβουλλα τῶν ἡγεμόνων τῆς Οὐγγροβλαχίας καὶ Μολδαβίας καὶ τὰ ἀναγόμενα αὐτοῖς ἔγγραφα[1].

354) 1429. *Χρυσόβουλλον Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας· χαρίζει τῇ γυναικὶ αὐτοῦ *Μαρίᾳ* τὸ τοῦ *Βησονεσίου* μοναστήριον ἔνθα ὁ ἡγούμενος *Κυπριανός*, ἐν τούτῳ, ἵνα αὕτη καὶ τὰ αὐτῆς τέκνα ὠφελῶνται τοῖς ἐσοδήμασιν ἐκ τῶν κτημάτων τούτου τοῦ μοναστηρίου. *(6937, Ζωγράφου. Φεβρουαρ. 9).*
«Ἐπέγνωμεν τῇ καλῇ ἡμῶν γνώσει».

[1] Βλ. Εὐεργεσίαι τῶν Ῥωμούνων πρὸς τὰς Μονὰς τοῦ ἁγίου Ὄρους Ἄθω καὶ πρὸς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Μετάφρασις ἐκ τῆς Ἐκκλ. Ῥωμ. Ἐφημερίδος «Ὁ Ὀρθόδοξος» ἐν Βουκουρεστίῳ 1881, καὶ Ἔλεγχον ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ ἔτ. 1881, σ. 165 ἑξ.

σ. 75 355) 1433. *Χρυσόβουλλον Ἰῶ Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας[1]· ἀφιεροῖ 3000 χιλ. ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Ζωγράφου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6941, ibidem. Φεβρουαρ. 9).*

356) 145.. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Μπασσαράβου Βοεβόδα* καὶ αὐτοκράτορος τῆς Οὐγγροβλαχικῆς γῆς. (Διεφθαρμένον τόσον, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ τὸ ἀναγνώσῃ τις). *(695... Κουτλουμ.)*
«Ἐν τῷ νόμῳ διέταξε Κύριος ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ».

357) 1466. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Στεφάνου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, ἀφιεροῦντος 100 δουκάτα τῆς Οὐγγαρίας τῇ μονῇ τοῦ *Ζωγράφου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6974, Ζωγράφου. Ἰουνίου 10).*

σ. 76 358) 1470. *Τοῦ αὐτοῦ* χαρίζει 500 ἄσπρα διὰ τὸ νοσοκομεῖον τῆς μονῆς τοῦ *Ζωγράφου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6979, ibidem. Σεπεμβ. 13).*

359) 1487. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Βλάδου Βοεβόδα* Οὐγγροβλαχίας: Χαρίζει τῇ μονῇ τοῦ *Ῥωσσικοῦ* 6000 ἄσπρα. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(6995, Ῥωσσικόν. Ἰουνίου 12).*

360) *Τοῦ αὐτοῦ*, χαρίζει 4000 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Φιλοθέου*. (Κόπια). *(Φιλοθέου, ἔτος οὐχ ὑπάρχει).*

361) 1492. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῆς δόσεως 1000 ἄσπρων εἰς τὸ κελλίον τοῦ *Προφήτου Ἠλιοῦ* τοῦ αὐτοῦ γεννήτορος, τοῦ χρηματίσαντος πρώτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. *(7000, Κουτλουμ. Ἀπριλίου 29).*
«Ἐλέῳ Θεοῦ Ἰω. Βλάδας Βοεβόδας».

[1] Ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τῶν ἡγεμόνων τῆς Οὐγγροβλαχίας ἐν ἀρχῇ ὑπάρχουσι τὰ στοιχεῖα ΙΩ (καὶ μάλιστα τῶν Βουλγάρων), ἅπερ ἀδύνατον νὰ σημαίνωσιν *ἐγὼ* ἢ *ἡμεῖς*, ὅπερ ὑπάρχει πρὸ τοῦ ΙΩ: Ἐλέῳ Θεοῦ ἡμεῖς ΙΩ Ἱερεμίας, οὔτε Ἰωάννης, ἐπειδὴ συχνάκις προϋπάρχει καὶ τὸ Ἰωάννης. Κατὰ τὸν Εὐστάθιον (εἰς Διονυσίου Περιήγησιν 92) *Ἰὼ* ἐλέγετο κατὰ τὴν τῶν Ἀργείων διάλεκτον ἡ σελήνη, λέγει δὲ καὶ τὸ Χρονικὸν Πασχάλιον, ὅτι «οἱ Ἀργεῖοι μυστικῶς διὰ τὸ ὄνομα τῆς σελήνης τὸ ἀπόκρυφον Ἰὼ λέγουσιν ἕως ἄρτι». Τούτου τεθέντος ἐξηγεῖται καὶ ἡ εἰς τὰ νομίσματα τῶν Βυζαντινῶν συχνότατα ἀπαντωμένη ἀμφίκυρτος ἢ Κερόεσσα σελήνη, τὴν ὁποίαν τότε πλέον ὄχι κατὰ σύμπτωσιν, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν ἔλαβεν ὡς ἔμβλημα αὐτοῦ καὶ τὸ Ὀθωμ. κράτος (Βλ. Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, τόμ. 1 σ. 42). Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὑπέβαλον κατὰ τὸ Γ' Διεθνὲς Βυζ. Συνέδριον ἐν Ἀθήναις, πέρυσιν, Ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ ΙΩ τούτου, ἀποδείξας, ὅτι οὐδόλως σχετίζεται πρὸς τὸ Ἰωάννης, ὡς ἑρμηνεύουσιν αὐτὸ οἱ Σλαυϊσταί, ἀποδίδοντες αὐτὸ εἰς τὸν Ἰωαννίτζην, αὐτοκράτορα τῶν Βουλγαροβλάχων, ἀλλὰ προῆλθεν ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν χρησμῶν, ἔνθα παρίστησι τὸ ὄνομα τοῦ Ἰεχωβᾶ, καὶ ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αὐθαιρέτως Ἰωάννης, ὄνομα ἀποδοθὲν εἰς τὸν «κοιμώμενον βασιλέα» τοῦ Βυζαντίου.

362) 1493. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Πέτρου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι᾽ οὗ χαρίζει 5000 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Κωνσταμονίτου*. (7001, Κωνσταμον.)

363) 1496. *Χρυσόβουλλον Ἰωάν. Ῥαδούλου Βοεβόδα* τῆς Βλαχίας, δι᾽ οὗ χαρίζει 3000 ἄσπρα τῇ μονῇ *Ῥωσσικοῦ*. (7004, Ῥωσσικόν).
«Ὅσοι Πνεύματι θείῳ ἀγόμενοί εἰσιν».

σ. 77 364) 1534. *Χρυσόβουλλον Βηντύλου*, ἐπονομαζομένου *Βλάδου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας, δι᾽ οὗ χαρίζει τῇ μονῇ τοῦ Χιλανδαρίου 10000 ἄσπρα καὶ 800 διὰ τὸ νοσοκομεῖον. (7042, Χιλανδαρίου. Ἀπριλίου 27).
«Ἐγὼ ὁ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ... ἐπιθυμίᾳ ἐπιθύμησα πρὸς τὴν Πασεβάσμιον».

365) 1575. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Πέτρου Βοεβόδα*, δι᾽ οὗ χαρίζει 100 δουκάτα Οὐγγρικὰ τῇ μονῇ τοῦ Ζωγράφου. (Ὑπάρχει σημείωσις). (7083, Ζωγράφου. Ἰουνίου 1).

366) 1577. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Πέτρου Βοεβόδα* Μολδαβίας, δι᾽ οὗ χαρίζει 6000 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Διονυσίου*. (7085, Διονυσίου. Ἀπριλίου 28).
«Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.... Τριάδος ἁγίας ὁμοουσίου».

367) 1579. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ *Λαύρᾳ* 6000 ἄσπρ. (7087, Λαύρα).
«Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.... Ἰδοὺ ἐγὼ ὁ δοῦλος».

368) 1589. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Μήχνου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας, δι᾽ οὗ χαρίζει 15000 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Χιλανδαρίου*. (7097, Χιλανδαρίου. Φεβρ. 8).
«Τὴν Παναγίαν καὶ θειοτάτην ἀκολουθοῦντες γραφήν».

369) 1496. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ἱερεμίου Μογήλα Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι᾽ οὗ χαρίζει 100 δουκάτα Οὐγγρικὰ τῇ μονῇ τοῦ *Ζωγράφου*. (Ἐσημειώθη περίληψις). (7006, Ζωγράφου).

370) 1098. *Τοῦ αὐτοῦ* περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ *Λαύρᾳ* 6000 ἄσπρα. (Ἐσημειώθη περίληψις). (6106, Λαύρα).

371) 1599. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Μιχαὴλ Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας, δι᾽ οὗ ἀφιεροῖ πολλὰ κτήματα τῇ μονῇ τοῦ *Σιμωνοπέτρου*. (7107, Σιμωνόπετρ. Αὐγούστου 28).

«Ἐγὼ ὁ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ εὐσεβέστατος.... εὐδόκησεν ἡ κυριαρχία μου».

σ. 78 372) 1606. *Δωρητήριον* ἔγγραφον τῆς ἡγεμονίδος *Ἄννης τῆς Γόλιας* περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ μονῇ τοῦ *Βατοπαιδίου* τοῦ τῆς Ἀναλήψεως ναοῦ ἐν Ἰασίῳ[1]. (7114, Βατοπαίδιον).

373) 1609. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ἱερεμίου Μογίλα Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι᾽ οὗ ἐπικυροῖ τὸ δωρητήριον τῆς *Κνεγήνας Γόλιας*. (7117, ibidem. Μαρτίου 30).
«Ἐλέῳ Θεοῦ, ἡμεῖς Ἰω. Ἱερεμίας... διὰ τοῦ ἐπισήμου τούτου ἡμῶν ἐγγράφου γνωστοποιοῦμεν».

374) 1607. *Κόπια χρυσόβουλλον Ἰω. Ῥαδούλου Βοεβόδα* περὶ τῆς ἀφιερώσεως 9000 ἄσπρων τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος* καὶ τῶν χωρίων *Ῥατσκίου καὶ Σηλίστης*. (Ἐσημειώθη περίληψις). (7115, Ξενοφῶντ. Αὐγούστ. 3).

375) 1618. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Γαβριὴλ Μογίλα Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας, δι᾽ οὗ χαρίζει τῇ *Λαύρᾳ* 15000 ἄσπρα. (7127, Λαύρα. Σεπτεμβ. 3).
«Ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ *Μωϋσέως* τῆς γενέσεως γράφει».

376) 1618. *Τοῦ αὐτοῦ* περὶ διαφόρων κτημάτων τῆς Μονῆς τοῦ *Κουτλουμουσίου*. (7127, Κουτλουμ. Δεκεμβ. 8).
«Ἐν τῷ νόμῳ διατάττει Κύριος ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ».

377) 1625. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῇ μονῇ τοῦ *Κουτλουμουσίου* τὸ τοῦ *Κλοκοτσοβούλου* μοναστήριον. (7133, ibidem).
«Ἐλέῳ Θεοῦ...δίδει ἡ Δεσποτεία μου καὶ διατάττει ἡ Κυριαρχία μου».

378) 1531. *Κόπια χρυσόβουλ. Ἰω. Ματθαίου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας. Διὰ τὰ κτήματα τῆς *σκήτεως* τοῦ *Ζδραλίου*, τὰ ἀνήκοντα τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*. (Ἐσημειώθη περίληψις). (7140, Ξενοφῶντος. Ὀκτωμβ. 8).

σ. 79 379) 1636. *Κόπια τοῦ αὐτοῦ χρυσοβούλλου* διὰ τὰ κτήματα *Ῥατσκίου καὶ Σηλίστας*, καὶ περὶ τῆς ἀφιερώσεως 10000 ἄσπρων τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*. (Ἐσημειώθη περίληψις). (7144, ibidem).

---

[1] Ἐπιθι τὸ σπανιώτατον βιβλιάριον: Τὰ τῆς ἐν Ἰασίῳ Μονῆς τῆς Γόλια ὑπὸ Σ. Ε. Λομβέρδου 1859 σ. 29 (ἄνευ τόπου ἐκδόσεως).

Σημείωσις. Διὰ τοῦ διαληφθέντος χρυσοβούλλου ἐπικυροῖ τὰ προγενέστερα χρυσόβουλλα, τὰ καθεξῆς :

380) 1520. 1) Ἰω. *Μπασσαράβου Βοεβόδα* 7028
381) 1526. 2) Ἰω. *Βλάδου Βοεβόδα* 7034
382) 1528. 3) Ἰω. *Ῥαδούλου Βοεβόδα* 7036
383) 1535. 4) Ἰω. *Βλάδου Βοεβόδα* 7043
384) 1532. 5) Ἰω. *Ῥαδούλου Βοεβόδα* 7040
385) 1577. 6) Ἰω. *Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα* 7085
386) 1595. 7) Ἰω. *Μήχνου Βοεβόδα* 7103
387) 1602. 8) Ἰω. *Συμεὼν Βοεβόδα* 7110
388) 1612. 9) Ἰω *Ῥαδούλου Μπασσαράβου Β.* 7120.

Ὅλα ταῦτα τὰ χρυσόβουλλα εἰσὶ χαμένα.

389) 1637. *Χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοῦ Ματθαίου Βοεβόδα* διὰ τὰ κτήματα τῆς *σκήτεως τοῦ Ζδραλίου.* *(7146, ibidem. Ὀκτωμβ. 4).*

390) 1639. *Γράμμα Βολνιτζίας* Βλαχικόν, τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος, δι' οὗ εἶναι συγχωρημένον τοῖς μοναχοῖς τοῦ *Ζδραλίου* νὰ ἀναζητῶσι κατοίκους (sic). *(7148, ibidem. (Ὀκτωμβ. 3).*

391) 1640. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ματθαίου Βασσαράβου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας, δι' οὗ χαρίζει 4000 πίνσων, τῇ μονῇ τοῦ *Διονυσίου.* *(7148, Διονυσίου. Φεβρ. 20).*
«Ὅσοι Πνεύματι θείῳ ἀγόμενοι, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Θεοῦ».

σ. 80 392) 1641. *Τοῦ αὐτοῦ,* δι' οὗ ἐπικυροῖ τὰ πρῶτα κτήματα τῆς μονῆς τοῦ *Κουτλουμουσίου.* *(7149, Κουτλουμ. Ἰουνίου 8).*
«Τῷ Πανεπόπτῳ καὶ Παναγάθῳ τῷ ἐν Τριάδι δοξαζομένῳ».

393) 1642. *Γράμμα τοῦ ἰδίου* περὶ διαφόρων ἐλευθεριῶν τῆς σκήτεως τοῦ *Ζδραλίου.* *(7150, Ξενοφῶντος. Μαΐου 5).*

394) 1642. *Γράμμα τοῦ αὐτοῦ* διὰ τὸν μύλον ταύτης τῆς σκήτεως ἐν *Πλοπίῳ* . . . . *(7150, Ξενοφῶντ.)*

395) 1650. *Σενέτι τοῦ αὐτοῦ,* περὶ τοῦ ἀμπελῶνος, ἀγορασθέντος παρὰ τῶν Ξενοφωντινῶν ἀπὸ τὸ χωρίον *Κατσουλέσθη* διὰ τὸ ἑαυτῶν μετόχιον. (Ἐσημειώθη μία μόνον περίληψις ὅλων τούτων ἐγγράφων. Ἄρχεται ἀπὸ τὸν ἀριθ. 30). *(7158, Ξενοφῶντος. Ἰουλίου 11).*

396) 1651. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Βασιλείου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι' οὗ ἀφιεροῖ τῇ μονῇ τοῦ *Ζωγράφου* τὴν μονὴν τοῦ *Δοβροβεστίου* μὲ ὅλα τὰ κτήματα αὐτῆς. *(7159, Ζωγράφου. Μαρτιου 26).*

«Εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ἰδοὺ ἐγὼ ὁ δοῦλος».

397) 1654. *Γράμμα Κωνσταντίνου Σερβάνου Βοεβόδα* περὶ τῆς ἀδείας τῇ σκήτῃ τοῦ *Ῥωβαΐου* (αὕτη δὲ καὶ ἡ τοῦ *Ζδραλίου* νὰ ζητῶσι κατοίκους. Ὑπάρχει σημείωσις). *(7162, Ξενοφῶντος. Μαΐου 13).*

398) 1658. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Μιχαὴλ Βοεβόδα·* χαρίζει τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος* 10000 ἄσπρα καὶ ἐπικυροῖ ὑπὸ αὐτῆς τὰ χωρία *Ῥάτσκιον καὶ Σήλισταν.* (Ὑπάρχει σημείωσις). *(7166, ibidem. Μαΐου 1).* σ. 81

399) 1674. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ῥαδουκάνου Βοεβόδα,* δι' οὗ ἐπικυροῖ τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ τὸ κτῆμα τῆς σκήτεως τοῦ *Ῥωβαΐου.* (Ἐσημειώθη περίληψις). *(7182, ibidem. Ἀπριλίου 11).*

400) 1696. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Κωνσταντίνου Βασσαράβα Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας περὶ χρηματικῆς βοηθείας, 7200 τῇ μονῇ τοῦ *Διονυσίου.* (Μολδαβιστί). *(7204, Διονυσίου).*

401) 1699. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ἀντιόχου Κωνσταντίνου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι' οὗ ἑνώνει τὸ μοναστήριον τοῦ *Κυπριανοῦ* ἐν Βεσσαραβίᾳ πρὸς τὴν ἐν Ἄθῳ μονὴν τοῦ *Ζωγράφου.* *(7207, Ζωγράφου. Ἰανουαρ. 30).*
«Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ... τῆς ἁγίας Τριάδος».

402) 1703. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Κωνσταντίνου Βοεβόδα* τῆς Βλαχίας περὶ διαφόρων ἐλευθεριῶν τῆς τοῦ *Ῥωβαΐου* σκήτεως. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(7212, Ξενοφῶντος. Ὀκτωμβ. 30).*

403) 1703. *Τοῦ ἰδίου γράμμα* ἐπικυροῦν τὰ χωρία *Ζδράλιον* καὶ *Κατσουλέστη* ὑπὲρ τῆς τοῦ *Ῥωβαΐου* σκήτεως. (Ἐσημειώθη περίληψις).

404) 1713. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Νικολάου Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι' οὗ ἐπικυροῖ ὑπὲρ τοῦ μοναστ. *Ξηροποτάμου* τὴν μονὴν τοῦ *Δάγκου* ἐν Ἰασίῳ. (Μολδαβιστί). *(7221, Ξενοφῶντος. Ἰανουαρ. 28).*

405) 1713. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Κωνσταντίνου Βασσαράβα, Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας (Μολδαβιστί). Χαρίζει 120 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *ἁγίου Διονυσίου.* *(7221 Διονυσίου. Φεβρουαρ. 6).*

σ. 82 406) 1714. *Χρυσόβουλλον Στεφάνου Καντακουζηνοῦ Βοεβόδα* τοῖς Οὐγγροβλαχίας, δι' οὗ χαρίζει 8000 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Διονυσίου.* (Μολδαβιστί). *(7223, ibidem. Δεκεμβρ).*

407) 1716. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. Νικολάου Βοεβόδα* Οὐγγροβλαχίας: χαρίζει 120 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Διονυσίου*. (Μολδαβιστί). *(7224, ibidem. Μαΐου).*

408) 1717. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. ᾿Αλεξάνδρου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας: χαρίζει 8000 ἄσπρα τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ. (Μολδαβιστί). *(7225, ibidem).*

409) 1717. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. ᾿Ιωάννου Βοεβόδα* Κυρίου τῆς Μολδαβίας: χαρίζει 8000 ἄσπρα τῇ μονῇ τοῦ *Διονυσίου*. *(7225, ibidem. Μαρτίου 24).*

Χρυσόβουλλα τῶν Βοεβοδῶν τῆς Μολδοβλαχίας.

Εἰς Μολδαβικὴν διάλεκτον.

410) 1737. *Γρηγορίου Γκίκα* . . . . *(1737, Ῥωσσικοῦ).*
411) 1744. *᾿Ιω. ᾿Ιωάννου Νικολάου* . . . . *(1744, ᾿Ιουλίου).*
412) 1747. *Τοῦ αὐτοῦ* . . . . *(1747, ibidem).*
413) 1750. *᾿Ιω. Κωσταν. Τσεχάνου ῾Ρακοβίτσα* . . . *(1750, ibid. Αὐγ. 3).*
414) 1758. *Τοῦ αὐτοῦ* . . . . *(1753, ᾿Απριλίου).*
415) 1754. *᾿Ιω. Γρηγορίου Γκίκα* . . . . *(1754).*
περὶ χρηματικῆς βοηθείας τῆς μονῆς τοῦ *῾Ρωσσικοῦ*.

416) 1756. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. Κωνσταντίνου Βοεβόδα*, δι᾿ οὗ χαρίζει τῇ *Λαύρᾳ* 7000 ἄσπρα. (Μολδαβιστί). *(1756, Λαύρα. Νοεμβ. 8).*

417) 1758. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. Θεοδώρου Βοεβόδα* τῆς Μολδοβλαχίας, δι᾿ οὗ χαρίζει τῇ μονῇ τοῦ *῾Ρωσσικοῦ* 150 γρόσια Μολδαβικά. *(1758, ῾Ρωσσικοῦ. ᾿Οκτωμ.).*

σ. 83

418) 1759. *Δωρητήριον ἀρχόντων Κωνσταντίνου καὶ ῾Ραδουκάνου Σλοτιανῶν* διὰ τὰ κτήματα αὐτῶν, δωρηθέντα τῇ μονῇ τοῦ *Ξηροποτάμου*. (῾Ελληνιστί). (῾Υπάρχει σημείωσις). *(1759, Ξηροποτάμ. ᾿Οκτωμβ. 20).*

419) 1759. *Δωρητήριον συνταγματάρχου Κωνσταντίνου Φαλκογιάννου* διὰ τὸ κτῆμα αὐτοῦ, δωρηθὲν τῇ μονῇ τοῦ *Ξηροποτάμου*. (῾Ελληνιστί. ῾Υπάρχει σημείωσις). *(1759, Ξηροποτάμου. Δεκεμβ. 7).*

420) 1760. *῞Ομοιον* ἔγγραφον *᾿Ιωάννου τοῦ Ποστελνίκου*. *(1760, Ξηροποτάμου. Μαρτίου 9).*

421) 1760. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. Σκαρλάτου Γρηγορίου Γκίκα Βοεβόδα* (sic) τῆς Οὐγγροβλαχίας, δι᾿ οὗ χαρίζει 5000 γρόσια τῇ μονῇ τοῦ *Ξηροποτάμου*. (῾Ελληνιστί. ᾿Εσημειώθη περίληψις). *(1760, ibidem. Φεβρουαρ.)*

422) 1760. *Δωρητήριον Πάνου Φιλιππεσκούλου* διὰ 10 ὀκάδες κηροῦ λευκοῦ τῇ μονῇ τοῦ *Ξηροποτάμου*. (῾Ελληνιστί. ᾿Εσημειώθη περίληψις). *(1760, ibid. Μαΐου 30).*

423) 1760. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. Θεοδώρου Βοεβόδα* τῆς Μολδοβλαχίας, περὶ τῆς προσηλώσεως τῇ μονῇ τοῦ *῾Ρωσσικοῦ* τῆς ἡγεμονικῆς ἐκκλησίας τοῦ *῾Αγίου Νικολάου* τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ οἰκιῶν. (᾿Εσημειώθη περίληψις). *(1760, ῾Ρωσσικοῦ).*

424) 1762. *Χρυσόβουλλον Γρηγορίου ᾿Ιωάννου Βοεβόδα* τῆς Μολδοβλαχίας, δι᾿ οὗ χαρίζει τῇ μονῇ τοῦ *῾Ρωσσικοῦ* 150 γρόσια. *(1762, ibidem. ᾿Ιανουαρίου).*

425) 1762. *Τοῦ αὐτοῦ*, ἐπικυροῖ ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ *῾Ρωσσικοῦ* τὴν διαληφθεῖσαν ἐκκλησίαν τοῦ *῾Αγίου Νικολάου*. *(1762, ibidem. ᾿Ιανουαρίου).*

426) 1763. *Γράμμα Κωνσταντίνου Μιχαὴλ ῾Ρακοβίτσα* διὰ τὸ κτῆμα τῆς τοῦ *῾Ρωβαΐου* σκήτεως, *᾿Αλώπου*. *(1763, Ξενοφῶντ.)*

σ. 84

427) 1764. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. Γρηγορίου ᾿Αλεξάνδρου Γκίκα Βοεβόδα* τῆς Μολδοβλαχίας, δι᾿ οὗ χαρίζει 150 γρόσια τῇ μονῇ τοῦ *῾Ρωσσικοῦ*. *(1764, ῾Ρωσσικοῦ. Σεπτεμβ.)*

428) 1764. *᾿Ιω. Στεφάνου Μιχαὴλ ῾Ρακοβίτσα* Κυρίου τῆς Βλαχίας. (Μολδαβιστί). *(1764, ibidem. Μαΐου 20).*

429) 1765. *᾿Ιω. Γρηγορίου ᾿Αλεξάνδρου Γκίκα Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας περὶ τῆς ἄνω εἰρημένης ἐκκλησίας τοῦ *ἁγίου Νικολάου* τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει. *(1765, ibidem. ᾿Απριλίου).*

430) 1766. *Χρυσόβουλλον ᾿Ιω. Σκαρλάτου Γρηγορίου Γκίκα Βοεβόδα* Οὐγγροβλαχίας. Δωρεῖται τῇ μονῇ τοῦ Ξενοφῶντος, ἀνὰ 2 ἄσπρα ἐξ ἑκάστου μέτρου οἴνου, τοῦ ἐξειργασμένου (γρ. ἐξαγομένου) ἐν τῷ νομῷ τοῦ *Βουζέου*. *(1766, Ξενοφῶντος. Νοεμβρ. 16).*

431) 1769. *᾿Ιω. Γρηγορίου Γκίκα Βοεβόδα* περὶ ὁμοίου ἀντικειμένου. *(1769, ibidem. Φεβρουαρ. 23).*

432) 1776. *᾿Ιω. ᾿Αλεξάνδρου ῾Υψηλάντου Βοεβόδα*, ἀντικειμένου ὁμοίου. *(1776, ibidem. ᾿Ιουλίου 8).*

433) 1777. *Χρυσόβουλλον Γρηγορίου Γκίκα Βοεβόδα* Μολδαβίας, δι᾿ οὗ ἐπικυροῖ ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ *Γρηγορίου* μετόχιον, τὸ ἐπονομαζόμενον *Βυζάντιον*, μετὰ τοῦ κτήματος αὐτοῦ. «Δηλοποιοῦμεν διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν». *(1777, Γρηγορίου. ᾿Ιανουαρ. 15).*

Τοῦτό ἐστι μετάφρασις ἐκ τοῦ Μολδαβ. Ὑπάρχει κείμενον.

434) 1776. *Σιγίλλιον Γρηγορίου Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας*, περὶ τῆς παραδοχῆς [1] τῇ μονῇ τοῦ *Γρηγορίου* τῆς ἐκκλησίας τοῦ *ἁγίου Σπυρίδωνος* μετὰ τοῦ ἀμπελῶνος, τῆς εὑρισκομένης ἐν τῷ κτήματι τῆς Μητροπόλεως. (Ἐσημειώθη περίληψις). *(1776, ibidem)*

σ. 85

435) 1778) *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντου Βοεβόδα* Οὐγγροβλαχίας διὰ τὰ κτήματα τῆς τοῦ *Ῥωβαΐου* σκήτεως. *(1778, Ξενοφῶντ. Ἰουνίου 1).*

436) 1778. *Χρυσόβουλλον Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντου Βοεβόδα*, διὰ τὸ μετόχιον τῆς μονῆς τοῦ *Γρηγορίου Βυζάντιον*. *(1778, Γρηγορίου. Ἰανουαρίου 30).*

437) 1778. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ τῆς δωρεᾶς 500 γροσίων τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ. *(1778, ibid.)*

438) 1778. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Κωσταντίνου Δημητρίου Μουρούζη*· χαρίζει τῇ μονῇ τοῦ *Ῥωσσικοῦ* 15 γρόσ. καὶ οἶνον. *(1778, Ῥωσσικόν. Ἰουλίου).*

439) 1780. *(1780)* [2].

440) 1786. *Χρυσόβουλλον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι᾿ οὗ χαρίζει 200 μέτρα οἴνου κτλ. τῇ μονῇ τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. *(1786, ibidem).*

441) 1792. *Χρυσόβουλλον Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου Βοεβόδα*, δι᾿ οὗ δωρεῖται ἅλας τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*. *(1792, Ξενοφῶντος).*

442) 1793. *Χρυσόβουλλον Μιχαὴλ Σούτσου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι᾿ οὗ χαρίζει 200 μέτρα οἴνου κτλ. τῇ μονῇ τοῦ *Ῥωσσικοῦ*. *(1793, Ῥωσσικοῦ).*

443) 1795. *Χρυσόβουλλον Ἰω. Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Καλλιμάχη Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας ἐπικυροῖ ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ *Ῥωσσικοῦ* τὴν ἐκκλησίαν τοῦ *ἁγίου Νικολάου* τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει. *(1795, ibidem).*

444) 1795. *Τοῦ αὐτοῦ*, περὶ δωρεᾶς τῇ μονῇ τοῦ *Ῥωσσικοῦ* 250 γροσίων. *(1795, ibidem).*

[1] Γράφε: παραχωρήσεως.

[2] Ἐνταῦθα ἀναφέρεται ἡ χρονολογία χωρὶς νὰ ὀνομάζηται τὸ χρυσόβουλλον· εἶναι δὲ τοῦ Γοσποδάρου τῆς Μολδαβίας Κωνσταντίνου Δημητρίου Μουρούζη Βοεβόδα περὶ τῶν ἀτελειῶν τῆς μονῆς Δόμνα. (Βλ. Φιλαλήθους, Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος σ. 137).

445) 1796. *Τοῦ αὐτοῦ*, δωρεῖται τὸ ἅλας τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*. *(1796, Ξενοφῶντος).*

σ. 86

446) 1800. *Χρυσόβουλλον Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, δι᾿ οὗ χαρίζει ἅλας τῇ αὐτῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*. *(1800, ibidem).*

447) 1800. *Χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου Ἀλεξάνδρου Μουρούζη Βοεβόδα*, δι᾿ οὗ ἐπικυροῖ τὰ προγενέστερα χρυσόβουλλα τῆς μονῆς τοῦ Ξενοφῶντος, διὰ τὴν συλλογὴν τῶν ἄσπρων, διὰ τὸν οἶνον. *(1800, Ξενοφῶντος. Ἰανουαρ. 11).*

448) 1803. *Τοῦ αὐτοῦ*, δι᾿ οὗ χαρίζει τὸ ἅλας τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*. *(1803, ibidem).*

449) 1803. *Ἰω. Σκαρλάτου Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη* περὶ τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου. *(1803, ibidem).*

450) 1806. *Ἰω. Κωνσταντίνου Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου.* (Μολδαβιστί). Περὶ ὁμοίου ἀντικειμένου. *(1806, Ῥωσσικόν).*

451) 1813. *Ἰω. Ἰωάννου Καρατσᾶ Γεωργίου Βοεβόδα:* ἐπικυροῖ τὴν συλλογὴν χρημάτων διὰ τὸν οἶνον 200 γροσίων τῆς μονῆς τοῦ *Ξενοφῶντος* ἐκ τοῦ *Καραβὰν-Σαραγίου* ἐν Βουκουρεστίῳ. *(1813, Ξενοφῶντ. Μαΐου 14).*

452) 1819. *Χρυσόβουλλον Σκαρλάτου Ἀλεξάνδρου Νικολάου Σούτσου Βοεβόδα*, δι᾿ οὗ ἐπικυροῖ τὰς πρώτας ἐλευθερίας τῆς σκήτεως τοῦ *Ῥωβαΐου*. *(1819, Ξενοφῶντ. Μαΐου 21).*

453) *Ἰω. Μιχαὴλ Γρηγορίου Βοεβόδα*· χαρίζει τὸ ἅλας τῇ μονῇ τοῦ *Ξενοφῶντος*.

454-455 Σημείωσις. Ὑπάρχουσιν ἔτι 22 ἔγγραφα εἰς τὴν *Μολδαβικὴν γλῶσσαν* ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ξενοφῶντος. (Ὑπάρχει σημείωσις). Τὸ ὅλον... 117 ἔγγραφα.

σ. 87

456) 1682. *Χρυσόβουλον Ἰωάννου Σερβάνου Καντακουζηνοῦ Βασσαράβου Βοεβόδα* τῆς Οὐγγροβλαχίας, δι᾿ οὗ ἀφιεροῖ τὸ οἰκοδομηθὲν ὑπ᾿ αὐτοῦ μοναστήριον τοῦ *Κοτροτσανίου* πρὸς τὰ 20 τοῦ Ἄθω μοναστήρια, ἐν τούτῳ, ἵνα αὐτὰ ὠφελῶνται τοῖς εἰσοδήμασιν τῶν κτημάτων αὐτοῦ. *(1682, Λαύρα. Ὀκτωμβ. 15).*

«Ὅτι μὲν πάντα τὰ ὄντα ἐκ τῆς θείας προνοίας».

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Γράμματα Ῥώσσων Βασιλέων καὶ ἄλλα ἔγγραφα.

Ἐν τῇ Λαύρᾳ.

457) 1658. *Γράμμα βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Μιχαηλίδου* περὶ τῆς ἐλεύσεως τῶν Λαυριωτῶν εἰς τὴν Μόσχαν διὰ ἐλεημοσύνην ἐν ἑκάστῳ τετάρτῳ ἔτει. *(7166).*

458) 1694. *Γράμμα Ἰωάννου καὶ Πέτρου τῶν Ἀλεξιδῶν* περὶ τῆς ἰδίας ὑποθέσεως. *(7203, Δεκεμβ. 1).*

Ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων.

459) 1669. *Γράμμα Βασιλέως Ἀλεξίου Μιχαηλίδου,* δι' οὗ ἀφιεροῖ τούτῳ τῷ Μοναστηρίῳ εἰς ἐξουσίαν τὸ μοναστήριον τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* ἐν Μόσχᾳ. *(7177).*

σ. 88 460) 1776. *Κόπια* δωρηθεῖσα κατὰ τὴν διαταγὴν τῆς ἁγιωτάτης Πανρωσσικῆς Συνόδου ἐκ τοῦ ὀνομαστικοῦ τῆς αὐτῆς αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος Διατάγματος τῷ Ἑλληνικῷ τοῦ *ἁγίου Νικολάου* μοναστηρίῳ τῷ ἐν Μόσχᾳ. *(1766, Ἰουλίου 17).*

Ἐν τῇ τοῦ Βατοπαιδίου.

461) 1588. *Γράμμα Θεοδώρου τοῦ Ἰωαννίδου,* δι' οὗ παραχωρεῖται τοῖς Βατοπαιδινοῖς νὰ συλλέγωσιν ἐλεημοσύνην ἐν τῇ Μόσχᾳ. *(7097, Σεπτεμβ.).*

462) 1626. *Γράμμα Μιχαὴλ τοῦ Θεοδωρίδου·* παραχωρεῖ τοῖς αὐτοῖς ἔρχεσθαι διὰ ἐλεημοσύνην ἐν ἑκάστῳ τετάρτῳ ἔτει. *(7134, Ἰανουαρ. 11).*

463) 1655. *Γράμμα Ἀλεξίου τοῦ Μιχαηλίδου·* ἀφιεροῖ πλουσίαν ἐλεημοσύνην διὰ τὰ προσκομισθέντα καὶ ἀφεθέντα ἐν τῇ Μόσχᾳ ἱερά: ὡς τὸν Ζωοποιὸν Σταυρόν, κεκοσμημένον ὑπὸ τοῦ *Ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου,* καὶ τὴν κάραν τοῦ *ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.* *(7163).*

464) 1688. *Γράμμα Βασιλέων Ἰωάννου, Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ Σοφίας* ἀδελφῆς αὐτῶν, δι' οὗ παραχωρεῖται τοῖς Βατοπαιδινοῖς τοῖς μὴ λαβοῦσιν ὀπίσω τὰ ἄνωθι εἰρημένα ἱερά, ἔρχεσθαι ἐλευθέρως διὰ ἐλεημοσύνην ἐν τῷ ἑκάστῳ τετάρτῳ ἔτει... *(7196, Μαρτίου 16).*

σ. 89

Ἐν τῇ τοῦ Φιλοθέου.

465) 1641. *Γράμμα Μιχαὴλ τοῦ Θεοδωρίδου.* Παραχωρεῖ τοῖς Φιλοθεΐταις νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν Μόσχαν διὰ ἐλεημοσύνην ἐν ἑβδόμῳ ἢ ὀγδόῳ ἔτει. *(7150, Νοεμβ. 25).*

Ἐν τῇ τοῦ Ἐσφιγμένου.

466) 1656. *Γράμμα Ἀλεξίου τοῦ Μιχαηλίδου·* παραχωρεῖται τοῖς Ἐσφιγμενίταις νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν Μόσχαν διὰ ἐλεημοσύνην ἐν τῷ 5ῳ ἔτει. *(7164).*

Ἐν τῇ τοῦ Ῥωσσικοῦ.

467) 1591. *Γράμμα Θεοδώρου τοῦ Ἰωαννίδου,* περὶ τῆς ἐλεύσεως εἰς τὴν Μόσχαν τῶν Ῥώσσων διὰ ἐλεημοσύνην, δυνάμει τοῦ Γράμματος *Ἰωάννου τοῦ Βασιλειάδου.* *(7100, Σεπτεμβ. 3).*

468) 1626. *Γράμμα Μιχαὴλ τοῦ Θεοδωρίδου* περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως... *(7134, Ἰουλίου 22).*

469) 1660. *Γράμμα Ἀλεξίου τοῦ Μιχαηλίδου* περὶ ἐλεύσεως εἰς τὴν Μόσχαν διὰ ἐλεημοσύνην ἐν τῷ τετάρτῳ ἢ πέμπτῳ ἔτει. *(7168, Φεβρ. 29).*

σ. 90 470) 1690. *Γράμμα Βασιλέων Ἰωάννου καὶ Πέτρου,* δι' οὗ ἐπικυροῦσι τοῦ πατρὸς αὐτῶν τὸ γράμμα. *(7198, Μαΐου 31).*

471) 1591. *Γράμμα τοῦ τῆς Ῥωσσίας Πατριάρχου Ἰώβ,* δι' οὗ αὐτὸς προσκαλεῖ πάντας τοὺς Ὀρθοδόξους Ῥώσσους νὰ δώσωσιν ἐλεημοσύνην τῷ ἐν Ἄθῳ *Ῥωσσικῷ* Μοναστηρίῳ. *(7099, Μαΐου 6).*

Ἐν τῇ τοῦ Χιλανδαρίου.

472) 1564. *Γράμμα τοῦ Βασιλέως Ἰωάννου Βασιλειάδου,* δι' οὗ ἀφιεροῖ τῇ μονῇ τοῦ *Χιλανδαρίου* ἔπαυλιν μετὰ τῶν Παλατίων ἐν τῇ νέᾳ πόλει *Κιταΐῳ* (Κίνας), πλησίον τῆς τοῦ *Οὐστουζίου* ἐπαύλεως (ὄνομα τῶν Παλατ. τοῦ Κρεμλίνου). *(7072, Μαρτίου).*

473) 1652 καὶ 1684. *Γράμμα Ἀλεξίου Μιχαηλίδου* περὶ τῆς ἰδίας ἐπαύλεως. Ὄπισθεν τοῦ αὐτοῦ Γράμματος ὑπο- *(7161, Σεπτεμβ. 7192).*

γράφεται ὅτι ἡ ἔπαυλις μετὰ τῶν Παλατίων ἀντηλλάγη μὲ δόσιν 100 ῥουβλίων.

474) 1658. *Γράμμα Ἀλεξίου Μιχαηλίδου* περὶ τῆς ἐλεύσεως εἰς τὴν Μόσχαν διὰ ἐλεημοσύνην, κατὰ τὸ ἕβδομον ἔτος. *(7166, Ἰουνίου 3).*

1684. Ὄπισθεν: «*Ἰωάννης καὶ Πέτρος Ἀλεξίδαι ἐπεκύρωσαν τοῦτο τὸ Γράμμα*». *(7192).*

σ. 91

Ἐν τῇ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου.

475) *Γράμμα Μιχαὴλ Θεοδωρίδου*, περὶ ἐλεύσεως εἰς τὴν Μόσχαν διὰ ἐλεημοσύνην ἐν τῷ ἕκτῳ ἔτει. *(Ἀπετρίβη τὸ ἔτος).*

476) 1763. *Ἔγγραφος ἀπόδειξις ἐκ τῆς ἁγιωτάτης Ῥωσσικῆς Συνόδου* περὶ ἐλεύσεως πρὸς παραλαβὴν τῶν 35 ῥουβλίων τῆς κατ᾽ ἔτος ἐλεημοσύνης ἐν τῷ ἕκτῳ ἔτει. *(1763, Φεβρ. 18).*

Ἐν τῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου.

477) 1754. *Γράμμα τῆς αὐτοκρατείρας Ἐλισάβετ τῆς Πετρίδος*, περὶ ἐλεύσεως εἰς τὴν Μόσχαν διὰ ἐλεημοσύνην ἐν τῷ πέμπτῳ ἔτει. *(7262, Μαΐου 13).*

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

Ἐκτὸς ὅλων τῶν διαληφθέντων ἐγγράφων ἐσυλλέχθησαν καὶ τὰ ἑξῆς:

478) *Ἑλληνικὴ ἐπιγραφή*, ἐπὶ μικρᾶς μαρμαρινῆς πέτρας, βεβαιούσης τὴν ὕπαρξιν πόλεως Ἀκράθως ἐν τῷ Ἄθωνι. *(1, ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Ἁγίας Ἄννης).*

479-492) *Αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ* ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων (σαρκοφάγων) τῶν κατοίκων τοῦ Ἄθω ἐν τῷ Ἐσφιγμένῳ, Βατοπαιδίῳ καὶ Λαύρᾳ. *(4, ἐν τῷ Ἐσφιγμ. Βατοπ. Λαύρᾳ).*

493) *Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ κρανίου Σελευκίου*, ἀρχηγοῦ τῆς σκήτεως *Μπογοδορίτσης (Ξυλουργοῦ)* τῆς τοῦ Ρωσσικοῦ. *(1, ἐν ταύτῃ τῇ σκήτῃ).*

σ. 92 494) *Σκήτεως ἐπιγραφή*, διαφωτίζουσα τὴν ἱστορίαν ταύτης τῆς σκήτεως.

495-674) *Ἐπὶ διαφόρων οἰκοδομῶν* τῶν Μονῶν ἐπιγραφαὶ 180 ἐν ταῖς διαφόροις γλώσσαις. *(Ἐν ὅλῳ 180 ἐν τοῖς Μοναστηρίοις.*

675-677) *Αἱ ἐπὶ τῶν Σταυρῶν ἐπιγραφαί* . . . . . . *3 ἐν Βατοπαιδίῳ καὶ ἐν τῷ τοῦ ἁγ. Παύλου.*

678-722) *Τῶν ἱστορικῶν ἐπιγραφῶν* ἐν τοῖς Βιβλίοις 45 ἀντεγράφησαν. *Ἐν διαφόροις Μοναστηρίοις 45).*

Ἐπιγραφαὶ ἐν ὅλῳ . . . . 234.[1]

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Σλαβικοῦ Τύπου ἐτυπώθη διαταγῇ (1493) *Γιούργου Τσερνοβίκου*[2]	1
Τῇ διατάξει (1513) *Ἰω. Βασσαράβα Βοεβόδα*	2
Ἐτυπώθη 1519 ἐν Βενετίᾳ	1
Ἐτυπώθη 1520 ἐν Βενετίᾳ	2
Ἐτυπώθη 1527 ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς Ἰταλίας	1
Συνεγράφη 1539 ἐν τῇ Μητροπόλει τῆς *Γραδτσανίτσης* καὶ ἐτυπώθη ἄγνωστον ποῦ.	
Ἐτυπώθη 1552 ἐν Δουβρωβνικίῳ	2
Ἐτυπώθη 1554 ἐν Βενετίᾳ	1
Ἐτυπώθη 1566 ἐπὶ τοῦ Πεκίου Ἀρχιεπισκόπου *Μακαρίου*, ἄγνωστον ποῦ.	
σ. 93 Ἐτυπώθη 1603 ἐπὶ *Κωνσταντίνου τοῦ Ὀστρώζκου.*	1
Ἄνευ σημειώσεων τῶν ἐτῶν ὡς ἐκ τῆς διαφθορᾶς	3
Ἐτυπώθη 1538 ἐν Βενετίᾳ	1
καὶ τὸ ὅλον . . .	17

Τῶν πιστῶν ἀπεικονίσεων (fac-similes) ἐκ τῶν εἰκόνων, πορτρέτων, Σταυρῶν, τῶν ἁγίων Δισκοποτήρων, χειρογράφων, ἐγγράφων καὶ χαρτῶν ἐν φυλλαδίοις 102. Ἔν τισι φυλλαδίοις κεκολλημένα εἰσὶν ἀνὰ 3 καὶ 4 καὶ 5 ἀντίτυπα. Ἀντίτυπα τῶν Ἑλληνικῶν χρυσοβούλλων ἄρχονται ἐκ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισχῆ. Τὰ δὲ Σερβικὰ — Ἐκ τοῦ *Στεφάνου Νεμάνη* — Ὑπάρχουσιν σ. 94 ἔτι ἀντίτυπα ἐκ γραμμάτων τῶν τῆς Βουλγαρίας βασιλέων καὶ διαφόρων Πατριαρχῶν. Αἱ ὑπογραφαί, τῶν τῆς ῥωσσίας Πατριαρχῶν: *Ἰώβου* καὶ *Φιλαρέτου.* κ.τ.λ. κ.τ.λ.

---

[1] Αἱ σπουδαιόταται αὗται ἐπιγραφαὶ διεσκορπίσθησαν ἐν τῇ 10τόμῳ Ἀθων. Ἱστορίᾳ τοῦ Οὐσπένσκη. Πρῶτος δὲ οὗτος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὸ λίαν χρήσιμον τοῦτο διὰ τὴν ἱστορίαν ὑλικόν. Ἐκ τοῦ Οὐσπένσκη ὡδηγήθησαν εἰς τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἀθων. ἐπιγραφῶν ἔπειτα οἱ Γαλάται (Recueil des inscriptions κτλ.) καὶ ἄλλοι εὐμαρῶς ἤντλησαν.

[2] Τί σημαίνει ἐνταῦθα «ὁ χαρακτὴρ τοῦ Σλαβικοῦ τύπου;» Οὐδὲν ἄλλο, νομίζω, εἰμὴ τὰ ἀρχέτυπα τῶν ἐκδοθέντων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἐν Ρουμανίᾳ εἰς ἀντικατάστασιν τῶν Λατινικῶν. (Βλ. περὶ τούτου N. Jorga, Istoria Bisericii Romanesti κτλ. τόμ. I (Vâlenii-de-Munte 1908) IX σ. 135 ἑ. βλ. ἐν τῷ Πίνακι ἐν λ. Evanghelia. Θ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν Ἑλλ. σχολῶν ἐν Ῥουμανίᾳ σ. 32-33). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Οὐσπένσκης δὲν ἀναφέρει ποῦ εὑρίσκονται τὰ βιβλία ταῦτα, φαίνεται ὅτι ἀπεκόμισεν αὐτὰ οἴκοι. Ἔκδοσιν τοῦ 1493 οὐδεὶς μνημονεύει,

('Εκ τῆς ἐφημερίδος τοῦ 'Υπουργείου τῆς τοῦ Λαοῦ ἐκπαιδεύσεως τοῦ 1847 (ἀριθ. 7 καὶ 8).

'Ιδοὺ τὰ τοῦ Βατοπαιδίου Χρυσόβουλλα καὶ τὰ λοιπὰ ἐπίσημα ἔγγραφα αὐτοῦ.

1) 1302. *Χρυσόβουλλον* "Ελληνος Αὐτοκράτορος *'Ανδρονίκου* 6810 περὶ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου. — *6810.*

2) 1322. *Χρυσόβουλλον 'Ανδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου,* περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς τοῦ *Προδρόμου μονῆς* ἐν τῇ πόλει τῆς Βερροίας, οἰκοδομηθείσης μὲν ὑπὸ τοῦ *Σεβαστοῦ Θεοδώρου τοῦ Σαρανδηνοῦ,* καὶ ἀσφαλισθείσης διὰ κτη- (σ. 95) μάτων, ἅτινα ὁ *'Ανδρόνικος* ἐχαρίσατο τούτῳ τῷ *Σεβαστῷ* διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ. — *6830.*

3) 1329. *Χρυσόβουλλον 'Ανδρονίκου* περὶ διαφόρων κτημάτων τῆς Μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου. — *6837.*

4) 1344. *Χρυσόβουλλον 'Ιωάννου τοῦ Παλαιολόγου* διὰ τὸ τοῦ Βατοπαιδίου μετόχιον τοῦ *Προσφορίου.* — *6852.*

5) 1357. *Χρυσόβουλλον* τοῦ αὐτοῦ περὶ διαφόρων κτημάτων ταύτης τῆς μονῆς. — *6865.*

6) 1357. *Χρυσόβουλλον* τοῦ αὐτοῦ, παραχωροῦντος τῷ Βατοπαιδίῳ τὸ δικαίωμα ἔχειν θαλασσόπλουν πλοῖον, χωροῦν ἐν ἑαυτῷ ἕως 700 μόδια. — *6865.*

7) 1407. *Χρυσόβουλλον 'Ιωάννου τοῦ Παλαιολόγου* τοῦ ἐν μοναχοῖς *'Ιωάσαφ* [1] δοθὲν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου ἐπὶ τοῦ (σ. 96) δικαιώματος τοῦ λαμβάνειν τὸ δέκατον ἐκ τῶν βασιλικῶν κτημάτων ἐν *Κασσάνδρᾳ.* — *6915.*

8) 1414. *Χρυσόβουλλον Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου,* διὰ τὸ κτῆμα τούτου τοῦ Μοναστηρίου. *Χαουκλῆ* ἐν τῇ νήσῳ τῆς Λήμνου. — *6922.*

9) 1456. *Χρυσόβουλλον 'Αλφόνσου, Βασιλέως τῆς 'Αραγωνίας, Σικελίας* κ.τ.λ. δοθὲν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου καὶ παντὶ τῷ 'Αγίῳ "Ορει διὰ τοὺς πειρατάς. (Λατινιστί). — *1456.*

10) 1368. *Σιγιλλιῶδες γράμμα* τοῦ μεγάλου χαρτουλαρίου διὰ τὴν γῆν τοῦ μεγάλου *Δομεστίκου 'Αλεξίου τοῦ Λασκάρεως Μετοχίτου,* πέριξ τῆς Θεσσαλονίκης. — *6876.*

11) 1369. *'Αφιερωτήριον γράμμα τοῦ αὐτοῦ Λασκάρεως,* ἀφιερώσαντος τὴν διαληφθεῖσαν γῆν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Βατοπαιδίου. — *6877.*

[1] Βλ. ἀνωτ. ἀριθ. 105 σημ.

12) 1490. *Γράμμα τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Διονυσίου* δοθὲν τῷ Μητροπολίτῃ τῆς *Βερροίας Μεθοδίῳ* μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ. — *6998.*

13) 1622. *Σιγίλλιον τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου Κυρίλλου,* περὶ τοῦ τῆς Βατοπαιδίου μετοχίου τοῦ *Προσφορίου.* — *7130.*

14) 1346. *Χρυσόβουλλον Στεφάνου τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας,* περὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου. — *6854.*

15) 1452. *Χρυσόβουλλον τοῦ τῆς Σερβίας Δεσπότου Γιούργου,* (σ. 97) περὶ τῆς ἐτησίου συνεισφορᾶς 60 λιτρῶν ἀργυρίου τῇ μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου. — *6960.*

16) 1606. *Δωρητήριον ἔγγραφον τῆς ἡγεμονίδος "Αννης Γόλιας* περὶ τῆς προσηλώσεως πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπαιδίου τοῦ τῆς 'Αναλήψεως Ναοῦ, τοῦ ἐν τῷ 'Ιασίῳ. — *7114.*

17) 1606. *Χρυσόβουλλον 'Ιω. 'Ιερεμίου Μογίλα, Βοεβόδα* τῆς Μολδαβίας, τὸ ἐπικυροῦν τὸ δωρητήριον τῆς ἡγεμονίδος "Αννης τῆς Γόλιας. — *7114.*

18) 1589. *Γράμμα βασιλέως τῆς 'Ρωσσίας Θεοδώρου τοῦ 'Ιωαννίδου,* παραχωροῦντος τὴν ἄδειαν τοῖς Βατοπαιδινοῖς συλλέγειν ἐλεημοσύνην ἐν Μόσχᾳ. — *7097.*

19) 1626. *Γράμμα βασιλέως τῆς 'Ρωσσίας Μιχαὴλ τοῦ Θεοδωρίδου,* παραχωροῦντος τὴν ἄδειαν ἔρχεσθαι διὰ ἐλεημοσύνην ἐν ἑκάστῳ τετάρτῳ ἔτει. — *7134.*

20) 1655. *Γράμμα βασιλέως τῆς 'Ρωσσίας 'Αλεξίου τοῦ Μιχαηλίδου,* δι' οὗ χαρίζει τῇ μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου πλουσίαν ἐλεημοσύνην, διὰ τὰ κομισθέντα καὶ ἀφεθέντα ἐν τῇ Μόσχᾳ ἱερὰ ἤτοι: τὸν ζωοποιὸν Σταυρόν, τὸν κεκοσμημένον ὑπὸ τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου,* καὶ τὴν κάραν τοῦ *ἁγίου 'Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.* — *7163.*

21) 1658. *Γράμμα βασιλέων 'Ιωάννου καὶ Πέτρου* καὶ τῆς ἡγεμονίδος *Σοφίας, τῶν 'Αλεξιδῶν,* παραχωρούντων τοῖς Βατοπαιδινοῖς τοῖς μὴ λαβοῦσιν ὀπίσω τὰ διαληφθέντα ἱερὰ κειμήλια, νὰ ἔρχωνται ἐλευθέρως εἰς τὴν Ρωσσίαν διὰ τὴν ἐλεημοσύνην ἐν ἑκάστῳ τετάρτῳ ἔτει. — *7166.*

Αὐτὰ εἶδεν ἐν τῷ Βατοπαιδίῳ ὁ ἀρχιμανδρίτης κύριος *Πορφύριος Οὐσπένσκϊη,* ταῦτα καὶ ἐσημείωσεν ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτοῦ κατὰ τὸ 1845 ἐπὶ τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἐν τῷ 'Αγίῳ "Ορει τοῦ "Αθωνος.

Π. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ Βατοπαιδινός.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΟΥ

Τοσαῦτα κατώρθωσε νὰ ἴδῃ καὶ περιγράψῃ, πλεῖστα δὲ καὶ ἀντιγράψῃ, ὁ Οὐσπένσκης ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Ἄθω. Βεβαίως καὶ ταῦτα μέρος μόνον ἐλάχιστον ἀποτελοῦσι τοῦ ἀνεξερευνήτου, δυστυχῶς, εἰσέτι πλούτου, τοῦ περιεχομένου ἐν σακκούλαις, εἰς τὰς πλείστας τοὐλάχιστον τῶν μονῶν. Ἠδύνατο νὰ ἴδῃ πλείω, χάρις εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην, δι' ἧς περιέβαλον αὐτόν, ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος, πάντες οἱ μοναχοί. Διατὶ δὲν τὸ ἔπραξεν, ἀγνοοῦμεν. Ἴσως ἐπεφυλάχθη δι' ἄλλην ἐπίσκεψιν. Τοῦτο δὲ ἀσφαλῶς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς Σλαβικὰς μονὰς λ.χ. Τοῦ Χιλιανδαρίου, ἧς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ὀγκώδη ἀποτελοῦσι τόμον ἐκδοθέντα. (Παράτ. ΙΖ΄ τόμου Βυζαντινῶν Χρονικῶν Πετρουπόλεως 1898), V (Actes de Chilandar). Μόνον Ἑλληνικὰ ἔγγραφα ὑπάρχουσιν 171 καὶ χρυσόβουλλα μόνον τοῦ *Ἀνδρονίκου γέροντος* εἶναι 28 καὶ *τοῦ νεωτέρου* 17, ὧν οὐδὲ ἓν ὑπάρχει ἐν τῷ Καταλόγῳ. Ἐπίσης ὁ τῷ 1873 ἐκδοθεὶς τόμος τῶν ἐγγράφων τοῦ Ρωσσικοῦ ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 618, καὶ ὅμως καὶ ταύτης τῆς μονῆς τρία καὶ μόνα Ἑλλ. χρυσόβουλλα συναντῶμεν ἐν τῷ Καταλόγῳ. Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ διὰ τὰ 67 Ἑλληνικὰ ἔγγραφα τῆς τοῦ Ζωγράφου (βλ. παράρτ. ΙΓ΄ τόμου Βυζαντινῶν Χρονικῶν Πετρουπόλεως, Actes de Zographou): Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς μονὰς μέρος μόνον τῶν ἐγγράφων περιειργάσθη· ἐπὶ παραδείγμ. ἐν Λαύρᾳ χρυσόβουλλα τοῦ *Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ* ἀναφέρει μόνον 3 ἐκ τῶν νῦν σῳζομένων 12. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ Κατάλογος οὗτος ὑπάρχει ὁ πλουσιώτερος καί, τολμῶ εἰπεῖν, ὁ μοναδικός, περιλαμβάνων ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν χιλιάδα ἐγγράφων, ὅσα οὐδὲ εἰς ὄψιν κἂν ἦλθον ἄλλου τινὸς ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ Ἄθω ἐπισκεπτῶν. Καὶ εἶναι ἄξιος εὐγνωμοσύνης ὁ ἀοίδιμος Οὐσπένσκης, διότι παρέσχε τοῖς φιλολόγοις τὴν πρώτην ἀφορμὴν καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς πρὸς συγγραφὴν τῆς Ἀθωνικῆς ἱστορίας.

Ἔγραφον ἐν μονῇ Μεγίστῃ Λαύρᾳ τοῦ Ἄθωνος ἔτους σωτηρίου αϡλα΄, Αὐγούστου ιζ΄.

Γ. ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ

Χάριν μοι δός, ἄναξ, τῷ πεπονηκότι,
τὸν δ' ὀξυγράφον εὔθυνον Θεόδουλον.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΜΟΝΑΣ ΕΙΣ ΑΣ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ [1]

[1] Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ὁ αὔξων.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ΕΝ ΤΩ Α΄ ΜΕΡΕΙ (ΤΟΜ. Ζ΄).

Σελ.				
183.26	ἀντὶ Δαπόντες γράφε Χριστόφορος Ξηροποταμηνός.			
184. 7	» Δεύτερος ὁ γνωστὸς Δαπόντες κτλ. γράφε: Δεύτερος Χριστόφορος ὁ Ξηροποταμηνὸς ἐν τῷ «Ἐγχειριδίῳ» (Βενετίᾳ 1776) περιέλαβεν ἐν τέλει (σ. 53-92) 4 τὰ ἐπισημότερα ἔγγραφα τῆς μονῆς Ξηροποτάμου, ἅπερ ἀνεδημοσίευσεν... (Οὕτω διορθωτέα καὶ ἡ αὐτόθι σχετικὴ ὑποσημείωσις).			
186.10	μετὰ τὸ Λαυριώτης πρόσθες· ὁ ἄνω μνημονευθείς.			
187.31	Συγγραφέα τοῦ ἔργου τούτου ὑπολαμβάνω τὸν Ἰβηρίτην ἀρχιμανδρίτην Θεόκλητον τὸν Πολυΐδην, περὶ οὗ διὰ μακροτέρων ἀλλαχοῦ.			
195.22	Οὐχὶ ὀρθῶς ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ τὸ ἔργον τοῦτο, ἅτε μὴ περιέχον ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Ἄθω.			
207. 1	ἀντὶ	1573	γράφε	1574
207.21	»	971	»	969
207.24	»	971	»	969
212.31	»	1280	»	1283
217. 7	» Ἀβραδιὰ δύο χωρία πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης μίτι καὶ Νεοχώρι γρ. διὰ τὰ δύο χωρία πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβραμίτι καὶ Νεοχώρι.			

ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

Τὸ φρούριον τοῦ Βόλου κεῖται εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς νῦν νεωτέρας πόλεως ἐπὶ γηλόφου χωματώδους, ὁμοίου μὲ ἐκείνους τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀνήκουσιν εἰς προϊστορικοὺς συνοικισμοὺς τῆς νεολιθικῆς καὶ χαλκῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν ἐπιχωμάτωσιν τοῦ λιμένος Βόλου, ἀνασκαφέντων τῶν κρασπέδων τοῦ λόφου τούτου πρὸς λῆψιν χωμάτων διὰ τὴν ἐπίχωσιν, ἀνευρέθησαν τάφοι μετ' ἀγγείων τῆς χαλκῆς ἐποχῆς.

Ὁ ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου συνοικισμὸς ὑπῆρξε συνεχὴς καὶ ἀδιάκοπος μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Χρ. Τσούντας ἀνεγνώρισεν ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἰωλκοῦ [1], τὴν γνώμην δὲ ταύτην παρεδέξαντο καὶ οἱ κ. Κ. Κουρουνιώτης [2], A. J. B. Wace [3] καὶ Α. Σ. Ἀρβανιτόπουλος [4]. Ἀλλὰ καὶ ὁ μῦθος τοῦ Ἰάσονος, διερχομένου τὸν Ἄναυρον ἐν πλημμύρᾳ καὶ ἀπολέσαντος τὸ σανδάλιον αὐτοῦ καὶ οὕτω ἐμφανισθέντος ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰωλκοῦ Πελίου μονοσανδάλου, δηλοῖ ὅτι ἡ θέσις τῆς Ἰωλκοῦ ἔδει νὰ εἶναι ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ φρουρίου Βόλου, *Ἄναυρος* δὲ ποταμὸς εἶναι ὁ νῦν Ξηριᾶς ποταμός, ῥέων, ὡς καὶ πάλαι, κατὰ Στράβωνα, πλησίον τῆς Δημητριάδος, ἧς τελευταίως ἡ θέσις ὡρίσθη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν μεταξὺ Μπουρμπουλήθρας καὶ Παλαιῶν Ἀλυκῶν, δυτικομεσημβρινῶς τοῦ Βόλου.

Καὶ ἡ μὲν προϊστορικὴ Ἰωλκὸς βεβαιοῦται πλέον ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τοῦ φρουρίου Βόλου· ἡ θέσις ὅμως αὐτῆς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἠμφεσβητήθη· ὁ μὲν Wace ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ τῶν ἱστορικῶν χρόνων Ἰωλκὸς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἐπισκοπῆς ἐν Ἄνω Βόλῳ [5], ἐγὼ δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Γορίτσης, ἀνατολικῶς τοῦ Βόλου [6]. Καὶ ἂν δὲ παραδεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ κ. Τσούντα, ὅτι πιθανῶς κατὰ τοὺς ὑστέρους ἱστορικοὺς χρόνους μετηνά-

[1] Χρ. Τσούντα, Αἱ προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, Ἀθῆναι 1908, σ. 400, σημ. 2.

[2] Κ. Κουρουνιώτη, Θολωτὸς Μυκηναϊκὸς τάφος ἐν Καπακλὶ τοῦ Βόλου, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1906, σ. 211 - 239.

[3] A. J. B. Wace, Journal of Hellenic Studies, τόμ. XXVI 1906, σ. 154.

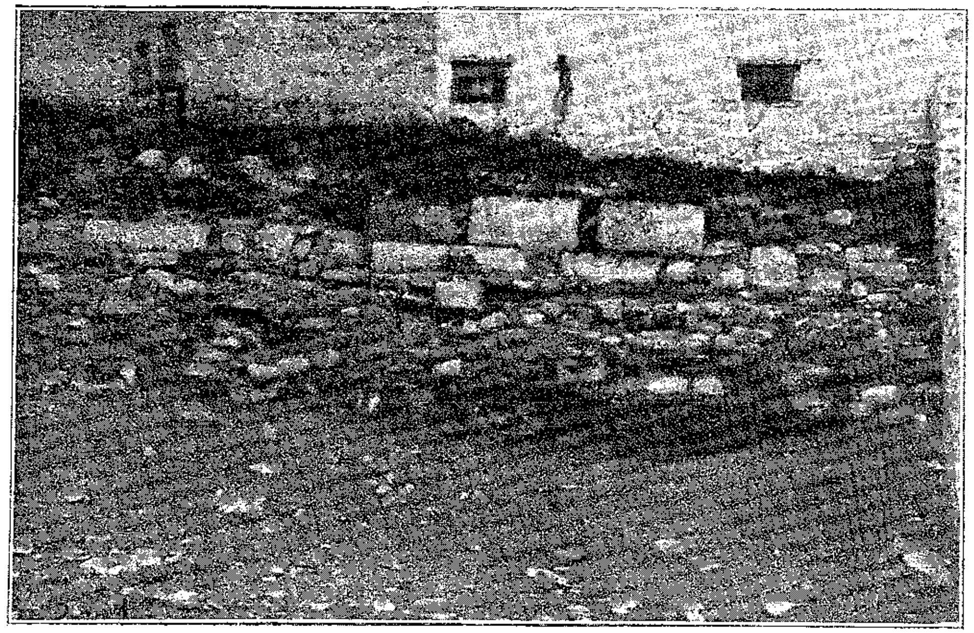
[4] Βλ. Α. Σ. Ἀρβανιτόπουλον, εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1910, σ. 157. 170.

[5] A. J. B. Wace, Ἔνθ' ἀνωτέρω.

[6] N. J. Giannopoulos, Iolkos, ἐν Athen. Mitteilungen, 1913, σ. 20 - 30.

στευσαν οἱ Ἰώλκιοι εἰς ὑψηλότερα μέρη παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πηλίου, ἐλλείψει ὀχυρότητος ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ φρουρίου Βόλου, πάντως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ παρέμειναν καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους ἱστορικοὺς καὶ Ῥωμαϊκοὺς χρόνους τὰ ἱερά, καὶ ἰδίως ὁ ναὸς τῆς Ἰωλκίας Ἀρτέμιδος, ἧς ἀνευρέθη ἐπίκρανον ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας φέρον ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τῇ *Ἰωλκίᾳ Ἀρτέμιδι* καὶ ἀποκείμενον ἐν τῷ Μουσείῳ Ἁλμυροῦ [1].

Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ φρουρίου Βόλου συνοικισμὸς ὑφίστατο



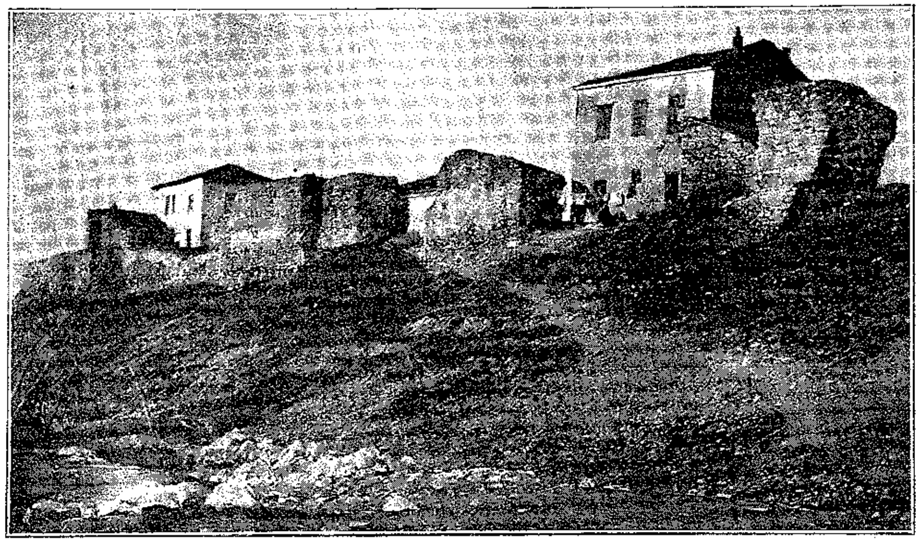
Εἰκ. 1. Θεμέλια δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ φρουρίου Βόλου.

ἀκμαῖος κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ συνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ μεσοβυζαντινούς, ἐξηκολούθησε δὲ καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀδιακόπως. Τεκμήρια τούτου εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν χωμάτων ἐκ τῶν προπόδων τοῦ λόφου ἀνεκαλύφθησαν Ρωμαϊκοὶ τάφοι καὶ Ρωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον [2]. Ἐπίσης ὅτι δυτικῶς τοῦ φρουρίου Βόλου κατὰ τὴν ἀνόρυξιν θεμελίων τοῦ ἐργοστασίου τῆς Θεσσαλικῆς Ἑταιρίας Οἰνοπνευματοποιΐας τῷ 1920 ἀνεκαλύφθη παρουσίᾳ ἡμῶν

[1] Δελτίον τῆς ἐν Ἁλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἑταιρείας «Ὄθρυος», τεῦχος Ζ', 1911, σ. 29-31.

[2] Ἔγραψε περὶ αὐτῶν ἄλλοτε ὁ μακαρίτης Περικλῆς Α. Ἀποστολίδης ἐν τῇ ἐν Βόλῳ ἐκδιδομένῃ ἐφημερίδι «Φωνὴ τοῦ Λαοῦ».

παλαιοχριστιανικὸν νεκροταφεῖον, περιέχον κατὰ τετράγωνα κεχωρισμένα διὰ τοίχου πηλοκτίστου συστάδας τάφων (ἴσως οἰκογενειακῶν) κιβωτιοσχήμων καὶ καμαρωτῶν, δισώμων καὶ τρισώμων (bissomus, trissomus), ἐχόντων εἰσόδους πρὸς ἀνατολὰς καὶ κλίμακας κτιστὰς διὰ 5 βαθμίδων, δι᾽ ὧν κατήρχετό τις εἰς αὐτοὺς καὶ ψηφιδωτὸν δάπεδον οἰκοδομήματος πρὸς βορρᾶν τοῦ νεκροταφείου [1]. Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτοῦ, ἀνασκαπτομένων τῶν θεμελίων τοῦ νῦν ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, ἀνεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια παλαιοῦ Χριστιανικοῦ ναοῦ μετ᾽ ἀρχιτεκτονικῶν γλυ-



Εἰκ. 2. Τμῆμα δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ φρουρίου Βόλου.

πτῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ τάφου κτιστοῦ, καμαρωτοῦ, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, παρὰ τὴν κόγχην, ἴσως ἐπισκόπου τινός [2].

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον τεκμήριον τῆς ἀκμῆς τοῦ συνοικισμοῦ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους εἶναι τὸ τεῖχος τοῦ φρουρίου [3]. Τὰ θεμέλια τοῦ τείχους τούτου κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ συνίστανται ἐκ μεγάλων ἀρχαίων ὀρθογωνίων ὀγκολίθων, ὧν τινες ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, εἰλημμένοι ἐξ ἀρχαίων κτιρίων (εἰκ. 1). Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι τὸ τεῖχος εἶναι

[1] Ἔκθεσιν μετὰ διαγράμματος περὶ τοῦ νεκροταφείου τούτου καὶ τοῦ βορείως αὐτοῦ κειμένου ψηφιδωτοῦ δαπέδου ὑπεβάλομεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τῷ 1920.

[2] Βλ. Α. Ἀρβανιτόπουλον, ἐν Πρακτ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. 1910, σελ. 168 - 169, καὶ 1911 σ. 294 - 305.

[3] Τοῦτο κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως Τρικούπη ἐκρημνίσθη εἴς τινα σημεῖα μέχρις ἐδάφους.

παλαιοχριστιανικόν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Προκόπιος ἀναφέρει ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνεγερθέντων ἢ ἐπισκευασθέντων φρουρίων ἦτο καὶ τὸ φρούριον τῆς Δημητριάδος («Κάστρον Δημητριάς»), ἐν δὲ τῇ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἀνακαλυφθείσῃ θέσει τῆς Δημητριάδος μεταξὺ Μπουρμπουλήθρας καὶ Παλαιῶν Ἁλυκῶν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, σῴζονται μόνον τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου τείχους Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, οὐδαμοῦ δὲ φαίνονται ἴχνη ἀσβεστοκτίστου τείχους, ἕπεται φυσικῶς ὅτι ὡς Ἰουστινιάνειον τεῖχος τῆς Δημητριάδος δέον νὰ θεωρήσωμεν τὸ τοῦ φρουρίου Βόλου, τὸ ὁποῖον ἀφίστατο τῆς Δημητριάδος περὶ τὰ 20 λεπτὰ τῆς ὥρας [1]. Δυνάμεθα ἑπομένως νὰ θεωρήσωμεν τὸν συνοικισμὸν τοῦ φρουρίου Βόλου ὡς προάστιον τῆς Δημητριάδος τῶν Ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων καὶ τὸ δυτικῶς αὐτοῦ ἀνακαλυφθὲν παλαιοχριστιανικὸν νεκροταφεῖον ὡς νεκροταφεῖον πιθανῶς τῆς Δημητριάδος, διότι Χριστιανικὸν νεκροταφεῖον ἐν Δημητριάδι δὲν ἀνευρέθη, πλὴν μεμονωμένων τάφων τινῶν Βυζαντινῶν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου [2].

Τὰ τείχη τοῦ φρουρίου Βόλου ἐκτίσθησαν κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους ἐξ ὑλικοῦ τῶν τειχῶν τῆς Ἰωλκοῦ καὶ ἐξ ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν λίθων καὶ ἐνεπιγράφων τῆς Δημητριάδος κομισθέντων ἐπίτηδες ἐκ Δημητριάδος καὶ ἀνακαλυφθέντων κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ φρουρίου ἐν ἔτει 1889 [3] (εἰκ. 2).

Ἐννοεῖται δ᾽ οἴκοθεν ὅτι τὰ τείχη τοῦ φρουρίου Βόλου ἔχουσιν ὑποστῆ διὰ τῶν αἰώνων διαφόρους ἐπισκευάς, ἰδίως δὲ ἐπεσκευάσθησαν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Τὸ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν διασωθὲν φρούριον εἶναι αὐτὸ τὸ Βυζαντινὸν μὲ προσθήκας δύο ἢ τριῶν προμαχώνων τετραπλεύρων ἐπὶ τῆς ΒΑ γωνίας, τῆς βορείας καὶ τῆς δυτικῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὑπὸ τῶν Τούρκων.

[1] Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων, IV, 3,232[1]. «κάστρον Δημητριάς». Πρβλ. C. Friedrich, Demetrias, ἐν Athen. Mitteilungen XXX, 1905, σ. 242.

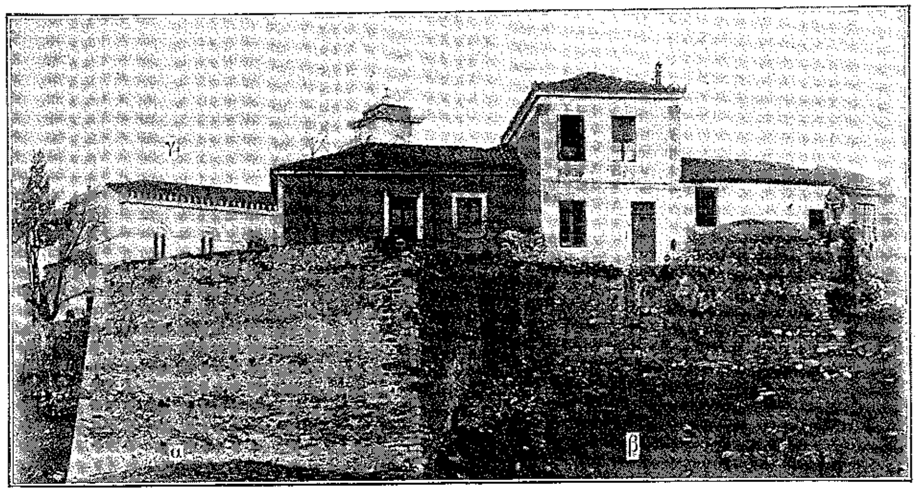
[2] Βλ. Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρ. 1909 σ. 159 καὶ ἑξῆς, ἔνθα ὁ Ἀρβανιτόπουλος ὁμιλεῖ περὶ παλαιῶν τάφων τῆς Ἰωλκοῦ, καὶ Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρ. 1911 σελ. 305, ἔνθα ὁμιλεῖ περὶ παλαιοῦ νεκροταφείου τῆς Ἰωλκοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ καὶ Χριστιανικοῦ τοιούτου ἔξωθεν τοῦ φρουρίου Βόλου.—Παρὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀποθήκας πλησίον τῶν «Πευκακίων» κεῖται ἡ ἔπαυλις τοῦ κ. Scheffel, προξένου τῆς Γερμανίας, ἔνθα εὑρέθη κοιμητήριον Βυζαντινῶν χρόνων.

[3] Οὕτω μεγάλη στήλη τιμητικὴ εἰς τὸν Ἑρμογένην Ἀδύμου, Δημητριῆ ἀνεκαλύφθη τῷ 1889 κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ φρουρίου, ὡς καὶ ἑτέρα φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν «*Εὐκλῆς Μενελάου*», ἃς τότε εἴδομεν καὶ ἡμεῖς. Ἡ πρώτη στήλη ἔφερε τὴν ἐπιγραφήν: «*Μάγνητες Ἑρμογένην Ἀδύμ[ου] | Δημητριῆ, τὸν Γραμματέα [τῶν] | Συνέδρων, ἀρετῆς ἕνεκ[εν καὶ] | εὐνοίας τῆς εἰς ἑαυτούς*». (Πρβλ. Corpus Inscriptionum Graecarum, tom. IX, pars II, N° 1103, καὶ Bulletin de Corresp. Hellénique, τόμ. XIII, 1889, σ. 271 καὶ ἑξῆς. Καὶ ὁ Ἀρβανιτόπουλος, Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρ. 1908, σελ. 221, βεβαιοῖ ὅτι πολὺ ὑλικὸν ἐκομίσθη ἐκ Δημητριάδος διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν.

Κατὰ τὸν ΙΔ´ αἰῶνα ἀναφέρεται τὸ πρῶτον τὸ φρούριον τοῦτο ὡς Γόλος ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, λέγοντος ὅτι τῷ 1333 Κωνστ. ὁ Μονομάχος «*εἷλε τὸν Γόλον καὶ τὸ Καστρίν*»[1].

Πῶς ἐλέγετο ὁ συνοικισμὸς τοῦ φρουρίου καὶ αὐτὸ τὸ φρούριον πρίν, δὲν γνωρίζομεν, ἀτυχῶς. Τὸ ὄνομα *Γόλος*, ὅπερ ἀπαντῶμεν κατὰ τὸν ΙΔ´ αἰῶνα καὶ μεταγενεστέρως μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καὶ ἐν ἐγγράφοις μνημείοις καὶ ἐν τῇ προφορικῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, εἶναι Σλαυϊκόν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω [2].

Τὴν Βυζαντινὴν οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου Βόλου διημφισβήτησεν ἐσχά-



Εἰκ. 3. α) Τουρκικὸς προμαχὼν ἀνατολ. πλευρᾶς τοῦ φρουρίου Βόλου. β) Τμῆμα τοῦ Βυζαντινοῦ φρουρίου.

τως ὁ μοναχὸς Ζωσιμᾶς Ἐσφιγμενίτης, Θετταλομάγνης, ὅστις λέγει ὅτι «ἐκτίσθη τὸ φρούριον διαιρούμενον εἰς δύο, ἔσω καὶ ἔξω, τὸ μὲν ἔσω ἀπὸ τοῦ 1655 - 1668, καθ᾽ ὃν καιρὸν οἱ Βενετοὶ κατεῖχον τὸν Βῶλον, κατὰ τὸν Μελέτιον Ἀθηνῶν (Γεωγραφία σελ. 387): «τὸν Βῶλον ἐπῆραν οἱ Βενετοὶ ἐν ἔτει 1655 κλπ.» Ὅτε δὲ ὁ Σουλτὰν Μεχμὲτ ὁ Δ´ κατῆλθεν εἰς Λάρισσαν τῷ 1668 ἐκυρίευσαν πάλιν οἱ Τοῦρκοι τὸν Βῶλον» [3].

Ὁ Ζωσιμᾶς λέγει ὅτι τὸ ἔξω φρούριον ἀνηγέρθη τῷ 1687, Νοεμβρίου 8 μέχρι τοῦ 1691; Ἰανουαρίου 13 ἐπὶ Σουλτὰν Σουλεϊμὰν τοῦ Β´,

[1] *Καστρὶν* εἶναι τὸ ἔτι καὶ σήμερον σῳζόμενον φρούριον ἐπὶ τῇ Βοιβηΐδι μεθ᾽ ὁμωνύμου χωρίου.

[2] Τὰ περὶ Καντακουζηνοῦ καὶ φρουρίου Γόλου ἰδὲ προχείρως παρὰ Ν. Γεωργιάδῃ, Θεσσαλία, Ἀθῆναι 1880, σελ. 189. Πβ. καὶ Καντακουζηνόν, Ι, 434.

[3] Ζωσιμᾶς Ἐσφιγμενίτης, Ἡμερολ. «Φήμη», ἐν Βόλῳ 1887 σ. 117.

ὡς εἶπεν εἰς αὐτὸν δῆθεν ὁ ἐπιζῶν τότε γέρων Ὀθωμανὸς Χατζῆ-Χασὰν ἀγᾶς. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἀνακριβῆ ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ὅλου φρουρίου, οὖσαν Βυζαντινήν, μετ᾽ ἀφθόνου κεραμίτιδος καὶ μόνον ἀληθεύουσιν ὡς πρὸς τὴν τῶν προμαχώνων γενομένην κατὰ τὸν ΙΖ´ αἰῶνα ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡμεῖς καὶ οἱ κ. κ. Γ. Σωτηρίου, καθηγητὴς Πανεπιστημίου καὶ διευθυντὴς τοῦ Χριστιανικοῦ καὶ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ ὁ κ. Α. Ξυγγόπουλος, ἔφορος τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἀθήναις, ἐξετάσαντες τὸ φρούριον εἴδομεν ὅτι εἶναι Βυζαντινὸν κτίσμα. Τὸ φρούριον τοῦτο ἄλλως τε περιέβαλλεν ἀνέκαθεν πολίχνην, ἥτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦτο ἀτείχιστος πρὸ τοῦ 1655. Πᾶσαν τέλος ἀμφιβολίαν αἴρει τὸ ὅτι, ὡς εἴδομεν, τὸ φρούριον ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ κατὰ τὸν ΙΔ´ ἤδη αἰῶνα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Γόλος* (εἰκ. 3).

Ἡ διαίρεσις τοῦ φρουρίου εἰς δύο, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν, ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ Ζωσιμᾶς, εἶναι συνήθης κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους [1].

Ἐν τῷ φρουρίῳ Βόλου, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐνθυμούμεθα καλῶς, τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν περιέβαλλεν ἑτέρα σειρὰ τείχους μετὰ μιᾶς πύλης καὶ κρήνης πρὸ αὐτῆς, ἥτις καὶ ἀπετέλει τὴν ἀκρόπολιν τοῦ φρουρίου, τὴν ὁποίαν ὁ Ζωσιμᾶς καλεῖ ἐσωτερικὸν φρούριον. Ἡ βρύσις ἦτο βαθεῖα καὶ κατήρχετό τις εἰς αὐτὴν διὰ λιθίνης κλίμακος. Ἐν γένει τὰ ὑπὸ τοῦ Ζωσιμᾶ γραφόμενα περὶ τοῦ φρουρίου μᾶλλον σύγχυσιν φέρουσιν, οὐδόλως δὲ διαφωτίζουσι τὸ ζήτημα τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ.

Τὸ φρούριον τοῦ Βόλου ἦτο τετράπλευρον, σχήματος τετραγώνου μετὰ καμπυλουμένων τῶν γωνιῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς ὑπῆρχεν ἡ κυρία εἴσοδος αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡμεῖς πολλάκις εἴδομεν αὐτήν, τοξοειδὴς μεγάλη πύλη μετὰ παραστάδων μαρμαρίνων. Ἔσωθεν δὲ τῆς πύλης ἦσαν ἀνηρτημένα μεγάλα ὀστᾶ, ἴσως θαλασσίου κήτους, τὰ ὁποῖα οἱ τότε ἔλεγον ὀστᾶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀριστερὰ δὲ τῷ ἐξερχομένῳ ἦτο τάφος τις, ἐν εἴδει οἰκίσκου, κτιστός, Τούρκου μεγιστάνος ἢ ἁγίου ἀπὸ τῆς κιγκλίδος τοῦ παραθύρου τοῦ ὁποίου ἀνήρτων οἱ Τοῦρκοι ταινίας δι᾽ ἄφεσιν νόσων καὶ ἥναπτον κηρία ἐκ λίπους (ξυγγοκέρια) [2].

Εὐθὺς μετὰ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου Βόλου ὑπῆρχεν ἡ Τουρκικὴ ἀγορὰ τῆς πολίχνης. Κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς γωνίαν ὑπῆρχεν ἀνὰ εἷς στρογγύλος πύργος ἢ προμαχών, ὡπλισμένοι πάντες

[1] Οὕτω συμβαίνει καὶ εἰς τὸ φρούριον τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἁλμυροῦ ἐπὶ τοῦ λόφου «Κεφάλωσις», ἔνθα κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν χωρίζεται ἐσωτερικῶς περιβάλλον ἀκρόπολιν. Πρβλ. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἡ Μεσαιωνικὴ Φθιῶτις καὶ τὰ ἐν αὐτῇ μνημεῖα, Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας, τόμ. Η´. 1922 σελ. 78, ἔνθα καὶ πρόχειρον διάγραμμα τοῦ φρουρίου.

[2] Ὁμοίως καὶ ἐν τῷ Βενετικῷ φρουρίῳ Χαλκίδος ὑπῆρχον ὀστᾶ μεγάλα ἔσωθεν τῆς κυρίας χερσαίας πύλης ἀνηρτημένα.

διὰ τηλεβόλων, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ πύργου ἱστός, ἐφ' οὗ ἀνηρτᾶτο ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Τουρκικὴ σημαία, μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας τῷ 1881 μέχρι τοῦ 1889 ἡ Ἑλληνική. Κατὰ δὲ τὴν βορείαν πλευρὰν ὑπῆρχε πύλη κατὰ τὸ μέσον τοξοειδὴς ὀνομαζομένη τουρκιστὶ *Καρὰ-Καποῦ*, ἤτοι *Μαύρη Θύρα*. Αἱ δὲ πλευραὶ ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ ἐπροστατεύοντο διὰ πύργων τετραγώνων, ἅπασαι δὲ αἱ πλευραὶ ὑπὸ ἐπάλξεων ὁμοίων μὲ τὰς τοῦ φρουρίου Καστρὶ τῆς Βοιβηΐδος καὶ ἄλλων Βυζαντινῶν φρουρίων.

Καὶ εἰς ἄλλην ἀνακρίβειαν ἔπεσεν ὁ Ζωσιμᾶς λέγων ὅτι δῆθεν οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸ τῆς εὐρύνσεως τοῦ φρουρίου Βόλου τῷ 1687, κατ' αὐτόν, μέχρι τοῦ 1691 κατῴκουν εἰς *Μπαχτσέδες* παρὰ τὸν Ἄνω Βόλον, ἐζήτησαν δὲ δῆθεν τὴν ἄδειαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης νὰ εὐρύνωσι τὸ φρούριον τοῦ Βόλου, ἵνα κλεισθῶσιν ἐν αὐτῷ [1] ἐπὶ Σουλτὰν-Σουλεϊμὰν τοῦ Β', μαθόντες τὴν ἅλωσιν καὶ κατοχὴν πολλῶν παραλίων πόλεων τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου Μοροζίνη καὶ τοῦ Αὐλῶνος ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου Δανιὴλ Δολφίνου. Τοῦτο εἶναι ἀνακριβέστατον, διότι πρῶτον μὲν οἱ Τοῦρκοι δὲν ἠδύναντο νὰ κατοικῶσιν εἰς Μπαχτσέδες διαρκῶς καὶ μονίμως ἀνοχύρωτοι ἐν μέσῳ πολυπληθῶν Χριστιανῶν τῶν χωρίων Ἄνω Βόλου μετὰ τῶν συνοικιῶν του, ἤτοι Σταγιατῶν, Μακρυνίτσης, Πορταριᾶς, Κατηχωρίου κλπ. πολιχνῶν πολυανθρώπων, δυναμένων ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ προσβάλωσιν αὐτούς, καὶ δεύτερον διότι ἔχομεν τὴν ἔκθεσιν τῆς περιγραφῆς τῆς ναυμαχίας τοῦ Βόλου μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων καὶ τῆς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου Βόλου ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου Μοροζίνη ἐν ἔτει 1655, ὡς ἐκθέτει αὐτὴν ὁ Coronelli [2], ἥτις ἄλλα λέγει.

Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Coronelli τὴν ναυμαχίαν ταύτην:

«Κατὰ τὸ ἔτος 1655 ὁ προνοητὴς (proveditore) στρατάρχης Μοροζίνης, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγίνης, ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ εἰς Βόλον διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἀπίστων τὰς προμηθείας τροφῶν, αἵτινες θὰ ἐχρησίμευον εἰς τὰ στρατεύματα αὐτοῦ. Ἔδωκε τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς ἐπιχειρήσεως τόσον σπουδαίας καὶ ἀνεπέτασε τὰ ἱστία ἀποπλέων ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο. Ἡ ἄφιξίς του *κατέπληξε τοὺς κατοίκους*, οἵτινες δὲν τὸν ἀνέμενον ἐκεῖ. Ἐβομβάρδισε τὸ φρούριον χωρὶς νὰ χάσῃ στιγμὴν χρόνου, τοῦθ' ὅπερ συνετέλεσε νὰ περιέλθωσιν οἱ κάτοικοι εἰς τελείαν ἀπόγνωσιν, διότι εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ἢ νὰ χαθῶσιν ἢ νὰ πέσωσιν εἰς τὴν δουλείαν.

»Ἐν τούτοις οἱ Βενετοὶ ἀπεβίβασαν τὸν συνταγματάρχην Briton, ὅστις

[1] Ζωσιμᾶς Ἐσφιγμενίτης, ἐν Ἡμερολογίῳ «ἡ Φήμη» ἔτος Β', ἐν Βόλῳ 1887, σελ. 116.

[2] Coronelli, Description géographique et historique de la Morée, Paris 1686, τόμ. II, σ. 216-219 (μεταφράσεως Γαλλικῆς).

ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς. Οὗτος ἐνεσφήνωσε τὸ ἐκρηκτικὸν βλῆμα εἰς τὴν θύραν καὶ διέταξε τὴν διὰ κλίμακος ἀναρρίχησιν συγχρόνως ἀπὸ ἄλλο σημεῖον. Ἐξ ἄλλου μέρους οἱ ἐχθροὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ κάμωσιν ἀντίστασιν, ἔσπευσαν νὰ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς καὶ ἀφῆκαν τὴν δίοδον ἐλευθέραν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς διὰ τῶν δύο τούτων μερῶν. Ὁ Πασᾶς, ὅστις διηύθυνεν εἰς τὸ φρούριον καὶ ὁ Ἀγᾶς ἀπεσύρθησαν εἴς τι σημεῖον τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον ἦτο ὠχυρωμένον μετρίως [1]. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐθεώρησαν ὅτι ἔλειπε καθ' ὁλοκληρίαν πᾶν ὅ,τι ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν, προῦτίμησαν τὴν φυγήν, παρὰ μίαν βεβαίαν ἀπώλειαν.

»Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἔσχεν ὅλην τὴν ἐπιτυχίαν, ἣν ηὔχετο ὁ Μοροζίνης, ὅστις ἐπεβίβασεν ἐπὶ τοῦ στόλου πλέον τῶν τεσσάρων χιλιάδων λιτρῶν διπυρίτου ἄρτου μετ' ἄλλων προμηθειῶν τοῦ πολέμου καὶ εἴκοσιν ἑπτὰ κανόνια καὶ ἔθηκε πῦρ εἰς πᾶν ὅ,τι ὑπελείφθη ἐν ταῖς ἀποθήκαις, εἰς τὰς οἰκίας καὶ εἰς τὰ τζαμία καὶ πρὶν ἀναχωρήσῃ κατέρριψε διὰ τῶν πυροβόλων ὅλα τὰ τείχη μέχρι θεμελίων» [2].

Ὁ Coronelli παραθέτει μεταξὺ τῶν σελίδων 216 καὶ 217 ἄποψιν τοῦ φρουρίου Βόλου, ἐν τῷ ὁποίῳ φαίνονται αἱ ἀποθῆκαι, τὰ τζαμία, αἱ οἰκίαι κλπ., ὡς καὶ νῦν φαίνονται καὶ ὡς ἦσαν πρὸ τῆς ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῷ 1889 κατεδαφίσεως τοῦ φρουρίου, πρὸς δὲ καὶ κάτοψιν αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης ἀφηγήσεως τοῦ Coronelli ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Βόλου οἰκίαι, τζαμία καὶ ἀποθῆκαι, ἃς ἐνέπρησεν ὁ Μοροζίνης. Συνεπῶς τῷ 1655 κατῴκουν ἤδη Ὀθωμανοὶ ἐν αὐτῷ, πλὴν τῆς φρουρᾶς. Πιθανῶς ἐπί τινα ἔτη, μέχρι τοῦ 1688, λόγῳ τῶν τότε πολέμων μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων, οἱ Τοῦρκοι τοῦ φρουρίου νὰ μὴ κατῴκουν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ νὰ εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς Μπαχτσέδες, μέχρις οὗ ἐπισκευασθῶσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη προξενηθεῖσαι βλάβαι, ἃς ὑπονοοῦσι βεβαίως αἱ εἰς τὸν Ζωσιμᾶν ἀφηγήσεις τοῦ Ὀθωμανοῦ Χατζῆ-ὀγλοῦ-Χασὰν ἀγᾶ.

Ἐκ τῶν νεωτέρων πολεμικῶν γεγονότων τῶν μὲ τὸ φρούριον τοῦ Βόλου σχετιζομένων ἀναφέρω τὴν κατὰ τὸ 1827 ναυμαχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ Ἄστιγγος καὶ ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ ἀτμοπλοίου Καρτερίας, τοῦ βρικίου Ἄρεως καὶ ἄλλων πλοίων, ἔτι δὲ τὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπαναστάσεως (1821) ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ τῆς πύλης Καρὰ-Καποῦ κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν τῶν Θετταλομαγνήτων ὑπὸ τὸν Κ. Μπασδέκην τὴν καὶ ἀποτυχοῦσαν.

[1] Ἐνταῦθα ἐννοεῖ ὁ Coronelli τὸ ἐσωτερικὸν μικρὸν φρούριον κατὰ τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν, ἤτοι τὴν ἀκρόπολιν.

[2] Ἰδοὺ ὅτι καὶ τότε, παρὰ τοὺς διισχυρισμοὺς τοῦ Ἐσφιγμενίτου, ὑπῆρχε τὸ μεγάλον φρούριον, τὸ ἔξω, μὲ τὰς οἰκίας καὶ τὰ τζαμία.

Συνοικισμοὶ ἔξω τοῦ φρουρίου Βόλου.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἴσως καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικούς, ἐπὶ τοῦ γηλόφου τοῦ φρουρίου Βόλου ἔκειτο ἡ προϊστορικὴ Ἰωλκός, ἡ πρωτεύουσα τοῦ Πελίου καὶ τῶν Μινυῶν, ἐξ ἧς κατὰ τὸν μῦθον, ὑπὸ τὸν Ἰάσονα καὶ τοὺς πεντήκοντα ἀριστεῖς ἥρωας τῆς Ἑλλάδος ἐξέπλευσεν ἡ *Ἀργὼ* καὶ ἐγένετο εἰς τὴν Κολχίδα ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ ἐκστρατεία. Ἡ πόλις τῆς Ἰωλκοῦ δὲν θὰ περιωρίζετο μόνον ἐπὶ τοῦ λόφου ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἀλλ' ὅπως καὶ ἄλλαι πόλεις ἀρχαῖαι, θὰ ἐξετείνετο καὶ ἐκτὸς αὐτῶν εἰς συνοικίας. Ἡ αὐτὴ διάταξις θὰ ἐπεκράτει καὶ βραδύτερον κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἔτι βραδύτερον κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικούς.

Τοὐλάχιστον διὰ τὰς δύο τελευταίας περιόδους ἔχομεν τεκμήρια ὑπάρξεως συνοικισμῶν κατὰ τὴν σημερινὴν συνοικίαν Καπακλὶ καὶ πρὸς βορρᾶν ἐκεῖθεν τοῦ Κραυσίδωνος κατὰ τὴν θέσιν Ξηρόκαμπος, ἔνθα ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἐσχάτως ἀνέγερσιν τοῦ προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ Νέας Ἰωνίας ἀρχαῖοι τάφοι τοῦ ϛ' π. Χ. αἰῶνος, Ῥωμαϊκοὶ καὶ παλαιοχριστιανικοί, πρὸς δὲ καὶ ἐρείπια οἰκιῶν.

Εἶναι ἐπ' ἴσης βέβαιον ὅτι εἰς Μπαχτσέδες [1], ἀπέχοντας ἡμίσειαν ὥραν καὶ πλέον ἀπὸ τοῦ Φρουρίου Βόλου, ὑπῆρχε συνοικισμὸς κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐρειπίων πολλῶν παρεκκλησίων, ἅτινα ἀναφέρει ὁ Ζωσιμᾶς, καὶ τὰ ὁποῖα καὶ ἡμεῖς ἐξητάσαμεν ἄλλοτε. Οἱ κάτοικοι φαίνεται τοῦ φρουρίου Γόλου κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους εἶχον τὰ κτήματα αὐτῶν ἐνταῦθα καὶ κατῴκουν κατὰ τὸ θέρος σποραδικῶς πρὸς καλλιέργειαν αὐτῶν, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ πληθὺς ἐρειπίων ἐκκλησιῶν καὶ ἐξωκκλησίων [2]. Καὶ οἱ διάδοχοι τῶν Βυζαντινῶν κατοίκων τοῦ Φρουρίου Γόλου Τοῦρκοι καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ἐν Μπαχτσέδες εἶχον καὶ ἰδίας κατοικίας ἐκεῖ καὶ πύργους χάριν ἀσφαλείας καὶ Τουρκικὸν τέμενος. Ὅτι δὲ οἱ Τοῦρκοι παρεθέριζον κυρίως εἰς Μπαχτσέδες μαρτυρεῖ ὁ ἐξ Ἀμπελακίων Ἰωάννης Λεονάρδος, ὅστις κατὰ τὸ 1836, γράφει: «Περιβόλια, Τουρκιστὶ Μπαχτσέδες, ἔνθα οἱ Τοῦρκοι παραθερίζουσι» [3].

[1] Ἐνταῦθα ὑπῆρχον κῆποι.

[2] Ὁ Ζωσιμᾶς ἀναφέρει ὅτι εἰς Μπαχτσέδες ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης μετεβλήθη εἰς τζαμίον ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅπερ μέχρις αὐτοῦ ἐσῴζετο. Ἐπίσης ὅτι ἐν τῇ θέσει «Ἀνωμαλιὰ» τῶν Μπαχτσέδων εἶχεν εὕρει Ὀθωμανικὸν νεκροταφεῖον, ὅπερ θὰ ἦτο τὸ ἀπὸ τοῦ 1655 καὶ ἑξῆς, μετὰ τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ Φρουρίου ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη.

[3] Ἰω. Λεονάρδου, Τοπογραφία Θεσσαλίας, 1836, σ. 113.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψιν τοῦ φρουρίου Γόλου καὶ τῶν Μπαχτσέδων, ἔνθα τὰ κτήματα, οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τοῦ φρουρίου κατέφυγον εἰς τὸν Ἅγιον Ὀνούφριον, ὁ ὁποῖος ἦτο μονύδριον ὑποκείμενον εἰς τὴν Μονὴν Μακρυνίτσης καὶ συνῳκίσθησαν ἐκεῖ κατὰ τὸν Ιϛ' αἰῶνα, τελευτῶντα ἢ ΙΖ' ἀρχόμενον, συγχωνεύσαντες τὸ μονύδριον καὶ ἀποτελέσαντες τὴν κωμόπολιν *Γόλον* (ὁμωνύμως μὲ τὸ φρούριον *Γόλος*), ἥτις βραδύτερον *Γόλος* καὶ *Βόλος* ὀνομαζομένη ἐκλήθη τελευταίως κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πόλεως Βόλου, *Ἄνω Βόλος*.

Μνημεῖα ἐν τῷ φρουρίῳ Βόλου.

Βυζαντινὰ μνημεῖα ἐντὸς τοῦ Φρουρίου Βόλου, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1889 κατεδάφισιν αὐτοῦ, ἀπεκαλύφθησαν μόνον τὰ ἑξῆς δύο: 1ον τὰ θεμέλια μεγάλου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ κατὰ τὴν ἀνόρυξιν θεμελίων τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1889 ἀνεγερθείσης ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Τότε ἐξήχθησαν καὶ διάφοροι σπόνδυλοι κιόνων πώρινοι καὶ λευκοῦ μαρμάρου ῥαβδωτοί, οἵτινες ἐτοποθετήθησαν πέριξ τοῦ προαυλίου τῆς ἐκκλησίας, ἀνήκοντες προδήλως εἰς ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ναὸν τῆς Ἰωλκίας Ἀρτέμιδος καὶ χρησιμοποιηθέντες ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸν παλαιοχριστιανικὸν ναόν [1], καὶ 2ον ἐρείπια Βυζαντινοῦ ναϋδρίου εἰς τοὺς σταύλους. Ἀνεκαλύφθησαν πρὸς τούτοις, α') πολλὰ γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ παλαιοχριστιανικά, ἅτινα διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς πέριξ οἰκίας καὶ περὶ ὧν θὰ πραγματευθῶμεν εὐθὺς κατωτέρω· β') ἀνευρέθησαν πολλὰ γλυπτὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ σποράδην εἰς διαφόρους οἰκίας, ὡς καὶ εἰς τὸ ὀλίγον κάτω τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγ. Θεοδώρων κείμενον ἀρχαῖον τζαμίον μετὰ μιναρέ· γ') σποράδην ἱκαναὶ ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, καὶ δ') σποράδην κείμενοι πολλοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ λίθοι καὶ σπόνδυλοι διαφόρων κιόνων.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν τὰ παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ναοῦ ἀνήκωσιν εἰς ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ φρουρίου κειμένας, ὡς εἰς τὰ ἐρείπια ἐκκλησίας, ἐφ' ἧς ἐκτίσθη ἡ νῦν ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, ἢ εἰς τὴν ὑποτιθεμένην ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ κεῖται τὸ τζαμί, ἢ μετηνέχθησαν ἐκ Δημητριάδος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν θεμελίων τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἐξήχθησαν παλαιοχριστιανικοὶ γλυπτοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ λίθοι, ὡς εἶχεν εἴπει ἡμῖν ὁ μακαρίτης μητροπολίτης Δημητριάδος Γρηγόριος, ὅστις μέγα κιονόκρανον ἀκανθωτὸν εἶχε μεταφέρει εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ εἶχεν ὡς τράπεζαν, ἐξ-

[1] Πρβλ. Ἀρβανιτόπουλον, ἐν Πρακτικοῖς Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. 1908, σ. 221.

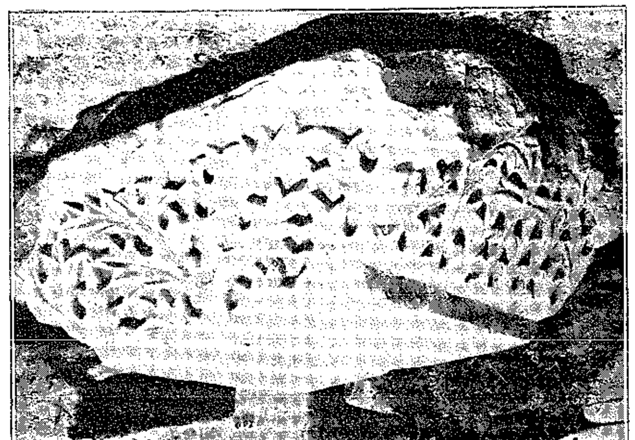
άγεται ἐκ τούτου ὅτι πάντα τὰ Χριστιανικὰ γλυπτὰ προέρχονται ἐκ τοῦ φρουρίου.

Ταῦτα εἶναι:



Εἰκ. 4. Μέγα κιονόκρανον Θεοδοσιανὸν μετ' ἀκάνθου πριονωτῆς.

1ον) Μέγα κιονόκρανον Θεοδοσιανὸν μετ' ἄβακος καὶ ἑλίκων κατὰ τὰς γωνίας (εἰκ. 4). Ὁ κάλαθος κοσμεῖται ὑπὸ τριῶν σειρῶν φύλλων ἀκάνθου πριονωτῆς, ἀρχομένων ἀπὸ τῆς βάσεως. Ἄνω ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς μεταξὺ τῶν ἑλίκων ὑπάρχει ἑτέρα σειρὰ ἐκ μικρῶν φύλλων ἀκάνθου πριονωτῆς συναπτομένων κατὰ τὰ ἄκρα καὶ καταληγόνων κάτω εἰς λοβούς. Ἀνάγεται δὲ τὸ κιονόκρανον τοῦτο εἰς τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα (ὕψος 0,56 πλάτ. 0,96) [1]. Ἡ ἀπόφυσις κοσμεῖται διὰ φύλλων ἀκάνθου.



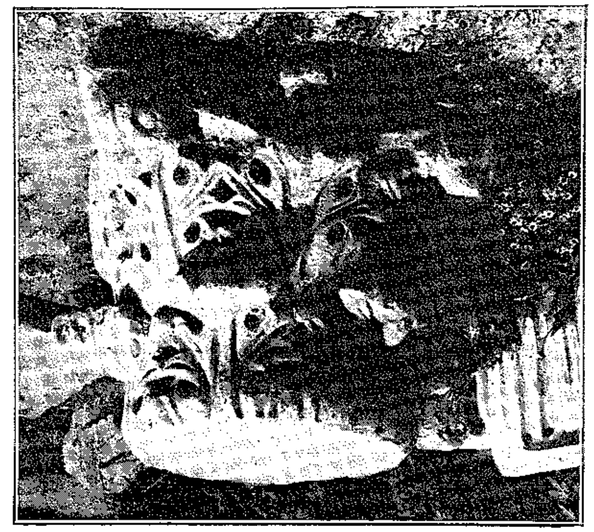
Εἰκ. 5. Μέγα τετράγωνον ἐπίθημα κιονοκράνου μετὰ φύλλων ἀκάνθου μαλακῆς.

2ον) Μέγα μετ' ἐπιθήματος Ἰωνίζον κιονόκρανον φέρον ἐπὶ τῆς μιᾶς λοξοτμήτου πλευρᾶς τοῦ ἐπιθήματος φύλλα ἐγχάρακτα, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας σταυρὸν ἐπίσης ἐγχάρακτον [2]. Ὁ λίθος εἶναι κυανόφαιος (ὕψ. 0,44, πλ. 0,61, μῆκ. 0,61, διάμ. βάσ. 0,46).

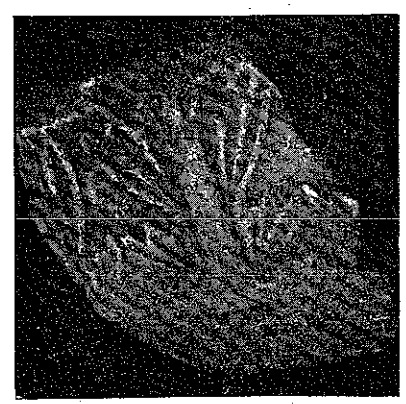
3ον) Μέγα τετράγωνον ἐπίθημα κιονοκράνου, λευκοῦ μαρμάρου, φέρον

[1] Κ. Κωνσταντοπούλου, Ἱστορία τῆς Βυζαντ. τέχνης, Ἀθῆναι, 1902, σ. 119, εἰκ. 45.
[2] Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικαὶ Θῆβαι, Α.Ε., 1929, σ. 58, εἰκ. 59. Κ. Κωνσταντοπούλου, Ἐνθ' ἀν. 126, εἰκ. 52.

κατὰ τὰς τέσσαρας λοξοτμήτους πλευράς του διακοσμήσεις ἐκ φύλλων ἀκάνθου μαλακῆς (εἰκ. 5). Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν δύο πλαγίων πλευρῶν φύλλον ἀκάνθου ἐκφυόμενον ἐκ τῆς βάσεως πληροῖ αὐτὰς ὁλοκλήρους μετὰ τῶν διακλαδώσεων αὐτοῦ καὶ συνάπτεται κατὰ τὰς γωνίας μετὰ τῶν ἐκ τῶν γωνιῶν ἡμιφύλλων ἀκάνθου μαλακῆς. Κατὰ δὲ τὰς στενὰς πλευρὰς ἀνὰ δύο φύλλα ἀκάνθου μαλακῆς ἐκφυόμενα περιβάλλουσι μέγαν ἀνισοσκελῆ σταυρὸν καὶ πληροῦσι διὰ τῶν φύλλων αὐτῶν ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν. Ἡ αὐτὴ διάταξις εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς (μῆκ. 0,95, πλ. 0,70, ὕψ. 0,36) [1].



Εἰκ. 6. Μέγα Κορινθιακὸν κιονόκρανον μετ' ἀκάνθου μαλακῆς.



Εἰκ. 7. Ἐπίθημα κιονοκρ. ὀρθογώνιον.

4ον) Μέγα Κορινθιακὸν κιονόκρανον, λευκοῦ μαρμάρου, μετὰ φύλλων ἀκάνθου μαλακῆς καὶ ἑλίκων κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ ἄβακος (εἰκ. 6). Πέριξ τῆς βάσεως ἐκφύονται φύλλα ἀκάνθου μαλακῆς καταλήγοντα εἰς λοβοὺς κρεμαμένους ἐμπρός. Ὄπισθεν αὐτῶν κατὰ τὸ μέσον ἐκφύεται ἕτερον

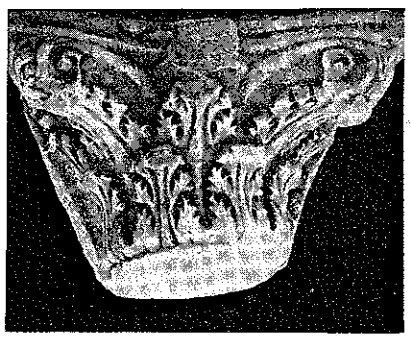
[1] Ὅμοιον μετ' ἀκάνθου πριονωτῆς καὶ ἀστραγάλου. Ἰδὲ Γ. Σωτηρίου, Χριστ. Θῆβαι, ἐν ΑΕ 1929, σ. 62, εἰκ. 65. Πβ. καὶ Κ. Κωνσταντοπούλου, Ἱστ. Βυζ. τέχνης,



Εἰκ. 8. Κιονόκρανον μέτριον μετὰ πριονωτῆς ἀκάνθου, Θεοδοσιανόν.

φύλλον ἀκάνθου μαλακῆς μεῖζον, οὗ τὰ ἄκρα συνάπτονται μετὰ τῶν ἐκ τῶν γωνιῶν τοῦ καλάθου ἐκφυομένων φύλλων, καταληγόντων πάντων εἰς λοβοὺς κρεμαμένους ἐμπρὸς (ὕψ. 0,58, πλάτ. 0,69, διάμ. βάσ. 0,46). Καὶ τὸ κιονόκρανον τοῦτο μετὰ τοῦ προηγουμένου ἐπιθήματος ἀνάγεται εἰς τὸν Ε′ αἰῶνα μ. Χ. Ὅμοια εὑρέθησαν καὶ ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ, περὶ ὧν γράφει ὁ κ. Σωτηρίου [1].

5ον) Ἐπίθημα κιονοκράνου ὀρθογώνιον, ἐφθαρμένον ἐν μέρει (εἰκ. 7). Ὁ λίθος εἶναι κυανόφαιος. Ἐπὶ τῶν δύο λοξοτμήτων πλευρῶν ἐκφύεται φύλλον ἀκάνθου μαλακῆς, ἐκ δὲ τῶν γωνιῶν ἡμίφυλλα ὁμοίας ἀκάνθου. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐπιθημάτων ἀνάγεται εἰς τὸν Δ′ μ. Χ. αἰῶνα καὶ εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τύπων (ὕψ. 0,20, μῆκος 0,61, ἐλλιπές, πλάτ. 0,25, ἐλλιπές). Ὅμοια καὶ ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ καὶ Ἁλμυρῷ.



Εἰκ. 9. Χωρίσματος διλόβου παραθύρου κόγχης ὄψις Α′.

6ον) Κιονόκρανον Θεοδοσιανὸν μετρίου μεγέθους, λευκοῦ μαρμάρου, ἀκανθωτόν (εἰκ. 8). Ἔχει δύο σειρὰς ἀκάνθων πριονωτῶν μετὰ λοβῶν ἐκφυομένων ἐκ τῆς βάσεως, τὰ δὲ ἄκρα τῶν φύλλων συνάπτονται μετὰ τῶν κατὰ τὰς γωνίας ἑλίκων (ὕψ. 0,31, διάμ. βάσ. 0,28) τοῦ Ε′ μ. Χ. αἰῶνος [2].

7ον) Ἐπίθημα κιονοκράνου Ἰωνίζοντος μεθ᾽ ἑλίκων, σχήματος ὀρθογωνίου, φέρον κατὰ τὰς λοξοτμήτους πλευρὰς ἀνὰ ἕνα σταυρὸν ἀνάγλυφον (μῆκ. 0,68, πλάτ. 0,43, ὕψ. 0,19, διάμ. βάσ. 0,28) [3].

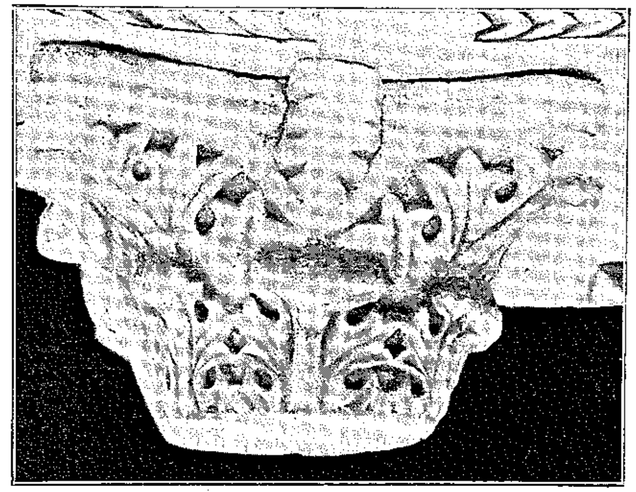
σ. 126, εἰκ. 51. Ἡ διάταξις τῶν φύλλων τῆς μαλακῆς ἀκάνθου μετὰ σταυροῦ ἀνισοσκελοῦς εἶναι ὅπως εἰς τὸ κιονόκρανον τῶν Δελφῶν καὶ Ν. Ἀγχιάλου. Πρβλ. Κ. Κωνσταντόπουλον, Ἔνθ᾽ ἀν.

[1] Κιονόκρανον τύπου μνημονευομένου παρὰ Κ. Κωνσταντοπούλῳ, Ὡς ἄνω, σ. 126, εἰκ. 51. Γ. Σωτηρίου, Χρ. Θῆβαι ΑΕ 1929, σ. 53, εἰκ. 53, 54, 57.

[2] Κ. Κωνσταντοπούλου, Ὡς ἄνω, σ. 119, εἰκ. 45.

[3] Ὅμοια πρβλ. παρὰ Γ. Σωτηρίου, Χρ. Θῆβαι, ΑΕ, 1930, σ. 58, εἰκ. 58 καὶ 59, ἐκ Ν. Ἀγχιάλου.

8ον) Κιονόκρανον χωρίσματος διλόβου παραθύρου τῆς κόγχης μέγα. Τοῦτο φέρει ἐπὶ τῶν δύο προσόψεων τῆς στενῆς πλευρᾶς δύο εἰδῶν ἀκάνθους. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας πλευρᾶς ἔχει ἄκανθον πριονωτήν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀντιθέτου μαλακήν (εἰκ. 9 καὶ 10). Ὅμοιον κιονόκρανον εὑρέθη καὶ ἐν τῇ παρὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Νέας Ἀγχιάλου Α Βασιλικῇ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο εἶναι μεγαλείτερον τοῦ ἡμετέρου. Τὸ ἡμέτερον κιονόκρανον ἔχει μῆκος 0,85, πλάτ. 0,58, ὕψος 0,34· χωρίζονται δὲ αἱ δύο πλευραὶ



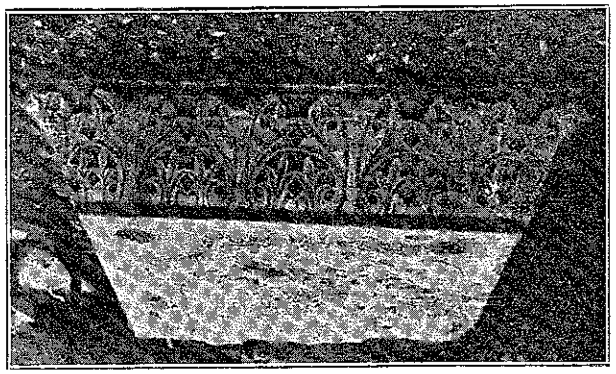
Εἰκ. 10. Χωρίσματος διλόβου παραθύρου κόγχης ὄψις Β′.

κατὰ τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς τοῦ μήκους διὰ ζώνης καθέτου ἀνεπεξεργάστου. Καὶ ἡ μὲν ὄψις Α (εἰκ. 9) ἔχει πλατύφυλλον ἄκανθον μαλακὴν ἐκ δύο σειρῶν φύλλων ἐκφυομένων ἐκ τῆς βάσεως καὶ καταληγόντων εἰς λοβούς, ὧν οἱ τῶν δύο γωνιαίων ἡμιφύλλων συνάπτονται πρὸς τὰς γωνίας· ἡ δ᾽ ἐν τῷ μέσῳ ἀπόφυσις κοσμεῖται διὰ φύλλων ἀκάνθου καὶ περιβάλλεται κάτωθεν ὑπὸ κυματίου. Ἡ δὲ ὄψις Β (εἰκ. 10) ἔχει πλίνθον καταλήγουσαν εἰς ἕλικας καὶ καὶ κυμάτια, ἐν τῷ μέσῳ ἀπόφυσιν ἐφθαρμένην καὶ κοσμεῖται διὰ φύλλων ἀκάνθου πριονωτῆς καταληγόντων εἰς λοβοὺς καὶ συναπτομένων κατὰ τὰς γωνίας μετὰ τῶν ἑλίκων. Διαφέρει δὲ κατὰ τὰς λεπτομερείας τὸ κιονόκρανον Νέας Ἀγχιάλου [1].

[1] Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικαὶ Θῆβαι Θεσσαλίας ΑΕ 1929, σ. 66-67, εἰκ. 72-73. Ὁ κ. Σωτηρίου εὑρίσκει ὅμοιον τὸν διάκοσμον τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου κιονοκράνου μὲ τὰ κιονόκρανα τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τὰ κιονόκρανα τοῦ

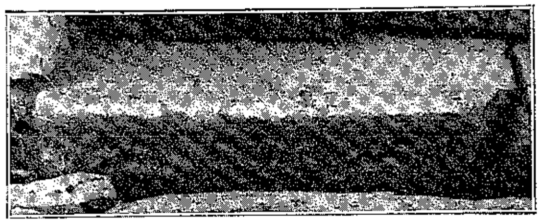
Τἀνωτέρω περιγραφέντα κιονόκρανα συνελέξαμεν ἐκ τοῦ φρουρίου Βόλου καὶ ἐκομίσαμεν εἰς τὸ ἐν Βόλῳ Μουσεῖον.

Εἰς τἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ ἑξῆς ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτά, κείμενα ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ Τουρκικοῦ τζαμίου.



Εἰκ. 11. Μέγα ἐπίθημα παραστάδος πρὸ τῆς κρήνης τοῦ τζαμίου.

$9^{ον}$) Μέγα ἐπίθημα παραστάδος, λευκοῦ μαρμάρου, τετράγωνον, ἐκτισμένον ἔν τινι κρήνῃ τοῦ τζαμίου, φέρον κατὰ τὰς τρεῖς λοξοτμήτους πλευρὰς τοῦ πάχους ἄκανθον μαλακὴν μετὰ λοβῶν, ἤτοι φύλλα ἀκάνθου μαλακῆς ἐκφυόμενα ἐκ τῆς βάσεως καὶ καταλήγοντα εἰς λοβοὺς κρεμαμένους ἐμπρὸς (μῆκος 1,40, πλάτ. 1,30, πάχος ἢ ὕψος 0,35) (εἰκ. 11).



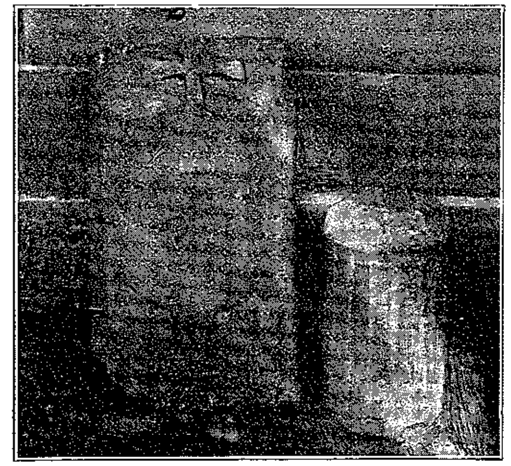
Εἰκ. 12. Μέγα ἐπίθημα χρησιμοποιούμενον ὡς κατώφλιον τῆς θύρας τοῦ Τουρκικοῦ σχολείου.

$10^{ον}$) Μέγα ἐπίθημα κείμενον ὡς κατώφλιον ἐν τῇ θύρᾳ τοῦ ἐν τῷ τζαμίῳ Τουρκικοῦ σχολείου φέρον κατὰ τὰς δύο ὁρατὰς λοξοτμήτους πλευρὰς τοῦ πάχους φύλλα ἀκάνθου μαλακῆς (μῆκ. 0,91, ὕψ. 0,24, πλ. 0,74) (εἰκ. 12).

$11^{ον}$) Μέγα ἐπίθημα, λευκοῦ μαρμάρου, ἐπεστρωμένον πρὸ τῆς κλίμακος τῆς ἐξωτερικῆς θύρας τοῦ τζαμίου ἐν τῷ προαυλίῳ. Φέρει κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ πάχους σταγόνας χωριζομένας διὰ Λεσβίου ἀστραγάλου καὶ δια-

ὑπερῴου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ (Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Ἔνθ' ἀν. καὶ τὰς αὐτόθι πηγάς).

κλαδώσεων δαντελλωτῶν ἡμικυκλικῶν ἀκάνθου μαλακῆς, ἀποκεκρουμένων τὰ πολλά. Ἄγνωστον ἂν εἰς τὰς ἄλλας πλευρὰς τοῦ πάχους καὶ ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας ὑπάρχωσι διακοσμήσεις (ὕψ. ἄδηλον, μῆκος 0,90, πλάτ. 0,90). Παρ' αὐτὸν τὸν λίθον κεῖται καὶ ἕτερος ὅμοιος, ἀλλὰ δὲν φαίνονται διακοσμήσεις. Δέον ὅμως νὰ ἐξαχθῶσιν ἅπαντες οὗτοι οἱ λίθοι ἐκ τοῦ τζαμίου καὶ νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.



α β
Εἰκ. 13. α Ἐπίθημα κιονοκράνου, β Κιονίσκος κιβωρίου Ἁγ. Τραπέζης.

$12^{ον}$) Μικρὸν κιονόκρανον μετὰ σταυρῶν καὶ κιονίσκου τεμάχιον.

Εἰς τἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ καὶ παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ δέον νὰ προσθέσωμεν:

$13^{ον}$ καὶ δύο ἀκόμη τεμάχια, ἤτοι ἐπίθημα κιονοκράνου μήκους 0,54×πλ. 31×ὕψ. 0,18 (εἰκ. 13,α), φέρον ἐπὶ τῶν δύο λοξοτμήτων πλευρῶν τοῦ πλάτους ἀνὰ ἕνα ἔκτυπον σταυρόν, καὶ τεμάχιον κιονίσκου κιβωρίου ἁγίας Τραπέζης (εἰκ. 13,β), εὑρεθέντα ὑφ' ἡμῶν κατ' ἐκσκαφὴν γενομένην τῇ 16 Ἀπριλίου 1931.



Εἰκ. 14. Μέγα κιονόκρανον μετ' ἀετῶν κατὰ τὰς γωνίας, ἀνασυρθὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ τοῦ λιμένος Βόλου.

Εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ δὲ ταῦτα γλυπτὰ δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ ἓν κιονόκρανον ὅλως ἰδιάζοντος τύπου, τὸ ὁποῖον ἡ βορβοροφάγος τοῦ λιμένος Βόλου ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης κατὰ τὸ 1929, τὸ ὁποῖον ἐκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου. Ἀγνοοῦμεν ἂν προέρχεται ἐκ τοῦ φρουρίου ἢ ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς παρακειμένης πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Βόλου Δημητριάδος.

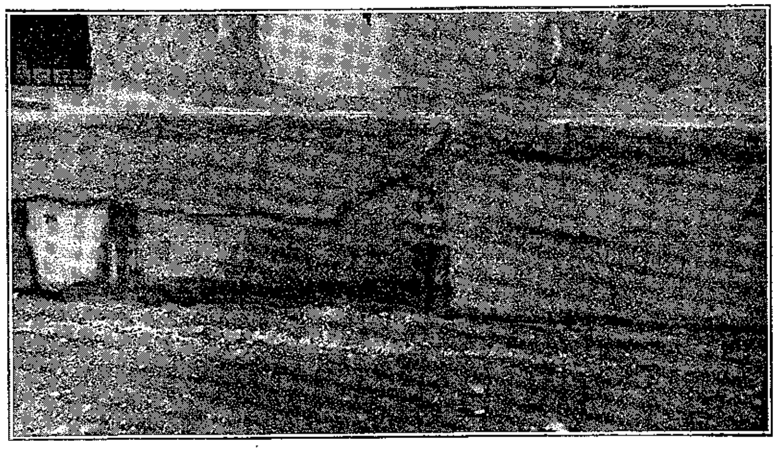
$14^{ον}$) Μέγα κιονόκρανον λίθου ὑπογλαυκίζοντος (εἰκ. 14), φέρον κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἀνὰ ἕνα μέγαν ἀετὸν ἔχοντα ἡμιανοίκτους τὰς πτέρυγας.

Κατὰ τὸ μέσον ἑκάστης πλευρᾶς τοῦ ἄβακος ἐκφύονται μαστοειδεῖς ἀποφύσεις τελευτῶσαι κάτω εἰς ἐπιμήκεις κώνους ἐν εἴδει γενείου σφηνοειδοῦς μετὰ ἑλισσομένων τριχῶν. Ἡ μία τῶν μαστοειδῶν τούτων ἀποφύσεων εἶναι ἐσχηματοποιημένη εἰς κεφαλὴν ἀνθρώπου μετὰ σφηνοειδοῦς γενείου [1].

Ὡς βλέπομεν ἀνωτέρω, πάντα τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ Βόλου εὑρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ Χριστιανικῶν ναῶν ἀνάγονται εἰς τὸν Δ΄-Ε΄ αἰῶνα μ. Χ., ἑπομένως εἶναι παλαιοχριστιανικὰ συμπίπτοντα χρονολογικῶς μὲ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἐν τῷ φρουρίῳ παλαιοχριστιανικοῦ συνοικισμοῦ.

Τὸ τζαμί.

Τὸ Τουρκικὸν τέμενος τοῦ φρουρίου εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς εἰκόνος τοῦ συγγράμματος τοῦ Coronelli ἐκδοθέντος ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ ἔτος 1686,



Εἰκ. 15. Τμῆμα τοίχου ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐν τῷ φρουρίῳ Βόλου Τουρκικοῦ τζαμίου.

ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω. Ἄρα προϋπῆρχε τοῦτο τῆς ναυμαχίας καὶ τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ φρουρίου ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου Μοροζίνη τῷ 1655. Ὡς παρετηρήσαμεν κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν αὐτοῦ, ὅπου ἀπεξέσθησαν καὶ κατέπεσον τὰ ἐπιχρίσματα ἔξωθεν, ἡ τοιχοδομία τοῦ τζαμίου εἶναι ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων ἰσοδομικῶν λίθων καλῶς κατειργασμένων καὶ συνδεομένων κατὰ τοὺς ἁρμοὺς αὐτῶν διὰ διπλῶν σειρῶν τετραγώνων ὀπτῶν πλίνθων καὶ παχέος στρώματος ἀσβέστου, κατὰ τὸ σύστημα τῶν Βυζαντινῶν. Συνεπῶς δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τζαμίου εἰς τὸν ΙϚ΄ αἰῶνα, εἰς

[1] Κιονόκρανον παραστάδος μετ᾽ ἀετῶν κατὰ τὰς γωνίας καὶ φύλλων ἀκάνθου πριονωτῆς, ἀνεμιζομένων κάτω, ἰδὲ ἐν Κ. Κωνσταντοπούλου, Ἱστορίᾳ Βυζ. Τέχνης, σ. 123, εἰκ. 48. Τοιοῦτον ὑπῆρχε καὶ ἐν Ἁλμυρῷ, τὸ ὁποῖον εἶδεν ὁ Fougères.

ὅν ἀνήκουσιν, ἢ μᾶλλον ἀνῆκον, τὰ πλεῖστα καὶ παλαιότερα Τουρκικὰ τζαμία ἐν Θεσσαλίᾳ (εἰκ. 15).

Δυστυχῶς οὐδεμία ἐγένετο μέχρι τοῦδε συστηματικὴ καὶ γενικὴ ἐργασία καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ περὶ τῆς οἰκοδομικῆς τῶν Τουρκικῶν τζαμίων, πολλὰ δὲ καὶ λίαν ἀρχαῖα ἐξ αὐτῶν κατηδαφίσθησαν. Οὕτως ἐν Λαρίσῃ τὰ παλαιότερα καὶ καλλίτερα Τουρκικὰ τζαμία θολωτὰ καὶ μολυβδοσκεπῆ (κουρσουμλὶ-τζαμὶ) ἐξέλιπον ἤδη τελείως, χωρὶς κἂν νὰ λάβῃ κἀνεὶς τὴν πρόνοιαν νὰ τὰ φωτογραφήσῃ. Σῴζονται μόνον δύο ἐν Λαρίσῃ, ὡς παρετήρησα, ἓν μὲν πρὸς ἀνατολὰς κεραμοστεγὲς μετὰ μιναρὲ ἑλικοειδῶς συνεστραμμένου, καὶ ἓν ἄνευ μιναρὲ ἐν τῇ συνοικίᾳ «Ἑβραΐϊκα» ἄνωθεν τῆς πλατείας, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ ἀρχαιότερα, διότι ἡ οἰκοδομία αὐτῶν εἶναι ἰσοδομικὴ ἐκ πωρίνων ὀρθογωνίων λίθων συνδεομένων κατὰ τοὺς ἁρμοὺς διὰ διπλῆς ἢ τριπλῆς σειρᾶς ὀπτῶν πλίνθων καὶ παχέος στρώματος ἀσβέστου. Τὰ τεμένη ταῦτα ἀσφαλῶς ἀνάγονται εἰς τὴν ΙϚ΄ ἑκατονταετηρίδα, ὡς καὶ τὸ κατὰ τὸ 1928 κατεδαφισθὲν λαμπρὸν θολωτὸν Τουρκικὸν τέμενος τοῦ παρὰ τὸν Τύρναβον χωρίου Τατάρ, ὅπερ ἵδρυσεν ὁ κατακτητὴς τῆς Θεσσαλίας Τουρχὰν πασᾶς. Τῆς αὐτῆς χρονολογίας καὶ τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ εἶναι καὶ τὸ Τουρκικὸν τέμενος τοῦ χωρίου Παζαράκι τῆς Καρδίτσης, ὡς παρετηρήσαμεν μετὰ τοῦ κ. Stählin κατὰ τὸ 1930.

Δύο θολωτὰ Τουρκικὰ τεμένη μολυβδοσκεπῆ σῴζονται ἀκόμη ἐν Τρικκάλοις, τῶν ὁποίων ἡ κτίσις δὲν εἶναι νεωτέρα τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος. Τέλος τὰ Τουρκικὰ τεμένη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς κατακτήσεως τῆς Θεσσαλίας ἐκτίζοντο κατὰ τὸ Βυζαντινὸν σύστημα.

Παρετηρήσαμεν δ᾽ ὅτι τὸ τζαμὶ τοῦ φρουρίου Βόλου ἔχει ἐπὶ τῶν θεμελίων λίθους ὀρθογωνίους ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, ἀνατολικήν, μεσημβρινὴν καὶ δυτικήν· εἰς τὴν δυτικὴν οἱ λίθοι εἶναι μικρότεροι καὶ εἶναι καὶ σπόνδυλοι κιόνων ἐσχισμένοι κατὰ τὸ μέσον ἐκτισμένοι καὶ συνδεόμενοι κατὰ τοὺς ἁρμοὺς δι᾽ ὀπτοπλίνθων, εἰς δύο σειράς. Ἡ λοιπὴ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων τοῦ τζαμίου εἶναι ἐπικεχρισμένη δι᾽ ἐπιχρίσματος μετὰ μαρμαροκονίας κατὰ τὰς γενομένας ἐπισκευὰς τῷ 1897 ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐπίσης παρετηρήσαμεν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, καὶ ἐν συνεχείᾳ μετὰ τῆς μεσημβρινοανατολικῆς γωνίας τοῦ τζαμίου, προέκτασιν θεμελίων τοίχου δύο μέτρων πλάτους περίπου. Τὰ θεμέλια ταῦτα προφανῶς ἀνήκουσιν εἰς ἀρχαιότερον οἰκοδόμημα. Ἐν δὲ τῷ προαυλίῳ κατὰ τὸ μεσημβρινοανατολικὸν μέρος κεῖνται τέσσαρες διαφόρου μεγέθους ὀγκόλιθοι, λευκοῦ μαρμάρου, ὀρθογώνιοι καὶ τετράγωνοι καὶ εἷς πώρινος· παρ᾽ αὐτοῖς δὲ ἐρριμμένοι δύο μονόλιθοι κίονες, λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς δὲ τὸν νάρθηκα τοῦ τζαμίου ὑπῆρχον μέχρι τοῦ 1897 τέσσαρες μονόλιθοι κίονες πρασίνου λίθου Θεσσαλικοῦ Ἀτραγίου· ἀλλὰ ὁ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰσελθὼν εἰς Θεσσαλίαν Τοῦρκος στρατη-

γὸς διέταξε τὴν ἐπισκευὴν τοῦ τζαμίου, οὕτω δ' ἀφῃρέθησαν οὗτοι ἀντικατασταθέντες ὑπὸ δύο λευκοῦ μαρμάρου κιόνων μετὰ νέων Κορινθιαζόντων κιονοκράνων. Ἐκ δὲ τῶν κατακειμένων ἐν τῷ προαυλίῳ τεσσάρων πρασίνων Ἀτραγίων κιόνων, τοὺς τρεῖς ἀφῄρεσε λάθρᾳ τῷ 1926 Μπακονικόλας τις καὶ τοὺς μετεποίησεν εἰς βαθμῖδας τῆς κλίμακος αὐτοῦ, τὸν δὲ τέταρτον διεσώσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.

Οἱ κίονες οὗτοι, πράσινοι καὶ λευκοί, καὶ τὰ λοιπὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ ἀνήκουσι προφανῶς εἰς Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν, ἐφ' ἧς οἱ Τοῦρκοι ἔκτισαν τὸ τζαμίον αὐτῶν. Σκαφικὴ ἔρευνα ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ τζαμίου ἴσως θὰ ἔφερεν εἰς φῶς γλυπτὰ Χριστιανικά, ἐπιγραφήν τινα καὶ τὰ θεμέλια τοῦ Χριστιανικοῦ ναοῦ.



Εἰκ. 16. Θωράκιον Βυζαντινὸν ἐκ τοῦ φρουρίου Βόλου.

Θωράκια.

Ἐπίσης ἀνευρέθησαν ἐν τῷ φρουρίῳ Βόλου καὶ δύο θωράκια μετ' ἀναγλύφων διακοσμήσεων. Τούτων τὸ ἓν ἦτο ἐντετοιχισμένον ἔν τινι βρύσει τοῦ φρουρίου, παρὰ τὴν βόρειον πύλην αὐτοῦ, τὴν Καρᾶ-Καποῦ, ὡς τὴν ὠνόμαζον οἱ Τοῦρκοι, δεξιὰ τῷ ἐξερχομένῳ, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ἀποτοιχίσαντες τῷ 1929 ἐκομίσαμεν εἰς τὸ ἐν Βόλῳ Μουσεῖον (εἰκ. 16). Τὸ θωράκιον τοῦτο ἦτο τεθραυσμένον κατὰ τὸ μέσον εἰς δύο ἄνισα μέρη ἐφαρμόζοντα. Ἔχει δὲ ὕψος 1 μέτρου καὶ 10 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, πλάτος 0,82 καὶ πάχος 0,07 παριστάνει δὲ ἐντὸς πλαισίου ὀρθογωνίου δύο ταὼς ἀντιμετώπους περὶ κιονίσκον ἐν τῷ μέσῳ, στηριζόμενον ἐπὶ γάστρας, ἐξ ἧς φύονται δύο φύλλα μαλακῆς ἀκάνθου· κάτωθι δ' αὐτῆς ἐκφύονται ἕτερα δύο φύλλα μεγαλείτερα μαλακῆς ἀκάνθου, ἀγκυροειδῶς. Ἄνωθεν δὲ καὶ ἑκατέρωθεν τῶν νώτων τῶν ταῶν οἱ Τοῦρκοι ἔγραψαν δι' ἐκτύπων Τουρκικῶν γραμμάτων μίαν ἐπιγραφὴν μετὰ χρονολογίας ἴσως. Τὸ θωράκιον τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς τεχνοτροπίας αὐτοῦ ἐξάγεται, ἀνάγεται εἰς τὸν Ζ' μ. Χ. αἰῶνα. Ὅμοια

δὲ ἔχομεν ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ἐκ τῆς Α'. Βασιλικῆς καὶ ἐν τῷ Μουσείῳ Ἁλμυροῦ ἓν τεμάχιον [1].

Ἕτερον ἀνάγλυφον μικρόν, λευκοῦ μαρμάρου, εὑρεθὲν ἐν τῷ φρουρίῳ πρὸ εἰκοσιπενταετίας, μετηνέχθη εἴς τινα οἰκίαν ὄπισθεν τοῦ φρουρίου παρὰ τὸ 1ον σιδηροδρομικὸν χιλιόμετρον, (ἔνθα ἦσαν οἱ οἶκοι ἀνοχῆς) καὶ ἐνετοιχίσθη ἔμπροσθεν τῆς λιθίνης κλίμακος. Τοῦτο παριστάνον δύο λέοντας ἑκατέρωθεν κιονίσκου ἀντιμετώπους ἐδημοσιεύσαμεν ἄλλοτε ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς «Πινακοθήκης».

Ἐπιγραφαὶ ἀνευρεθεῖσαι ἐν τῷ φρουρίῳ Βόλου.

Ἀπὸ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ φρουρίου Βόλου μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθησαν πλεῖσται ἐπὶ λίθου ἐπιγραφαὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἤτοι ψηφίσματα τῶν Μαγνήτων, ἀναθηματικαὶ εἰς θεοὺς καὶ αὐτοκράτορας καὶ ἐπιτύμβιοι. Αὗται δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ διαφόρων κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ εἰς διάφορα βιβλία καὶ περιοδικά, ἀνεδημοσιεύθησαν τελευταίως τῷ 1908 ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος Kern ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου ἐκδοθέντι «Συντάγματι τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (Inscriptiones Graecae, tomus IX, pars II. Inscriptiones Thessaliae, Berolini 1908).

Αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ἰδίως δὲ τὰ ψηφίσματα, προέρχονται καὶ ἐκ Δημητριάδος, ἐκ τῆς ὁποίας μετηνέχθησαν κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου, καὶ ἐκ τοῦ ἐν τῷ φρουρίῳ ἀρχαίου πολίσματος.

Νεκροταφεῖα.

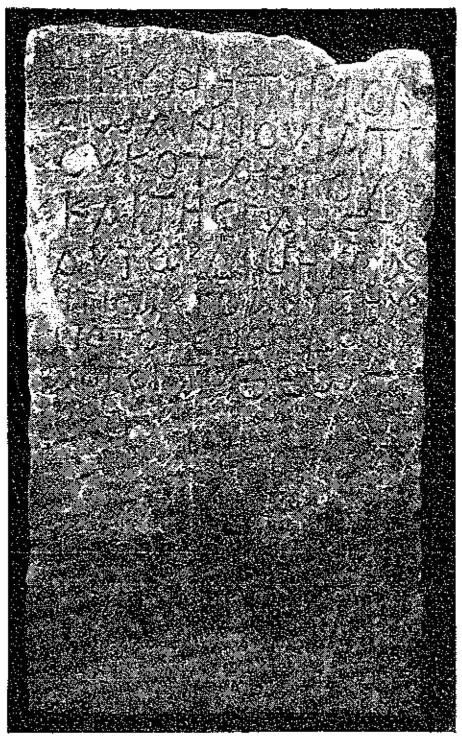
Ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος ἀνασκάψας εἰς διάφορα μέρη πέριξ τοῦ φρουρίου Βόλου ἀνεκάλυψεν ἀρχαῖον καὶ Χριστιανικὸν νεκροταφεῖον [2]. Καὶ πρότερον δ' ἐν τῇ συνοικίᾳ Καπακλὶ πρὸς Δ. τοῦ φρουρίου ὁ κ. Κ. Κουρουνιώτης ἀνέσκαψεν ὄπισθεν τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἀνέπαφον θολωτὸν Μυκηναϊκὸν τάφον κατὰ τὸ ἔτος 1906 [3].

Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως τὸ παλαιοχριστιανικὸν νεκροταφεῖον τοῦ φρουρίου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, εὑρέθη πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ καταληφθὲν

[1] Θωράκια μετὰ πτηνῶν ἀντιμετώπων εἶναι ἐντετοιχισμένα ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, πρβλ. P. Steiner, Athen. Mitteil. τόμ. XXXI, 1906, σελ. 296 εἰκ. 5 - 6.

[2] Βλ. Ἀνακοινώσεις του ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. 1909 σ. 159 ἑξ. καὶ 1911 σελ. 303 ἑξ.

[3] Κ. Κουρουνιώτη, Θολωτὸς Μυκηναϊκὸς τάφος ἐν Καπακλὶ τοῦ Βόλου, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1906, σελ. 211 - 239.



Εἰκ. 17. Ἐπιτύμβιος ἐνεπίγραφος παλαιοχριστιανικὴ στήλη ἐκ τοῦ ἐν Βόλῳ συνοικισμοῦ Νέας Ἰωνίας.

τῷ 1920 ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ ἀνεγερθέντος μεγάλου ἐργοστασίου τῆς ἡνωμένης Θεσσαλικῆς Ἑταιρείας Οἰνοπνευματοποιΐας.

Ἕτερον τμῆμα παλαιοχριστιανικοῦ νεκροταφείου, ἀνάμικτον μετ' ἀρχαίων τάφων, ὡς καὶ τὸ πρὸς δυσμάς, ἔκειτο πρὸς βορρᾶν τοῦ φρουρίου δεξιὰ τοῦ ποταμίου Κραυσίδωνος καὶ πλησίον αὐτοῦ. Ἐν αὐτῷ τῷ 1929 μαθηταὶ τοῦ Β΄ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Βόλου ἀνεῦρον ἄρτι ἐσκαμμένον κτιστὸν τάφον ὀρθογώνιον καὶ μεγάλην ὀρθογώνιον πλάκα λευκοῦ μαρμάρου ἡμικατειργασμένην μετ' ἐπιγραφῆς διὰ βαθέων καὶ εὐμεγέθων γραμμάτων (ὕψους 1,30, πλάτ. 0,51, πάχ. 0,18, ὕψ. γραμμ. 0,05). (Εἰκ. 17).

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη παραδοθεῖσα ὑπὸ τῶν μαθητῶν εἰς τὸν διευθύνοντα τὸ Β΄. Ἑλληνικὸν Σχολεῖον κ. Ρήγαν Ν. Καμηλάρην, ἐδημοσιεύθη ἐσφαλμένως καὶ διὰ μικρῶν γραμμάτων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Βόλῳ ἐφημερίδα «Σημαίαν», μετενεχθεῖσα δ' ὑφ' ἡμῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου ἐφωτογραφήθη. Ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς·

	Ἐν δὲ ὀρθῇ γραφῇ.
«† *Κυμητήριον*	«† *Κ(οι)μητήριον*
Ἰωάννου ἰατρο-	*Ἰωάννου ἰατρο-*
οῦ Κοταήτου	*οῦ Κοταήτου,*
καὶ τῆς γαμετ(ῆς)	*καὶ τῆς γαμετ(ῆς)*
αὐτοῦ Διμητρίας.	*αὐτοῦ Δ(η)μητρίας.*
Ἤτις αὐτὸ ἀνύξῃ χο-	*(Εἴ)τις αὐτὸ ἀν(οί)ξ(ει) χ(ω-)*
ρὶς τὸν ἐμὸν δόσι	*ρὶς τ(ῶν) ἐμ(ῶ)ν δ(ώ)σ(ε)ι*
λόγον τὸ Θεῷ †».	*λόγον τ(ῷ) Θεῷ †».*

Ἡ ἐπιτύμβιος αὕτη ἐπιγραφή, ὡς ἐκ τοῦ εἴδους τῶν γραμμάτων ἐξάγεται, ἀνάγεται εἰς τὸν Δ΄ ἢ Ε΄ μ. Χ. αἰῶνα. Εἶναι δὲ καὶ αὕτη τρανὸν τεκμήριον

τῆς ἀκμῆς τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ φρουρίου κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.

Ἐρείπια Χριστιανικῶν ναῶν καὶ ἄλλων κτιρίων ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς νέας πόλεως τοῦ Βόλου εὑρέθησαν ἱκανά, περὶ ὧν ἐς ἄλλοτε.

Τὸ ὄνομα τοῦ φρουρίου Γόλος ἢ Βόλος.

Ἱστορίαν τοῦ φρουρίου Βόλου ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῇ ἐν Βόλῳ ἐκδιδομένῃ ἐφημερίδι «Λαϊκῇ Φωνῇ» τῷ 1930, ἔχομεν δὲ καὶ σχετικὸν χειρόγραφον πόνημα πρὸς ἔκδοσιν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ. Καὶ περὶ μὲν ἐγκαταστάσεως Σλαύων παρὰ τὸν Παγασιτικὸν κόλπον καὶ περὶ τοῦ φρουρίου Βόλου καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Δημήτριος Κ. Τσοποτὸς μονογραφίαν ἰδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Παγασιτικὸς κόλπος καὶ ὁ Βόλος, Ἀναίρεσις τῶν περὶ ἐγκαταστάσεως Σλαύων ἀστηρίκτων ἰσχυρισμῶν, ἐν Ἀθήναις 1930».

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡμεῖς ἐγράψαμεν περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος Γόλος καὶ ἐν τῇ «Λαϊκῇ Φωνῇ» καὶ ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» (τόμ. Α΄. 1924, σ. 222) ἀναφέροντες ἐκεῖ ὅτι τὸ ὄνομα Γόλος εἶναι σλαυϊκὸν gôl = γυμνὸς καὶ gôlos = ἕδρα διοικήσεως, προστιθέμεθα ὀλίγα ἐνταῦθα.

Ὁ κ. Τσοποτὸς ἐν σελ. 47 τοῦ ἀνωτέρω βιβλίου του παραθέτει πίνακα ἐν παραρτήματι τῶν γραπτῶν μνημείων, κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ λέξις *Γόλος* καὶ *Βόλος*. Παρατηροῦμεν οὕτως ὅτι ἀπὸ τοῦ 1333 μέχρι τοῦ 1874 ἔχομεν 10 μαρτυρίας περὶ τῆς γραφῆς *Γόλος*, ἐξ ὧν τρεῖς μὲν ὑπὸ ξένων περιηγητῶν, οἵτινες παρέλαβον τὴν ἐγχώριον προφορὰν τοῦ ὀνόματος, ἑπτὰ δὲ ὑπὸ ἡμετέρων συγγραφέων καὶ γραπτῶν μνημείων. Ἀπὸ τοῦ 1540 μέχρι τοῦ 1880 ἔχομεν τὴν γραφὴν *Βόλος* εἰς 37 μαρτυρίας, ἐν ἐγγράφοις μνημείοις, ἐξ ὧν δέκα ἑπτὰ προέρχονται ἐκ ξένων συγγραφέων καὶ εἴκοσιν ἓξ ἡμετέρων. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι ξένοι ἀπὸ τοῦ 1540 καὶ ἑξῆς ἔγραψαν *Volo*, *Volio* καὶ ὁ Dodwell *Bolo*. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι ξένοι ἠκολούθησαν τοὺς παλαιοτέρους. Τὴν γραφὴν *Βῶλος* πρῶτος παραδίδει ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος, ὁ γεωγράφος, ἐξελληνίσας τὴν λέξιν *Γόλος* καὶ σχετίσας αὐτὴν πρὸς τὸ *βῶλος* (γῆς) τῷ 1714.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων οἱ γράψαντες *Βῶλος* ἀπὸ τοῦ 1743 καὶ ἑξῆς παρατηροῦμεν ὅτι ἦσαν ἅπαντες λόγιοι, πλὴν τοῦ ἐν ἔτει 1776 Κουτζοδιδασκάλου γράψαντος ἐν τῇ σημειώσει τοῦ Τριῳδίου τῆς παρὰ τὴν Τσαγγαράδα μονῆς «*Κοτίκια*» «*Βολιότοις*».

Ἀντιθέτως ἔχομεν δύο συγγραφεῖς Μάγνητας ἐγχωρίους, λίαν γνωστοὺς εἰς τὸν κόσμον τῶν λογίων, τοὺς Γρηγόριον Κωνσταντᾶν, ἱεροδιάκονον, καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδην ἐκ Μηλεῶν, γράψαντας «Γεωγραφίαν Νεωτερικήν», δημοσιευθεῖσαν ἐν Βιέννῃ τῷ 1791 (τόμ. Α΄. σελ. 204) ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ,

οἵτινες ἠκολούθησαν τὴν προφορὰν τοῦ λαοῦ γράψαντες *Γόλος*, καὶ τὸν Νικόλαον Μάγνητα δημοσιεύσαντα «Περιήγησιν τῆς Θεσσαλίας καὶ Θετταλομαγνησίας» (ἐν Ἀθήναις 1860, σελ. 49 καὶ 54), γράψαντα καὶ ὑποστηρίξαντα τὴν γραφὴν καὶ προφορὰν *Γῶλος*. Ἐπίσης ἔχομεν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ντούλια, διασήμου Ἀλβανοῦ ἀρχιλῃστοῦ ἐν ἔτει 1864 γράψαντος καὶ τοὺς δύο τύπους *Γουλιότες* καὶ *Βόλος*, ἑπομένως ἀκολουθήσαντος τὴν λαϊκὴν προφοράν.

Καὶ τρεῖς δὲ ξένοι, ὁ Bartholdy τῷ 1803, τὸ Nuovo Dizionario geografico τῷ 1826 καὶ ὁ Depping τῷ 1828 ἔγραψαν καὶ τοὺς δύο τύπους *Γόλος* καὶ *Βόλος* ἀκολουθήσαντες καὶ τὴν λαϊκὴν προφοράν. Ἐπίσης ἔχομεν καὶ τὴν Τουρκικὴν γραφὴν καὶ προφορὰν *Γκολὸζ*=*Γόλος* εἰς ὅλα τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν προφορικὴν γλῶσσαν [1].

Ἐκ πάντων ὅθεν τούτων ἐξάγεται ὅτι ἀπὸ τοῦ Μελετίου καὶ ἑξῆς, τῷ 1714, οἱ ἡμέτεροι λόγιοι νομίσαντες πιθανώτατα ὅτι ἡ λέξις *Γόλος* εἶναι Τουρκική, διότι αὐτὴν ἐχρησιμοποίουν καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἤρχισαν νὰ γράφωσι καὶ προφέρωσι *Βόλος* ἀντὶ *Γόλος*, ἐξελληνίσαντες τὴν λέξιν καὶ σχετίσαντες αὐτὴν πρὸς τὸ *βῶλος* (γῆς), μεταδόσαντες δὲ καὶ εἰς τὸν λαὸν ἐν μέρει τὴν προφορὰν *Βόλος*. Ἀξιοπιστότεροι ὡς πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε καὶ μέχρις ἡμῶν προφορὰν *Γόλος* εἶναι οἱ ἐγχώριοι γεωγράφοι συγγραφεῖς Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Δανιὴλ Φιλιππίδης καὶ Νικόλαος Μάγνης. Ἀπὸ δὲ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ἤρχισαν νὰ εἶναι ἐν χρήσει ἀμφότεροι οἱ τύποι παρὰ τῷ λαῷ *Γόλος* καὶ *Βόλος*, ἐνῷ παρὰ τοῖς λογίοις ἦτο ἐν χρήσει καὶ ἀρχαιότερον ἡ λέξις *Βόλος*. Ὁ ἀρχαιότερος ὅμως τύπος *Βόλος* ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς ξένοις μόνον.

Κατὰ τὸ 1874 ὁ Ρηματισίδης μᾶς παραδίδει τὸ ὄνομα *Βόλος* διὰ τὸ φρούριον καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ *Γῶλος* διὰ τὴν κωμόπολιν Ἄνω-Βόλος. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1880 διὰ τῆς «Θεσσαλίας» τοῦ Νικολάου Γεωργιάδου καθορίζεται πλέον ὁριστικῶς τὸ ὄνομα *Βόλος* διὰ τὴν πόλιν καὶ *Ἄνω - Βόλος* διὰ τὴν κωμόπολιν, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πόλεως Βόλου.

Ὁ κ. Δ. Κ. Τσοποτὸς ὅμως μὴ παραδεχόμενος ὡς πρωταρχικὸν τὸ ὄνομα

[1] Οἱ Τοῦρκοι εὐθὺς ὡς κατέλαβον τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ τῶν πόλεων τὰ ὀνόματα ὅλων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀλλάξωσιν, ἀλλ' ἀφῆκαν αὐτὰ ὡς τὰ παρέλαβον· πβ. *Ἑρμιὲ*=*Ἁλμυρός*, *Τρίχαλα*=*Τρίκκαλα*, *Γολὸζ*=*Γόλος*, *Δομοκὸ*=*Δομοκὸς* κλπ. πλὴν τῶν πόλεων *Γενὶ - σεϊρ*=*Λάρισσα* καὶ *Τσατάλτζια*=*Φάρσαλα*. Μόνον ἀντικατέστησαν τὰ ὀνόματα τῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα εὗρον ἔρημα καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτοῖς διὰ Τουρκικῶν τοιούτων, ἅτινα σῴζονται ἔτι καὶ νῦν. Τῶν χωρίων δέ, ἐν τοῖς ὁποίοις ἦσαν ἀνέκαθεν Χριστιανοί, δὲν ἤλλαξαν τὰ ὀνόματα, ὡς βλέπομεν εἰς τὸν Νομὸν Τρικκάλων, εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἁλμυροῦ, Φαρσάλων, Ἐλασσῶνος, Ἀγυιᾶς καὶ Πηλίου. Τὰ ὀνόματα τῆς Λαρίσσης καὶ τῶν Φαρσάλων ἤλλαξαν οἱ Τοῦρκοι, διότι εὗρον ἐνταῦθα ἐλαχίστους Χριστιανούς. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης Νεοφύτου τῷ 1540, ὅστις μετέθεσε τὴν ἕδραν του εἰς Τρίκκαλα, ἐλλείψει Χριστιανῶν καὶ οἰκήματος.

Γόλος διὰ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος βιβλίου αὐτοῦ θέλει νὰ τὸ ἐξελληνίσῃ παράγων αὐτὸ ἀπὸ τῆς λέξεως *βόλος*, *βολή*, ἐν χρήσει οὔσης παρὰ τοῖς ἁλιεῦσιν ἐπὶ τῆς ἄγρας ἰχθύων [1]. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως μελέτην ὁ διαπρεπὴς γλωσσολόγος κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις, παραδεχόμενος ὡς πρωταρχικὸν καὶ Σλαυϊκῆς καταγωγῆς τὸ ὄνομα *Γόλος*, ἀπορρίπτων δὲ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ κ. Τσοποτοῦ ἐκ τῆς λέξεως *βόλος*, *βολή* [2].

Ἐν Βόλῳ τῇ 20ῇ Ἀπριλίου 1931.

Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Δ. Κ. Τσοποτοῦ, Ὁ Παγασιτικὸς κόλπος καὶ ὁ Βόλος, ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 51 καὶ ἑξῆς.

[2] Γ. Ν. Χατζιδάκι, *Βόλος - Γόλος*, «Ἐπετηρὶς Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. Ζ'. 1930, σελ. 231 καὶ ἑξῆς.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ-ΚΟΜΝΗΝΟΣ

Α΄.

Περὶ τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ Κομνηνοῦ πολλὰ ὑπὸ πολλῶν ἐγράφησαν, ἀλλὰ συγκεχυμένα καὶ τεταραγμένα κατὰ τὸ πλεῖστον. Ὁ Ε. Legrand, ἀναγράφων πάσας τὰς σχετικὰς περὶ αὐτοῦ πληροφορίας καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐξαγάγῃ βέβαιον συμπέρασμα, ὁμολογεῖ ὅτι «παραμένουσιν ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπαφίεμεν εἰς τὴν φροντίδα ἄλλων νὰ διευκρινίσωσι» [1]. Κατ᾽ αὐτὸν ὁ Ν. Μελισσηνός, ἐκ Κρήτης καταγόμενος [2], ἐγεννήθη ἐν Νεαπόλει ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Μελισσηνοῦ καὶ Ἀναστασίας Διαμαντῆ· δεκατετραετὴς τὴν ἡλικίαν εἰσήχθη εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ Κολλέγιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1593, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπεφοίτησε τὴν 19 Αὐγούστου 1598. Τὰς πληροφορίας ταύτας ἠρύσθη ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Κολλεγίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Νικηφόρος Μελισσηνός, Ἑλληνοϊταλὸς ἐκ Νεαπόλεως· εἶχε καλὸν χαρακτῆρα· ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἓν ἔτος τὴν θεολογίαν καὶ μετὰ ταῦτα ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Σχολήν, *ὅπως διορισθῇ ἐφημέριος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Νεαπόλεως*, ἐν τῇ ὁποίᾳ δημοσίως ἐγένετο χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ στερεώσας διὰ τῆς διδασκαλίας του τὸν μεταστραφέντα Πατριάρχην Ῥαφαήλ, διωρίσθη ὑπ᾽ αὐτοῦ Μητροπολίτης τῆς Νάξου, ὅπου θαυμασίως καὶ καρποφόρως διηύθυνε τὸ ποίμνιόν του. Ἀλλ᾽ ἐκλεγέντος μετὰ ταῦτα ἑνὸς σχισματικοῦ Πατριάρχου, ἐσυκοφαντήθη ὑπό τινων πιστῶν ἐνώπιον τῶν Τούρκων καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ἔνθα ἔμεινε μὲ μεγάλην ὑπομονήν. Κατορθώσας τέλος πάντων νὰ δραπετεύσῃ ἀπ᾽ ἐκεῖνα τὰ μέρη ἠσπάσθη τὸν Λατινικὸν ῥυθμόν. Διωρίσθη ἐπίσκοπος Κοτρώνης». Κατὰ τὰ ἐπίσημα λοιπὸν ἀρχεῖα τοῦ Κολλεγίου ὁ Ν. Μελισσηνὸς ἀποπερατώσας ἐν αὐτῷ τὰς σπουδάς του ἀνέλαβε κατ᾽ ἀρχὰς τὴν ἐφημερίαν τῆς ἐν Νεαπόλει Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἔπειτα μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ πρὸς τὸν καθολικισμὸν μεταστραφέντος Πατριάρχου Ῥαφαήλ, Μητροπολίτης Νάξου.

Πᾶς τις βεβαίως θὰ εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι αἱ πληροφορίαι αὗται προερχόμεναι ἐξ ἐπισήμου ἱδρύματος, ἐν τῷ ὁποίῳ μάλιστα ἐφοίτησεν ὁ Ν.

[1] E. Legrand, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés des Grecs au dix-septième siècle Paris 1895. tom. 3. pag. 475-493.

[2] «Nicephore Mellissino da Candia ma nato in Napoli di 21 in 22, come s'eri trovato et scrito de casa sua». (Κατάλογος τοῦ Κολλεγίου, ἴδε ἀνωτέρω).

Μελισσηνός, θὰ ἦσαν κατὰ πάντα ἀληθεῖς καὶ ἐξηκριβωμέναι. Ἀλλ᾽ ἂς ἴδωμεν, ἂν τὸ χρονικὸν τοῦ Κολλεγίου ἀληθεύῃ.

Ῥαφαὴλ ὁ Β΄, ἅπαξ πατριαρχεύσας, κατεῖχε τὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1603-1607. Περὶ τοῦ Πατριάρχου τούτου ἐπικρατεῖ καὶ παρά τισι τῶν ἡμετέρων ἡ ἰδέα ὅτι ἀπέκλινε πρὸς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅτι παρέσυρεν αὐτὸν εἰς ἀναγνώρισιν τοῦ Παπικοῦ μεγαλείου καὶ πρωτείου ὁ Φραγκίσκος Κόκκος, ἀπόφοιτος καὶ αὐτὸς τῆς ἐν Ῥώμῃ Ἑλλ. σχολῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου [1]. Κατὰ πόσον ὁ Φραγκίσκος ἦτο ἐμπεποτισμένος τὸ Λατινικὸν δόγμα καὶ κατὰ πόσον παρέσυρε πρὸς αὐτὸ τὸν Πατριάρχην Ῥαφαήλ, οὐ τοῦ παρόντος, ἵνα ἐξετάσωμεν· ἄλλοι ὅμως ἐκ τῶν ἡμετέρων θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς ὀρθόδοξον [2]· πῶς δὲ ὁ Κόκκος προσεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ῥαφαήλ, τοῦτο μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Κόκκου πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον. «Ὁ θειότατος Πατριάρχης, γράφει, οὐκ οἶδ᾽ ὅτων κατατυχών, οἵ λίαν ἦσαν ἄρα δεινοὶ φήμην ἆραί τε καὶ ἐξᾶραι πολὺ τῆς ἀληθείας ἀνώτερον, οὕτως ἑαυτὸν παρέσχεν ἁλώσιμον τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς καθ᾽ ἡμῶν, ὥστε οὐδένα πέτρον, φασίν, ἀφῆκεν ἀκίνητον, ἐφ᾽ ᾧ με ὥσπερ τινὰ ῥοῦν ἀλλαχοῦ τετραμμένον μετοχετεῦσαι εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἀλλὰ σκόπει τίσι καὶ οἵαις κεχρημένος ταῖς μηχαναῖς ἡμᾶς μεταπέμπεται. Γράμματα ὑπαγορεύει οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ καὶ δίς· καὶ τὰ μὲν τυγχάνει δεόμενος, τὰ δὲ καὶ προσαπειλεῖ, καὶ τὰς ἀποφράδας ἐπαφήσας ἀράς, αἳ τοῖς ἀπειθοῦσιν ἀπόκεινται, ἂν καὶ στόμα ἀνταίρωμεν, ὑπὸ γοῦν ταύτης ἐγὼ τῆς γραφίδος ἁλοὺς ἐκτοπώτερον, οὐδὲ γὰρ ἀρρενωπῶς ἔχω πρὸς τὰ τοιαῦτα, ἐμαυτὸν φέρων τῇ πόλει παρέδωκα».

Οἱ Παπικοί, καὶ δὴ οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων Λατινίζοντες, ἐξωγκωμένα πάντοτε παρουσιάζουσι τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων ἀποφοίτων τοῦ Κολλεγίου πρός τε τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης. Οὕτω π. χ. ὁ ἐκ Χίου Ἀλλάτιος, ἀπόφοιτος καὶ αὐτὸς φανατικώτατος τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, γράφει περὶ τοῦ Φ. Κόκκου «ὅτι οὗτος καὶ αὐτοὺς τοὺς περὶ τὸν Πατριάρχην Ῥαφαὴλ μετέπεισε τῷ παπικῷ καθυποκλιθῆναι ὄγκῳ, καὶ ὑποταγῆς τοῦ Πατριάρχου ἐπιστολὰς τῷ Ποντίφικι Ῥώμης κομίσων ἐπέμφθη, ἀλλὰ διὰ Νάξου διελθὼν τὸ ζῆν ἐξεμέτρησε» [3].

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰς εἰδήσεις ταύτας ἀνάγκη νὰ ἀνακρίνωμεν ἑκάστοτε, ὅπως ἀποδειχθῇ ἡ ἀλήθεια. Οὕτω τὸ χρονικὸν τοῦ Κολλεγίου διακηρύττει ὅτι τὸν Νικηφόρον Μελισσηνόν, ὁ Πατριάρχης Ῥαφαήλ, ὑπ᾽ αὐτοῦ μεταστραφείς, διώρισε Μητροπολίτην Νάξου. Ἐν τούτοις ἡμεῖς κάλλιστα γινώσκομεν ὅτι καθ᾽ ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ᾽ ὃ ἐπατριάρχευεν ὁ

[1] Θεολογία τόμ. 3 σελ. 305.

[2] Σοφοκλέους τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἰατροῦ, Περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου ἐπιστολὴ σελ. 31-32.

[3] Σ. Οἰκονόμου, Ἔνθ᾽ ἀνωτέρω σελ. 22.

Ῥαφαήλ, δῆλα δὴ ἀπὸ τοῦ 1603 - 1607, οὐδεὶς Νικηφόρος Μελισσηνὸς διετέλεσε Μητροπολίτης Νάξου, ἀφοῦ τῷ 1603 ἦτο Μητρ. Παροναξίας ὁ Ἀθανάσιος, καθαιρεθεὶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο[1], τοῦτον δὲ διεδέχθη ὁ ἐκ Χίου Ἰωακεὶμ παραιτηθεὶς ἐν ἔτει 1606[2], καὶ τοῦτον ὁ Γαβριήλ[3], οὗ διάδοχος ὁ Ἰωσὴφ διατελέσας Μητροπολίτης μέχρι τοῦ 1613[4]. Ὥστε ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Ῥαφαὴλ ὁ Νικηφόρος Μελισσηνὸς δὲν ἐξελέγη Μητροπολίτης Παροναξίας, συνεπῶς *τὸ χρονικὸν τοῦ Κολλεγίου δὲν ἀληθεύει.*

Ἀλλὰ τὸ χρονικὸν ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι ὁ Νικηφόρος Μελισσηνός, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ Κολλεγίῳ, διωρίσθη ἐφημέριος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Νεαπόλεως. Ἂς ἴδωμεν, ἂν καὶ ἡ εἴδησις αὕτη τοῦ χρονικοῦ εἶναι ἀληθής.

Τὸ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1597 μέχρι τοῦ 1610 ἐφημέριος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Νεαπόλεως καὶ διάδοχος τοῦ παυθέντος Κορτησίου Βρανᾶ, Ἠπειρώτου, ἀποφοίτου καὶ τούτου τοῦ ἐν Ῥώμῃ Κολλεγίου, ἀναφέρεται Νικηφόρος Μελισσηνὸς εἶναι ἀληθές, γνωρίζομεν δὲ ὅτι ὁ Μελισσηνὸς οὗτος, ὡς καὶ ὁ προκάτοχός του Βρανᾶς, ἐπεζήτει νὰ ἀποβῇ ἰσόβιος προϊστάμενος τῆς ἐν ἀνθηρᾷ οἰκονομικῇ καταστάσει εὑρισκομένης Ἐκκλησίας, νεμόμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰς πολλὰς προσόδους τοῦ Ναοῦ, διὰ τοῦτο ὡς καὶ ὁ Βρανᾶς περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀδελφότητα τῆς Νεαπόλεως, τὴν ἔχουσαν τὴν ἐπιστασίαν καὶ διαχείρισιν τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἡ Ἀδελφότης ἀνηνέχθη πρὸς τὴν ἁγίαν Ἕδραν, ὁ δὲ Πάπας Παῦλος ὁ Ε΄. διὰ τοῦ Βρεβίου του τῆς 4ης Αὐγούστου 1610 ἀπεδοκίμασε τὴν Κουρίαν τῆς Λατινικῆς ἀρχιεπισκοπῆς Νεαπόλεως ὡς κακῶς ἐκλαβοῦσαν, ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Βρανᾶ, ἀδέσποτον τὴν θέσιν τοῦ προϊσταμένου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀκυροῖ τὴν ὑπ᾿ αὐτῆς γενομένην ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ «τοῦ τοσαύτας βιαιοπραγίας διαπράξαντος κατὰ τῶν ἰθυνόντων τὴν Ἐκκλησίαν»[5].

Εἶχε λοιπὸν πράγματι δίκαιον ὁ Legrand νὰ γράφῃ ὅτι ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Ν. Μελισσηνοῦ ὑπάρχουν πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα.

Τὸ χρονικὸν τοῦ Κολλεγίου, ἐν ᾧ θέλει τὸν Νικηφόρον Μελισσηνὸν ὡς ἐφημέριον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Νεαπόλεως, τὸν θέλει ἐπίσης ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Ῥαφαὴλ Μητροπολίτην Νάξου. Ἐν ᾧ δέ, κατὰ τὸ αὐτὸ χρονι-

[1] Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κων/πόλεως τόμ. ΚΗ΄ σελ. 218, Byzant. Zeit. τόμ. 15. σελ. 482.

[2] Byzant. Zeit. Ἔνθ᾿ ἀνωτέρω σελ. 36. Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου Γ΄ περίοδος σελ. 19.

[3] Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τόμ. Ζ΄ σελ. 428. Π. Ζερλέντου Ἰακώβου Κρίσπου Φραγκίσκου Μοροσίνου Γράμματα, σελ. 2.

[4] Νέος Ἑλληνομ. 19 σελ. 52.

[5] Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ ἔτος Γ΄. (1928) σελ. 257 καὶ ἑξῆς.

κόν, ὁ Νικηφόρος Μελισσηνὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει φαίνεται διατελῶν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν προστασίαν τοῦ Πάπα Παύλου, ἀφ᾿ ἑτέρου, ὅπως ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, καταφαίνεται ὅτι τοὐναντίον διετέλει ὑπὸ τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ χαρακτηριζόμενος ὡς ταραξίας καὶ βιαιοπραγῶν. Ὥστε εἰς τὸ χρονικὸν τοῦ Κολλεγίου ὑπάρχει σύγχυσις περὶ τοῦ Ν. Μελισσηνοῦ, καὶ τοῦτο ἂς μὴ μᾶς ἐκπλήττῃ: ὁ Legrand πολλαχοῦ τῶν ἔργων του καὶ πλείστας ἄλλας ἀνακριβεῖς εἰδήσεις καὶ συγχύσεις ὑπέδειξεν ἀπαντώσας εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τοῦ Κολλεγίου[1].

Ἀλλ᾿ ἡ σύγχυσις αὕτη δὲν παρατηρεῖται μόνον εἰς τὸ χρονικὸν τοῦ Κολλεγίου, καὶ ὁ Ἀλλάτιος, ἔχων ὑπ᾿ ὄψιν τὸ χρονικόν, καὶ αὐτὸς οὐχὶ ἀληθεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ Νικ. Μελισσηνοῦ ἀναγράφει: «Nicephorus Melissenus *Constantinopolitanus,* Graecorum rexit Ecclesiam in urbe Neapolitana, in qua etian publice litteras Graecas professus est, unde Byzantiun remeans, Raphaëlen Patriarcham qui tunc primum sese in communionem Latinorum insinuarat, comfirmavit, a quo etiam Pari-Naxique metropolita creatur: sed, sub Raphaëlis successore, schismati, addictissimo, per calumniam malitiamque schismaticorun a Turcis in carcerem compingitur, ubi concatenatus et miser diu aetatem duxit: ex quo data occasione, fugiens in Italiam venit, ritumque Latinam amplexus, fit Episcopus Cotronensis»[2].

Ὁ Ἀλλάτιος ἐπαναλαμβάνων τὰς εἰδήσεις τοῦ χρονικοῦ ἀναφέρει μόνον ὡς πατρίδα τοῦ Μελισσηνοῦ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὅτι οὐ μόνον ἐφημέρευσεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Νεαπόλεως, ἀλλ᾿ ὅτι καὶ δημοσίᾳ ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ Lequien, ὅμως[3], ἔχων ὑπ᾿ ὄψιν του καὶ ἄλλας πηγάς, ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν τὸν Νικηφόρον θέλει γεννηθέντα ἐν Νεαπόλει, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ καταγόμενον ἐκ τοῦ Θεοδώρου Μελισσηνοῦ Κομνηνοῦ, Δεσπότου τῆς Αἴνου, καὶ συνεπῶς καταγόμενον ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων.

«Nicephorus Melissenus Comnenus, Neapoli natus patre Theodoro, Aeni Despota, in Oriente Dynasta ex Byzantinorum imperatorun stirpe oriundo, Romam progressus, in sancti Athanasii Græcorum Collegio linguæ Græcæ philosophicisque, ac theologicis studiis multa cum laude incubuit. A. Paulo V. in orientem missus ad rem Christianum propagandam, innumeras pene oves ad pascua salutis, ipsumque Constantinopolitanum Patriarcham ad ecclesiæ unionem reduxit. Hinc Paulus illum Naxiensem archiepiscopum et Apostolicum in oriente Visitatorem declaravit. Eum autem a Turcis in car-

[1] Ἠπειρωτικὰ χρονικά, Ἔνθ᾿ ἀν. σελ. 256.

[2] Échos d'Orient ἔτος Γ΄. (1900) σελ. 274 - 275.

[3] Oriens Christianus τόμ. 3 σελ. 1006 - 1007.

cerem trusus, tandem liber dimissus esset, in Italiam reversus est, Galliamque et Hispanias peragravit, ubique honorifice receptus. Ex-Naxiensi Ecclesia ad Grotoniensem in Italia translatus est ab Urbano VIII anno 1628 die 29 Maii. obiit die 5 Febr. 1635».

Αἱ περὶ τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ πληροφορίαι τοῦ Lequien καὶ τοῦ Ἀλλατίου ὡς καὶ τοῦ χρονικοῦ, ἐν μέρει μόνον ἀληθεύουσιν, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἐπικρατεῖ σύγχυσις. Ὁ Νικηφόρος βεβαίως δὲν ἦτο Κωνσταντινουπολίτης, μᾶλλον φαίνεται ὅτι κατήγετο ἐκ Κρήτης, ἀλλ' οὐδὲ ἦτο υἱὸς τοῦ Δυνάστου τῆς Αἴνου Θεοδώρου Μελισσηνοῦ Κομνηνοῦ. Πιθανῶς ὁ πατήρ του νὰ ἐκαλεῖτο Θεόδωρος, ἄλλως τε τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο ἐν χρήσει πολλῇ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Μελισσηνῶν ὡς καὶ τὸ τοῦ Νικηφόρου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐσπούδασεν ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ Ἑλληνικῇ Σχολῇ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, «τῷ Κολλεγίῳ» πιθανῶς δὲ μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του καὶ νὰ ἐδίδαξεν ἐν Ῥώμῃ καὶ Νεαπόλει. Εἶναι ἀληθὲς ἐπίσης ὅτι ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πάπα Παύλου Ε' (1605 - 1621) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἴσως καὶ ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Ῥαφαὴλ Β', διαμείνας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ 12 ἔτη καὶ ἐργασθεὶς μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. «ad rem christianum propagadam» ἀναρίθμητα πρόβατα, κατὰ τὰς Λατινικὰς πηγάς, εἰς νομὰς σωτηρίους καθοδηγήσας [1]. Εἶναι ἐπίσης βέβαιον, ὅτι διὰ τὰ θρυλλούμενα κατορθώματα αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Πάπα διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν ἐν Νάξῳ Καθολικῶν· πολὺ πιθανὸν ἐπίσης νὰ καθείρχθη πρὸς καιρὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπαλλαγεὶς τῆς φυλακῆς τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας. Εἶναι δὲ καὶ βέβαιον ὅτι τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Α' (1623 - 1644) πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Ἱσπανίας Φίλιππον τὸν Δ' ἀνεδείχθη κατὰ Μάϊον τοῦ 1628 ἐπίσκοπος Κοτρώνης, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τῇ 5 Φεβρουαρίου 1635 ταφεὶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας Κοτρώνης [2]. Ἡ πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Ἱσπανίας ἐπὶ τούτῳ σταλεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα εἶναι τιμητικωτάτη διὰ τὸν Νικηφόρον Μελισσηνόν. Ταῦτα πάντα εἶναι τὰ μόνα βέβαια καὶ ἀναντίρρητα περὶ τοῦ τροφίμου τούτου τοῦ Κολλεγίου Νικηφόρου Μελισσηνοῦ· πάντα τὰ ἄλλα τὰ ἀναφερόμενα συγκεχυμένως ὑπὸ τῶν ἀσχοληθέντων περὶ αὐτοῦ συγγραφέων οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς αὐτόν [3].

Πάντες οἱ γράψαντες περὶ τοῦ Νικηφόρου τούτου Μελισσηνοῦ ἐπαι-

---

[1] Lequien, Ἔνθ' ἀνωτέρω.

[2] Buchon, Nouvelles recherches historiques τόμ. Β'. Μέρος Α'. σελ. 346.

[3] Rodota, Del rito Greco Γ. 97. Unghelli, Italica sacra de Episc. Cotronae σ. 126. Lequien, Oriens christianus Τόμ. 3, 1006 - 1007. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 304 - 406. Κατραμῆ, Ἀνάλεκτα Ζακύνθου σελ. 291. Ζαβείρα, Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλλ. θέατρον, ἔκδοσις Κρέμου σελ. 497. Π. Χιώτη, Σειρὰ ἱστορικῶν Ἀπομνημονευμάτων τόμ. 3 σελ. 134 καὶ ἔκ τινων ἑτέρων.

νοῦσι τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν εὐγλωττίαν, ὁ δὲ Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος, ἀπόφοιτος καὶ αὐτὸς τοῦ Κολλεγίου, τὸ περὶ ἐθίμων καὶ τελετῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ποίημα τοῦ Ν. Μελισσηνοῦ ἀποκαλεῖ «χρυσοῦν». Δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ἵνα κρίνωμεν περὶ τῆς παιδείας καὶ σοφίας τοῦ Ν. Μελισσηνοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον τὸν Β', δι' ἧς ἀφιεροῖ εἰς αὐτὸν τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος πόνημά του [1], πρὸ πάντων δὲ τῶν ἀθλίων ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ κατὰ τοῦ πολύτλα Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, διὰ τῶν ὁποίων διακωμῳδεῖ διὰ τοῦ χυδαιοτέρου τρόπου τὸν Μέγαν ἐκεῖνον Πατριάρχην, ἀναγκαζόμεθα νὰ σχηματίσωμεν χειρίστην περὶ αὐτοῦ ἰδέαν καὶ ὡς Ἕλληνος καὶ ὡς κληρικοῦ πεπαιδευμένου.

Νικηφόρος ὁ Μελισσηνὸς εἵλκυσε τὴν συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησιν τῶν τότε Παπῶν καὶ τῶν καθολικῶν συγγραφέων οὐχὶ τόσον διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, ὅσον διὰ τὰ μισορθόδοξα αἰσθήματά του καὶ τὰς προσπαθείας αὐτοῦ πρὸς κατίσχυσιν τῆς Οὐνίας.

Πῶς ὅμως Νικηφόρος ὁ Μελισσηνὸς κατώρθωσε νὰ παραμείνῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ δώδεκα ἔτη; πῶς δὲ ἐφείλκυσε τὴν συμπάθειαν δύο Πατριαρχῶν, ὡς πληροφορεῖ ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ἐν τῇ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἱσπανίας; Ἁπλούστατα, ἀφ' ἑνὸς μὲν κολακεύων τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον τὸν Β', ὡς δείκνυται ἐκ τῆς ἀφιερωτηρίου πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ ἀποκαλεῖ αὐτὸν «ἀνάκτορον σοφίας» «σοφώτατον καὶ ἁγιώτατον πατέρα» καὶ «πρᾳότητος τέμενος» καὶ τοὺς Ὀρθοδόξους Μητροπολίτας, ὡς Διονύσιον τὸν Ἡρακλείας, χάριν τοῦ ὁποίου συνέθεσε ἀηδέστατον ποίημα ἐξαντλῶν πάντα τὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα τοῦ λεξικοῦ, ἵνα τὸν ἐπαινέσῃ [2] καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑποκρινόμενος τὸν Ὀρθόδοξον, ὡς ἄλλως τε ἔπραττον καὶ πάντες οἱ ὅμοιοί του ἐρχόμενοι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μεταξὺ τῶν ἐπιγραμμάτων του ὑπάρχει καὶ ἓν ἐπιγραφόμενον «εἰς ἑαυτὸν» χαρακτηριστικώτατον.

> *«οὔτ' ἀπ' Ἰταλίας, οὔτ' ἐξ Ἄγαρ ἐνθάδ' ἱκάνω*
> *οὔτ' ἄρ' αἱρέσεως δόγματα πᾶσι φέρων·*
> *κείνην Χριστομάχοι μέν, ἐγὼ δ' ὡς ἔπλετο δῆλον,*
> *ἕσπομαι ἐκ κραδίης ῥήμασι θειοφόρων».*

Ἀτυχῶς οἱ ἡμέτεροι ἦσαν πολὺ ἀφελεῖς πιστεύοντες τοὺς τοιούτους ἄνευ ἀρχῶν ἀνθρώπους [3], διὰ τοῦτο καὶ ἠνείχοντο αὐτοὺς καὶ ἐνεπιστεύοντο εἰς

---

[1] E. Legrand, Ἔνθ' ἀνωτέρω.

[2] E. Legrand, Ἔνθ' ἀνωτέρω.

[3] Ὁ Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος, Ἕλλην τρόφιμος τοῦ Κολλεγίου καὶ σφόδρα Ἀντιφωτιανός, ἐκτιμῶν τοὺς Λατίνους, οὐχὶ ὅμως καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐρχο-

αὐτούς. Ἔπειτα τὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν δυσχερῆ καὶ λυπηρὰ ἀγωνιζομένης ἀγῶνα δυσείπιστον, οὐ μόνον κατὰ τῶν κρατούντων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ αὐτῶν τῶν Διαμαρτυρομένων, ἀμφοτέρων ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῶν οἰκείων παρὰ τῇ Πύλῃ Πρεσβευτῶν· ἃς τὸ ὁμολογήσωμεν δὲ ὅτι οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν λυπηρὰν αὐτῆς θέσιν καὶ αἱ ἔριδες καὶ φιλοπρωτίαι τῶν Ὀρθοδόξων Ἱεραρχῶν. Ὁ Νικηφόρος προσεταιρισθεὶς τὴν μερίδα τῶν ἐχθρῶν τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως παρουσιάζετο ὡς ὑπερασπιστὴς καὶ ἐπαινέτης τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου, διὰ τοῦτο καὶ ὅταν, παυθέντος τούτου, ἀνέλαβεν ἐπιτροπικῶς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον ὁ Λούκαρις ἐν ἔτει 1612 ἔγραψε κατ᾽ αὐτοῦ τὰ ἀνόσια ἐκεῖνα ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα καταισχύνουσι μᾶλλον τὸν γράψαντα ἢ ἐκεῖνον, καθ᾽ οὗ ἐγράφησαν.

Νικηφόρος ὁ Μελισσηνὸς ἐπὶ δώδεκα ἔτη διέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Πατριαρχείας Τιμοθέου τοῦ Β΄ (1612 - 1621) ὑποκρινόμενος τὸν Ὀρθόδοξον καὶ ὑποσκάπτων τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἕως ὅτου τὸ δεύτερον ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ πολύφημος Κύριλλος ὁ Λούκαρις· ἀλλὰ τότε πλέον εἶχεν ἀποκαλυφθῆ καὶ ὁ Μελισσηνὸς οἷος ἦτο, τιμηθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ Πάπα ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου. «Μετὰ ταῦτα, λέγει τὸ χρονικὸν τοῦ Κολλεγίου, ἐκλεγέντος ἑνὸς σχισματικοῦ Πατριάρχου, ἐσυκοφαντήθη ὑπό τινων πιστῶν του ἐνώπιον τῶν Τούρκων καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς». Ὁ σχισματικὸς οὗτος Πατριάρχης ἦτο ὁ πρόμαχος τῆς Ὀρθοδοξίας Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας τοῦ ὁποίου ἦτο ἀδύνατον νὰ διαμένῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ψευδορθόδοξος Μελισσηνός. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι τὸν εἶχον πλέον ἐννοήσει, διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἐφυλάκισαν, ἀπολύσαντες αὐτόν, ὡς εἴπομεν, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας. Αὐτὰ εἶναι τὰ τρόπαια, διὰ τὰ ὁποῖα ἐξυμνεῖται ὑπὸ τοῦ Πάπα πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Ἱσπανίας καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὡς ἀμοιβὴν τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Κορώνης.

Πότε ἀκριβῶς Νικηφόρος ὁ Μελισσηνὸς διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου ἀγνοοῦμεν, ὅπως ἐπίσης ἀγνοοῦμεν καὶ τὸ ἔτος τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδρομῆς αὐτοῦ καὶ τῆς φυγῆς του εἰς Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν. Ὁ Legrand λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος διεδέχθη ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου τὸν Ἄγγελον Κοζαδῖνον μετατεθέντα εἰς Καστέλλην τῷ 1621. Τοῦτο δύναται νὰ συμβιβασθῇ μὲν μὲ τὴν πληροφορίαν τοῦ χρονικοῦ, καθ᾽ ἣν ὁ Μελισσηνὸς καθείρχθη, ὅτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνῆλθεν εἷς Πατριάρχης (σχισματικὸς κατὰ τοὺς Λατίνους δηλ. ὁ Κύριλλος Λού-

μένους εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς προσηλυτισμόν, γράφων πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Χρύσανθον, μαθητήν του, λέγει: καὶ μὴ μετρᾶτε, παρακαλῶ, τοὺς Λατίνους ἀπὸ τοὺς βρωμοσκώληκας ὅπου ἔρχονται αὐτοῦ». Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 2. σ. 228.

καρις), ὅστις τὸ δεύτερον κατὰ τὸ ἔτος 1621 ἐκόσμησε τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον, ὡς τοῦτο συμβιβάζεται ὁπωςδήποτε πρὸς ἄλλην πληροφορίαν τοῦ χρονικοῦ, καθ᾽ ἣν ὁ Μελισσηνὸς ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Ῥαφαὴλ Β΄, ἴσως τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς Πατριαρχείας του, τῷ 1608, ὁπότε μέχρι τῆς ἐκλογῆς του ἐν ἔτει 1621 ἔχομεν περὶ τὰ 12 ἔτη. Ἐν τούτοις ἔχομεν πληροφορίαν τοῦ Ἰησουΐτου Jean Gauthier, καθ᾽ ἣν οὗτος συνήντησεν ἐν ἔτει 1618 τὸν Νικηφόρον Μελισσηνὸν ἀρχιεπίσκοπον Νάξου εἰς Λυών, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔμαθεν ὅτι δῆθεν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἀθανάσιος ἦτο ἀληθῶς Καθολικὸς ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος Ε΄ († 1608) καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Θεοφάνης ὁ Δ΄. (1618)[1]. Ἀλλ᾽ ἀφοῦ ἐν ἔτει 1618 ὁ Μελισσηνὸς ἦν ἤδη Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου, ἡ πληροφορία τοῦ Legrand ὅτι ἔγινεν Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου τῷ 1621 δὲν ἀληθεύει, ὡς ἐπίσης δὲν ἀληθεύει καὶ τὸ ὅτι ὁ Μελισσηνὸς κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου τὸ δεύτερον Κύριλλος ὁ Λούκαρις. Ὥστε ἡ ἐκλογὴ τοῦ Μελισσηνοῦ ὡς Ἀρχιεπισκόπου Νάξου καὶ ἡ κάθειρξις αὐτοῦ ἐγένετο μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου τοῦ Πατριαρχεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1612 - 1621, συνεπῶς τῷ 1618 ὁ Νικηφόρος Μελισσηνὸς ἦν ἤδη Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου καὶ φυγὰς διωχθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Gauthier.

Διατί ὅμως τόση σύγχυσις ἐπικρατεῖ περὶ τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ καὶ τόσα σκοτεινὰ σημεῖα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βιογραφίᾳ αὐτοῦ; Ἁπλούστατα, διότι πάντες οἱ γράψαντες περὶ αὐτοῦ ἠγνόησαν ὅτι ἐκτὸς Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ, ὑπῆρξε καὶ ἕτερος Νικηφόρος Μελισσηνὸς Κομνηνὸς σύγχρονος αὐτοῦ, ὀρθόδοξος ὅμως καὶ ὀρθοδόξου Μητροπόλεως προεδρεύσας, περὶ τοῦ ὁποίου διαλαμβάνομεν εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελέτης ταύτης.

Β΄.

Μεταξὺ τῶν ἐπισήμων Βυζαντινῶν οἴκων, ὅσοι ἀνεδείχθησαν εἰς δόξαν ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ οἶκος τῶν Μελισσηνῶν καὶ Στρατηγοπούλων κατέχει μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας θέσεις, λόγῳ πλούτου, φιλοπατρίας, ἀνδραγαθίας καὶ εὐγενείας. Τὴν ἀρχὴν τοῦ οἴκου τούτου εἰσὶν οἱ ἀναφέροντες μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγκαβέ. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ ἀπὸ τοῦ 815 - 821 Πατριάρχης Θεόδοτος ἐλέγετο Μελισσηνὸς καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ Πατρικίου Μιχαὴλ Μελισσηνοῦ. Οἱ Μελισσηνοὶ συγγενεύοντες ἐξ ἐπιγαμίας πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς Αὐτοκράτορας ἔλαβον καὶ τὸ ἐπίθετον Κομνηνοί, ὁ δὲ Καῖσαρ Ἀλέξιος Μελισσηνὸς ὁ ἐκδιώξας τοὺς Λατίνους ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔλαβεν ἐκ τῆς μάμμης αὐτοῦ καὶ τὴν προσηγορίαν τοῦ Στρατηγοπούλου.

[1] Échos d'Orient ἔτ. Γ' (1900) σελ. 274 - 333.

Κλάδοι τοῦ Βυζαντινοῦ τούτου οἴκου εἶναι καὶ αἱ ἐν Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ, Ἠπείρῳ, Ῥόδῳ, Κεφαλληνίᾳ, Κερκύρᾳ, Λευκάδι καὶ Ζακύνθῳ οἰκογένειαι Μελισσηνῶν καὶ Στρατηγοπούλων. Ἀρχηγὸς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ δὴ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Φωκίδι Μελισσηνῶν, θεωρεῖται οὐχὶ ὀρθῶς, νομίζομεν, ὑπὸ τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου ὁ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου Ἰωάννης Μαλακηνός, «ἀνὴρ τὰ πρῶτα φέρων καὶ εὐγενείᾳ καὶ συνέσει οὐ μόνον ἐν Λακεδαίμονι ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα» [1].

Γνωστοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ οἴκου τούτου εἶναι ὁ Θεόδωρος Μελισσηνὸς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν, Κύριος τῆς Μεσσηνίας [2]. Νικηφόρος ὁ δυνάστης τῆς Ἰθώμης καὶ Μεσσηνίας καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος, Δεσπότης τῆς Αἴνου. Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Μελισσηνοὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς φυγόντες εἰς Κρήτην ἐπανῆλθον καὶ πάλιν κατοικήσαντες ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀνὰ τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους. Ἐκ τῶν ἐν Μάνῃ ἐγκαταστάντων Μελισσηνῶν, Μακάριος ὁ Μητροπολίτης Μονεμβασίας καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ χωροδεσπότης, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διεξήγαγον πόλεμον κατ' αὐτῶν ἰδίοις ἀναλώμασι. Μάτην ὅμως ἀναμένοντες τὴν ὑποσχεθεῖσαν βοήθειαν τοῦ νικητοῦ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου παρὰ τὰς Ἐχινάδας νήσους Ναυάρχου Ἰωάννου τοῦ Αὐστριακοῦ, ἀπηλπίσθησαν καὶ καταθέσαντες τὰ ὅπλα κατέφυγον εἰς Νεάπολιν, ὅπου καὶ ἀπέθανον ταφέντες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου αὐτῶν Ἕλληνες τιμῶντες τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν δύο ἀδελφῶν ἀνέγραψαν τὸ ἑξῆς ἐπιτύμβιον·

«Μακάριος Ἀρχιεπίσκοπος Ἐπιδαύρου, ἀπὸ Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων, ἐκ τῆς ἐπιφανεστάτης Μελισσηνῶν καὶ Κομνηνῶν οἰκίας καὶ Θεόδωρος αὐτάδελφος, δεσπότης Αἴνου, Ξάνθης καὶ ἑτέρων πολιχνίων ἐν Θράκῃ, ἔτι δὲ Σάμου, Μιλήτου, Ἀμβρακίας καὶ Μεσσηνιακοῦ κόλπου ἐν Πελοποννήσῳ, κεῖνται ἐνθάδε· νικητικοῖς Ἰωάννου Αὐστριακοῦ ὅπλοις ἐν ναυμαχίᾳ προτραπέντες, στρατιᾶς ἐξ ἰδίων πολιχνίων μὲν καὶ πόλεων συλλεχθείσης, πεζῶν μὲν 25 χιλιάδων, ἱππέων δὲ τρισχιλίων, πόλεμον κατὰ Τούρκων διετῆ ἰδίοις ἐπεκράτησαν ἀναλώμασι. Τῆς δὲ ἐλπιζομένης βοηθείας ἀποτυχόντες, δειχθείσης ἰδίοις πίστεως, ἐχθροῖς δυνάμεως, Φιλίππου δευτέρου τοῦ Ἱσπανῶν Βασιλέως εὐεργεσίας πειραθέντες, ἐν Νεαπόλει, οὐ πρότερον ταῖς ψυχαῖς ἢ τὸ ζῆν κατέπεσον. Θεόδωρος εἰκοστῇ πέμπτῃ Μαρτίου 1577. Μακάριος δὲ δωδεκάτῃ Σεπτεμβρίου ἔτει σωτηρίῳ 1575» [3].

---

[1] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστ. τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους τόμ. 4 σελ. 189.

[2] Ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 274.

[3] Unghelli, Italia Sacra, Romae 1662 τόμ. Η. σ. 535, Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορ. τοῦ Ἑλλ. Ἐθν. τόμ. 4 σελ. 179, 187. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σελ. 175. Κ. Σάθα, Χρονικὰ ἀνέκδοτα Γαλαξειδίου σελ. 159.

Τοῦ Θεοδώρου τούτου Μελισσηνοῦ Κομνηνοῦ, Δεσπότου Αἴνου, υἱὸς ἦτο ὁ Νικόλαος Μελισσηνὸς Κομνηνός, πιθανῶς γεννηθεὶς ἐν Ζακύνθῳ, ὅστις, ἀσπασθεὶς τὸν μοναχικὸν βίον, καὶ πιθανώτατα λαβὼν τὴν ἱερωσύνην ἐν τῇ Μονῇ τῶν Στροφάδων, ὠνομάσθη Νικηφόρος, σπουδάσας δὲ ἐν Νεαπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἀπέκτησε καὶ φήμην λογιωτάτου καὶ σοφοῦ. Τὸ ὅτι ὁ Νικηφόρος διετέλεσε μοναχὸς τῶν Στροφάδων ἀναφέρει καὶ ὁ Meola ἐν τῇ ἱστορίᾳ του περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νεαπόλεως. Οὗτος ὁ Νικηφόρος Μελισσηνὸς Κομνηνὸς ἀπὸ τοῦ 1598 ἐχρημάτισεν ἐφημέριος τοῦ ἐν Νεαπόλει Ἑλληνικοῦ ναοῦ διαδεχθεὶς τὸν Κορτήσιον Βρανᾶν καὶ παυθεὶς ἐν ἔτει 1610 ὑπὸ τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Ε΄ ὡς «τοσαύτας δῆθεν βιαιοπραγίας διαπράξας κατὰ τῶν ἰθυνόντων τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Νεαπόλεως».

Νικηφόρος ὁ Μελισσηνὸς Κομνηνὸς παυθεὶς ὑπὸ τοῦ Πάπα ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νεαπόλεως ἐξηκολούθει νὰ διεκδικῇ τὰ δικαιώματά του. Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Νεαπόλεως ἀπόκεινται οἱ ὑπ' ἀρ. II-C. 35 καὶ II-C. 36 κώδικες ἀποτελούμενοι ἐκ πρωτοτύπων ἐγγράφων Ἑλληνικῶν, Ἰταλικῶν καὶ Ἱσπανικῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν Μακάριον Μελισσηνόν, Μητροπολίτην Μονεμβασίας, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον, Δεσπότην τῆς Αἴνου καὶ τὸν τούτου υἱὸν Νικηφόρον Μελισσηνόν [1]. Οἱ κώδικες οὗτοι, ἐν σχέσει πρὸς Νικηφόρον τὸν Μελισσηνόν, συμπληροῦνται ἐξ ὅσων ὁ Gian. Meola [2] ἀναφέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Νεαπόλει Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἀναγράφων τὰ τῆς δίκης μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς ἀδελφότητος Νεαπόλεως καὶ τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἂν καὶ αὐτὸς συγχέει τοῦτον πρὸς τὸν Ἰταλογραικὸν Νικηφόρον Μελισσηνὸν ἀρχιεπίσκοπον Νάξου, μᾶς παρέχει ἐν τούτοις πολυτίμους πληροφορίας. «Ὁ Μελισσηνός, λέγει, ἂν καὶ καταδιωκόμενος, μὴ ἀπολέσας τὴν ἐλπίδα νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἀδελφότητα, ἀνεχώρησεν, ὅπως ἱκανοποιήσῃ τὴν φιλοδοξίαν του. Ὡς εἶναι πιθανόν, ἦλθεν εἰς Ρώμην καὶ ἀπέκτησε τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Νάξου, ἄφησε δὲ διὰ τὴν ἐν Νεαπόλει δίκην του πληρεξούσιον, ὅπως διισχυρισθῇ ὅτι διὰ τοῦ νέου ἀξιώματός του οὐδόλως ἐκωλύετο νὰ κατέχῃ μεταξὺ ἄλλων Ἐκκλησιαστικῶν προικισμάτων καὶ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Παλαιολόγου, ὡς ἄλλοτε. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη διήρκεσε πολύ, ἀφοῦ ἔμεινεν ἐκκρεμὴς μέχρι τοῦ 1620.» Καὶ ὅτι μὲν ἡ ὑπόθεσις αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 1620, τοῦτο εἶναι ἀληθές, ὡς θὰ ἴδωμεν, δὲν ἀληθεύει ὅμως ἡ πληροφορία τοῦ Meola ὅτι ὁ Νικηφόρος ἀνεχώρησεν εἰς Ῥώμην ἐπιτυχὼν νὰ διορισθῇ Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου. Οὐχὶ εἰς Ῥώμην, ἀλλ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνεχώρησεν ὁ Νικηφόρος Μελισσηνός, ὁ δὲ Πατριάρχης Τιμόθεος ὁ Β'. ἀμείβων ἴσως καὶ προηγουμένας ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, ἀναντιρρήτως ὅμως διὰ τὴν λογιότητα καὶ τὴν σοφίαν

---

[1] Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομν. τόμ. 19 σελ. 42-57.

[2] Delle storie della chiesa Greca in Napoli esistente, Napoli 1790 σελ. 119-125, 139.

αὐτοῦ ἀνέδειξε Μητροπολίτην Παροναξίας κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 1613 ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Παροναξίας Ἰωσήφ [1]. Ἐντεῦθεν ἡ τόση σύγχυσις περὶ τῶν δύο Νικηφόρων Μελισσηνῶν, ἀφοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχήν, ἐκτὸς τοῦ Ὀρθοδόξου Μητροπολίτου Παροναξίας Νικηφόρου Μελισσηνοῦ ὑπῆρχε καὶ Καθολικὸς Ἀρχιεπίσκοπος Νάξου Νικηφόρος Μελισσηνὸς καὶ αὐτός.

Ὁ Νικηφόρος Μελισσηνὸς γενόμενος Μητροπολίτης Παροναξίας ἀνέλαβε μετὰ τῆς Μητροπόλεως καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσῃ καὶ τὸ χρέος αὐτῆς συμποσούμενον εἰς τεσσαράκοντα χιλιάδας ἄσπρα. Ἀτυχῶς ὅμως δὲν εὗρε μόνον χρέη εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καί τινα ἀντίδρασιν παρὰ τῷ ποιμνίῳ του ὑποκινουμένῳ ὑπὸ τοῦ προκατόχου του Ἰωσήφ, ὅστις, ἂν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαβε τὴν Προεδρείαν τῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου, δὲν ἔπαυσεν ὅμως νὰ κινῇ πάντα λίθον, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρώτην ἐπαρχίαν του. Οὕτω κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1614 ὁ Πατριάρχης Τιμόθεος ἀπολύει γράμμα πρὸς τοὺς καθηγουμένους καὶ λοιποὺς ἱερομονάχους καὶ μοναχοὺς τῶν Πατριαρχικῶν καὶ Σταυροπηγιακῶν Μονῶν τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Παροναξίας· «ὅπως μὴ τολμήσωσι νὰ δεχθῶσι τὸν Πρόεδρον Μήλου Ἰωσὴφ αὐτόθι ἐπὶ ποινῇ ἀργίας ἀπὸ πάσης ἱεροπραξίας καὶ ἀφορισμοῦ [2]. Ἐν ἄλλῃ δὲ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τοὺς Ἄρχοντας Παροναξίας, γράφει πρὸς αὐτοὺς «ἵνα μηδεμίαν ἐλπίδα ἔχετε ἀνακλήσεως τοῦ Ἰωσὴφ ἐκείνου εἰς τὴν αὐτὴν Μητρόπολιν εἰς *αἰῶνα ἅπαντα,* ἀλλ᾽ οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοῦ ἰδίου Μητροπολίτου ὑμῶν κυροῦ Νικηφόρου [3]. Καὶ μ᾽ ὅλα ταῦτα πιθανώτατα ὁ Ἰωσὴφ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μητρόπολιν Παροναξίας, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1622 ἀπαντῶμεν ὅτι, παραιτηθέντος τοῦ Παροναξίας Ἰωσήφ, ἐξελέγη ἀντ᾽ αὐτοῦ ὁ Ἱερεμίας [4]. Πότε ὅμως παρῃτήθη ὁ Νικηφόρος, τοῦτο ἐπακριβῶς ἀγνοοῦμεν. Ἐν ἔτει 1615 ἦν ἔτι Παροναξίας γράφων ἐκ Πάρου πρὸς τὸν Πατριάρχην Τιμόθεον [5]. Καὶ ὑπογράφεται μὲν ἔν τινι ἐγγράφῳ Πατριαρχικῷ ὁ Νικηφόρος ὡς πρῴην ἐν ἔτει 1614 [6], ἀλλ᾽ ἀσφαλῶς ἐκ παραδρομῆς· μόνον μετὰ τὸ 1615 παρῃτήθη, πιθανώτατα τὸ 1616, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο Νικηφόρος ὁ Μελισσηνὸς εὑρίσκετο εἰς Ζάκυνθον, ὅπου συνήντησεν αὐτὸν ὁ πρῴην Λακεδαιμονίας Χρύσανθος [7]. Κατὰ δὲ τὸν Π. Ζερλέντην ὁ Νικηφόρος προέστη τῆς Μητροπόλεως Παροναξίας μέχρις ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1617 [8].

---

[1] Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομ. 19. σελ. 44.
[2] Σπ. Λάμπρου, Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 50.
[3] Σπ. Λάμπρου, Ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σελ. 48.
[4] Ὁ ἐν Κων/πόλει Ἑλλην. Φιλολογικὸς Σύλλογος τόμ. ΚΗ. σελ. 218.
[5] Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομν. τόμ. 19. σελ. 53-54.
[6] Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 4. 741.
[7] Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομν. τόμ. 19. σελ. 54.
[8] Π. Ζερλέντου, Ἱστορικαὶ Ἔρευναι περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου θαλάσσης, τόμ. Α´ τεῦχ. Β´ σελ. 216, Ἑρμούπολις 1922.

Εἰς τὸν κώδικα τῆς Νεαπόλεως ἀναγράφονται πλεῖσται ὅσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Παροναξίας Νικηφόρου, ἀτυχῶς ἀνέκδοτοι μέχρι σήμερον· ὁ Σπυρίδων Λάμπρος εἰς τὰ κατάλοιπά του ἀφῆκε σημειώσεις μόνον πολυτίμους, ἐξ ὧν γιγνώσκομεν τὴν δρᾶσιν τοῦ Νικηφόρου ὡς Μητροπολίτου Παροναξίας. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ὅμως τῶν ἀπευθυνομένων πρὸς αὐτόν, φαίνεται ὅτι ἀπήλαυε πολλῆς τιμῆς ὡς σοφός, διότι καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης γράφων πρὸς αὐτὸν πάντοτε «λογιώτατον» τὸν ἀποκαλεῖ. Τὸν Νικηφόρον ἐν ἔτει 1617 κατὰ Σεπτέμβριον ἀπαντῶμεν διαμένοντα ἐν Νεαπόλει, ὅπου εὗρεν αὐτὸν ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πρῴην Λακεδαίμονος Χρυσάνθου· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1620 ἦν ἐν Νεαπόλει διεκδικῶν εἰσέτι τὴν κατοχὴν τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Παλαιολόγου. Ὁ Meola ἀναφέρει ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη διήρκεσε ἐπὶ πολύ, ἀπὸ τοῦ 1610-1620, ὁπότε οἱ Ἕλληνες τῆς Νεαπόλεως ἐπέτυχον, ὅπως ὁ Καρδινάλιος Κελλερμίνος ἐν ὀνόματι τοῦ Πάπα πείσῃ τὸν Ἕλληνα Ἱεράρχην νὰ παραιτηθῇ τῶν ἀξιώσεών του, ὅπερ καὶ ἐγένετο, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς αὐτοῦ τούτου κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1620. Νέος δὲ ἐφημέριος διωρίσθη ὁ Παῦλος Καπαΐζος, Ἕλλην τὴν καταγωγήν, ἀλλὰ γενόμενος Λατῖνος, τέως ἑβδομαδάρης τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ.

Ὁ Meola γράφων περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἵνα κρατήσῃ τὸ παρεκκλήσιον, καὶ τοῦ νέου ἐφημερίου αὐτοῦ Καπαΐζου λέγει ὅτι «ὁ ἴδιος ἀπέθανε» [1] χωρὶς νὰ προσδιορίζηται ἀκριβῶς τίς ἀπέθανεν. Ἴσως μᾶλλον πρόκειται περὶ τοῦ Νικηφόρου, διότι μετὰ τὸ ἔτος 1620 δὲν ἀπαντῶμεν πλέον ἴχνη αὐτοῦ.

Ὡς ἀγνοοῦμεν τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ Κομνηνοῦ Μητροπολίτου Παροναξίας, οὕτως ἀγνοοῦμεν καὶ τὰ κατ᾽ αὐτὸν πρὸ τοῦ διορισμοῦ του ὡς ἐφημερίου τῆς Ἐκκλησίας Νεαπόλεως. Ἐν τῇ καταρτίσει τῆς μελέτης ταύτης, ἡ ὁποία, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, πολὺ μᾶς ἐκούρασε, πολλάκις μᾶς ἐπῆλθε κατὰ νοῦν νὰ ταυτίσωμεν τὸν Νικηφόρον τοῦτον Μελισσηνὸν μὲ τὸν Νικηφόρον τὸν φίλον καὶ ἀφωσιωμένον Ἱεροδιάκονον τοῦ κλεινοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Τρανοῦ, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἠγωνίσθη κατὰ δύο Πατριαρχῶν, Παχωμίου καὶ Θεολήπτου, καταλαβόντων τὸν Θρόνον, τοῦ Ἱερεμίου ἐξορίστου ὄντος εἰς Ῥόδον, καὶ τοὺς ὁποίους κατώρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ ὅστις Νικηφόρος διετέλεσε καὶ Τοποτηρητὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἀντιφερόμενος πρὸς ἕτερον Ἱεροδιάκονον Διονύσιον, φίλον καὶ αὐτὸν ἀφωσιωμένον τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου, τὸν κατόπιν ἀπὸ τοῦ 1593 Μητροπολίτην Λαρίσσης, τὸν γνωστὸν ὡς Διονύσιον Τρίκκης τὸν Σκυλλόσοφον· ἠθελήσαμεν λοιπὸν τὸν Νικηφόρον τοῦτον, ὅστις ὑπὸ τῶν συγχρόνων του πάντοτε καλεῖται σοφὸς καὶ λογιώτατος, νὰ ταυτίσω-

---

[1] Legrand, Ἔνθ᾽ ἀνωτέρω.

μεν πρὸς τὸν σοφὸν ἐπίσης καὶ λογιώτατον Νικηφόρον τὸν Μελισσηνὸν Κομνηνόν, ἀφοῦ ἄλλως τε καὶ αἱ χρονολογίαι συμβιβάζονται καὶ τὰ πρόσωπα ταῦτα παρουσιάζουν πολλὰ τὰ κοινά, ἀλλ' ἀνέκοψεν ἡμᾶς σημείωσίς τις τοῦ Στηλιτευτικοῦ Λόγου, τὸν ὁποῖον ἔγραψε κατὰ τοῦ Λαρίσσης Διονυσίου τοῦ Σκυλλοσόφου ὁ ἄσπονδος αὐτοῦ πολέμιος Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος [1].

Ὁ Μάξιμος ἐπισωρεύσας ἀπείρους ὕβρεις κατὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος τούτου Ἱεράρχου ἀναμοχλεύει τὸν βίον αὐτοῦ καὶ θέλει νὰ παραστήσῃ αὐτὸν καὶ τὸν Ἱεροδιάκονον Νικηφόρον ὡς αἰτίους τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως τοῦ Πατριαρχείου τῆς Παμμακαρίστου «Σὸν ἔργον ἦν (γράφει περὶ τοῦ Διονυσίου) καὶ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἁλοῦσαν κατοικητήριον δαιμόνων γενέσθαι, οὐ γὰρ ἐφησυχάζειν τε καὶ *ἠρεμεῖν* ἤθελες, κἂν τῇ τῶν Ἱεροδιακόνων ἔτι τελῶν χορείᾳ. Κατὰ τῆς Ἐκκλησίας δ' ἐχώρεις, τῷ ὁμοίῳ σοι κακεντρεχεστάτῳ Νικηφόρῳ ἀεὶ συμπλεκόμενος καὶ ὁμόσε τούτῳ χωρῶν, κἀκεῖνος σοί. Διὰ ταῦτα καὶ *ἐλαχίστου τέλους* τετυχήκατον ἀμφότεροι» [2].

Ὡς γνωστὸν ὁ Ἐθνομάρτυς Διονύσιος ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκδαρείς, ὅτε ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος 1611 ἐν Ἰωαννίνοις τὴν ἀτυχῆ δευτέραν ἐκείνην ἐπανάστασιν, τὸν θάνατον δὲ αὐτοῦ ὁ κακεντρεχέστατος ἀληθῶς Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος ἀποκαλεῖ «ἐλάχιστον τέλος»· ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Νικηφόρου, λέγει, ὅτι ἔτυχε τοῦ αὐτοῦ ἐλαχίστου τέλους, βεβαίως πρὸ τοῦ 1611, ὅτε ἔγραφε τὸν Στηλιτευτικὸν αὐτοῦ.

Ἀλλὰ νεώτεραι μελέται ἡμῶν ἔπεισαν ἡμᾶς, ὅτι **οὐδόλως** δύνανται νὰ συνταυτισθῶσιν ἀμφότερα τὰ πρόσωπα ταῦτα.

Περὶ τοῦ Νικηφόρου, τοῦ σοφοῦ διδασκάλου καὶ φίλου ἐνθουσιώδους καὶ ἐπιτρόπου τοῦ κλεινοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ καὶ Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου χρηματίσαντος αὐτοῦ, θὰ ἀσχοληθῶμεν ἰδιαιτέρως ἐν ἄλλῃ μελέτῃ ἡμῶν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἐξετάζοντες τὰ κατ' αὐτόν, καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ταραχώδη ἐκείνην ἐποχήν, καθ' ἣν Πατέστοι καὶ Θεόληπτοι ἀλληλοσπαρασσόμενοι ἐπέβαινον ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, ὁ γνήσιος τοῦ ὁποίου κάτοχος ἐδεινοπάθει ἐξόριστος ἐν Ρόδῳ, ἐξετάζοντες δὲ *καὶ τὸ ἐλάχιστον τέλος αὐτοῦ*, διὰ τὸ ὁποῖον μέμφεται αὐτὸν ὁ ἐμπαθὴς Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος, θὰ ἴδωμεν ὅτι, **τὸ τέλος τοῦτο ὑπῆρξε μαρτυρικόν, ἀναδεῖξαν** τὸν Νικηφόρον ἕνα τῶν Ἱερωτέρων Ἑλλήνων κληρικῶν τῶν μαρτυρησάντων ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Κατακλείοντες ὅθεν τὴν μελέτην ἡμῶν ταύτην ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι

---

[1] Βλ. Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ ἔτος Γ'. τεῦχ. Α - Β. σελ. 169 ἑξ. Περὶ τοῦ Στηλιτευτικοῦ τούτου λόγου, Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου, Περὶ Διονυσίου τοῦ Σκυλλοσόφου καὶ Νικηφόρου Ἱεροδιακόνου διὰ μακρῶν διαλαμβάνομεν ἐν τῇ Μελέτῃ ἡμῶν «ὁ Λαρίσσης Διονύσιος ὁ Σκυλλόσοφος» ἐν τοῖς Ἠπειρωτ. χρον. (1931) τεῦχ. Α - Β. σελ. 10 - 22.

[2] Ἠπειρωτ Χρονικά, ἔτ. Γ'. σελ. 209.

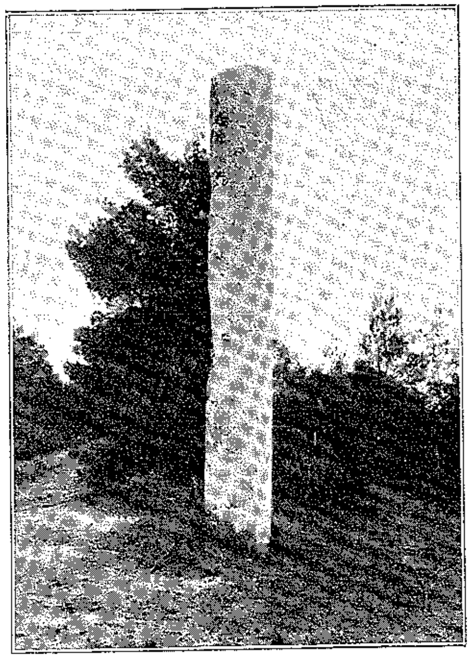
οὐχὶ εἷς, ἀλλὰ δύο Νικηφόροι Μελισσηνοὶ ὑπῆρξαν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς Γραικολατῖνος ὑπάρχων καὶ ἐκ Κρήτης καταγόμενος διετέλεσεν Ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐν Νάξῳ Λατινικῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἕτερος ὑπῆρξεν Ὀρθόδοξος Μητροπολίτης Παροναξίας, σοφὸς καὶ λογιώτατος καὶ πατριωτικώτατος ἀνήρ· οὕτω δὲ κολακευόμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι διεφωτίσαμεν τὰ σκοτεινὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα τόσον συνεσκότισαν τὰς μελέτας τοῦ ἀειμνήστου Legrand.

Ἐν Παραμυθίᾳ τῇ 4ῃ Ἀπριλίου 1931

† ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΙΑΤΩΝ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ
Ο ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΩΝ ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΩΝ

ΤΟ ΚΙΟΝΙΟΝ ΤΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ [1]

Παρὰ τὴν ὁδὸν τῶν Μεσογείων καὶ εἰς ὃ σημεῖον ἄλλοτε διεσταυροῦτο αὕτη πρὸς δρομίσκον κατερχόμενον ἐκ τῆς κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Ὑμητ-



Εἰκ. 1. Τὸ κιόνιον τοῦ Νεοφύτου.

[1] Οἱ γράψαντες περὶ τοῦ στυλίσκου τὸν χαρακτηρίζουσιν ὡς στήλην, ἐν ᾧ σαφῶς περὶ στύλου πρόκειται. Ἐγὼ νομίζω ὅτι οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες θὰ τὸν ἐκάλουν *κιόνιον*. Ὁ γράψας τὸ σχετικὸν σημείωμα περὶ τοῦ στυλίσκου τούτου ὡς καὶ τοῦ παρακειμένου τοῦ Ἀθανασίου, περὶ οὗ κατωτέρω, τοὺς χαρακτηρίζει ὡς κιόνια. «Εἰς τὴν Ἀθήνα σημεῖα τῶν γραμμάτων, ἅπερ εἰσὶν *εἰς τὰ κιόνια*, εἰς τὸν λεγόμενον Σταυρόν». Θὰ ἦτο δὲ ἡ λέξις *κιόνιον* συνηθεστάτη κατὰ τὸν μεσαίωνα. Τοὐλάχιστον ἐπανειλημμένως φέρεται αὕτη παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ (Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 544.5, 570.20, 571.9) παρ' ᾧ καὶ τὸ *δικιόνιον* (Ἔνθ' ἀν. 210.17, 211.18, 212.6), πρὸς ὃ παραβλητέα ἡ ἐν Κων/πόλει τοπωνυμία *Διπλοκιόνιον*. Νῦν ἐν Μάνῃ *κιόνια* λέγονται οἱ κίονες ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, *τζιόνιν* δ' ἐν Κύπρῳ μάρμαρον πρὸς κατασκευὴν κιόνων χρησιμεῦον. *Κιόνι* εἶναι τοπωνυμία συνήθης ἐν ταῖς Κυκλάσι, Κύπρῳ καὶ Ἰθάκῃ, ἐν Χίῳ δὲ ὡς τοπωνύμιον φέρεται καὶ τὸ *Κιονίτσια* (Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου (Λεξικ. Ἀρχ. 2.48, Χιακὰ Χρονικά, 6.78).

τοῦ καὶ οὐχὶ μακρὰν κειμένης μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων [1], ἐν θέσει λεγομένῃ Σταυρός, ἵδρυται κιονίσκος (εἰκ. 1) φέρων τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν: (εἰκ. 2).

Ζητεῖς μαθῆν ὁδῖτα τόνδε τὸν τρόπον;
ἀρχὴν ἀποσκόπευσον αὐτοῦ καὶ τέλος
Καὶ τίς ὁ τοῦτον τερματώσας ἐκ πόθου;
Νεόφυτος τοὔνομα λάτρης Κυρίου·
αἴτησον αὐτῷ ψυχικὴν σωτηρίαν,
ὅστις ποτ' ἂν ᾖ καὶ παριὼν ἐνθάδε
,ϚΨΜϚ [2]

φ
c *φ*
λ



Εἰκ. 2.

Ὁ Νεόφυτος ὁ τὸ κιόνιον ἱδρύσας οὐδεὶς ἄλλος εἶναι ἢ ὁ τὴν ἐπωνυμίαν φιλόσοφος φέρων [3], οὗτινος ἡ ἐπιτύμβιος πλὰξ καὶ σῴζεται (εἰκ. 3) ἀποκειμένη

[1] Περὶ τῆς μονῆς ταύτης ἐγράφησαν ἀρκοῦντα. Ταῦτα συνεκέντρωσεν ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλους ἐν τῇ μελέτῃ του: Ἡ στήλη τοῦ Νεῤῥφύτου (Μελέται καὶ Ἔρευναι — Τὰ Ἀττικά, σ. 130 ἑξ.)

[2] 6746 = 1237 - 1238.

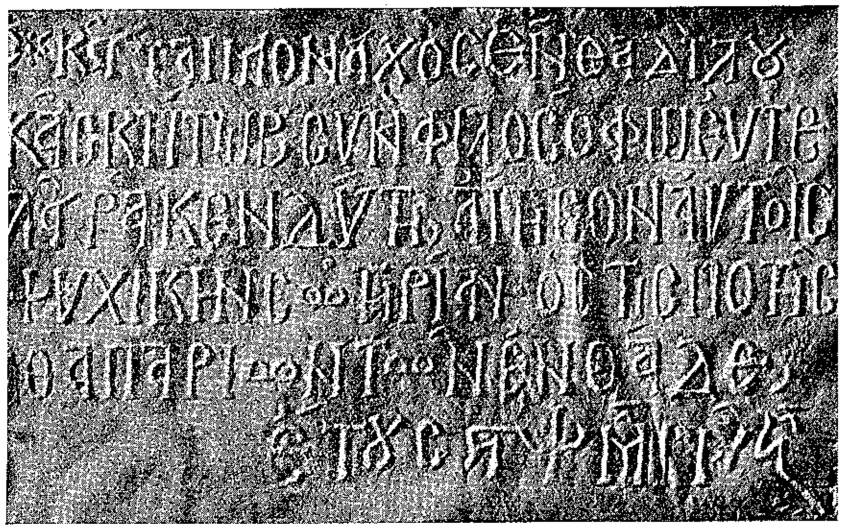
[3] Ὁ Καμπούρογλους (Ἔνθ' ἀν. σ. 133) φρονεῖ ὅτι ὁ τὸ κιόνιον ἱδρύσας Νεόφυτος εἶναι ὁ διάσημος Ἀρχιμανδρίτης τῶν ἐν Ἀθήναις μοναστηρίων Νεόφυτος, ὁ πρὸ τοῦ 1220 ἀποθανών. Ὅτι περὶ τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων Νεοφύτου πρόκειται, ὃν ὡς φιλόσοφον τὴν κλῆσιν χαρακτηρίζει ἐπιγραφὴ πρὸς τὴν μονὴν σχετιζομένη (Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, 2.207. Ἰωσ. Στρυγκόφσκη, Ἡ μονὴ τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων Δ.Ι.Ε.Ε. 3. 120.121.) καὶ ὡς φιλόσοφον πάλιν Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινᾶτος ἐν ἐπιστολῇ του (2. 247.629 ἔκδ. Λάμ-

νῦν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, φέρουσα τὰ ἑξῆς ἐπιγεγραμμένα·

Κεῖται μοναχὸς ἐνθαδὶ Λουκᾶς κτίτωρ
σὺν Φιλοσόφῳ, εὐτελεῖ ῥακενδύτῃ·
αἴτησον αὐτοῖς ψυχικὴν σωτηρίαν,
ὅστις ποτ᾽ ἦσθα παριὼν τῶν ἐνθάδε

Ἔτους ,ϚΨΜΓ Ν̄ Ζ̄[1].

Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἐκ τῆς πλακὸς ταύτης φαίνεται, οὗτος ἦτο ἤδη κατὰ τὸ



Εἰκ. 3. Ἡ ἐπιτύμβιος πλὰξ τοῦ Λουκᾶ καὶ Νεοφύτου.

1235 νεκρός, ἕπεται ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ κιονίου ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη τρία μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔτη.

Ἀλλὰ διὰ τίνα λόγον ἱδρύθη τὸ κιόνιον;

Κατὰ τὸν Πιττάκην, ὁ στυλίσκος ἱδρύθη πρὸς διάκρισιν τῶν ὁρίων τῆς

πρου) ἀποδεικνύει τὸ ἐν τέλει τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς μονόγραμμα C Φ Φ Λ ὅπερ, ἐλλειποφωνῆεν ὄν, μόνον φιλόσοφος, ὡς καὶ ἄλλοι δέχονται, καὶ ὄχι φιλοσόφων, ὥς τινες ὑποστηρίζουσι, δύναται ν᾽ ἀναγνωσθῇ. Ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου τῶν μοναστηρίων Νεοφύτου ὑπεστήριξε καὶ ὁ A. Plassart (Inscriptions de Piérie, Emathie et de Bottiée B.C.H. 47, σ. 179) ὅστις πάλιν, μὴ λαμβάνων ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ κιονίου ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου, θεωρεῖ διάφορον τὸν Νεόφυτον τοῦ κιονίου ἀπὸ τὸν μετὰ τοῦ Λουκᾶ συνταφέντα φιλόσοφον.

[1] = 1235.

γῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς παράλου ἢ πρὸς διάκρισιν τῶν γαιῶν τῆς μονῆς τοῦ Κυνηγοῦ ἀπὸ τὰς τῆς μονῆς Πεντέλης, ἴσως[1].

Τὰ ἀνωτέρω, ἂν μή τι ἄλλο, εἶναι ἐντελῶς παράδοξα, πρῶτον διότι δὲν νοεῖται πῶς εἶναι δυνατὸν τὰ ὅρια τῆς παράλου Ἀττικῆς χώρας νὰ ἔφθανον κατὰ τὸν ΙΓ΄. αἰῶνα μέχρι τῶν προπόδων τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ Ὑμηττοῦ, καὶ δεύτερον, διότι, καθ᾽ ὃν χρόνον ἱδρύθη τὸ κιόνιον (1238 μ. Χ.) μονὴ τῆς Πεντέλης δὲν ὑπῆρχεν, ἅτε κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ ιϚ΄ αἰῶνος ὑπὸ τοῦ ὁσίου Τιμοθέου ἱδρυθεῖσα.

Ὁ μακαρίτης νομισματολόγος Ἰωάννης Σβορῶνος τὸ θεωρεῖ ὡς ἡλιοτρόπιον ἀναγινώσκων τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχον ἀστεροειδὲς κόσμημα ἡλίου[2]. Δὲν ἔλαβεν ὅμως ὑπ᾽ ὄψιν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνο, ὅπερ ἄλλοι μετ᾽ αὐτὸν παρετήρησαν[3], ὅτι δῆλα δὴ παρόμοιον κόσμημα εὕρηται καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιτυμβίου πλακὸς τοῦ κτίτορος τῆς μονῆς Λουκᾶ καὶ τοῦ φιλοσόφου Νεοφύτου, χωρίς, φυσικά, ἐκεῖ νὰ δηλοῖ τὸν ἥλιον, καὶ δεύτερον, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, ὅτι, ἂν ἀνεγινώσκομεν, ὡς θέλει,

ἡλίου ζητεῖς μαθεῖν, ὁδῖτα, τόνδε τὸν τρόπον

τότε ὁ στίχος, ὅστις εἶναι χωλίαμβος, εἶναι ὑπέρμετρος.

Ὁ Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος ἐν δημοσιεύματί του σχετικῷ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ἑτέρου κιονίου παρὰ τὸ ἡμέτερον ἱδρυμένου, περὶ ἧς κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν, ἐξέφερε τὴν εἰκασίαν μὴ ὁ στυλίσκος καὶ ὁ ἐπ᾽ αὐτοῦ σταυρὸς — διότι κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον του, ὡς καὶ ὡρισμένα συγκολλήσεως ἴχνη δεικνύουσιν, ὑπῆρχεν ἀντικείμενόν τι, καὶ δὴ σταυρός — ἱδρύθη ὑπὸ τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς τοῦ Κυνηγοῦ ἢ μιμουμένων ἔθιμα τῶν Φράγκων, οἵτινες κατὰ τὰ κεντρικὰ σημεῖα ὁδῶν ἱδρύουσι τὸν ἐσταυρωμένον πρὸς προσκύνησιν ὑπὸ τῶν παρερχομένων εὐσεβῶν ὁδοιπόρων ἢ κατόπιν ἐξαναγκασμοῦ ὑπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας[4].

Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτή, διότι εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον ὅτι ὀρθοδόξου μονῆς μοναχοὶ ὀλίγα μετὰ τὴν Φραγκικὴν κατάκτησιν ἔτη ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσιν ἔθιμα ἀνθρώπων, πρὸς οὓς εἰς τόσην εὑρίσκοντο ἀπὸ δογματικῆς ἐπόψεως ἀντίθεσιν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ στυλίσκου ἄλλως τε ἐπιγραφὴ ἄλλα λέγει.

[1] Βλ. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. ἔτ. Δ΄. (1842) σ. 492.

[2] J. Svoronos, La Tholos d'Athènes, Numismatische Zeitschrift 1923 σ. 136 ὑποσ. 3. Βλ. Δ. Καμπούρογλου, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 151. Ἀμφιβολίας διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης τοῦ Σβορώνου ἐξέφρασε καὶ ὁ A. Plassart, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 176.

[3] Δ. Καμπούρογλου, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 145. A. Plassart, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 176.

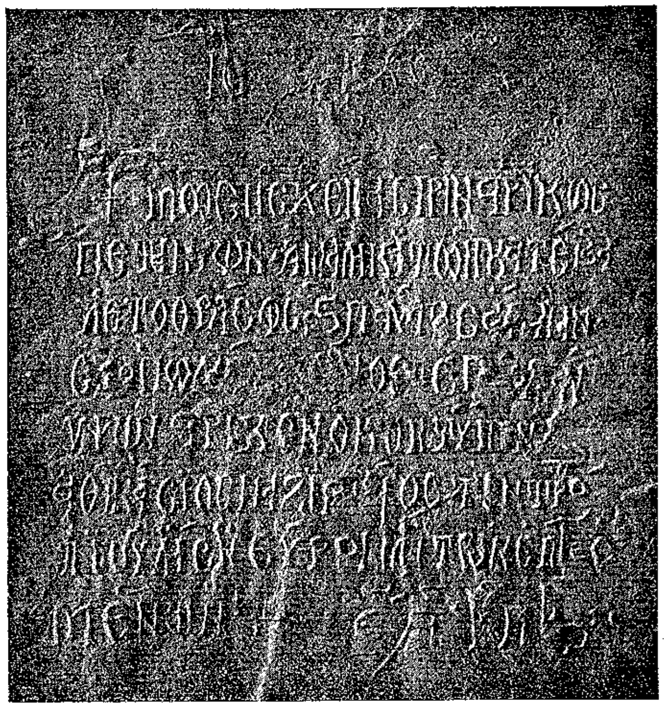
[4] Α. Ξυγγοπούλου, Ἐξ ἀφορμῆς ἑνὸς σημειώματος (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 3.408).

Τέλος ὁ Ἀθηναιογράφος Δ. Καμπούρογλους ἐχαρακτήρισε τοὺς ἓξ χωλιάμβους ὡς διαφημιστικὴν ἐν ὀροσήμῳ ἐπιγραφήν [1].

Διὰ ποῖον λοιπὸν σκοπὸν ἱδρύθη τὸ κιόνιον;

Ἵνα τοῦτο ὁρίσωμεν, ἐπάναγκες εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἄλλο τι ζήτημα.

Κατὰ πληροφορίαν, ἣν παρέχει ἡμῖν χειρόγραφον τῆς ἐν Ἄθῳ Λαύρας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου [2], κατὰ τὸν ΙΖ΄. αἰῶνα γεγραμμένον [3], παρὰ τὸ ἡμέτερον κιόνιον, ὑπῆρχε καὶ δεύτερον κατὰ τὸ 1280 ἱδρυθὲν καὶ φέρον τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν [4] (εἰκ. 4).



Εἰκ. 4. Ἡ ἐπὶ τοῦ κιονίου τοῦ Ἀθανασίου ἐπιγραφή.

Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστὸ)ς
† Μωσῆς χεῖρας πρὶν στ(αυ)ρικῶς πετανύων

[1] Δ. Καμπούρογλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 144.

[2] Κῶδ. Ι. 29 φ. 61β.

[3] † Πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου, Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 1 σ. 568).

[4] Τὸ κιόνιον εὗρεν ὁ Plassart εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ κάστρου τῆς Πλαταμῶνος, A. Plassart, Ἔνθ' ἀν. σ. 173.

Ἀμαληκιτῶν κατέβαλε τὸ θράσος
καὶ πάντας ἄρδην ἐξαπώ[λωλ' [1] *ἐκεῖ]νος*
Ἐγὼ δ' ἀνυψῶν στ(αυ)ρικὸν θῆον τύπον,
Ἀθανάσιος Ναζιραῖος τὸν τρόπον [2],
δι' οὗ λῆσιν εὕροιμι τῶν ἐπτεσμένων
Ἔτει ͵ϚΨΠΗ [3].

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην παρεξηγήσαντές τινες, εἰρωνεύθησαν τὸν μοναχὸν Ἀθανάσιον ὡς παρομοιάζοντα ἑαυτὸν πρὸς τὸν Μωϋσῆν· δὲν ἔχει ὅμως οὕτως.

Ὁ μοναχός, στηριζόμενος εἰς ὡρισμένον κεφάλαιον τῆς Ἐξόδου (ιζ΄, 8-15) ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ Μωϋσῆς ἐκράτει ὑψηλὰ τὰς χεῖρας, τὸ σημεῖον οὕτω τοῦ σταυροῦ ἀποτελῶν, ἐτρέποντο οἱ Ἀμαληκῖται πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, λέγει [4], δι' ὅσων γράφει· Ὅπως ὁ Μωϋσῆς ὑψώσας τὰς χεῖρας καὶ διὰ τῆς κινήσεως ταύτης τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἀποτελέσας κατέβαλε τοὺς Ἀμαληκίτας, οὕτω καὶ ἐγὼ ὑψῶ ἐπὶ τοῦ κιονίσκου τούτου τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ [5], ἵνα ἀπομακρύνω τὴν ἐπίδρασιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων.

Ὅτι ὁ σταυρὸς ἀποδιώκει τοὺς δαίμονας εἶναι Χριστιανικὴ ἀντίληψις, ἣν βλέπομεν ἐκφραζομένην εἰς διάφορα ἐκκλησιαστικὰ κείμενα· παράβαλε λ. χ. τὸ ἐπὶ τῇ ὑψώσει τοῦ τιμίου σταυροῦ τροπάριον. «Σταυρὸς ὁ φύλαξ πάσης τῆς οἰκουμένης... σταυρὸς ἀγγέλων ἡ δόξα καὶ *τῶν δαιμόνων τὸ τραῦμα*, ὡς καὶ τὰ εἰς τὸν Χρυσόστομον ἀποδιδόμενα *Σταυροῦ τὸ θεῖον ὑψοῦται κράτος, πλῆθος δαιμόνων φυγαδευέσθω*. Πρὸ σταυροῦ διάβολος προσεκυνεῖτο, νῦν σταυροῦ κηρυττομένου διάβολος πέπτωκε. Χριστὸς ἐπὶ σταυροῦ κρέμαται καὶ διάβολος νενέκρωται [6].

[1] Ὀρθότερον ἐξαπώλεσ' ἐκεῖνος.

[2] Ναζιραῖος τὸν τρόπον = μοναχός. Ἐν κειμένοις ἔχομεν καὶ Ναζιραϊκὸν φάρος ἀντὶ τοῦ μοναχικὸν ἔνδυμα Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλλην. 21.317.

[3] 6788 = 1280.

[4] Πβ. καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ (1. ἀρ. 60 ἔκδ. Stadtmüller) Χριστιανικῶν χρόνων ἐπίγραμμα

Σταυροφανῶς τανύεις παλάμας τίνος ἕνεκα, Μωσῆ;
Τῷδε τύπῳ Ἀμαλὴκ ὄλλυται ἀμφότερος.

[5] Φανταστικὴν ἀπεικόνισιν τοῦ σταυροῦ ὅρα παρὰ Δ. Καμπούρογλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 141. Οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Σβορῶνος ἐφρόνει ὅτι ὁ σταυρὸς εἶχε τοποθετηθῆ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κιονίου ὁριζοντίως. Πάντως ἡ θέσις του θὰ ἦτο κάθετος. Ἔπιθι περὶ τούτου A. Plassart, Ἔνθ' ἀν. σ. 180-181.

[6] Βλ. Migne, P.G. 59.675.680.681. Ἐν Μάνῃ δίδουσι καὶ εἰς παιδία τὸ ὄνομα Σταυριανὸς ἢ Σταυριανὴ «γιὰ νὰ σταυρωθοῦσι τὰ κακὰ» τῆς οἰκογενείας.

Περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἔχουσι καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐν καιρῷ νυκτὸς βαδίζοντες σταυροκοποῦνται, ἵνα ἀπομακρύνωσι τὰ πονηρὰ δαιμόνια [1], χασμώμενοι δὲ ποιοῦσι πρὸ τῶν χειλέων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἵνα μὴ δι᾽ αὐτῶν εἰσέλθῃ ὁ πειρασμός. Ἀφ᾽ οὗ λοιπὸν πρὸ τοῦ σταυροῦ ὑποχωροῦσι τὰ δαιμόνια, φυσικὸν ἦτο οἱ προπάτορες ἡμῶν νὰ τὸν τοποθετῶσιν εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ἔνθα κατ᾽ ἐξοχὴν ἐσύχναζον ταῦτα καὶ ὡς τοιαῦτα ἐθεωροῦντο καὶ θεωροῦνται τὰ σταυροδρόμια ἢ ἐν γένει τὰ μέρη, εἰς ἃ ὑπάρχουσι συμβολαὶ ὁδῶν [2].

Καὶ τοῦτο θὰ ἔκαμνον, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν σήμερον συμβαινόντων.

Σήμερον δῆλα δὴ εἰς διάφορα τετραόδια ἢ εἰς μέρη τὰ ὁποῖα ὑπέρκεινται χωρίων ἱδρύουσιν οἱ χωρικοὶ τοιχία [3], ὕψους μικροτέρου ἢ μεγαλυτέρου [4], καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν τοποθετοῦσι σταυροὺς μεταλλίνους ἢ ξυλίνους καλοῦντες τὰ κατασκευάσματα ταῦτα *σταυροπήγια* ἢ *σταυροπήργια, σταυριά, σταυρούς* [5], *σταυρούδια*.

Τὰ σταυροπήγια ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἱδρύονται καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς κυρίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὸ χωρίον, ἵνα ἐμποδίζωσι τὴν δι᾽ αὐτῆς εἴσοδον τοῦ δαίμονος [6], δύνανται νὰ εἶναι ἓν ἢ πλείονα, ὡς δεικνύουσι καὶ αἱ τοπωνυ-

---

[1] Πβ. τὴν ἐν Ζακύνθῳ παροιμιώδη φράσιν· «ὅποιος κάνει τὸ σταυρό του, φεύγει τὸ κακὸ ἀπὸ μπρός του» ὡς καὶ τὴν σημερινὴν σημασίαν τοῦ σταυρώνω = ἀποτρέπω τὸ κακόν, κυρίως διὰ τῆς χαράξεως τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ.

[2] Ἐκεῖ γίνονται καὶ πολλαὶ μαγικαὶ πράξεις. Ἐν Αἰτωλίᾳ π. χ. λαμβάνουσι τρία λιθάρια ἀπὸ τρία σταυροδρόμια καὶ ἐξορκισμοὺς λέγοντες τὰ ἀκκουμβοῦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ παθόντος ἐξοίδησιν βοός, πρὸς θεραπείαν (Δ. Λουκοπούλου, Συναγωγὴ Αἰτωλικῶν ἐπῳδῶν καὶ καταδέσμων ἐν Λαογραφ. 4.41). Ἐν Κύπρῳ, ὅταν πέσῃ ἐπιζωοτία, πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κακοῦ, θέτουσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς νεκρὸν πρόβατον εἰς σταυροδρόμιον, προσέχοντες νὰ μὴ τοὺς ἴδῃ τις. Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῆς Θρᾴκης τὴν νύκτα Τετάρτης καὶ Παρασκευῆς λαμβάνουσι κριθάρι, ζάχαρι καὶ καρφὶ καὶ τὰ θέτουσιν εἰς σταυροδρόμιον, «γιὰ νὰ περάσῃ καὶ νὰ καρφωθῇ ἐκεῖνος ποῦ ἔλαχε». Στ. Κυριακίδου, Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι ἐκ Γκιουμουλτζίνας (Λαογραφ. τόμ. 2. 410). Εἰς τὸ Λεβίδι τῆς Ἀρκαδίας, ὅταν ἔπεσε χολέρα, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς νόσου, προσῆλθον τρεῖς ἀρχιερεῖς εἰς τὴν θέσιν *Σταυροπηὸ* καὶ κατέθαψαν ἐκεῖ τρία σφαγέντα μοσχάρια, ἀφ᾽ οὗ ἀνέγνωσαν ἐκκλησιαστικὰς εὐχάς. Τ. Κανδηλώρου, Ἀρκαδικαὶ παραδόσεις (Ἀρκαδικὴ Ἐπετηρὶς 1906 σελ. 102). Ἐν Μάνῃ καὶ Ἀρκαδίᾳ προσερχόμεναι αἱ γυναῖκες συχνὰ εἰς τὰ σταυροδρόμια θυμιάζουσι.

[3] Τὰ χωρία λέγονται τότε *σταυρωμένα*.

[4] Εἰς ὡρισμένα χωρία τῆς Μάνης φθάνουσι ταῦτα τὸ ὕψος τριῶν πήχεων, ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ καὶ τεσσάρων.

[5] Ἡ πολλαχοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν τοπωνυμία *Σταυρὸς* ἢ *Σταυρὶ* δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς προερχομένη εἴτε ἐκ τῆς διασταυρώσεως ὁδῶν εἴτε καὶ ἐκ τῆς ἐκεῖ ἱδρύσεως σταυροπηγίου. Ὅπου ἔχομεν τὴν τοπωνυμίαν εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν, ἀσφαλῶς περὶ τοῦ δευτέρου πρόκειται.

[6] Ὡς ἐν Ἀρκαδίᾳ. Κατὰ τὰς προλήψεις τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν Καλαμῶν καὶ Οἰτύλου τὰ δαιμόνια φθάνοντα εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα ἵδρυται σταυρὸς ἀδυνατοῦσι νὰ προχωρήσωσι καὶ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ παρακείμενον χωρίον. Ν. Πολίτου, Παραδόσεις 1.440-

μίαι *Ὁ Σ τοὺς σταυρούς, Ὁ Σ τὰ σταυριά, Ὁ Σ τὰ σταυρώνια*. Ἐν Λακωνικῇ μάλιστα οὐχὶ σπανίως ἱδρύοντο περὶ τὰ χωρία καὶ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν δι᾽ αὐτῶν εἰσβολὴν τοῦ πονηροῦ, σῴζονται δ᾽ ἐκεῖ κατὰ χώραν καὶ μέχρι σήμερον τινὰ τῶν σταυροπηγίων τούτων.

Διὰ τοιοῦτον λοιπὸν σκοπὸν ἱδρύθη ὁ στυλίσκος τοῦ Νεοφύτου καὶ βραδύτερον ὁ τοῦ Ἀθανασίου. Ἀμφότεροι, σταυροπήγια ὄντες, ἐστήθησαν, ἵνα προστατεύσωσι τοὺς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προδρόμου ἀπὸ τῆς ἐπηρείας παντὸς πονηροῦ καὶ τοὺς διαβάτας ἀπὸ τὰ δαιμόνια τὰ συχνάζοντα εἰς τὸ σημεῖον τῆς διασταυρώσεως τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῶν Μεσογείων καὶ τοῦ δρομίσκου, ὃν μὲ πολὺν κόπον κατεσκεύασεν ὁ φιλόσοφος Νεόφυτος.

Εἰς τὴν προστασίαν ταύτην ἀποβλέπων ὁ τὸ πρῶτον κιόνιον ἱδρύσας ἔπηξεν ἐπ᾽ αὐτοῦ ἁπλῶς τὸν σταυρὸν μηδόλως μνημονεύσας τῶν πρὸς κατασκευὴν τοῦ δρόμου πόνων του. Κατόπιν, τρία μετὰ τὸν θάνατόν του ἔτη, οἱ ἀδελφοὶ τῆς μονῆς, μνήμονες τῆς εὐεργετικῆς δράσεως τοῦ Νεοφύτου, καθῆκον αὐτῶν ἔκριναν νὰ κάμωσι μνείαν τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ κατασκευῆς τοῦ δρομίσκου, χαράξαντες τὴν ἐν ἀρχῇ παρατεθεῖσαν ἐπιγραφήν.

Εἶπον ὅτι ἐνιαχοῦ σήμερον τὰ σταυροπήγια ἱδρύονται κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς κυρίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὸ χωρίον. Τοῦτο ἑρμηνεύει ἐπαρκῶς τί σημαίνει ἡ λέξις τρόπος εἰς τὸν πρῶτον στίχον τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κιονίου τοῦ Νεοφύτου.

Τὸ ζητεῖς μαθεῖν, ὁδῖτα, τόνδε τὸν τρόπον, ἀρχὴν ἀποσκόπευσον αὐτοῦ καὶ τέλος σημαίνει· ζητεῖς νὰ μάθῃς, ὁδῖτα, τίς κατεσκεύασε τὸν δρομίσκον αὐτόν; [1] δῆλα δὴ τὸν ἀπὸ τοῦ σταυροπηγίου εἰς τὴν μονὴν ὁδηγοῦντα, ἰδὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, τὴν παρὰ τὸν κιονίσκον δῆλα δή, καὶ τὸ τέρμα, ἤτοι τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου.

Ἡ χρῆσις τῶν σταυροπηγίων, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐκτάσεως (τοποθεσίαι φέρουσαι τὸ ὄνομα *Σταυρός, Σταυρί(α), Σταυρούλλια, Σταύρωμα, Σταυροπήγι, Σταυρούδι, Σταυρώνι* σῴζονται, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, ἐν Ἄνδρῳ, Καλύμνῳ, Καρπάθῳ, Κέᾳ, Κρήτῃ, Κύθνῳ, Νάξῳ, Ῥόδῳ, Σίφνῳ, Σκιάθῳ, Σύρῳ, Χίῳ, Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ, Φθιώτιδι, Εὐρυτανίᾳ, Ἀρκαδίᾳ, Λακωνικῇ καὶ Ἄθῳ, ἡ χρῆσις, λέγω, τῶν σταυροπηγίων θὰ ἦτο εἰς παλαιοτέρους αἰῶνας πολὺ διαδεδομένη. Περὶ τούτου μᾶς πείθει πρῶτον ἡ τοποθεσία *τὰ Σταυρία* ἐν Μπόβᾳ τῆς Καλαβρίας [2], ἥτις βεβαίως δὲν ἐδόθη ἐπ᾽ ἐσχάτων, ἀφ᾽ οὗ ἀπὸ αἰώνων δὲν μετέβησαν ἐκεῖ Ἕλληνες, δεύτερον ἡ ἐν ἐγγράφῳ

---

[1] Τὴν ὀρθὴν ταύτην ἑρμηνείαν ἔδωκε καὶ ὁ Δ. Καμπούρογλους, Ἐνθ᾽ ἀν. σ. 146-147 καὶ ὁ A. Plassart, Ἐνθ᾽ ἀν. σ. 176. Βλ. καὶ Τ. Νερούτσου, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, Δ. Ι. Ε. Ε. 1.106. *Τροπὸς* νῦν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Λευκάδι λέγεται τὸ αὐλάκιον.

[2] Ast. Pellegrini, Il dialetto Greco-Calabro di Bova σελ. 263.

τοῦ 1255 ἀναφερομένη τοποθεσία *εἰς τὸ Σταυρίν*[1] καὶ τρίτον αὐτὰ τὰ κιόνια τοῦ Νεοφύτου καὶ Ἀθανασίου, τῶν ὁποίων οἱ πρόδρομοι ζητητέοι εἰς πολὺ τοῦ ΙΓ´ αἰῶνος παλαιοτέραν ἐποχήν.

Τῶν κειμένων ἡ μελέτη καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἡ ἔρευνα ἐλπίζω ὅτι θὰ πιστοποιήσωσι τὴν γνώμην μου ταύτην[2].

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

[1] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 4.75.

[2] Σταυρίον ἱδρυμένον ἐπὶ κίονος πλησίον τῶν ἀρτοπωλείων ἀναφέρει καὶ ὁ Ψευδοκωδινὸς εἰς τὰ Πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως (185.7 ἔκδ. Th. Preger).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει *Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, ἐκτὸς τῶν ὑπερδεκασχιλίων ἀξιολογωτάτων ἐντύπων βιβλίων, κέκτηται καὶ περὶ τὰ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα χειρόγραφα, ἐν οἷς περιλαμβάνονται καί τινα ἔγγραφα, ἅτινα πάντα, ἔντυπα καὶ χειρόγραφα, μετὰ τοῦ καλλιπρεποῦς ἰδιοκτήτου μεγάρου τοῦ Συλλόγου, κατέχει νῦν ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923, μὴ ἀποδώσασα εἰσέτι ταῦτα εἰς τοὺς δικαιούχους Ἕλληνας.

Κατάλογος τεσσαράκοντα καὶ τριῶν ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων ἐδημοσιεύθη ἐν σελ. 76-130 τοῦ Παραρτήματος τοῦ Κ´—ΚΒ´ τόμου τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1892 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: «Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων, συνταχθεὶς ὑπὸ *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*. Μέρος Α´». Ἄγνωστον εἶναι ἂν ὁ Α. Π. Κεραμεὺς συνέταξε κατάλογον καὶ τῶν ὑπολοίπων βιβλίων, ὧν ἱκανὰ περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Συλλόγου μετὰ τὸ 1892.

Ἡμεῖς, κατὰ παράκλησιν τοῦ Φιλολ. Συλλόγου, συνεχίσαντες τὸ ἔργον τοῦ ἀοιδίμου Κεραμέως, ἀπὸ τῆς 18 Ἰουλίου μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου τοῦ 1918, περιεγράψαμεν πάντα τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα βιβλία, πλὴν τῶν Τουρκικῶν, ἐν τῷ κατωτέρω καταλόγῳ ἡμῶν, ὅστις, κατ᾽ ἀπόφασιν τοῦ Συλλόγου, θὰ ἐδημοσιεύετο εἰς τὸ Περιοδικὸν αὐτοῦ, οὗ ἀτυχῶς ἡ ἔκδοσις ἀνεστάλη. Δὲν ἐθεωρήσαμεν δ᾽ ἀπόσκοπον ὅπως ποιήσωμεν καὶ προσθήκας τινὰς ἐπὶ τοῦ προδημοσιευθέντος καταλόγου τοῦ Π. Κεραμέως, ἀναφερομένας κυρίως εἰς τὸ σχῆμα τῶν βιβλίων ἃ περιέγραψε, καὶ εἰς μικράς τινας παραλείψεις.

Α´.

Προσθῆκαι καὶ παρατηρήσεις εἰς τὸν συνταχθέντα ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως Κατάλογον τῶν χειρογράφων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου.

1.

($0{,}29\,^1/_2 \times 22\,^1/_2$).

Ἀντὶ Γεώργιος Καρύκας ἀναγινώσκεται: «Γεωργίου *Καρϋκᾶ*.» — Στάχωσις βυρσίνη.

2.

(0,30×0,22).

Ἀκέφαλον καὶ κολοβόν. Στάχωσις ἐκ σανίδων περιβεβλημένων βύρσῃ. «Εὑρέθη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Σχολῆς Θεραπείων ἀρ. 2.» Ἐν σελ. 1 «Ὁ Δέρκων Νεόφυτος 1865†».

3.

(0,28 1/2×0,21).

Πινακίδες ἐκ σανίδων μετὰ μεταλλίνων ἐν ταῖς γωνίαις ἐλασμάτων· Ἔνδον τῆς α΄ πινακίδος «Ὁ Δέρκων Νεόφυτος 1873 ἀρ. 3».

4.

(0,24×0,17 1/2).

Στάχωσις χαρτίνη. Ἐν παραφύλλῳ 3 «Ὁ Δέρκων Νεόφυτος 1872 ἀρ. 4».

5.

(0,17 1/2×0,13).

Στάχωσις ἐκ ξύλου· λείπει ἡ πρώτη πινακίς· πιθανῶς προσφορὰ τοῦ Δέρκων Νεοφύτου.

6.

(0,22×0,17)

Ἡ σφραγίς: «Χριστόφορος Ἱερομόναχος»· καὶ ἐν τῷ μέσῳ Τουρκιστὶ τὸ αὐτό. Διορθωτέον: Δέκα προφητειῶν, ἀπὸ τῶν ἐτῶν 1621 - 1630. Στάχωσις βυρσίνη.

7.

(0,21×0,15).

Διορθωτέον: «Ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἀοιδίμου ἀρχιερέως Ἐφέσου *Μακαρίου* τοῦ *Βαλλασάκη*. β΄) δεδώρηται τῷ Χ. Βασιλείῳ Δημητριάδῃ». Στάχωσις βυρσίνη μετ᾽ ἐπιχρύσων ἐπιτυπωμάτων.

8.

(0,21 1/2×0,16).

«Παροναξίας Νεοφύτου καὶ τόδε». Δωρεά: «Ὁ Δέρκων Νεόφυτος 1872 ἀρ. 8». Στάχωσις βυρσίνη.

9.

(0,21 1/2×0,16).

Ἀντὶ Δέρκων γρ. Χίου. «*Ὁ Χίου Νεόφυτος* 1857, ἀρ. βιβλ. 92». Στάχωσις βυρσίνη.

10.

(0,21 1/2×0,16).

11.

(0,21×0,16 1/2).

Προσθετέα ἐν ἀρχῇ τῆς σελ. 95β΄: «1. Ἀπὸ ἀντι(γράφου) τοῦ Λογοθ(έτου) Γε:» *Ἰωάσαφ Πατριάρχου* γράμμα ἐπικυρωτικὸν τῆς ἐπὶ Πατριάρχου Διονυσίου ἀποφάσεως περὶ τοῦ σεβασμίου ναοῦ τῆς ὑπεραγίας θ(εοτό)κου τῆς *Ἐλεημονήτριας* τῆς ἐν τῇ νήσῳ Κῷ... δεδωκότος αὐτὸν τὸν ναὸν τοῖς ἐκ τοῦ γένους τοῦ Τρικλινάρους καταγομένοις γαμβροῖς τοῦ Σαραντινοῦ καὶ τοῦ Ἀντωνίου Παπᾶ Γιλιάμου καὶ τοῦ Παπαδημήτρη...» Ἀρχὴ «Οὐδὲν οὕτως εὔλογόν τε...» Ἐγράφη τῷ ἔτη λξε΄ (=1557). Στάχωσις βυρσίνη. Ἐκ τῶν τοῦ Δέρκων Νεοφύτου.

12 καὶ **13.**

(0,21×0,15).

14.

(0,21×0,15).

Ἐκ τῶν τοῦ Δέρκων Νεοφύτου. α) Προτέτακται ὁ τοῦ συγγραφέως πρόλογος γραφεὶς τῷ αψνς΄ [1756] Μαΐου ε΄.

15.

(0,19×0,14).

Στάχωσις βυρσίνη.

16.

(0,20×0,15 1/2).

Στάχωσις βυρσίνη μετ᾽ ἐπιτυπωμάτων.

17.

(021, 0,16).

2. Ἀδήλου διάλογος· πρόσθες: εἰς δεκαπεντασυλλάβους. Στάχωσις βυρσίνη.

18.

(0,22×0,16).

Στάχωσις βυρσίνη ἐπὶ σανίδος μετ᾽ ἐπιτυπωμάτων καὶ θηλυκωτῆρος. «Ἐκ τῶν τοῦ Δέρκων Νεοφύτου 1876 ἀρ. 18».

19.

(0,21×0,15 ½).

δ) «Συνεσίου τοῦ σοφωτάτου ἐξήγησις ἑρμηνευθεῖσα παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου ἁγίου Διδασκάλου κου κου Δανιὴλ Πατμίου Κεραμέως». Ἐν τῇ πινακίδι «Κτῆμα ἐμοῦ τόδε πέφυκε Κοσμᾶ Παναγιωτάδοιο. | Ἧδε βίβλος Κοσμᾶ Παναγιωτάδοιο πέλει».

20.

(0,21 ½×0,16 ½).

Ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ σημειώσει «ἐκ τῶν τοῦ Κωνσταντίνου *Μύτσου*» ἀνέγνωμεν Κωνσταντίνου *Σούτσου*. Στάχωσις βυρσίνη.

21.

(0,22 ½×0,17).

Ἀνῆκε τῷ Χίου Νεοφύτου 1858. Ἀστάχωτον.

22.

(0,22×0,15).

Πρόσθες: β) «Σημειώσεις εἰς τὴν ἱστορικὴν σειρὰν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου». Στάχωσις περιβεβλημένη ὀθόνῃ.

23.

(0,20 ½×0,15).

Ἀστάχωτον.

24.

(0,22×0,16).

Ἐν τέλει ἀναγινώσκονται τάδε: «Ἔτουτο το βιβλιον ήνεῖ του αγὶοὺ υκοὺ τοὺτοὺ καῖ ϋτις το ῦστερήσι νὰ ἔχι τας ἄρὰς καταρὰς τὸν τριακοσίον δεκα και ὄκτο θεόφόρόν πατερὸν τὸν εν νικαίας σιν(οδ)ου κε νὰ ῦ αφορισμενος ἔκ στόματος τοῦ πανἶεροτατου υμων Πάρθενιου πάρὲξ καὶ ἔμου του ἀμάρτόλοὺ Ἀντονίου νερέος». Στάχωσις ἐκ σανίδος περιβεβλημένης βύρσῃ.

25.

(0,21×0,16).

Ἐν σελ. 121β στίχ. 6. Προσθετέον: 5) Ἐν τῇ τελευταίᾳ πινακίδι προσκεκόλληται ἐπιγραφὴ ἀντιγραφεῖσα ἐκ λίθου κεφαλαίοις γράμμασιν ἀρχομένη δὲ «ΟΣ ΧΑΡΩΝΟΣ» ἐκ στίχων 16 ἀποκειμένη «ἐπὶ μαρμάρου ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Μεστῶν ἐν Χίῳ» κατὰ σημείωσιν τοῦ Χίου Νεοφύτου τῷ 1858, εἰς ὃν ἀνῆκεν ὁ κῶδιξ.

26.

«Ὁ Δέρκων Νεόφυτος 1876 ἀρ. 26». Δὲν παρετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως τὰ ἐν τῷ κώδικι τούτῳ, φυλ. 203 β, γεγραμμένα καταλογάδην νεωτέρᾳ χειρί, πιθανῶς κατὰ τὸν ις´ αἰῶνα.

«Που θε να μαθι γραματά να μαθι μἰθὸλὸους
θέλὺ πόλες ἡπομονες θελυ πολες ημέρες
θέλὺ προστὸ δυδάσκαλο δυναρύά ἡς τας χηρας».

Κατωτέρω δὲ τῇ αὐτῇ χειρί: *«εμης ηκόσιτεσερης ἡ αδελφι ουλο το κοσμον εγιρισαμε κέ οτης μας εχορτασε ραβδες τον εχορτασαμε».*

27.

(0,15×0,10 ½).

Φυλ. 219. Στάχωσις βυρσίνη μετ᾽ ἐπιτυπωμάτων καὶ θηλυκωτήρων.

28.

(0,15×0,10 ½).

Σελ. 318. Στάχωσις βυρσίνη.

29.

(0,16×0,11 ½).

30.

(0,28×0,19).

Ἐν σελ. 123β στιχ. 30 ἀντί: «καὶ προσκυνητοῦ *τοῦ ἡμετέρου* δεσπότου» ἀναγινώσκεται «καὶ προσκυνητοῦ *ἡμῶν* δεσπότου..»

31.

Στάχωσις βυρσίνη.

32.

(0,21×0,16).

Ἐν σελ. 124α στιχ. 17 προσθετέον: «Ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ τῆς σελίδος ταύτης, «ἐκ τῶν τοῦ Πελαγονίας Νεκταρίου τοῦ ἐκ Μουντανίων» εἶτα δὲ δι' ἄλλης χειρὸς «ἤδη Προύσης Κωνσταντίνου». Στάχωσις βυρσίνη. Ἐπίχρυσον ἐν τῇ κόψει τῶν φύλλων.

33.

(0,21×0,15).

Σελίδες γεγραμμέναι 387.

34.

(0,29½×0,20).

Ἐν σελ. 124β στίχῳ 32 ἀντὶ *Ἐμμανουὴλ* ἀναγινώσκεται: «*Δημητρίου* τοῦ Ἰωαννίδου» ὃς καὶ δῶρον ἐκεῖνο τῷ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγῳ ἔδωκε τῷ 1870. Ἐσταχώθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

35.

(0,24×0,18).

Ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα διορθωτέον τὸ Ἐμμανουὴλ εἰς: *Δημητρίου* τοῦ Ἰωαννίδου, 19 Αὐγούστου, 1870.

36.

(0,16×0,11).

Στάχωσις βυρσίνη.

37.

(0,24×0,18).

38.

(0,15×0,11).

Ἐν σελ. 125α στίχ. 38 γραπτέον «τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* Βησσαρίωνος». Εἶτα ἐν ἀγράφῳ σελ. 2. ἀναγινώσκονται «Ἐγὸ ὁ Ανανιας τάχα καὶ προτοσίγγελος τὸ μαρτηρο ῶς βεβεον καὶ ἔχο τὸ καὶ διαβασιμένον».

39.

(0,21½×0,16½).

Ἐνταῦθα λήγουσιν αἱ μικραὶ ἡμῶν προσθῆκαι ἐπὶ τοῦ καταλόγου τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως ὅστις φθάνει μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 43 τῶν χειρογράφων, καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὸν ἡμέτερον κατάλογον.

Β'.

[1] 44.

***Χαρτῷον** 0,31×0,20. **Αἰῶνος** XVIII (σ. 1000).*

1 (σ. 1-114, 187, 370, 860-862, 866, 890-894, 901-939). *Μελῳδίαι* διὰ σημείων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς *ᾀσμάτων Τουρκικῶν*, γεγραμμένων δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

2 (σ. 115 κ.ἑ.). *Ἐκκλησιαστικὰ μέλη* ποικίλα. Ὀνόματα μελῳδῶν ἀναγράφονται τάδε: «Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη» (σ. 192, 193), «Κουκουζέλη» (σ. 128, 882, 980), «Καμπάνη» (;) (σ. 547). Τὰ ἀπὸ τῆς σ. 943 κ.ἑ. φύλλα προσετέθησαν βραδύτερον, τὰ δ' ἐν αὐτοῖς μέλη ἐγράφησαν δευτέρᾳ χειρί, τὰ δὲ δύο τελευταῖα φύλλα (σ. 995-998) τρίτῃ νεωτάτῃ χειρὶ σημειωσάσῃ τάδε· «Ἐκ τῶν ὑποσημειώσεων τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου». «Ἐγράφη παρὰ Γεωργίου Β:»

3 (σ. 282-283). *Ἰατρικὴ ὕλη* λατινιστί. α') «Origo Medicinae ej(us) G(raeca) Historia». (Σημειώσεις κεφαλαιώδεις). β') (σ. 298). «Actio ventriculi in ingesta». γ') (σ. 300 καὶ 301) «Excepta Margraviana. De Ma(rgravian)a Medica». δ') (σ. 931 καὶ 937) «Notaria» (ἰατρικαί τινες συνταγαί, γραφεῖσαι τῇ αὐτῇ καὶ τἀνωτέρω γραψάσῃ χειρὶ τῷ 1717.— Ἐν ἀρχῇ τῆς σελ. γ' τῇ αὐτῇ χειρί. «Lugduni Batavorum A(nno) 1717».

Ὁ κῶδιξ ἐσταχωμένος διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ περιβεβλημένος λευκῇ βύρσῃ μετ' ἐπιτυπωμάτων ἀχρόων, ἀρχικῶς ἄγραφος, ἀνῆκεν ἰατρῷ τινι διατρίβοντι ἐν Ἑσπερίᾳ, ὃς καὶ ἠρίθμησε τὰς 942 σελίδας ἀγράφους, σκοπῶν ὅπως ἀποθησαυρίσῃ ἐν αὐταῖς ὕλην ἰατρικοφαρμακευτικὴν κ.τ.τ., ὡς φαίνεται ἔκ τε τῶν ἀνωτέρω σημειωμάτων καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς ῥαχιαίας βύρσης «A(PPA)R(ATIO) Physico ... Chemico - Medico - Theoretico-Practica accedunt... Medico Chirourgica». Εἶτα δὲ περιῆλθεν ἱεροψάλτῃ τινί, ὃς ἔγραψε τὰ ἐν αὐτῷ μέλη.

Ὁ κῶδιξ ἔχει ἀγράφους σελίδας ἐν συνεχείᾳ 52-56, 61-68, 75-76, 88-93, 95-105, 194-281, 284-297, 302-369, 371-417, 851-860, 863-865, 867-889, 893-900 καὶ ἄλλας ἐν τῷ μεταξὺ μεμονωμένας περὶ τὰς δώδεκα.

[2] 45.

***Χαρτῷον** 0,20×0,14. **Αἰῶνος** XVIII (σ. 114).*

[Κωδινοῦ περὶ τῶν ὀφφικίων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας].

Ἀρχὴ ἀκέφαλος (σελ. 3). «Ὁ πρῶτος ἀπὸ πρωτοσεβαστοῦ» [Κεφ. Β'].

Τέλος «τὸ τί δεῖ γενέσθαι». [Κεφ. Ις΄. Πρβλ. Κωδινοῦ Patrolog. Gr. Migne Tom. CLVII, Κεφ. Β΄—ΙΖ΄].

Ὁ κῶδιξ φέρει ἀνορθογραφίας τινάς. Ἐν τέλει τέσσαρα φύλλα ἄγραφα, τοῦ γραφέως μὴ ἐξακολουθήσαντος τὴν ἀντιγραφήν. Ἡ στάχωσις τοῦ κώδικος κατεστράφη.

«Ἐκ δωρεᾶς Μάρκου Μαρσάν».

[3] **46.**

Χαρτῷον *0,23×0,17.* ***Αἰῶνος*** *XVIII* (**φ.** *32).*

1 (φ. 1α). «Ἐξήγησις τῶν τετραστίχων *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*». Προηγεῖται «Προοίμιον» ἢ «Σχόλιον» *Ζαχαρίου* ἱερέως (φ. 1-2α). Εἶτα «*Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ζωναρᾶ*» ἑρμηνεία τοῦ ἐπιγράμματος τῶν τετραστίχων.

2 (φ. 2α). «*Νικήτα* τοῦ καὶ *Δαυὶδ* δούλου Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ τοῦ φιλοσόφου Ἑρμηνεία τῶν τετραστίχων τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*, ἄτερ τῆς ἑρμηνείας τῆς αης καὶ θης καὶ ιης γνωμολογίας, ἣ ἔνι τοῦ Ζωναρᾶ».

3 (φ. 29α). «Ἐκ τοῦ Ἁγίου *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου* ὀλίγη σύνταξις, καὶ μερικὰ σχόλια εὑρεθέντα ἐκ τῶν αὐτοῦ ἐμμέτρων στίχων». Ἀρχ. «Ὦ Χ(ριστ)ὲ βασιλεῦ». Τέλος «ὄντες πρότερον ἀγαθοί».

4 (φ. 31α). «*Τοῦ αὐτοῦ* πρὸς αὐτὸν ἐρωτήσαντα περὶ τῆς ὑπακοῆς, τοῦ κοντακίου τοῦ ὅρκου, καὶ τοῦ ἐξαποστειλαρίου. Πόθεν ταῦτα ἐκλήθησαν». Ἀρχ. «Σὺ μὲν ἀεὶ σπεύδεις». Τέλος «εἶναι δοκεῖ ἀσφαλέστερον».

Ὁ κῶδιξ περιβέβληται παχείᾳ βύρσῃ ἐξ ἄλλου κώδικος ληφθείσῃ.

Ἐκ δωρεᾶς Χρ. Παπαδοπούλου Νικομηδέως.

[4] **47.**

Χαρτῷον *0,22×0,17.* ***Αἰῶνος*** *XVIII* (**φ.** *120).*

1 (φ. 1α) «*Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλέως*. Εἰς φιλοσοφίαν προδιοίκησις, προοίμιον, ὁποῖον τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀξίωμα». *Τέλος* (φ. 27β). «Περὶ τῆς τάξεως τῶν μερῶν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης». [Ἐκδόσεως Βενετίας 1779 σελ. 44]. Ἐν τῇ ᾤᾳ ἑρμηνευτικαί τινες σημειώσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ Κορυδαλέως.

2 (φ. 28α). «Τοῦ σοφωτάτου *Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου*, Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν». *Τέλος* κολοβὸν «μάλιστα δὴ κάλλους ποιητικὰ εἰσιν».

3 (φ. 66α). «Περὶ τῶν τῆς ψαλτικῆς σημαδείων, καὶ ἑτέρων χρησίμων, καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας *Γαβριὴλ Ἱερομονάχου*». *Ἀρχ.* «Περὶ τῆς προκειμένης ὑμῖν ὑποθέσεως». Ἐν φ. 77α ἑρμηνεία περὶ τοῦ τερερὲμ καὶ ἀπόδειξις παρὰ διαφόρων διδασκάλων ὅτι καλῶς καὶ εὐλόγως ψάλλεται...» Ἐν τέλει

δὲ (φύλ. 81α) «*1721 — Νοεμβρίου 20 — ἐν Σμύρνῃ, ἐγράφη παρ' ἐμοῦ τοῦ Μεθοδίου, ἀνεψιοῦ τοῦ Μεθοδίου*».

4 (φ. 82α). «Σκοτοδίνη τῶν μὴ ὀρθῶς φρονούντων παρὰ τοῦ λογιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου κυρίου *Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός*, τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ εὐαγγελίου κήρυκος, καὶ τῶν ἐπιστημῶν κατ' ἀμφοτέρους τὰς διαλέκτους καθηγητοῦ, συντεθεῖσα». Ἐν τέλει τοῦ προλόγου (φ. 82β): «Ἐδόθη ἐν τῇ Μητροπόλει Κρήτης κατὰ τὸ *αχνγ* ἔτος ὀκτωβρίου α΄». *Τέλος* κολοβὸν (φ. 94β) «ἡ εἰρήνη, καὶ ἡ ἀγάπη, μα΄—».

5 (φ. 95α). «Ἐκ τοῦ *Ἁγίου Ἀθανασίου* περὶ τοῦ *Μελχισεδέκ*, ἱστορία». Τέλος κολοβὸν «ἕως τῆς δ—».

6 (φ. 96α). «*Στεφάνου Ἀλεξανδρέως*, Οἰκουμενικοῦ φιλοσόφου, καὶ διδασκάλου, περί, πρᾶξις σὺν Θεῷ πρώτη». *Ἀρχ.* «Θεὸν τῶν πάντων ἀγαθῶν αἴτιον». — (φ. 98α) «Τοῦ αὐτοῦ Στεφάνου πρᾶξις β΄» μεθ' ἣν (φ. 101α) «τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς Θεόδωρον». (101β) «πρᾶξις γ΄. «Περὶ τοῦ ἐν ὕλῃ κόσμου». (φ. 103β) «εἰς τὸ κατ' ἐνέργειαν πρᾶξις δ΄». (φ. 106β) «εἰς τὸ κατ' ἐνέργειαν τῆς θείας τέχνης πρᾶξις ε΄. (φ. 108β) πρᾶξις ς΄. (φ. 112β) πρᾶξις ζ΄. (φ. 116α) «πρᾶξις η΄ περὶ τομῆς τῆς ἱερᾶς τέχνης». (φ. 118α) τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἡράκλειον τὸν βασιλέα πρᾶξις θ΄. *Τέλος* (φ. 121β) κολοβὸν «καὶ ἕκαστον αὐτῶν».

Ἐν τῷ ἐσχισμένῳ παραφύλλῳ τοῦ κώδικος προτάσσεται πίναξ, γεγραμμένος τῇ αὐτῇ χειρί, τῶν περιεχομένων αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἡ τελευταία ἀνεπίγραφος πραγματεία τοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρέως σημειοῦται ὧδε: «Στεφάνου Ἀλεξανδρέως οἰκουμενικοῦ [φιλοσόφου] καὶ διδασκάλου. Περὶ ἡλίου καὶ σ[ελήνης]».—Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 126 κῶδιξ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (ἐν Σπ. Π. Λάμπρου Ν. Ἑλληνομν. τόμ. Ε΄ σ. 308), ἐν ᾧ περιέχεται τοῦ «Στεφάνου Ἀλεξανδρέως οἰκουμενικοῦ φιλοσόφου Περὶ τῆς ἱερᾶς τέχνης εἰς πράξεις ἐννέα, ὧν ἡ ἐνάτη πρὸς Ἡράκλειον τὸν βασιλέα», ἀντεγράφη ὑπὸ Ἱεροθέου ἱεροδιακόνου τοῦ ἐκ Σμύρνης.

Πᾶσαι αἱ συνεσταχωμέναι αὗται πραγματεῖαι, ὧν ἡ ἀπὸ φύλλου 28α μέχρι 59β φέρει καὶ ἰδίαν ἀρίθμησιν κατὰ σελίδας δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν γενομένην ὑπὸ τοῦ γραφέως, φαίνονται ἀντιγραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἐν φ. 81α Μεθοδίου ἐν Σμύρνῃ περὶ τὸ 1721.

Ἡ στάχωσις ἐκ ναστοῦ χάρτου περιενδεδυμένου διὰ βύρσης ἁπλῆς. Ἡ ἀρίθμησις ἐμή. — Ἐκ δωρεᾶς Σ. Μανασείδου ἐξ Αἴνου.

[5] **48.**

Χαρτῷον *0,21×0,15.* ***Αἰῶνος*** *XIV (?) (σ. 498).*

Εὐαγγέλιον λειτουργικὸν μονόστηλον, ἀκέφαλον καὶ κολοβόν, βεβλαμμένον ἐξ ὕδατος καὶ πολλαχοῦ ἐφθαρμένον, νεωστὶ δὲ ἐπισκευασθέν, συγκολλη-

θὲν καὶ σταχωθέν. Ἄρχεται ἀπὸ τῆς «Κ(υριακ)ῆς Ε΄ τῆς Σαμαρίτιδος. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην».

Ἐν σ. 113 χειρὶ ὀλίγον μεταγενεστέρᾳ «χερετο σε δη δασκαλε». Ἐν τῇ ᾤᾳ σ. 462 ἄλλῃ χειρὶ «Ἰω(άνν)η τοῦ Χατζηφότι».

Ἐκ δωρεᾶς Α. Π. Κεραμέως.

[6] 49.

***Χαρτῷον** 0,22×0,16. **Αἰῶνος** XVIII (**φ.** 238).*

Ἐκκλησιαστικὴ Μουσική. Ἀνθολογία ἐνιαύσιος.

(φ. 1α). Προτάσσεται «Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἁγίῳ, τῶν σημαδίων τῆς μουσικῆς τέχνης τῶν τε ἀνιόντων καὶ κατιόντων σωμάτων τε καὶ πνευμάτων». Ἀρχ. «Ἀρχή, μέση, τέλος».

(φ. 4β) 232α. «Ἀρχὴ σὺν θεῶ ἁγίω καὶ τὸ ἑορτολόγιον πλουσιώτατον περιέχων αὐτῶ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ τὰς ἑορτὰς ποιημα του Κυρ *Γερμανοῦ αρχιερέως Νέων Πατρῶν*». Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου.

Ἐν φ. 1α «Καὶ τόδε *Κωνσταντίνου Σιδέρη Ἀδριανουπολίτου*». Ἐν τῷ προσκεκολλημένῳ παραφύλλῳ «Δωρεῖται τῷ ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικῷ Φ. Συλλόγῳ, ἐν Τραπεζοῦντι τῇ 28 Νοεμβρίου 1884. † Ὁ Τραπεζοῦντος Γρηγόριος».

Στάχωσις διὰ σανίδων περιβεβλημένων διὰ βύρσης μετ᾽ ἐπιτυπωμάτων καὶ θηλυκωτήρων. Τὰ φύλλα 3, 4α καὶ 233 - 238 ἄγραφα. — Ἠριθμήθη ὑπ᾽ ἐμοῦ.

[7] 50.

***Χαρτῷον** 0,19×0,14. **Αἰῶνος** XVIII (**φ.** 264).*

Ἐκκλησιαστικὴ Μουσική. Ἀνθολογία ἐνιαύσιος.

Ἀκέφαλον καὶ κολοβόν, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ις΄ Σεπτεμβρίου καὶ φθάνον μέχρι τῆς κζ΄ Ἰουλίου. Πλὴν τῶν ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ἀποσχισθέντων δύο ἐν ὅλῳ τετραδίων, ἀπεσπάσθησαν καὶ φύλλα μεταξὺ τῶν φ. 22 καὶ 23 ἕν, 75 καὶ 76 δύο, 121 καὶ 122 δύο, 257 καὶ 258 ἕν.

Ὀνόματα ὑμνῳδῶν καὶ μελῳδῶν ἀναγράφονται μεταξὺ τῶν μελῶν τάδε:

Ἀνατολίου (φ. 7β, 10β, 18β, 26α, 31α, 34α, 79β, 51α, 53α, 61α, 72α, 76α, 83β, 85α, 87α, 95α, 100α, 111β, 113α, 115β, 125α, 113α-β, 208α, 250β. Ἐν φ. 226α, φέρεται *Ἀνατολίου πατριάρχου*, ἐν δὲ φ. 22β, 56α, 63α, 67β, *Ἀντολίου*).

Ἀνδρέου Ἱεροσολυμίτου (φ. 9β, 20α, 47α, 87β, 127β, 228α).

Ἀνδρέου Πυροῦ (φ. 30α, 82β, 108α, 136β, 186α).

Βυζαντίου (φ. 6β, 17α, 36β, 59α, 90α-β, 95α).

Βύζαντος (φ. 54α, 107β, 115α, 116β, 135β, 139α).

Γερμανοῦ (φ. 2α, 12β, 25α, 29β, 43β, 49α, 58α, 125α, 220α. Ἐν φ. 55β, 70α, 136α, 219β, 249β, φέρεται: *Γερμανοῦ Πατριάρχου*).

Γεωργίου Νικομηδείας (φ. 68β, 77α, ἐν δὲ φ. 261β φέρεται *Γεωργίου* ἁπλῶς).

Ἐφραὶμ Μακαρίας (φ. 56β, 64α).

Θεοφάνους (φ. 14α, 27β, 205β).

Ἰωάννου μοναχοῦ (φ. 11β, 28α, 126α, 129β, 133α-β, (;137α), 184β, 186α, 196α, 198α, 210α).

Κοσμᾶ μοναχοῦ (φ. 187α).

Κυπριανοῦ (φ. 26β, 55α, 94α, 110β).

Λέοντος Μαΐστορος (φ. 44β, 79α).

Μαυρολέοντος (φ. 250α).

Μεθοδίου (φ. 195α).

Νείλου τοῦ Ξανθοπούλου (φ. 178β).

Σεργίου (φ. 93β).

Τοῦ Στουδίτου (φ. 11α, 22α, 34α, 48α, 86α, 211α).

Στάχωσις διὰ σανίδων περιβεβλημένων διὰ βύρσης μετ᾽ ἐπιτυπωμάτων καὶ θηλυκωτήρων. Ἠριθμήθη ὑπ᾽ ἐμοῦ.

«Δωρεῖται τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλ. Φ. Συλλόγῳ ὁ Τραπεζοῦντος Γρηγόριος, ἐν Τραπεζοῦντι τῇ 28 Νοεμβρίου 1884».

[8] 51.

***Χαρτῷον** 0,28 ½ × 0,20 ½. **Αἰῶνος** XVIII (**φ.** 58).*

Αἱ θεῖαι λειτουργίαι.

(φ. 1β). «Ἀρχὴ σὺν θεῷ τῆς θείας λειτουργίας
τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ θείου Βασιλείου
καὶ Γρηγορίου, ἁγίου διαλόγου,
καὶ τῆς ἱερᾶς μεταλήψεως θείας,
καί τινων εὐχῶν, εἰς χρῆσιν ἱερέων.
Ἐχειρογράφη ἐν τῇ πόλει Χαλδίᾳ,
ὑπὸ εὐτελούς, καὶ πτωχοῦ Θεοδώρου·
ἐν χιλιοστῷ, ὁμοῦ τε καὶ τετάρτῳ·
μὲ δόξαν Θεοῦ καὶ βοήθειαν θείαν.
Ἐν μηνὶ μαρτίῳ Θ:· αψπδ΄».
Ἐν τέλει (φ. 58α).
«Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἐν ἔτει σωτηρίῳ
χιλίῳ ἑπτακοσιοστῷ ὀγδόῳ καὶ τετάρτῳ·
Μηνὶ δὲ Ἀπριλλίου τε εἰκοστῷ τε καὶ τρίτῳ·

'Εγράφη ἐν τῇ πόλει δὲ Χαλδίᾳ καλουμένῃ·
Παρ' εὐτελοῦς καὶ ἀμαθοῦς, *Χαλδαίου Θεοδώρου.*
Ἡ χεὶρ ἡ ταῦτα γράψασα, *σκέπτεται* δὲ ἐν τάφῳ,
Καὶ ἡ γραφὴ δὲ μένουσα, εἰς αἰῶνας αἰώνων.
Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αψπδ´ Ἀπριλλίου κγ´.»

('Εν φ. 58β) «Ἰ(η)σοῦ Χριστὲ βοήθησον τὸν δουλων σου Γεόργηων ηερεα καὶ όχη αλλον». Ἄλλη χειρὶ «Γράψας παρ εμού, κ Θεοδώρου Κωνσταντίνος ὑὸς τοὺ Χ: Ἰώρδάνου Μαζέρετης ἔτους 1798 ͵αψϟη ΙVϘΛ κατα μηνα Οκτομβρίου κ´.» Ἄλλη χειρὶ «γραψας παρ' εμοῦ Γαβριήλις τοῦ παπα Ανου τοῦ καντηλαπτοῦ».

('Εν φ. 1β) νεωτέρᾳ χειρί: «Αυτὴ η λειτουργιὰ ηπαρχη καμοῦ Παναγιοτοῦ Χ: Σιμιου Χ: Σασονὼς καὶ τὸ ἀφιεροσα ὴς τον εὐλαβεστατὸν παπ(α) κυρ Γιόργιν τοῦ μακαρητοῦ Διμιτρίου ονωμαζωμενοῦ Ζουντουραντων εν ετη ͵αωις´ εν μινη Ιανουαρίου ς´. (Ἄλλη χειρί) «Νὴν δε ἐμοῦ· Γεωργίου Ἱερέως· υἱοῦ· δὲ Δημητρίου Ζουντοὺρ ὁ δὲ σιλύσον καὶ κλέψας. ἔστω. ἀσινχώριτος. καὶ ἀφωρισμένος: · Τέλος.» Νεωτάτη δὲ χειρί: «Ἐδωρήθη τῷ ἱερεῖ Σακελλαρίῳ Χ'' παπᾶ Ἐλευθερίῳ Ξιφιλίνῳ· Τραπεζοῦς τῇ 23 Ἀπριλίου 1880 Γρηγόριος παπᾶ Γεωργίου Ζουντουρίδης». Ὁ δὲ τελευταῖος κάτοχος (ἐν φ. 1α) «δόρήτε εἰς των ἱερὸν σίλογον τῆς Κωνσταντίνου πόλεος Σακελλάριος ἱερεὺς Ἐλευθέριος ἱερεὺς Ξιφιλίνος Κουτσοὺκ Βεζίρις καὶ προσκυνιτῆς τοῦ παναγίου τάφου 1884 Τραπεζοῦς 20 Σεπτεμβρίου».

Τὸ τεῦχος κοσμεῖται διὰ ποικιλοχρόων ἐπιτίτλων παριστώντων ἄνθη καὶ πτηνὰ καὶ κεφαλαίων διακοσμήτων ἀτέχνως κατ' ἀπομίμησιν ἄλλων ἀρχαιοτέρων, ὡς καὶ ὑπὸ τριῶν εἰκόνων τῶν τριῶν ἱεραρχῶν ἐν ἀρχῇ ἑκάστης λειτουργίας.

Ἡ στάχωσις διὰ ναστοῦ χάρτου περιενδεδυμένου βύρσῃ μετ' ἐπιτυπωμάτων καὶ σταυρῶν.

[9] **52.**

Περγαμηνὴ *0,19×0,15.* ***Αἰῶνος*** *XII.(?)* *(**φ.** 265).*

Τετραευάγγελον μονόστηλον.

1 *Ἀρχὴ* κολοβὴ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον [κεφ. Α´, 15]. «Ἐλιοὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλεάζαρ». Ἐν τέλει (φ. 74α) «εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον στίχοι ͵βχ. Τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἐξεθόθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ· μετὰ [χρό]νους: Η̅: τῆς τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἀναλήψεως».

2 (φ. 76α). «Ἐκ τοῦ κατὰ Μᾶρκο(ν)» εὐαγγελ(ίου), οὗ προτάσσονται «τὰ κεφάλ(αια)» φ. 74α. Ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ εὐαγγελίου τούτου ταινιῶδες πιοειδὲς πολύχρωμον κόσμημα. Ἐν τέλει (φ. 126β) «Εὐαγγέλιον κατὰ Μάρκον στίχοι ͵αχ. Τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιον ἐξεδόθη μετ(ὰ) χρόνους ι̅ τῆς Χ(ριστο)ῦ ἀναλήψεως».

3 (φ. 127β). Τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον. Ἀρχ. κολοβὸν «καὶ ἔσται χαρά σοι καὶ ἀγαλλίασις» [κεφ. Α´, 14].

Τούτου προτάσσονται (φ. 126β) «τὰ κεφάλαια τοῦ κατὰ Λουκᾶν» μέχρι τοῦ ις´, μεθ' ὃ ἀπεσπάθησαν τρία φύλλα (μεταξὺ τῶν φ. 126 καὶ 127).

Ἐν τέλει (φ. 207β) «Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν στίχ(οι) β̅ω̅. Τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον ἐξεδόθη μετὰ χρόνους ι̅ε̅: τῆς Χ(ριστο)ῦ ἀναλήψεως».

4 (φ. 208β). «Ἐκ τ(ο)ῦ κατ(ὰ) Ἰωάννην». Ἡ ἐπιγραφὴ ὑπὸ πιοειδὲς κομψὸν ἐπίτιτλον, φέρον κυκλοτερῆ πολύχρωμα κοσμήματα. Τὸ κεφαλαῖον ἀρχικὸν Ε τοῦ κειμένου λίαν ἐπίτεχνον. Προτάσσονται «τὰ κεφάλαια» τοῦ εὐαγγελίου (φ. 207β). Ἐν τέλει (φ. 265β) Εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην στίχοι ͵βτ̅. Τὸ κατ(ὰ) Ἰωάννην εὐαγγέλ(ιον) ἐξεδόθη μετὰ χρόνους: λ̅β̅· τῆς Χ(ριστο)ῦ ἀναλήψεως»· μεθ' ὃ ἕπεται «Συναξάριον τοῦ μηνολογίου» κολοβὸν μέχρι λ´ Σεπτεμβρίου.

Ἄξια ἰδίας παρατηρήσεως δύο πολύχρωμα πιοειδῆ κοσμήματα, τὸ μὲν ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ Μᾶρκον (φ. 76α) τὸ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (φ. 209β) καὶ τὰ αὐτόθι περίκοσμα κεφαλαῖα ἀρκτικὰ γράμματα Α (φ. 96α), καὶ ἰδίᾳ τὸ (ἐν φ. 209β) Ε, ὃ ἐγκλείει εἰκονίδιον μέχρις ὀσφύος, πιθανῶς Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ἔχον τεταμένην τὴν δεξιὰν καὶ κρατοῦσαν δέλτον.

Ἐν φ. 231α νεωτέρᾳ χειρὶ «δοκημηῶν του κονδιλου καὶ τήσ μελανήσ καὶ τὴσ χειρώσ αὐτοῦ...»

Ἐν φ. 75β σημειώματα δοσοληψιῶν ἀμαθοῦς τοῦ 15ου(;) αἰῶνος.

Στάχωσις ἐκ σανίδων περιβεβλημένων ἁπλῇ βύρσῃ, μετὰ σημείων θηλυκωτήρων.

«Δωρίτε εἰς τον ἱερὼν σιλογον Κωνσταντίνου πόλεος Σακελλάριος ὁ Ξιφιλίνος καὶ κουτζουκ Βεζίρογλι προσκυνιτῆς του Παναγίου τάφου. Τραπεζοῦς 1884 20 Σεπτεμβρίου».

[10] **53.**

Χαρτῷον *0,15×0,10.* ***Αἰῶνος*** *XVII* *(**φ.** 229).*

[Μαλαξοῦ] Νομοκάνων διῃρημένος εἰς σιβ´ κεφάλαια. Προηγεῖται «πίναξ ἀκριβὴς τοῦ παρόντος νομίμου». — Ἐν φ. 137β «τέλος τοῦ νομοκανόνου». — Εἶτα ἕπονται: «Εὐχὴ συγχωρητική». — (φ. 139β) «Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου π(ατ)ριάρχου Ἀντιοχείας περὶ γονορροίας καὶ ὑγρότητος ἀν(θρώπ)ου: ἐν κοινῇ γλώττῃ». — (φ. 142β - 147α) Περὶ ἀφωρισμένων κτλ. — (φ. 148α) «Περὶ ἀρχιερέων ἢ ἱερέων ἁμαρτανόντων» κτλ. — (φ. 157α) «Περὶ τῶν βαθμῶν τοῦ γάμου, εἰς πόσους γίνεται τὰ συνοικέσια, καὶ εἰς πόσους δὲν γίνεται» κ.τ.τ. — Ἐν τέλει (φ. 229β) «*͵αχπϐ.* Ἐγράφει χειρὶ *Θεοκλήτου ἱερομονάχου:* — »

Στάχωσις διὰ ναστοῦ χάρτου περιβεβλημένου βύρσῃ».

«Δωρίτε ἐς των ἱερον σήλογον τῆς Κωνσταντινουπόλεος σακελλάριος Ἐλευθέριος ἱερεῦς Ξιφιληνος κουτσοὺκ Βέζιρις καὶ προσκυνητὴς τοῦ Παναγίου Τάφου. Τραπεζους 1884 20 σεπτενβριου».

[11] 54.

Χαρτῷον *0,22×0,16.* ***Αἰῶνος*** *XVIII (σ. 228).*

1 (σ. 1-69). «Ἀποσπάσματα διαφόρων ἐπιστολῶν τοῦ σοφωτάτου *Κωνσταντίνου Γορδάτου τοῦ Χίου,* πρὸς τὸν ἐν μακαρίοις Μακάριον, τὸν διδάσκαλον Πάτμου.»

Περιέχονται 32 ἀντίγραφα ἐπιστολῶν, ὧν ἡ πρώτη τοῦ ἔτους αψιγ´ Σεπτεμβρίου λ´, ἡ δὲ τέλευταία τοῦ αψλζ´ Ἰανουαρίου ιβ´. Μεταξὺ τούτων (ἐν σ. 51) «Περὶ τοῦ Καλανδαρίου τῶν ἁγίων π(ατέ)ρων καὶ τῆς τούτου δῆθεν διορθώσεως ὑπὸ τῶν Λατίνων». Ἐν σ. 66 ὁ γέρων ἀντιγραφεὺς σημειοῦται τάδε· «Μέχρι τοῦ αψλζ´ ἔτους μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἢ μέχρις ιβ´ Ἰανουαρίου φαίνεται ὅτι παρέτεινε τὸ ζῆν ὁ ἀοίδιμος Μακάριος, καθ᾽ ὃ ἔτος τῆς κρείττονος μετειληφέναι συμπεραίνεται λήξεως· γράφει γὰρ ὁ ἁγιώτατος Γεράσιμος ἰδιοχείρως ἐπάνωθεν τοῦ γράμματος ἐπὶ λέξεως οὑτωσί: «Ταύτην τὴν ἐπιστολὴν οὐ συνεχώρησε τὸ χρεὼν ἀναγνῶναι τὸν ἐμὸν Μακάριον, πρὸ γὰρ ἐλεύσεως ταύτης μετέστη τῇδε». Ἰδοὺ δέ σοι καὶ τὸ ἶσον τῆς ἐπιστολῆς». Ἐν δὲ σ. 71 ὁ αὐτὸς σημειοῦται «παραμυθεῖται (ὁ γράφων) διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀοιδίμου Μακαρίου ἔτει 1737 Φευρου: εὔδηλον οὖν ὅτι ἐν Κῳ μετήλλαξε κατὰ τὸν Ἰανουάριον»[1] (σ. 70-84). «Ἐντεῦθεν ἄρχονται αἱ πρὸς τὸν ἁγιώτατον *Γεράσιμον* [ἱερομόναχον *τὸν Βυζάντιον*] ἐπιστολαὶ» ἀπὸ αψλζ´ Δεκ. ϛ´ μέχρι Μαρτίου αψλη´ οὖσαι δέκα[2].

2 (σ. 85-193). «Ἐντεῦθεν ἄρχονται αἱ ἐπιστολαὶ ἃς ἐδυνήθημεν εὑρεῖν τοῦ μακαριωτάτου *Μακαρίου καὶ διδασκάλου Πάτμου* καί τινα ἀποσπάσματα τούτων: —»[3]. Περιέχονται 41 ἀντίγραφα ἀχρονολογήτων ἐπιστολῶν καὶ ἀποσπασμάτων αὐτῶν πρὸς διαφόρους. Τούτων ἐνεπίγραφοι: (σ. 87) «τῷ ἐντιμοτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ Κυρίῳ Μανολάκῃ», ὃς ἐν σ. 92 «Μανολάκις Κιουρτζήμπασις» σημειοῦται.— σ. 91 Πρὸς τὸν ἅγιον Λήμνου κὺρ Ἰωαννίκιον.» — σ. 98 «Τῷ... ἡγεμόνι Οὐγγροβλαχίας Μιχαήλ.» — σ. 108 «Περὶ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων». σ. 124 «Περὶ ἐλέους». — σ. 133 «Τῷ πανιερωτάτῳ ὑποψηφίῳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ θεοβαδίστου Σιναίου ὄρους κυρίῳ Νικηφόρῳ...» σ. 151 «Τῷ μουσικολογιωτάτῳ κυρίῳ μοι Κῳ Ἰωάννῃ». σ. 154. «Τῷ εὐσεβεστάτῳ... διερμηνεῖ τοῦ στόλου τῆς κραταιᾶς βασιλείας κυρίῳ Γεωργίῳ.. — σ. 116. «Πρὸς τὸν ἁγιώτατον Σμύρνης κὺρ Νεόφυτον». — σ. 170 «Τῷ πρῴην Ἄρτης». — σ. 172 «Τῷ πρῴην Λήμνου». — σ. 177 πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Γορδᾶτον. — «Πρὸς τὸν ἅγιον Τυρνόβου» ἀπόσπασμα. — σ. 179. «Πρὸς τὸν μακαριώτατον Ἱεροσολύμων κ. Μελέτιον» ἀπόσπασμα. — σ. 181. Πρὸς τὸν «ἐλλόγιμον καὶ φιλεργὸν Νικόλαον». — σ. 185. Πρὸς τὸν ἀντιναύαρχον τῶν Ρώσων Π. Ρικάρδ[1].

Μεταξὺ τῶν σελ. 184 καὶ 185 ἐλλείπουσι φύλλα ὡς καὶ μεταξὺ τῶν σελ. 183 καὶ 189 ἐλλείπουσιν ἀποκοπέντα τέσσαρα φύλλα.

Ἐν σελ. 193-194 σημείωμα τοῦ λογιωτάτου γέροντος ἀντιγραφέως περὶ τῆς εἰς Ρωσίαν μεταβάσεως τοῦ [Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας] Παϊσίου τοῦ Κυπρίου μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Μακαρίου, τῇ προσκλήσει τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρώσων Ἀλεξίου Μιχαηλοβίτση «διὰ τὰ ἐκεῖσε ἀναφυέντα σκάνδαλα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τότε πατριαρχοῦντος Νίκωνος».

3 (σ. 195-228). *[Μακαρίου τοῦ Πατμίου;]* «Ἰησοῦ μου προηγοῦ! *Σάλπιγξ πνευματική.* Ἀρχ. «Εἰ καὶ σιωπῆς μὲν καιρός, οὐ λόγων ὁ παρὼν καιρός, ἀλλὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν καὶ μυρίων σκηπτῶν αἴτιος, πεπλανημένους ὁρῶν τοὺς πλείους τῶν ἡμετέρων, καὶ ὀλιγώρως περὶ τὰ θεῖα ἔχοντας, καὶ τὸ οὖς ὀρθὸν ἱστῶντας τοῖς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης καταίρουσιν».

Ὁ κῶδιξ ἀντιγέγραπται κυρίως ὑπὸ δύο χειρῶν, ἐπιστασίᾳ λογιωτάτου, γέροντος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ὑποτρεμούσῃ χειρὶ γενομένης ἐπισταμένης ἀντιπαραβολῆς, διορθώσεως καὶ ἀντιγραφῆς ἐπιστολῶν τινων. Καὶ ἡ μὲν πρώτη χεὶρ ἔγραψε τὰς ἐπιστολὰς μέχρι τῆς σ. 187, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ σ. 195 μέχρι τέλους, ἡ δ᾽ ὑποτρέμουσα τοῦ ἐπιστατήσαντος χεὶρ ἔγραψεν ἀπὸ σελ. 188-194.

Ὁ κῶδιξ ἀστάχωτος. «Προσφορὰ Ἑλληνικῷ φιλολ. Συλλόγῳ, Μελετίου Ἱερομονάχου Κοτσάνη τοῦ Πατμίου 1884 Σεπτεμβρίου 5».

[12] 55.

Χαρτῷον *0,20½ × 0,13½.* ***Αἰῶνος*** *XVII (φ. 402).*

Ἐκκλησιαστικὴ Μουσική: Ἐν ἀρχῇ (φ. 1) «Σημάδια χειρονομικὰ πάνυ ὠφέλιμα τοῦ τιμιωτάτου κὺρ Ἰω(άνν)ου τοῦ Κουκουζέλους καὶ μαΐστορος». Εἶτα τὸ ἑορτολόγιον ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου μέχρι 31 Αὐγούστου.

---

[1] Περὶ *Κωνσταντίνου* τοῦ *Γορδάτου* ἰδ. Ζαβείρα, Ν. Ἑλ. σ. 383, 385. Σάθα, Νεοελλ. Φιλ. σ. 599.
Ἐπιστολάς τινας αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Α. Π. Κεραμεὺς ἐν τοῖς Documente privatoare la Istoria Românilor, ἐν Βουκουρεστίῳ 1909.

[2] Περὶ *Γερασίμου [ἱερομονάχου τοῦ Βυζαντίου]* ἰδ. Ζαβείρα, Ν. Ἑλλὰς σ. 215-434. Σάθα, Νεοελλ. Φιλ. σ. 600. Μ. Παρανίκα, Σχεδίασμα σ. 170.

[3] Περὶ *Μακαρίου τοῦ Πατμίου* ἴδ. Ζαβείραν σ. 434. Σάθα Νεοελ. Φιλολογ. σ. 440, ἔνθα ὁ θάνατος τοῦ Μακαρίου σημειοῦται ἐπισυμβὰς τῇ ιζ´ Ἰανουαρίου τοῦ 1737.

[1] Ὁ Α. Π. Κεραμεὺς ἐδημοσίευσεν ἀνεκδότους ἐπιστολὰς Γερασίμου τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ ἐφημερίδι «*Ἀμάλθεία*» (Σμύρνης) ἔτους 1879 ἀρ. 2581, ἃς οὐκ εἴδομεν.

Στάχωσις ἐκ ναστοῦ χάρτου περιβεβλημένου βύρσῃ. «Προσφορὰ Μελετίου ἱερομονάχου Κοτσάνη τοῦ Πατμίου 1884 Σεπτεμβρίου 5».

[13] **56.**

Περγαμηνὴ *0,40 × 0,30.* ***Αἰῶνος*** *XV.*

1. Ἓν φύλλον ἐφθαρμένον, δίστηλον, ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου, ὃ ἐχρησίμευσεν ὡς περίβλημα βιβλίου.

2. Περγαμηνὴ 0,26×0,17. Αἰῶνος *XVII* δύο φύλλα Ἰταλιστὶ γεγραμμένα, ἃ ἐχρησίμευσαν ὡς περίβλημα βιβλίου. Ἐκ δωρεᾶς Τηλ. Καραθεοδωρῆ.

[14] **57.**

Ἀδ. Κοραῆ δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς *ἁπανταχοῦ Χίους*. Ἐν τῷ προχείρῳ καταλόγῳ τοῦ Συλλόγου σημειοῦνται ἀμφότεραι ὡς *αὐτόγραφοι*. Τούτων ἡ πρώτη «ἐκ Παρισίων, 25 Ἰουνίου 1823», δεδημοσιευμένη ἐν τόμῳ Γ΄ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ (Ἀθῆναι 1886) σ. 852 κἑ. ὑπ᾽ ἀρ. 95 φέρει καὶ δεύτερον ὑστερόγραφον, ὃ νομίζομεν ἀνέκδοτον, πρὸς τὸν Ι. Μαυρογορδάτον εἰς Λονδῖνον ἔχον ὧδε: Τὴν ἐπιστολήν σου 17 Ἰουνίου ἔλαβον περιέχουσαν τὴν πρὸς τὸν Βλαστόν, τὴν ὁποίαν ἐξαπέστειλα, τὴν 21. Δός, νὰ ζήσῃς! τὴν ἐδῶ κλεισμένην εἰς τὸν Barker, καὶ συνομίλησε μ᾽ αὐτὸν πλατύτερον περὶ τῶν συμφορῶν μας. Ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς του κρίνω ὅτι τρέφει πολλὴν εὔνοιαν εἰς τὸ γένος. Εὐτύχει.» Ἡ δὲ δευτέρα τῆς 7 Φεβρουαρίου 1824 «Πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ εὑρισκομένους συμπατριώτας Χίους, εἰς Τεργέστην». Ἐκδέδοται ἔνθ᾽ ἀν. σ. 862 ὑπ᾽ ἀρ. 97.

[15] **58.**

Σπαράγματα ἐννέα φύλλων περγαμηνῆς ***Αἰῶνος*** XII (;)

1 *Περγαμηνὴ* 0,32×0,25. (φ. 6). [Βίος καὶ πολιτεία τῶν *Ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ* καὶ *Δαμιανοῦ]*,

Ἀρχ. ἀκέφαλος «καὶ βασιλείαν, οὗ μόνον τοίνυν κατὰ ταῦτα ἐκ νηπίου μέχρι τέλους τοῖς τῆς ἀληθείας ἑπόμενοι μάρτυσι.» Ἐν δυσὶ στήλαις, ὧν ἑκάστη ἐκ σειρῶν 30.

2 *Περγαμηνὴ* 0,37×0,26. ***Αἰῶνος*** XII; (φ. 2). «Ὁμιλίαι.. τίτλοι.. κεφ.» «Τότε πορευθέντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ᾽ αὐτοῦ ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν..» Πιθανῶς ἀπόσπασμα ὁμιλίας τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐν τῇ ᾤᾳ, γραφῇ ὡς φαίνεται τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄. «Μυλο-

πόταμον τῇ 18 Νοεμβρίου 1889. Διὰ τὸν ἐλλόγιμον κύριον Μ. Γεδεὼν εἰς Φανάριον».

3 *Περγαμηνὴ* 0,30 × 0,25. ***Αἰῶνος*** XII (φ. 1). Ἀπόσπασμα ἑρμηνείας τινὸς εὐαγγελικῆς.

Τὰ σπαράγματα ταῦτα τῆς περγαμηνῆς, ὧν τὰ 2ον καὶ 3ον ἐχρησίμευον ὡς περιβλήματα βιβλίων, ἠγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῇ 5 Ἀπριλίου 1916.

[16] **59.**

Χάρτης *0,33 ½ × 022.* ***Αἰῶνος*** *XVIII (σ. δ΄ + 222).*

Βασιλικὴ διδασκαλία ἤτοι *Βασιλικὰ ἰνστιτοῦτα* εἰς βίβλους δ΄.

Προηγεῖται (σ. α - γ) «Πίναξ τῶν βασιλικῶν Ἰνστιτούτων» κατὰ βίβλους καὶ τίτλους.

(σ. 1) «Τῆς βασιλικῆς διδασκαλίας ἤτοι τῶν βασιλικῶν ἰνστιτούτων, σύντομος προθεωρία.» Ἀρχή: «Μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς Ρωμαίων βασιλείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πολλοὶ τῶν ἐλλογίμων συλλογὴν ποιησάμενοι νόμων, ταύτην κώδικα τουτέστι βίβλον ὠνόμασαν». Τέλος τῆς προθεωρίας (σ. 3): «Ἡμεῖς οὖν ἐνταῦθα περὶ τῶν ἰνστιτούτων διαλεξόμεθα, οὐκ αὐτῶν τὸ κείμενον μεταφραζόμενοι ὡς ὁ δεύτερος Θεόφιλος, οὐδ᾽ ὡς ὁ πρῶτος τὸ κείμενον αὐτὸ τοῖς φιλομαθέσι προσφέροντες, ἀλλ᾽ ἐξηγούμενοι ὅσον σαφέστερον δυνάμεθα σύμπασαν τὴν πραγματείαν, καὶ ἑκάστους τοὺς τίτλους» Εἶτα (σ. 4) «Τῶν βασιλικῶν ἰνστιτούτων βιβλίον α΄. τίτλος α΄. Περὶ δικαιοσύνης καὶ Δικαίου.»

Γέγραπται λογίᾳ χειρὶ ἐπιμελῶς, ποικιλλόμενον ἐνιαχοῦ δι᾽ ἐπιτίτλων καὶ κοσμημάτων διὰ τῆς αὐτῆς μελάνης.

Ἀνῆκε τῷ Ἡρακλείας Μεθοδίῳ, οὗ τὴν ὑπογραφὴν φέρει (ἐν σ. α΄).— (Ἐν σ. γ΄) «Ἰωάννης ποτὲ Παναγιώτου 1833 Μαρτίου 12».

Στάχωσις διὰ ναστοῦ χάρτου περιενδεδυμένου βύρσῃ μελαίνῃ.

Ἄγνωστος ἡ προέλευσις τῷ Συλλόγῳ.

[17] **60.**

Χαρτῷον *0,21×0,15.* ***Αἰῶνος*** *XVI(?) (σελ. η΄ + 698).*

[*Ἀπάνθισμα* Χριστιανικόν].

1 (σ. 1). *Ἀρχ.* ἀκέφαλος «καὶ φθονήσας τὴν τούτου ἀξίαν συνεβουλεύσατο αὐτῷ τῷ ἀν(θρώπ)ῳ, παρακούσας τοῦ θεοῦ.»

2 (σ. 2). «Περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ.» σ. 4. Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις περὶ τῆς ἐκ παρθένου γεννήσεως καὶ ἐνανθρωπίσεως τοῦ Χριστοῦ.

3 (σ. 14). «*Ἐπιφανίου* λόγος· ὅτι πᾶσα ἁμαρτία ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει· καθὼς λέγει Παῦλος ὁ ἀπόστολος.»

4 (σ. 16). «Ἐκ τοῦ ἀποστόλου· οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν· περὶ τῶν κεκοιμημένων..»

5 (σ. 19). «Τοῦ *ἁγίου Ἱππολύτου*· εἰς τὸ ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον».

6 (σ. 23). «Περὶ τοῦ Χ(ριστο)ῦ» ἐν ᾧ καὶ ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις διάφοροι.

7 (σ. 25). «Ἑρμηνία τῆς *πρωηγιασμένης λειτουργίας·* νενομοθετημένης ὑπὸ τῶν ἁγίων π(ατέ)ρων· ὑπὸ τῆς ἁγίας ς′ συνόδου».

8 (σ. 28). Περὶ βαπτίσματος. [Ἐνταῦθα ἀπαντῶσι καὶ αἱ λέξεις *βουτάσθεν* (ἀπαρέμφ.) καὶ *βούτησις*].

9 (σ. 30). «Κεφάλεων ἐκ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανώνων τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων» ἕπονται ιγ′ κεφάλαια. Ἀρχ. «α′ ὅτι οὐ δὴ τὸν ἱερέα παλλακὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ».

10 (σ. 34). «*Ἑρμηνία τοῦ Ζωναρᾶ* τῶν λθ′ κανόνων, τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις».

11 (σ. 36). «Κανὼν τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἐπισκόπους καὶ κλερικοὺς καὶ μοναχούς».

12 (σ. 43). «*Βίος καὶ πολιτεία Ἀδὰμ καὶ Εὔας* τῶν πρωτοπλάστων· ἀποκαλυφθείς· ἐκ πρωστάξεως (θεο)ῦ· διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου· τῶ Μωσῆ τῶ θεράποντι αὐτοῦ ὅτε καὶ τὰς πλάκας τῆς διαθήκης ἐδέξατο». Ἀρχ. «Ἀδὰμ καὶ Εὔας τῶν πρωτοπλάστων».

(σ. 55). «Περὶ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ καὶ Εὔας».

(σ. 66). «Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδάμ».

13 (σ. 76). Περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ.

14 (σ. 81). «Περὶ [μνημοσύνων] τῶν τελευτότων».

15 (σ. 83-165). [Δημώδης κοσμογραφικὴ συναγωγή]. «Περὶ τὸ πῶς ἵσταται ἡ γῆ μὴ κρατουμένη παρά τινος». Ἀρχ. «Δεὶ γινώσκει ὅτι ἡ γῆ μέσον τοῦ χάσματος μένει».

(σ. 88). «Περὶ του μίκους καὶ πλάτους τῆς γῆς».

«Περὶ μιλ(ίων) καὶ σταδίων· οὐργιῶν καὶ πιθαμῶν καὶ δακτύλων».

«Περὶ τῶν ιβ′ ὁραίων τῶν μεγάλων τῆς γῆς».

(σ. 93). «Περὶ τὰ ζ′ κλίματα τῆς γῆς».

(σ. 94). «Περὶ τοῦ κλόνος τῆς γῆς τὸ πῶς γίνουνται».

(σ. 96). «Περὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων καὶ ψυχρῶν καὶ ἡγρῶν».

(σ. 99). «Περὶ τῶν δ′ θαλασσῶν». [Ἐν δ′ κεφαλ. «περὶ τῆς μαύρης θάλασσας· ἡ λεγομένη *κυνοκέφαλη·* λέγεται δὲ μαύρη διὰ τὶ μὴ ἔχουσα νύσσους»].

(σ. 104). «Περὶ τοῦ κεανοῦ ποταμοῦ».

(σ. 105). «Περὶ τοῦ παραδείσου».

(σ. 107). «Περὶ νεφελῶν, βροχῆς χιόνος χαλάζης· ὁμιχλῆς· πάχνης δροσίας· κριστάλλου».

(σ. 111). «Περὶ τῶν βροντῶν καὶ ἀστραπῶν».

(σ. 113). «Περὶ τῶν δ′ στιχίων τοῦ κόσμου».

(σ. 115). «Περὶ κομητάς».

(σ. 118). «Περὶ τὸ [τί] ἐστὶν ὁ οὐ(ρα)νὸς καὶ τί ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ».

(σ. 120). «Περὶ τῶν ἐννέα οὐ(ρα)νῶν· καὶ τοὺς ἑπτὰ πλανίτας».

(σ. 121). «Περὶ τοὺς ζ′ οὐ(ρα)νοὺς καὶ τοὺς ζ′ πλανίτας».

(σ. 128). «Περὶ τοῦ ἡλίου καὶ δεσπότου τῶν ἀστέρων».

(σ. 129). «Περὶ τῶν ἑπτὰ αἰώνων καὶ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν καὶ ζ′ ζων(ῶν)».

(σ. 133). «Περὶ ζωνῶν καὶ ἀστέρων καὶ περὶ χρόνων καὶ ἐπιστήμων».

(σ. 138). «Περὶ τῶν ιβ′ ζωδίων καὶ τῶν διαγνώσεων».

(σ. 144). «Περὶ ζωδίων ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν».

(σ. 145). «Περὶ κράσεως τῶν ζωδίων· κάθα γέννα τῆς σελήνης».

«Περὶ τὸ φῶς τῆς σελήνης· πῶς λαμβάνει ἐκ τοῦ ☉ [=ἡλίου].

(σ. 148). «Περὶ τῆς σελήνης πῶς σκοτίζεται· ὁμοίως καὶ ὁ ἥλιος».

(σ. 149). «Περὶ τοῦ ἡλίου».

(σ. 150). «Περὶ τὰ δυσνόητα στιχια τῶν ἐννέα βασιλ(έων)».

(σ. 151). «Ἑρμηνια περὶ τοῦ ἀστέρος· ὅπερ λέγεται δράκος μὲ τὴν κεφαλήν». [Ἐνταῦθα ἀπαντῶσι τὰ ἑξῆς δημώδη ὀνόματα ἀνέμων: (τὸν) λιβάντην, συρόκ, γαρβήν, πουνέντε, μάστοραν, (τὴν) τρεμουντάναν, (τὸν) γρέον].

(σ. 154). «Περὶ διαγνώσεως χρόνου τοῦ λιμόδους καὶ σισμόδους· καὶ θανατηφόρους· καὶ σπαθοκύνησις».

(σ. 155). Περὶ τοῦ ἀστέρος τοῦ ξιφέα».

«Περὶ τοῦ ἠρὶ» (=ἴριδος). Ἀρχ. «Ὁ ἦρις ἀντανακλάσι ἐστίν». Τέλ. «ἦρι τόξους καὶ δόξα ἐστιν».

(σ. 156). «Περὶ κύκλων ζῳδίων· ἡλίου καὶ σελήνης καὶ βισέκτους ἐνιαυτούς».

«Περὶ ἐπισιμασίας ἀστέρων· καὶ πῶς γίνεται χειμῶν καὶ θέρος».

(σ. 158). «Περὶ ὑετοῦ καὶ χαλάζης· πάχνης καὶ δροσίας».

(σ. 159). «Περὶ ἀνέμων καὶ αἰτίων».

16 (σ. 165-267). «Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἁγίῳ τῶν ἐρωτημάτων· καὶ ἀνθολογησμάτων· ἐκ τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ προφητῶν· ἐκ τὴν πεντάβιβλον τοῦ Μωυσῆ μετὰ ἑτέρους λόγους καὶ διαφοράς· ὥσπερ θησαυρ(ὸν) καὶ τὴν ἄβυσσον».

Ἀρχ. «Περὶ πάντων· καὶ σὺν πάντων καὶ διὰ πάντων· χρὴ δὲ τῶν ἀληθῶς χρηστιανῶν ἐπίστασθαι».

(σ. 166). «Πόσα ἔργατα ἐποίησεν ὁ Θ(εὸ)ς ἐν ἔξη ἡμέραις». κ.τ.τ.

(σ. 178). «Περὶ τοῦ Λάμεχ. «[κεφ.] γ′».

(σ. 179). «Περὶ τοῦ Κάϊν δ'»
(σ. 185). «Περὶ τοῦ Ἐνώχ. ε'».
(σ. 189). «Περὶ τῆς κιβωτοῦ. ς'».
(σ. 197). «Περὶ τοῦ Ἀβραάμ ζ'».
(σ. 209). «Περὶ τοῦ Μελχισεδέκ. η'».
(σ. 218). «Περὶ τοῦ Χ(ριστο)ῦ. θ'».
(σ. 222). «Περὶ τῆς τομῆς. ι'».
(σ. 225). «Περὶ τοῦ Λώτ. ια'».
(σ. 228). «Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. ιβ'».
(σ. 232). «Περὶ τῆς καταστροφῆς Σοδόμων. ιγ'».
(σ. 238). «Περὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Λώτ. ιδ'».
(σ. 245). «Περὶ τοὺς Ἰσαάκ. ιε'».
(σ. 257). «Περὶ τοῦ Ἰωσὴφ ις'».

17 (σ. 267). «Διαθήκη τοῦ ὁσίου π(ατ)ρὸς ἡμῶν καὶ δικαίου Ἀβραὰμ διαλύων δὲ καὶ τοῦ θανάτου πύραν τὸ πῶς δὶ ἕκαστος τελευτᾶν ἄνθρωπος».

18 (σ. 323). [Ἀνεπίγραφον· Παραινέσεις τινές: Περὶ ἐγκρατείας φθόνου, μίσους].

Ἀρχ. «Οὐκ ἦν φαύλος ὁ γάμος· ἀλλὰ κακὸν ἡ πορνία ἀλλ' ἐπὶ δεὶ πολλοῖς διαλεγόμεθα διά τι μὴ ὀρθῶς τοῦ ἁγίου μάρτυρος Σεβαστιανοῦ».

19 (ἐν φ. 329α). Βραχεῖαι ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις. Ἀρχ. «Διατί ἐκλήθη ὁ Χ(ριστὸ)ς ποιμήν»; ἔνθα καὶ παρετυμολογίαι τινὲς λ. χ. «*περιστερὰ* ἀπὸ τοῦ πετάσθε στερρά, *ἔλαφος* διὰ τὸ ἕλεϊν τοὺς ὄφις· *χελιδὸν* διὰ τὸ τὰ χείλη δὸν ἦν [=δονεῖν] ἐν τῷ λαλεῖν... *τυριγὼν* ὅτι τηρὶ [=τηρεῖ] τὸ οἰκεῖον γένος μὴ δὴ γαμουσα ποτέ. *ἀειδὼν* διὰ τὸ θεῖην ἐν νυκτὴ καὶ ἡμέρα ὅτε ποάζει κατὰ καιρὸν... *γὺψ* διὰ τὸ *γηρεύει* τὰ ὕψει. *ἵππος* διὰ τὸ ἵπτασθαι τοῖς ποσὶν ὅτὰν τρέχει... *βοτάνην* κατὰ τὸ βαίνειν ἄνω, ὥπερ καὶ ἄνθος ἐκ τοῦ *ἄνω θέειν* ἤγουν τρέχει».

Τέλος κολοβόν.

20 (σ. 333α). «Ἐρωτήμ(ατα) μικρὰ» ἐν οἷς κοσμοϊστορικαί τινες χρονολογίαι.

21 (σ. 334β). «Διήγησις περὶ τῶν γραμμάτων πῶς ἐγένωντο· κεφάλαιον ξς'». Ἀρχ. «πρῶτον μὲν παρελεχθέντων στιχίων».

22 (σ. 339). Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ἀπόκρυφα τὸ πλεῖστον: «Διαθῆκαι τῶν ιβ' πατριαρχῶν τοῖς υἱοῖς Ἰακὼβ (339-482). Διάφορα κεφάλαια ἐκ τῆς Παλαιᾶς Ἱστορίας τῶν Ἑβραίων (σ. 483-643).

(σ. 483). «Περὶ τοῦ Μωυσῆ, κε'».
(σ. 485). «Περὶ τοῦ ὅρκους Συνά».
(σ. 496). «Περὶ τοῦ Πάσχα. κς'».
(σ. 504). «Περὶ τοῦ πολέμου Ἀμαλήκ. κξ'».
(σ. 507) «Ἑρμηνία τῶν δώδεκα πηγῶν κη'».

(σ. 512). «Ἑρμηνία περὶ τῆς νομοθεσίας κθ'».
(σ. 521). «Ἑρμηνία περὶ τῆς ῥαύδου λ'».
(σ. 523). «Περὶ τῆς κιβωτοῦ λα'».
(σ. 526). «Ἑρμηνεία περὶ τοῦ ὄφεως· λβ'».
(σ. 535). «Περὶ τοῦ Μωάβ· λγ'».
(σ. 537). «Περὶ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ μαντίδος. λδ'».
(σ. 555). «Περὶ τοῦ θανάτου Μωυσέως. λε'».
(σ. 556). «Περὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. λς'.
(σ. 557). «Περὶ Ῥαὰβ τῆς πόρνης· λζ'».
(σ. 560). «Περὶ τοῦ πολέμου Ἱεριχώ. λη'».
(σ. 568). «Περὶ τοῦ Ἀεδὼρ λθ'».
(σ. 572). «Περὶ τοῦ Ἰεφθάε. μ'».
(σ. 575). Περὶ τοῦ Μανωὲ μα'».
(σ. 580). «Περὶ τοῦ Σαμψών. μβ'». κ.τ.λ.

23 (σ. 644). «Περὶ τῶν λοιπῶν καὶ Φραγγῶν Λατείνων». Ἀρχ. «Ὁ πάπας Ῥώμης ὅση τοῦ μέρους τῆς δύσεως χριστιανὸς ἔξωθεν τοῦ Ἰωνίου κόλπου».

[Περιλαμβάνονται ὧδε καὶ εἰκοσιεννέα κακοδοξίαι καὶ βαρβαρικὰ ἤθη τῶν Λατίνων].

24 (σ. 663). «Πράξις τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου». Ἀρχ. «Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦσαν οἱ ἀπόστολοι πάντες συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτό..» Τέλος ἐφθαρμένον καὶ κολοβόν.

Ὁ κῶδιξ κεκαλλιγραφημένος, ἀλλὰ βρίθει ἀνορθογραφιῶν.

Ἐν ἀγράφῳ σ. 321 δευτέρᾳ χειρὶ ὀλίγον τι νεωτέρᾳ τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος «παπά, Αγγελὶς τάγραψυ: | Ὥσπερ ξένοι χαίρ(ουσιν) οἶδεῖν π(ατ)ριδα καὶ εἰ θαλατεύον(τες) οἶδεῖν λειμένα. | Οὕτω καὶ οἱ μαθάνοντες εἰδεῖν βιβλήου τέλος» |[1]. Ἐφθαρμέναι εἰσὶν αἱ σελ. 679, 684 καὶ 695, μέχρι τέλους. Ἐλλείπουσι φύλλα δύο μεταξὺ τῶν σ. 315 καὶ 317 ὡς μεταξὺ τῶν 323 καὶ 325.

Ἡ στάχωσις διὰ σανίδων, ὧν μικρὸν μέρος σώζεται, περιενδεδυμένων διὰ βύρσης.

Προσφορὰ τῷ Συλλόγῳ τῷ 1890 τοῦ ἐξ Αἴνου δημοδιδασκάλου Σ. Α. Μανασείδου, ὃς καὶ ἐφιλοπόνησε προτάξας ἐν σελ. γ-η καὶ πίνακα τῶν περιεχομένων ἀτελῆ κατὰ σελίδας ἀριθμηθείσας κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς ἐπέγραψε τὸν κώδικα: «*Τὰ Ἀπόκρυφα τῆς Ἁγίας Γραφῆς*». (ἀρχαῖον χειρόγραφον)».

---

[1] Περὶ τούτου πρβλ. Δ. Σάρρου, Παλαιογραφικὸν Ἔρανον, ἐν Περιοδικῷ Ἑλ. Φ. Συλλόγου Κ/πόλεως τόμ. ΑΓ' (1914) σ. 68 καὶ ἐν ἰδίᾳ ἀνατυπώσει.

[18] **61.**

Χαρτῷον *0,20×0,15.* ***Αἰῶνος*** *XVIII (φ. 167).*

«Historia Revolutionis Persicæ Authore P: Judâ Krusinsky S. Jesu Missionariô Persicô» (λατινιστί).

(φ. 2α). «Praefacio».

(φ. 10α). «*Pars prima.* De principiis et causis intrinsecis destructionis Monarchiæ Persicæ. Caput primum. Character exauthorati Szah-Hussein, in quo remonstratur tanti imperii Corpus, majori mente animandum fuisse».

(φ. 37α). «Caput secundum. Eunuchorum potentia inter Principes eversi Imperii Persici causas censenda;»

(φ. 52α). «Caput tertium. Divide et regnabis. Pseudo-politicum conservandi Persici imperii principum; per effatum Evangelii, omne regnum in se divisum desolabitur...».

(φ. 60α). «Caput quartum. Malé administrata justitia inter Principes causas eversi Persici Imperii censenda...».

(φ. 80α). «Caput Quintum. Subjectis Imperio Populis, non servata pacta conventa Pessumdati Regni inter Principes causas censenda. Sectio Prima. De Armenis».

(φ. 130α). «Caput Sextum. Sectio secunda de Georgianis».

(φ. 161β - 167α). «Caput septimum. Sectio Tertia. De Coeteris Persiæ Populis».

Προτάσσονται τρία φύλλα ἄγραφα· ἐν τῷ τελευταίῳ «Ἱστορία τῆς ἀποστασίας Περσίας».

Στάχωσις βυρσίνη ἐπὶ ναστοῦ χάρτου μεθ' ἁπλῶν περὶ τὴν ᾤαν ἐπιτυπωμάτων.

[19] **62.**

Χαρτῷον *0,21×0,16.* ***Αἰῶνος*** *XVII καὶ XVIII (φ. 459).*

Κῶδιξ πολυμειγὴς περιέχων κατὰ τὸ πλεῖστον πραγματείας καὶ λόγους τοῦ *Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμινήτου.*

1 (1-20α). *[Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι]* μεθ' ἑρμηνείας ψυχαγωγικῆς ἀδήλου. Ἀρχ. ἀκέφαλ. «Ὦ Πέρση· σὺ δὲ ταῦτα μετὰ φρεσὶ βάλλεο σῇ σὺν» [στίχ. 274].

2 (φ. 20β - 21α). «*Ἀθανασίου π(ατ)ριάρχου*» ἐπιγράμματα δεκατέσσαρα.

3 (φ. 22α - 48β). *[Σεβαστοῦ Κυμινήτου]* λόγος φιλοσοφικός, ἀνεπίγραφος, ἐν ᾧ προοιμιαζόμενος λέγει ὁ συγγραφεύς: Ἀρχ. «Πᾶν τὸ κινούμενον, ἕνεκά του κινεῖται (ἀξίωμα εἶναι κοινὸν εἰς τοὺς φιλοσόφους καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, σοφώτατοι καὶ λογιώτατοι καθηγηταὶ τοῦ πανεντίμου τούτου μουσείου, ἱερώτατοι καὶ φιλομαθέστατοι ξυνοργιασταὶ καὶ ξυνθιασῶται, ἅπασα ἱερὰ καὶ φιλόσοφος σύνταξις)... ἐτοῦτοι εἶναι οἱ δύο πόλοι, περὶ τοὺς ὁποίους ὁ λόγος μου στρέφεται σήμερον, ἡ εὕρεσις λέγω τοῦ ἀνθρωπίνου τέλους, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπλάσθημεν, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν καὶ βον: ἡ ἐπίτευξις τοῦ μέσου, δι' οὗ κατατυγχάνομεν τοῦ προκειμένου σκοποῦ».

4 (φ. 63α - 110β). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν *Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας* παιδεία βασιλικὴ πρὸς πορφυρογέννητον Κωνσταντῖνον μεταφρασθεῖσα μὲν εἰς πεζὴν φράσιν ὑπὸ *Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου* τοῦ *Κυμινήτου*, ἀφιερωθεῖσα δὲ εἰς τὸν εὐσεβέστατον, ἐνδοξότατον, ἐκλαμπρότατον καὶ θεόστεπτον ἡμῶν αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγκροβλαχίας κύριον κύριον Ἰωάννην Κωνσταντῖνον Μπασαράμπα βοεβόδα τὸν Πραγκοβάνον». «Πρῶτον μέρος πανηγυρικόν». (φ. 63α - 76α). «Μέρος ἕτερον παραινετικόν». (φ. 77α - 99α).

Προηγεῖται (φ. 53α - 57α) τοῦ Κυμινήτου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον «ἀφιερωτικὴ ἐν ᾗ καὶ τίς ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου». Εἶτα δὲ (φ. 57β - 62β) τοῦ αὐτοῦ Κυμηνίτου «πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας εὐδοκίμησιν ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν προκοπαῖς», πρόλογος τοῦ βιβλίου.

5 (φ. 111α). «Ἑρμηνεία κατὰ πεζὴν φράσιν εἰς τὴν κεφαλαιώδη παραίνεσιν, τοῦ σοφωτάτου *Ἀγαπητοῦ διακόνου* τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα μέγαν Ἰουστινιανόν· πονηθεῖσα μὲν ὑπὸ *Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμινήτου*· ἀφιερωθεῖσα δὲ εἰς τὸν ὑψηλότατον, εὐσεβέστατον καὶ θεοδόξαστον αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγκροβλαχίας κύριον κύριον Ἰωάννην Κωνσταντῖνον Μπασαράμπα βοεβόνδα τὸν Πραγκοβάνον». (φ. 111 - 158β).

Προηγεῖται τοῦ αὐτοῦ Κυμινήτου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον α' ἀφιερωτική, ἐν ᾗ καὶ τίς ὁ σκοπὸς τῆς πραγματείας, καὶ σύντομος περίληψις τῶν παραινετικῶν κεφαλαίων» καταλήγουσα: «ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψ' ὁ ἐν σπουδαίοις ἐλάχιστος καὶ παραμικρὸς ἱκέτης τῆς θεοφρουρήτου καὶ θεοσώστου ὑμῶν γαληνότητος Σεβαστὸς Τραπεζούντιος Κυμινήτης». (φ. 101α - 107α). β' «Πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας εὐδοκίμησιν ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν προκοπαῖς». (φ. 107β - 107β). γ' «Προοίμιον εἰς τὴν βίβλον» (φ. 108α - 110β). Ἐν τέλει δὲ «Ἔκθεσις τῶν ὑποθέσεων ἑκάστου κεφαλαίου» (φ. 157α - 158β).

6 (164 - 172β). *Σεβαστοῦ Κυμινήτου* «Ἐγκώμιον εἰς τὸν εὐσεβέστατον ἐνδοξότατον ἐκλαμπρότατον καὶ θεόσεπτον ἡμῶν αὐθέντην, καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγκροβλαχίας κύριον, κύριον Ἰωάννην Κωνσταντῖνον Μπασαράμπα. βοεβόνδα» φέρον ἐν τέλει πρὸς τῷ ὀνόματι τοῦ Κυμινήτου καὶ τὴν χρονολογίαν «αχψεῳ». Εἶτα ἕπονται (φ. 173α - 174β) *τοῦ αὐτοῦ* πέντε ἐπιγράμματα, ὧν τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἀνωτέρω ἡγεμόνα Ἰωάννην, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ συγγραφέως.

7 (φ. 174^{α} - 179^{α}). «Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ ἐνδοξοτάτῳ εὐσεβεστάτῳ, γαληνοτάτῳ τε καὶ μεγαλοπρεπεστάτῳ αὐθέντῃ καὶ ἡγεμόνι πάσης Οὐγκροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Μπασαράμπᾳ βοεβόδα *Γαλακτίων* ἱερομόναχος καὶ καθηγούμενος τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ σεβασμιωτάτου μοναστηρίου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἐκλαμπροτάτου καὶ ἀοιδίμου Ἰωάννου Σερβὰν βοεβόδα τοῦ Κατακουζηνοῦ κραταίωσιν εἰρήνην ὑγείαν καὶ σ(ωτηρία)ν παρὰ θεοῦ». Ἀφιερωτικὴ τῷ ἡγεμόνι, ἧς ἡ ἀρχὴ «Πᾶσα πρᾶξις». Ἕπεται προσφώνησις καὶ «πᾶσι τοῖς ἐντευξομένοις», τελευτῶσα ὧδε· «Ἐτυπώθη ἡ *ἐξάβιβλος* αὕτη *τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας* ἐν τῇ περιφήμῳ καὶ περιφανεστάτῃ Οὐγκροβλαχίᾳ, ἐπὶ τῆς ἐκλαμπροτάτης ἀρχῆς τοῦ εὐσεβεστάτου, ἐνδοξοτάτου τε, καὶ μεγαλοπρεπεστάτου ἡγεμόνος καὶ αὐθεντὸς πάσης Οὐγκροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα βοεβόνδα π(ατ)ριαρχεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ παναγιωτάτου λογιωτάτου τε, καὶ οἰκουμενικοῦ Π(ατ)ριάρχου, κυρίου κυρίου Καλλινίκου, τοῦ πρώην χρηματίσαντος Προύσης, σπουδῇ μὲν καὶ δαπάνῃ τοῦ πανευλαβεστάτου καὶ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ πν(ευματι)κοῖς πατράσι κυρίου *Γαλακτίωνος* καὶ ἁγίου καθηγουμένου τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ περιφήμου καὶ σεβασμιωτάτου μοναναστηρίου ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς ἀειπαρθένου Θεοτόκου μ(ητ)ρὸς τοῦ Σ(ωτῆ)ρος ἡμῶν Χ(ριστο)ῦ τοῦ Θ(εο)ῦ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει εὐσεβεστάτου αὐθεντὸς κυρίου Σερβάνου βοεβόνδα, ἐπιμελείᾳ δὲ καὶ διορθώσει τοῦ λογιωτάτου καὶ φιλομαθεστάτου κυρίου *Παναγιώτου τοῦ ἀπὸ* τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ *Σινώπης* ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ αχ͵ηϛ' κατὰ μῆνα», μεθ' ἃ ἐπίγράμμα πρὸς τὸν ἡγεμόνα Ἰωάννην καὶ ἕτερον «εἰς τὴν βίβλον». Πρβλ. καὶ § 40 τοῦ αὐτοῦ κώδικος.

Πάντως πρόκειται περὶ τοῦ «*Ἀνθολογίου τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ*» τοῦ Γαλακτίωνος, τοῦ ἐκτυπωθέντος τῷ αχηζ' κατὰ μῆνα Ἰανουάριον. (Ἰδὲ *Βρεττοῦ, Νεοελλην. φιλολογίας* τόμ. Α' σ. 44. ἀρ. 127).

8 (φ. 181^{α} - 182^{β}). *[Σεβαστοῦ Κυμινήτου]*. Ἐπιστολιμαία γνωμοδότησις κατὰ τῆς *παπάρας*.

«Τῷ πανοσιολογιωτάτῳ εὐλαβεστάτῳ, καὶ αἰδεσιμωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσιν ἁγίῳ προηγουμένῳ, κ(υρί)ῳ κ(υρί)ῳ Ἱερεμίᾳ, ἡμετέρῳ δὲ ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀγαπητῷ τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ». Ἀρχ. «Πολλὰ καὶ ἄπειρα τὰ τοῦ πλάνου καθ' ἡμῶν». [Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγεται]: «Λοιπὸν ἡ παπάρα ὁποῦ μᾶς γράφεις πανοσιώτατε ἡ ὁποία πολιτεύεται εἰς ἐτοῦτα τὰ μέρη, δὲν ἠξεύρω βέβαια πόθεν νὰ ἔλαβε τὴν ἀρχήν, ὅμως ὑπολαμβάνω νὰ εἶναι ἐφεύρημα τινῶν ἀπαιδεύτων... Ἡ δὲ παπάρα δὲν εἶναι σῶμα καὶ αἷμα, ἀλλὰ μόνον ψωμὶ καὶ κρασί..»

9 (φ. 185^{α} - 187^{β}). Σημειώσεις βραχεῖαι εἰς τὴν ῥητορικήν.

α' «Εἴδησις τῶν *Ἀφθονίου* προγυμνασμάτων... Περὶ τῶν προλεγομένων».

β' «Εἴδησις τῶν τοῦ *Κορυδ(αλέως)* εἰς τὴν ῥητρ: συγγρ: Προοίμιον εἰς

τὴν ῥητορικὴν τέχνην, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὰς στάσεις. [Βραχεῖαι σημειώσεις κατὰ τὴν διδασκαλίαν πιθανώτατα τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτου].

10 (φ. 191^{α} - 192^{β}).

Σεβαστοῦ Κυμινήτου ἐπιστολὴ παραινετικὴ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παιδείας «Τῷ ἐντιμοτάτῳ ἐνδοξοτάτῳ σοφολογιωτάτῳ πανευγενεστάτῳ καὶ πάσῃ ἀρετῇ καὶ χάριτι καὶ συνέσει κεκοσμημένῳ ἄρχοντι κυρίῳ κυρίῳ *Μηχάλῃ*, καὶ αὐταδέλφῳ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἐκλαμπροτάτου θεοσεβεστάτου ἡμῶν αὐθεντὸς κυρίου κυρίου Σερβάνου βοεβόνδα τοῦ πάλαι βασιλικωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου τῶν Κομνηνῶν γένους, ἐντεῦθεν ὡς λόγος ὁρμωμένου τὰ πάτρια. ὑγίειαν κτλ.» Ἀρχ. «Πανήγυριν νόμιζε τόνδε τὸν βίον». Ἐν τέλει «αχπθ' σκιῤῥοφοριῶνος ζῃ ἱσταμένου Σεβαστὸς ὁ ἐλάχιστος ἐν σπουδαίοις καὶ ὑμέτερος ἐν πᾶσιν ἱκέτης καὶ διδάσκαλος».

11 (φ. 193^{α} - 194^{α}). *[Τοῦ αὐτοῦ* εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἑρμηνείαν τῶν Τοπικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους]. Ἀρχ. «Θεὸς ἡγείσθω παντὸς καὶ λόγου».

12 (195^{β}). Συντακτικαί τινες παρατηρήσεις εἰς προθέσεις καὶ ἄρθρα μετὰ παραπομπῆς εἰς 168. 12 ἀδήλου ἔργου.

13 (φ. 195). *Τοῦ αὐτοῦ* ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον [Μαυροκορδᾶτον]. Ἀρχ. «Ὁ τῳόντι σοφώτατος Σολομών».

Ἐν τέλει: «Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ ἐνδοξοτάτῳ σοφολογιωτάτῳ αὐθέντῃ ἐξ ἀπορρήτων καὶ πρέσβει τῆς κραταιᾶς βασιλείας τῆς δὲ τοῦ Χριστο(ῦ) Μεγάλης Ἐκκλησίας μεγάλῳ λογοθέτῃ ἡμετέρῳ δὲ καθηγεμόνι κυρίῳ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ, τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ πᾶν ἐν Χ(ριστ)ῷ καταθύμιον». «Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ *Ἀλεξάνδρῳ* αἰσίως τε καὶ πανευδαιμόνως. αψβ'» [Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν ἐν τῇ *Πρωΐᾳ* Κ/πόλεως 1876 τεύχ. β'.

14 (φ. 197^{α}). *Τοῦ αὐτοῦ* ἐπιστολὴ «τῷ σοφολογιωτάτῳ καὶ ἀκεστόρων ἐξοχωτάτῳ καὶ πάντων ἐμοὶ ἐρασμιωτάτῳ προσκυνητῇ κυρίῳ *Ἰωάννῃ τῷ Κομνηνῷ*». *Ἀρχ.* «Ἀγαθὴ φήμη φασὶ θησαυρῶν πολυταλάντων αἱρετωτέρα». ἐν τέλει «αχηη' Αὐγούστου κη'. ὁ πάλαι ποτέ σοι περὶ τὰ προτέλεια χρηματίσας ὑφηγητὴς Σεβαστὸς Τραπεζούντιος Κυμινήτης».

15 (φ. 198). *Τοῦ αὐτοῦ* ἐπιστολὴ «τῷ ἐντιμοτάτῳ σοφολογιωτάτῳ μοι ἐν διδασκάλοις καὶ τὰ πάντα μοι ἐν Χ(ριστ)ῷ ποθεινοτάτῳ ἁγίῳ δικαιοφύλακι κυρίῳ κυρίῳ *Σπαντωνῇ*». Ἀρχ. «Οἱ τῶν παιδικῶν ὑπερφυῶς ἐκκρεμαννύμενοι». Τέλος «αχπθ^{ῳ} Πυανεψιῶνος γῃ ἱσταμένου».

16 (φ. 201^{α} - 202^{β}). *Τοῦ αὐτοῦ* ἐπιστολικὴ «Παραίνεσις εἰς μοναχὸν ἐκπεσόντα. Τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ πν(ευματ)ικοῖς πατράσι κυρίῳ κυρίῳ *Ἀρσενίῳ* ἡμετέρῳ δὲ ἀγαπητῷ...» Ἀρχ. «Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους» Τέλος «ἐν ἔτει ἀπὸ Θεογονίας αψ' Μαΐου κζ'»

17 (φ. 203^{α} - 204^{β}). *[Τοῦ αὐτοῦ]* ἐπιστολὴ πρός τινα μαθητὴν αὐτοῦ. Ἀρχ. «Ἓν καὶ μόνον τῶν παρόντων φάρμακον ἀκεσόδυνον τῶν παρόντων καὶ συμβαινόντων δεινῶν».

18 (φ. 205). *[Τοῦ αὐτοῦ]*. Ἀνεπίγραφος ἐπιστολὴ παραινετική. Ἀρχ. «Πάλιν δεινοπαθοῦντες, πάλιν ἀγανακτοῦντες, πάλιν ὑμᾶς γραφόμενοι ἀδικίας, καὶ τί μὲν οὐχ ἐγκαλοῦντες τί δ' οὐχ ὑπέρδικον λέγοντες» : Τέλος, ἀτελὲς «ἡμεῖς γάρ φησίν ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου».

19 (φ. 206). *[Τοῦ αὐτοῦ]*. Ἀνεπίγραφος ἐπιστολὴ παραινετική. Ἀρχ. «Ἀκήκοά του τῶν φίλων ἀνδρὸς ὑμῶν αὐτῶν καταβοῶντα». Ἀντεγράφη ἀτελής: «δικαίαν ἀδικῶν καὶ πιστοτάτην φιλίαν».

20 (φ. 207). *[Τοῦ αὐτοῦ]*. Ἐπιστολὴ ἀνεπίγραφος παραινετική. Ἀρχ. «Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν» ἐν τέλει· «Οὕτω τοι καὶ φρονῶν καὶ πράττων καὶ γράφων καὶ διδάσκων μέγας κληθήσει... ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

21 (φ. 209α - 210α). *[Τοῦ αὐτοῦ]* «*Τιμοθέῳ* ἱεροδιακόνῳ μαθητῇ αὐτοῦ· Ρώσσῳ». Ἄρχ. «Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας». [Ἐδημοσιεύθη ἐκ τοῦ κώδικος τούτου ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν ἐν Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας ἔτει Η' [27 Ἰανουαρίου 1888] σ. 92.

22 (φ. 211). «Πατριαρχικὸν σιγηλλιῶδες ἐπιβεβαιωτικὸν γράμμα» τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐν Τραπεζοῦντι μονῆς Σουμελᾶ καὶ τῶν κτημάτων αὐτῆς κατὰ τὸ ͵αχπβ΄ ἔτος ἀπὸ θεογονίας Μαρτίου ἰνδικτιῶνος ιγ΄» (;).

Ἀρχ. «Θ(εὸ)ς ἦν μὲν ἀεὶ ναὶ μὴν καὶ ἔστι καὶ ἔσται ἐξ ἰδίου».

Ἐν τῷ γράμματι τούτῳ ὁ Πατριάρχης γράφει, μεταξὺ ἄλλων· «ἡ τιμωμένη κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Τραπεζοῦντος ἐν ὄρει κειμένη τὸ ἐπίκλην Σουμελᾶ ὅπου καὶ ἡμεῖς σωματικῶς παραγεγονότες χάριν εὐλαβείας καὶ προσκυνήσεως καὶ τὴν τοποθεσίαν αὐτὴν ἡγησάμεθα ὡς ἥσυχον καὶ σωτήριον..»

23 (φ. 212α - 213α). *Τοῦ αὐτοῦ*. «*Τῷ Παναγιωτάτῳ* ἱεροσοφολογιωτάτῳ θεοτιμήτῳ καὶ πάσῃ ἀρετῇ καὶ συνέσει κεκοσμημένῳ ἡμῶν δὲ αὐθέντῃ καὶ δεσπότῃ καὶ οἰκουμενικῷ *πατριάρχῃ* κυρίῳ κυρίῳ *Καλλινίκῳ* τὴν ἐδαφιαίαν προσκύνησιν».

Ἀρχ. «Εἰ καὶ βάθος ἀπύθμαντον ἄντικρυς». Ἐν τέλει «αχψεῳ Ἰανουαρίῳ κη. Ὁ δοῦλος τῶν δούλ(ων) τῆς θεοπροβλήτου ὑμῶν παναγιότητος καὶ ἐλάχιστος ἐν σπουδαίοις Σεβαστὸς Τραπεζούντιος Κυμινήτης· ἀπὸ τῆς πανευδαίμονος ταύτης διὰ τὸν πανευδαίμονα ἐκλαμπρότατον πολιτείας ἐπὶ τὴν πανευδαίμονα διὰ τὸν Παναγιώτατον βασιλεύουσαν πολιτείαν».

24 (φ. 215α - 216α). *Τοῦ αὐτοῦ*. «Τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐν ἱεροδιακόνοις καὶ λογιωτάτῳ ἐν σπουδαίοις κυρίῳ *Χρυσίππῳ* πᾶν ὅτι θυμῆρες ἐν Χ(ριστ)ῷ γένοιτο. Ἀρχ. «Ἐδεξάμεθά σου τὴν καλὴν κἀγαθὴν ἐπιστολήν».

25 (φ. 217). [Ἀδήλου, πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ]. κδ΄ «Μονόστιχα ἑξάμετρα κατὰ ἀλφάβητον τὰ μὲν πρὸς τὰς δέ, τὰ δὲ κατὰ τάσδε πεποιημένα τὰς ὑποθήκας, ὧν ἕκαστον ἰδίαν ἔννοιαν περιέχει. Ἀρχ. «ἀζυγέες πρὸς τάσδε βιοῦτε καλῶς ὑποθήκας».

26 (φ. 218α - 219α). *Παπαδανιὴλ* Διονυσιάτου (Ἁγιορείτου). «*Ἐνθύμησις* διὰ τῶν γενομένων σημείων καὶ παραδόξων ἀκουσμάτων ἐν τῇ νήσῳ τῇ *Σαντορίνῃ*: Ἀρχ. «Ἐν ἔτει τῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ͵ζρνη΄ ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Θ(εο)ῦ ἐνανθρωπήσεως *αχν΄* τῇ ιδ΄ τοῦ σεπτεμβρίου μηνός».

[Ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ ἐν Θήρᾳ σεισμοῦ, ὀλίγον παραλλάσσουσα γλωσσικῶς καὶ βραχυτέρα, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον, ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ γράψαντος αὐτήν, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 131 κώδικος τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ ὄρει μονῆς Δοχειαρίου ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Σπ. Π. Λάμπρου ἐν τῷ *Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς* καὶ *Ἐθν. Ἑταιρείας* τῆς Ἑλλάδος τόμ. Β΄ σ. 107 - 111, εἶτα ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀττικὴ Ἶρις, ἔτ. Ε΄ ἀρ. 7 (1 Ἀπριλ. 1902), καὶ ἐν ταῖς Μικταῖς σελίσι τοῦ Σπ. Λάμπρου σ. 553. Καὶ ὁ κ. Μ. Γεδεὼν ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ἐκ τοῦδε τοῦ κώδικος ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθέντι περιοδικῷ *Στερεώματι* ἔτους Α΄ σ. 8 - 9 καὶ 26 - 27, τῆς 1 Ἰουνίου καὶ 1 Ἰουλίου 1888.

Σημ. Ἀντὶ τοῦ δημοσιευθέντος ἐκ τοῦ ἁγιορειτικοῦ κώδικος ἐν Δελτίῳ ἔνθ' ἀν. σ. 109 στίχ. 15 «καὶ ὅσον ἐπήγαινεν ἀπάνω *ἐχαμοβρόνταν*» ὀρθότερον ὁ κῶδιξ οὗτος: «ὅσῳ ἀνέβαινεν *ἐλιανοβρόντα*»].

27 (φ. 221α - 222β). [Σεβαστοῦ Κυμινήτου]. Λύσεις ἀποριῶν τινων θεολογικῶν. Ἀρχ. «Περὶ δὲ τῆς τετρακτύος τῶν τρόπων καθ' οὓς ἐξηγεῖται τοῖς π(ατ)ράσιν ἡ θεία γραφή..»

«Περὶ δὲ τῶν διαταγῶν τῶν ἀποστόλ(ων) δοκεῖ μοι δεῖν τοῖς π(ατ)ράσιν ἀπολυπραγμόνως πείθεσθαι».

«Περὶ δὲ τῶν παρὰ Ρωμαίοις Καλανδῶν»...

«Περὶ δὲ τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συνόδου, οὔ μοι δοκεῖ ἀπίθανον μετὰ τὴν τῶν ἡμετέρ(ων) ἐξ Ἰταλίας ἐπάνοδον, συνελθεῖν καὶ συνδιασκέψασθαι».

«Περὶ δὲ τῶν βιβλίων τῶν θεί(ων) π(ατέ)ρων, οὕσπερ ἡ σύνοδος ἐκείνη τοὺς Λατίνους ἔφη κιβδηλεῦσαι..».

28 (φ. 223α - 224β). «Ἐγκώμιον εἰς ἀρετὴν καὶ σοφίαν, καὶ εἰς τὸν μακαρίτην ἐλεήμονα *Μανολάκην* τὸν αἴτιον γενόμενον τῆς σοφίας καὶ μαθήσεως διὰ τῆς συστάσεως τοῦ φροντιστηρίου [Κωνσταντινουπόλεως] προσφωνηθέν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ μαθητοῦ ἐν τῷ φροντιστηρίῳ».

Ἀρχ. «Ἐπαινετὰ μὲν ὦ φιλήκοοι τὰ καλά.»

Ἐν τέλει χειρὶ νεωτέρᾳ: «Ἡ ἀντιγραφὴ παρὰ τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου τῆς Ξηροκρηναίας σχολῆς τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Εὐθυβούλου. Ἡ δ' ἐπιγραφὴ ἐξ ἑτέρου κώδικος».

[Περὶ τοῦ εὐεργέτου τοῦ Γένους *Μανωλάκη τοῦ ἐκ Καστορίας* καὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἐγκωμίου ἰδὲ Μ. Γεδεὼν *Χρονικὰ* Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας σ.124 - 131].

29 (φ. 225 - 228α). Ἐγκώμια εἰς τὸν ἡγεμόνα Οὐγκροβλαχίας, συνταχθέντα πάντως ὑπὸ *Σεβαστοῦ Κυμινήτου*.

α΄ (φ. 225α). «Ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ τοῦ ἐκλαμπροτάτου [ἡγεμόνος τῆς Οὐγκροβλαχίας κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα βόδα] ἢ τῇ ἐκπομπῇ».

Ἀρχ. «Καθὼς ὁ λαμπρότατος καὶ πάμφωτος». Ἐν τέλει: Πολυχρό-

νιον ποιῆσαι κ(ύριο)ς ὁ Θ(εό)ς, τὸν εὐσεβέστατον ἐνδοξότατον καὶ ἐκλαμπρότατον ἡμῶν αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγκροβλαχί(ας), κύριον κύριον Ἰωάννην Κωνσταντῖνον Μπασαράμπα Βοεβόδα· σὺν τῇ εὐσεβεστάτῃ καὶ ἐνδοξοτάτῃ κυρίᾳ ἡμῶν δόμνα Μαρίᾳ καὶ τῶν ἐκλαμπροτάτων αὐτῆς πεγζατέδ(ων)· κύριε φύλαττε αὐτ(οὺς) εἰς πολλὰ ἔτη: αχϞς$^{\omega}$ Ἰουλίου ε$^{\eta}$ ἐλέχθη ὑπὸ Σερμπάνου υἱοῦ τοῦ ἄρχοντος Βεστιάρη· ἡμέρᾳ Κυριακῇ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ, μετὰ τὴν λειτουργίαν».

β΄ (φ. 226^{α}). Ἐπὶ τῇ εἰσόδου τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἢ τῇ εἰσπομπῇ «Ἀρχ. «Καθὼς ὁ λαμπρότατος». Ἐν τέλει ἐπαναλαμβάνεται ὁ ἀνωτέρω πολυχρονισμός.

30 (φ. 229^{α} - 237^{β}). *[Σεβαστοῦ Κυμινήτου]*. Λόγοι εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα.

Ἀρχ. «Ἀνάστασιν Χ(ριστο)ῦ θεασάμενοι, (εὐσεβέστατε, ἐνδοξότατε, θεοτίμητε καὶ θεοδόξαστε ἡμῶν αὐθέντα καὶ εὐεργέτα)».

31 (φ. 244 - 304^{α}). «Ἑλληνικὰ σχόλια εἰς ἀρχαῖα ἐπιγράμματα». Φαίνεται ἀντιγραφὴ πιστὴ τῶν σχολίων τῶν ἑπτὰ βιβλίων τῶν «Epigrammatum Graecorum annotationibus Johannis Brodaei Turonensis, nec non Vincentii obsopoei, et Graecis in pleraque epigrammata scholiis illustrationum Libri VII. Accesserunt Henricii Stephani... *Francofurti* Anno MDC.

32 (φ. 306). *Ἀδήλου. Αἰνίγματα* ἓξ εἰς τρίμετρον ἰαμβικὸν καὶ φράσιν ἀρχαίαν. Ἀρχ. «Τριττὰς συλλαβὰς καὶ τόνον ἕνα φέρω». Ἐν τέλει τοῦ ε΄ (φ. 306^{β}) «ἐσχεδιάσθη τὸ παρὸν εἰς χρόνους ἑπτακοσίους δεκαεννέα ἀπὸ Χριστοῦ μετά τε τοὺς χιλίους κατὰ πρῶτον σχέδιον».

33 (φ. 307^{α} - 308^{β}). «*Κανὼν* μελουργηθεὶς ὅτε ἡ Χίος ὑπετάγη τῇ ἀρχῇ τῶν Ἐνετῶν πορευομένου τοῦ Γγενεράλε, ἐν τῷ ἄστει μετὰ τῆς λειτανίας. *Ποίημα Κλήμεντος* ἱερομονάχου *Κουζίνου* καὶ ἱεροκήρυκος». Ὠδαὶ *θ΄*. Ἀρχ. «Ὠδὴν χαριστήριον, τῷ εὐεργέτῃ θ(ε)ῷ ἡμῶν». Τέλ. «καθυποτάσσων αὐτοῖς δέσποινα». [Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ τοῦ Γ. Ζολώτα Ἱστορίᾳ τῆς Χίου, τ. Γ΄ (1926) σ. 219 - 222].

34 (φ. 311^{α} - 330^{β}). «Εἴδησις τῶν ἀναγινωσκομένων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἀποστολοευαγγελίων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς παραλαμβανομένων ἀναγνωσμάτων».

35 (φ. 335^{α} - 336^{β}). *[Σεβαστοῦ Κυμινήτου] περὶ παρθενίας*, πρὸς τὸν μακαριώτατον πατριάρχην [Ἱεροσολύμων Δοσίθεον], Ἀρχ. «Ἀναντίρρητον οἶμαι τὸν διαπρύσιον ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον». Τέλος «εἰς αἰῶνας ἀτελευτήτους». [Πάντως ἐστὶν ὁ πρόλογος τῆς τοῦ *Κυμινήτου* παραφράσεως τοῦ περὶ παρθενίας λόγου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Πρβλ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικ. Βιβλιοθ. τ. Α΄, σ. 427].

36 (φ. 338^{α} - 355^{α}). «Ἐρωταποκρίσεις ἀναγκαῖ(αι) ἑκάστῳ εὐσεβεῖ, ἑρμηνευθεῖσαι παρὰ τοῦ σοφωτάτου καὶ ἐξοχωτάτου ἐν διδασκάλοις, μεγάλου

λογοθέτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, κυ(ρίου) κυ(ρίου) *Ἰω(άνν)ου Καρυ(ο)φύλλου* διατρίβοντος ἐν Μπουκουρεστίῳ»: Ἀρχ. «Ἀράγε ἡ δέησις τῶν ἀσεβῶν».

37 (φ. 357^{α} - 360^{β}). Ἀνεπίγραφον. *[Σεβαστοῦ Κυμινήτου]* ἐπικρίσεις θεολογικοῦ τινος συγγράμματος. Ἄρχεται «Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τὸ ἐπεράσαμεν κατὰ τὸ πρόσταγμα τῆς ἐνδοξότητός της μίαν φοράν, κατὰ τὴν παραμικρὰν εὐκαιρίαν ὅπου ἔχομεν, καὶ εἶναι καλώτατον· πλὴν κατὰ τὴν πρωτόπειρόν μας ταύτην σκέψιν εὑρήκαμεν μερικά τινα ὁποῦ χρειάζονται κάποιαν διόρθωσιν· καὶ ἰδοὺ ὁποῦ τὰ σημειώνομεν ξεχωριστὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ ἔχομεν καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τοὺς τόπους τοῦ συγγράμματος σημειωμένους μὲ ἀριθμοὺς τὸ ἕνα ἕως καὶ εἰς τὰ 8...» Ἕπονται εἶτα κρίσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὀκτὼ μερῶν τοῦ ἔργου. Ἀρχ. «A^{ov} Λοιπὸν ἐκεῖ ὁποὺ γράφει ἀπ᾿ ἔξω τὸ ἕνα, φαίνεται νὰ λέγῃ ὁ διδάσκαλος πῶς οἱ θεοκτόνοι Ἰουδαῖοι βλέποντες τόσα θαύματα ὁποῦ ἔγιναν ἐπάνω εἰς τὴν στ(αύ)ρωσιν τοῦ Χ(ριστο)ῦ, ἐσκληρύνονταν περισσότερον. Τοῦτο μοὶ φαίνεται νὰ μὴν ἀληθεύῃ». Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον ὄγδοον μέρος: «ἐκεῖ πάλιν ὁποῦ λέγει εἰς τὴν $5^{\eta\nu}$ ἐρωταπόκρισιν τοῦ πρώτου μέρους διὰ τὸ πάθος τῆς ἐπιληψίας πῶς προέρχεται ἀπὸ τὴν σελήνην, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται καὶ σεληνιασμός: τοῦτο ἡ ἁγία μας ἐκκλησία δὲν τὸ δέχεται...» Ἐν τέλει: «Αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἐσημειώσαμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς ὅσα μᾶς ἐφάνησαν πῶς χρειάζονται διόρθωσιν εἴτε γραφικὴν εἴτε δογματικήν. Ὑμεῖς δὲ ὡς σοφωτάτη καὶ κριτικωτάτη καὶ ἱερὰ κεφαλὴ ἀναγινώσκοντές τα ἐπικρίνατε κατὰ τὸ δοκοῦν, καὶ ἡμῖν τὴν εὐλογίαν ἀντίδοτε ὡς τοῦ θε(ο)ῦ ἄν(θρωπ)οι καὶ ἀντιλήπτορες τῶν καταπονουμένων καὶ ἡμῶν τῶν ἐλαχίστων καὶ εὐτελῶν αὐτῆς ἱκετῶν, ἀμήν».

38 (361^{α} - 377^{β}). [Ἀδήλου, πάντως *Σεβαστοῦ Κυμινήτου]* «Περὶ τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα, ὁποῦ λέγουν οἱ Ῥωμάνοι:».

Ἀρχ. «Δὲν εἶναι ἄλλο, διὰ τὸ ὁποῖον λέγουσιν οἱ Ρωμάνοι, πῶς ὁ πάπας, νὰ εἶναι κεφαλὴ τῆς ἐκκλησί(ας), καὶ ἀρχηγὸς καὶ ἐξουσιαστὴς ὁλονῶν τῶν ἀρχιερέων».

39 (φ. 379^{α} - 386^{α}). *[Τοῦ αὐτοῦ*. Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας]. Ἐπιστολὴ «Χρυσάνθῳ τῷ ἱερολογιωτάτῳ ἀγχινουστάτῳ καὶ κατὰ πάντα μοι ἐν Χ(ριστ)ῷ ἐρασμιωτάτῳ ἀρχιδιακόνῳ τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν αὐθεντὸς καὶ δεσπότου κυρίου κυρίου Δοσιθέου, πᾶν ἐν Χ(ριστ)ῷ καταθύμιον». Ἀρχ. «Ὑπὲρ μὲν οὖν ὧν πρὸ σκοποῦ γράφεις». Τέλος: «ὁ ἐλάχιστος ἐν σπουδαίοις καὶ σός ποτε χρηματίσας εἰ καὶ εὐτελὴς ὅμως εἴπω καθηγητής. Σεβαστὸς Τραπεζούντιος ὁ Κυμινήτης. αχπζ$^{\omega}$ Ὀκτομβρίου ε΄» [Πρβλ. Α. Παπαδοπουλ. Κεραμέως Ἱεροσολυμ. βιβλιοθ. τ. Δ΄ σ. 199. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀγχιάλου Βασιλείου (μετέπειτα Οἰκ. Πατριάρχου) ἐν Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας ἔτει Α΄ [1881] σελ. 243-246 καὶ 253 - 255 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Περὶ μετουσιώσεως ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ».

40 (φ. 386α-β). *Τοῦ αὐτοῦ (;) «Περὶ εἰκόνων»*. Ἀρχ. «Αἱ εἰκονογραφίαι αὐτὰ γραφῇ τὰ πρωτότυπα ὑποφαίνουσι». Τέλος: «ἡ τοιαύτη φιλοσωτήριος τῶν εἰκόνων τιμή».

41 (φ. 387α - 388α). Ἀνεπίγραφος. Ἡ αὐτὴ καὶ ἐν § 6 (φ. 174α - 179α) ἀφιερωτικὴ τοῦ καθηγουμένου Γαλακτίωνος τῷ ἡγεμόνι τῆς Οὐγκροβλαχίας Ἰωάννῃ Κωσταντίνῳ Μπασαράμπᾳ Βοεβόδᾳ ἔχουσα μικρὰς λεκτικὰς διαφοράς, μετὰ τῆς σημειώσεως περὶ τῆς τυπώσεως τοῦ ἔργου «ἐν ἔτει ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ ᾳχϞς´ κατὰ μῆνα ο̅,» [Ὀκτώβριον;].

42 (φ. 389α). «Τοῦ ἁγίου *Ἀναστασίου* Θεουπόλεως *Ἀντιοχείας* τοῦ Μεγάλου» «Περὶ τοῦ Ἑβραϊκοῦ Ἐφούδ.» Ἀρχ. «Τοῦτο τὸ ὄνομα νὰ τὸ ἐξηγεῖται τινάς».

43 (φ. 389β - 390α). «Τοῦ *Χρυσοστόμου* περὶ τῆς στολῆς τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ ἀρχιερέως Ἀρχ. «Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐνδύετον... ὅταν ἔμπενε».

44 (φ. 393β - 404β). «Τοῦ *Μεγάλου Ἀθανασίου*· εἰς τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν. Προοίμιον». Ἐν φ. 393β προηγεῖται πίναξ τῶν ὀνομάτων ἐξηγητῶν τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν. Ἀρχ. «Πᾶσα μὲν γραφὴ (ὡς Παῦλος φησί)». Τέλος: «λαλήσαντες ἄνδρες ἅγιοι».

45 (φ. 405α-β). «Τοῦ *ἀνωνύμου* εἰς τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν Προοίμιον». Ἀρχ. «Πᾶσα μὲν γραφὴ θεόπνευστος».

46 (φ. 405β). *«Εὐσεβίου Καισαρίας:* «Περὶ τοῦ διαψάλματος».

47 (φ. 406α) *Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου* εἰς τὴν τῶν ψαλμῶν ἀνακεφαλαίωσιν ὑπόθεσις».

48 (φ. 406β). «Ψῆφος τῶν ἐτῶν τοῦ κόσμου ἀκριβής, καθὼς ἔνι ἐν τῷ Ζωναρᾷ».

Ἐν φ. 407α 7248 «ὑφειλμὸς τ(ῶ)ν ἀναμεταξὺ ἐτ(ῶ)ν ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ᾳψμ´ ἀπριλλίου ιθ´ $\frac{6819}{0419}$ ἡμέρᾳ Σαββάτῳ (ἀπὸ Ἀδὰμ ͵ζσμηῳ. Ἐγράφη τὸ νομοκάνονον τὸ λεγόμενον Ζωναρὰς κατὰ τὸ ͵ςωιθ´ ἀπὸ ἔτος. διὰ χειρὸς Κοσμᾶ ἱερομονάχου προτροπῇ τοῦ πανιερωτάτου αὐτοῦ αὐθέντου καὶ δεσπότου μ(ητ)ροπολίτου Τραπεζοῦντος καὶ ὑπερτίμου κυρίου Βαρνάβα, καθὼς γράφει ὁ ῥηθεὶς Κοσμᾶς ἐν τῷ τέλει τοῦ Ζωναρᾶ ἰδιοχείρως. ἔστιν οὖν ἔκτοτε μέχρι τοῦ νῦν· χρόνοι, τετρακόσιοι εἰκοσιεννέα».

49 (φ. 409α). Σημειώσεις τινὲς περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῶν πράξεων τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων.

50 (φ. 410α - 459α ἢ σελ. 1 - 97). «Ἀποσημειώσεις ἐκ τοῦ *Οἰκουμενίου* Γραικολατίνου», ἃς ἠρύσατο ὁ ἀντιγραφεὺς ἐκ διτόμου ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Οἰκουμενίου, εἰς ἣν καὶ παραπέμπει, [πιθανῶς τὴν τοῦ F. Morerrus, ἐν Παρισίοις 1631]. Ἀπὸ τοῦ φ. 419α - 456β ἑρμηνεύεται ἡ «Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἠγαπημένου Ἀποκάλυψις», ἧς ἐκ τοῦ τέλους ἐλλείπει ἓν φύλλον, τελευτώσης κολοβῆς [κεφ.] «οβ´. Μαρτύρομαι ἐγὼ παντὶ τῷ ἀκούοντι τοὺς λόγους». Καὶ ἡ Ἀποκάλυψις φαίνεται ἀντιγραφὴ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐντύπου εἰς οὗ τὰς σελίδας γίνονται αἱ παραπομπαὶ (ἐντύπου τόμ. β´ σ. 640-836). Εἶτα ἕπονται τὰ «Κεφάλαια τῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ἀποκαλύψεως» (φ. 457α - 458α), ἅτινά εἰσι ταὐτὰ τῶν παρ᾽ Ἀνδρέᾳ Καισαρείας (Migne τόμ. 106 σ. 494 - 499). Περὶ τοῦ αἰνιγματώδους Οἰκουμενίου καὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἔργων αὐτοῦ ἴδε Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαντ. Λογοτ. τ. Α´ σ. 259 - 261. (μετάφρ. Σωτηριάδου).

51 (φ. 459β). Ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι ὁ ἀντιγραφεὺς ἱκανῶν τοῦ κώδικος πραγματειῶν καὶ πρῶτος αὐτοῦ κάτοχος σημειοῦται τάςδε ἐνθυμήσεις. «Ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ᾳψλβ´ μηνὶ Ἰανουαρίῳ, τρίτῃ καὶ εἰκοστῇ αὐτοῦ, γάμῳ προσομιλῆσαι ἐμὲ τὸν Ἰωάννην, τὸν τοῦ Θεοδώρου ἱερέως, καὶ Οἰκονόμου Τραπεζοῦντος, τὸ θεῖον οἷς κρίμασιν οἶδεν, ἠξίωσε· μετὰ δὲ παρέλευσιν χρόνων δύο, ᾳψλδ´ Ἰαννουαρίου εἰκοστῇ, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου τοῦ μεγάλου, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ὥρᾳ ἑβδόμῃ τελείᾳ, ἐτέχθη μοι υἱὸς τοὔνομα Ἀνδρόνικος, ὅν περ ὁ τῶν ὅλων πρύτανις καὶ παντάναξ θεός, αὐξῆσαι καὶ συνετίσαι, καὶ εἰς γραμμάτων πεῖραν ἀξιῶσαι.

Κατὰ δὲ τὸ ᾳψλϛ´ σ(ωτή)ριον ἔτος, ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, ἐτέχθη μοι καὶ θυγάτηρ ὀνόματι Χατούνα.

Ἐτέχθη μοι καὶ κατὰ τὸ ᾳψλθ´ ἔτος Ἰανουαρίου κθ´ ἡμέρᾳ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου, καὶ ἕτερος υἱὸς μετὰ τὴν τοῦ ὄρθρου ἀκολουθίαν, κληθεὶς τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι Ἰγνάτιος, εἰς δόξαν τοῦ ἁγίου, ὅνπερ διὰ πρεσβειῶν αὐτοῦ ὁ Θ(εὸ)ς διαφυλάξοι ἐν πάσῃ ἡλικίᾳ αὐτοῦ.

Τούτου τοίνυν ἀποθανόντος ἐννεαμηναίου ὄντος, ἐτέχθη μοι θυγάτηρ κατὰ τὸ ᾳψμ´ ἔτος, Διασώνα ὀνόματι μετὰ τὸν θάνατον τῆς πενθερᾶς μου, κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον.

Ἑτέρας μοι θυγατρὸς Σοφίας ὀνόματι γεννηθείσης τε καὶ ἀποθανούσης, ἐτέχθη μοι καὶ τρίτος υἱὸς τῷ ᾳψμε´ Ἰουλίου (λείπει) ὃς τῷ θείῳ βαπτίσματι Θεόδωρος ὀνόμασται, ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ π(ατ)ρός μου, ἀναδόχου αὐτοῦ γενομένου τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου κυρίου Ἀνανίου· οὗ ταῖς εὐχαῖς τὸ θεῖον συνετίσαι καὶ αὐξῆσαι καὶ εἰς γραμμάτων πεῖραν ἀξιῶσαι καὶ αὐτόν, καὶ ἀγχινοίας καὶ ἀγαθῶν μέτρων ἀξιῶσαι τῇ θείᾳ αὐτοῦ προνοίᾳ.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ᾳψοη´ Ὀκτωβρίου ϛ´ ἐτρώθη ὑπὸ τῆς πανώλης ὁ Ἀνδρόνικος, ἐχούσης τῆς σελήνης, ἡμέρας κς´, ἔχοντος καὶ αὐτοῦ μδ´ ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ μῆνας ὀκτώ, καὶ ἡμέρας δεκαοκτώ, ὁ δὲ κύριος γένοιτο αὐτῷ ἵλεως καὶ ἡμῖν».

Ἐπὶ δὲ τῆς πινακίδος τῇ αὐτῇ χειρί: «Ἠξιώθην τοῦ θείου τῆς ἱερωσύνης ἀξιώματος, ἐγὼ Ἰωάννης ἱερεύς, ὁ τοῦ Οἰκονόμου Τραπεζοῦντος Θεοδώρου ἱερέως, διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου μου θεοπροβλήτου καὶ πανιερωτάτου ἁγίου Τραπεζοῦντος κυρίου κυρίου Ἀνανίου, τοῦ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Περιστε-

ριώτου, ἐντὸς τοῦ γ΄ ἔτους τῆς αὐτοῦ ἀρχιερωσύνης ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ, αψλθ΄ Ἰανουαρίου α΄.

Μετέστη τῶν προσκαίρων ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενόμενος ἀοίδιμος ἀρχιερεὺς ἅγιος Σελευκείας κύριος κύριος Γρηγόριος ὁ ἐμὸς μέγας θεῖος κατὰ τὸ ᾳψλ΄ σωτήριον ἔτος· Ἰανουαρίου λ΄, ὃν ὁ τῶν ὅλων θεὸς τῷ ἀπείρῳ ἐλέει αὐτοῦ ἐν τῇ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ κατατάξοι χορείᾳ, καὶ ἡμεῖς ἔχοιμεν τὴν εὐχὴν αὐτοῦ. ἀμήν.

Ἀνεπαύθη ἐν κ(υρί)ῳ ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενόμενος ἀοίδιμος ἀρχιεπίσκοπος κύριος κύριος *Ἰγνάτιος* ὁ ἐμὸς θεῖος κατὰ τὸ ᾳψλδ΄ σ(ωτή)ριον ἔτος, Ἀπριλλίου ιζ΄, ὅνπερ τὸ θεῖον τῇ ἀπείρῳ αὐτοῦ χρώμενος εὐσπλαγχνίᾳ ἐν τῇ τῶν θείων ἱεραρχῶν κατατάξοι χορείᾳ, καὶ ἡμῖν χορηγείη ταῖς αὐτοῦ ἱκεσίαις πλημμελημάτων λύσιν, καὶ τὴν τῶν οὐ(ρα)νῶν κληρουχίαν. ἀμήν.

Ἀνεπαύθη ἐν κ(υρί)ῳ καὶ ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀοίδιμος Τραπεζοῦντος κύριος κύριος Ἀνανίας, ὁ τοῦ Χατζῆ Ἀποστόλου ἀδελφός, ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ᾳψλς΄ Ἰανουρίου ζ΄».

Δι᾽ ἄλλης χειρὸς νεωτέρας: «Ἀνεπαύθη ἐν κ(υρί)ῳ καὶ ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενόμενος ἀοίδιμος ἀρχιεπίσκοπος κύριος κύριος Παρθένιος ὁ ἐμὸς θεῖος κατὰ τὸ ᾳωλ: σ(ωτή)ριον ἔτος, Ἰουνίου 4».

Τὰ χρονικὰ ταῦτα σημειώματα, ἢ ἐνθυμήσεις, ἀντιγράψας ἐκ τοῦ κώδικος τούτου ἐδημοσίευσε καὶ ὁ κ. Μ. Γεδεὼν ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθέντι περιοδικῷ *Στερεώματι* τῆς 1 Ἰουνίου 1888 σ. 8-10 μετὰ βραχειῶν παρατηρήσεων, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος δημοσιεύσεως ὑπ᾽ αὐτοῦ τῆς ἀνωτέρω ἐν σελ. § 25 ἐνθυμήσεως τοῦ ἐν Θήρᾳ σεισμοῦ ὑπὸ τοῦ Παπαδανιὴλ Διονυσιάτου.

Περὶ τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ διέλαβεν ὁ καθηγητὴς κ. Ἐπ. Θ. Κυριακίδης ἐν σ. 62-76 τῶν *Βιογραφιῶν* τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος λογίων, ἐν Ἀθήναις 1897, ἔνθα παραπέμπει καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀνδρὸς γράψαντας.

Ὁ κῶδιξ γέγραπται ὑπὸ πολλῶν χειρῶν, κυρίως δὲ ὑπὸ τοῦ, πρώτου πιθανῶς, κτήτορος αὐτοῦ Ἰωάννου Θεοδώρου ἱερέως Τραπεζουντίου, ὃς καὶ τἀνωτέρω σημειώματα ἐν τῷ παραφύλλῳ καὶ τῇ πινακίδι αὐτοῦ ἔγραψεν. Τελευταῖον περιῆλθε τῷ ἀοιδίμῳ Τραπεζουντίῳ λογίῳ Κ. Σ. Ξανθοπούλῳ, ὃς τῷ 1888 ἐδωρήσατο αὐτὸν τῷ Ἑλ. Φιλ. Συλλόγῳ Κ/πόλεως.

Ὁ κῶδιξ φέρει πρόχειρον ἐσφαλμένην καὶ ἀτελῆ κατὰ σελίδας ἀρίθμησιν διὰ μολυβδίδος, εἰς ἣν παραπέμπει ὁ κ. Γεδεὼν ἔνθ᾽ ἀνωτ., ἠρίθμησα δ᾽ ἐγὼ ἐκ νέου κατὰ φύλλα. Εὕρηται δὲ ἀπὸ φύλλου $410^{α}$ μέχρι τέλους καὶ ἰδίᾳ ἀρίθμησις κατὰ σελίδας (1-98) ὑπὸ τοῦ γράψαντος. Ἄγραφα φύλλα τάδε: $21^{β}$, $49^{α}$-$52^{β}$, $76^{β}$, $99^{β}$-$100^{β}$, $156^{β}$, $159^{α}$-$163^{β}$, $179^{β}$-$180^{β}$, $183^{α}$-$184^{β}$, $188^{α}$-$190^{β}$, 196-$197^{β}$, $199^{α}$-$200^{β}$, $206^{β}$-208, $210^{β}$-$213^{β}$, $214^{β}$, $216^{β}$, $217^{β}$, $219^{β}$-$220^{β}$, $228^{β}$, $238^{α}$-$243^{β}$, $304^{β}$-$305^{β}$,

$309^{α}$-$310^{β}$, $331^{α}$-$334^{β}$, 337, $355^{β}$-$356^{β}$, 378, $390^{β}$-$393^{α}$, $407^{β}$-$408^{β}$. Λείπουσι φύλλα: Ἐν ἀρχῇ τρία, μεταξὺ δὲ τῶν φύλ. 456 καὶ 457 ἕν.

Στάχωσις διὰ ναστοῦ χάρτου μετὰ ῥαχιαίας βύρσης. Ἐλλείπει ἡ πρώτη πινακίς.

[20] **63.**

Χάρτης *0,80×0,55.* ***Αἰῶνος*** *XIX (φ. 1).*

Μετάφρασις τουρκικοῦ ἐγγράφου τοῦ «ἐνδοξοτάτου Χασάν μπεη, Στολάρχου τοῦ κραταιοτάτου καὶ γαληνοτάτου Χὰν Σουλτὰν Μαχμοὺτ ἐφέντη μας, καὶ ἀρχηγοῦ τῶν θαλασσίων καὶ πεζικῶν δυνάμεων κτλ. κτλ. κτλ. Πρὸς ἅπαντας τοὺς κατοίκους Σάμου». Μακρὸν παραινετικὸν μονοσέλιδον ἔγγραφον πρὸς τοὺς Σαμίους ἐπὶ τουρκικοῦ χάρτου μονοφύλλου.

[21] **64.**

Χάρτης *0,20 ½×0,15 ½.* ***Αἰῶνος*** *XVIII (φ. 217).*

«*Λεξικὸν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου* ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. 1772. κατὰ στοιχεῖον». Περιέχονται λέξεις ὅλων τῶν στοιχείων κατὰ σειράν. [Περὶ τούτου ἰδὲ Κρουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς Βυζαντ. Λογοτεχν. τ. Β΄ σελ. 32 (μετάφρ. Σωτηριάδου).

Στάχωσις βυρσίνη ἐπὶ ναστοῦ χάρτου μεθ᾽ ἁπλῶν ἐπιχρύσων ἐπιτυπωμάτων.

Ἐν τῷ παραφύλλῳ: «Προσφορὰ τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου παρὰ τοῦ ἀρχιμαΐστορος Δημητρίου Δούβαλη, τῇ προτροπῇ τοῦ ἀρχιτέκτονος Πελοπίδου Δ. Κούππα. Ἐν Πέραν Κ/πόλεως τῇ 20 Ἀπριλίου 1890». Ἀρίθμησις ἐμή.

[22] **65.**

Χάρτης *0,27×0,20.* ***Αἰῶνος*** *XV; (σ. 280).*

Μηναῖον τοῦ *Ἀπριλίου* καὶ ἐκ τοῦ *Μαΐου* μέχρι τῆς ἀκολουθίας τῆς 3ης αὐτοῦ, συμπεριλαμβανομένης ἀτελῶς.

Ἐν τῇ ᾤᾳ σ. 129 νεωτέρᾳ χειρί. «Σουρτάνα γάλονηςα». Ἐν τῇ πινακίδι χειρὶ νεωτάτῃ: «Εὑρεθὲν ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἀφθόνην τοῦ Μαρμαρᾶ μονῇ τῆς Καστρέλλας, ὑπὸ Σ. Νεστορίδου».

Ἐν παραφύλλῳ ἀπεσχισμένῳ ἐξ ἄλλου βιβλίου ἐνθυμήσεων: «Εἰς τοὺς 1787 φευρουαρίου: 6 ἡμέρα Σαββάτω τῆς τυρινῆς, ἔφηγα ἀπὸ Ἰερουσαλήμ,

μαζῆ μὲ τὸν οσιον ἀρχημανδρήτην Ἄνθημον· καὶ μὲ τὸν γερω Γρηγόριον καὶ μὲ μὲ γέρω Χρύσανθον. καὶ ἔστω εἰς ἐνθύμησιν.

Ἀπριλλίου 23: 1787 ἦλθα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡμέρα παρασκευῆ. καὶ ἦλθα εἰς Νεώχὸρι εἰς ἅγιον Γεώργιον εἰς μετόχιόν μας καὶ ἔγινα εὐφημέριος εἰς καιρὸν τοῦ ἁγίου ἀρχιμανδρήτα κυρίου Χρισάνθου Λαζοῦ. ἐν μηνὴ Ἰουνίου, 26: ἡμέρα Σαββάτω: — καὶ ἔστω εἰς ἐνθύμησίν μου. — » Κατωτέρω ἄλλη χειρί: «Φανίτζας γφ». Ἐν τῇ ἑτέρᾳ σελίδι τοῦ παραφύλλου χειρὶ νεωτέρᾳ: «Ἐν ἔτη 1842 φευρουαρίου 10 τοῦ ἁγίου Χαραλάμπου τὸ πούρνο πλάκοθίκάνε: 7: κάτζήκια. Ἐγὸ ὁ Μάργελὴς γράφὸ ἰς ἐνθίμισιν».

Ἐν ἑτέρῳ ἀπεσχισμένῳ παραφύλλῳ τοῦ κώδικος ὀνόματά τινα πρὸς μνημόνευσιν ὑπὸ ἱερέως: «Δαςούρὴ Κάλουδα. Ἀνεγνοςτὶ Χρίσαφη γ΄΄τ΄΄φ΄΄. Σακὸ βαφήτι (;) Βενετία Θέοφανι Θεοχαρι Σόφὴ γ΄΄τ΄΄φ΄΄.»

Στάχωσις διὰ σανίδων περιενδεδυμένων βύρση μεθ' ἁπλῶν ἐπιτυπωμάτων καὶ θηλυκωτήρων. Μεταξὺ σελίδων 224 - 225 λείπει φύλλον.

Ἐκ προσφορᾶς τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν τῷ 1885.

[23] **66.**

***Χάρτης** 0,22½×0,16½ **Αἰῶνος** XV; (**φ.** 289).*

Συναξάρια εἰς φράσιν ἁπλῆν.

1 (φ. 1α - 27β). [Συναξάριον τοῦ Ἁγίου *Ἰωάννου τοῦ ἐλεήμονος*, Νοεμβρίου 12]. *Ἀρχὴ* ἀκέφαλος «-λισμένη καὶ τὴν κεφαλὴν ἐστεφανωμένην ἀπὸ ἐλαίας».

2 (φ. 28α - 36α). Θαῦμα τῶν ἁγίων μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν *Γουρία*, καὶ *Σαμωνᾶ* καὶ *Ἀβίβου* τὸ γεγονὸς εἰς τὴν κόρην, μηνὶ Νοεμβρίῳ, ιε΄:» Ἀρχ. «Οἱ ἅγιοι ἐτοῦτοι ἐμαρτύρησαν».

3 (φ. 36α - 88α). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις π(ατ)ρὸς ἡμῶν *Σπυρίδωνος* τοῦ θαυματουργοῦ, μεταφρασθεὶς εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν. μηνὶ Δεκεμβρίῳ ιβ΄. Ἀρχὴ «Μέγα τίποτες εἶναι οἱ βίοι».

4 (φ. 88β - 102β). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ *ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου*. μηνὶ Ἰανουαρίῳ ιε΄». Ἀρχ. «Βίον καλὸν καὶ ἐνάρετον».

5 (φ. 103α - 114β). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου *Ἀλεξίου* τοῦ ἀν(θρώπ)ου τοῦ θε(ο)ῦ. μηνὶ Μαρτ(ίῳ) ιζ΄: Ἀρχ. «Εἰς ταῖς ἡμέραις τῆς βασιλείας Ὀνορίου».

6 (φ. 114β - 139β). «Μαρτύριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος τοῦ Χ(ριστο)ῦ *Αἰκατερίνης* πεζῇ φράσει, μηνὶ Νοεμβρίῳ κδ΄» Ἀρχὴ «Εἰς τοὺς τριανταπέντε χρόνους ὁποῦ ἐβασίλευεν».

7 (φ. 140α - 156β). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου π(ατ)ρὸς ἡμῶν *Ξενοφῶντος τοῦ Συγκλητικοῦ*· καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ *Μαρίας*· καὶ τῶν τέκνων

αὐτῶν, Ἰωάννου καὶ Ἀρκαρδίου: — μηνὶ Ἰανουαρίῳ κς΄» Ἀρχὴ «Διηγήσατό τις ἅγιος γέρων».

8 (φ. 157α - 188β). «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος *Χαραλάμπους*, μεταφρασθεὶς εἰς τὴν κοινὴν γλώτ(ταν): Μηνὶ Φεβρουαρίῳ ι΄». Ἀρχὴ «Συνήθειαν ἔχουσιν οἱ ἄριστοι τῶν ἰατρῶν, χρησιμώτατοί μου ἀκροαταί».

9 (φ. 189α - 222α). «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος *Παντελεήμονος*· μεταφρασθὲν εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων. Μηνὶ Ἰουλίῳ κζ΄» Ἀρχή. «Αἱ ἑορταὶ καὶ αἱ πανηγύρεις τῆς ἐκκλησίας μας».

10 (φ. 222β - 240β). «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου ἀποστόλου *Θωμᾶ*. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ς΄.» Ἀρχὴ «Κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ὁποῦ ἦσαν».

11 (φ. 240β - 289β). «Βίος καὶ πολιτεία, τῆς ὁσίας μ(ητ)ρὸς ἡμῶν *Εὐπραξί(ας)*. μεταφρασθεὶς εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων. Μηνὶ Ἰουλίῳ κε΄» Ἀρχὴ «Ἄλλο δὲν εἶναι ποθεινότερον, καὶ ὠφελιμώτερον». Τέλος κολοβὸν «ἡ Εὐπραξία καὶ Ἰουλία, ἐστάθησαν ἄφωνες θαυμάζουσαι ἐπὶ ὥρ(ας)».

Ὁ γράψας βλέπων τὸ μέλαν ἀπορροφούμενον ἔγραψεν ἐν τῇ ᾤᾳ (φ. 224β) «σϋμπίνουν αἱ κόλαι» καὶ (ἐν φ. 232β) «αἱ κόλλαι σϋμπίνουν καὶ σύμπαθήσατέ μοι».

Ὁ κῶδιξ ἐπιμελῶς γεγραμμένος ἀποτελεῖται ἐξ ὀκταφύλλων τετραδίων, ἑκάστη δὲ σελὶς αὐτοῦ περιέχει εἴκοσι σειράς. Τοῦ πρώτου τετραδίου ἐλλείπουσιν ἑπτὰ φύλλα, τοῦ δὲ τελευταίου ἀριθμουμένου λζ΄ τετραδίου ἐλλείπει τὸ ὄγδοον φύλλον.

Ἔσωθεν τῆς σωζομένης πινακίδος, χειρὶ νεωτέρᾳ τῆς γραφῆς τοῦ χειρογράφου, σημειοῦνται τὰ ἑξῆς: «Τὸ παρὼν πατερηκόν ὑπάρχη τοῦ Καλοΐω(άνν)ου υἱοῦ Μακαρίου Λάμπου Μωλφέση [δύναται ἀναγνωσθῆναι καὶ Μωρφέση] ἐκ τοῦ Μεγάλου Νεοχωρίου καὶ μηδεὶς αυτὼ άρη καὶ ἀποξενώση ἐκ του οἴκου του ηριμένου Καλοιω(άνν)ου ήνα μήν πέση εἰς το επιτήμηον· καὶ μεταμεληθῆς ουδὲν οφελάται. επι έτους 1677.

Τὸν αυτὸν κερὼν εσηκώθη ὁ βασηλέας απο την Ανδριανούπολην καὶ επαγη στημ Πόλι και ο βιζῆρις καὶ η *βαλαιται* και όλον το συαντζιάκι· τόται έγηνε χημωνας πολῆς ψύχρα μεγάλη οσται οπου δεν το ἐνθυμᾶτε κανῆς· Τον αυτον κερον επάγι ο κ(υρ) Διαμαντῆς εἰς την Πώλην διὰ τον γραφέα ἤγουν τον ταχριζί».

Ἄλλη χειρὶ ὑστέρᾳ τὸ ἑξῆς γνωμικὸν τετράστιχον καταλογάδην:

«Ανθρόπε πασχὴς και θαρὴς τὸν κόσμον να κέρδίσης
κακοπαθεὶς και μαχεσε και θελις να πλουτησης
οταν νον λαβης το ποθης χαρης και ευθημησης
ο θανατος αρπαζη σε το τελος θὰ κερδήσις».

«Εἰς θήμηση. Αφώντης εξέβηκα ἀπὸ τον Μεγα Νεώχορή εγω ὁ Θεώδοσης ο ϊος τοὺ μακαρη Διαμαντη και ἤρθα εις την Ανδρηανουπολλοιν εν ετη: αψε΄».

Στάχωσις ξυλίνη περιβεβλημένη διὰ βύρσης μελαίνης, μεθ᾽ ἁπλῶν ἐπιτυπωμάτων καὶ σημείων θηλυκωτήρων, σωζομένης μόνον τῆς μιᾶς πινακίδος.

Προσφορὰ Δ. Μοστράτου καθηγητοῦ, τῷ 1896.

[24] **67.**

Χάρτης *0,21×0,15.* ***Αἰῶν.*** *XVII (σ. 344).*

Μαλαξοῦ Νομοκάνων, διῃρημένος εἰς κεφάλαια τος' (386). Προηγεῖται ὁ συνήθης τοῦ Μαλαξοῦ πρόλογος, οὗ ἐν τέλει «Ἐνέτει ͵ζροθ΄ ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ αχοα. κον΄ θον» (σ. 1-3) εἶτα «πίναξ τοῦ παρόντος νομωκρίτου» περιέχων κεφάλαια τος΄. (σ. 3-25), καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς τὸ κείμενον ἀριθμοῦν τηζ΄ κεφάλαια. Ἐν σ. 249-256 (κεφ. τβ'). «Περὶ τῶν π(ατ)ριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πόσους χρόνους ἔζησεν καθένας εἰς τὸν θρόνον».

Ἐπίτιτλα ἐπίχρυσα πεποικιλμένα ἐν σ. 1,27,109. Κοσμήματα ἐν σ. 194, 195 τρία ἐπίχρυσα.

Κεφαλαῖα Βυζαντιακὰ γράμματα ἀξιοπαρατήρητα: Τὸ Θ (σ. 1), (σ. 27)Η, (σ. 166)Η, (σ. 190)Ε, (σ. 192)Ψ, (σ. 193)Τ, (σ. 195)Κ καὶ Ο, (σ. 197)Ο, (σ. 209Τ, (σ. 210)Ο, (σ. 214)Τ, (σ. 218)Τ, (σ. 219)Ο, (σ. 223)Ε, (σ. 230)Ε, (σ. 234)Λ, (σ. 260)Π, (σ. 268)Ο, (σ. 341)Π. Ἐλλείπουσι φύλλα ἀντικατασταθέντα διὰ ἀγράφων μετὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ κώδικος, μετὰ τὰς σελ. 74, 234, 280, 330, ἀνὰ ἕν, μετὰ δὲ τὴν σ. 294 φύλλα δέκα.

Ὁ ἀντιγραφεὺς ὑποδεικνύει ἐν τῇ ὤᾳ ποικίλοις μονογράμμασι διὰ τῆς λέξεως ὅρα, τὰ κατ᾽ αὐτὸν ἄξια πλείονος προσοχῆς. Σημειώματα διαφόρων χρόνων καὶ γραφῶν, ἐξ ὧν γνωστοὶ γίνονται ὅ τε γράψας καί τινες τῶν κατόχων: Οὕτως ἐν σ. 243 χειρὶ τοῦ γράψαντος τὸν κώδικα. «Ὦ βιβλίον, βιβλίον, ἐμοῦ σήμερον, καὶ αὔριον ἑταίρου καὶ οὐδέποτε τινός». Εἶτα ὀλίγον κατωτέρω ὁ αὐτός: «Χεὶρ ταπεινοῦ Δημητρίου τάχατες καὶ παιδαγογογοὺ, καὶ σαθρομένα βιβλία ἐξανακενουργόνο ἐκώμης Σακαρέτζη: — [τῆς Ἠπείρου] ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ αχοβ': — » Ἄλλη χειρὶ ἐρυθρῷ μέλανι· «ὁ δοῦλος των τεκν(ων) τοῦ θ(εο)ῦ ὁ ταπεινὸς Κλη[μης;]».

Ἄλλη χειρὶ «Δ᾽ούλος τοι ςῖς λωγιῶτοιτως᾽μένω· εις ετοι πολᾶ και αγαθᾶ».

Ἄλλη χειρὶ «Κοστατις του Παναγιοτι». Καὶ δικίμια χειρός.

Ἐν σ. 342 ὀνόματα πρὸς μνημόνευσιν ὑπὸ ἱερέως τινός: «Διαματη· Τρανταφηληά. Πολήχρονη. Ράλη. Σταματι Αθανασιου. Διμητρακοι. Βεργουλα. Δεσπηνα. Θεοφάνη. Κοστατη. Κασαντρα. Φούμηα [= Εὐφημία] Κηρικο. Αργϊρης. Ραλης.»

Ἐν σ. 344 ἄλλη ἀμαθεστάτη χειρί. «Αυτο το χαρτὶ ηνε τῖς Σανας και όπίος το παρι να ηνε αφοριςμενος και κατιραμένος και ἀναθεματιςμένος». Ἕτερα δοκίμια χειρός, καὶ βραχυγραφικά τινα σημειώματα, ὧν μεταξὺ ἀναγινώσκεται στὸ «ραφτη», «παναηα παρθένε» καὶ σταυροί, «Κυριακος τουραματις Κοστα». Ἐπαναλβάνεται δὲ τὸ ἐπώνυμον αὐτόθι πολλάκις: «Κοστατης, Τουραμάτις «τουραμάτης, Παναγιότης, ραμουτης, Τουραμουτι».

Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἐν ἀρχῇ πινακίδος: «Ἐτούτο χαρτι ηνε τις Σούσανας καὶ ώπήος το παρη καὶ τὸ ἀποξενοση να εχη τας αρας τον αγη θεοφορον πα[τέρων]». Ἕτερα δοκίμια χειρός, ὧν μεταξὺ ἀτάκτως τὰ ὀνόματα «Δεσπηνα, Φ[ρ]οσηνη, Σμαραδα, Κηρητζη, Κοστατι Μουμουτζογλου.

Ἐν τῷ ἀγράφῳ χώρῳ τῆς μόνον δύο σειρὰς ἐχούσης σελίδος 336, κάτοχός τις τοῦ κώδικος σημειοῦται κατάλογον ἀντικειμένων τινῶν οἰκοδομητικῆς ὕλης:

«†. ιη΄. χαρτουλα μοια.

ιδ΄. τζεγγελια.—ιδ. γελκοβανηα. — λη. ρεζεδες και μοια οκα λοπτζες καρφια και διο οκαδες ζαγαρα και ενα κρικαιλι τις πορτας.—ια΄. σανίδια τζάμια. ια. φλαμουρια καὶ διο σανιδια φλαμουρια και τεσσερα σανιδια κουραμπάδες.—η. οξιαις και μοια οκα σιαγικες και μοια οκα σανιδοκαρφια καὶ μισι οκα λοπτζες. μαγμουτζικοια διο.—τζεγγελακοια οπου βανουνε στο γιουκοι και στη θεσι.—Και διο μποινια του τολαπιου. και ιενα ρεζε τις πορτας καὶ οχτο σανιδια κουρανμπαδες επιρα απο τὸ Σταματι και ενα φλαμουρι».

Στάχωσις διὰ σανίδων περιβεβλημένων βύρσῃ μετ᾽ ἐγκόσμων ἐπιχρύσων ἐπιτυπωμάτων.

Δωρεὰ τοῦ Μητροπολίτου Μηθύμνης Στεφάνου [Ἠπειρώτου] τῷ 1905.

Τὸν κώδικα τοῦτον περιέγραψε καὶ ἀνέλυσεν ἐκτενῶς ὁ Ξεν. Α. Σιδερίδης ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ. Φ. Συλλόγου, τόμῳ Γ' (1908) σελ. 182-205.

[25] **68.**

Χάρτης *0,19×0,14 ½.* ***Αἰῶνος*** *XVII (φ. 20).*

1 (φ. 1α). «Τοῦ σοφωτάτου *Γεωργίου τοῦ Κορέσση* πρὸς τὸν ὁσιώτατον Ἱερο(μόν)α(χον) κὺρ Ἄνθυμον ὅτι ἄκτιστος ἡ θεία ἔλαμψις, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν οὐσία (θεο)ῦ: λζη».

Ἀρχ. «Ὁσιώτατε ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ἄνθυμε, ἐστοχάστηκα τὰς θέσεις ὁποῦ ἐγένοντο εἰς τοὺς Κορυφούς, διὰ ταῖς ὁποίαις ἐγύρεψαν τὴν ἰδικήν μου γνώμην». Τέλος «κάθε εἷς νὰ εἶναι».

2 (φ. 5α). «Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ αὐτοῦ *Γεωργίου τοῦ Κορεσσίου* ὅτι τὰ προσωπικὰ τῆς οὐσί(ας) διαφέρει». Ἀρχ. «Πρῶτον λέγομεν ὅτι ἡ ὑπόστασίς ἐστιν οὐσία». Τέλος «Καὶ παράδειγμα οὗ οὐκ ἔστι λόγος.

3 (φ. 15α). «Ρήματα καὶ λόγοι τοῦ *Φρᾶ Φραντζέσκου*, καθὼς ἐκεῖνος ἔγραψε πρὸς *Μανουὴλ* τὸν μέγαν ῥήτορα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας».

4 (φ. 15α - 20β). «*Μανουὴλ* ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, Φρᾶ Φραντζέσκῳ τῷ περδικατόρῳ ἐκ παλαιᾶς Ῥώμης χαίρειν». Ἀρχή· «Τὸ ἐπιστολιμαῖόν σου πρὸς ἡμᾶς ἐλθὸν γράμμα δέδειχεν ἁμῶς γέ πως». Τέλος. «παρὰ λαχοῦσαν οἰκητήριον».

Ἐν τῷ τεύχει εἰσὶ συσταχωμένα δύο τετράδια, ὧν τὸ ἕτερον, δευτέρᾳ χειρὶ γεγραμμένον ἀπὸ τοῦ φ. 15. Χαρτόδετον.

Προσφορὰ τῷ Συλλόγῳ ὑπὸ Μ. Γεδεὼν τῷ 1895.

[26] 69.

Χάρτης *0,23×0,17.* ***Αἰῶνος*** *XVIII (φ. 306).*

1 (φ. 1 - 35α). «*Γρηγορίου Ναζ[ι]ανζηνοῦ* τοῦ Θεολόγου *εἰς Καισάριον* τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν ἐπιτάφιος, περιόντων ἔτι τῶν γονέων». Κείμενον καὶ ψυχαγωγικὴ ἑρμηνεία.

2 (φ. 37α - 117β). «Τοῦ ἁγίου *Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ* τοῦ Θεολόγου *ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον* φυγῆς ἕνεκεν, καὶ αὖθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν ἐν ᾧ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα, καὶ ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον». Κείμενον καὶ ψυχαγωγία. Ἐν φ. 117β «τετέλεσται οὗτος ὁ λόγος Μαρτίου: 23: παρ' ἐμοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου».

3 (φ. 120α - 142α). «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν *Γρηγορίου* τοῦ Θεολόγου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ, εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανὸν λόγος». Κείμενον καὶ ψυχαγωγία.

4 (φ. 144α - 216β). «Ἐξήγησις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου· λόγος *περὶ παρθενίας*». Ἐν τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ λόγου (φ. 216β: «Τέλος τῆς ἐξηγήσεως τοῦ περὶ παρθενίας λόγου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας: — Χειρὶ Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου ἐγράφθη Πατμίου».

5 (φ. 217α - 234α). «*Λιβανίου* Μελέτη τρίτη. Ἔχων τις γυναῖκα, καὶ ὧν ὑπὸ πατρὶ ἀπεδήμησεν· ἐγένετο ὑπὸ λησταῖς...» κτλ. [Ἀποκηρυττομένου λόγος]. Κείμενον, καὶ μέχρι τοῦ φ. 228β [ἔκδ. Reiske, Altenburg 1797 τ. δ' σ. 649,25] ψυχαγωγία.

6 (φ. 239α - 257α). «*Λουκιανοῦ* Σαμοσατέως λόγος *Βίων πρᾶσις* καλούμενος. Ζεύς. Ἑρμῆς καὶ ἀγορεύς· προλογίζει δὲ ὁ Ζεύς». Κείμενον καὶ ψυχαγωγία.

7 (φ. 259α - 295β). «*Συνεσίου* εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀρκάδιον περὶ βασιλείας», παράφρασις.

Ὁ κῶδιξ φαίνεται γραφεὶς ὑπὸ τῶν δύο ἀνωτέρω γραφέων.

Ἄγραφα φύλλα 35α, 36, 118, 119, 142β, 143, 234β, 235 - 238, 257β, 258.

Στάχωσις βυρσίνη ἐπὶ ναστοῦ χάρτου, μετ' ἐπιτυπωμάτων.

Ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῇ 27 Ἀπριλ. 1916.

[27] 70.

Χάρτης *0,22×0,16.* ***Αἰῶνος*** *XVIII (σ. 456).*

1 (σ. 3). [*Γεωργίου τοῦ Φραντζῆ* Χρονικόν]. Ἀρχὴ ἀκέφαλος «χάνοντες, τοῦ Κομνηνοῦ φημι» [ἔκδ. Βόννης, βιβλ. Α' κεφ. α' σελ. 7,15]. Ἐξέπεσον ἐκ μὲν τοῦ Α' βιβλ. αἱ σελ. 14 - 33, 49 - 50, 53 - 60, 71 - 74, 95 - 96, ἐκ δὲ τοῦ Γ' βιβλ. αἱ σελ. 193 - 194, 223 - 224, 257 - 272, ἐκ δὲ τοῦ Δ' βιβλ. αἱ σελ. 321 - 324, 335 - 336, 403 - 414, 417 - 434. Τὸ τέλος (σ. 416) κολοβόν: «Καὶ πάλιν ἐρχόμενον κτλ» [σελ. Βόννης 438]. Τὸ κείμενον παρουσιάζει διαφορὰς τινας ἰδίᾳ λεκτικάς, ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν Βόννης, συμφωνοῦν μᾶλλον τῷ Παρισιακῷ κώδικι.

2 (σ. 435). Χρησμὸς περὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀρχὴ ἀκέφαλος «ἀγενεαλόγητος, ἅμα δὲ καὶ τρικόνδυλος ἐκ συνουσίας παῖδας ποιήσας». Τέλος «τοῦ φωτὸς τοῦ θεοῦ ἐμφορηθείς».

3 (σ. 440). «Περὶ τοῦ αἰτίου τοῦ τῶν Λατίνων σχίσματος ἀρχῆθεν· καὶ περὶ τῶν πέντε διαφορῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς Γραικοὺς ἐν κανόνος σχήματι: — » Περιέχονται ἐννέα ᾠδαί. Ἀρχή: «Τὸ σχίσμα Λατίνων ἔσχεν ἀρχήν, ἐκ κενοδοξίας». Τέλος κολοβόν: «Ἰδού σοι τὰς Λατίνων διαφορὰς ἐξεθέμην ἐν σχήματι ᾄσματος».

4 (σ. 451 - 453). Χρονικὸν «περὶ τῆς σατανικῆς αἱρέσεως τῶν κακοδόξων Ἀρμενίων. Ἀρχ. ἀκέφαλος: «αἵρεσιν, νῦν ἂν ἔλθοιεν ἐπ' ἐμοὶ πᾶσαι αἱ κατάραι καὶ ὁ τρόμος τοῦ Κάϊν». Τέλος «λέγοντες ὦ μεγάλοι σωτῆρες ἡμῶν, καὶ ὑπερασπισταὶ χαίρετε καὶ ζήσεσθε εἰς αἰῶνα».

Ἐν τέλει (σ. 455 - 456). «Σύνοψις τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇδε περιεχομένων» ἀτελής.

Ἐλλείπουσι πλὴν τῶν ἀνωτέρω σημειωθεισῶν σελίδων καὶ αἱ σελ. 447 - 450.

Ὁ κῶδιξ γέγραπται ἐπιμελῶς μιᾷ χειρί. — Στάχωσις νεωτέρα διὰ ναστοῦ χάρτου. Ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῇ 5 Ἀπριλίου 1916.

[28] 71.

Χάρτης *0,21×0,15.* ***Αἰῶνος.*** *XVIII (φ. 274).*

α') Κείμενον μετὰ ψυχαγωγικῆς παραφράσεως τῶν δε:

1 (φ. 17). «*Φωκυλίδου* ποίημα νουθετικὸν» ἤτοι αἱ γνωσταὶ «Φωκυ-

λίδου γνῶμαι» ἢ τὰ Ψευδοφωκυλίδεια. — Ἐν τέλει τούτου: «Τέλος καὶ τόδε εἴληφεν ἐν τῷ *αψπγ´ Μαρτίου λ´*».

2 (φ. 11α). «Πυθαγόρου χρυσᾶ ἔπη». Ἐν τέλει: «Τέλος τῶν τε Πυθαγόρου νομιζομένων ἐπῶν καὶ τοῦ Φιλολάου ὄντων».

3 (φ. 14β). «Σόλων Ἀθηναῖος νομοθέτης. Ἐκ τῶν *Σόλωνος ἐλεγειῶν* γνωμικά».

4 (φ. 18α). «Ὁμήρου Βατραχομυομαχία».

5 (φ. 33α). «*Γρηγορίου τοῦ θεολόγου* ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ *Περὶ τῶν καθ᾽ ἑαυτὸν* ἔπη· δι᾽ ὧν παροξύνει λεληθότως ἡμᾶς πρὸς τὸν ἐν Χριστῷ βίον». [Ἰδὲ Migne Patr. τ. 37 σ. 970-1017].

6 (φ. 60β). [Τοῦ αὐτοῦ]. «Παρθενίης *ἔπος*» ὁ *Παρθενίης ἔπαινος* [Migne Patr. τ. 37 σ. 521-573].

7 (φ. 84β). [Τοῦ αὐτοῦ]. «*Ὑποθῆκαι παρθένοις*. [Migne, Patr. τ. 37 σ. 573-632].

8 (φ. 123β). [Τοῦ αὐτοῦ]. «*Περὶ τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ῥόθου*» [ἐκ σφάλματος τοῦ γραφέως ἀντὶ *πόθου*. Πρβ. Migne Patr. τ. 37 σ. 1453].

9 (φ. 124β). [Τοῦ αὐτοῦ] «Θρηνητικὸν ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς» [Migne, Ἔνθ᾽ ἀνωτ. 1394].

10 (φ. 126β-228α). Ὁμήρου Ὀδυσσείας τὰ πρῶτα τέσσαρα στοιχεῖα (ΑΒΓΔ)· κείμενον μετὰ ψυχαγωγικῆς παραφράσεως.

β´) 11 (φ. 229α-253β). «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν Προγυμνασμάτων *Ἀφθονίου* εἰς κοινὴν γλῶσσαν.

Ἐν τέλει (φ. 253β) «Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα *αψπς´* Ἰουλίου κα´».

12 (φ. 255α-264β) «*Γεωργίου Διακόνου* πρωτεκδίκου καὶ δικαιοφύλακος τοῦ *Παχυμέρους* ἐπιτομὴ τῆς Ἀριστοτέλους Λογικῆς». [Πρβλ. Κρουμβάχερ-Σωτηριάδου Βυζ. Λογοτ. τ. Α´ σ. 586].

13 (φ. 265α-268β). «Περὶ ἔτους, μηνῶν, ἡμερῶν, καὶ ἰνδικτιῶνος παρὰ *Σεβαστοῦ, ἱερέως*, καὶ οἰκονόμου *Καστορίας* χαριζομένου τοῖς ἰδίοις φοιτηταῖς ἐρανισθέντα τε καὶ αὐτοσχεδίως προστεθέντα». [Περὶ τοῦ *Σεβαστοῦ Λεοντιάδου* καὶ τοῦ ἐκδεδομένου ἔργου τούτου ἰδὲ Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. 481-2].

14 (φ. 269α-272β). «*Μάρκου* τοῦ ἁγιωτάτου μητροπολίτου *Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ* ἐπιστολὴ πρὸς Ἰσίδωρον ἱερομόναχον, περὶ ὅρων ζωῆς αἰτήσαντα». [Migne Patr. τ. 161 σ. 1193].

15 (φ. 273α-274α). «Τῷ θεοφιλεστάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ κυρίῳ *Παχωμίῳ Δοξαρᾷ* τῇ προνοίᾳ Θεοῦ ἐπισκόπῳ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ἡμετέρῳ ἐν Χριστῷ πατρὶ σεβασμιωτάτῳ τὴν ὀφειλομένην αἰδὼ καὶ εὐπείθειαν». Ἀρχ. «Τῶν μὲν ἐξωτέρων καὶ φανερῶν ἡμῶν παθῶν». Τέλος «θεαρέστως ὀρθοτομοῦντα: ἀμήν. Ἐν Λωνδώνῃ τῇ τῆς Ἀγγλοβρετανίας μητροπόλει γαμηλιῶνος κδ´ λήγοντος· ἔτει *αχκδ´*: ὁ σὸς ἐν Χ(ριστ)ῷ *Νικόδημος* ἱερομόναχος ὁ Μεταξᾶς. [Περὶ τούτου ἰδὲ Σάθα Νεοελλ. Φιλ. σ. 274 κἑ. καὶ Παρανίκα Σχεδίασμα σ. 22 σημ. 4].

Ἐν φ. 1α ὁ κάτοχος τοῦ κώδικος γράφει «Τῇ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικῇ [ἀπεσχίσθη τὸ ὑπόλοιπον] 24 ἀπριλ. 1894 Μ. Ε. Μιχαλόπουλος».

Στάχωσις εὐτελὴς διὰ ναστοῦ χάρτου περιβεβλημένου ἁπλῇ βύρσῃ. Ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῇ 5 Ἀπριλίου 1916.

[29] **72**.

***Χάρτης** 0,23×0,17. **Αἰῶνος** XVIII (σ. 378).*

Κείμενα μετὰ ψυχαγωγίας ὑπὸ ἀδήλου. § Α´ (σελ. 1-281) Κανόνων δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν μελῳδῶν *Κοσμᾶ, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*, Ἰωάννου μοναχοῦ, καὶ Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ:

1 (σ. 1). «Ὁ κανὼν τῆς ὑψώσεως τοῦ σταυροῦ· ποίημα τοῦ κυρίου *Κοσμᾶ*». — 2 (σ. 20). Ὁ κανὼν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ.. Χριστοῦ. ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἑτέρου ἰαμβικοῦ τοῦ ἁγίου *Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*. — 3 (σ. 52). Τῶν Θεοφανείων τοῦ *Κοσμᾶ* μετὰ τοῦ ἑτέρου ἰαμβικοῦ τοῦ ἁγίου *Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*. — 4 (σ. 86). Τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ *Κοσμᾶ*. — 5 (σ. 101). Τῶν Βαΐων τοῦ *αὐτοῦ*. — 6 (σ. 130. Τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Πέμπτης τοῦ *αὐτοῦ*. — 7 (σ. 149). Τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Σαββάτου τοῦ *αὐτοῦ*. — 8 (σ. 164). Τῆς Ἁγίας Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ὑπὸ *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*. — 9 (σ. 174). Τῆς νέας Κυριακῆς τοῦ Ἀντίπασχα ὑπὸ *Ἰωάννου μοναχοῦ*. — 10 (σ. 188). Τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου ὑπὸ *Ἰωάννου μοναχοῦ*. — 11 (σ. 202). Τῆς Πεντηκοστῆς ὑπὸ *Κοσμᾶ* μοναχοῦ, μετὰ ἑτέρου κανόνος ἰαμβικοῦ τοῦ *Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ*. — 12 (σ. 229). Τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ὑπὸ *Κοσμᾶ*. — 13 (σ. 256). Τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ *αὐτοῦ* μετὰ τοῦ ἑτέρου κανόνος *Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*.

§ Β´. 14 (σ. 283). Κείμενον μετὰ ψυχαγωγίας δύο λόγων *Βασιλείου τοῦ Μεγάλου*, ἤτοι «Τοῦ αὐτοῦ *[Βασιλείου τοῦ Μεγάλου]* ὁμιλία εἰς τὸ Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω». [Migne, Patr. τ. 31 σ. 261].

15 (σ. 331). «*Τοῦ αὐτοῦ* Ὁμιλία εἰς τὸ Πρόσεχε σεαυτῷ». Τέλος κολοβὸν «εἰς ὁρμὰς ἀκρατεῖς» [ἔδ. 7. Migne, Patr. τ. 31 σ. 215].

Ἡ στάχωσις τοῦ κώδικος ἐξέπεσε. Τὰ τελευταῖα φύλλα ἐφθαρμένα ἐξ ὑγρασίας. Ἡ ἀρίθμησις τοῦ κώδικος ἦν μέχρι τῆς 140 σελίδος, παραλειφθεισῶν δύο σελίδων μεταξὺ τῶν 37 καὶ 38.

Ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῇ 5 Ἀπριλίου 1916.

[30] **73.**

Χάρτης *0,20 ½ × 0,15 ½.* ***Αἰῶνος*** *XVIII (φ. 200).*

1 (φ. 1-149). Κείμενον καὶ ψυχαγωγία ἐκκλησιαστικῶν κανόνων. α΄. «Κανὼν εἰς τὴν *Χριστοῦ γέννησιν*· ποίημα τοῦ κυρίου Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου». Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ μελῳδοῦ Κοσμᾶ: — β΄ (φ. $16^{β}$) «Εἰς τὰ *ἅγια Φῶτα*». — γ΄ (φ. $31^{α}$) «Τῶν βαΐων». — δ΄ (φ. $39^{α}$) «Τῆς Ὑπαπαντῆς». — ε΄ (φ. $47^{α}$) «Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ δευτέρᾳ». — ϛ΄ (φ. $49^{β}$) «Κανὼν διῴδιος· τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Τρίτῃ». — ζ΄ (φ. $51^{α}$) «Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Τετάρτῃ». — η΄ (φ. $55^{α}$) «Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Πέμπτῃ». — θ΄ (φ. $63^{α}$) «Κανὼν τριῴδιος τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ». — ι΄ (φ. $66^{β}$) «Κανὼν τῷ ἁγίῳ καὶ μεγάλῳ Σαββάτῳ, ποίημα *Μάρκου* μοναχοῦ, ἐπισκόπου Ἰδροῦντος ἕως $ϛ^{ης}$ ᾠδῆς, αἱ δ᾽ ἐφ᾽ ἑξῆς ποίημα κυρίου *Κοσμᾶ*». — ια΄ (φ. $75^{α}$) «Κανὼν τῇ ἁγίᾳ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, ποίημα τοῦ κυρίου *Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ*». — ιβ΄ (φ. $81^{β}$) «Κανὼν τῇ Κυριακῇ τοῦ ἀντίπασχα ἤτοι ἡ ψιλάφησις τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ ποίημα *Ἰωάννου* μοναχοῦ». Ἀρχ. «Ἄσωμεν πάντες λαοί, τῷ ἐκ πικρᾶς δουλείας, Φαραὼ τὸν Ἰσραὴλ ἀπαλλάξαντι». — ιγ΄ (φ. $84^{α}$) «Κανὼν τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ.. ποίημα τοῦ κυρίου *Κοσμᾶ*». — ιδ΄ (φ. $97^{α}$) «Κανὼν εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ποίημα *Ἰωάννου* μοναχοῦ». — ιε΄ (φ. $105^{α}$) «Κανὼν εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ποίημα *Κοσμᾶ* μοναχοῦ». — ιϛ΄ (φ. $119^{α}$) «Κανὼν εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ σωτῆρος... ποίημα κυρίου *Κοσμᾶ*». — ιζ΄ (φ. $133^{β}$) «Κανὼν τῆς *κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου* ποίημα τοῦ κυρίου *Κοσμᾶ*».

2 (φ. $150^{α}$ - $193^{α}$). «*Ἐπιστολαὶ* τοῦ ἐν ἁγίοις π(ατ)ρὸς ἡμῶν *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*». Κείμενον καὶ ψυχαγωγία. α΄ «*Κεκλευσίῳ* ἄρχοντι» [γρ. Κελευσίῳ]. Ἀρχ. «Ἐπηδή μοι». [Migne τόμ. 37 σ. 209].—β΄ «*Τῷ Νικοβούλῳ*» Ἀρχ. «Ἀεὶ προτιμήσας». [Migne τόμ. 37, σ. 102]. — γ΄ «Τῷ αὐτῷ». Ἀρχ. «Τὸ λακωνίζειν» [Migne τόμ. 37, σ. 109].— δ΄ «Πρὸς τὸν Μέγαν Βασίλειον» Ἀρχ. «Τοῦ πληρωθῆναί σου ἐπίταγμα» [Migne, ἔνθ᾽ ἀν. σ. 120 — ε΄ [τοῦ *αὐτοῦ*] Ἀρχή. «Ἐψευσάμην ὁμολογῶ» Migne, ἐνθ᾽ ἀν. 21. — ϛ΄ «*Τῷ αὐτῷ*». Ἀρχ. «Οὐ φέρω τὴν Τιβερινὴν [Migne, ἔνθ. ἀν. σ. 22]. — ζ΄ «*Τῷ αὐτῷ*» Ἀρχ. «Σὺ μὲν σκῶπτε». [Migne, ἔνθ. ἀν. σ. 24].— η΄ «*Τῷ αὐτῷ*». Ἀρχ. «Ἐπειδὴ οὐ φέρεις». — θ΄ «Τῷ *μεγάλῳ Βασιλείῳ*». Ἀρχ. «Ἃ μὲν πρότερον». — ι΄ «*Τῷ αὐτῷ*». Ἀρχ. «Πῶς ἐπιφυλλὶς» [Migne, ἔνθ᾽ ἀ. σ. 96].— «*Τῷ αὐτῷ*» Ἀρχ. Ἐπαινῶ σου τῆς ἐπιστολῆς. — ιβ΄ «*Ἀμφιλοχίῳ*». Ἀρχ. «Ἄρτους μὲν οὐκ ᾐτήσαμεν». — ιγ΄ «*Τῷ αὐτῷ*» Ἀρχ. «Ὡς μικρολόγως» — ιδ΄ «*Βοσπορίῳ*». Ἀρχ. «Ἐνόμιζον μὲν». — ιε΄ «*Τῷ αὐτῷ*». Ἀρχ. «Δὶς ἤδη τοῦτο». — ιϛ΄ *Καισαρίῳ* τῷ ἰδίῳ ἀδελφῷ. Ἀρχ. «Οὐδὲ οἱ φόβοι». [Migne, ἔνθ᾽ ἀ. σ. 53]. ιε΄ [Τῷ αὐτῷ]. Ἀρχ. «Ἱκανῶς ἠρυθριάσαμεν». [Migne, ἔνθ᾽ ἀ. σ. 32]. ιϛ΄ «*Σωφρονίῳ ὑπάρχῳ*. Τούτου τὴν βοήθειαν ἐπιζητεῖ ὁ θεολόγος κατὰ τῶν διαρπασάντων τὰ τοῦ Καισαρίου μικρῷ ἔμπροσθεν τεθνηκότος». Ἀρχ. «Ὁρᾷς οἷα» [Migne, ἔνθ᾽ ἀν. σ. 64]. ιζ΄ (φ. $176^{α}$). [Τῷ Βασιλείῳ]. Ἀρχ. «καιρὸς εὐβουλίας» [Migne, ἔνθ᾽ ἀν. σ. 53]. ιη΄ «Πρὸς εὐσέβιον ἐπίσκοπον Καισαρίας». Ἀρχ. «Ἐπειδὴ πρὸς ἄνδρα». ιθ΄ «Τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ». Ἀρχ. «Μὴ θαυμάσῃς». κ΄ «Πρὸς τοὺς ἐν Καισαρείᾳ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς» Ἀρχ. «Εἰμὶ μὲν ποιμήν». κα΄ «*Τοῖς ἐπισκόποις* ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἑαυτοῦ πατρός». κβ΄ «Τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ». Ἀρχ. «Ἐπειδή σε τεθέντα». κγ΄ «Τῷ αὐτῷ» Ἀρχ. «Πυνθάνομαί σε». κδ΄ [Τῷ αὐτῷ]. Ἀρχ. «Ἐγώ σε καὶ βίου». [Migne, ἔνθ᾽ ἀ. σ. 113].

3 (φ. $194^{α}$ - 200). *Ἀδήλου σάτιρα κατὰ μεθύσων* ἐκ στίχων 335. Ἀρχ.

«Θ[ε]έ μου δός μου δάκρυα, ποτάμια νὰ χύσω,
τὸν μεθυσμένον ἄν[θρωπ]ον, νὰ κλαύσω νὰ θρηνήσω,
δός μου ὀλίγην σύνεσιν ὁποῦ νὰ ἐννοήσω,
καὶ εἰς αὐτὸν τὸν δυστυχῆ πρεπόντως νὰ λαλήσω,
δός μου καὶ ἕνα βοηθόν, διὰ νὰ βοηθήσῃ,
ὁποῦ νὰ εἶναι ἄξιος, τοῦτον νὰ ταλανίσῃ» ...

Ἐν φ. $81^{α}$ «χειρὶ τοῦ ἀντιγραφέως «Τέλος τοῦ κανόνος τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τελειώσαντος *ἐν ἔτει 1794 Ἰανουαρίου 19* ἔσται αὐτῷ δόξα».

Ἐν φ. $118^{α}$ χειρὶ τοῦ γράψαντος τὸν κώδικα ἐν ὑστέρᾳ προσθήκῃ «*Σπύρου Παπαδημητροπούλου* ἐκ κώμης Πιάνου γράφω».

Ἐν φ. $149^{α}$ χειρὶ νεωτέρᾳ «*1820: Ὀκτωβρίου 20:* τέλος τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν κανόνων· οἵτινες ἐγράφησαν ψηχαγογηθέντες καὶ ἐξηγηθέντες παρ᾽ ἐμοῦ *Δαβὶδ Ἰωαννίδου Κυπρίου καὶ ἐκ Κωμοχωρίου Κισσονέργης*».

Στάχωσις πρόχειρος ἄτεχνος ἐκ φύλλων ἐντύπων καὶ ναστοῦ χάρτου συγκεκολλημένων μετὰ ῥαχιαίας περγαμηνῆς.

Ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῇ 5 Ἀπρ. 1916 παρὰ τοῦ κ. Μ. Γεδεών.

(Ἕπεται συνέχεια).

Δ. Μ. ΣΑΡΡΟΣ

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΡΟΓΗΡΟΥ DE LLURIA

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΒΕΝΕΤΙΚΗΝ ΓΕΡΟΥΣΙΑΝ

25 Ἰουλίου 1365, γ' Ἰνδικτιῶνος.

Οἱ Βενετοὶ κατέχοντες τὴν Εὔβοιαν, εἶχον παύσει ἀπὸ πολλοῦ νὰ φοβῶνται τοὺς Καταλωνίους, οἵτινες εἶχον παραμελήσει τὰς ἐν Θεσσαλίᾳ κατακτήσεις των. Ἔκτοτε αἱ σχέσεις Βενετῶν καὶ Καταλωνίων ὑπῆρξαν φιλικαί, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ τελευταῖοι κατὰ τὸν πόλεμον μεταξὺ Βενετῶν καὶ Γενουαίων (1350 - 1353), νὰ βοηθήσουν τοὺς Βενετοὺς ἐν Ὠρεῷ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν, ψιλῷ ὀνόματι τοιοῦτοι, διεδέχοντο ἀλλήλους, χωρὶς οὐδέποτε νὰ ἐπισκεφθῶσι τὰ δουκᾶτά των. Τῷ 1355 ὁ διάδοχος τοῦ Φρειδερίκου, μαρκίων τοῦ Ρανδάτσου Φρειδερίκος, ἐγένετο βασιλεὺς τῆς Σικελίας, ὑπὸ τὸ ὄνομα Φρειδερίκος Γ'. Οὕτω τὰ Ἑλληνικὰ δουκᾶτα Ἀθηνῶν καὶ Ν. Πατρῶν προσηρτήθησαν εἰς τὸ στέμμα τῆς Σικελίας.

Ὁ νέος δοὺξ καὶ βασιλεὺς ἔπαυσεν ἀμέσως τὸν Ραμὼν Μπερνάρδον, γενικὸν ἐπίτροπον τῶν Δουκάτων, κατ' ἀπαίτησιν πρεσβείας τῶν κατοίκων, ἥτις εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὸν προκάτοχον αὐτοῦ. Διὰ τῆς πρεσβείας ταύτης οἱ κάτοικοι προέτεινον ὡς ὑποψηφίους τοῦ ἀξιώματος ἐκείνου τὸν Ὀρλάνδον τῆς Ἀραγωνίας, νόθον γόνον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σικελίας, ἢ τὸν ἕτερον τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλφόνσου Φαδρίγου, τὸν Ἰάκωβον ἢ τὸν Ἰωάννην.

Ὁ βασιλεύς, εἰσακούσας τοὺς ἀναφερομένους, διώρισε γενικὸν ἐπίτροπον τὸν Ἰάκωβον Φαδρίγον.

Ὁ Ἰάκωβος οὗτος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις κατέστειλε τὴν στάσιν τοῦ κληρονομικοῦ πρωτοστάτορος Ermengol de Novelles, τοῦ τιμωρηθέντος διὰ καθαιρέσεως (1363 περίπου) ἀπὸ τοῦ ἀξιώματός του, τὸ ὁποῖον διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ καθαιρεθέντος ὁ Ρογῆρος de Lluria, ὅτε αἱ ἐξουσίαι πρωτοστάτορος καὶ γενικοῦ ἐπιτρόπου συνεχωνεύθησαν.

Ὁ Ρογῆρος ἦτο συγγενὴς καὶ ὁμώνυμος τοῦ μεγάλου ναυάρχου, ὁ ὁποῖος, τελευτῶντος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, εἶχε λεηλατήσει τὸν Μορέαν. Οὗτος τῷ 1361 διεδέχθη τὸν γενικὸν ἐπίτροπον τῶν δουκάτων Ματθαῖον Μογκάδαν ἢ Montecateno, ὅστις πάλιν εἶχε διαδεχθῆ τῷ 1359 τὸν Κονσάλβον Ξιμένες, διάδοχον τοῦ Ἰακώβου Φαδρίγου, ὅστις δὲν διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀρχὴν ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐχθρῶν τοὺς ὁποίους εἶχεν εἰς τὴν αὐλήν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ.

Ὁ οἶκος Lluria εἶχεν ἀποκτήσει δύναμιν ἐν Θήβαις, ὅπου ὁ μὲν ἀδελφὸς τοῦ Ρογήρου ὑπῆρξε διοικητής, αὐτὸς δὲ εἶχε λάβει παραχωρήσεις παρὰ τῶν αὐθεντῶν Ρανδάτσου καὶ ἦτο πρωτοστάτωρ.

Ὁ Ρογῆρος, ἕνεκα διαφόρων λόγων, κυρίως ὅμως λόγῳ τῆς ἀντιδράσεως, τὴν ὁποίαν ἐνήργει κατ' αὐτοῦ ἀντίθετος φατρία, ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς Βενετοὺς τῆς Εὐβοίας. Τότε, κατὰ παλαιὰν συνήθειαν τῶν Καταλωνίων, συνέπραξε μὲ τοὺς Τούρκους, οἵτινες εἶχον ἤδη μεταφέρει ἐκ Προύσης τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ἐπωφθαλμίων ἤδη τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Τοῦρκοι προθύμως ἔδραμον εἰς βοήθειαν καὶ κατέλαβον τὰς Θήβας, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Καταλωνικοῦ δουκάτου (1363). Ἀμέσως τότε ἀπεστάλη πρεσβεία πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν ἀρχιεπίσκοπον, ὅπως ὑποβάλῃ παράπονα. Ὁ Φρειδερίκος Γ' εἰσήκουσε τὰ παράπονα καὶ διώρισεν ἐκ νέου γενικὸν ἐπίτροπον τὸν Μογκάδαν, ὁ δὲ Πάπας Οὐρβανὸς Ε' συνεβούλευσε τὸν Ρογῆρον καὶ τὸν ἀδελφόν του, ὅπως συμμαχήσωσι μετὰ τῶν χριστιανῶν Λομβαρδῶν, Βενετῶν καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχαΐας, διὰ νὰ προληφθῇ ἡ μελετωμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰσβολὴ εἰς Μορέαν.

Πράγματι αἱ προσπάθειαι τοῦ Βαλθέρου de Lor, βαΐλου Ἀχαΐας, τῶν Γάλλων βαρώνων, τοῦ δεσπότου Μανουήλ, τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τῶν Βενετῶν, κατώρθωσαν τὴν ἕνωσιν, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὁ ἐμπρησμὸς τοῦ Τουρκικοῦ στόλου παρὰ τὴν ἀκτὴν τῶν Μεγάρων. Διὰ τῆς ἡνωμένης ταύτης ἐνεργείας ἐσώθη ἡ Πελοπόννησος.

Τὸ δουκᾶτον ὅμως τῶν Ἀθηνῶν, εὑρίσκετο ἐν ἀναρχίᾳ, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ δουκὸς καὶ τοῦ νεοδιορισθέντος γενικοῦ ἐπιτρόπου Μογκάδα, ἐκυβέρνων δὲ τοῦτο οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ Καταλώνιοι ἄρχοντες.

Τῷ 1365 ἀποθανόντος τοῦ Φαδρίγου, φαίνεται ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὁ Ρογῆρος de Lluria ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ πρωτοστάτορος καὶ γενικοῦ ἐπιτρόπου, ὡς τοιοῦτος δὲ διεπραγματεύθη μετὰ τῶν Βενετῶν τὴν ἀνανέωσιν τῆς συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς ἑταιρείας [1].

Ἡ πρεσβεία τοῦ Ρογήρου de Lluria, δι' ἧς ζητεῖται ἡ ἀνανέωσις τῆς συνθήκης εἰρήνης μετὰ τῶν Βενετῶν, οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη· νομίζω λοιπὸν ὅτι ἡ δημοσίευσις αὐτῆς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ καὶ ἐν περιλήψει Ἑλληνικῇ θὰ συντελέσῃ κατά τι πρὸς κατανόησιν τῆς καταστάσεως τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν τῷ 1365, τελοῦντος ἀκόμη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Καταλωνίων.

Ἐκ τῆς συνθήκης ταύτης ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Καταλώνιοι

---

[1] Τὰ ἀνωτέρω ἠρανίσθην ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας τοῦ σοφοῦ μεσαιωνοδίφου Γουλιέλμου Μίλλερ, κατὰ μετάφρασιν τοῦ ἀειμνήστου Σπυρίδωνος Λάμπρου.

κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον ἤδη ἐπὶ τοσοῦτον ἀδυνατήσει, ὥστε τὰ παράπονα αὐτῶν νὰ μὴ λαμβάνωνται σχεδὸν ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

Ὡς γνωστόν, πρὸ τῆς παρελεύσεως εἰκοσιπενταετίας, ἡ Καταλωνικὴ κυριαρχία κατελύθη διὰ παντός.

Περίληψις τῆς Πρεσβείας.

25 Ἰουλίου, 3ης Ἰνδικτιῶνος, τοῦ ἔτους 1365.

Ἄρθρον 1ον. Ζητεῖται ἡ ἐκ νέου ἐπικύρωσις τῆς εἰκοσαετοῦς εἰρήνης καὶ ἀνακωχῆς, τῆς γενομένης μεταξὺ τοῦ εὐγενοῦς σὲρ Νικολάου Πιζάνη, τότε γενικοῦ καπετάνου [1] θαλάσσης καὶ τῆς κοινότητος Ἀθηνῶν.

Ἀπαντᾶται: Ὡς γνωστὸν μετὰ τὴν ἐν λόγῳ ἀνακωχήν, ἄλλαι ἀνακωχαὶ ἐγένοντο καὶ ὑπεγράφησαν μεταξὺ τῶν Βενετῶν βαΐλων Εὐβοίας καὶ τῆς ἐν λόγῳ κοινότητος, τὰς ὁποίας αὕτη ἠθέτησε παραβᾶσα τοὺς ὅρους αὐτῶν. Διὰ ταῦτα ἡ πρώτη ἀνακωχὴ κατέστη ἄκυρος καὶ διερρηγμένη, ἕνεκα δὲ τούτου ἡ Βενετία δέχεται ὅπως ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ βαΐλου Εὐβοίας μετὰ τῆς κοινότητος Ἀθηνῶν ἀνακωχὴ εἶναι διαρκείας δύο ἐτῶν.

Ἄρθρον 2ον, 3ον καὶ 4ον. Διὰ τῶν ἄρθρων τούτων κατηγορεῖται ὁ Πέτρος Γραδόνικος, τέως βάϊλος Εὐβοίας, ὅτι ἠθέτησε τὰς συνθήκας καὶ τὴν ἀνακωχήν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑπογράψει μετὰ τῆς κοινότητος Ἀθηνῶν, καὶ ὅτι κηρύξας κατ' αὐτῆς πόλεμον, ἐπροξένησε πολλὰς ζημίας καὶ προσέβαλεν αὐτήν, παρὰ πᾶν δίκαιον, ἐν ᾧ ἡ κοινότης εἶχεν ἀποστείλει πρεσβευτάς, ὅπως διαπραγματευθῶσι φιλίαν. Ζητεῖται νὰ ἀποζημιωθῇ ἡ κοινότης διὰ τὰς ζημίας δι' 6000 ὑπερπύρων, λαμβανομένων ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ τέως τούτου βαΐλου.

Ἀπαντᾶται ὅτι ἡ Βενετία διεφωτίσθη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, τόσον ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ βαΐλου Εὐβοίας, ὅσον καὶ παρ' ἄλλων ἀξιοπίστων προσώπων, ὅτι ὅσα ὁ εἰρημένος βάϊλος ἔπραξε, δικαίως ἔπραξε, διότι ἡ ἐν λόγῳ κοινότης Ἀθηνῶν διέρρηξε πρώτη τὴν ἀνακωχήν, μὴ θελήσασα νὰ τηρήσῃ τὰ ἐν αὐτῇ ἀναγραφόμενα, προξενήσασα οὕτω πολλὰς ζημίας καὶ ἀδίκως συμπεριφερθεῖσα πρός τε τὸν βάϊλον καὶ τοὺς Βενετοὺς πολίτας Εὐβοίας. Ἕνεκα τούτου δὲν ἀνέχεται ἡ Βενετία νὰ ὑποβληθῇ εἰς πρόστιμον ὁ βάϊλος οὔτε νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν κοινότητα τὰς γενομένας ζημίας.

Διὰ τοῦ 5ου ἄρθρου, δι' οὗ παραπονεῖται ἡ κοινότης ὅτι ὁ εἰρημένος βάϊλος ἀπηλευθέρωσε πολλοὺς δουλοπαροίκους ἀνήκοντας εἰς αὐτὴν καὶ τοῖς

[1] Γενικὸς καπετᾶνος θαλάσσης (Capitan General da mar) τίτλος τοῦ ἀρχιναυάρχου τῆς Μεσογείου τῶν Βενετῶν, ἐν καιρῷ πολέμου. Ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιναυάρχου ἐν καιρῷ εἰρήνης ἦτο Provveditor General da mar.

παρεχώρησε προνόμια, ζητεῖται ὅπως διαταχθῇ ὁ σὲρ Δομίνικος Μιχαήλ, Βενετὸς βάϊλος Εὐβοίας, νὰ εἰσακούσῃ τὰ δίκαια τῆς κοινότητος καὶ ἐνεργήσῃ δικαίως ὡς πρὸς τοὺς ἐν λόγῳ δουλοπαροίκους, ἐπιστρέφων εἰς τὴν κοινότητα τοὺς φυγάδας αὐτούς, ὅθεν δήποτε καὶ ἂν κατέφυγον εἰς τὴν νῆσον.

Ἀπαντᾶται ὅτι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἡ Βενετικὴ Γερουσία δὲν δύναται νὰ ἀπαντήσῃ, ὡς μὴ ἐπαρκῶς πληροφορημένη. Ἡ κοινότης Ἀθηνῶν ὅμως δύναται νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν βάϊλον Εὐβοίας, ὅστις ἤθελεν ἐνεργήσει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅ,τι ἡ δικαιοσύνη ὑπαγορεύει.

Ἐπὶ τοῦ 6ου ἄρθρου διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖται ὅπως ἡ κοινότης Ἀθηνῶν ἀπαλλαγῇ τῆς καταβολῆς τῶν δύο χιλιάδων φλωρίων, εἰς τὴν ὁποίαν τὴν κατεδίκασεν ὁ σὲρ Δομίνικος Μιχαήλ, βάϊλος Εὐβοίας, δι' ἀποζημίωσιν περιουσίας τοῦ ποτὲ Πέτρου Μπερνάρδου, Βενετοῦ ἐμπόρου ἀποβιώσαντος ἐν Βοστίτζῃ, ἀπαντᾶται ὅτι, καθὰ προκύπτει ἐκ τῶν μεταβιβασθεισῶν εἰς Βενετίαν μαρτυριῶν καὶ ἀποδείξεων ὑπὸ τοῦ βαΐλου Εὐβοίας, ὁ Ρογῆρος de Lluria, ἤτοι ἡ κοινότης Ἀθηνῶν, ὀφείλει νὰ πληρώσῃ τὰς δύο χιλιάδας φλωρία.

Εἰς τὸ 7ον ἄρθρον, δι' οὗ ζητεῖται ὑπὸ τῆς κοινότητος ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου της διὰ θαλάσσης, καὶ εἰς τὸ 8ον, δι' οὗ ἐπίσης ζητεῖται ὅπως ὁ μοῦστος τῆς κοινότητος μὴ διατιμᾶται, ἀλλὰ πωλῆται ἐλευθέρως εἰς οἵαν δήποτε τιμὴν ἤθελεν ἡ κοινότης, ἀπαντᾶται, ὅτι περὶ τῶν ζητημάτων τούτων οὐδεμίαν ἔχει πληροφορίαν ἡ Βενετικὴ Γερουσία, ἕνεκα τούτου οὐδεμία δύναται νὰ δοθῇ ἀπάντησις. Ἡ κοινότης ὅμως δύναται νὰ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν βάϊλον Εὐβοίας, διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι, ἐὰν ὑπὸ τῆς κοινότητος Ἀθηνῶν ἐτηροῦντο, ὅσα ὤφειλεν αὕτη νὰ τηρήσῃ, ὁ βάϊλος Εὐβοίας θὰ ἐνήργει συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὸ πρέπον.

Εἰς τὸ 9ον ἄρθρον καὶ τελευταῖον, δι' οὗ ζητεῖται, ὅπως δύναται ἡ κοινότης Ἀθηνῶν ἰδίαις δαπάναις νὰ ἐξοπλίζῃ στόλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν της, ἐπιθετικῶς καὶ ἀμυντικῶς, ἀπαντᾶται ὅτι ἡ Βενετία κατ' οὐδένα λόγον συναινεῖ, διότι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ τηρῆται ἀπαραβίαστος ἡ παρὰ τοῦ βαΐλου Εὐβοίας γενομένη ἄλλοτε ἀνακωχή.

ΕΓΓΡΑΦΑ

Senato Secreta. Deliberazioni. Misti. Registro 31. fo 104to.

MCCCLXV Indictionis tertiae. Die XXV mensis Julii.

Capta

Quod respondeatur isti nuntio et Ambaxatori Rugerii de Luria mareschalchi et vicarii generalis universitatis Ducatus Athenarum super capitulis porrectis dominio in hunc modum, videlicet:

1° Primo. Super primo capitulo per quod petit, quod littere sue

dominio transmisse, per nos admittantur, in quibus petit, quedam pax et treugua, duratura usque ad annos viginti, facta per virum nobilem Nicolao Pisani, tunc nostrum Capitaneum Generalem maris, cum dicta universitate Athenarum, confirmetur.

Respondeatur, et pro ut est notum post dictam treuguam, alie treugue facte et firmate fuerint, inter baiulos nostros Nigropontis et dictam universitatem, et quod illi de dicta universitate ut clare fuit habitum, fregerunt pacta nec observaverint id quod debebant, ex quo dicta prima treugua irrita[1] et cassa est. Et propterea nostre intentioni est, quod treugue nuper facte per baiulum nostrum Nigropontis cum dicta universitate, durature usque ad duos annos observetur.

2°, 3°, 4° Super secundo, autem tertio, et quarto capitulo unius materie, contentis etiam in dictis litteris, per dictam universitatem, nobis transmissis, in quibus dicta universitas grave conqueritur, quod vir nobilis Petrus Gradonico, olim noster baiulus Nigropontis, ante tempus debitum fregit treugas et pacta que fecerat cum dicta universitate et guerram movit contra eam, multa damna et iniurias eidem faciendo contra deum et justitiam, non obstante quod suos ambaxatores miserat ad eundem baiulum, pro concordio fiendo. Et quod damna predicta sibi restituantur et solvantur de bonis olim dicti baiuli. Que damna adstendunt ad summam yperp. VI mille ut dicunt.

Respondeatur quod clare habemus, tamen per litteras alias nobis missas per dictum baiulum, quam per alios fide dignos, quod id quod dictus ser Petrus fecit, iuridice fecit, et quod dicta universitas fregit primo ipsas treuguas, nec contenta in eis voluit observare, et multas iniurias et damna fecit, dicto baiuli et civibus nostris Nigropontis. Et propterea non habemus, quod dictus ser Petrus nec bona alia, ad aliquam emendam vel restitutione damnorum datorum dicte universitati, aliquo modo teneantur.

5° Super quinto autem capitulo per quod petit, quod cum dictus ser Petrus multos villanos, dicte universitatis, affrancaverit et privilegiaverit, placeat nobis mandare, ser Dominico Michael nostro Baiulo Nigropontis, quod audiat jura dicte universitatis, et faciat super dictis villanis, id quid sit iustum, et quod mandemus eidem quod debeat dicte universitati dare villanos suos fugitivos, ubicumque reperiantur in insula.

Respondeatur, quod, de hoc male sumus informati. Et quod

[1] Ἄκυρος.

propterea, dicta universitas potest reccurrere ad dictum baiulum quia sumus certi quod faciet superinde, id quod justitia sua debit.

6° Super sexto autem capitulo, in quo petit, quod ipsa universitas absolvatur a petitione quam sibi fecit ser Dominicus Michael noster Baiulus Nigropontis, de duobus millibus florenis, ob satisfactione bonorum condam Petri de Bernardo, mercatoris Venetiis, mortuus ad Vostizam.

Respondeatur, quod examinati per nos dicti facti, et testificationes et probationes superinde, per nostrum baiulum Nigropontis nobis transmisse, habemus clare, quod dictus Rugerius de Luria, seu dicta universitas teneatur ad solutione et restitutione dictorum II mille florenorum.

7° Super septimo autem per quod petit, quod possit sua victualia libere vendere cuicumque persone et per mare facere navigari etc. et super octavo per quod petit, quod super vino suo musto pretium non ponatur; ymo quod valeat eum vendere pretio quo voluerit.

Respondeatur quod de hiis nullam habemus informationem, et propterea super ipsis aliud non responderemus, sed quod dicta universitas potest se reducere, ad dictum baiulum, quia non dubitamus quod si per dictam universitatem observabitur, quod debebitur, in hiis et aliis faciet sicut fuerit iustum et conveniens.

9° Super nono vero et ultimo capitulo per quod petit, quod suis expensis, possit in mari armare contra suos inimicos tamen ad offensionem quam ad deffensionem.

Respondeatur quod ad hoc nullo modo assentiremus, quia nostre intentioni, quod treugua predicta nuper facta per dictum nostrum Baiulum cum dicta universitate, inviolabiliter observetur.

De parte alii
De non 0
Non sinceri 8.

Nota quod facta fuit responsio per dominium dicto Ambaxatori, et etiam copia responsionis missa fuit baiuli Nigropontis et consiliariis.

Η ΔΗΘΕΝ ΑΦΟΡΜΗ
Η ΠΡΟΚΑΛΕΣΑΣΑ ΤΗΝ ΑΠΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΟΥ 1363

Ὡς ἀφορμὴ τῆς γνωστῆς καὶ μεγάλης Κρητικῆς ἀποστασίας τοῦ 1363, τῶν εὐγενῶν ἀποίκων Βενετῶν κατὰ τῆς Βενετίας, ἥτις συνετάραξε τὰ θεμέλια τῆς Βενετικῆς ἐν Κρήτῃ κυριαρχίας, θεωρεῖται ἡ ἐπιβολὴ φόρων τινῶν.

Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην παραδέχονται ὅλοι οἱ Βενετοὶ ἱστορικοί, μηδενὸς ἐξαιρουμένου, καθὼς καὶ οἱ Βενετοὶ χρονογράφοι.

Μεγαλυτέραν σπουδαιότητα διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχουσιν οἱ σύγχρονοι χρονογράφοι Νικόλαος Τριβιζάνος καὶ Λαυρέννιος de Monacis. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος ἐχρημάτισε προνοητὴς ἐν Κρήτῃ ἀπὸ τοῦ 1365 μέχρι τοῦ 1367, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς καταστολῆς τῆς στάσεως. Ὁ Τριβιζάνος οὗτος ἐνήργησε μετὰ τῶν συναδέλφων του τὰς ἀνακρίσεις καὶ συνέλαβε καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς ἀδελφοὺς Καλλέργην καὶ τὸν Τίτον Βενιέρην, ἑπομένως ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ λεπτομερῶς τὰ διατρέξαντα ἐν Κρήτῃ.

Τὸ μέρος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Τριβιζάνου, τοῦ τόσον πολυτίμου διὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίοδον τῆς Κρητικῆς ἱστορίας, ἐδημοσιεύθη ἐν στενῇ περιλήψει, διὰ πρώτην φοράν, εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1928 [1].

Ὁ δὲ Λαυρέντιος de Monacis ἐχρημάτισε καγκελλάριος τῆς μείζονος καγκελλαρίας Κρήτης ἀπὸ τοῦ 1400, ἔγραψε δὲ τὸ χρονικόν του περὶ τὸ 1416. Ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, ὁ Monaci ὑπῆρξεν ἐνημερότατος τῶν Κρητικῶν ὑποθέσεων, διότι εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὸ ἀρχεῖον τῆς Κρήτης, τοῦ ὁποίου πρῶτος ἐποιήσατο χρῆσιν, πρὸς ἱστορικὴν συγγραφήν. Τὸ χρονικὸν τοῦ Monaci ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Rerum Italicarum scriptorum τοῦ Muratori, ὡς παράρτημα τοῦ 8ου τόμου, ἐπιμελείᾳ τοῦ σοφοῦ ἱστορικοῦ Φλαμινίου Κορνηλίου.

Ἡ γνώμη μου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, δηλαδὴ περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀποστασίας, διετυπώθη κατηγορηματικῶς ἐν τῷ προαναφερομένῳ ἄρθρῳ μου τοῦ ἡμερολογίου τῆς Μ. Ἑλλάδος τοῦ 1928 «Ἡ Κρητικὴ ἀποστασία τοῦ 1363». Ἐν τούτῳ συμπεραίνω ὅτι: «παρ' ὅλα τὰ πολυάριθμα δημοσιεύματα, τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδόλως ἐξηντλήθη, διότι παραμένουσιν εἰσέτι ἀνέκδοτα

[1] Σελ. 249 κέξ.

τὰ πλεῖστα τῶν διασωθέντων ἐγγράφων [1]. Διὰ τῆς μελέτης τούτων, θέλει ἐξαρθῆ, ἐξαντλουμένου τοῦ ζητήματος, ὄχι μόνον ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων Κρητῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτῶν ὑπεροχὴ ἀπέναντι τῶν Βενετῶν. Θέλει ἀποδειχθῆ δηλαδή, ὅτι ἡ ἀποστασία ἐκείνη τῶν Βενετῶν εὐγενῶν ἀποίκων, δὲν εἶχε μόνον καὶ πραγματικὸν ἐλατήριον τὴν ἐπιβολὴν τοῦ νέου φόρου, ἀλλ' ὅτι οἱ Ἕλληνες βαρέως φέροντες τὸν ξένον ζυγόν, πρὸ πάντων μετὰ τὴν ἐπαίσχυντον ἐκδίωξιν τῶν Φράγκων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, εὗρον κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν, ἕνεκα τῆς ἐπιβολῆς τῶν φόρων, ὅπως πείσωσι καὶ παρασύρωσι τοὺς Βενετοὺς ἀποίκους εἰς ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸς τοῦτο ὑπεσχέθησαν δῆθεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνεξάρτητον κυριαρχίαν τῆς νήσου, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου, πράγματι ὅμως ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας τοῦ κινήματος νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο καθίσταται φανερὸν καὶ ἐκ τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἠκολούθησαν. Οἱ εὐγενεῖς Βενετοί, ἅμα ὡς ἀντίκρυσαν τοὺς στρατιώτας τοῦ Βερμίου, παρεδόθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως, δειλιάσαντες καὶ ἐγκαταλείψαντες τὴν χώραν πρὸς λεηλασίαν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς μισθοφόρους. Οὕτω κατεστάλη ἀδόξως ἡ τοσοῦτον διατυμπανισθεῖσα ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἀποστασία, ἕνεκεν τῆς δειλίας, ἣν ἔδειξαν οἱ εὐγενεῖς Βενετοὶ ἀποστάται. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἀποστασία κατεστάλη, ἡ ἐπανάστασις ἐξηκολούθησε νὰ ὑποφώσκῃ εἰς τὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας των [2], ἐκήρυξαν ταύτην, ὡς παρουσιάσθη αὐτοῖς ἡ εὐκαιρία, ἀρχομένου τοῦ 1365, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν ἀδελφῶν Ἰωάννου καὶ Γεωργίου Καλλεργῶν. Πρὸς καταστολὴν ταύτης οἱ σκληροὶ Βενετοὶ μετεχειρίσθησαν ἀπάνθρωπα μέσα, ἐπυρπόλησαν χωρία, κατέστρεψαν κτήματα καὶ πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων ἐφόνευσαν, εἰς οὐδὲν ὅμως ἴσχυσαν τὰ μέσα ταῦτα, διότι ἡ ἐπανάστασις παρετείνετο ἐπιφόβως διὰ τοὺς Βενετούς, κατεστάλη δὲ τότε μόνον, ὅτε ἤρχισαν οἱ Βενετοὶ τὴν μετάκλησιν μισθοφόρων Τούρκων ἐκ Μ. Ἀσίας. Φόβος ἠνάγκασε καὶ τοὺς Κρῆτας νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀλλ' ὁ φόβος αὐτῶν ἦτο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος τοῦ φόβου τῶν Βενετῶν εὐγενῶν, διότι τὸ φάσμα νέας, ἴσως σκληροτέρας τυραννίας, ἠνάγκασε τοὺς Κρῆτας νὰ παραδοθῶσιν».

Ἐπίσης καὶ ὁ Β. Ψιλάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τῆς Κρήτης τὴν αὐτὴν περίπου γνώμην ἐκφράζει, ὅτι δηλαδὴ οἱ Βενετοὶ ἄποικοι ἐξελληνισθέντες σχεδὸν δι' ἐπιγαμιῶν καὶ ἄλλων σχέσεων ἐπηρεάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, ὡς πρὸς τὰ αἰσθήματα διὰ τὴν μητρόπολιν καὶ ἐξεδήλωσαν ταῦτα ἐμπράκτως, ὡς ἡ εὐκαιρία παρουσιάσθη.

[1] Τὰ libri secretorum Collegii τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου καὶ τὰ Libri bannorum τοῦ ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης.

[2] Ὅρα Romanin, Storia documentata di Venezia. Tom. III. σελ. 226 Β' ἐκδόσεως.

Ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ γράψω τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποστασίας ἐκείνης, ἥτις πρὸς τοῦτο ἔχει ἀνάγκην τῆς μελέτης τῶν δύο libri secretorum collegii, τῶν μόνων τὰ ὁποῖα διεσώθησαν ἐκ τῆς πολυτίμου ταύτης σειρᾶς καὶ τὰ ὁποῖα ἀποκλειστικῶς περιλαμβάνουσιν ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀποστασίαν ἐκείνην. Σκοπὸς τοῦ σημειώματος τούτου εἶναι νὰ δημοσιεύσω τὴν ἀπόφασιν τῆς Βενετικῆς Γερουσίας, δι' ἧς ἐπεβλήθησαν οἱ φόροι ἐκεῖνοι, οἱ θεωρούμενοι ὡς προκαλέσαντες τὴν ἔκρηξιν τῆς ἀποστασίας.

Ἂς ἴδωμεν ὅμως προηγουμένως τί γράφει ἀνώνυμος χρονογράφος τῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου τὸ χρονικὸν οὐδέποτε ἐξεδόθη.

Τῷ 1363 ὁ λιμὴν τοῦ Χάνδακος εὑρίσκετο εἰς κακὴν κατάστασιν, ἡμέρᾳ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκινδύνευε νὰ καταστραφῇ. Ἕνεκα τούτου ἡ Γερουσία τὴν 4ην Ἰουλίου ἀπεφάσισε τὴν ἐπισκευὴν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο ἐπέβαλεν ἐπὶ τῶν οἴνων τῶν ἐκ Κρήτης ἐξαγομένων, πλὴν ἐκείνων οἵτινες εἶχον προορισμὸν τὴν Βενετίαν, δασμὸν 1 ½ ὑπερπύρου κατὰ βαρέλλαν. Ἡ ἀπόφασις αὕτη δημοσιευθεῖσα ἐν Χάνδακι, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐγενῶν τιμαριούχων καὶ τῶν ἀστῶν Βενετῶν. Τούτους προσεπάθησε νὰ πείσῃ ὁ σὲρ Λουνάρδος Δάνδολος, δούξ, μετὰ τῶν συμβούλων του, ὅτι εἶχον καθῆκον νὰ συναινέσωσι, διότι ὁ δασμὸς ἐπεβλήθη πρὸς ὄφελος τῆς νήσου καὶ τῆς πόλεως. Οὗτοι ὅμως ἀπήντησαν ὅτι, συμφώνως πρὸς τὰς παραχωρήσεις, αἵτινες ἐγένοντο εἰς τοὺς πρώτους ἀποίκους, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιβληθῇ οὐδεὶς δασμός.

Ὁ Δοὺξ ἀνταπήντησεν, ὅτι ἡ Βενετία ναὶ μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὰ τιμάρια, ἐπεφύλαξεν ὅμως δι' ἑαυτὴν τὸ κυριαρχικὸν δικαίωμα, τὸ ὁποῖον πολλάκις μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐφήρμοσεν, ἐπιβάλλουσα δασμούς, κατὰ τῶν ὁποίων οὐδείς ποτε ἀντέτεινε. Διὰ τοῦτο συνεβούλευσεν αὐτούς, ὅπως ὑποκύψωσιν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς αὐθεντίας. Οἱ τιμαριοῦχοι τότε ἀπεχώρησαν καί, συνελθόντες εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Τίτου, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστείλωσι τελεσίγραφον εἰς τὸν Δοῦκα, ὅπως ἀνακόψῃ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ δασμοῦ, διότι σκοπὸν εἶχον νὰ ἐκλέξωσιν εἴκοσιν ἀντιπροσώπους καὶ τοὺς ἀποστείλωσι πρὸς τὴν αὐθεντίαν. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἤθελον ἐπαναστατήσει. Πρὸς τούτοις ὁ δοὺξ διεμήνυσεν ὅτι ὤφειλον νὰ ὑπακούσωσιν, ἄλλως θὰ ἐθεώρει αὐτοὺς ἐκτὸς τοῦ νόμου προκηρύσσων τὴν κεφαλὴν αὐτῶν καὶ δημεύων τὰ τιμάρια. Συγχρόνως ἐδημοσίευσεν ἐκ νέου τὴν ἀπόφασιν τῆς Γερουσίας καὶ διέταξεν αὐτοὺς νὰ διαλυθῶσιν.

Εἰς ἀπάντησιν τῆς προσκλήσεως ταύτης οἱ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Τίτου συγκεντρωθέντες, τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν (εἰς τὸ χρονικὸν κατονομάζονται, εἶναι δὲ τὰ γνωστὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀποστασίας), ὡρκίσθησαν τὴν ἀποστασίαν κατὰ τῆς μητροπόλεως, ἀφ' οὗ ἐψάλη ἡ λειτουργία . . . . . .

. . . .

Περίληψις τῆς ἀποφάσεως τῆς γερουσίας

1363. 1ης Ἰνδικτιῶνος

8 Ἰουνίου.

Δασμοὶ Κρήτης.

Ἀποφασίζεται:

Ἐξετασθέντες οἱ δασμοὶ οἱ ἐπιβληθέντες ὑπὸ τοῦ Δουκὸς καὶ τῶν συμβούλων Κρήτης, ὑπὲρ τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἐκτελεσθῶσι, δὲν ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τῆς Γερουσίας, ἂν καὶ αὕτη εἶναι πεπεισμένη, ὅτι ὅσα ἐνήργησαν οὗτοι, ἐνήργησαν ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι καλῶς ἔπραξαν. Ἕνεκα τούτου ἀνακαλοῦνται ἐν ὅλῳ οἱ ἐπιβληθέντες δασμοὶ καὶ τίθενται ἐν ἐνεργείᾳ τοῦ λοιποῦ ὅσα κατωτέρω καθορίζονται.

1ον Οἱ ξένοι, οἵτινες πρότερον ἐπλήρωνον διὰ τὴν ἐμπορίαν 2 % ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων των, κατά τε τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγήν, θὰ πληρώνωσι τὰ δύο ταῦτα %, ὡς διετάχθη ἄλλοτε.

2ον Ὡσαύτως πάντες οἱ ὑπήκοοι, τόσον οἱ ἐκ Κρήτης ὅσον καὶ οἱ ἐκ Βενετίας καὶ οἱ ἄλλοθεν θὰ πληρώνωσι διὰ τὴν ἐν Κρήτῃ ἐμπορίαν 1 % ἐφ' ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐξάγουσιν ἐκ Κρήτης, ἢ εἰς αὐτὴν εἰσάγουσιν, ὡς ἀπεφασίσθη ἄλλοτε.

3ον Ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τοῦ ἐλαίου τοῦ εἰσαγομένου εἰς Κρήτην, ἐν ἀναλογίᾳ γροσίων δύο ἀνὰ μέτρον.

4ον Ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τοῦ οἴνου τοῦ πωλουμένου λειανικῶς ἐν Κρήτῃ, ἤτοι τὸ 20 % τὸ εἰσπραττόμενον ἐν καιρῷ πολέμου θὰ περιορισθῇ εἰς μόνον 10 %, ὡς ἀπεφασίσθη ἄλλοτε.

5ον Ὡσαύτως ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ οἴνου, τοῦ ἐξαγομένου ἐκ Κρήτης ὅθεν δήποτε μεταφερομένου, πλὴν τῆς Βενετίας, γροσίων δύο δι' ἕκαστον βιγόντσιον, ὡς ἄλλοτε ἀπεφασίσθη.

6ον Ἐπιβάλλεται προσέτι δασμὸς ἐπὶ τοῦ Μονεμβασιωτικοῦ οἴνου, τοῦ ἐξαγομένου ἐκ Κρήτης, πρὸς μεταφορὰν ὅθεν δήποτε, πλὴν τῆς Βενετίας, γροσίων τριῶν δι' ἕκαστον βιγόντσιον [1], ὡς προϋπῆρχεν.

7ον Ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τοῦ τυροῦ, τοῦ μεταφερομένου ἐκ Κρήτης ὅπου δήποτε, πλὴν τῆς Βενετίας, ὑπερπύρου ἑνὸς κατὰ χιλιάδα, ὡς ἄλλοτε διετάχθη.

8ον Ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τοῦ σιδήρου, τοῦ ἐξαγομένου ἐκ Κρήτης καὶ μεταφερομένου εἰς ἄλλο μέρος, πλὴν τῆς Βενετίας, ὑπερπύρου ἑνὸς δι' ἑκάστην χιλιάδα, ὡς ἄλλοτε ἐπεβλήθη.

[1] Bigontio = κάδος ξύλινος πρὸς καταμέτρησιν οἴνου καὶ σταφυλῶν. Εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει κατὰ τὸν τρυγητόν, μὴ χρησιμοποιούμενος ὡς μέτρον.

9ον Ἐπίσης ἐπιβάλλεται δασμὸς ὑφασμάτων εἰσαγομένων εἰς Κρήτην ἐξ οἵου δήποτε μέρους, 1 % ἐπὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν, ὡς ἐπεβλήθη ἄλλοτε.

10ον Ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τοῦ εἰσαγομένου εἰς Κρήτην σιδήρου, ὑπερπύρου ἑνὸς ἀνὰ χιλιάδα.

11ον Ἐπίσης ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν βυτίων ἐν γένει ἐκ γροσίων 18 % δι' εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγήν. Ἐπὶ δὲ τῆς ξυλείας γροσίων 16 %.

12ον Ἐπιβάλλεται ἐπίσης δασμὸς δι' ἄλλα ἐμπορεύματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπληρώνετο δασμὸς δύο ὑπερπύρων τοῖς ἑκατόν. Τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα εἰσαγόμενα εἰς Κρήτην ἐπιβαρύνονται μόνον δι' 1 %, ὡς ἄλλοτε διετάχθη.

13ον Ἐπίσης ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐπὶ τῶν δερμάτων. Δι' ἕκαστον ἀκέραιον κατειργασμένον δέρμα[1] θὰ πληρώνωνται μικρὰ 8, ἐξ ὧν θὰ λαμβάνωσι τρία οἱ σφραγισταί, τὰ δὲ ὑπόλοιπα θὰ εἶναι ὑπὲρ τῆς κοινότητος. Δι' ἕκαστον δὲ δέρμα[2] νὰ πληρώνωνται μικρὰ τρία, ἐξ ὧν θὰ λαμβάνωσι ἓν οἱ σφραγισταί.

14ον Ἐπιβάλλεται ὡσαύτως φορολογία εἰς τοὺς μεσίτας, καὶ ἀντὶ τῶν 3 γροσίων ἀνὰ ἑκατὸν ὑπέρπυρα, τὰ ὁποῖα ἤδη λαμβάνουσι παρὰ τοῦ πωλητοῦ καὶ ἄλλα τόσα παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ, θὰ λαμβάνωσιν εἰς τὸ ἑξῆς γρόσια 4 παρ' ἑκάστου τῶν μερῶν. Τοῦ ἐπὶ πλέον τούτου οἱ μεσῖται οὐδὲν δικαιοῦνται.

15ον Ἐπίσης ἐπιβάλλεται δασμὸς ἐφ' ὅλων τῶν ἁλιπάστων ἰχθύων, τοῦ τυροῦ, τῆς μυζήθρας, τῶν πωλουμένων λειανικῶς, πλὴν τῶν ἤδη καταβαλλομένων, μικρῶν[3] τεσσάρων δι' ἕκαστον ὑπέρπυρον, συμπεριλαμβανομένων ἐν τῷ δασμῷ τούτῳ τῶν κατεψυγμένων ἰχθύων καὶ τῶν παρεσκευασμένων εἰς ὄξος (ἴσως μαρινάτων).

16ον Διατάσσεται ἐπὶ πλέον, ὅτι ἕκαστον πλοῖον χωρητικότητος μέχρις 100.000 ὀφείλει νὰ πληρώνῃ δικαίωμα ἀγκυροβολίας ὑπέρπυρον ἕν, ἀνωτέρας δὲ χωρητικότητος ἐπίσης ὑπέρπυρον ἓν ἀνὰ ἑκάστην ἑκατοντάδα χιλιάδων, ἐὰν δὲ ἡ χωρητικότης εἶναι ἀνωτέρα εἰς κλάσμα τῶν 100.000, τότε ἡ φορολογία εἶναι ἀνάλογος, τιθεμένης ὡς βάσεως τοῦ ἑνὸς ὑπερπύρου ἀνὰ ἑκάστην ἑκατοντάδα χιλιάδων.

Τὰ ἀγκυροβόλια ταῦτα ἀποβλέπουσιν εἰς τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα φορτώνουσι καὶ ἐκφορτώνουσιν εἰς τὸν κατεστραμμένον λιμένα τοῦ Χάνδακος. Εἰς τὰ πλοῖα ταῦτα δὲν συμπεριλαμβάνονται τὰ ἀκτοπλοοῦντα τὴν νῆσον Κρήτην, χωρητικότητος περίπου εἴκοσι χιλιάδων. Ἐὰν ὅμως ἡ χωρητικότης καὶ τούτων εἶναι 100.000 καὶ ἄνω, θὰ πληρώνωσιν ἀναλόγως τῶν ἄλλων πλοίων.

[1] Corio = cuoio Ἰτ. cuir Γαλλ.

[2] Pellis = δορά, δέρμα μετὰ μαλλίου.

[3] Parvum = μικρόν, εἶναι τὸ ἑκατοστὸν τοῦ ὑπερπύρου.

Εἰς τὴν φορολογίαν ταύτην δὲν συμπεριλαμβάνονται τὰ δῶρα πρὸς τὴν διοίκησιν Κρήτης καὶ τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς.

17ον Πάντες οἱ ἀνωτέρω δασμοὶ θὰ εἶναι ἀπαιτητοὶ ἐπὶ διετίαν καὶ πλέον, ἐφ' ὅσον δὲν καταργοῦνται. Μέχρι λήξεως τῆς διετίας ὅμως δὲν δύνανται νὰ καταργηθῶσι, νὰ μειωθῶσιν ἢ νὰ μεταβληθῶσιν ἐπὶ ποινῇ λιτρῶν 500 δι' ἕκαστον σύμβουλον, πρόεδρον, σοφὸν ἢ ἄλλον προτείνοντα ἢ ἀποδεχόμενον.

Πρὸς εἴσπραξιν τῶν ἀνωτέρω δασμῶν καὶ φόρων θὰ ἐκλεγῶσιν ἐν τῷ Μ. Συμβουλίῳ, ὡς συνήθως, τρεῖς ταμίαι ἐν Κρήτῃ, ἐπὶ τοῖς καθοριζομένοις ὅροις καὶ μισθῷ. Οἱ ταμίαι οὗτοι θὰ συμμορφῶνται πρὸς τὰς προγενεστέρας ὁδηγίας τῶν ταμιῶν.

Πλὴν τούτων ἀποφασίζεται, ὅπως τοῦ λοιποῦ ἐξ ὅλων τῶν προστίμων τῶν εἰσπραττομένων, οἱ ταμίαι λαμβάνωσι μόνον τὸ τέταρτον, ἀντὶ τοῦ ὅλου, καὶ τοῦτο ὑπὲρ τῆς κοινότητος.

ΕΓΓΡΑΦΑ

Senato Secreta. Deliberazioni. Misti. R° 31. f° 161to.

M°CC°CLXIII Indictionis primae. Die octavo mensis Junii.

Datia Crete.

Capta.

Intellectis et examinatis datiis nuper impositis per Ducham et consiliarios Crete, et litteris suis missis super dicto facto. Vadit pars quod respondeatur eis, quod intelleximus seriatim omnia gesta per eos, tam de datiis impositis, quam provisionibus ordinatis, quibus plene, intellectis, licet certi simus, quod id quod fecerunt; fecerunt in bonam partem, credentes benefecisse, tamen, quia habita examinatione, super laboreriis fiendis, terminatis per eos et tenendis in ordinem et contio, apparuit nobis aliter providere. Propterea pro bono dictorum laboreriorum revocavimus et revocamus in totum datia imposita per eos que intendimus exigi et observari, decetero ut inferius continetur.

Videlicet:

1° Quod forenses qui prius, solvebant de comercio, duo pro centenario de mercibus suis, ad introitum et exitum, debeant solvere ipsa duo sicut fuit alias ordinatum.

2° Item quod omnes fideles, tam de Creta quam de Venetia et aliunde, solvant comercium in Creta unum pro centenario de omnibus mercationibus, quas extrahent de Creta, et illuc conducent undecumque, sicut alias captum fuit.

3° Quod imponatur datium oleo, quod conducetur Candidam, ad rationem grossorum duorum pro quolibet metro.

4° Insuper imponatur dacium, vino quod vendetur ad spinam in Cretam, videlicet quod, sicut tempore guerre solvebantur XX pro centenario. Ita solvantur solum, X sicut alias fuit ordinatum.

5° Item imponatur datium vino Cretensi, quod extrahetur de Creta, pro portando in omnem partem excepto Venetias, de grossis duobus pro bigontio sicut fuit captum alias.

6° Quod imponatur etiam dacium vino Monavaxie, quod extrahetur de Creta, pro portando in omnem partem, excepto Venetias, de grossis tribus pro bigontio, sicut erat alias.

7° Item imponatur datium caseo qui de Creta portabitur, in omnem partem, excepto Venetias, de yperpero uno, pro miliario, sicut alias fuit ordinatum.

8° Quod imponatur etiam datium ferro, quod extrahetur de Creta, et portabitur alio quam Venetias de yperpero uno pro miliario sicut fuit alias impositum.

9° Item imponatur datium pannis qui conducentur in Cretam unicuique, de una pro centenario valoris ipsorum, sicut impositum fuit alias.

10° Quod imponatur dacium ferro quo conducetur in Cretam de yperpero uno pro miliari. *fo 16to.*

11° Item imponatur dacium merzariis et botaminibus, de grossis XVIII° pro centenario ad introitum et exitum, Liguaminibus vero de grossis XVI pro centenario sicut scribunt Duca et consiliarii Crete.

12° Item imponatur datium aliis mercationibus de quibus solvebatur datium de yperp. duobus pro centenario, que mercationes conducantur in Cretam, solum de yperp. uno valoris earum, sicut fuit alias ordinatum.

13° Item imponatur dacium pelanimi (?) aptato et coriis quod pro quolibet corio integro, solvantur parvi viii de quibus bulatores habeant parvos tres et alia sint comunis. Quod pro qualibet pellis aptata, solvantur parvi tres, de quibus bulatores habeant unum.

14° Item imponatur datium misetariis quod sicut, ad presens solvuntur, grossi tres, per venditorem et totidem per emptorem pro co.yperperum ita solvantur grossi quatuor, pro qualibet parte, et de hac additione sensarii nil habere debeant.

15° Item imponatur dacium, omnibus piscibus salitis, caseo et recocta, que vendentur ad minutum, quod ultra datium, quod solvitur ad presens, pro eis, debeant solvi, parvi quatuor, pro quolibet yperpero, intelligendo in dicto datio, pisces geladie (?) et asatii (= assatii ?) in aceto.

16° Ordinatur insuper, quod quodlibet navigium portate usque centum miliaria, solvere debeat, pro arboragio [1] yperperm unum, et a centum miliaria supra, solvere debeant yperperum unum, pro quolibet centenario miliariorum. Et si a centum miliaria superius, esset, differentia de quantitate que non iungeret ad centenaria, solvere debeat per ratam sue portate, intelligendo semper quod quodlibet navigium, portate a centum miliaria infra, solvere debeat unum yperperum pro quolibet. Predicta autem navigia que debent solvere dicta arboragia, intelligantur illa que per portus distructus regiminis Crete, caricabunt vel discaricabunt aliquid. Non intelligendo in hiis baschas que navigabuntur per riperiam dicte insule Crete, que sint de portata miliariorum XX vel inde infra, et si fuerint inde supra, solvant per ratam aliorum navigiorum ut dictum est. Reservatis tamen regaliis reginimis Crete et offitialium suorum.

17° Et omnia predicta datia, exigantur et durent per duos annos et tantum plus, donec fuerint revocata. Sed usque ad terminum duorum annorum predictorum, non possint in aliquo revocari, diminui vel mutari, sub pena librarum Vicentum pro quolibet consiliario, capita, Sapienti vel alio ponenti, vel consencienti partem in contrarium—46—

De non 1.
non sinceri 7.

Capta.

Quod ut datia et impositiones predicte exigantur cum effectum, elligantur in maiori consilio, per modum solitum, tres comerclarii, in Cretam cum salario et conditionibus solitis, Quibus comerclariis comittantur integraliter, omnia que primo, erant sibi commissa; et ultra illa, ex nunc sit captum pro bono Comunis, quod de omnibus penis eis spectantibus, quas exigent, habeant quartum. Et quia unus comerclarius, fuit alias factus per gratiam per quatuor annos qui complebit cito, fiant pro modo duo comerclaii, et cum ille compleverit, fiet tertius cum conditionibus aliorum. Et non possint dicti comerclarii fieri per gratiam ullo modo, vel aliquis eorum, sub pena librarum C. C. pro quolibet ponente, vel consenciente partem in contrariam, et si consilium est contra revocatur.

ΣΠ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

[1] [= ancorggio ?]

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΚΑΙ Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Τὸ παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς λαοῖς τῆς ἀρχαιότητος ὑπάρχον ζωηρὸν συναίσθημα, ὅτι μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ὑπηκόων ὑφίστατο μέγα καὶ ἀγεφύρωτον χάσμα, ἐγέννησε παρ' αὐτοῖς τὴν λατρείαν τοῦ πρώτου ὑπὸ τῶν δευτέρων. Τῆς ἀντιλήψεως ταύτης συνέχεια ἔγινεν ἐν τῷ κράτει τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Αὔγουστος (13 π. Χ. - 14 μ. Χ.) ἐκ τῆς γενικῆς τῶν χρόνων αὐτοῦ ἀκαταστασίας ἐπέφερεν εἰρήνην, τάξιν καὶ εὐτυχίαν, ἡ Ἀνατολὴ τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν ἔστρεψεν εἰς τὸν Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα. Ὁ Αὔγουστος καταλλήλως διερρύθμισε καὶ ἐχρησιμοποίησεν αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς ἠξιοῦτο λατρείας μόνον τὸ genius τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἤτοι τὸ πνεῦμα αὐτῶν, αὐτοὶ δὲ ἠξιοῦντο λατρείας μόνον μετὰ θάνατον, ἀλλ' ἔπειτα, ἀπὸ τοῦ Καλιγούλα (37 - 41 μ. Χ.) καὶ τοῦ Δομιτιανοῦ (81 - 96 μ. Χ.), εἰσήχθη ἡ λατρεία αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων, ζώντων. Ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων κατέστη ἡ βάσις τῆς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκράτορος ἐλατρεύετο αὐτὸ τὸ κράτος ὡς ἱερόν. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Βρεττανίας ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (306), ἔγινε κύριος τῆς Ἱσπανίας (310) καὶ τῆς Ἰταλίας (313) καὶ ἠξιοῦτο τῆς καθιερωμένης λατρείας.

Ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Μαξεντίου νίκης, διὰ τῆς ὁποίας κατέστη κύριος τῆς Ἰταλίας (313), ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἶχε γίνει Χριστιανὸς καὶ διὰ τοῦ ἐντὸς τοῦ ἰδίου ἔτους ἐκδοθέντος διατάγματος τῶν Μεδιολάνων ἀνύψωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους, κατὰ δὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον γνώμην, δὲν κατεβίβασε τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν τῆς προτέρας αὐτῆς θέσεως. Αὕτη παρέμεινεν ἐπίσης ἐπίσημος θρησκεία. Ὡς ἐκ σῳζομένων αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων ἐξάγεται, τὸ κράτος ἐξηκολούθει νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐθνικοῦ ἄκρου ἀρχιερέως (pontifex maximus). Συμφώνως πρὸς τὴν τοιαύτην ῥύθμισιν τοῦ ζητήματος, παρέμεινε διὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἡ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορος Μ. Κωνσταντίνου, ἐπεκταθεῖσα καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, κυρίως ἀφότου οὗτος ἔγινε μονοκράτωρ (323). Ὁ Εὐσέβιος [1] ἀνα-

[1] Βίος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, 4, 16.

φέρει, ὅτι ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ναοῖς ὑπῆρχον «εἰκόνες» (ἀγάλματα) αὐτοῦ, ὁ δὲ Σωκράτης [1] φρονεῖ, ὅτι αὐτὸς ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἶχε στήσει αὐτὰς ἐκεῖ· «εἰκόνας δὲ τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἐναπέθετο».

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Σωκράτους πιθανώτατα δὲν εἶναι ἰδιαιτέρα εἴδησις, ἀλλ' ἁπλοῦν συμπέρασμα, ἐξαχθὲν ἐκ τῆς εἰδήσεως τοῦ Εὐσεβίου, καθόσον μάλιστα οὗτος ἀμέσως προηγουμένως [2] ὁμιλεῖ περὶ τῆς φροντίδος, τὴν ὁποίαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔλαβε, ν' ἀποτυπώσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν χρυσῶν νομισμάτων καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, προσθέτει δὲ «ὧδε μὲν οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν κἂν ταῖς γραφαῖς... ἀνίστη». Τὸ ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσεβίου μνημονευθὲν συμπέρασμα τοῦ Σωκράτους δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰ πράγματα, διότι οἱ ἐθνικοὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ στήσωσι τὰ ἀγάλματα τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν, ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν θὰ εἶχε πάντως ἐνδιαφέρον νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς παραστάσεως ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ναοῖς, ὡς βεβαίως εἶχε τοιοῦτο, προκειμένου περὶ τῆς παραστάσεως ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων.

Ὁ Franz Dölger [3], στηριζόμενος εἰς χωρίον τοῦ κατὰ τὴν 7ην ἑκατονταετηρίδα γραφέντος Πασχαλίου Χρονικοῦ, παραδέχεται, ὅτι ἔν τινι πόλει τῆς Φρυγίας ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, φέρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀκτῖνας καὶ παριστῶν αὐτὸν ὡς τὸν θεὸν Ἥλιον, πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τούτου ἀναφέρει ἐπιγραφὴν ἐκ Πισιδίας, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς· «Κωνσταντίνῳ νέῳ Ἡλίῳ παντεπόπτῃ». Ἀλλὰ τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν τὴν μνημονευθεῖσαν εἴδησιν παρέλαβεν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Χρονογράφου τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος Μαλάλα (ἔκδ. Βόννης, σελ. 320, 11.), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει, ὅτι τὸ ἄγαλμα εὑρίσκετο «εἰς Ἴλιον πόλιν τῆς Φρυγίας».

Τὸ Ἴλιον (ἡ Τροία) δὲν ἔκειτο ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Φρυγίας καὶ ἴσως ἕνεκα τούτου ἐν τῷ Χρονικῷ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ [4], προκειμένου περὶ τῆς αὐτῆς εἰδήσεως, ἀπαντᾷ «Ἡλιούπολις τῆς Φρυγίας», ἀλλ' ἐν Φρυγίᾳ οὔτε Ἡλιούπολις ὑφίστατο.

Ὁ Th. Preger [5] ἤδη τῷ 1901 ὀρθῶς εἶχεν ἀποδεχθῆ, ὅτι πρέπει νὰ προτιμηθῇ ἡ πόλις Τροία καὶ νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἐπαρχία Φρυγία. Ἐκτὸς τούτου, ἐκ διαφόρων μαρτυριῶν [6] ἐξάγεται, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἀρχικῶς δὲν παρίστα τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν θεὸν Ἥλιον (Ἀπόλλωνα).

[1] Ἐκκλ. Ἱστορία, 1, 18.
[2] Βίος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου 4, 15 κέξ.
[3] Sol Salutis, β' ἔκδ. 1925, σελ. 66 κέξ.
[4] Ἔκδ. Muralt, σελ. 400.
[5] Hermes, τόμ. 36, σελ. 461.
[6] Ζωναρᾶ, 13, 3, 25. Ἄννης Κομνηνῆς, 12, 4. Σκυλίτση, ἐν τέλει τοῦ β' τόμου τοῦ Κεδρηνοῦ, σελ. 742, 16.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετέβη εἰς τὴν Τροίαν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ καταστήσῃ αὐτὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτε μετὰ ταῦτα προὐτίμησε τὸ Βυζάντιον καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐδημιούργησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, μετέφερεν ἐκεῖ ἐκ Τροίας τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου καὶ ἔστησεν αὐτὸ ὡς ἄγαλμα ἑαυτοῦ. Ἡ φράσις τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ «ἔστησεν *ἑαυτοῦ* ἀνδριάντα... ὅπερ χαλκούργημα ἤγαγεν ἀπὸ Φρυγίας» (Ὀλυμπιὰς 277, 1), ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ἡ γνώμη, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤγαγεν ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν προτέρων παρίστα ἑαυτόν, εἶναι ἀσαφὴς ἢ ἀνακριβὴς ἔκφρασις τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ κομισθὲν ἄγαλμα, ἂν καὶ δὲν παρίστα τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, ἐστήθη ὡς ἀνδριὰς αὐτοῦ. Τοῦτο φαίνεται καλλίτερον ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Μαλάλα (σελ. 320, 11)· «καὶ... *ἑαυτῷ* ἔστησεν ἀνδριάντα... ὅπερ χαλκούργημα κτλ.». Τὸ χωρίον τοῦτο ἀκριβῶς ἀντιγράφων μετὰ τροποποιήσεων ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ περιέπεσεν εἰς τὴν ἀσάφειαν ἢ ἀνακρίβειαν ἐκείνην.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο πελώριον ἐκ χαλκοῦ ἐπιχρύσου καὶ ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὶ κεφαλῆς ἔφερεν ἑπτὰ χρυσᾶς ἀκτῖνας, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα λόγχην, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν σφαῖραν. Πρῶτος ὁ Σωκράτης, γράψας περὶ τὰ μέσα τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρει [1], ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐν τῷ ἀγάλματι τούτῳ ἔκρυψε τεμάχιον τοῦ τιμίου σταυροῦ· «ὅπερ (τεμάχιον) δεξάμενος... τῷ ἑαυτοῦ ἀνδριάντι κατέκρυψεν, ὃς ἐν τῇ κατὰ Κωνσταντίνου πόλει ἐν τῇ ἐπιλεγομένῃ ἀγορᾷ Κωνσταντίνου, ἐπὶ πορφυροῦ καὶ μεγάλου κίονος ἵδρυται». Ἀλλ' ἆρά γε εἶχε τότε ἀνακαλυφθῇ ὁ σταυρός;

Τὸ ἄγαλμα ἐστήθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 324 καὶ 328. Ὁ Εὐσέβιος γράφων τῷ 337 τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἠγνόει ὁλοτελῶς τὴν εὕρεσιν τοῦ σταυροῦ, ὁ δὲ Ἱεροσολύμων Κύριλλος μετὰ μίαν περίπου δεκαετίαν γράψας τὰς Κατηχήσεις αὐτοῦ ἀναφέρει μὲν τὸν σταυρὸν ἀνεστηλωμένον ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' οὐδεμίαν νύξιν κάμνει περὶ τῆς εὑρέσεως αὐτοῦ καὶ ἀναστηλώσεως ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Ἑλένης. Ἡ διήγησις αὕτη καὶ ἡ σχετικὴ ἑορτὴ τὴν 5ην ἑκατονταετηρίδα εἶχεν ἐπικρατήσει καὶ διαδοθῆ εἰς ὅλην τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Δοθέντος, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη εἶναι ἀληθής, μένει καὶ πάλιν ἀμφίβολον, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τεμάχιον τοῦ τιμίου σταυροῦ ἔκρυψεν ἐν τῷ ἀγάλματι αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ μεταδώσας ἡμῖν τὴν εἴδησιν ταύτην, συναισθανόμενος, ὅτι μεταδίδει ἀπίστευτόν τι, ἐπρόσθεσε· «τοῦτο μὲν ἀκοῇ γράψας ἔχω, πάντες δὲ σχεδὸν οἱ τὴν Κωνσταντίνου πόλιν οἰκοῦντες ἀληθὲς εἶναι φασίν» (Ἔνθ' ἀν.).

Ἀλλὰ πόσον ὀλίγον ἀξιόπιστος εἶναι ἡ εἴδησις αὕτη, δεικνύουσιν ἄλλαι σχετικαὶ εἰδήσεις. Κατ' αὐτάς, ὄχι ἐν αὐτῷ τῷ ἀγάλματι, ἀλλ' ὑπὸ τὴν στήλην, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν ὡς βάσις αὐτοῦ, εὑρίσκοντο κεκρυμμένα τὰ ἑπόμενα· οἱ

[1] Ἐκκλ. Ἱστορία, 1,17.

σταυροὶ τῶν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σταυρωθέντων δύο λῃστῶν, λείψανα ἁγίων, οἱ ἑπτὰ ἄρτοι, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θαυμασίαν σίτισιν τῶν Ἰουδαίων, οἱ δώδεκα κόφινοι τῶν περισσευμάτων τῆς σιτίσεως ταύτης καὶ αἱ ἑπτὰ σπυρίδες τῆς δευτέρας ὁμοίας σιτίσεως, τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀναφερόμενον ἀλάβαστρον τοῦ μύρου, ἡ ἀξίνη, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Νῶε κατεσκεύασε τὴν Κιβωτὸν [1] καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Ρώμην κομισθὲν Παλλάδιον τῆς Τροίας [2].

Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ εἴδησις, ὅτι αἱ περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγάλματος ἀκτῖνες κατεσκευάσθησαν ἐκ τῶν ἥλων, διὰ τῶν ὁποίων ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς Χριστός [3], ἀλλ' ἀντιθέτως ὁ Σωκράτης [4] ἀναφέρει, ὅτι ἐκ τῶν ἥλων τούτων ὁ Μ. Κωνσταντῖνος κατεσκεύασε περικεφαλαίαν καὶ χαλινοὺς τοῦ ἵππου αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζετο ἐν τοῖς πολέμοις.

Ὁ κατὰ τὴν 13ην ἑκατονταετηρίδα γράψας Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος [5] ἀναφέρει, ὅτι ἡ σφαῖρα, τὴν ὁποίαν τὸ ἄγαλμα ἐκράτει, ἔφερεν ἄνω σταυρόν. Ὁ Κάλλιστος δὲν εἶδε τὸ ἄγαλμα, διότι τοῦτο ἀρχὰς τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος, ἕνεκα σφοδρᾶς καταιγίδος εἶχε καταπέσει καὶ θρυμματισθῆ, ἀναφέρει δὲ ἐσφαλμένως, ὅτι ἡ σφαῖρα ἐκρατεῖτο εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Ὁ Th. Preger [6] παρατηρεῖ, ὅτι, ἐν ᾗ περιπτώσει ἀληθεύει ἡ εἴδησις τοῦ Καλλίστου περὶ ὑπάρξεως σταυροῦ, οὗτος ἦτο μεταγενεστέρα προσθήκη, ἀλλ' ὡς θὰ ἴδωμεν, δὲν ἀποκλείεται, ὅτι ὁ σταυρὸς οὗτος εἶχε προστεθῆ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος ὑπῆρχεν ἀναγεγραμμένη, βεβαίως λατινιστί, ἡ ἑπομένη ἐπιγραφή· «Κωνσταντίνῳ λάμποντι ἡλίου δίκην» [7]. Πρῶτος ὁ Burckhard [8] ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐσχετίζετο μὲ τὴν λατρείαν τῶν αὐτοκρατόρων, ἐσχάτως δὲ ὁ Franz Dölger [9], καθολικὸς θεολόγος, ἐν τῷ μνημονευθέντι αὐτοῦ συγγράμματι, ἐκδοθέντι ἀδείᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, ἀπεδέχθη, ὅτι διὰ τοῦ ἀγάλματος τούτου συνεδυάσθησαν ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ Ἡλίου καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων· «Sonnenkult und Kaiserkult haben sich also am Konstantin - Helios Bild in Konstantinopel zusammengefunden».

[1] Scriptores originum Constantinopolitanarum ἐκδ. Th. Preger, 1. σελ. 17, 15 τῶν κριτικῶν σημειώσεων. Νικηφόρου Καλλίστου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 7,49.

[2] Προκοπίου, Γοτθικὸς πόλεμος, 1,15, Μαλάλα, Χρονογρ. 13,6.

[3] Ζωναρᾶ, Χρονογρ. 3,18. Th. Preger, Ἔνθ' ἀν. 2. 174, 25.

[4] Ἐκκλ. Ἱστορία, Ἔνθ' ἀν.

[5] Ἐκκλ. Ἱστορία, 7,49.

[6] Hermes, Ἔνθ' ἀν. σελ. 458.

[7] Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογραφία, σελ. 87 (ἐκδ. Βόννης).

[8] Konstantin und seine Zeit, 1853, β' ἐκδ. 1880, σελ. 417.

[9] Sol Salutis, σελ. 68.

Ἐν Ρώμῃ, ἐν τῷ Φλαβιανῷ Ἀμφιθεάτρῳ, ὑπῆρχε κολοσσιαῖον ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου, ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολάς, σύμβολον τῆς αἰωνίας πόλεως, κατ' ἀπομίμησιν δὲ τούτου ἐστήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἄγαλμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὡς Ἡλίου. Ὅπως τὸ ἐν Ρώμῃ, οὕτω καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦτο, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἐθνικῶν, ἐξησφάλιζε τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, ἠξιοῦτο δὲ παρ' αὐτῶν θείας λατρείας. Ἀλλ' ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, δὲν ἀποκλείεται, ὅτι ἐπὶ τῆς σφαίρας, τὴν ὁποίαν ἐκράτει τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα, προσετέθη ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου σταυρὸς καὶ οὕτως ἐδόθη εἰς αὐτὸ συγχρόνως καὶ Χριστιανικὴ χροιά. Ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκστρατείας καὶ τοῦ γνωστοῦ ὁράματος ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἀπέκτησε τὴν συνήθειαν, νὰ θέτῃ τὸν σταυρὸν πανταχοῦ, ὅπου ἦτο δυνατόν. Οὕτως ἔθεσεν αὐτὸν ἢ τὸ μονόγραμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῶν στρατιωτῶν, ἐπὶ τοῦ λαβάρου, ἐπὶ τῆς περικεφαλαίας αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἔστησεν ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Μαξεντίου νίκην, ἐπὶ τῶν νομισμάτων πλησίον τῶν ἐθνικῶν παραστάσεων, θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω, ὅτι καὶ ἄλλο αὐτοῦ ἄγαλμα, σχετιζόμενον πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἔφερε σταυρόν. Θὰ ἦτο ἑπομένως παράδοξον, ἂν τὸ κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως στηθὲν μέγα ἄγαλμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου δὲν ἔφερεν αὐτόν. Ὁ Jules Maurice[1] ἐξέφρασε τὴν εἰκασίαν ὅτι τὴν ἵδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διηύθυνεν ἡ ἐθνικὴ σύγκλητος καὶ ἡ ἐθνικὴ ὑπαλληλία καὶ οὗτοι ἔστησαν τὸν ἀνδριάντα τοῦ αὐτοκράτορος.

Τὰ «Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως», γραφέντα τὴν 10ην ἑκατονταετηρίδα, πληροφοροῦσιν ἡμᾶς, ποῖοι ἦσαν οἱ ἐπιστατήσαντες εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὡς τοιούτους ἀναφέρουσι τὸν παρακοιμώμενον Εὐφρατᾶν, τὸν Οὐρβίκιον, τὸν πραιπόσιτον Ὀλύβριον, τὸν Ἰσίδωρον, τὸν πατρίκιον Εὐστόργιον, τὸν πατρίκιον καὶ πρωτοβεστιάριον Μιχαὴλ καὶ τὸν ἔπαρχον Ὀνωρήσιον[2]. Ἐξ αὐτῶν ὁ Εὐφρατᾶς ἦτο Χριστιανός, διότι περὶ αὐτοῦ λέγεται· «ὅστις ἐποίησε τὸν Κωνσταντῖνον Χριστιανὸν» (αὐτ. σελ. 147), κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα καὶ ὁ Μιχαὴλ ἦτο Χριστιανός. Ἐκτὸς τούτου, ὅλοι χαρακτηρίζονται «ὡς συμπράττοντες καὶ συνευδοκοῦντες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς θεοφρουρήτου Κωνσταντινουπόλεως» (αὐτ. σελ. 143). Διὰ τῶν λέξεων τούτων, ὡς ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου καταφαίνεται, διευθύνων τὰς ἐργασίας παρίσταται ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Τὰ «Πάτρια» ἀναφέρουσι καὶ τὰς πηγάς, παρὰ τῶν ὁποίων παρέλαβον τὰς πληροφορίας ταύτας· «καθὼς ἱστοροῦσιν Εὐτυχιανὸς πρωτοασηκρήτης ὁ γραμματικός, ὁ συμπαρὼν τῷ παραβάτῃ Ἰουλιανῷ ἐν Περσίδι, Εὐτρόπιός τε ὁ σοφιστὴς καὶ ἐπιστολογράφος Κωνσταντίνου, Ἐλεύσιός τε διάκονος ὁ φιλόσοφος καὶ Τρωΐλος ὁ ῥήτωρ ὁ πολλὰς ἀρχὰς διανύσας μετὰ δόξης καὶ

[1] Numismatique Constantinienne, τόμ. 2, 1911, XVLI κέξ.

[2] Th. Preger, Scriptores orig. Const. 2, σελ. 143 κέξ.

Ἡσύχιος ὁ ταχυγράφος — οὗτοι πάντες αὐτόπται καὶ θεαταὶ γενόμενοι τῶν τινικαῦτα πραχθέντων ἀκριβῶς» (αὐτ. 144). Πρὸς τούτοις γνωρίζομεν ἀσφαλῶς, ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ῥέας, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ἐθνικῷ ναῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρίστα αὐτὴν ὁδηγοῦσαν διὰ τῶν χειρῶν δύο λέοντας, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐτροποποίησεν, ἀφαιρέσας τοὺς λέοντας καὶ παραστήσας τὴν θεὰν ἀνατείνουσαν τὰς χεῖρας καὶ προσευχομένην. Ὅτι ἡ τροποποίησις αὕτη, ἡ ὁποία καθ' ἑαυτὴν βεβαίως οὐδὲν τὸ εἰδικῶς Χριστιανικὸν εἶχεν, ἔγινεν ἐκ Χριστιανικοῦ πνεύματος, δεικνύεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐθεωρήθη ὡς περιφρόνησις τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Ὁ ἐθνικὸς συγγραφεὺς Ζώσιμος περὶ τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης τοῦ Μ. Κωνσταντίνου λέγει· (2,31) «φασὶ δὲ ὡς καὶ τοῦτο διὰ τὴν περὶ τὸ θεῖον ἐλωβήσατο ῥαθυμίαν» ἤτοι «λέγουσιν, ὅτι καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἐκακοποίησεν ἐξ ἀδιαφορίας πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεούς». Οὕτως ἡ κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνωτάτη ἐπίβλεψις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἄμεσος ἢ μετὰ ταῦτα ἐπέμβασις αὐτοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπ' αὐτοῦ προσθήκην τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἀγάλματος. Ἔχων ἐνδιαφέρον, τὸ ἐν τῷ ἐθνικῷ ναῷ ἄγαλμα τῆς Ῥέας νὰ τροποποιήσῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐπὶ τὸ Χριστιανικώτερον, θὰ εἶχε βεβαίως τὸ αὐτὸ τοὐλάχιστον ἐνδιαφέρον, καὶ εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ ἀγορᾷ ἔστησεν ὡς ἄγαλμα ἑαυτοῦ, νὰ προσδώσῃ καὶ Χριστιανικήν τινα χροιάν. Μένει ὅμως ἡ ἀπορία, διατί τὴν περὶ ὑπάρξεως τοῦ σταυροῦ εἴδησιν ἔχει πρῶτος Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος, συγγραφεὺς τῆς 13ης ἑκατονταετηρίδος, οὐδεὶς δὲ ἀρχαιότερος ἀναφέρει αὐτήν. Θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλο ὅμοιον ἄγαλμα, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως ἔχομεν ἐνδείξεις, ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ σταυροῦ ἦτο ἀρχαία. Αἱ «Παραστάσεις σύντομοι χρονικαί», γραφεῖσαι τὴν 8ην ἑκατονταετηρίδα, παρέχουσιν ἡμῖν τὴν εἴδησιν, ὅτι τῆς τελετῆς τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἀγάλματος μετέσχον Χριστιανοὶ καὶ Χριστιανικὸς κλῆρος μετὰ σχετικῶν ἐκκλησιαστικῶν εὐχῶν· «τοῦ ἱερέως μετὰ τῆς λιτῆς παρεστηκότος καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον πάντων βοώντων ἐν ρ´ μέτροις (ἑκατοντάκις)... Τότε εὐφημίσθη ἡ πόλις κληθεῖσα Κωνσταντινούπολις, τῶν ἱερέων βοώντων· εἰς ἀπείρους αἰῶνας εὐόδωσον ταύτην, Κύριε»[1]. Ὁ Th. Preger[2], ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος προσθήκην τοῦ σταυροῦ μεταγενεστέραν, δὲν ἠμφεσβήτησεν ὁλοτελῶς τὴν τέλεσιν ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς. Ἐνδέχεται πράγματι αἱ ἀναφερόμεναι λεπτομέρειαι νὰ μὴ ἀνταποκρίνωνται ὅλαι εἰς τὰ γεγονότα, ἀλλ' ἡ τέλεσις ἐκκλησιαστικῆς τινος τελετῆς συμφωνεῖ πρὸς τὴν εἴδησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος καὶ ἀλληλοϋποστηρίζονται.

[1] Scriptores orig. Const. τόμ. 1, σελ. 56 κ.ἑξ. πρβλ. καὶ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως, αὐτ. τόμ. 2. σελ. 177 κέξ.

[2] Hermes, Ἔνθ' ἀν. σελ. 465.

Αἱ «Παραστάσεις σύντομοι χρονικαὶ» ἔχουσι δύο τεμάχια, ὁμιλοῦντα περὶ ἄλλου ἀγάλματος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ σχετικῆς τελετῆς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἀνήκουσι προφανῶς εἰς δύο διαφόρους πηγὰς καὶ ὁμιλοῦσιν ἐν πολλοῖς τόσον ἀνομοίως, ὥστε ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τῶν «Παραστάσεων», νομίσας πιθανώτατα, ὅτι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων ἀγαλμάτων καὶ δύο διαφόρων τελετῶν, παρέλαβεν ἀμφότερα, χωρὶς νὰ φέρῃ αὐτὰ εἰς σχέσιν τινὰ πρὸς ἄλληλα. Κατὰ τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα, τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων τῆς πόλεως εἰσήγετο πανηγυρικῶς εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον ἄγαλμα, παριστῶν τέθριππον δίφρον μετὰ θηλείας διφρηλάτου (κατὰ τὸ α΄ ἀπόσπασμα) ἢ παριστῶν τὸν Ἥλιον ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ (κατὰ τὸ β΄ ἀπόσπασμα).

Ὁ Ἥλιος ὡς διφρηλάτης εἰκονίζετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ μετὰ γυναικείου ἐνδύματος καὶ γυναικείας μορφῆς καὶ κάλλιστα ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς γυνή [1]. Ὁ Ἥλιος εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος καλλιτέχνημα ἐκράτει ἀγαλμάτιον, παριστῶν τὴν Τύχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἄγαλμα ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ ἔφθανε μέχρι τοῦ «στάματος», ἀπέναντι δηλονότι τῆς θέσεως, ὅπου ἐκάθητο ὁ αὐτοκράτωρ (τοῦ «καθίσματος»).

Ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος Μαλάλας ἀναφέρει, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦτο κατεσκευασμένον ἐκ ξύλου ἐπιχρύσου καὶ παρίστα τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, βεβαίως ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ διφρηλάτου Ἡλίου. Ἔχομεν λοιπὸν πρὸ ἡμῶν παράστασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ μεγάλου ἀγάλματος καὶ ὅπως ἐκεῖνο, οὕτω καὶ τοῦτο ἐσχετίζετο πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος. Κατὰ τὸ πρῶτον ἀπόσπασμα τῶν «Παραστάσεων», τὸ ἄγαλμα ἐτίθετο ἐπὶ ἅρματος καὶ εἰσήγετο εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον. Ὁ Μαλάλας (σελ. 322, 10) προσθέτει, ὅτι ἡ πομπὴ ἀπετελεῖτο ἐκ στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔφερον χλαμύδας καὶ καμπάγια, ὅλοι δὲ οἱ παρόντες ἐκράτουν λαμπάδας. Ὅταν ἡ συνοδεία ἔφθανε πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος, οὗτος ἠγείρετο καὶ ὑπεκλίνετο πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῆς Τύχης τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐκράτει εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ. Ὁ Μαλάλας ἀποδέχεται, ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἄγαλμα κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τὸ δεύτερον ἀπόσπασμα τῶν «Παραστάσεων», ὅτι κατεσκευάσθη ὑπ᾿ αὐτοῦ μόνον τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Τύχης, τὸ δὲ πρῶτον ἀπόσπασμα αὐτῶν ἀναφέρει, ὅτι, κατά τινας μέν, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος κατεσκεύασε μόνον τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο, κατ᾿ ἄλλους ὅμως, οὐδὲ τοῦτο, καὶ ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἄγαλμα ἦτο ἀρχαῖον. Πάντως ὅμως ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου παρουσιάσθη καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦτο τοῦ Ἡλίου ὡς ἄγαλμα ἑαυτοῦ καὶ ὑπ᾿ αὐτοῦ θὰ ἐχαράχθη ὁ σταυρός, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ τὸ δεύτερον ἀπόσπασμα τῶν «Παραστάσεων». Αἱ σχετικαὶ φράσεις αὐτοῦ εἶναι αἱ ἑπόμεναι· «ὑπὸ δὲ Ἰουλιανοῦ διὰ τὸν χαραχθέντα σταυρὸν ἐν αὐτῷ, βοθύνῳ, ὅπου τὰ πλεῖστα θεάματα, καὶ αὐτὸ παρεδόθη».

[1] Πρβλ. Springer, Kunstgeschichte, τόμ. 1 σελ. 403, εἰκόνα 746.

Καὶ ἐνταῦθα γεννᾶται ἡ ἀπορία, διατί τὴν εἴδησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ σταυροῦ ἔχουσι πρῶται αἱ «Παραστάσεις σύντομοι χρονικαί», προερχόμεναι ἐκ τῆς 8ης ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἀναφέρει δὲ αὐτὴν ὁ Μαλάλας, συγγραφεὺς τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος.

Ὅτι ἡ εἴδησις περὶ τῆς ὑπάρξεως σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου εἶναι ἀληθὴς καὶ ὅτι ἡ προσθήκη αὐτοῦ ἦτο ἀρχαία, δεικνύει ἡ ἀνάμιξις τοῦ Ἰουλιανοῦ, βασιλεύσαντος τῷ 361, τοῦ ὁποίου ἡ διαγωγὴ ἐξηγεῖται μόνον, ἐὰν τὸ ἄγαλμα εἶχε σταυρόν. Αἱ παρατεθεῖσαι φράσεις τῶν «Παραστάσεων» δὲν ἀναφέρουσι ῥητῶς, ὅτι ὁ σταυρὸς ἐχαράχθη ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ᾿ αὐτὰς ὁ Σουΐδας, (ἴδ. τὴν λέξιν «Μίλιον»), γράψας τὴν 10ην ἑκατονταετηρίδα, ἐνόησε καὶ ἀπέδωκεν ὡς ἑξῆς· «διότι δὲ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ σταυρὸν ἐχάραξε Κωνσταντῖνος, Ἰουλιανὸς αὐτὸ βοθύνῳ κατέχωσεν».

Τὸ χωρίον τοῦ Σουΐδα παραθέτει εἰς τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου τῶν «Παραστάσεων» ὁ Th. Preger, παραλαμβάνων αὐτὸ ἐκ τῆς προηγουμένης ἐκδόσεως τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Treu. Ὁ Σουΐδας εἶχεν ἴσως καὶ ἄλλας πληροφορίας, διότι προσδιορίζει καὶ τὸ μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε προστεθῇ ὁ σταυρός. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὰ αὐτὰ σχεδὸν αὐτολεξεὶ ἀναφέρουσι καὶ τὰ «Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως», τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐπίσης ἐκ τῆς 10ης ἑκατονταετηρίδος [1]. Οὕτω, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, καθίσταται βέβαιον, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου προσθήκη τοῦ σταυροῦ ἔγινεν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Ὁ ἀρχαιολόγος Ἰωσὴφ Strzygowski, γράψας περὶ τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων παραστάσεων τῆς Τύχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως [2], ἀναφέρει τὴν εἴδησιν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου προσθήκης τοῦ σταυροῦ τούτου ἄνευ ἀντιρρήσεως καὶ φαίνεται ἀποδεχόμενος αὐτὴν ὡς ἀληθῆ, ἀλλ᾿ εἰς τὴν εἴδησιν ταύτην ἀντιβαίνει τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει ἡ διατριβὴ αὐτοῦ, ὅτι, δηλαδή, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, μὴ λαμβάνων ὑπ᾿ ὄψιν τὰς νέας συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐθνικήν, ἀφιέρωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁλοτελῶς κατὰ τρόπον ἐθνικὸν εἰς τὴν θεὰν Τύχην. «Andrerseits fällt die Gründung der Stadt in eine Zeit, in der das Christentum bereits seit über einem Jahrzehnt gleichberechtigt neben dem alten Götterglauben stand. Es muss daher die Frage von Interesse sein, ob Konstantin den neuen Verhältnissen Rechnung trug oder nicht. Und es ist eine Antwort, wenn sich herausstellt, dass er der Stadt im antiken Geist eine Τύχη πόλεως, die Ἀνθοῦσα

[1] Scriptores orig. Const. τόμ. 2. σελ. 173.
[2] Analecta Graeciensia, 1893, σελ. 145 καὶ 150.

gab, ihr opferte und ihre Verehrung, zusammen mit derjenigen für seine eigene Person, wie es bei Roma und Augustus der Fall gewesen war, für alle Zukunft zu sichern suchte». (αὐτόθ. σελ. 153).

Ἐφόσον ἡ εἴδησις περὶ τῆς ὑπάρξεως σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου δὲν δύναται νὰ ἐκβληθῇ ἐκ τοῦ μέσου, καθίσταται πιθανώτατον, ὅτι καὶ ἡ εἰς τὸ προηγούμενον μέγα ἄγαλμα προσθήκη τοῦ σταυροῦ ἔγινεν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Οὕτως ἀκόμη περισσότερον ἐλαττοῦται τὸ κῦρος τοῦ συμπεράσματος τοῦ Strzygowski.

Ὁ Μαλάλας ὄχι μόνον τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἀγάλματος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἵδρυσιν τῆς τελετῆς ἀνάγει ῥητῶς εἰς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον. Ἀφοῦ ἀνέφερεν, (σελ. 322, 8), ὅτι οὗτος «διὰ θείου τύπου», ἤτοι δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, διέταξε κατ' ἔτος νὰ τελῆται ἡ ἑορτὴ τῶν γενεθλίων τῆς πόλεως, προσέθεσε· «κελεύσας τὴν αὐτὴν ἡμέραν τοῦ γενεθλιακοῦ ἱππικοῦ εἰσιέναι τὴν αὐτὴν τοῦ ξοάνου στήλην».

Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος, ὁ ἐπιλεγόμενος Ἰλλούστριος, γράψας περὶ τὰ μέσα τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος, σύγχρονος ἑπομένως τοῦ Μαλάλα, ἀνάγει τὴν τελετὴν ἐπίσης ῥητῶς εἰς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον[1]. Ὁ συγγραφεὺς τῶν «Πατρίων Κωνσταντινουπόλεως», γράψας τὴν 10ην ἑκατονταετηρίδα, ἀντέγραψε τὴν εἴδησιν ταύτην ἐκ τοῦ Ἡσυχίου ἢ ἐκ τῆς πηγῆς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἐκεῖνος ἀντέγραψεν, διότι ἀμφότεροι συμπίπτουσι κατὰ τὰς περισσοτέρας λέξεις (αὐτ. τόμ. 2. σελ. 143). Δὲν δύναταί τις νὰ εἶναι βέβαιος, ἂν ὁ γράψας τὰ «Πάτρια» τὴν εἴδησιν ταύτην εὗρεν ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένων Εὐτυχιανοῦ πρωτοασηκρήτου καὶ γραμματικοῦ, Εὐτροπίου τοῦ σοφιστοῦ καὶ ἐπιστολογράφου τοῦ Κωνσταντίνου, Ἐλευσίου τοῦ διακόνου καὶ φιλοσόφου, Τρωΐλου τοῦ ῥήτορος καὶ Ἡσυχίου τοῦ ταχυγράφου, περὶ τῶν ὁποίων παρατηρεῖ «οὗτοι πάντες αὐτόπται καὶ θεαταὶ γενόμενοι τῶν τηνικαῦτα πραχθέντων ἀκριβῶς» (αὐτ. σελ. 144). Εἰς αὐτοὺς ἀσφαλῶς ἀνάγει μόνον τὰ ἀνωτέρω ὑφ' ἡμῶν παρατεθέντα ὀνόματα τῶν ἐπιστατησάντων κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Εὐφρατᾶ, Οὐρβικίου, Ὀλυβρίου, Ἰσιδώρου, Εὐστοργίου καὶ Ὀνωρησίμου. Ἂν ἦτο βέβαιον ὅτι ἐκ τῶν συγχρόνων ἐκείνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πέντε συγγραφέων καὶ αὐτοπτῶν μαρτύρων ἠρύσθη καὶ τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἵδρυσε τὴν ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ τελετήν, τότε τοῦτο θὰ ἦτο ἀναμφισβήτητον.

Ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἐθνικῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἐγίνετο τοιαύτη τελετή. Κατὰ τὰ ῥωμαϊκὰ ἔθιμα πρὸ τῶν ἀγώνων ἐτελεῖτο ἡ ἱπποδρομικὴ πομπὴ (pompa circensis), κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον εἰσήγοντο αἱ ἐξεικονίσεις ἀποθανόντων αὐτοκρατόρων καὶ μόνον ὁ Ἰούλιος

[1] Scriptores orig. Const. τ. 1. σελ. 18.

Καῖσαρ ἠξιώθη ζῶν τῆς πομπῆς ταύτης[1]. Συμφωνότερον πρὸς ταῦτα θὰ ἦτο νομίζομεν, ν' ἀποδεχθῇ τις, ὅτι τὸ μὲν ἄγαλμα εἶχεν ἱδρυθῇ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἡ πανηγυρικὴ αὐτοῦ εἴσοδος εἰς τὸ ἱπποδρόμιον καθιερώθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι μαρτυρίαι τοῦ Μαλάλα, τοῦ Ἡσυχίου καὶ τοῦ συγγραφέως τῶν «Πατρίων» δὲν δύνανται νὰ ἐκβληθῶσιν ἐκ τοῦ μέσου, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, κατ' ἀναλογίαν τῶν ῥωμαϊκῶν ἐθίμων, ἐδημιούργησε νέαν τελετήν, μὴ παραλείψας διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος προσθήκης τοῦ σταυροῦ νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὴν καὶ Χριστιανικὴν χροιάν. Τὸ δεύτερον ἀπόσπασμα τῶν «Παραστάσεων συντόμων χρονικῶν» ἀναφέρει, ὅτι τὸ ἄγαλμα ἔφθασεν ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου «ἐν βραβείοις πλείστοις» (τιμητικαῖς διακρίσεσι) καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ «ἆθλα» (βραβεῖα) καὶ στεφανωθὲν ἐξῆλθε τοῦ Ἱπποδρομίου[2].

Ἡ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν τελουμένη λατρεία τοῦ αὐτοκράτορος ἀντέβαινεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ μάλιστα περισσότερον ἢ ὅλα τὰ ἄλλα τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα ἠνέχθη. Διὰ τοῦτο, ἂν καὶ ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἐξηκολούθει νὰ διατηρῇ τὴν ἐπίσημον αὐτῆς θέσιν, ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος διέταξε ν' ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῶν ἐθνικῶν ναῶν τὰ ἀγάλματα αὐτοῦ· «νόμῳ δ' ἀπείργειν εἰκόνας αὐτοῦ ἐν εἰδώλων ναοῖς ἀνατίθεσθαι»[3]. Εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην δὲν περιελήφθησαν τὰ δύο ἀγάλματα αὐτοῦ, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν, διότι ταῦτα δὲν εὑρίσκοντο ἐν ἐθνικοῖς ναοῖς, εἶχον συνδεθῇ μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔφερον σταυρὸν καὶ εἶχον ἀποκτήσει καὶ Χριστιανικὴν χροιάν. Εἰς τὰ ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ναοῖς, ἀγάλματα αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιθέσῃ σταυρόν, διὰ τοῦτο διέταξε ν' ἀφαιρεθῶσι ταῦτα ὁλοτελῶς. Ὁ Εὐσέβιος τὴν διαταγὴν ταύτην ἀναφέρει μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀπόκτησιν τῆς μονοκρατορίας (323), μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας (325), μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330) καὶ μόλις ἐν τῷ τετάρτῳ καὶ τελευταίῳ βιβλίῳ τῆς βιογραφίας τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ὁ Εὐσέβιος ἐν αὐτῇ ἀκολουθεῖ χρονολογικὴν διάταξιν τοῦ ὑλικοῦ, τοὐλάχιστον προκειμένου περὶ τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων. Βεβαίως ἡ διαταγὴ αὕτη, ὡς λεπτομέρεια, ἐνδέχεται νὰ ἐλύθη τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς καὶ νὰ ἐτέθη, ὅπου ἡ σειρὰ τοῦ λόγου ἀπήτει, ἀλλὰ καὶ χρονολογικῶς ἁρμόζει αὕτη ἀναμφιβόλως περισσότερον εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Πιθανώτατα ἐξεδόθη περὶ τὸ 333, διότι ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπῆλθεν ἄλλο σχετικὸν γεγο-

[1] Marquardt-Wissowa, Römische Staatsverwaltung, ἐκδ. β'. τόμ. 3, σελ. 510. πρβλ. καὶ Th. Preger ἐν Hermes, Ἔνθ' ἀν. σελ. 466.

[2] Scriptores orig. Const. I σελ. 42.

[3] Εὐσεβίου, Βίος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, 4, 16.

νός, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τοποθετηθῇ ἢ ὀλίγον πρὸ τῆς διαταγῆς ἐκείνης ἢ ὀλίγον μετ᾽ αὐτήν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι τὸ ἑπόμενον. Ἡ Ἰταλικὴ ἐπαρχία Οὐμβρία, ἡ ὁποία πρότερον εἶχε κοινὸν μετὰ τῆς ἐπαρχίας Τοσκάνης ὀργανισμόν, ἐζήτησε παρὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τὴν ἄδειαν, ν᾽ ἀποκτήσῃ ἰδιαιτέρας ἐπαρχιακὰς συνελεύσεις, ἀγῶνας καὶ θεατρικὰς παραστάσεις καὶ ὡς κέντρον αὐτῶν νὰ ἱδρύσῃ ἐν τῇ πόλει Hispellum ναόν, ἀφιερωμένον εἰς τὸ γένος τοῦ αὐτοκράτορος (gens Flavia). Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔδωσε τὴν ἄδειαν, ὑπὸ τὸν ὅρον «ne aedes nostro nomine dedicata cuius quam contagiose superstitionis fraudibus polluatur» [1], ἤτοι «τὸ ἐπ᾽ ὀνόματί μου οἰκοδόμημα νὰ μὴ βεβηλωθῇ δι᾽ ἀπατηλῶν δεισιδαιμονιῶν». Οὕτως ἐν τῷ ναῷ τούτῳ θὰ ὑπῆρχον μὲν ἀγάλματα τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀλλ᾽ ἀπηγορεύετο ἡ εἰς αὐτὰ προσφορὰ θυσιῶν [2].

Διατυποῦμεν τὴν γνώμην, ὅτι ἀμφότεραι αἱ μνημονευθεῖσαι διατάξεις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀπετέλουν μὲν κατάργησιν τῆς λατρείας τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ᾽ ὑπὸ τῶν τότε ἐθνικῶν ἐξελήφθησαν ὡς καταργοῦσαι μόνον τὴν λατρείαν τοῦ ζῶντος αὐτοκράτορος, ὄχι ὅμως καὶ τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἀποθανόντος. Οἱονεὶ ἐπανήρχετο ἡ πρὸ τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ τοῦ Καλιγούλα ἀντίληψις περὶ τῆς λατρείας τοῦ αὐτοκράτορος. Διὰ τοῦτο ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος, οὖσα ἀκόμη ἐθνική, κατέταξε τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, θανόντα, μεταξὺ τῶν θεῶν καὶ ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸ ἐπίθετον «divus» ἤτοι «θεῖος» [3], σῴζονται δὲ ἐθνικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρουσιν αὐτὸν μὲ τὸ ἐπίθετον τοῦτο [4]. Κατὰ τὸν Δίωνα (60, 4. 74, 4), ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐτέθη εἰς τὸν «κατάλογον τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν μνήμην ἐπί τε τοῖς ὅρκοις καὶ ἐπὶ ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα» [5]. Ἐκ τῆς ἐπισήμου ταύτης ἀποφάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου ἀνεπτύχθη διὰ τὸν νέον θεὸν θρησκευτικὴ λατρεία μὲ ἰδιαιτέρους ἱερεῖς, τοὺς Pontifices (ἀντὶ Flamines ἢ Sacerdotes) Flaviales, ἀλλ᾽ αὕτη, ὡς φαίνεται, δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολύ, εἴτε διότι παρέλυσεν ἀφ᾽ ἑαυτῆς, εἴτε διότι παρεμερίσθη ὑπὸ τῶν νέων αὐτοκρατόρων [6].

Ἡ ἀποθέωσις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐξεικονίσθη ἐπὶ νομισμάτων, ὅπου

---

[1] Dessau, Inscriptiones latinae, σελ. 158, ἀρ. 705.

[2] Βλ. V. Schulze ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte, τόμ. 7, σελ. 360 κἑξ.; τοῦ αὐτοῦ, Geschichte des Untergangs des Grieschisch-römischen Heidentums, 1887. τόμ. 1. σελ. 46.

[3] Εὐτροπίου, Breviarium ab urbe condita, 10,8 «inter divos meruit referri».

[4] Orelli, ἀρ. 602. Maffei, Mus. Veron. σελ. 521, ἀρ. 3. Marini, Atti, I, σελ. 294, πρβλ. καὶ V. Schultze, Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 65 κἑξ.

[5] Mommsen, Römisches Staatsrecht, τόμ. 2 τμῆμα II, σελ. 792.

[6] Ἔπιθι V. Schultze ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte, τόμ. 7, σελ. 367 κἑξ., τοῦ αὐτοῦ, Geschichte des Untergangs κτλ. τόμ. 1. σελ. 66.

οὗτος παρίσταται φερόμενος εἰς τὸν οὐρανόν, εἴς τινα δὲ ἐξ αὐτῶν προσετέθη καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ [1].

Ὁ Φώτιος ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Φιλοστοργίου, γραφείσης κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος, παρέχει ἡμῖν τὴν εἴδησιν, ὅτι καὶ οἱ Χριστιανοὶ κατ᾽ ἐθνικὸν τρόπον ἀπένεμον εἰς τὸ μέγα ἄγαλμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου θείαν λατρείαν· «θυσίαις τε ἱλάσκεσθαι καὶ λυχνοκαΐαις καὶ θυμιάμασι τιμᾶν καὶ εὐχὰς προσάγειν ὡς θεῷ καὶ ἀποτροπαίους ἱκετηρίας τῶν δεινῶν ἐπιτελεῖν [2]. Ὁ Φώτιος βεβαίως δυσπιστεῖ εἰς τὴν εἴδησιν ταύτην, ἀλλὰ δοθέντος, ὅτι αὕτη εἶναι ἀληθής, πρόκειται πάντως περὶ ὡρισμένων Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι διετήρησαν ἐθνικὰς συνηθείας, ὡς ἔχομεν ἄλλας εἰδήσεις περὶ ὁμοίων συνθηκῶν. Ὁ Th. Preger (Hermes, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 464) καὶ ἔν τινι μέτρῳ ὁ F. Dölger (Sol Salutis, σελ. 67) πρὸς ὑποστήριξιν τῆς εἰδήσεως τοῦ Φιλοστοργίου, προσάγουσι χωρίον ἐκ τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ Θεοδωρήτου (1, 34), γραφείσης περὶ τὰ μέσα τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος, λέγον· «τὰ νῦν περὶ τὴν ἐκείνου (τοῦ Μ. Κωνσταντίνου) θήκην καὶ τὸν ἀνδριάντα γινόμενα βλέπων πιστευσάτω τοῖς γεγραμμένοις καὶ τῷ φήσαντι δεσπότῃ «τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω». Ἀλλ᾽ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ δὲν γίνεται λόγος περὶ λατρείας τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κατὰ τρόπον ἐθνικὸν καὶ ἀναμφιβόλως πρόκειται περὶ τῆς Χριστιανικῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως.

Ὁ F. Dölger, πρὸς ἐξήγησιν καὶ δικαιολογίαν τῶν περὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων τῶν Χριστιανῶν, ὑπενθύμισε τὴν πεποίθησιν αὐτῶν, ὅτι ἐν τῷ ἀγάλματι τούτῳ ὑπῆρχε τεμάχιον τοῦ τιμίου σταυροῦ (αὐτ. σελ. 68). Εἴδομεν, ὅτι ἡ πεποίθησις αὕτη δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ τοιαύτη οὖσα ἤρκει βεβαίως, ἐφόσον ὑπῆρχε, νὰ κινήσῃ τοὺς Χριστιανοὺς εἰς εὐσεβεῖς ἐκδηλώσεις. Ἐν τούτοις αἱ ἐκδηλώσεις αὗται δὲν προήρχοντο ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης ἢ τοὐλάχιστον δὲν προήρχοντο ἐκ μόνης τῆς αἰτίας ταύτης. Τὸ παρατεθὲν χωρίον τοῦ Θεοδωρήτου ἀναφέρει, ὅτι αἱ αὐταὶ θρησκευτικαὶ ἐκδηλώσεις ἐγίνοντο καὶ εἰς τὸν τάφον («θήκην») τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὅπου βεβαίως οὐδεὶς λόγος περὶ τεμαχίου τοῦ σταυροῦ δύναται νὰ γίνῃ. Ὥστε ἡ αἰτία κυρίως ἦτο ἄλλη καὶ οὐδεμία ἄλλη, καθ᾽ ἡμᾶς, ἦτο, εἰμὴ ἡ ἀρξαμένη κοινὴ συνείδησις περὶ τῆς ἁγιότητος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Τοιαύτην σημασίαν ἀπέκτησε καὶ ἡ ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ τελετή, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰσήγετο τὸ ἄλλο ἄγαλμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Αὕτη, κατὰ τὸ πρῶτον ἀπόσπασμα τῶν «Παραστάσεων συντόμων χρονικῶν» [3], διετηρήθη

---

[1] Cohen, VI, ἀρ. 568 καὶ 569. Eckel, VIII. 2, σελ. 92, ἡ εἰκών, Baudouri, II, σελ. 217 κάτω καὶ 299 ἄνω, πρβλ. καὶ V. Schultze, Ἔνθ᾽ ἀν.

[2] Migne, PG. τόμ. 65, στ. 480.

[3] Scriptores orig. Const. τόμ. 1. σελ. 21.

μέχρι τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου, ἀποθανόντος τῷ 395· «ἕως γὰρ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου θέαμα παρὰ τῶν πολιτῶν γέγονεν ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ», ὁ Μαλάλας ὅμως πιστοποιεῖ, ὅτι αὕτη ἐτελεῖτο μέχρις ἀκόμη τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἤτοι μέχρι τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος· «καὶ πεφύλακται τοῦτο τὸ ἔθος ἕως τοῦ νῦν» (σελ. 322, 15).

Ἡ εἴδησις, ὅτι διετηρήθη μέχρι τοῦ Θεοδοσίου, δὲν ἀφορᾷ ἴσως οὔτε τὸν Μέγαν Θεοδόσιον, οὔτε τὸν Μικρόν, ἀλλὰ Θεοδόσιον τὸν Γ´ (716 - 717), προκάτοχον τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς εἰκονομαχίας αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Γ´ τοῦ Ἰσαύρου.

Εἰς τὰ περὶ τοὺς δύο ἀνδριάντας τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τελούμενα, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἔθεσε τέρμα τὴν 8ην ἑκατονταετηρίδα ἡ εἰκονομαχία. Οὕτω μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρέμειναν ταῦτα ὄχι μόνον ὡς ἀτροφικὰ λείψανα τῆς λατρείας τοῦ τελευταίου ἐθνικοῦ καὶ πρώτου Χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, τελούμενα πλέον καθ᾽ ἁπλῆν συνήθειαν καὶ ἄνευ συναισθήσεως τῆς ἐκλιπούσης ἐθνικῆς σημασίας, ἀλλὰ καὶ ἀποκτήσαντα Χριστιανικὴν σημασίαν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ ΚΡΙΤΙΚΑ

Ψελλός.

Παρὰ Μιχ. τῷ Ψελλῷ τόμ. Ε´, σελ. 46 ἐγράψαμεν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α´. 247) «ὁ δὲ ἀντεδίδου φιλοτιμότερον δακτυλίδιον ἐπὶ τῆς χειρὸς ἀστράπτον» ἢ «δακτύλιον — ἀστράπτοντα» [1].

Ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος δακτύλιον (τὸ) φέρεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, οἷον Ἀχμὲτ Ὀνειροκρ. (σελ. 212,1 Drexl) «ἐχαώθη τὸ δακτύλιον αὐτοῦ», ἔνθα φέρεται καὶ γραφὴ δακτυλίδιον - δακτυλίδι. Miklosich - Müller. Act. et Dipl. (Δ´, 71) «δακτύλια χρυσᾶ τρία», καὶ ἐν παπύροις.

Ὁ Herwerden ἐν Lex. Graec. Suppl. et Dial. σελ. 331 γράφει· «δακτυλίσκος = μικρὸς δάκτυλος in Lebadeae tit. Ἀθην. IV p. 372, l. 115». Ἀλλ᾽ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ τὸ δακτυλίσκος οὐχὶ τοῦ δακτύλιος ὑποκοριστικὸν ὑπάρχει, ἀλλὰ τοῦ δάκτυλος, εἶναι δὲ δηλωτικὸν μέτρου. Ἐν στ. 115 λέγεται «ὑπευθυντηρίαν μὴ πλέον δακτυλίσκου», ἐν δὲ στ. 109 «πλάτος — δακτύλων ἕξ» καὶ στ. 120 «μὴ ἔλαττον δακτύλων ἐννέα». Φέρεται δ᾽ ἐν ἐπιγραφῇ Ρωμαϊκῶν χρόνων (Ἴδε Herw. Λεξικὸν) καὶ τὸ δακτυλοκοιλογλύφος, ἀνθ᾽ οὗ ὀρθότερον θὰ ἦτο τὸ δακτυλιοκοιλογλύφος. Πρβ. δακτυλιογλύφος — δακτυλιογλυφία καὶ δακτυλιουργός.

Ἐν τῇ Λυσιστράτῃ τοῦ Ἀριστοφάνους στ. 416 φέρεται «ὦ σκυτότομε, τὸ δακτυλίδιον τοῦ ποδὸς τοῦ τῆς γυναικός μου πιέζει τὸ ζυγόν». Ὁ Van Leeuwen σημειοῦται σελ. 63 «τὸ δακτυλίδιον ΒΓ invitis aut numeris aut sensu; nam δακτυλί´διον est anellus, δακτυλι´διον vero digitulus». Ὁ Herwerden ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1904, σελ. 266 πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Van Leeuwen σημειωθέντα παρατηρεῖ «Hoc sane docet analogia, nec video quo pacto anellus aliter graece significari potuerit, verum tamen nusquam, quod sciam, neque in titulis neque in papyris hoc diminutivum scriptum extat. Quin aliquando ex inscriptionibus aut e papyris proditurum sit vix dubito».

Σελ. 32,4 «μήτε δὲ τῆς ψυχῆς παρεθείσης μήτε παρακινηθείσης τῆς γλώττης».

Ἴσως «παραλυθείσης τῆς γλώττης».

[1] Ἰδὲ Ν. Πολίτην ἐν Λαογρ. Συμμείκτοις Β´, σελ. 226 κέ.

Σελ. 475 «τὸν δὲ ῥόμβον καὶ τὴν ἴυγγα (παρ' Αἰγυπτίοις) οὐχ ἡ διὰ τοῦ σμυρνομένοντος περιελίττει γραφή».

Ὁ Κουμανούδης ἀναγράφων τὸ χωρίον ἐν τῇ Συν. Ἀθησ. Λέξεων σελ. 314 ἀπορεῖ τί δηλοῖ ὁ σμυρνομένων. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀντὶ τοῦ σμυρνομένονος πρέπει νὰ γραφῇ σμυρνομέλανος. Ἦτο δὲ τὸ σμυρνόμελαν εἶδος μέλανος, δι' οὗ οἱ μάγοι ἔγραφον (Ἴδε Herwerden ἐν Lex. Graec. Suppl. et Dialect. σελ 1341).

Rhetores, Walz.

Ἰωσὴφ τοῦ Ρακενδύτου Σύνοψ. τόμ. Γ', σελ. 527,4 «καὶ πάλιν κομψὰς μὲν τὸ εἰς ἄνδρας παρήγγειλε, τὸν παῖδα παρήμειψεν, εἰς οὐδὲν γήρως κατέλυσε».

Γρ. «εἰς οὐδὸν γήρως».

Σελ. 534,17 «οὐδὲν πλὴν τῶν τολμηρῶν ἀποφευκτέον τοῖς λογογράφοις».

Γρ. ἀφεκτέον. Ἴδε Cobet ἐν Mnem. 1876, 230 καὶ 1877, 360. Ὡς δὲ διεφθάρη τὸ ἀφεκτέον εἰς τὸ ἀποφευκτέον, οὕτω καὶ τὸ ἐφεκτικὸν εἰς τὸ ἐκφευτικόν, ὡς παρετηρήθη ὑπὸ τοῦ Κόντου (Ἀθην. Γ', 524) ἐν τοῖς εἰς Ἀριστοφάνη Σχολίοις σελ. 528, 9 β.

Στέφανος Βυζάντιος *ἐκδ. Meineke.*

Σελ. 8,12, «ἀλλ' αὐτὸς τῷ χρησμῷ μὴ πειθόμενος ταῖς προειρημέναις ἐχρήσατο κλίσεσιν».

Ἔγραψεν ὁ Meineke κλίσεσι, ἀντὶ τοῦ κινήσεσι, ἄνευ ἀνάγκης. Πρβ. σελ. 248,9 «ἠδύνατο δὲ ἡ Δωδόνος γενικὴ μετὰ τῆς λοιπῆς κινήσεως καὶ κλίσις εἶναι τῆς Δωδών». Σχολ. Ἰλ. Α, 364 «στενάχω ὁ Σιδώνιος περισπᾷ, ὁ δὲ Ἀρίσταρχος βαρύνει· τὰ πολλὰ γάρ, φησι, κινήματα ὡς ἀπὸ βαρυτόνου γέγονεν· καὶ Ρ 688 «κυλίνδει: Ἀρίσταρχος βαρύνει. Ὑγιῶς πάνυ διὰ τὰ κινήματα· κυλίνδετο γοῦν φησιν, οὐχὶ ἐκυλινδεῖτο». Εὐστάθ. σ. 65, 14 «τὸ δὲ Τρωικὸν ὄνομα κατὰ πᾶσαν τὴν αὐτοῦ κίνησιν διὰ τοῦ Ω μεγάλου γράφεται».

Σελ. 93,20 «καὶ ἡ Μεσσήνη Ἀνδανία ἐκαλεῖτο, ἣν οἰκῆσαί φασί τινας τῶν Κρεσφόντου καὶ οὕτως καλέσαι διὰ τὸ ΜΗ ἉΝδάνειν αὐτοῖς».

Ὁ νοῦς καθ' ἡμᾶς ἀπαιτεῖ «διὰ τὸ ΛΙΑΝ ἉΝδάνειν αὐτοῖς».

Σελ. 114,3 «Ἀπολλόδωρος δέ φησιν ἐν πρώτῳ νεῶν καταλόγου Ἀργείους ὀνομάζεσθαι ἢ τῆς προσηγορίας μεταπεσούσης ἢ διὰ τὸ προσκυροῦν τὰ πεδία τῆς Θετταλίας».

Γρ. προσκυρεῖν.

Σελ. 188,16 «τοῦτο δ' ἦν βύβλινον ἀπὸ βύβλου τῆς Φιλύρης τῆς Αἰγυπτίης».

Κακῶς ἀπεδέξατο ὁ Meineke τὴν προσθήκην τῆς ἀπό προθέσεως. Πρβ. σ. 213,11 «ναὸς πολυτελὴς ἀρχαίου λίθου», ἀλλὰ σελ. 224,21 «ἔνθα τὸ ἄδυτον ἐκ Πεντελησίων κατεσκεύασται λίθων». Ὁμοίως ὁ Blaydes ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἀριστοφάνους Ἀποσπασμάτων σελ. 259,2 προσθεὶς ἄνευ ἀνάγκης τὴν πρόθεσιν ἐκ ἔγραψεν «ἐκ λίνου πεποίητο» ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου «λίνου πεποίητο».

Σελ. 228,15 «καὶ δημοποίητος ὁ εἰσπεποιημένος δημότης ἐξ ἑτέρου τινὸς εὐεργεσίας».

Γρ. ἐξαιρέτου τινὸς εὐεργεσίας;

Σελ. 310,24. «Ἔστι καὶ Θετταλὶς ὑπόδημά τι ποιόν, ὡς Λύσιππος ἐν Βάκχαις».

Γρ. ὑπόδημα ποιόν.

Σελ. 456,5 λ. Μονόγισα «καὶ νῦν τοὺς πλακώδεις καὶ μαλακώδεις λίθους γίσσα (γῖσα Mein.) λέγουσι».

Μὴ γραπτέον μυλακώδεις ἀντὶ τοῦ μαλακώδεις ἐκ τοῦ μύλαξ;

Σελ. 503,22 λ. Παρθένιος, ποταμὸς — ἐκλήθη δ' ἐκ τοῦ συνεχῶς περὶ αὐτὸν τὴν παρθένον Ἄρτεμιν κυνηγετεῖν κτέ.»

Ὁ Meineke ἄνευ ἀνάγκης, εἰκάζει συχνῶς. Πρβ. σελ. 273, 11 «Αἱμηρὰ διὰ τὸ συνεχῶς αἱμάσσεσθαι τὸν βωμὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὑπὸ τῶν θυσιῶν», ἔνθα πάλιν ὁ Gavelius εἰκάζει συχνῶς. Φέρεται καὶ παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 71c «πολλῆς δ' ἐν τοῖς τόποις κινάρας φυομένης οἵ τε συνακολουθοῦντες ἡμῖν στρατιῶται πάντες δρεπόμενοι συνεχρῶντο καὶ ἡμῖν προσέφερον ψιλοῦντες τῶν ἀκανθῶν», ἀνθ' οὗ συνεχρῶντο ὁ Kaibel εἰκάζει τὸ ἀμάρτυρον συχνῇ ἐχρῶντο. Μὴ συνεχ(ῶς) ἐχρῶντο;

Σελ. 664,17 «Φίκειον, ὄρος Βοιωτίας, καὶ διὰ διφθόγγου καὶ διὰ βραχέος τοῦ Ι. Τὸ ἐθνικὸν ἀμφοτερωΝ Φικειεὺς ὡς Βουδειεὺς κτέ.»

Ὁ Meineke σημειοῦται «ἀμφοτέρων V, ἀμφότερον R, om. A. P[r] sequentia fortasse sic scribenda: Φικειεὺς ὡς Βουδειεὺς Ροιτειεὺς [καὶ Φικιεὺς ὡς] Αἰγιεὺς Σουνιεύς».

Καθ' ἡμᾶς γραπτέον ὧδε· «τὸ ἐθνικὸν ἀμφοτέρωΣ Φικειεὺς ὡς Βουδειεὺς Ροιτειεὺς καὶ Φικιεὺς ὡς Αἰγιεὺς Σουνιεύς».

Τζέτζου Ἐπιστ. *ἐκδ. Pressel.*

ΙΑ' (σ. 13) «ἡ ἀγάπη σου χανισθείη μοι».

Γρ. χρονισθείη μοι.

ΙΓ' (σ. 13) «κἀγὼ δέ, νὴ τὸν λόγον Ἑρμῆν καὶ τὰς Μούσας αὐτὰς τοιοῦτον ὑπετόπαζον γεγενῆσθαί σε».

Γρ. νὴ τὸν λόγιον Ἑρμῆν. Ὅμοια σφάλματα διορθοῖ ὁ Cobet ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1875, σελ. 114.

αὐτ. (σ. 15) «καὶ τὸ τῶν λοιπῶν δὲ φροντίδων φροντίον οὐκ ἀποτορνεύσεως λόγων ἀπάγει με».

Γρ. φροντ(ιστήρ)ιον ἀντὶ τοῦ φροντίον. Ὡς δ᾿ ἐνταῦθα τὸ φροντιστήριον διεφθάρη εἰς φροντίον, οὕτω παρὰ τῷ Ψελλῷ τόμ. Α', σελ. 139,7 Bud. τὸ περιρραντήριον ἐγένετο περιρραντία.

ΙΔ' (σελ. 16) «ὑπεχώρησε πρὸς Τικελλίον πρὸς τὰς τοιαύτας κακομηχανίας ἐπικαιρότατον».

Ὡς κατηγοροῦσι τὰ παρακατιόντα γρ. πρός τι κελλίον.

ΙΕ' (σ. 17) «ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν χρόνον τὸν πέρυσι ἐκωλυόμην δὴ καὶ αὐτὸς γινώσκεις κτἕ.».

Γρ. ἐκωλυόμην δὴ ὥς καὶ αὐτὸς γινώσκεις κτἕ.».

Κ' (σ. 23). «Καὶ σὺ τὸ λοιπὸν ἄνδρας ἥρωας ὕβριζε (τ. ἔ. ὡς ὁ Θερσίτης), ὥστε θήσῃ συγγράμμασι».

Γρ. «ὥς τεθῇς συγγράμμασιν» ἢ κάλλιον «καὶ τεθήσῃ συγγράμμασιν». Πρβ. κβ' (σελ. 24) «Πρόσσχες μου γοῦν τῇ γραφῇ καὶ τὸ πᾶν ἐκ μικροῦ λόγου μαθήσῃ σαφέστατα». Ὅμοια παραδείγματα δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΙΓ', σελ. 674 κἕ. Ἐν τοῖς εἰς Εὐριπίδην Σχολ. Α', 56,3 γρ. «τρῶγέ τι γλυκὺ καὶ παρευθὺ γεύσῃ καὶ πικροῦ» ἀντὶ τοῦ γεῦσαι.

ΛΔ' (σ. 30) «δέομαι τοίνυν ὥς παρρησιαστικωτέραν ἡμῖν ἐξεχώρησας ἐλευθέρῳ καὶ ἀκαταδούλῳ τῷ λόγῳ ζητεῖν ὅπερ δὴ καὶ βουλοίμεθα».

Σύνηθες ἐν τῷ παρῳχηκότι Ἑλληνισμῷ εἶναι τὸ ἀκαταδούλωτος, οὐχὶ τὸ ἀκατάδουλος. Ὅθεν γρ. ἀκαταδουλώτῳ λόγῳ ἢ καὶ ἀκαταδουλώτῳ τῷ λόγῳ. Πρβ. ΚΓ', (σ. 25) «καθάπερ ἀπό τινος μελανύδρου τῆς κρήνης». Καὶ ἐν Ἐπιστ. ΠΓ' (σ. 76) γρ. «οὓς αὐτὸς νομοθετήσας καὶ γράψας ἀνέθου, ἀλλ᾿ οὐκ ἐπ᾿ ἀγορᾶς ἐπὶ ξυλωτῷ πίνακι, ἐπὶ χρυσαῖς δὲ σῆς ψυχῆς κύρβεσιν» ἀντὶ τοῦ «ἐπὶ ξύλῳ τῷ πίνακι». Ὁμοίως τῷ ξυλωτὸς ἐλέχθη κεραμωτός, πλινθωτός μαρμαρωτός, σιδηρωτός, βρουλλωτός, λιθαρωτός κτλ.

ΝΗ (σ. 51) «κράτιστε βασιλεῦ, καὶ νίκης ἄγγελος εὐαγγέλου ἐξευαγγέλλων ὀνείρων σοι γίνομαι».

Γρ. «ἐξ εὐαγγέλων ὀνείρων».

ΞΘ' (σ. 60) «εἰ γὰρ καὶ ἡμῖν ὥς στρατιωτικώτεροι ἦσαν ἀρχήσιμοι, ἀλλ᾿ οὖν ταύταις τοὺς φίλους ὁπλίσαντες κατ᾿ ἐχθρῶν σωματοφύλαξι τούτοις κεχρήμεθα».

Γρ. ἀχρήσιμοι. Ἴσως τυπογραφικὸν ἁμάρτημα.

ΟΒ' (σ. 65) «παύου λοιπὸν εἰσέτι πέραν τοῦ μετρίου θρηνεῖν». Γρ. πέρα (Ἴδε Κόντον ἐν Γλωσσ. Παρατ. σελ. 250 κἕ.).

Ξ' (σελ. 55) «εἰ — δέῃ τοῦ συμβουλεύσαντος».

Γρ. τοῦ συμβουλεύσΟντος.

ΟΖ' (σ. 71) «ἄμφω καὶ γὰρ ἐκείνῳ τὼ πλάστα ποτὲ ἐδέησεν ἀγάλματα προΣπλάσαι τῇ Ἀθηνᾷ ἐπὶ μετεώρου τινὸς τῆς βάσεως τεθησόμενα».

Γρ. προπλάσαι.

Π' (σ. 74). Ὁ Τζέτζης ἀπαριθμῶν Σεβθάδου τινὸς τὰ ἐλαττώματα λέγει «πέμπτον ἀριστόχειρ· πρὸς τούτοις ἕκτον μανθάνειν οὐ θέλει, τρώγειν δὲ βούλεται· ἕβδομον ἀρρωστικώτατός ἐστι καὶ θανατιῶν κτἕ.».

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ὁ Τζέτζης ἔγραψεν «πέμπτον ἀριστερόχειρ. Τὸ δὲ Τζέτζειον χωρίον μηνύει σαφῶς ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ μεταγραφῇ τὸ παρὰ Συνεσίῳ Ἐπιστ. 4 (σ. 640 Herch.) «ἐκάλουν ἀλλήλους— ἀπὸ τῶν ἀτυχημάτων ὁ χωλός, ὁ κηλήτης, ὁ ἀριστερόχειρ, ὁ παραβλώψ, εἰς τὸ ἑτερόχειρ, ὥς ἐποίησεν ὁ Cobet ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1882, σελ. 59.

ΠΓ' (σ. 76) «καὶ ἡ γεγονυῖά ποτε ἑκουσία τε καὶ ἀβίαστος τοῦ σεβαστοῦ Ταρωνίτου τοῦ πολιάρχου ὑπόσχεσις, ἣ τρεῖς μυροπώλας μοι ἐργαστηριακὰς οἰκήσεις καὶ πρὸς διάρκειαν πόρου ζωῆς ὀφφίκιον ἐχαρίζετο».

Γρ. μυροπωλ(ικ)άς μοι ἐργαστηριακὰς οἰκήσεις κτἕ. Ἴδε Πεζόπουλον ἐν Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. Α', σελ. 255.

ΠΕ' (σελ. 78) «τίνι γὰρ ἂν γράψοιμεν ἄλλῳ, εἰμὴ τῷ συγκρίτως ὑπερκειμένῳ καὶ φιλουμένῳ τῶν λοιπῶν μοι ἁπάντων ὁμιλητῶν.

Γρ. ἀσυγκρίτως. Πρβ. Ἐπιστ. ΦΓ, (σελ. 82) «ἧς ὁ κρείττων ἀντιχαρίσαιτο τὴν ἀμοιβὴν θειοτέραν ὑπερκειμένην πολλῷ καὶ ἀσύγκριτα τῆς χαμερποῦς καὶ ὑλαίας» καὶ ΠΓ' (σ. 76). καὶ ΝΑ (σ. 44) καὶ ΛΗ' (σ. 32).

Ἀχμὲτ Ὀνειροκριτικὸν ἔκδ. *Drexl*

Σελ. 3,5 «πολλοὶ γάρ, ὡς ἐγὼ πεῖραν ἔσχον, τῶν ἀστρονομησάντων εἰς ἀλλήλους διέφερον τότε καὶ διηνέχθησαν ἕτερος τὸν ἕτερον ἀνατρέποντες».

Γρ. «διεφέροντό τε καὶ διηνέχθησαν ἕτερος τὸν ἕτερον ἀνατρέποντες».

Σελ. 18,19 «εἰ μέν ἐστι βασιλεύς, παρασκευασθήσεται τὰ ἅρματα καὶ τὸν στρατὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ».

Γρ. ὥς ἐν τῷ κώδικι V φέρεται παρασκευάσει. Πρβ. σελ. 20,13.

Σελ. 24,13 «ἐὰν δὲ ἴδῃ τοῦτο βασιλεὺς τροπαιοῦχος, οὗτος ἀναλάβεται (Κῶδ. r ἀναλαβεῖται) πρὸς ἐπίκρυψιν μυστηρίου φρόνημα» καὶ σελ. 30, 27 «ἐάν τις ἴδῃ, ὅτι ἔπιεν οὖρον ἴδιον, εἰς οἰκεῖα πράγματα ἐξοδιάσει καὶ πάλιν ἀναιδῶς ἀναλάβεται (ἀναλάβηται L ἀναλαβεῖται r) τὴν ἔξοδον αὐτοῦ».

Γρ. ἀναλάβηται. Πρβ. σελ. 26,22 «ἐάν τις ἴδῃ, ὅτι αἱ τρίχες τῶν μασχαλῶν αὐτοῦ ἐπληθύνθησαν καὶ ἐμηκύνθησαν, οὗτος πλοῦτον ἴδῃ ἐν ταῖς θυγατράσιν αὐτοῦ» καὶ σελ. 28,6, 31,16, 56,18, 57,6, 63,15, 65,20.22.

77,1, 85,4, 130,22. Ἴδε Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν Τόμ. Ζ σελ. 95. Ἐν σελ. 21,13 καὶ σελ. 69,8 γρ. ὑφέληται ἢ καὶ ὑφελεῖται (Ἴδε Κόντον ἐν Περιοδ. Σωκράτει τόμ. Α΄, σελ. 434 κἑ.) ἀντὶ τοῦ ὑφείλεται. Δὲν δύναταί τις νὰ συνηγορήσῃ, νομίζομεν, ὑπὲρ τῆς γραφῆς ἀναλάβεται διὰ τοῦ μέλλοντος φάγομαι, «ἐὰν ἴδῃ τις, ὅτι τὸν ψωμὸν ἢ τὰ βρώματα θερμαίνει — ἐν ἐξουσίᾳ ἑτέρου τὰ ἴδια φάγεται ἢ μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἔδεται» (σελ. 119,20). Ὁ μέλλων φάγομαι ἀπαντᾷ ἔν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ σχηματισθεὶς κατὰ τὸ ἔδομαι καὶ πίομαι.

Σελ. 32,25 «εἰ μέν ἐστι βασιλεύς, κατασκευάσει κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ βουλάς».

Τὸ κατασκευάζειν βουλὰς ἐνταῦθα δὲν εἶναι τὸ μῆτιν τεκταίνεσθαι, μῆτιν ὑφαίνειν, ἀλλὰ τὸ δόλους, κακά, τεκταίνεσθαι παρατεκταίνεσθαι, ὑφαίνειν, τολυπεύειν, ῥάπτειν. Ὅθεν γραπτέον «κατασκευάσει κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἐπιβουλάς». Ἐν τοῖς Αἰσωπείοις Μύθοις 138, α΄, 10 (Bud.) πλὴν τῆς ὀρθῆς γραφῆς «οὕτως οἱ τοῖς πέλας ἐπιβουλὰς ῥάπτοντες φθάνουσιν αὐτοὶ συμφοραῖς περιπίπτοντες» φέρεται καὶ ἡ ἐσφαλμένη βουλάς. Πρβ. Ἄλεξ. παρ᾿ Ἀθην. σ. 568, Α «ῥάπτουσι δὲ πᾶσιν ἐπιβουλήν». Αἰλιαν. περὶ Ζῴ. Ζ, 10 «ἐπιβουλὰς ῥάπτοντες». Ἰουλιαν. σελ. 285 Α «ἐπιβουλήν μοι ῥάπτουσιν αὐτίκα» καὶ σελ. 273c «ὃς τοῖς ἐκεῖ πράγματα ἔρραψεν ὡς νεώτερα διανοουμένοις» Φώτ. Ἐπιστ. σελ. 496,3 «καὶ δόλους ράπτειν γραφόμεθα» καὶ σελ. 515 «μήτε δόλους μήτε ἐπιβουλὰς σκευαζόμενος» καὶ σελ. 516 «οὐδὲ κατὰ σοῦ δόλους ἐρραψάμην»· καὶ Miklosich - Müller, Act. et Dipl. τόμ. Α΄, σελ. 295 «ἵνα μηδέποτε φανῶ τῇ ἐκ θεοῦ βασιλείᾳ πολεμῶν ἢ δόλους κατ᾿ αὐτῆς ῥάπτων ἢ γλῶτταν βλάσφημον τρέφων».

Σελ. 68,11 «ἐὰν ἴδῃ τις ὅτι τὰ σκέλη αὐτοῦ ἐτζακίσθησαν ἤ ἀπεκόπη ὁ πούς αὐτοῦ κτἑ.».

Ἀντὶ τοῦ ἐτζακίσθησαν φέρεται καὶ γραφὴ ἐλακίσθησαν καὶ ἐλακτίσθησαν.

Μὴ γραπτέον «ἐὰν ἴδῃ τις ὅτι τὰ σκέλη αὐτοῦ ἐλακίσθησαν ἤτοι ἐτζακίσθησαν ἢ ἀπεκόπη ὁ πούς αὐτοῦ κτἑ.»; Πρβ. σελ. 90,26 «εἰ δὲ ἐφίλησεν πίθηκον ἤτοι μιμῶ» καὶ σελ. 112,21 «ἐλαύνει τὴν σφαῖραν ἤτοι τζυκανίζει» καὶ σελ. 115,5 «εἰ δὲ ἴδῃ, ὅτι ἀναβόλιον φορεῖ, ἤτοι σάβανον» καὶ στ. 17 «καὶ τὸ περὶ τὰ κρυπτὰ κάλυμμα ἤτοι περισκέλισμα» καὶ σελ. 119,12 «εἰ δὲ ἴδῃ, ὅτι σποδιὰν ἤτοι στάκτην ἦρε κτἑ» καὶ σελ. 158,14 «ἐάν τις ἴδῃ ὅτι ἦρε (=ἐπῆρε) παρά τινος ὤκιμον ἤτοι βασιλικόν, εὑρήσει θλῖψιν» καὶ σελ. 214,20 «εἰ δὲ ἴδῃ, ὅτι ἐπικαλύμμασί τισιν ἤγουν διαπετάσμασιν ἐκάλυψεν οἶκον ἢ ἡλιακὸν» καὶ σελ. 150,21 «εἰ δὲ ἴδῃ τις ὅτι ἔπιεν οἶνον, ἀπὸ σαχάριτος τὸ λεγόμενον ζουλάπιν». Ἴδε τὰ ὑφ᾿ ἡμῶν γεγραμμένα Byz. Neugr. Jahrb. ϛ΄, σ. 180.

Σελ. 93,2 «γυνὴ ἐὰν ἴδῃ, ὅτι καθῆρεν (κάλλιον ἐκάθηρεν = ἔλαβε καθάρσιον) ἐπιβουλεύσεται τὸ ἔμβρυον, ὃ ἔχει, καὶ ἕτερον οὐ μὴ τέξει· εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἔγκυος, θυμηθήσεται εἰς τεχνάσματα κωλυτικὰ τεκνοποιίας χάριν πορνείας καὶ ἐνεργήσει».

Ἀντὶ τοῦ θυμηθήσεται γραπτέον (προ)θυμηθήσεται;

Σελ. 93,24 «εἰ δὲ ἴδῃ ὅτι οὐκ ἦν ἡ γῆ ἰδιοπεριόριστος, ἀλλὰ μακρὰ καὶ ἀδιεξήγητος, εὑρήσει πλοῦτον ἀνάλογον καὶ χαράν».

Ἐν τῷ κώδικι V φέρεται ἡ γνησία γραφὴ ἀδιεξίτητος. Ἀλλ᾿ ὁ ἐκδότης δὲν προετίμησε τὸ ὀρθόν. Ἰδὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Κόντου ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. Iϛ΄, σελ. 467 κἑ. καὶ σελ. 596 πεφυλοκρινημένα.

Σελ. 107,5 «Πολύτροπός ἐστιν ἡ τῶν δένδρων κρίσις· πολυσχεδὴς γάρ ἐστιν ἡ τῶν δενδροκάρπων φύσις».

Γρ. πολυσχΙδής. Καὶ ἀλλαχοῦ διαφθαρὲν τὸ πολυσχΙδὴς μετεβλήθη εἰς τὸ πολυσχΕδής. Καὶ ἐν Act. et Dipl. Γ΄, 64 γρ. «ἄβατον τῆς πολυσχΙδοῦς κακίας τοῖς ἴχνεσιν» ἀντὶ τοῦ πολυσχεδοῦς. Ἴδε Ἀθηνᾶς τόμ. ΛΖ΄, σελ. 100 καὶ τόμ. ΛΔ΄, σελ. 95, ἔνθα πολλὰ κατελέξαμεν ἐπίθετα ὅμοια τῷ πολυσχιδής. Πρβ. καὶ τὰ ἑξῆς: διασχιδής, μεγασχιδής, μονοσχιδής, μυριοσχιδής, ὀλιγοσχιδής, περισχιδὴς καὶ τὰ ἐπιρρήματα τρισχιδῶς, τετρασχιδῶς. Φέρεται δὲ παρ᾿ Ἡσυχίῳ καὶ «δυσχιδώτερον: κακοτροπώτερον. Ταραντῖνοι», ἀνθ᾿ οὗ ὁ Kaibel γράφει «δυσχιλότερον: κακοτροφώτερον», ὁ δὲ Schmid «δυσχιμότερον: κακοτροπώτερον».

Σελ. 129,18 «εἰς τὸν πρῶτον ποιναλιστὴν καὶ παιδευτὴν διακρίνεται». Φέρεται καὶ γραφὴ ποινηλατιστὴν (κώδ. SV) καὶ ποινελατηστὴν (κώδ. rB).

Τερατώδης ὁ σχηματισμὸς ποινηλατιστής, τερατωδέστερος ὁ ποιναλιστής, ἀντὶ τοῦ ποινηλάτης, οὗ τὸ θηλυκὸν ποινηλάτις. Ἐκ τοῦ ποινηλάτης ἐσχηματίσθη καὶ ῥ. ποινηλατῶ. Τὸ ποινηλατιστὴς προϋποτίθησι ῥ. ποινηλατίζω. Ἀδελφὸν τῷ ποινηλατιστὴς ὑπάρχει τὸ νεώτερον ποδηλατιστής, περὶ οὗ ἰδὲ Κουμανούδην ἐν τῇ Συναγωγῇ Νέων Λέξεων, σελ. 817.

Ὅμοια τῷ ποινηλάτης φέρονται οὐκ ὀλίγα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, οἷον βο- ἁμαξ- διφρ- ἰχν- ἁρματ- ὀν- κωπ- ἱππ- ἱππεστρατ- ζευγ- καμηλ- (Herw.) ταυρελάτης.

Σελ. 132,19 «εἰ δὲ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ πλάνην ἀκατευοδώτερον, εἰς ἄνθρωπον ψευδοκριτὴν ἥξει καὶ θλιβήσεται παρ᾿ αὐτοῦ».

Γρ. ἀκατευοδω(τό)τερον. Πρβ. ἀνευόδωτος (Ἰδὲ Ἀθηνᾶς τόμ. ΙΓ΄, σελ. 699 καὶ ΛΖ΄, σελ. 100 καὶ Ἐπετηρ. Πανεπ. Θεσσαλον. Α΄, σελ. 78)· Καὶ παρὰ τῷ Προκοπίῳ τόμ. Γ΄, σελ. 113,5 (Βόνν.) ἐγράφη κακῶς ἀσώτῳ τε ἀντὶ τοῦ ἀσωτοτάτῳ «καίτοι ᾠήθη ἄν τις αὐτοὺς (τοὺς θησαυροὺς) ἐς ἄγαν ἀσώτῳ τε ἐσομένῳ ἐτῶν ἑκατὸν ἐπαρκέσειν». Ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει εἶναι γεγραμμένον «ἄγαν ἀσώτῳ ἐσομένῳ κτἑ».

Σελ. 162,15 «εἰ μέν ἐστι βασιλεὺς χάριν κακοῦ μανδάτου βουληφόρους συνΕγείρει».

Γρ. συνΑγείρει. Πρβ. σ. 163,11 «εἰ μέν ἐστιν ἐξουσιαστὴς ἢ βασιλεύς, ἀποβήσεται αὐτῷ εἰς σύναξιν καὶ παρασκευὴν λαοῦ ἐν πολέμῳ».

Σχολ. Ἀριστείδου

Σελ. 560,29 «τὸν δὲ Κολωνὸν λέγουσιν οἱ μὲν τόπον εἶναι τῆς Ἀττικῆς, οἱ δὲ Δῆλον».

Δῆλον καὶ τυφλῷ ὅτι δῆμον γραπτέον.

Σελ. 651,30 «πάλιν οἱ τῶν Ἡρακλειδῶν τούτων μετέκγονοι ἀπῆλθον ἐν Δελφοῖς περὶ τῆς καθόδου χρησόμενοι καὶ ἀνήγγειλεν αὐτοῖς διὰ τῶν στενῶν κατελθεῖν».

Παντὶ φανερὸν ὑπάρχει ὅτι οὐχὶ ἀνήγγειλεν ἀλλ' ἀνεῖλεν ὁ Σχολιαστὴς ἔγραψεν.

Σχολ. Θεοκρ. 108,17 Teubn. «ὁ δὲ Μόλων ὀνομαΣτικῶς εἴρηται».

Γρ. ὀνοματικῶς. Ὀρθῶς ἐν σελ. 321,5 παρέλαβε τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος Α «ἦν δὲ καὶ ἄλλη ὀνοματικῶς Ἀργεία λεγομένη» ἀντὶ τῆς τῶν ἄλλων κωδίκων ὀνομαΣτικῶς. Ἡμαρτημένως φέρεται καὶ παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 646 Α' «ΚΡΙΒΑΝΑΣ πλακοῦντάς τινας ὀνομαΣτικῶς Ἀπολλόδωρος παρ' Ἀλκμᾶνι» (Ἀποσπ. 20). Ἴδε τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1909, σελ. 252.

Σελ. 236,23 «παρατετηρημένως λέγει τοὺς τὰς ἀμάλας θημονοθετοῦντας».

Γρ. θημωνοθετοῦντας· ἐκ τοῦ θημών-ῶνος, ἐξ οὗ τὸ θημωνιά. Πρβ. ῥοδών ροδωνιά, ἰωνιά, κρινωνιά, μυωνιά. Φέρεται καὶ γραφὴ θημοθετοῦντας, ἥτις προϋποτίθησι παρὰ τὸ θημών τύπον θημός, ὃν οὐδαμοῦ εὕρομεν. Πρβ. δρυμὸς παρὰ τὸ δρυμών, κευθμὸς παρὰ τὸ κευθμών. Ὁ Εὐστάθιος γράφει ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς σελ. 918,46 «Τὸ δὲ κευθμών ἀπὸ εὐθείας ἐστὶ τῆς ὁ κευθμός, ὡς δρυμός, σταθμός, βαθμός· τοὺς δὲ εἰπόντας αὐτὸ συγκεκόφθαι ἐκ τοῦ κευθμώνων εὖ ποιοῦντες οὐκ ἀποδέχονται οἱ παλαιοί».

Ὁ τύπος θημὸς σῴζεται οὐ μόνον ἐν τῷ θημοθετεῖν, ἀλλὰ καὶ τῷ συνθέτῳ θημολογῶ, διὸ οὐδαμῶς συμφωνοῦμεν πρὸς τὸ Ἀγγικὸν Λεξικόν, ἐν ᾧ ὑπολαμβάνεται τὸ θημολογῶ συντετμημένος τοῦ θημωνολογῶ τύπος, χάριν τοῦ μέτρου. Φέρεται δὲ τὸ θημολογῶ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ Θ' 551 «ψαμμίτην δόρπον ἐθημολόγει».

Ἀποσκορακιστέον δ' ἐκ τοῦ νεωτάτου Ἀγγλικοῦ Λεξικοῦ τὸ ἐθημολογῶ, ὅπερ περιέργως ἐν αὐτῷ ἐκ τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας Θ', 551, ὡς καὶ τὸ θημολογῶ ἀναγράφεται. Ἐν ἑνὶ δηλ. καὶ τῷ αὐτῷ χωρίῳ φέρεται τό τε θημολογῶ καὶ τὸ ἐκ παραδιορθώσεως ἐθημολογῶ. Τὰ αὐτὰ ὁ Θησαυρός, ὅστις ἐν μὲν ἄρθρῳ θημολογῶ ὑποπτεύει τὴν λέξιν, ἐν δ' ἄρθρῳ ἐθημολογῶ ἀκολουθῶν τῷ Jacobs ἑρμηνεύει «*suo more* colligebat», ὅπερ ἀδύνατον. Τὸ ἐθημολόγει ἐκ τοῦ θημολογῶ δηλοῖ ὅ,τι καὶ τὸ ἐθημωνία (Ἀχμὲτ Ὀνειρ. σελ. 165,15 Drexl) = δίκην θημοῦ ἐσώρευε. Τὸ ἐθημολόγει πολλαχῶς διορθοῦται, ἐξ ἁπασῶν δὲ τῶν διορθώσεων ὁ Stadmueller προτιμᾷ τὴν τοῦ Meinek ἐχημολόγει. Πρβ. Ἀθήν. 89c «αἱ δὲ κόγχαι καὶ χῆμαι — ἐν τοῖς ἀμμώδεσι λαμβάνουσι τὴν σύστασιν».

Σχόλια εἰς Λυκόφρονα.

Σελ. 7,9 «διά τινας τῶν μωρῶν τῶν τοιαῦτα λῆρα ἀπορούντων γραπτέον καὶ ταῦτα».

Ὁ Scheer εἰκάζει ἄνευ ἀνάγκης ληρώδη. Πρβ. σελ. 146, 26 «τὴν δὲ λῆρον καὶ μυθικὴν τοῦ κήρυκος ἱστορίαν τῶν ἀλκυόνων ἐῶ» καὶ σελ. 194, 29 β «λήρη γάρ ἐστιν ἡ ἱστορία, ὡς ὄπισθεν εἶπον» καὶ σελ. 216, 26 «καὶ ταῦτα μὲν λῆρα καὶ μυθικά, ὄπισθεν δὲ αὐτὸ ἠλληγόρησα». Ἀλλ' ἴσως ἀντὶ τοῦ λήρη γραπτέον λῆρος θηλυκῶς ὡς ἐν σελ. 146, 26 (Πρβ. καὶ Θεόδ. Λάσκ. Ἐπιστ. 39, 16 «ἐρρέτω πᾶσα — λῆρος ὑπόληψις») ἢ κάλλιον «ληρεῖ γὰρ ἡ ἱστορία» ὡς φέρεται ἐν κώδικι.

Σελ. 26,31. Ἔγραψεν ὁ Scheer «ἀνεῖλεν αὐτῷ ὁ Θεὸς εὑρήσειν τινὰ βοῦν κτἑ.» ἀντὶ τοῦ ἀνεῖπεν, ἀγνοῶν τὴν τῶν μεταγενεστέρων συνήθειαν. Ἴδε Ἀθηνᾶς τόμ. ΛΖ', σελ. 85 κἑ.

Σελ. 48,26 «ὅπερ (ᾠὸν) λαβοῦσα ἡ Λήδα ἐθέρμαινε καὶ ἔτεκε τὴν Ἑλένην».

Γρ. ἐθέρμανε.

Σελ. 66, 33 «ἣν Ἰφιγένειαν θετὴν παῖδα ἡ Κλυταιμνήστρα ποιεῖται».

Ὀβελιστέον καθ' ἡμᾶς τὸ θετήν. Τὸ αὐτὸ ἐδήλωσεν ἐν σελ. 91, 22 ὧδε «ὑπὸ δὲ Κλυταιμνήστρας θυγατροθετηθεῖσαν».

Σελ. 67,29 «χωλαὶ δὲ παραδίδονται, ὅτι οὐ ταχέως μετέρχονται εἰς ἀνθρώπους».

Ὀβελιστέα ἡ πρόθεσις εἰς. Πρβ. σελ. 82,36 «Μήδειαν δὲ παρακαλεῖ μετελθεῖν Πελίαν».

Σελ. 70, 4 καὶ ἐν τῷ κειμένῳ στ. 150 ἐξέδωκεν ὁ Scheer «ἡμικρῆτα βάρβαρον».

Τάχιστα γραφήτω ἡμίκρητα ἐξ ὀνομαστικῆς ἡμίκρης (Πρβ. Ἐτεόκρης-Ἐτεόκρητες, Νεόκρης-Νεόκρητες) μηδ' ἀκουέσθω Στέφανος Κουμανούδης

λέγων ἐν Συναγωγῇ Νέων Λέξεων σελ. 1003 «Τουρκοκρῆτες — Ἂν ἐγράφετο Τουρκόκρητες κατὰ τὸ ἀρχαῖον Ἐτεόκρητες, θὰ ἦτο ὀρθότερον, ἀλλὰ δυσπαράδεκτον κοινῶς». Ὁ Χοιροβοσκὸς σελ. 176, 2 γράφει· «Πᾶν γὰρ ὄνομα μονοσύλλαβον ἐν τῇ συνθέσει ἀναβιβάζει τὸν τόνον, οἷον χθὼν αὐτόχθων, παῖς εὔπαις, Θρᾷξ Σαμόθρᾳξ, δαὶς ὁμόδαις, κλεὶς κατάκλεις (περὶ οὗ ἰδὲ Ποικ. τόμ. Α΄, σελ. 391), ποὺς δίπους, χωρὶς τοῦ πτὼξ πολυπτὼξ» καὶ σελ. 206, 27 καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν δὲ σύνθετα τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ὀρθὴν καὶ κλητικήν, οἷον ἡ ἀντίκλεις, ὦ ἀντίκλεις, ὁ ὁμόδαις ὦ ὁμόδαις». Πρβ. θήρ: ἡμίθηρ, μειξόθηρ, μῦς: ἀρκτόμυς, δρῦς: φελλόδρυς, ἐτυμόδρυς, χαμαίδρυς, σκώψ: ἀείσκωψ, γραῦς: λιχνόγραυς, ναῦς: μυριόναυς, χιλιόναυς, φῶς: αὐξίφως, λυκόφως, σεληνόφως (νεώτ. ἡμίφως), χρώς: ἀλφιτόχρως, ἐλεφαντόχρως, ἐρατόχρως, ἀλλοτριόχρως, λευκομυόχρως, μιλτόχρως (Μνημ. 1900, 264, 3), τρίχρως, νεκρόχρως, κτλ. (Ἴδε τὰ ὑφ᾽ ἡμῶν γεγραμμένα ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1915, σελ. 221), βοῦς: εὔβους (εὔβως δωρ.), χοῦς: τρίχους, κτλ., φώς: δαμασίφως, ἐκδικόφως, ἐμπυρισχησίφως, Πάν: Αἰγίπαν, Ἑρμόπαν, κλώψ: ἀρχίκλωψ, γυναικόκλωψ, ὀψίκλωψ, βιαιόκλωψ (κακῶς ὁ Scheer παρὰ Λυκόφρονι σ. 548 τονίζει ἐπὶ τῆς παραληγούσης βιαιοκλῶπος), φώρ: ἀρχίφωρ, νεκρόφωρ-ες (κακῶς Κουμανούδης καὶ ἐκδότης Brambs Χριστοῦ πάσχοντος στ. 1895 νεκροφῶρες), χείρ: μακρόχειρ, ὀζόχειρ, ἀριστόχειρ, ἀριστερόχειρ, αὐτόχειρ, μονόχειρ, μυριόχειρ, κτλ. θρίξ: εὔθριξ, καλλίθριξ, κτλ. (Ἴδε Ἀθην. τόμ. ΛΔ΄, σελ. 83), ῥίς: εὔρις, κτλ. (Ἴδε Ἀθηνᾶς τόμ. ΚΒ΄, σελ. 329 κἑ.), χθών: ἀντίχθων, δαμασίχθων. Διάφορον τὸ αὐτοπῦρ καὶ αὐτονοῦς καὶ αὐτοφῶς, οἷον «ὁ Θεὸς ὢν αὐτοδύναμος, αὐτονοῦς, αὐτοφῶς». Πρβ. αὐτοκαλόν, καὶ αὐτοαγαθὸν καὶ αὐτοθαῒς ἢ Αὐτοθαΐς.

Σελ. 87,9 «μετὰ γὰρ τὸ εὐκρατυνθῆναι καὶ συστῆναι τὸν οὐρανὸν εὔρυθμον ἐπεσχέθη τὰ τυφωνικὰ καὶ πυρώδη πνεύματα».

Οὕτω οἱ κώδικες. Ἐν τῷ ΘΣ ὀρθῶς εὐκρατωθῆναι tacite διορθοῦται, ὡς ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ, ἐῶμεν δὲ χαίρειν τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἅτε εἰπόντος τοῦ Τζέτζου σελ. 280,6 «πορφυροβεβαμμένους», ὡς ὁ Γεώργιος Μελιτηνὸς ἔγραψεν βαφὴν πορφυροβεβαμμένην, ὡς διδασκόμεθα ὑπὸ τοῦ Κουμ. σελ. 2. Εὕρηται καὶ ἐν Βελθάνδρῳ καὶ Χρυσάντζᾳ στ. 337 «ὁ δ᾽ ἔσω πάτος κόκκινος σεληνοβεβαμμένος». Εἶπε δὲ καὶ νεώτερος Ἕλλην ἐρυθροβάφονται, ἐρυθροβαφεῖσα, ἔτι δὲ αἱματοβαφέν. Συν. Κουμ. Νέ. Λέξ. σελ. 24 καὶ σ. 412.

Φέρεται καὶ μετὰ τῆς προθέσεως κατά τὸ κατευκρατοῦσθαι παρὰ Τζέτζῃ Ἀλληγ. Ἰλ. Α, 236.262.323. Β, 17. Σ, 497. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν τοῖς εἰς Λουκιανὸν σχολίοις σελ. 17 Teubn. «αὐτὴν παρέχεται τῇ θάλψει φυσικῶς οἱονεὶ πεττομένην καὶ εὐκρατοῦσαν». Ὁ Rabe σημειοῦται «εὐκρατοῦσαν i.q. εὔκρατον οὖσαν? Ὀρθῶς εἰκάζει ὁ Rabe ὅτι τὸ εὐκρατοῦσαν δηλοῖ ὅ,τι καὶ τὸ εὔκρατον οὖσαν, τ.ἔ. κεῖται ἀντὶ τοῦ εὐκρατουμένην. Ἴσως ὁ Σχολ. ἔγραψεν εὔκρατον οὖσαν. Τὸ ἀκρατέειν -εῖν ἐκ τοῦ ἀκρατὴς διάφορον.

Σελ. 99, 4 «Ὁ δὲ Διόνυσος θέλων ἀποδοῦναι εὐχαριστήρια τῷ Ἀγαμέμνονι διὰ τὰς εἰς αὐτὸν θυσίας παρεσκεύασεν ἀναδοθῆναι ἀπὸ τῆς γῆς κλάδον ἀμπέλου, ᾧπερ συμπλακεὶς Τήλεφος ὑπ᾽ Ἀχιλλέως ἐτρώθη».

Γρ. ᾧπερ ἐμπλακείς. Ὀρθῶς ἐν τῷ κειμένῳ λέγεται «δαίμων Ἐνόρχης — λέοντα θοίνης ἴχνος ἐμπλέξας λύγοις σχήσει τὸ μὴ πρόρριζον ᾀστῶσαι στάχυν», ἐν δὲ τῇ μεταφράσει «λέγει τὸν Τήλεφον τὸν πόδα ἐμπλακεὶς κλήμασι, κλάδοις φυτοῦ ἐμποδίσει ριζῶν ἀφανίσαι στάχυν». Καὶ ἀλλαχοῦ συνεχύθησαν τὸ ἐμπλέκομαι καὶ συμπλέκομαι. Ἴδε τὰ γεγραμμένα ὑφ᾽ ἡμῶν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τόμ. Α΄ σελ. 45 καὶ τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΛΔ΄, σελ. 81 καὶ Cobet ἐν Nov. Lect. σελ. 512, 513, 782. Κακῶς φέρεται καὶ παρὰ Βαβρίῳ 295, 32^{α}, 5 «τῷ δὲ παλιούρῳ δράκων τις συνεπλάκη» ἀντὶ τοῦ ἐνεπλάκη. Πρβ. Σχόλ. εἰς Λυκόφρ. σελ. 328, 17 «ὁ δὲ γνοὺς ἑλίσσεται δίκην σφαίρας καὶ ταῖς ἀκάνθαις ἐμπλακέντα τὸν ὄφιν ἀνελὼν σώζεται».

Σελ. 110,5 «οὐκ ἔστι δὲ φριμαγμὸς ὁ χρεμετισμός, ἀλλὰ διὰ τῶν ῥινῶν τῶν ἵππων ἐκπεμπόμενος ἦχος, ὅταν γαυριῶσιν».

Γρ. ἀλλὰ ⟨ὁ⟩ διὰ τῶν ῥινῶν κτἑ.

Σελ. 173,27. «Οἱ δὲ καλέσαντες αὐτὸν ἐπὶ ξενίᾳ σφάττουσιν ἕνα παῖδα τῶν ἐπιχωρίων».

Ἄνευ ὄκνου μετατυποῦμεν εἰς τὸ ἐπὶ ξένια. Ἴδε Ἀθηνᾶν τόμ. ΛΔ΄, σελ. 102 καὶ Cobet ἐν Var. Lect. σελ. 81.248 Mnemos. 1874, 338, 1877, 63. Miscel. Crit. 153, 170.

Σελ. 178,16 «ταύτην οὖν (τὴν δᾷδα) διὰ τὰ πένθη τῶν ἀδελφῶν κατακαύσασα (ἡ Ἀλθαία) εἰσῆλθεν ἐν τῷ θαλάμῳ καὶ νεκρὸν εὑροῦσα τὸν παῖδα συναπέκτεινε καὶ ἑαυτήν».

Φέρεται καὶ γραφὴ πάθη, ἀλλὰ ἡ νέα μέθοδος, ἡ στατικὴ τῶν κωδίκων κωλύει τὸν ὀρθὸν νοῦν νὰ ἐνεργήσῃ. Ὡς τὸ πάθη διεφθάρη εἰς τὸ πένθη, οὕτω καὶ τὸ δυσπαθεῖν διεφθαρὲν ἐγένετο δυσπενθεῖν ἐν τοῖς Ἠθικοῖς τοῦ Πλουτάρχου σελ. 106^{α}, ὡς παρετηρήθη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Βάση ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. Β΄, σελ. 166, ἥτις διόρθωσις ἐκυρώθη καὶ ὑπὸ τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος, ὡς διδάσκεταί τις ἐκ τῆς νέας τῶν τοῦ Πλουτάρχου Ἠθικῶν ἐκδόσεως τόμ. Α΄, σελ. 217 (1925).

Σελ. 193,28 - 29 γρ. τετραχυσμένοι ἀντὶ τοῦ τετραχυμένοι. Πρβ. πεπλατυσμένος, ἐσκληρυσμένος, λελαμπρυσμένος, κτλ. (Ἴδε Κόντον ἐν τῇ

Ἀθηνᾷ τόμ. Α΄, σελ. 359 κἑ.) καὶ σελ. 258,33 γρ. ἀπωξυμμένον ἀντὶ τοῦ ἀπωξυμένον. (Ἴδε Κόντον ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. Α΄, σελ. 359 κἑ.).

Σελ. 239, 6 «πᾶσαν δὲ τὴν Ὀδυσσέως ἱστορίαν ἐν βραχὺ ἐρῶ».

Γρ. ἔμβραχυ. Πρβ. σελ. 257, 26. Ἴδε Cobet ἐν Var. Lect. σελ. 207 καὶ Mnem. 1877, σ. 60 καὶ Naber ἐν Mnem. 1901, σελ. 190.

Σελ. 253,17, «ἄποθεν τὸ πο μακρόν, διότι ἐκτείνεται ὑπὸ τοῦ δασέος καὶ ἔστι κοινὴ συλλαβή, ἄπω δὲ καὶ ἄπωθεν Ἀττικῶς μεγάλα γράφονται».

Γρ. τὸ πο μικρόν. Πρβ. σελ. 234,5 στ. 719 «δο^ω μήσαντες· τὸ δο μικρὸν ὁ Τζέτζης γράφει τιθεὶς ἄνωθεν αὐτοῦ μακρὰν καί φησιν ὅτι ἐκτείνεται ὑπὸ τοῦ μ καὶ ἔστι κοινὴ συλλαβὴ» καὶ σελ. 250,17 «Σαρδονικῆς ὁ Τζέτζης τὸ δο μικρὸν γράφει καὶ λέγει μακρὸν εἶναι ὡς ἐκτεινομένου ὑπὸ τοῦ ν ἀμεταβόλου».

Σελ. 308,24. Μόψος δὲ συὸς ἐπὶ τόκου ἑστώσης ἤρετο».

Γρ. ὑφὲν ἐπιτόκου ὡς ὁ κῶδιξ b. Ὀρθῶς σελ. 158,6 «ἐπιτόκου ἑστώσης» ἔγραψεν ὁ Scheer.

Σελ. 312,2 «εἰς δίκην ἐλθόντα ἐλοιδόρησεν αὐτὸν μέσον τῆς πόλεως ἀδίκητον εἶναι καὶ οὐ φρόνιμον».

Γρ. ἀδικητικόν. Ἐν ΘΣ. διορθοῦται ἀδικητήν.

Σελ. 320,21 «ἢ τὸ χέρσου πατρῴας συνακτέον, ὡς εἶπον πρῴην κτἑ.»

Γράφε τάχιστα συντακτέον. Πρβ. σελ. 177,27.

Σελ. 321,26. «Ἀμφίλοχος δὲ κατά τινας συναιρεῖται τῷ Μόψῳ τούτῳ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς μαντικῆς μονομαχήσας».

Γρ. συναναιρεῖται. Πρβ. σελ. 308,32.

Σελ. 361,5 γρ. εὐλείμωνας ἀντὶ τοῦ εὐλείμονας.

Σελ. 397,15 «λοξὸν τὸν αἰνιγματώδη καὶ μυστικόν, ὅθεν καὶ Λοξίας ὁ Ἀπόλλων διὰ τὸ γρῖφον καὶ κοῖλον τῶν χρησμῶν».

Ὁ Scheer εἰκάζει» διὰ τὸ γριφῶδες καὶ σκολιὸν τῶν χρησμῶν».

Καθ᾽ ἡμᾶς ἐν τῷ καὶ κοῖλον λανθάνει καὶ ἀγκύλον.

Σχόλια Πινδάρου.

Ἰσθμ. 57,^α τόμ. Γ΄, σελ. 273,21 Teubn. «ὁ Ζεὺς βουλόμενος Θέτιδι πλησιάσαι ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ Προμηθέως· εἶτα Πηλεῖ ἔδοξεν αὐτῇ ἐγγυῆσαι. Τεθρύληται δὲ ἡ ἱστορία παρά τε συγγραφεῦσι καὶ ποιηταῖς, ἀκριβῶς δὲ κεῖται καὶ παρὰ Αἰσχύλῳ ἐν Προμηθεῖ Δεσμώτῃ. Διαφαίνεται δὲ τοῖς λοιποῖς καὶ ἰδιαζόντως ὁ Πίνδαρος (στ. 956) καὶ Ποσειδῶνά φησιν ἀμφισβητῆσαι περὶ τοῦ γάμου· ἢ ζητητέον τίνι κατηκολούθησεν ὁ Πίνδαρος».

Ὅτι ἡ παραδεδομένη γραφὴ διαφαίνεται νοσεῖ καὶ τυφλῷ δῆλον. Ὁ Schneidewin διορθοῖ διαφωνεῖται, ὃ καὶ κατεχώρισεν εἰς τὸ ὕφος ὁ νέος τῶν τοῦ Πινδάρου Σχολίων ἐκδότης. Ἡμεῖς τὴν μεταβολὴν ταύτην ἀποδοκιμάζοντες φρονοῦμεν ὅτι ὁ Σχολιαστὴς ἔγραψεν διαφέρεται τ.ἔ. οὐ συμφέρεται = οὐ συμφωνεῖ, διαφωνεῖ. Πολλάκις ἐν τοῖς ἀντιγράφοις σύγχυσις ἐγένετο τοῦ φέρεσθαι καὶ τοῦ φαίνεσθαι.

Παρὰ Διοσκορίδῃ Β΄,1,11 Welm φέρεται «ἀγαρικόν· ῥίζα φέρεται σιλφίῳ ἐμφερής». Ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ γραφὴν φαίνεται ἐτήρησεν ὁ Ἀθῷος κῶδιξ τῆς Λαύρας. Τοὐναντίον ἐν Βίῳ Σοφοκλ. (Σχολ. Σοφ. Β΄, 4 καὶ Βιογρ. σ. 129,5) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ φέρεται ἐγράφη «φαίνεται δὲ καὶ παρὰ πολλοῖς ἡ πρὸς τὸν Ἰοφῶντα γενομένη αὐτῷ δίκη ποτέ». Καὶ ἐν τοῖς εἰς Λυκόφρονα Σχολίοις σελ. 246,23 «παρ᾽ Αἰσχύλῳ φαίνεταί τις τὸν Ὀδυσσέα ὀστράκῳ ῥίψας (Ἀποσπ. 174 N) οὐ μὴν παρ᾽ Ὁμήρῳ», γρ. φέρεται, ὡς ἐν στίχῳ 20 «παρ᾽ Ὁμήρῳ φέρεται ὁ Ὀδυσσεὺς βοὸς ποδὶ πληγεὶς ὑπὸ Κτησίππου», ἔνθα εὐτυχῶς χείρονες κώδικες ἔχουσι τὴν γραφὴν φαίνεται καὶ οὐχὶ φέρεται. Ἄλλως ὁ ἐκδότης θὰ κατεχώριζε τὸ φαίνεται ὡς ἐποίησεν ἀνωτέρω. — Αὕτη κριτικὴ καλεῖται.

Γεώργ. Σύγκελλ. τόμ. Α΄, σελ. 421,11 (Βόνν.) «ἥτις (οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ) ἀρξαμένη μὲν τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ α΄ ἔτους Κύρου ἐπαύθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κύρου μόνον τῶν θεμελίων ὑπερβληθέντων.

Γρ. ὑποβληθέντων. Πρβ. σελ. 445,18, 458,12 καὶ 465,9.

Σελ. 486,3. «Ξενοφῶν δὲ τοὺς Ἕλληνας παραλαβὼν ἀπαχθεὶς εἰς Ἑλλάδα διέσωσε διὰ μαχίμων ἐθνῶν κτἑ.».

Γρ. ἀπαθεῖς.

Μιχ. Ἀτταλ. σελ. 187,15 «Βασίλειον σβέστην τὸν Μαλέσην».

Γρ. βέστην. Καὶ ἐν σελ. 192,10 γρ. Βασίλειος πρωτοβέστης ὁ Μαλέσης» ἀντὶ τοῦ πρωτοΣβέστης. Πρβ. σελ. 230,6 «ἦν γὰρ τηνικαῦτα τῷ περιβλέπτῳ τῶν βεστῶν ἀξιώματι τετιμημένος».

Ἰω. Κίνναμ. σελ. 173,17 «μὴ οἴου λήσειν ἡμᾶς, ὦ γενναῖε, ὅτου δὴ ἕνεκα ταῦτα μεμηχάνηται παρ᾽ ὑμῶν, ὥσπερ οὐδὲ στέρξει σοι πάντως, ἃ πρὸς δεσμωτῶν ὀμώμοται καὶ ἐμφρούρων τούτων ἀνδρῶν».

Γρ. οὐδ᾽ ἐστήξει σοι πάντως κτἑ.

Θ. Μετοχ. σελ. 269 (Kissl.) «καὶ ὥσπερ δή τισιΝ ἠπιώδεσιν ἀμυχαῖς ἐπιδραττομένην».

Γρ. «ὥσπερ δή τισι Νηπιώδεσιν ἀμυχαῖς».

Σελ. 309 «καὶ γοητείας τῶν ἀκουόντων καὶ καταχνήσεως».

Γρ. κατατεχνήσεως ἐκ τοῦ κατατεχνεῖν ἢ κάλλιον κατατεχνιτεύσεως ἐκ τοῦ κατατεχνιτεύειν, ὅπερ πολλάκις ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Μετοχίτῃ.

Ἰγνάτ. Βίος Νικηφ. σελ. 161,30. «Οὕτω τὸ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ μόνῳ λατρεύειν θεῷ τῷ ἀληθινῷ προσκυνητῇ ἀραρότως κατώρθωτο, οὕτω τὸ περὶ τὴν ὑγιᾶ θρησκείαν αὐτῷ διειδέστατον πόμα κεκέραστο, οὐ καθά τισι κεραποικιλλόμενον, ταῖς δὲ θεοπαραδότοις ὑποτυπώσεσι κεραννύμενον».

Μὴ ἐν τῷ κεραποικιλλόμενον, περὶ οὗ ἀπορεῖ ὁ Κουμανούδης ἐν τῇ Συναγ. Ἀθησ. Λέξ. σελ. 187, λανθάνει τὸ τέρα(σι) ποικιλλόμενον; Πρβ. σελ. 147,10 «Χριστὸν εἶναι πιστούμενος ἀπερίγραπτον κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἁπλοῦν καὶ ἀνέπαφον, περιγραπτὸν δὲ καὶ γραπτὸν κατὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἁπτόν τε καὶ σύνθετον, οἷς τὸ εἰκονίζεσθαι ἀραρότως ἐπακολουθήσοι ὡς ἂν τῆς φαντασιώδους τῶν τὰ Μάνεντος πρεσβευόντων ἀποπηδήσαιμεν ὀνειρώξεως» καὶ σελ. 158,28 κέ.

Κωνστ. Πορφυρογ. τόμ. Α΄, σελ. 348,8 (Βόνν.) «Ἰστέον εἰδέναι, ὅτι οἱ τῶν δύο μερῶν δήμαρχοι κτέ».

Γρ. δέον εἰδέναι ἢ ἁπλῶς ἰστέον ἄνευ τοῦ εἰδέναι. Πρβ. σελ. 373,26. «Δέον εἰδέναι, ὅτι ἔξωθεν τοῦ παλατίου, κτἑ.» καὶ σελ. 392,6 «δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ὁ λαμβάνων κτἑ».

τόμ. Γ΄, σελ. 268,23 «πολλαὶ πηγαὶ ὑπάρχουσιΝ ἄφθαν ἀναδιδοῦσαι» καὶ σελ. 269,3 «ἐννέα πηγαὶ εἰσιΝ ἄφθαν ἀναδιδοῦσαι».

Γρ. νάφθαν.

Ψευδολουκιαν. Φιλόπ. § 16 «οὐχ ὁρᾷς ὡς ἀδιόρθωτα τὰ τῶν ποιητῶν ἀμφίλοξα καὶ μηδέπω ἡδραιωμένα;».

Γρ. ἀδιάρθρωτα.

Κωνστ. Ἑρμωνιακ. Μετάφρ. τ. Ἰλ. τοῦ Ὁμ. στ. 1185 (Ἐκλογ. Μνημ. Μαυροφρ. σελ. 118) «βλέφαρον κεχλοϊσμένον καὶ ὀφρῦς συνδεδεμέναι».

Γρ. κοχλαϊσμένον τ. ἔ. κεχρισμένον κόχλῳ ἢ κόχλᾳ. Ἐν τῷ Ὀνειροκριτικῷ τοῦ Ἀχμὲτ σελ. 33, 17 λέγεται «ἐὰν ἴδῃ τις, ὅτι εἶδος τὸ λεγόμενον κόχλα ἐμβάλλει τοῖς ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸ φανεῖσθαι (κάλλιον φανῆναι κῶδ. Β) φῶς ἐν ὀφθαλμοῖς, οὗτος κενόδοξος ἔσται». (Περὶ τοῦ κόχλος-κόχλα ἴδ. τὰ ὑπὸ τοῦ Φαίδωνος Κουκουλὲ διειλημμένα ἐν Ἐπετηρίδι Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν Ζ΄, σελ. 29).

Στ. 2544 (σελ. 168) «καὶ τοῖς ὄνυξι μαγούλας κατεκμάξασα δακτύλων».

Καθ' Ὅμηρον «δρυψαμένη παρηιὰς ὀνύχεσσι». Ὅθεν γραπτέον καΤαιμάξασα. Ὅμοιον σφάλμα παρετηρήσαμεν ἐν τοῖς τοῦ Νικηφόρου Προγυμνάσμασι Α΄ (Rhet. Graec. Walz τόμ. Α', σελ. 487, 26) «τί μοι τοιοῦτον ἐπλέξατο στέφανον, ὡς ἐκ ῥόδων στίλβοντα καὶ ὡς ἐξ ἀκανθῶν ἐκμάσοντα· ὅλην προβέβληται αἱμασιάν, ἡλίκα περιφρίσσει τὰ κέντρα», ὅπου ἄνευ ἀμφιβολίας γραπτέον αἱμάσσοντα καὶ ἀντὶ τοῦ ὅλην ἀναγνωστέον ὅσην (Ἴδε Mnemos. 1915, σελ. 226 κἑ.).

Trois Poèmes Grecs Wagner, στ. 1532 (σελ. 285) «εἰς τὸ ἔμνωδον ἀναλίβαδον ἦλθεν καὶ κατουνεύει». Ἀντὶ τοῦ «ἔμνωδον ἀναλίβαδον» γρ. ἔμνοστον. Πρβ. στ. 202 (σελ. 248 «ἔμνοστον λιβάδιν». στ. 473 (σ. 339) «διὰ τοῦ τόπου τὸ εὔμνοστον». στ. 3347 (σελ. 386) «τὸν ἔμνοστον δρυμόναν» καὶ σελ. 339 εὐμνοστοτοπία. Ἐλέχθη καὶ ἀνθόμνοστος Λύβ. καὶ Ροδαμν. στ. 2623 καὶ πανέμνοστος «πανέμνοστα κορίτσια» (Ἐκλογ. Πολίτ. σελ. 123,2).

Στ. 186 (σελ. 61) γρ. «ὡς ἔνεστι πολυσχιδὴς» ἀντὶ τοῦ πολυσχεδής.

Στ. 527 (σελ. 72) «ἂν γὰρ κυήσῃς αὔτη νῦν, ἀπρόκοπον καὶ γάλλον ἔσται τὸ γενησόμενον».

Γρ. ἀπόκοπον. Βλ. Σουΐδ. λ. γάλλος ἀπόκοπος.

Στ. 1950 (σελ. 115) «καὶ πάντων ἐθνῶν κύριος, ἀντάρτη Μακεδόνι».

Γρ. καὶ πάντων κύριος Ἐθνῶν, κτἑ.

Στ. 2015 (σελ. 117) «κακῶς προσδιεφθείροντο τῇ τῶν βελῶν ἐκτρώσει».

Γρ. τιτρώσει. Βάρβαρον ἀληθῶς τὸ τιτρώσει, ἀλλὰ τοῖς βαρβάροις συμβαρβαροῦσθαι προσήκει. Πρβ. στ. 1591 «καὶ πάντας τοὺς ἐν τείχεσι τοῖς βέλεσι τιτρώσας».

Στ. 2850 (σ. 142) «ὑμῖν τῷ συμμαχήσαντι πολέμοις τοῖς τρισσαίοις».

Γρ. Κρισσαίοις. Ὀρθότερον εἶναι τὸ Κρισαίοις, ἀλλ' ἴδε Ἐπετηρ. Πανεπ. Θεσσαλονίκ. Α΄, σελ. 279.

Στ. 3774 (σελ. 170) «ὁ Κῦρος ἐνεχάραξεν ἔτι ζῶν ἐν τῷ τάφῳ».

Γρ. ζῶν ἔτι ἐν τῷ τάφῳ.

Στ. 1577 (σελ. 286) «καὶ ἀφότου τὴν ἀνέγνωσα, νὰ εἶπες Ἐπεπάγην».

Γρ. Ὑπεπάγην. Πρβ. στ. 1867 (σελ. 294) «ἔστεκα ὡσὰν τὸ μάρμαρον, νὰ εἶπες Ὑπεπάγην».

Act. et Diplom. τόμ. Α΄, σελ. 352,12 (Miklosich - Müller) «ὅθεν καὶ κατανοήσας ἐκεῖνος αὐτὸν ἱκανὸν ὄντα ψυχῶν προστασίαν ἀνεγχειρισθῆναι, ἐπίσκοπον Βλαντιμήρου πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑαυτοῦ βίου κεχειροτόνηκεν».

Ἀλλὰ ῥῆμα ἀνεγχειρίζομαι εἶναί τι ἀλλόκοτον. Γραπτέον τάχιστα «προστασίΑΝ [ΑΝ]εγχειρισθῆναι» τἑ. «προστασίαν ἐγχειρισθῆναι». Μυριόλεκτον δ' ὑπάρχει τὸ ἐγχειρίζομαί τι ἐν τοῖς πρακτικοῖς, οἷον «τοὺς πνευματικὴν ἐγκεχειρισμένους ἐπιστασίαν» (σελ. 48) καὶ «ἐπειδὴ προστασίαν ἐστὶν ἐγκεχειρισμένος λαοῦ» (σελ. 74) καὶ

«τὴν προστασίαν τῆς τοιαύτης ἁγιωτάτης ἐκκλησίας ἐνεχειρίσθημεν» (σελ. 129) καὶ «ὁ τὴν ἡγουμενΙαν τῆς αὐτῆς σεβασμίας μονῆς, ἐγκεχειρισμένυς» (σελ. 165) καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ.

Act. et Dipl. τόμ. Α΄, σελ. 449 «ἡμεῖς δέ, ὅτε ταῦτα ἐγένετο, ἰδιάζομεν ἐν τῷ κελλίῳ ἡμῶν, τοῖς τότε πραττομένοις οὐ παρόντες, εἰς τήν τινων φιλονεκτικὴν ὄρεξιν».

Γραπτέον ἴσως φιλο(πλεο)νεκτικήν.

Act. et Diplom. τόμ. Γ', σελ. 58 «καὶ θέλομεν, ἵνα περιπατῶσιν ἐν πάσαις ταῖς ἡμετέραις χώραις καὶ πραγματεύωνται ὡς ἡμέτεροι δουλευταὶ πραγματείαν, οἵαν ἄρα καὶ βούλονται ἀζημίως πάντα καὶ ἀκαμαρεύτως».

Γρ. ἀκομμερκεύτως τ.ἔ. ἀπηλλαγμένοι τοῦ κομμερκίου τέλους. Ἐν τόμ. ϛ', σελ. 118 φέρεται «διαβιβάζειν ἀπὸ τούτων ἀκομμέρκευτα καὶ χωρὶς ἑτέρας οἱασοῦν δόσεως» καὶ σελ. 132 «ἀκομμέρκευτα καὶ ταῦτα συντηρηθήσονται» καὶ «ἀλλ' ὀπίσω μεταστραφὲν ἀκομμέρκευτον διαφυλαχθήσεται». Τὸ ῥῆμα κομμερκεύεσθαι ἀπαντᾷ τόμ. Γ', σελ. 7. 29. 35. 36. 133. καὶ Ε', 81.

Ἐν Act. et Dipl. τόμ. Δ', σελ. 60 φέρεται «μετὰ πάσης ἡμῶν τῆς προθυμίας καὶ ἁπλότητος χρονίας τε διασκέψεως καὶ μεταμεριμνημένου σκοποῦ» καὶ σελ. 405 «σὺν προθυμίᾳ δὲ μᾶλλον ἁπάσῃ, ὁλοψύχῳ προθέσει καὶ μεταμεριμνημένου καὶ ἠκριβωμένου σκοποῦ».

Γρ. «καὶ μετὰ μεμεριμνημένου σκοποῦ». Πρβ. σελ. 100 «σὺν προθυμίᾳ πάσῃ καὶ ὁλοψύχῳ ἡμῶν τῇ προθέσει, ἔτι δὲ μετὰ μεμεριμνημένου σκοποῦ χρονίας τε διασκέψεως» καὶ σελ. 102. 107. 116. 122. 267. 397. 405. 407.

Act. et Dipl. τόμ. Δ΄, 300 «εἰ γοῦν καὶ τῷ ἐντὸς δηλουμένῳ ὁσιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς Παύλῳ ἐκείνῳ ζῶντι μὲν ἐπήγγελτο ἐκ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ Γερμανοῦ τὸ ἐπὶ τῇ κατ' αὐτὸν μονῇ τῶν πατριαρχικῶν ἐξάρχων ἀνεισέλευσίν τε καὶ ἀδιάσειστον, ὕστερον δὲ ἀπελθόντι τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἀπεμαράνθησαν, εἶχεν ἂν λαβὴν μέμψεως ἡ τοῦ ἁγίου ἐκείνου ὑπόσχεσις».

Ἡ ἁρμονία καὶ ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ «τὸ — ἀνεισέλευστόν τε καὶ ἀδιάσειστον». Ὅμοια τῷ ἀνεισέλευστος ἐπίθετα μνημονεύει ὁ Κόντος ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. ΚΑ΄, σελ. 422.

Ἐν τῷ ΘΣ. τόμ. Ε΄ σελ. 943 c φέρεται «Μετρίστρα, Certa aquae mensura in Aquaeductibus. Typicum Ms. monasterii τῆς Κεχαριτωμένης c. 69, ubi de aqua in idem monasterium inducenda: Γεγόνασι μετρίστραι δύο ἰσόμετροι. An legendum μετρῖται (Hoc μετρηταὶ dicendum foret)».

Τὰ ἐν Act. et Dipl. τόμ. Ε΄, σελ. 372 (Τυπ. Εἰρήνης τῆς Δουκαίνης ἔτ. 1118) διδάσκουσιν ὅτι μερίστρας ἀντὶ τοῦ μετρίστρας γραπτέον «Ἐπειδὴ πολλὰ μοχθήσασα ἡ βασιλεία μου τῇ τοῦ θεοῦ συνεργίᾳ ἠδυνήθη καὶ ὕδωρ

ἀένναον ἀποκομίσαι ἐν τοῖς μοναστηρίοις αὐτῆς, γεγόνασι δὲ καὶ μερίστραι δύο ἰσόμετροι, διορίζομαι ἀπὸ μὲν τῆς μιᾶς ἀρδεύεσθαι τὸ γυναικεῖον μοναστήριον καὶ τὰ δεσποτικὰ οἰκήματα, ἅπερ ἐποίησεν ἡ βασιλεία μου, ἀπὸ δὲ τῆς ἑτέρας τὸ ἀνδρῷον. Εἴπερ δὲ γένηται κλάσμα ἐν τοῖς τοιούτοις παρολκίοις, ὀφείλει τὸ ἐπανορθοῦσθαι ἀπὸ τῶν λαμβανόντων τὸ τοιοῦτον ὕδωρ». Μερίστραι ἄρα εἶναι οἱ ὑδραγωγοί, δι' ὧν τὸ ὕδωρ μερίζεται.

Φωτ. Ἐπιστ. σελ. 404 Βαλ. «σὲ δὲ ἐκ μυρίων Γραφῶν τε καὶ λογισμῶν ἔχων εὐθύνειν, τὸν διάπυρον τῆς διαλεκτικῆς ἐραστήν, μάλιστα ἂν ἐξ ἑνὸς τῶν σῶν δικαιότατα ἂν μεμψοίμην, ὡς κἀκεῖνο ἐπιλελησμένον δήπουθεν, τὸ σοφώτατον αὐτῆς καὶ χρησιμώτατον νομοθέτημα, κτἑ.»

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ὁ Φώτιος οὐχὶ νομοθέτημα, ἀλλὰ νουθέτημα ἔγραψε. Πολλάκις ἐν τοῖς ἀντιγράφοις συνεχύθησαν τὸ νομοθέτημα καὶ τὸ νουθέτημα, τὸ νομοθέτησις καὶ τὸ νουθέτησις, τὸ νομοθεσία καὶ τὸ νουθεσία, τὸ νομοθετεῖν καὶ τὸ νουθετεῖν (Ἴδε Cobet ἐν Nov. Lect. σελ. 515 καὶ ἐν Var. Lect. σελ. 363 καὶ ἐν Collect. Crit. σελ. VIII καὶ Naber ἐν Mnemos. 1909, σελ. 40 καὶ Πανταζίδην ἐν Ἀθηναίῳ τόμ. Ζ', σελ. 328. Συνεχύθη δὲ καὶ τὸ νουθετικὸς καὶ νομοθετικὸς παρὰ Νικολάῳ Προγυμν. σελ. 56,10 Teubn.

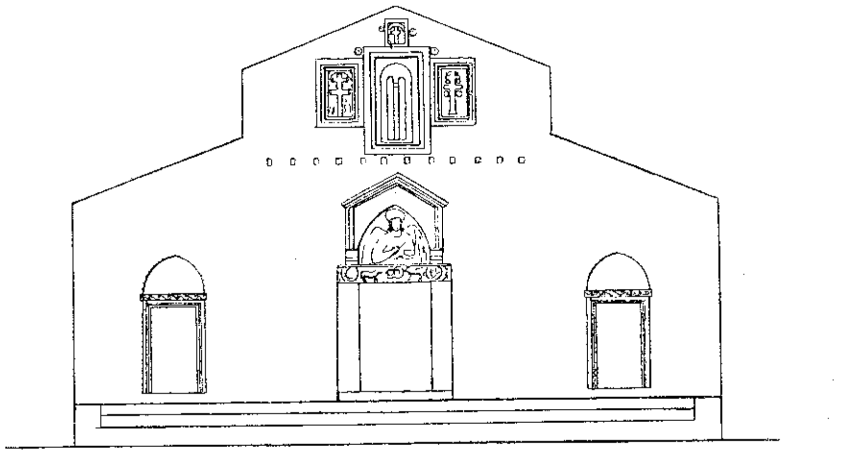
ΧΑΡΙΤΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ

ΕΚ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΓΚΟΥΤΗ

Ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν ἀπόκεινται δύο θωράκια τέμπλου, ἅτινα τέως εὑρίσκοντο ἐστημένα ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ παρὰ τοὺς βορειανατολικοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου.

Τὰ θωράκια ταῦτα ἀρχικῶς προήρχοντο ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τοῦ ἐπιλεγομένου Μαγκούτη, ὅστις ἔκειτο βορείως καὶ



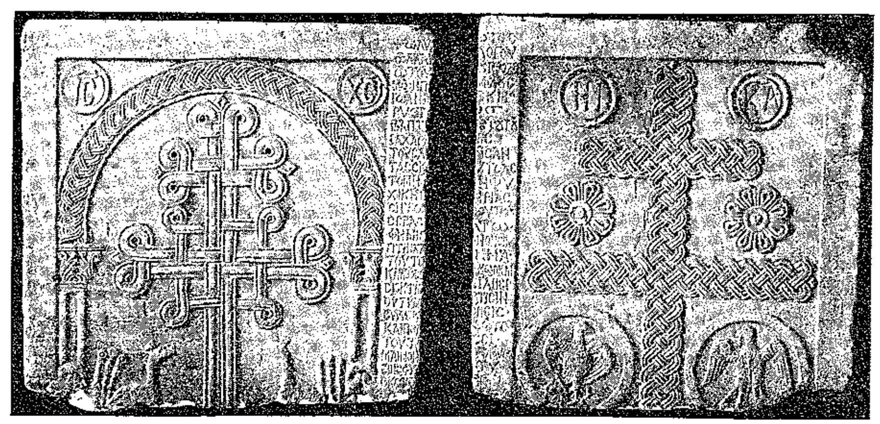
Εἰκ. 1. Πρόσοψις τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Μαγκούτη.

εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγ. Τάφου. Ὁ ναὸς οὗτος ἐσῴζετο, καίτοι ἠρειπωμένος, μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 1845, νῦν ὅμως, πλὴν τῶν θεμελίων, οὐδὲν ἴχνος αὐτοῦ ἀπομένει. Εὐτυχῶς εἰκόνες τῆς κατόψεως αὐτοῦ, τῆς προσόψεως, τῆς κόγχης ἐσωτερικῶς καὶ τομῆς κατὰ μῆκος, ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Couchaud, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Choix d'églises byzantines en Grèce, Paris 1842. Πίν. 5-6 [1]. Ἐν τῷ σχεδιογραφήματι τῆς προσόψεως τὰ δύο θωράκια εἰκονίζονται τοποθετημένα πρὸς διακόσμη-

[1] Τὰς εἰκόνας τῆς προσόψεως, τῆς κατόψεως καὶ τῆς κατὰ μῆκος τομῆς ἀνεδημοσίευσεν ὁ ἔφορος τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος ἐν τῷ Β' τεύχει τοῦ Εὑρετηρίου τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, σελ. 85-86. Εἰκ. 86, 87 καὶ 89.

σιν, ἑκατέρωθεν τοῦ διλόβου παραθύρου, τοῦ κειμένου ἄνωθεν τῆς μέσης κυρίας θύρας τοῦ ναοῦ. (Εἰκ. 1). Ἡ τοποθέτησις τῶν θωρακίων ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας· ἀρχικῶς ταῦτα ἀπετέλουν μέρος τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ, χωριζόμενα διὰ κιονίσκου, κατὰ τὸν συνήθη τρόπον τῶν βυζαντιακῶν τέμπλων [1].

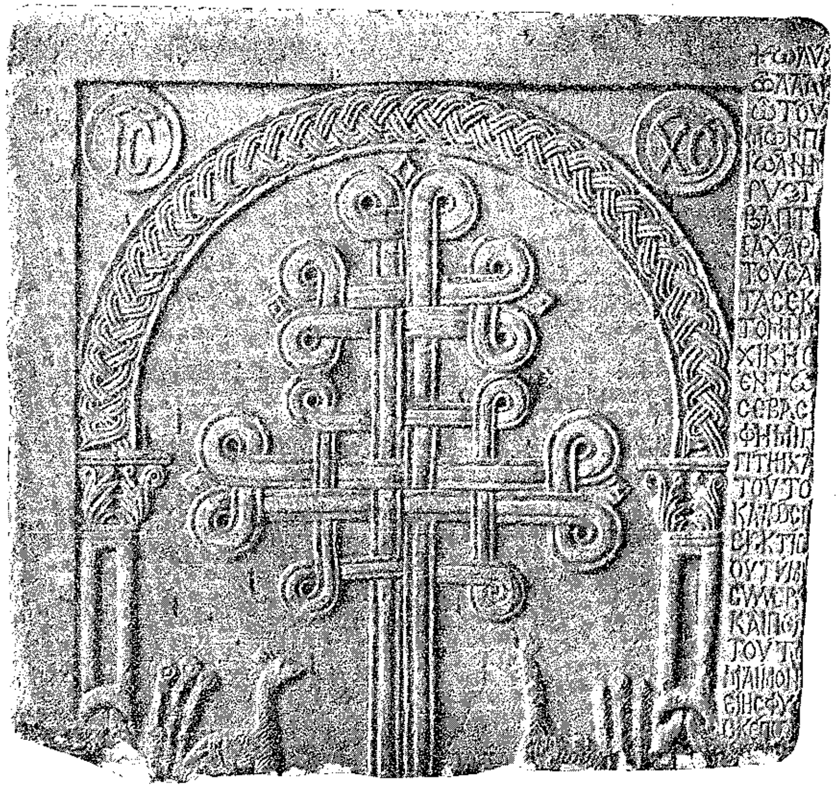
Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν δύο ἀντιστοίχων καθέτων πλευρῶν τῶν πλαισίων τῶν θωρακίων καὶ τοῦ κιονίσκου, εἶχεν ἐγχαραχθῆ ἐπιγραφή, ἧς νῦν, μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ κιονίσκου, ἀπομένουσι τὰ πρῶτα καὶ τελευταῖα γράμματα τῶν στίχων, καθισταμένης οὕτω ἀδυνάτου τῆς συμπληρώσεως καὶ ἀναγνώσεως αὐτῆς ὁλοκλήρου (Εἰκ. 2, 3 καὶ 4).



Εἰκ. 2. Τὰ δύο θωράκια τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Μαγκούτη.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖται νῦν ἐξ εἴκοσι καὶ ἓξ στίχων, εἶναι δὲ κάτωθεν ἐλλιπὴς κατὰ ἕνα ἢ δύο στίχους, ἐκ φθορᾶς ἀμφοτέρων τῶν θωρακίων. Τὰ γράμματα μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας κεχαραγμένα καὶ κανονικά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δὲν εἶναι πάντα ἰσομεγέθη. Τὰ γράμματα Α, Δ καὶ Λ, ἔχουσιν εἰς τὸ ἄνω αὐτῶν ἄκρον κεραίαν πρὸς τἀριστερὰ προεξέχουσαν ὁριζοντίως, ὡς ἄλλως τε συμβαίνει εἰς πολλὰς βυζαντιακὰς ἐπιγραφὰς τῶν μέσων χρόνων. Ἄξιον σημειώσεως ὡσαύτως εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ Ξ, ὅπερ ἔχει τὴν μορφὴν τοῦ *σαμπί* ϡ. καὶ τοῦ Ζ, ὅπερ προσομοιάζει πρὸς ξ. Πολλάκις δὲ συνδέονται δύο, τρία ἢ τέσσαρα γράμματα, ὡς τὰ ΑΝΝΗ ἐν τῇ λέξει Ἰωάννης καὶ τὰ ΜΝΗΜ ἐν τῇ λέξει μνημόσυνον. Ἐπίσης ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ στίχῳ

[1] Τὰ δύο θωράκια ἀπεικονίσθησαν ἐκ φωτογραφίας ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Γεωργ. Σωτηρίου ἐν τῷ Ὁδηγῷ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου σελ. 35 (α' ἔκδ.) καὶ ὑπὸ Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου ἔνθ' ἀν. σελ. 86.



Εἰκ. 3. Πρῶτον θωράκιον.

ὑπάρχουσι συνδεδεμένα κατὰ τρόπον περίεργον δύο ἢ τρία γράμματα WV, ὧν ὅμως δὲν εἶναι εὔκολος ἡ ἀνάγνωσις. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ λέξεις φέρουσι πνεύματα καὶ τόνους, ὡς παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας βυζαντιακὰς ἐπιγραφάς, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐντεῦθεν.

Ἡμεῖς ἐπιχειρήσαντες νὰ συμπληρώσωμεν καὶ ἀναγνώσωμεν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, ἐστηρίχθημεν κυρίως εἰς τὸ μέτρον αὐτῆς· παρετηρήσαμεν δῆλα δὴ ὅτι αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ στίχων τριμέτρων ἰαμβικῶν δωδεκασυλλάβων, εὕρομεν δ' ὅτι δύο ἐπὶ τοῦ λίθου σειραὶ γραμμάτων ἀποτελοῦσιν ἕνα στίχον τρίμετρον ἰαμβικόν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης προέβημεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀνάγνωσιν τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἐπιγραφῆς, διότι οἱ τελευταῖοι στίχοι, καίτοι διαγιγνώσκεται ἐν μέρει τὸ νόημα αὐτῶν, δὲν δύνανται νὰ συμπληρωθῶσι μετ' ἀπολύτου ἀσφαλείας. Τὸ τέλος τῶν πλείστων στίχων δηλοῦται διὰ τελείας. Ἡ ἀποκατάστασις καὶ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:



Εἰκ. 4. Δεύτερον θωράκιον.

† *Ὦ λύ[χνε φω]τός, ὦ λαλι[ὰ τοῦ] Λόγου,*
ὦ τοῦ [λαμπρ]οῦ προδραμὼν π[ίστεως] φάους·
Ἰωάννη μ[έγιστ]ε, κήρυξ Τ[ριάδ]ος,
βαπτ[ιστὰ Χρι]στοῦ, τοῦ Ζαχαρί[ου γόν]ε,
5. *τοὺς ἀν[ακαιν]ίσαντας ἐκ[νέο]υ τόδε,*
τὸ μνημ[όσυνο]ν ψυχικῆς σ[ωτ]ηρίας,
ἐν τῷ [ναῷ] σου τῷ σεβασ[μιωτ]άτῳ,
φημὶ Γ[ερμα]νὸν Σποργίτην κα[ὶ τέ]κνα,
τούτο[υς ἀμώ]μως καὶ καλῶς... τάπερ,
10. *εἰς κτίσ[τον ἐξά]ρτισιν, οὗ τύμ[βον σκ]έπεις,*
..... ρι.... θωτε καὶ πολ.... σει,
τούτ[ων]......... ὁμαίμον ..... ου
εἴης φύλ[αξ σῴζων] καὶ σκέπων [ἱκέτα]ς.

Τὸ κύριον ὄνομα τοῦ ἀνακαινίσαντος τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου

Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, (στίχ. 8) συνεπληρώσαμεν *Γ[ερμα]νόν*, καίτοι οὕτως ὁ στίχος ἀπομένει ἑνδεκασύλλαβος, διότι οὐδὲν ἄλλο ὄνομα προσαρμόζεται εἰς τὰ γράμματα Γ. . . . ΝΟΝ τοῦ λίθου [1]. Τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ σῴζεται ὁλόκληρον ΣΠΟΡΓΙΤΗΝ. Ἡ μόνη ἀνωμαλία, ἣν παρουσιάζει, εἶναι ὅτι τὸ Ρ ἐν αὐτῷ, ἠναγκάσθη ὁ χαράκτης, δι' ἔλλειψιν χώρου, νὰ χαράξῃ λίαν σμικρὸν καὶ ἔχον ἀκανόνιστον τὴν καμπύλην αὐτοῦ κεραίαν. Ἡ ἀνάγνωσις ἑπομένως τοῦ ἐπωνύμου τούτου εἶναι ἀσφαλής. Ἐν τῷ δευτέρῳ ἰαμβικῷ στίχῳ συνεπληρώσαμεν τὴν τρίτην λέξιν *[λαμπρ]οῦ*, διότι ἐπὶ τῶν δύο σῳζομένων γραμμάτων τοῦ τέλους τῆς λέξεως ȣ ὑπάρχει περισπωμένη, συμφωνεῖ δὲ ἡ συμπλήρωσις καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν· καλεῖ ὁ ποιητὴς *φῶς λαμπρὸν τῆς πίστεως*, τὸν Χριστόν. Τῆς λέξεως *πίστεως* σῴζεται μόνον τὸ πρῶτον γράμμα Π, συνεπληρώσαμεν δ' αὐτὴν κατὰ τὴν πιθανωτάτην ἐκδοχήν.

Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ συνεπληρώσαμεν τὴν δευτέραν λέξιν, ἧς σῴζονται μόνον τὸ πρῶτον γράμμα Μ καὶ τὸ τελευταῖον Є, *μ[έγιστ]ε*, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ μέτρου. Ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ συνεπληρώσαμεν τὴν τελευταίαν λέξιν *Τ[ριάδ]ος* ὡς ἀπαιτεῖ καὶ τὸ νόημα καὶ τὸ μέτρον. Παρουσιάζει δ' ἡ λέξις αὕτη τοῦτο τὸ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι τὸ τελικὸν σῖγμα ἔχει τὸ σχῆμα τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς **σ**.

Τὸν τέταρτον ἰαμβικὸν στίχον συνεπληρώσαμεν οὕτως:

βαπτ[ιστὰ Χρι]στοῦ, τοῦ Ζαχαρί[ου γόν]ε

περὶ τῆς συμπληρώσεως ταύτης δὲν δύναται νὰ γεννηθῇ ἀμφιβολία.

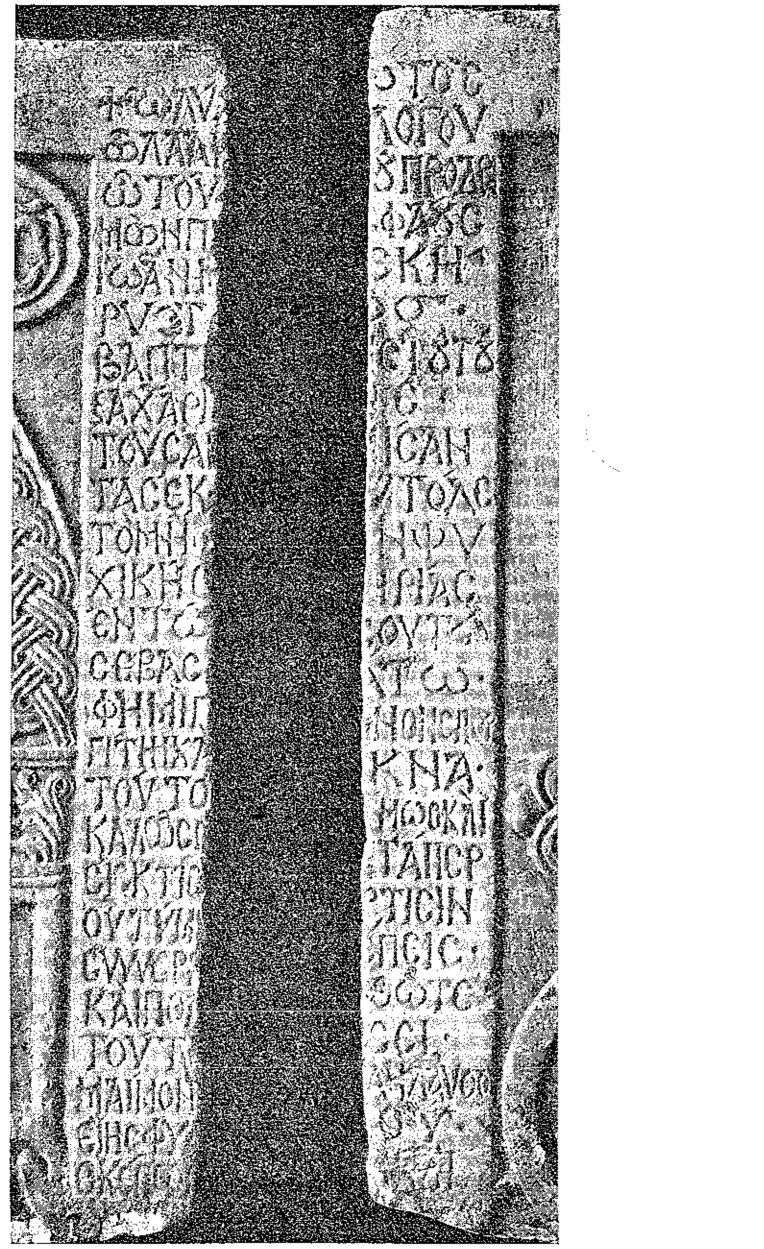
Τὸ ἐν τῷ πέμπτῳ στίχῳ ΑΝ. . . . .ΙϹΑΝΤΑϹ συνεπληρώσαμεν *ἀν[ακαιν]ίσαντας*. Ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ λέξις αὕτη ὡσαύτως συμπληροῦται *ἀν[ακτ]ίσαντας*. Εἰς τοῦτο ὅμως δὲν συμφωνεῖ τὸ μέτρον, διότι τότε ὁ στίχος θὰ ἦτο ἑνδεκασύλλαβος. Πρέπει δὲ νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ χαράκτης ὢν ὑποχρεωμένος εἰς δύο σειρὰς νὰ περιλάβῃ ἕνα στίχον τρίμετρον ἰαμβικὸν δωδεκασύλλαβον, ἐχάρασσε τὰ γράμματα μεγαλείτερα ἢ μικρότερα ἀναλόγως τοῦ χώρου.

Ἐν τῷ ἐνάτῳ στίχῳ εἶναι ἴσως δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ τὸ τέλος αὐτοῦ *[ὡς κα]τά περ*, ἡ συμπλήρωσις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀσφαλής. Ὁ ἑνδέκατος στίχος εἶναι λίαν ἀσαφὴς καὶ ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ δὲν φαίνεται δυνατή. Ὡσαύτως καὶ ὁ δωδέκατος στίχος εἶναι ἀσαφής. Τὸ τέλος τοῦ δεκάτου τρίτου στίχου συνεπληρώσαμεν *[ἱκέτα]ς* κατὰ τὴν πιθανωτάτην ἐκδοχήν.

Ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, οἱ ἐν αὐτῇ μνημονευόμενοι Γερμανὸς Σποργίτης μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ, προέβησαν εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, οὗ ἐπικαλοῦνται τὴν ἀντίληψιν καὶ προστασίαν. Ἀλλὰ πότε ἐγένετο ἡ ἀνακαίνισις αὕτη;

[1] Ἡ συμπλήρωσις *Γ[αλη]νὸν* φαίνεται ἀπίθανος.

Ἡ παλαιογραφία τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς (Εἰκ. 5) μαρτυρεῖ σαφῶς ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι προγενεστέρα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· τοῦτο ἄλλως τε ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως αὐτῆς πρὸς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῶν Ἀθηνῶν τῶν μέσων χρόνων.



Εἰκ. 5. Ἡ ἐπιγραφὴ τῶν δύο θωρακίων.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς γνώμης ταύτης θὰ στηριχθῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Ἀθηνῶν ἀσφαλοῦς χρονολογίας καὶ ἀποτελουμένας ὁμοίως, ὡς ἡ ἐπιγραφὴ τῶν θωρακίων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Μαγκούτη, ἐκ στίχων τριμέτρων ἰαμβικῶν. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἶναι ἡ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἡ σῳζομένη κατὰ χώραν, ἄνωθεν τῆς μέσης θύρας τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ, μνημονεύουσα τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ σπαθαροκανδιδάτου Νικολάου Καλομάλου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτὼ στίχων τριμέτρων ἰαμβικῶν δωδεκασυλλάβων, ἔχουσα τὰ γράμματα μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας κεχαραγμένα καὶ κανονικά. Ἡ παλαιογραφία τῶν γραμμάτων εἶναι, πλὴν ἐλαχίστων διαφορῶν, ἀνάλογος πρὸς τὴν παρατηρουμένην εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θωρακίων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη· φέρει

ὁμοίως ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη πνεύματα καὶ τόνους καὶ ἔχει τὸν αὐτὸν χωρισμὸν τῶν τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων διὰ τελείας. Ἡ μόνη οὐσιώδης διαφορὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν ἁγίων Θεοδώρων εἶναι ὅτι τὰ γράμματα Α, Δ καὶ Λ δὲν φέρουσιν εἰς τὸ ἄνω αὐτῶν ἄκρον ἐγκαρσίας κεραίας πρὸς τἀριστερά, ὡς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θωρακίων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου[1]. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἀνεγείρας αὐτὸν σπαθαροκανδιδᾶτος Νικόλαος Καλόμαλος, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ περισωθέντος μολυβδοβούλλου αὐτοῦ, ἔχοντος ἔμμετρον ἐπιγραφήν, ἔζη περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος[2].

Δευτέρα ἐπιγραφὴ ἀσφαλοῦς χρονολογίας, ἀποτελουμένη ὡσαύτως ἐκ στίχων τριμέτρων ἰαμβικῶν εἶναι ἡ κεχαραγμένη ἐπὶ κίονος ἐστημένου εἰς τὴν θέσιν Σταυρὸς παρὰ τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη περιέχει ἓξ στίχους τριμέτρους ἰαμβικοὺς καὶ μνημονεύει τὴν ἵδρυσιν τοῦ κίονος, φέροντος ἄνω σταυρόν, ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Νεοφύτου[3]. Ἡ ἐπιγραφὴ φέρει χρονολογίαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ͵ϛΨΜϛ΄ (1237 - 1238 μ. Χ.) ἡ δὲ παλαιογραφία τῶν γραμμάτων αὐτῆς παρουσιάζει πολλὰς ἀναλογίας πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θωρακίων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη. Φέρει πνεύματα καὶ τόνους καὶ τὰ γράμματα Α, Δ καὶ Λ ἔχουσιν εἰς τὸ ἄνω αὐτῶν ἄκρον ὁμοίως κεραίας ἐγκαρσίας πρὸς τἀριστερά. Ὁ χωρισμὸς ὅμως τῶν τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων δὲν γίνεται διὰ τελείας ὡς εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐπιγραφὰς τοῦ Μαγκούτη καὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ἀλλὰ διὰ καμπύλων κεραιῶν, αἵτινες προσομοιάζουσι πρὸς κόμματα, παρουσιάζει δὲ καὶ ὁ ῥυθμὸς γραμμάτων τινῶν οὐσιώδεις διαφορὰς καὶ εἶναι ἐν γένει ἡ ἐπιγραφὴ ἀμελέστερον κεχαραγμένη, μὴ παρουσιάζουσα τὴν κανονικότητα καὶ ἐπιμέλειαν, ἣν βλέπομεν εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω ἐπιγραφὰς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη καὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων.

---

[1] Εἰκόνα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων, γενομένην ἐκ φωτογραφίας, ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος ἐν τῷ Εὑρετηρίῳ τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, τεῦχ. Β΄ σελ. 72.

[2] Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο ἐδημοσιεύθη παρ᾽ ἡμῶν ἐν Δ. Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχ. τόμ. Α΄ σελ. 125 κἑξ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς στίχου τριμέτρου ἰαμβικοῦ: *Νικολάου σφράγισμα τοῦ Καλομάλου*. Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἡμῶν δημοσιεύσει νομίζομεν ὅτι κατεστήσαμεν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἀνήκει εἰς τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα καὶ πιθανῶς εἰς τὰ μέσα αὐτῆς.

[3] Πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ J. Strzygowski, Ἡ μονὴ τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων, Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Γ΄ σελ. 120 - 121 καὶ ἐκ φωτογραφίας ὁ Δ. Καμπούρογλους, Ἡ στήλη τοῦ Νεοφύτου, Μελέται καὶ Ἔρευναι, Τὰ Ἀττικὰ σελ. 132 καὶ ὁ Φ. Κουκουλές, Τὸ κιόνιον τοῦ Νεοφύτου ἐν Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. Η΄ σελ. 149.

Τρίτη ἐπιγραφή, ὡσαύτως ἀσφαλοῦς χρονολογίας, εἶναι ἡ ἀποκειμένη νῦν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπιτύμβιος τῶν μοναχῶν Λουκᾶ καὶ Φιλοσόφου, ἀποτελουμένη ἐκ τεσσάρων στίχων τριμέτρων ἰαμβικῶν. Φέρει πνεύματα καὶ τόνους καὶ εἶναι ἀνάλογος κατὰ τὴν παλαιογραφίαν τῶν γραμμάτων πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν τοῦ Νεοφύτου ἔχουσα ὁμοίως πρὸς χωρισμὸν τῶν τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων κεραίας καμπύλας. Φέρει δὲ χρονολογίαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ͵ϛΨΜΓ΄ (1235 μ. Χ.).[1] Συγκρινομένη ἡ ἐπιγραφὴ τῶν θωρακίων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη πρὸς τὰς ἀνωτέρω τρεῖς, ἁγίων Θεοδώρων, κίονος τοῦ Σταυροῦ καὶ ἐπιτυμβίου Λουκᾶ καὶ Φιλοσόφου, φαίνεται ἀποτελοῦσα τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῶν δύο τελευταίων. Πρὸς τὴν τῶν ἁγίων Θεοδώρων ὁμοιάζει περισσότερον κατὰ τὴν παλαιογραφίαν τῶν γραμμάτων καὶ τὸν διὰ τελείας χωρισμὸν τῶν τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων, φέρει δ᾽ ὡς καὶ ἐκείνη πνεύματα καὶ τόνους.

Πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ κίονος τοῦ Σταυροῦ (Νεοφύτου) καὶ τὴν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν Λουκᾶ καὶ Φιλοσόφου ὁμοιάζει μὲν κατὰ τὸν τύπον τῶν γραμμάτων Α, Δ καὶ Λ, ἅτινα ἔχουσιν ὁμοίας ἐγκαρσίας κεραίας εἰς τὸ ἄνω αὐτῶν ἄκρον, διαφέρει ὅμως κατὰ τὸν τρόπον τοῦ χωρισμοῦ τῶν τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων καὶ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ κανονικότητα τῆς χαράξεως τῶν γραμμάτων. Ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων εἶναι ἀσφαλῶς κτίσμα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς τῆς μνημονευούσης τὸν κτίτορα σπαθαροκανδιδᾶτον Νικόλαον Καλόμαλον, ὅστις, ὡς καθίσταται φανερὸν ἐκ τοῦ περισωθέντος μολυβδοβούλλου αὐτοῦ, ἔχοντος ἔμμετρον ἐπιγραφήν, ἔζη κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα καὶ πιθανώτατα περὶ τὰ μέσα αὐτῆς.

Ἀφ᾽ ἑτέρου αἱ δύο ἄλλαι ἐπιγραφαὶ τοῦ Νεοφύτου καὶ τοῦ Λουκᾶ καὶ Φιλοσόφου φέρουσι χρονολογίας ἡ μὲν πρώτη τὸ ἔτος 1237 - 1238 μ. Χ. ἡ δὲ δευτέρα τὸ ἔτος 1235 μ. Χ. Ἑπομένως ἐκ τῶν ἀνωτέρω γνωρισμάτων κρίνοντες δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θωρακίων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη, μεταγενεστέραν μὲν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ἀρχαιοτέραν δὲ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κίονος τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς ἐπιτυμβίου Λουκᾶ καὶ Φιλοσόφου, καὶ νὰ τάξωμεν αὐτὴν χρονολογικῶς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Ἀλλὰ νῦν ἐρωτᾶται· τὰ θωράκια εἶναι σύγχρονα ἢ προγενέστερα τῆς ἐπιγραφῆς;

Εἰς τοῦτο δύναταί τις ν᾽ ἀπαντήσῃ ἀσφαλῶς ὅτι ταῦτα εἶναι προγενέ-

---

[1] Εἰκόνα τῆς ἐπιγραφῆς γενομένην ἐκ φωτογραφίας ἴδε ἐν Ὁδηγῷ Βυζαντινοῦ Μουσείου, πίν. 4 (α΄ ἐκδ.) καὶ παρὰ Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 145 καὶ Φ. Κουκουλέ, Ἐπ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Η σελ. 150.

στερα, διότι, ἂν ἦσαν σύγχρονα, ἡ ἐπιγραφὴ δὲν θὰ ἐχαράσσετο ἐν ᾗ ἐχαράχθη θέσει· ἐπὶ τοῦ τέμπλου θὰ ἐξευρίσκετο ἄλλος χῶρος πρὸς διαιώνισιν τῆς ἀνακαινίσεως αὐτοῦ.

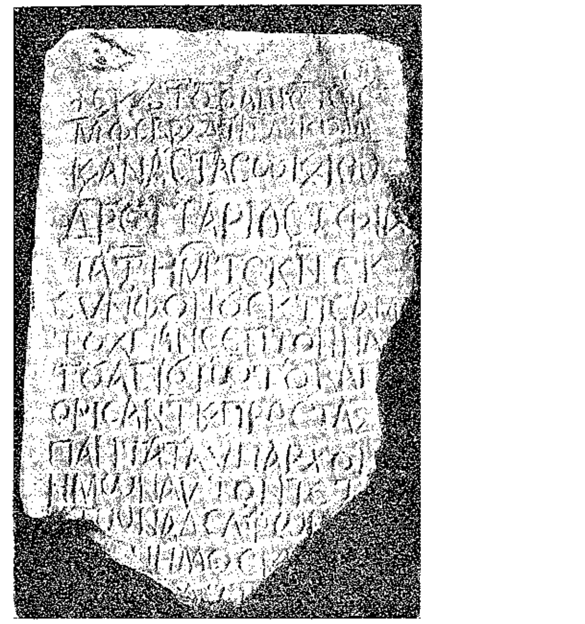
Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μεταγενεστέρα τῶν θωρακίων, ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸ δεύτερον αὐτῶν οἱ δύο ἄνωθεν τοῦ σταυροῦ δίσκοι ἔχουσιν ἐγχάρακτον τὸ $\overline{\mathrm{NI}}$ - $\overline{\mathrm{KA}}$, ἐν ᾧ ἐν τῷ πρώτῳ θωρακίῳ εἰς τοὺς δύο δίσκους ὑπάρχει ἀνάγλυπτον τὸ $\overline{\mathrm{IC}}$ - $\overline{\mathrm{XC}}$ διαφέρον καὶ κατὰ τὴν παλαιογραφίαν τῶν γραμμάτων [1], ἐξ οὗ καθίσταται φανερὸν ὅτι τὸ NI - KA τῆς δευτέρας πλακὸς ἐχαράχθη μεταγενεστέρως, ἀποξεσθέντων τῶν ἀρχικῶς ἐκεῖ ἀναγλύφων γραμμάτων. Ἐξ αὐτοῦ ὅμως προκύπτει ὅτι ἀρχικῶς τὰ θωράκια, τέσσαρα πιθανώτατα, ἀπετελοῦντο ἐκ ζευγῶν, ἐχόντων ὁμοίας παραστάσεις τοῦ σταυροῦ καὶ τῶν κάτωθεν αὐτοῦ πτηνῶν. Ἑπομένως ὡς πάρισον (pendant) τοῦ πρώτου θωρακίου ὑπῆρχεν ἕτερον ἀπολεσθέν, φέρον ἀνάγλυφον τὸ NI - KA ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ $\overline{\mathrm{IC}}$ - $\overline{\mathrm{XC}}$ τοῦ σῳζομένου πρώτου θωρακίου. Ὡσαύτως ἕτερον ζεῦγος ἀπετέλουν τὸ νῦν σῳζόμενον δεύτερον θωράκιον μετὰ ἑτέρου ὁμοίου ἀπολεσθέντος, ἔχοντα ἐντὸς τῶν δίσκων τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ἀνάγλυφον, τὸ μὲν πρῶτον, τὸ περισωθέν, τὸ $\overline{\mathrm{IC}}$ - $\overline{\mathrm{XC}}$, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ ἀπολεσθέν, τὸ NI - KA. Οἱ ἀνακαινίσαντες ὅθεν τὸ τέμπλον καὶ ἐγχαράξαντες τὴν ἐπιγραφήν, ἠναγκάσθησαν, ἔχοντες δύο μόνον θωράκια, νὰ ἐξαλείψωσιν ἐκ τοῦ δευτέρου τὸ ἀνάγλυφον $\overline{\mathrm{IC}}$ - $\overline{\mathrm{XC}}$ καὶ νὰ ἐγχαράξωσι τὸ NI - KA, διὰ νὰ ἀποτελέσῃ καὶ τοῦτο ἓν σύνολον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ πρώτου θωρακίου. Ἐπειδὴ δὲ πιθανώτατα εἰς τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον τέσσαρα ἐν ὅλῳ θωράκια, οἱ ἀνακαινίσαντες αὐτὸ ἀνεπλήρωσαν τὰ ἐλλείποντα ἕτερα δύο, εἴτε δι᾿ ἄλλων ληφθέντων ἄλλοθεν, εἴτε ἐχρησιμοποίησαν πλάκας ἁπλᾶς μετὰ πλαισίων, ἄνευ ὅμως γλυπτῆς διακοσμήσεως· τὴν ἐπιγραφὴν ὅμως, τὴν σκοπὸν ἔχουσαν νὰ διαιωνίσῃ τὴν εὐλαβῆ αὐτῶν ἀνακαίνισιν τοῦ τέμπλου, ἐθεώρησαν σκοπιμώτερον νὰ ἐγχαράξωσιν ἐπὶ τῶν δύο ἀντιστοίχων καθέτων πλευρῶν τῶν πλαισίων τῶν θωρακίων καὶ τοῦ συνδέοντος αὐτὰ κιονίσκου, προφανῶς διότι ὡς ἐκ τῆς θαυμασίας αὐτῶν γλυπτῆς διακοσμήσεως ἀπετέλουν τὸν μᾶλλον καταφανῆ καλλωπισμὸν τοῦ τέμπλου.

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἱδρύθη ἐν ἔτει 871 μ. Χ., ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς κτιτορικῆς αὐτοῦ ἐπιγραφῆς, εὑρεθείσης εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ καὶ ἐχούσης ὡς ἑξῆς:

[1] Εἰς τὸ δεύτερον θωράκιον τὸ I ἔχει ἐν τῷ μέσῳ στιγμὴν ὡς καὶ τὸ N ἐν τῷ μέσῳ τῆς κεκλιμένης αὐτοῦ κεραίας, ἐν ᾧ τοῦτο δὲν παρατηρεῖται εἰς τὸ I τοῦ πρώτου θωρακίου. Εἰς τὴν ἔμμετρον ἐπιγραφὴν ὑπάρχει ἡ αὐτὴ στιγμὴ καὶ εἰς τὰ I καὶ εἴς τινα N αὐτῆς. Ὡσαύτως τὸ K καὶ τὸ A τοῦ δευτέρου δίσκου εἶναι τῆς αὐτῆς παλαιογραφίας ὡς εἰς τὰ αὐτὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, ἐξ οὗ καθίσταται φανερὸν ὅτι οἱ ἐγχαράξαντες τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀπέξεσαν τοὺς δίσκους καὶ ἐχάραξαν τὸ $\overline{\mathrm{NI}}$ - $\overline{\mathrm{KA}}$.

† Ἔτ(ους) ‚ϚΤΟΘ′ ἀπὸ κτ(ίσεως) κόσμ(ου) | μ(ηνὸς) Φεβρ(ουαρίου) δ′ | ἰν(δικτιῶνος) δ′ Κωνσ(ταντῖνος) | κ(αὶ) Ἀναστασὼ κ(αὶ) Ἰω(άννης) | δρογγάριος τὸ φίλτατο(ν) ἡμ(ῶν) τέκν(ον) ἐκ | συνφόνου ἐκτίσαμ(εν) | τὸν πάνσεπτον να(ὸν) | τοῦ ἁγίου Ἰω(άννου) τοῦ Βαπ(τιστοῦ) | ὁρίσαντ(ες) κ(αὶ) προστάξ(αντες) | πάντα τὰ ὑπάρχον(τα) | ἡμῶν αὐτον τε το . . . | . . . . τῶν ἀδελφῶν | (εἰς μ)νημόσυν(ον) | (ἡμῶν τε καὶ) αὐτ(ῶν) . . . . . [1].

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη (Εἰκ. 6) ἔχουσα συντετμημένας τὰς πλείστας τῶν λέξεων καὶ κεχαραγμένη μετά τινος σκαιότητος καὶ ἀπειροκαλίας, διαφέρει οὐσιωδῶς κατὰ τὴν παλαιογραφίαν τῶν γραμμάτων καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς γραφῆς ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θωρακίων, ἥτις, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι προγενεστέρα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος.



Εἰκ. 6. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη.

Ἐκ τῆς κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἔτους 871 δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ τὰ περισωθέντα θωράκια ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους τῆς πρώτης ἱδρύσεως τοῦ ναοῦ. Ἄλλως τε ἡ τέχνη τῶν δύο τούτων θωρακίων δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ παλαιοτέρα τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, διότι κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἐμφανίζονται ἐν Ἀθήναις τὰ πλέγματα, τὰ κουφικὰ καὶ τὰ ἀραβουργήματα [2]. Ὡς δὲ θὰ παρατηρήσῃ ὁ ἀναγνώστης, τὰ δύο θωράκια φέρουσι διακόσμησιν ἀκριβῶς τῆς τεχνοτροπίας τῶν πλεγμάτων.

Ὁ συστηματικῶς μελετήσας τὴν διακοσμητικὴν γλυπτικὴν τῶν ἐν Ἑλλάδι παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντιακῶν μνημείων κ. Γεώργιος Σωτηρίου, κρίνων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν χρονολογη-

[1] Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἰωάν. Σακκελίωνος ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος τόμ. Β′ σελ. 29 καὶ ἑξ. κατόπιν ὑπὸ Δημ. Γρ. Καμπούρογλου ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηναίων τόμ. Β′ σελ. 292, τελευταῖον δὲ μετὰ φωτογρ. ἀπεικονίσεως ὑπὸ Γεωργ. Σωτηρίου ἐν τῷ Ὁδηγῷ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου σελ. 40 - 41 (α′ ἐκδ.). Μετὰ φωτογραφικῆς ἐπίσης ἀπεικονίσεως ἐδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου ἐν τῷ Εὑρετηρίῳ τῶν μεσαιων. μνημείων τεῦχος Β′ σελ. 86 - 87.

[2] Γ. Σωτηρίου, Ὁ ἐν Θήβαις ναὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀρχ. Ἐφ. 1924 σ. 26.

μένων μνημείων τῆς Σκριποῦς, τῶν Θηβῶν, τῆς Χαλκίδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα διατηροῦνται τὰ παλαιοχριστιανικὰ στοιχεῖα, εἰσάγονται δὲ καὶ θέματα προερχόμενα ἐκ τῆς ἀνατολικῆς τέχνης. Ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπεκτείνονται πλειότερον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ θέματα τὰ καθαρῶς ἀνατολικά, τὰ ἔχοντα κυρίως παραστάσεις ζῴων. Ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης ὅμως ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐντεῦθεν ἐμφανίζονται τὰ πλέγματα τὰ κουφικὰ καὶ τὰ ἀραβουργήματα καθόλου [1].

Δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὰ δύο θωράκια νὰ προέρχωνται ἐξ ἄλλου ναοῦ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐρειπωθέντος, καὶ νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὸ τέμπλον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς δωδεκάτης. Τὴν σκέψιν ταύτην καθιστᾷ εὔλογον τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τῷ ναῷ τῆς Γοργοεπηκόου (νῦν ἁγίου Ἐλευθερίου) παρὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἀθηνῶν, τὰ πλεῖστα βυζαντιακὰ ἀνάγλυφα, τὰ διακοσμοῦντα αὐτὸν ἔξωθεν, προέρχονται ἐξ ἄλλων ἀρχαιοτέρων ναῶν τῆς πόλεως.

Τὸ πλῆθος τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῶν διακοσμητικῶν ἀναγλύφων παλαιοχριστιανικῆς καὶ παλαιοβυζαντιακῆς τέχνης, ἅτινα ἐνετοιχίσθησαν βραδύτερον εἰς ναοὺς ὑστερωτέρων βυζαντιακῶν χρόνων, ἄγει εἰς τὴν σκέψιν ὅτι πιθανώτατα πολλοὶ τῶν παλαιοτέρων ναῶν τῆς πόλεως ὑπέστησαν καταστροφὴν εἴτε ἐκ σεισμῶν εἴτε ἐκ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Τῶν διακοσμητικῶν ἀναγλύφων ἄλλα μένουσιν ἐντετοιχισμένα εἰς τὸν ναὸν τῆς Γοργοεπηκόου (ἁγ. Ἐλευθερίου) καὶ εὐάριθμα εἰς ἄλλους βυζαντιακοὺς ναούς, ἄλλα δέ, τὰ καὶ πολυπληθέστερα, μετὰ τὴν κατεδάφισιν ἑβδομήκοντα περίπου ναῶν κατὰ τὰ ἔτη 1840 - 1855, ἔμειναν ἐσκορπισμένα εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως. Ἐξ αὐτῶν τὰ πλεῖστα περισυνελέγησαν καὶ ἀπετέθησαν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ.

Ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ἡ Ἀττικὴ ἐλεηλατήθη ἐν ἔτει 933 ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, πιθανώτατον δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἐξαιρέσει τῆς Ἀκροπόλεως, δὲν διέφυγε τὴν λεηλασίαν. Εἶναι δὲ εὐνόητον ὅτι οἱ φανατικοὶ πιστοὶ τοῦ Ἰσλάμ, κυρίως θὰ ἐβεβήλωσαν καὶ θὰ κατέστρεψαν τὸν διάκοσμον τῶν ναῶν τῆς πόλεως. Τότε δὲ πιθανῶς κατεστράφη καὶ τὸ πρῶτον τέμπλον, τοῦ τέλους τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη.

Συνοψίζοντες τὰ ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἑξῆς πορίσματα. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἱδρυθεὶς κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὑπέστη φθορὰν τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ διακόσμου κατὰ τὴν δεκάτην, ἴσως τὸ πρῶτον αὐτῆς ἥμισυ, καὶ πιθανώτατα ἀνεκαινίσθη κατὰ τὴν ἑνδεκάτην, ἂν τὰ θωράκια ἀνήκωσιν εἰς αὐτὸν καὶ δὲν

[1] Γ. Σωτηρίου, Ἔνθ' ἀν. σελ. 26.

προέρχωνται ἐξ ἄλλου ναοῦ τῶν χρόνων τούτων, τότε δ' ἐκαλλωπίσθη διὰ λαμπρᾶς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως, ἧς δείγματα ἀπομένουσι τὰ δύο θαυμάσια θωράκια τοῦ τέμπλου. Βραδύτερον ὁ ναὸς ὑπέστη δευτέραν ὁλικὴν ἢ μερικὴν φθορὰν τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ διακόσμου, ἐξ ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς αἰτίας [1] καὶ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀνεκαινίσθη τὸ τέμπλον αὐτοῦ, χρησιμοποιηθέντος ἐν μέρει τοῦ παλαιοτέρου γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ. Τὴν ἀνακαίνισιν ταύτην μνημονεύει ἡ ἔμμετρος ἐπιγραφὴ ἡ περισωθεῖσα ἠκρωτηριασμένη ἐπὶ τῶν δύο θωρακίων.

ΚΩΝΣΤ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1147 ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας ὑπὸ Ῥογῆρον τὸν Β' καὶ τὸν Ἕλληνα τὸ γένος ναύαρχον Γεώργιον Ἀντιοχέα, ὁπότε, πλὴν ἄλλων πόλεων, ὑπέστησαν φοβερὰν λεηλασίαν καὶ αἱ Θῆβαι, ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς ἐκ τῆς Βοιωτίας εἰσήλασαν καὶ εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀλλὰ δὲν μαρτυρεῖται ῥητῶς ὅτι ἐλεηλάτησαν καὶ τὰς Ἀθήνας. Ὅτι δὲ οἱ ἐπιδρομεῖς, καίτοι χριστιανοί, δὲν ἐφείδοντο οὐδὲ τῶν ναῶν, ἐκ μίσους πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους, γίνεται καταφανὲς ἐκ τῶν ὅσα ὑπέστησαν οἱ ναοὶ τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κορίνθου. Καὶ δύναται μὲν νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς κυρίως ἐπεδίωκον τὴν διαρπαγὴν τῶν πολυτίμων σκευῶν τῶν ναῶν, εἶναι ὅμως εὐνόητον ὅτι τὰ ἄγρια στίφη τῶν Νορμαννῶν δὲν ἠρκοῦντο εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐπέφερον καὶ καταστροφὴν τοῦ διακόσμου, ἐλαυνόμενα ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς μισαλλοδοξίας, ὑφ' ἧς κατείχοντο κατὰ τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων. Ἂν ἦτο βεβαία ἡ λεηλασία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Νορμαννῶν, ἠδυνάμεθα εἰς αὐτοὺς ν' ἀποδώσωμεν τὴν δευτέραν καταστροφὴν τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Μαγκούτη.

ΕΓΧΑΡΑΚΤΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΛΑΞ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

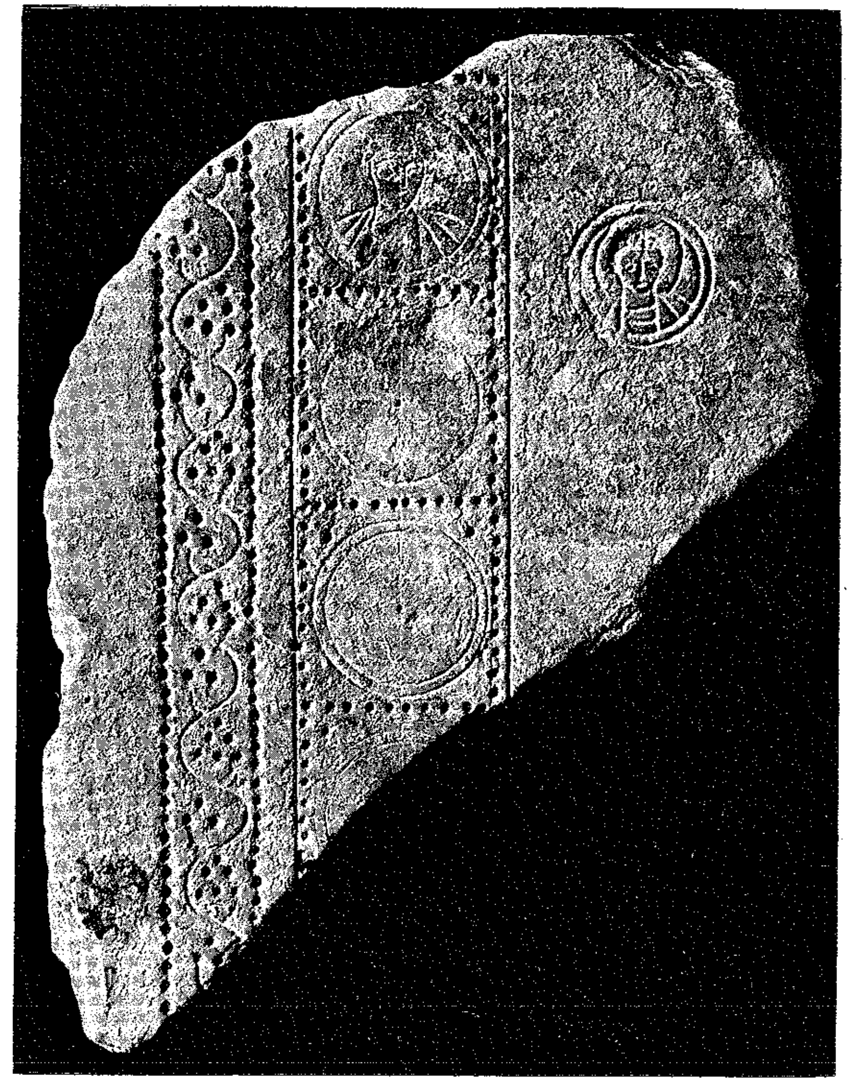
Ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν ὑπάρχει ὑπ' ἀριθ. 98/1565 μικρὰ ἐκ φαιοῦ σχιστολίθου παλαιοχριστιανικὴ πλὰξ (μῆκ. 0.31 πλάτ. 0.23 μ.) κοσμουμένη δι' ἐγχαράκτων διακοσμήσεων καὶ προερχομένη ἐξ Ἐφέσου [1].

Τὸ ἀριστερὰ σῳζόμενον μέρος τῆς πλακὸς (βλ. εἰκ. 1), ἀποκεκομμένης κατὰ τὰς τρεῖς ἑτέρας αὐτῆς πλευράς, καταλαμβάνει ἐν εἴδει πλαισίου στενὴ ζώνη μετὰ ἑλισσομένου γραμμικοῦ πλοχμοῦ καὶ ἑτέρα μετὰ τεσσάρων σῳζομένων ἴσων τετραγώνων διαμερισμάτων, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐγκόλπιον ἀποτελούμενον ἐκ δύο ὁμοκέντρων κύκλων. Τὰ κέντρα τῶν ἐγκολπίων βαίνουν ἐπ' εὐθείας μόλις δηλουμένης δι' ἐλαφρᾶς χαραγῆς. Ἐκ τῶν ἐγκολπίων τούτων τὸ ἄνω φέρει ἐλαφρῶς κεχαραγμένην, κατ' ἐνώπιον καὶ μὲ μικρὰν κλίσιν τῆς κεφαλῆς δεξιά, προτομὴν νέου ἀπὸ τῶν ὤμων τοῦ ὁποίου κατέρχεται ἱμάτιον. Τὸ στῆθος εἶναι κατά τι ἀποκεκρουμένον. Τὸ πρόσωπον εἶναι ἀγένειον καὶ φέρει εὐρέως ἀνοικτοὺς ὀφθαλμούς, ἡ δὲ κεφαλὴ ἐπιστέφεται ὑπὸ πλουσίας κόμης κατερχομένης μέχρι τῶν κροτάφων. Τοιαύτας βεβαίως προτομὰς ἦσαν προωρισμένα νὰ δεχθοῦν καὶ τὰ λοιπὰ ἐγκόλπια. Δεξιώτερον, ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας ἐπιφανείας τῆς πλακός, ὑπάρχει καὶ ἕτερον ἰσχυρότερον μέν, ἀλλ' ἀμελέστερον, κεχαραγμένον ἐγκόλπιον μετὰ προτομῆς φερούσης φωτοστέφανον.

1. ***Ἐγκόλπια.*** Ἡ δι' ἐγκολπίων μετὰ προτομῶν διακόσμησις εἶναι, ὡς γνωστόν, λίαν προσφιλὴς εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην. Ἤδη τὸν 2ον αἰῶνα παρουσιάζονται τοιαῦτα εἰς τὰς χριστιανικὰς κατακόμβας τῆς Ρώμης [2], εἰς τὰς

[1] Καθ' ὃν χρόνον ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηρίου ἀνέσκαπτεν ἐν Ἐφέσῳ τὸν μεγάλον σταυρικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου — κατὰ τὰ ἔτη 1921 - 22 (Γ. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, Ἀρχ. Δελτ. τ. 7, 1921 - 2, σ. 89 - 226) — ἀνεῦρε τυχαίως εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῆς μεσαιωνικῆς Ἐφέσου (Ἁγιασουλοὺκ) τὴν ἀνωτέρω πλάκα, ἣν κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπιστροφήν του παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ κατέθεσεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Ταύτην δημοσιεύομεν ἐνταῦθα κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζομεν καὶ ἐντεῦθεν τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν.

[2] Συναντῶμεν, ὡς γνωστόν, ἐγκόλπια μετὰ προτομῶν καὶ παλαιότερον ὡς π. χ. εἰς Πομπηΐαν μὲ χαρακτῆρα προσωπογραφιῶν (S. Reinach, Répertoire des peintures grecques et romaines, Paris 1922, σ. 334 - 5), εἰς ὑπόγειον νεκρικὸν θάλαμον τῆς Παλμύρας, ἔνθα ἐμφανίζονται ταῦτα ὡς ἁπλᾶ διακοσμητικὰ θέματα ὑπὸ ἰδανικὴν μορφὴν (Strzygowski, Orient oder Rom, σελ. 15, πρβλ. καὶ πίν. I) κ. ἀλλ.



Ἐγχάρακτος εἰκονογραφικὴ πλὰξ ἐξ Ἐφέσου.

ὁποίας κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα τὰ παραδείγματα γίνονται συχνότερα [1]· ἐκεῖ τὰ ἐγκόλπια εἶναι μεμονωμένα [2]. Τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχήν, ἐγκόλπια, συμπλε-

[1] Wilpert, Die Malereien der Katakomben Roms, πίν. 13, 145, 153, 156, 161, 164, 181, 187, 200, 210, 251.

[2] Ταῦτα περικλείουν ἢ ἰδανικὰς μορφάς, συνήθως εἰς τὰς ὀροφὰς καὶ τὰ τοιχώματα τῶν νεκρικῶν θαλάμων κείμενα, ἢ τὴν προτομὴν τοῦ Χριστοῦ, ὅτε, κατὰ τὸ πλεῖστον,

κόμενα ὅμως μετ' ἄλλων, ἐκτὸς τῶν κατακομβῶν, βλέπομεν νὰ κοσμοῦν θόλους καὶ δάπεδα ἐκκλησιῶν [1]. Ἀλλὰ τὸ κόσμημα τῆς ἡμετέρας πλακὸς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἄμεσον σχέσιν μὲ τὰ παραδείγματα ταῦτα.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐγκόλπια κατὰ σειρὰν μετὰ προτομῶν εἶναι λίαν συνήθη, ἀπὸ τοῦ 4ου μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος, εἰς ἔργα μικροτεχνίας [2] πρὸς τὰ ὁποῖα, λόγῳ τῶν μικρῶν αὐτῆς διαστάσεων θὰ ἠδύνατό τις νὰ συσχετίσῃ τὴν ἡμετέραν πλάκα ἔχουσαν, ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω, στοιχεῖα ἰδιάζοντα εἰς ταῦτα· συγγενέστατον δὲ παράδειγμα, καὶ κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν ἔτι, εὑρίσκομεν εἰς τὸ ἐξ Achmin προερχόμενον ὕφασμα τοῦ Kaiser Friedrich Museum (5ον αἰ.) τὸ φέρον προτομὰς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἁγίων [3]· ἐκ τῆς ὅλης ὅμως διατάξεως τοῦ κοσμήματος τῆς πλακὸς νομίζομεν ὅτι τὰ ἀμεσώτερα πρότυπα τούτου δέον ν' ἀνεύρωμεν εἰς ὡρισμένον σύστημα τοῦ γραπτοῦ διακόσμου τινῶν τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων ναῶν τῆς πρὸ τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων ἐποχῆς.

Ὁ διάκοσμος διὰ προτομῶν ἐντὸς σειρᾶς ἐγκολπίων, εἶναι, πράγματι, ἐκ τῶν λίαν συνήθων στοιχείων τῆς ζωγραφικῆς διακοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ἀδιακόπως μέχρι σήμερον συνεχιζόμενος. Ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ἀπαντᾷ ἐν Ρώμῃ εἰς τὴν S. Maria Majore [4] καὶ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ζήνωνος [5], τὸν

εὑρίσκονται ἐν τῷ μέσῳ τῶν τόξων τῶν ἀρκοσολίων ἔχοντα ἑκατέρωθεν παραστάσεις προσώπων ἢ συνθέσεις ἐντὸς ὀρθογωνίων πλαισίων ὡς π. χ. εἰς κατακόμβας: S. Domitilla (Ἔνθ' ἀν. πίν. 1334), Πρετεξτάτου (πίν. 181 καὶ 251), Maius (πίν. 164).

[1] Πρβλ. μωσαϊκὸν θόλον τοῦ Μαυσωλείου τῆς Κωνσταντίνας ἐν Ρώμῃ (Ch. Diehl, Manuel d'art Byzantin [2], I, σ. 8) καὶ μωσαϊκὸν δάπεδον τοῦ Kabr-Hiran (Reinach, Ἔνθ' ἀν. 352-3).

[2] Πρβλ. λειψανοθήκην ἐξ ἐλεφαντοστοῦ τοῦ Μουσείου Brescia 4-5ου αἰῶνος (Wulff, Altchristliche und byzantische Kunst, σ. 185), περιβραχιόνιον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου 5ου αἰ. (Kaufmann, Handbuch der christlichen Archäologie, σ. 593), πυξίδα εὑρεθεῖσαν ἐν Grado τῶν μέσων τοῦ 6ου αἰ. (Cabrol, Dictionnaire d' arch. chrét. VI, B, σ. 1449-51 εἰκ. 5341), δισκάριον τοῦ Géminy τοῦ 7ου αἰ. (Ἔνθ ἀν. I, A, σελ. 2092-6, εἰκ. 615), πήλινον φιαλίδιον ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐν Monza τέλους τοῦ 6ου ἢ ἀρχῶν 7ου αἰ. (Maruchi-Sogmüller, Handbuch d. chr. Archäol., σ. 94)· ἐπίσης πβλ. ἐπίτιτλον τοῦ γνωστοῦ cod. Rossanensis τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰ. (A. Muñoz, Il codice purpureo di Rossano, Roma MCMVII, πίν. IX, πρβλ. καὶ J. Ebersolt, La miniature byzantine, Paris 1926, σ. 13 κ.ἑ. πίν. XI), βραχὺν κοπτικὸν χιτῶνα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κοσμούμενον ὑπὸ συνυφασμένων σημείων (clavi) μετὰ πτερωτῶν προτομῶν ἐναλλασσομένων πρὸς ζῷα ἐντὸς ἐγκολπίων, ἀναγόμενον εἰς τὸν 6ον αἰῶνα (Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζ. Μουσείου [2], 1931, σ. 112), ἐκ δὲ τῶν ἔργων τῆς ξυλογλυπτικῆς, ζώνην τοῦ Königliches Museum τοῦ Βερολίνου ἐξ Αἰγύπτου προερχομένην (O. Wulff, Altchristliche und mittelalterliche Bildwerke, III A, σ. 36).

[3] O. Wulff-M. Alpatoff, Denkmäler der Ikonmalerei, Berlin 1925, σελ. 23 κἑ.

[4] Βλ. εἰκ. ἐν Diehl, L'art chrétien primitif et l'art byzantin, Paris 1928, πίν. VI.

[5] Kondakov, Ikonographia Vogomateri, I, Πετρούπολις 1914, σ. 330-31.

6ον αἰῶνα ἐν Ραβέννῃ εἰς τὸν S. Vitale [1] καὶ τὴν Chapelle Archiépiscopale [2], τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν εἰς Parenzo [3], εἰς ἐκκλησίας καὶ νεκρικὰ παρεκκλήσια τῆς Αἰγύπτου [4], εἰς Κανακαριὰν τῆς Κύπρου [5], τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐν Σινᾷ [6] καὶ τέλος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Peruštica ἐν Β. Θρᾴκῃ, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸν 7ον αἰῶνα [7]. Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα τὰ μέρη τοῦ ναοῦ τὰ διὰ σειρᾶς ἐγκολπίων κοσμούμενα, εἶναι: α') ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τόξου τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ — θριαμβευτικοῦ τόξου (S. Maria Majore, Parenzo, Σινᾶ, Κύπρος) καὶ τῶν τόξων τῶν ὑποβασταζόντων τὴν στέγην τοῦ οἰκοδομήματος (S. Vitale, Chapelle Archiépiscopale), καὶ β') τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτείνεται μία συνήθως ζώνη ἐξ ἐγκολπίων (ἐκκλησίαι Αἰγύπτου) [8].

Τὸ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας πλακὸς διακοσμητικὸν θέμα νομίζομεν, ὅτι συνδέεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω μετὰ τῶν κοσμούντων τόξα ἐγκολπίων, ἅτινα ἢ εἶναι μόνα ἢ συνοδεύονται εἰς ἀμφοτέρας ἢ τὴν ἑτέραν τῶν πλευρῶν, ὡς ἐνταῦθα, ὑπὸ ταινίας μετὰ πλοχμοῦ· τὴν λεπτομέρειαν αὐτὴν συναντῶμεν π. χ. εἰς τὴν ἐν Parenzo βασιλικήν, τὸν S. Vitale καὶ ἰδίως τὴν Chapelle Archiépiscopale, μεθ' ἧς τὸ ἐπὶ τῆς πλακὸς κόσμημα ἔχει προσέτι κοινὴν τὴν ἔλλειψιν

---

[1] Ch. Diehl, Ravenne, Paris 1907, σ. 75, πρβλ. καὶ Colasanti, L'arte bizantina in Italia, Milano 1923, πίν. X καὶ XIV.

[2] Ch. Diehl, Ἔνθ. ἀν. σ. 86 καὶ 87.

[3] Ch. Diehl, Manuel κ.λ.π. σ. 222 κ. ἑ.

[4] G. Millet, L'art byzantin. ἐν Michel, Histoire de l'art, I, σ. 171 κἑξ., I. Maspero, Fouilles de Baouït, Comp. Rend. de l' Academie des inscriptions, 1913, σ. 290, J. Clédat, Baouït, ἐν Dict. d'arch. chr. II A, σ. 228 κἑξ. εἰκ. 1283.

[5] G. Millet, Ἔνθ' ἀν σ. 171.

[6] G. Millet, Ἔνθ' ἀν. σ, 170. Βλ. εἰκ. ἐν Dalton, Byzantine art and archaeology, σελ. 384, Wulff, Altchr. u. byz. Kunst, σ. 419.

[7] A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928, σ. 25 κ.ἑ.

[8] Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ζήνωνος ἐν Ρώμῃ τὰ ἐγκόλπια διατίθενται εἰς δύο ἡμικύκλια ἄνωθεν κόγχης, ὅπερ παρατηρεῖται καὶ εἰς Baouït, εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Peruštica εὑρίσκονται ταῦτα καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τόξων καὶ εἰς τὰς μετώπας τούτων.

Μετὰ τὸν 8ον αἰῶνα ἡ θέσις τῶν ἐγκολπίων μένει ἡ αὐτὴ ὡς καὶ πρότερον, προστίθεται ὅμως νῦν καὶ ἡ κατὰ μῆκος κορυφὴ τῶν καμαρῶν τοῦ ναοῦ (Guillaume de Jerphanion, Les églises rupestres de Gappadoce, Paris πίν. 34_2, 36_2, 37_{3-4}, 38_{1-2}, 40_{2-4}, 41_{1-2}, 42_3, 51_1, 60_{3-4}, 63, 142_1, G. Millet, Monuments de l'Athos, Paris 1927, πίν. 221_1, 222_{2-3}, 223_{2-3}, 231_1, 233), ἔτι δὲ καὶ ἡ στεφάνη τοῦ τρούλλου (Guillaume de Jerphanion, Ἔνθ' ἀν., πιν. 126_2, G. Millet, Ἔνθ' ἀν. πίν. 263). Εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ εἰς Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν μετατραπέντος Παρθενῶνος, δυτικῶς τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ, μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπολειμμάτων τοῦ Βυζαντινῶν χρόνων γραπτοῦ διακόσμου τοῦ μνημείου, διεσώθησαν καὶ ἴχνη κατὰ σειρὰν ἐγκολπίων περιβαλλόντων ἐν εἴδει ὀρθογωνίου πλαισίου παραστάσεις ὁλοσώμων ἁγίων ἢ συνθέσεις (Α. Ξυγγοπούλου, Παρθενῶνος Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι, Ἀρχ. Ἐφημ. 1920, σ. 42).

φωτοστεφάνου. Ὥστε δυνάμεθα κατὰ ταῦτα νὰ χρονολογήσωμεν τὴν πλάκα εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ $5^{ου}$ καὶ τῶν μέσων τοῦ $6^{ου}$ αἰῶνος χρονικὸν διάστημα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ τεχνοτροπία τῆς προτομῆς ἐκεῖ μᾶς ὁδηγεῖ μὲ τὸ εὐρὺ περίγραμμα, τὰς ἐλευθέρως πιπτούσας πτυχὰς τοῦ ἱματίου, τὴν λεπτὴν κατατομὴν τοῦ προσώπου, τοὺς μεγάλους ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ἰσχυρῶς δεδηλωμένας ὀφρῦς, τέλος δὲ τὴν πλουσίαν κόμην κατερχομένην μέχρι τῶν κροτάφων· ταῦτα εἶναι, ὡς γνωστόν, χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τῶν μωσαϊκῶν τῶν 5 - $6^{ου}$ αἱ. τῶν ἐμπνεομένων ἀπὸ τὴν Ἑλληνιστικὴν παράδοσιν τῆς Χριστιανικῆς τέχνης τῆς Αἰγύπτου [1], ἂν καὶ ὡρισμένα τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ἀπαντῶμεν καὶ πρότερον εἴς τινας τῶν τοιχογραφιῶν τῶν κατακομβῶν τοῦ 4 - $5^{ου}$ αἰῶνος [2] καὶ μετὰ ταῦτα [3].

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι εἶναι νέος, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν τοῦτο, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ λοιπὰ παραδείγματα, ὡς τὴν παράστασιν ἑνὸς τῶν ὡς ἀγενείων φερομένων ἀποστόλων ἢ προφητῶν ἢ μαρτύρων [4].

2. Κληματίς. Ὁ ἀριστερὰ τῶν ἐγκολπίων ἑλισσόμενος πλοχμὸς μετὰ φύλλων ἀμπέλου καὶ σταφυλῶν — κληματὶς — εἶναι, ὡς γνωστόν, τὸ κατ' ἐξοχὴν προσφιλὲς εἰς τὴν Χριστιανικὴν τέχνην φυτικὸν διακοσμητικὸν θέμα, ἀπαντώμενον ἤδη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνορωμαϊκήν, εἰς διαφόρους ἐξελιχθὲν μορφάς.

Κατὰ τὴν μέχρι τοῦ $7^{ου}$ αἰῶνος ἐποχὴν ἡ κληματίς, παραλλήλως χωροῦσα πρὸς ἕτερα ὅμοια θέματα, εἶναι συνήθως στενή, ὁ κορμὸς αὐτῆς ἑλίσσεται κανονικῶς, ἐκφύονται δ' ἀπ' αὐτοῦ σταφυλαὶ καὶ φύλλα ἐναλλὰξ καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν κατὰ τὸ πλεῖστον βαίνοντα. Τοιαύτην γεωμετρικήν, οὕτως εἰπεῖν, κληματίδα κατὰ τὸν $4^{ον}$ - $5^{ον}$ αἰ. συναντῶμεν π. χ. εἰς μωσαϊκὸν δάπεδον ἐν

[1] G. Millet, L'art byz. σ. 178 κ.ἑξ. Πρβλ. ἰδίως μωσαϊκὰ τοῦ S. Apollinare Nuovo (Ch. Diehl, Ravenne, σ. 49 κἑξ., Galassi, Roma o Bisanzio, Roma 1929, πιν. VII, XXXV), S. Vitale καὶ Chapelle archiépiscopale (Ch. Diehl, Ἔνθ' ἀν. 80 κἑξ., Galassi, πίν. LXXV, LXXXIV), μωσαϊκὰ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Ch. Diehl, Le Tourneau, Saladin, Les monuments chrétiens de Salonique, Paris 1918, πίν. XXXI, XXXII$_2$, Γ. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀρχ. Δελτ. 1918, Συμπλήρωμα, πίν. 15), καὶ τὸ τῆς Μονῆς Λατόμου ἐσχάτως εὑρεθὲν (Α. Ξυγγοπούλου, Τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Λατόμου ἐν Θεσσαλονίκῃ (Α. Δ. 1929, σ. 161 κἑξ. πίν. 6).

[2] Τοιχογραφίαι κατακόμβης Ponzian (Wilpert, Ἔνθ' ἀν. πίν. 255).

[3] Μωσαϊκὰ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης $7^{ου}$ αἰῶνος (Ch. Diehl, κλπ. σ. 108, πίν. XXVIII, XXXIII, Γ. Σωτηρίου, Ἔνθ' ἀν. πίν. 1, σ. 3, εἰκ. 2).

[4] Εἰς τὰ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐγκόλπια ἀπαντῶμεν παραστάσεις: α') προσώπων καὶ δὴ προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων καὶ ἄλλων ἱστορικῶν προσώπων (Παρεκκλήσιον Ζήνωνος, S. Vitale, Μονὴ Σινᾶ κλπ.) καὶ β') ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, προσωποποιήσεις δηλ. ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ φαινομένων τῆς φύσεως (Baouït), οὕτως ἐκλαμβανομένων καὶ τῶν ἐν Peruštica πτερωτῶν προτομῶν (Grabar, Ἔνθ. ἀν. σ. 45).

Thabarca τῆς Τύνιδος [1], ἀπὸ δὲ τοῦ $5^{ου}$ μέχρι τοῦ $8^{ου}$ αἰῶνος παρακολουθοῦμεν αὐτὴν εἰς διάφορα γλυπτά [2], εἰς τὰ ὁποῖα μάλιστα διαφαίνεται, κατ' ἀνατολικὴν ἀντίληψιν, τάσις τὰ φύλλα καὶ αἱ σταφυλαὶ νὰ πληροῦν τοὺς κόλπους τοῦ βλαστοῦ. Τὸ καλύτερον παράδειγμα τῆς τοιαύτης κληματίδος διαμορφωμένης ὡραιότατα πλαστικῶς καὶ εἰς ζωηρὰν μορφὴν εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ ἐπὶ τῶν διαπηγμάτων τῆς θύρας τῆς S. Sabina ἐν Ῥώμῃ, ἔργου τοῦ $6^{ου}$ αἰῶνος [3].

Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν κληματίδα, ἥτις, ἐξαιρέσει τῆς γενικῆς αὐτῆς μορφῆς, διαφέρει τῶν ἀνωτέρω ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν φύλλων καὶ τῶν σταφυλῶν, περισσότερον διακοσμητικῶν ἐνταῦθα [4], ὁμοιάζει πρὸ πάντων ἡ ἀπαντῶσα εἰς τὴν ἀνατολικῆς προελεύσεως πλάκα διπτύχου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ τοῦ Μουσείου Ῥαβέννης, εἰς τὸν $6^{ον}$ αἰῶνα ἀναγομένου [5].

3. Τεχνική. Εἴδομεν ὅτι ἡ τεχνικὴ τῆς πλακὸς εἶναι ἐγχάρακτος, μέ τινα ὅμως ἐπιτηδειότητα ἐκτελεσμένη· ὡς τοιαύτη δὲ διαφέρει τῶν κοινῶν χαραγμάτων (graffiti) συνδεομένη μὲ τὴν τεχνικὴν πολλῶν ἔργων μικροτεχνίας μέχρι τοῦ $8^{ου}$ αἰῶνος [6], χωρίς, ἐννοεῖται, νὰ ἔχῃ παύσει οὖσα ἐν χρήσει αὕτη καὶ μετὰ ταῦτα.

Ἑτέρα ὁμοιότης τῆς πλακὸς πρὸς τὰ ἔργα τῆς μικροτεχνίας εἶναι ὅτι

[1] R. Gauckler, Mosaïques tombales d'une chapelle de martyrs à Thabarca, ἐν Mon. Piot XIII, 1906, σ. 189 πίν. XVIII.

[2] Πρβλ. π. χ. τοιαῦτα τοῦ Μουσείου τοῦ Καΐρου (Strzygowski, Koptische Kunst, Wien 1904, σ. 39 εἰκ. 45, 41, εἰκ. 48) κ. π. ἀ.

[3] Ch. Diehl, Manuel, σ. 281 κἑ.

[4] Ὁμοία διακοσμητικὴ κληματίς, ἀλλὰ μετὰ σταφυλῶν μόνον δηλουμένων διὰ στιγμῶν μεταξὺ δύο σειρῶν ἐκ στιγμῶν ὁμοίως, εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1676 μικρᾶς ὀρειχαλκίνης λαγήνου τοῦ 3 - $4^{ου}$ αἰ. ἀποκειμένης ἐν τῷ Königliches Museum τοῦ Βερολίνου (Wulff, Altchristliche und mittelalterliche Bildwerke, τόμ. III A σ. 318, πίν. LXXIV), ὡσαύτως δὲ καὶ ὡς κόσμημα λύχνων ἀπαντῶσα (ἐνθ' ἀν. σ. 260, πίν. LXVI). Τῆς αὐτῆς περίπου μορφῆς, δηλ. μετὰ μόνον σχεδὸν σταφυλῶν, ἀλλὰ πλαστική, εἶναι ἡ κληματὶς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 61/500 μαρμαρίνου γείσου τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν, ἔνθα τὰ φύλλα συνεκφύονται ἀτροφικὰ μετὰ τῶν σταφυλῶν (Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς κλπ. σ. 32), ἡ ἐπὶ γλυπτοῦ τεμαχίου τοῦ Μουσείου Θηβῶν τοῦ $9^{ου}$ αἰ. εἰς ἐξανατολισμένην τεχνοτροπίαν, (Γ. Σωτηρίου, Ὁ ἐν Θήβαις ναὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Α. Ε. 1924, σ. 23) κ.ἄ.

[5] Ch. Diehl, Ravenne, σ. 94.

[6] Πρβλ. μικρὰν ἐξ ὀπτῆς γῆς πλάκα τοῦ Μουσείου Καΐρου $4^{ου}$ - $5^{ου}$ αἰῶνος, φέρουσαν κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς ἄκρον μονογραμματικὴν παράστασιν σταυροῦ (Strzygowski, Koptische Kunst, σ. 227, εἰκ. 280, Dalton, Byzantine Art κλπ. σ. 611), ὀρειχαλκίνην λάγηνον ἐν Βερολίνῳ (βλ. ἀν. σημ. 4), χαλκίνην πλάκα ἐκ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Sancta Sanctorum τῆς ἐποχῆς Κωνσταντίνου Ε' Κοπρωνύμου (Lauer, Le trésor du Sancta Sanctorum, ἐν Monum. Piot, τόμ. XV, Paris 1906, 136 κἑ.), πολλὰ ἐλεφαντοστᾶ (Wulff, Ἔνθ' ἀν. σ. 103 κἑ. πίν. XIV.) καὶ πλῆθος μικρῶν χαλκίνων σταυρῶν (Wulff, Ἔνθ' ἀν. πίν. XLV).

αὕτη ἔχει διάκοσμον ἐκ στιγμῶν, εἰργασμένων ἐνταῦθα διὰ τρυπάνου, αἵτινες θὰ ἠδύναντο μὲν νὰ ἐκληφθῶσιν καὶ ὡς μιμήσεις μαργαριτῶν, ὡς π. χ. παρατηρεῖται τοῦτο ἐπὶ μωσαϊκῶν καὶ τοιχογραφιῶν, φαίνεται ὅμως ὅτι συνδέονται μὲ τρόπον ὁμοίας διακοσμήσεως μικροτεχνημάτων ἀπὸ τοῦ $3^{ου}$ μέχρι τοῦ $7^{ου}$ αἰῶνος· ἀποτελοῦν δὲ πράγματι αἱ στιγμαὶ αὗται, πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης λαγήνου τοῦ Königliches Museum, εἴτε μόναι εἴτε ἐντὸς κύκλων εἰς διάφορα συντιθέμεναι γεωμετρικὰ σχέδια, σύνηθες διακοσμητικὸν στοιχεῖον εἰς πλεῖστα μικροτεχνήματα, οἷον σταυρούς [1], μικρὰ φιαλίδια [2], κτένια [3], δέρματα σακκιδίων [4] καὶ ἄλλα ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως [5]. Σπανιώτερον τὸν τοιοῦτον τρόπον διακοσμήσεως ἀπαντῶμεν εἰς σαρκοφάγους [6], ἅπαξ δὲ μόνον, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, καὶ πρὸς ἑτέραν χρῆσιν εἰς γλυπτά [7], οὕτως ὥστε ἡ ἡμετέρα πλὰξ νὰ εἶναι ὡς πρὸς τοῦτο χαρακτηριστική.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἀναλύσεως τῶν στοιχείων τοῦ διακόσμου τῆς ἐξ Ἐφέσου πλακὸς ἐδείχθη: α΄) ὅτι ἡ ἐξ ἐγκολπίων σειρά, συνοδευομένη μάλιστα ὑπὸ πλοχμοῦ, εἶναι, πιθανῶς, μίμησις τοῦ ἐπὶ τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου τῶν ναῶν ἢ τῶν βασταζόντων τὴν στέγην τοῦ οἰκοδομήματος τόξων διακόσμου· β΄) ὅτι ἡ ἐντὸς τοῦ ἐγκολπίου προτομὴ συνδέεται μὲ Ἑλληνιστικὰ ζωγραφικὰ πρότυπα τοῦ 5 - $6^{ου}$ αἰῶνος· γ΄) ὅτι ἡ κληματίς, ὑπαγομένη εἰς μίαν ὁμάδα ἁπλῆς μορφῆς λίαν διαδεδομένης, ἰδίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 3 - $8^{ου}$ αἰῶνος, ἀνήκει εἰς διακοσμητικωτέραν παραλλαγὴν μεταξὺ τοῦ $5^{ου}$ καὶ $6^{ου}$ αἰῶνος καὶ δ΄) ὅτι ἡ τεχνικὴ τῆς ἡμετέρας πλακὸς συνδέεται μὲ ἔργα μικροτεχνίας ἀπὸ τοῦ 3 - $7^{ου}$ αἰῶνος.

Ὅθεν θὰ ἠδυνάμεθα τελικῶς νὰ δεχθῶμεν ὡς χρονολογίαν τῆς ἡμετέρας

---

[1] Πρβλ. τὴν ἀνωτέρω ἐξ ὀπτῆς γῆς πλάκα τοῦ Μουσείου Καΐρου, ἧς ὁ ἐγχάρακτος σταυρὸς κοσμεῖται διὰ κύκλων ἐκ στιγμῶν, ἐπίσης σταυροὺς τοῦ Königliches Museum (Wulff, Ἔνθ' ἀν. σ. 199 πίν. XLIV, 226 πίν. LV καὶ LVI) κ.π.ἄ.

[2] Strzygowski, Ἔνθ' ἀν. 110 εἰκ. 170. Ὁ εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν εὐλογιῶν (ampullae) συνήθης κύκλος ἐξ ἐκτύπων σφαιριδίων καὶ ἐνίοτε ἐντύπων στιγμῶν σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὸν ἀνάλογον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοιοῦτον.

[3] Ἔνθ' ἀν. σ. 144 κ.ἑ., πρβλ. Wulff, Ἔνθ' ἀν. σ. 99 πίν. X.

[4] Wulff, Ἔνθ' ἀν. σ. 156 κ.ἑ. πίν. XXX.

[5] Strzygowski, Ἔνθ' ἀν. σ. 210 κ. ἑ. πίν. XX, σ. 309, πίν. XXXVI, Wulff, Ἔνθ' ἀν. σ. 136 κ.ἑ. πίν. XXIV, Dalton, Catalogue κ.λ.π. σ. 83, πίν. XXXVII.

[6] Πρβλ. κάλυμμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 7126 πηλίνης σαρκοφάγου τοῦ Μουσείου Καΐρου 3 - 4 αἰῶνος, περιθεόμενον ὑπὸ δύο σειρῶν στιγμῶν σχηματιζουσῶν ἐν τῷ μέσῳ σταυρόν, (Strzygowski, Ἔνθ' ἀν. σ. 246, εἰκ. 291 καὶ 292).

[7] Πρβλ. ἐγχάρακτον πλάκα ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ἐν Θήβαις ναοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ($9^{ου}$ αἰ.) φέρουσαν παράστασιν ἀετοῦ σπαράσσοντος λαγωὸν εἰς τὰ σώματα τῶν ὁποίων ὑπάρχουν μικραὶ ὀπαὶ πληρούμεναι δι' ἐκπεσόντος ἐγχρώμου μίγματος (Γ. Σωτηρίου, Ἔνθ' ἀν. σ. 7).

πλακὸς τὸ μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ $5^{ου}$ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ $6^{ου}$ αἰῶνος χρονικὸν διάστημα.

Διὰ τί ἦτο προωρισμένη ἡ πλὰξ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, διότι εἶναι αὕτη ἀτελὴς καὶ μικρὸν μόνον τμῆμα αὐτῆς σῴζεται. Ἁπλῶς δύο τινὰ δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ: ἢ ὅτι ἔμεινεν αὕτη ἀτελὴς ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ τεχνίτου, ὅτε ὀρθὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ κόσμημα ἔμελλε νά την περιβάλῃ ὡς πλαίσιον κατὰ τὰς τέσσαρας αὐτῆς πλευράς, ἢ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὰς πλάκας ἐπενδύσεως μέρους ναοῦ τινος τῆς Ἐφέσου καὶ ἐχαράχθη ἐπ' αὐτῆς ἀτελῶς τμῆμα τοῦ διακόσμου αὐτοῦ.

ΔΗΜ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ

ΧΙΑΚΑ

Α΄.

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΟΒΕΝΕΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐναυπήγησαν ἰσχυρὸν στόλον, ὅπερ συνέβη οὐσιαστικῶς ἀρχομένης τῆς ις΄ ἑκατονταετηρίδος, ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιδοθῶσι συστηματικῶς εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀδιαλείπτως αὐτοὺς ἠνώχλουν, εἴτε φανερῶς πολεμοῦντες, εἴτε ποιοῦντες μᾶλλον πειρατικὰς ἐπιδρομάς. Ἡ ἀδυναμία τῆς Δύσεως ἔναντι τῶν Τούρκων εἶναι ἔκδηλος, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πάντων τῶν ἄλλων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰσχυρότατοι παράγοντες, οἱ Βενετοί, κλονίζονται καὶ μετὰ κόπου διατηροῦσί τινας τῶν ναυτικῶν αὐτῶν κτήσεων. Ἡ Χίος, κτῆμα ἐμπόρων ἐκ Γενούης εὐγενῶν, διετήρησε τελευταία πασῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν της — πλὴν τῆς Κρήτης, ἥτις, ὡς γνωστόν, ὑπετάγη πολλῷ βραδύτερον εἰς τοὺς Τούρκους — οὐχὶ διὰ τὴν δύναμιν τῆς τοπικῆς ἡγεμονίας της ἢ διὰ προστασίαν τῆς μητροπόλεως Γενούης, ἀλλὰ διὰ τὴν σύνεσιν μόνην τῶν κυβερνητῶν της καὶ τὴν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀκαταπόνητον δωροφορίαν των.

Συχνότατα συνείθιζεν ὁ βεηλέρβεης ἢ ὁ καπετὰν-πασᾶς νὰ ἐμφανίζεται πρὸ τῆς πλουσίας νήσου ὑπὸ τὸ ἓν ἢ ἄλλο πρόσχημα, τῇ ἀνοχῇ τῶν ἄλλοτε μεγαλοπρεπῶν ἡγεμόνων της. Κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1510 εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Χίου πομπωδῶς ὁ βεηλέρβεης τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ κεφαλῆς δέκα φουστῶν πρὸς καταδίωξιν τῶν πειρατῶν πρὸ τῶν ἐκπλήκτων ὀμμάτων ἀρχόντων τε καὶ ἀρχομένων, ὅπως λέγει ὁ Σανοῦδος εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του. Συνέλαβε δὲ τοὺς εἰς Χίον καταφυγόντας πειρατὰς ἐκείνους καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκρέμασε πεντεκαίδεκα ἐν αὐτῷ τῆς πόλεως τῷ λιμένι καὶ εἰκοσιπέντε ἐν ἄλλῳ τινὶ τῆς νήσου, προσέτι δὲ καὶ δύο πλήρη δούλων πειρατικὰ πλοῖα ἐκράτησεν (φούστας). Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπισήμου ἐμφανίσεως τῶν Τούρκων ὡς διωκτῶν τῆς πειρατίας, τῆς λυμαινομένης τοὺς ἀτυχεῖς νησιωτικοὺς πληθυσμούς. Μία ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Χίῳ Βενετοῦ προξένου Ἰωάννου δὲ Τάμπια [1] πρὸς τὴν δημοκρατίαν, βεβαιώνει ὅτι οἱ πειραταὶ τοῦ Αἰγαίου ἐξωλοθρεύθησαν, ἐπικειμένης μάλιστα νέας ἐμφανίσεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου συγκειμένου ἐκ γαλερῶν, φουστῶν καὶ καραβελῶν. Ὥστε εἶναι γεγονὸς

[1] Diarii di Sanudo t. I p. 135.

ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἤδη ἀναλάβει τὴν δίωξιν ἂν μὴ τὴν καταστροφὴν τῆς πειρατίας, ἡ ὁποία ἦτο τὸ ὅπλον τὸ πλέον ἀποτελεσματικόν, ὅπερ διέθετον οἱ φθίνοντες κύριοι τῶν Ἑλληνικῶν νήσων, κατὰ τὸν κεκαλυμμένον ἐκεῖνον πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμον, πρὸς διατήρησιν τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ ταύτῃ ἡγεμονίας τῶν νήσων.

Οἱ Τοῦρκοι, ἴσως καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ιε΄ ἑκατονταετηρίδος, ἀδιαλείπτους διεξῆγον ἀγῶνας ἐν τῷ στενῷ τῆς Χίου κυρίως, πρός τε φύλαξιν τῆς ἔναντι ἀσιατικῆς παραλίας καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν καραβανίων καὶ ἄλλων αὐτῶν συγκοινωνιῶν.

Μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χαϊδερὶν Βαρβαρόσσα, τὴν ὑποταγὴν τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Ρόδου, ἡ μὲν δύναμις τῶν Τούρκων κατὰ θάλασσαν ὀγκώδης ἐγένετο, ἡ δὲ τῶν Χίων ἡγεμόνων ἠτόνισε βαθμηδόν, ἕως ὅτου ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ παραδώσουν ἄνευ ἐλπίδος, εἰς χεῖρας τοῦ Πιαλῆ-πασᾶ, τῷ 1566, τὴν νῆσον ἀμαχητεί.

Ὅτε κατελήφθη ἡ Χίος ὑπὸ τῶν Τούρκων, δὲν εἶχεν ἴσως οὔτε 50.000 κατοίκων, τόση ἦτο ἡ ἐρήμωσις, ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἐπὶ τῆς ξενικῆς διοικήσεως, ὀφειλομένη ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰς παντοίας πιέσεις καὶ τὴν δουλείαν αὐτόχρημα τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομάς, τὰς ἀδιαλείπτους, καὶ τὰς τρομερὰς κατὰ καιρούς, ἐπιδημίας, καθ' ἃς μόνας ἠραίωνον αἱ τῶν πειρατῶν ἐπισκέψεις καὶ ἐχαλαροῦντο τὰ κυβερνητικὰ μέτρα. Ἡ Χίος ὀλίγας δεκάδας ἐτῶν, μετὰ τὴν ὑποταγήν της εἰς τοὺς Τούρκους ἠρίθμει πλέον τῶν ἑκατὸν χιλιάδων κατοίκων, κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν πολλῶν περιηγητῶν [2], διότι καὶ περὶ τῆς φορολογικῆς ἐλαφρύνσεως ἐμερίμνησαν οἱ νέοι κύριοι, καὶ περὶ τῆς αὐξήσεως καὶ ἀνανεώσεως τοῦ πληθυσμοῦ διὰ τοῦ ἐποικισμοῦ χιλιάδων τινῶν ἀνθρώπων ἀπό τε Πελοποννήσου καὶ Εὐβοίας, Κυκλάδων τε, καὶ Κρήτης ἴσως βραδύτερον.

Ἡ φανερὰ αὕτη εὐημερία τῶν κατοίκων, ἔκδηλος εἰς τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἔκδηλος εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τὴν θαυμαστὴν τῶν Χίων, θὰ προέβαινεν ὄντως ἀπροσκόπτως, ἐὰν δὲν ὑφίστατο, ἀπὸ τῆς ἑπομένης ἀμέσως τῆς ἀποπομπῆς τῶν πρώην αὐθεντῶν, ἡ ἀέναος προσπάθεια τῶν δυτικῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νήσου. Ἐνδιαφέρουσα μάλιστα θὰ ἦτο καὶ στατιστικὴ οὕτως εἰπεῖν ἔρευνα τῶν ἀδιαλείπτων ἐνοχλήσεων, ἐπιχειρήσεων, συναντήσεων ἢ συμπλοκῶν, αἵτινες ἔγιναν διὰ τὴν Χίον, καὶ περὶ τὴν Χίον εἴτε ὑπὸ μορφὴν πειρατίας, ὑπὸ εὐρυτάτην ὅμως ἔννοιαν, εἴτε ὑπὸ μορφὴν κεκηρυγμένου πολέμου. Ἡ πρόθεσις, ἃς ἐλπίσωμεν ὅτι ἦτο σταυροφορική, ἔχομεν ἐν τούτοις καὶ δεδομένα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἦτο κυρίως κατακτητική, ἐνθαρρυνομένη καὶ προωθουμένη ὑπὸ τῶν εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ Ἑλλη-

[2] Randolph, The present State of the Morea etc. London 1689 p. 172. Piaccura, Egeo Redivivo p. 231, Pietro della Valle, Viaggi etc. (1680) p. 325.

νικὰ ταῦτα μέρη, καὶ ἰδίᾳ τὰ ἐμπορεῖα, μονίμως βιούντων ὑπολειμμάτων τῆς Λατινοκρατίας, κτηματιῶν, ἐμπόρων, κληρικῶν καὶ δὴ μοναχικῶν ταγμάτων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, βιοῦντες εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν καὶ θεωροῦντες ταῦτα ὡς ἰδίαν πατρίδα, καὶ τούτων ἄρχοντες μέχρι τῆς χθές, οὐδέποτε ἀπώλεσαν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνακτήσεως αὐτῶν, οὔτ' ἔπαυσάν ποτε ἐργαζόμενοι πρὸς ἀνάκτησίν των. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς νήσου εἶχεν ἐπιχειρηθῆ ἀνοήτως καὶ ἀμελετήτως διὰ τοσκανικῶν δυνάμεων ἡ ἀνάκτησις τῆς νήσου ὑπὸ τῶν ἐξορίστων αὐθεντῶν της, τοῦτο ὅμως εἰς μόνην τὴν δίωξιν τοῦ λατινικοῦ στοιχείου συνετέλεσε, διότι κατ' αὐτοῦ ἐστράφη ἡ μανία τῶν ἐξοργισθέντων Τούρκων. Ἔκτοτε — τοῦτο συνέβη τῷ 1599 — μέχρι περίπου τοῦ μέσου τῆς ιζ' ἑκατονταετηρίδος διετηρήθη γαλήνη τις, ἥτις λίαν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν καὶ τὴν ἀναγέννησιν τῆς νήσου. Μόλις, ἀνεπτερώθη, οὕτως εἰπεῖν, ὁ τοπικὸς πληθυσμὸς καὶ ἤρχισεν ἡ ὡραία νῆσος ἀποδίδουσα τὰ πλούσια αὐτῆς καὶ ποικίλα προϊόντα, ἡ δὲ ζωὴ ἡ γενικὴ τοῦ τόπου νὰ ἐκδηλῶται πλουσίως εἰς τὰ σημαντικὰ χιακὰ ἐμπορεῖα τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Πόλεως, ἐπῆλθεν ὁ βενετοτουρκικὸς πόλεμος, ἀγὼν ὑπάρξεως διὰ τὴν Βενετίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ Κρήτη ἐκινδύνευεν ὡς καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῆς δημοκρατίας εἰς ὅλους τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας, ὅπου οἱ Ἕλληνες ἔμποροι παρεμέριζον πλέον τοὺς λατίνους. Ἡ ἀλληλογραφία τῶν προξένων ἦτο φλογερά, αἱ ἐκθέσεις τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἡγουμένων τῶν ταγμάτων λίαν ἐνθαρρυντικαί, τὰ πάντα ἐκάλουν εἰς βοήθειαν καὶ ἀπελευθέρωσιν. Εἰς τὸ βενετικὸν ἀρχεῖον, ὀγκώδης εἶναι ἡ ἀλληλογραφία τῆς Χίου ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης μέχρι τοῦ 1715 σχεδόν, διαφωτιστική, διδακτικὴ περί τε προσώπων καὶ πραγμάτων, προθέσεων καὶ κατευθύνσεων. Ἡ Βενετία, ἄρξασα μικρὸν τῆς Χίου, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1204 διανομήν, οὐδέποτ' ἔπαυσεν ἐποφθαλμιῶσα τὴν θαυμαστὴν γεωγραφικήν της θέσιν, τὴν *σκάλαν* τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐλέγετο, τὴν *σκάλαν* τῶν καραβανίων τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, τὸν ἐνδιάμεσον σταθμὸν Μεσογείου καὶ Γαλατᾶ, τὴν θύραν τῆς Σμύρνης. Διὰ τοῦτο ἐπανειλημμένας πολεμικὰς προσπαθείας κατέβαλεν ἵνα τὴν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Γενοατῶν, χωρὶς νὰ προσπαθήσῃ ποτὲ νὰ τὴν βοηθήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἤδη ὅμως, στρέφεται κατὰ τῆς Χίου, τὴν ὁποίαν ἡ Τουρκία ἔχει ὡς ναυτικὴν καὶ στρατιωτικὴν βάσιν, κέντρον ἐπιστρατεύσεως, ἀποθήκην[1] καὶ βάσιν ἐπισιτισμοῦ καὶ εἰς ἣν Χίον, ἑκατοντάδες χειρῶν ὑψοῦνται ἱκετευτικῶς, προσδοκῶσαι τὴν ἀπὸ τοῦ βενετικοῦ στόλου σωτηρίαν.

Τὰ περὶ τὴν Χίον βενετοτουρκικὰ γεγονότα ἄρχονται ἀπὸ τοῦ 1645

[1] Ὁ Ἀθ. Ὑψηλάντης, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν σ. 156, λέγει ὅτι τῷ 1656 ἱδρύθησαν μεγάλαι ἀποθῆκαι οὐ μόνον ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ σημεῖα τῆς νήσου,

καὶ ἐντεῦθεν[2]. Ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους 1647, Τοῦρκός τις, ὅστις ἀναχωρήσας ἐκ Χίου εἶχε συλληφθῆ ἐπί τινος πλοιαρίου ὑπὸ περιπολοῦντος Βενετικοῦ βριγαντινίου, παρέσχε τάσδε τὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἐν τῷ λιμένι Χίου κινήσεως[2]: «Ἐν τῷ λιμένι εὑρίσκονται 22 γαλέραι ὡπλισμέναι, καὶ 10 ἑτοιμάζονται ἐν τῷ ναυστάθμῳ. Τὰ πληρώματα τῶν τριῶν γολεττῶν ποῦ ἐξῆλθον ἀποτελοῦνται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ Χίων χριστιανῶν· κωπηλατῶν ὅμως ὑπάρχει γενικῶς μεγάλη ἔλλειψις, μολονότι ὁ καπετὰν πασᾶς προσφέρει εἴκοσι πέντε γρόσια κατ' ἄνδρα. Πλοῖα βαρέα (βασέλλα) εἴκοσι ἕξ, ἐξελθόντα τοῦ λιμένος, σταθμεύουσι πρὸ τῶν μύλων (τοῦ ἐπάνω Γιαλοῦ) ταύτην τὴν στιγμήν, ἐξ ὧν ὀλίγα μὲν εἶναι τουρκικὰ καὶ αἰγυπτιακά, τὰ δὲ πλεῖστα φλαμανδικὰ καὶ ἀγγλικά, ὅλα μεγάλα, πλήρη ἀνδρῶν πολεμιστῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι κοινῶς καλοῦνται *λεβένταις*. Εἶναι ἀκόμη καὶ πέντε μαοῦναι ὡπλισμέναι ὁμοίως, μὲ ἓξ ἕως ἑπτὰ κωπηλάτας κατὰ θρανίον καὶ τετρακοσίους λεβένταις. Ἐπίσης ἀνὰ διακόσιοι ἦσαν καὶ εἰς τὰς ἐλαφρὰς γαλέρας. Ἐπὶ δὲ τῆς ναυαρχίδος ἦσαν ἓξ ἄνδρες κατὰ θρανίον καὶ τρισχίλιοι λεβένται, ἐν οἷς καὶ ἡ ἑκατοντὰς τῶν Ἀλβανῶν σωματοφυλάκων τοῦ καπετὰν πασᾶ. Ὁ πασᾶς ἦτο νέος, γενναῖος καὶ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς ἄνδρας. Ὡρμίζοντο δ' ἀκόμη καὶ 30-40 καΐκια, ἀπὸ τὰ λεγόμενα καραμουζάλ, πλήρη τροφίμων, προωρισμένα διὰ τὴν Κρήτην.

Δὲν χρειάζεται πλουσία φαντασία πρὸς ἀναπαράστασιν τοῦ λιμένος καὶ τῆς πόλεως Χίου μὲ τὴν μάστιγα αὐτὴν τῶν πληρωμάτων, τοῦ θορύβου καὶ τῆς γενικῆς ἀγριότητος, ἡ ὁποία θὰ ἔπληττε τὴν κοινωνίαν, τὴν ἀγοράν, πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ βίου τῆς πόλεως. Ὡσεὶ δὲ μὴ ἤρκει ἡ θεομηνία αὕτη, κατέφθασε καὶ ἄλλος στόλος, ἵνα συνενωθῇ μετὰ τοῦ ἤδη ἐν Χίῳ ναυλοχοῦντος. Ὁ νέος στόλος ἐτέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ λεγομένου γέροντος καπετὰν πασᾶ, ἀπήρτιζον δ' αὐτὸν δέκα αἰγυπτιακὰ πολεμικά, δεκαὲξ γαλέραι ἐλαφραί, ἓξ μεγάλαι, ἡτοιμάζοντο δ' ἀκόμη δέκα τοιαῦται ἐν τῷ ναυστάθμῳ τῆς Πόλεως. Τοῦτο δὲ τὸ κακόν, τῆς συσσωρεύσεως τοσούτου καὶ τοιούτου πλήθους ἐπικινδύνου ἐν τῇ νήσῳ, ἦτο συνηθέστατον, ἂν μὴ διαρκές, διεξαγομένου τοῦ πολέμου. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν αἱ δυνάμεις αὗται ἦσαν ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν λεγομένων τακτικῶν ἢ πειθαρχουσῶν, καλῶς εἶχεν, ἀλλὰ συνήθως εἰσώρμων εἰς τὸν λιμένα παντοῖα πληρώματα πειρατικὰ ἀπειθάρχητα, ἐπικουρικά, ὡς γνωστόν, τῆς ἁρμάδας. Ταῦτα μάλιστα εἶχον καὶ τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἔδρων καὶ ἐν εἰρήνῃ. Πικρὰν πεῖραν τούτων ἔσχεν ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς καὶ περιηγητὴς μαρκήσιος Nointel, ὅστις διέμεινεν εἰς Χίον ἐπί τινας ἡμέρας κατὰ τὴν περιήγησίν του ἀνὰ τὰς χώρας τῆς Ὀθ. αὐτοκρατορίας, γενομένην μετὰ

[1] Archivio di Stato di Venezia Senato, Proveditor General da mar 1647-1695, Dispacci di Con/poli.

[2] Ἐκ τοῦ βενετικοῦ ἀρχείου. Proveditor General da mar N° 4, 1647 Aprile 16.

τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης, τῷ 1673. Οὗτος ἐπέβαινεν, ὡς γνωστόν, πλοίου ἰδίου, κατὰ δὲ τὴν ἐν Χίῳ διαμονήν του δὲν ἔμενεν ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐφιλοξενήθη εἰς μίαν ἐκ τῶν μονῶν τῶν Δυτικῶν, ἥτις εἶχε θαυμασίαν θέσιν ἐπὶ τοῦ Παλαιοκάστρου, καὶ ἄνεσιν περισσήν. Ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν, εἰσέβαλεν ἀπροσδοκήτως εἰς τὸν λιμένα σμῆνος πειρατικῶν τοῦ χειρίστου εἴδους. Τὰ κακοποιὰ πληρώματα ἐπέδραμον ἀμέσως ἐπὶ τῆς πρεσβευτικῆς θαλαμηγοῦ, ἣν διήρπασαν, πληροφορηθέντα δὲ ποῦ ἔμενεν ὁ Nointel, ἐπῆλθον κατὰ τῆς κατοικίας του κραδαίνοντα μαχαίρας καὶ ἄλλα φονικὰ ὅπλα. Ἀλλ' οἱ ἐν τῇ μονῇ ἠμύνθησαν ἐπιτυχῶς διὰ τῶν ὅπλων μέχρι πρωίας, οὐκ ὀλίγους μὲν φονεύσαντες, ἀπομακρύναντες δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς μέχρι τῆς ἀφίξεως ἐπικουρίας ἐκ τοῦ φρουρίου [1].

Μήπως ὁ βάϊλος τῆς Βενετίας Δονάδος ὀλιγώτερα ἔπαθεν ἐπιχειρήσας νὰ ταξειδεύσῃ μέχρι Χίου μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ λάβῃ πληροφορίας ἀσφαλεῖς περὶ τοῦ τόπου, τῆς ὀχυρώσεως καὶ τῶν πνευμάτων τῶν κατοίκων τῆς νήσου, ἐπικειμένου τοῦ νέου βενετοτουρκικοῦ πολέμου;

Ἀφοῦ τὸν ἐδέχθησαν ἐπισήμως οἱ προϊστάμενοι τῆς Δυτικῆς κοινότητος καὶ μετέβη ν' ἀναπαυθῇ εἰς τὸ προορισθὲν δι' αὐτὸν κατάλυμα, ἐνέσκηψε σμῆνος Ἀλγερίνων πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι ἀψηφοῦντες πάντα νόμον καὶ πᾶσαν ἀντίστασιν, ἐτρομοκράτησαν ἐπὶ τριήμερον αὐτόν τε καὶ τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον. Ἡ σωτηρία των δὲ ἐξηρτήθη ἀπὸ τυχαίαν λαιλαπώδη τρικυμίαν, ἥτις συντρίψασα ἐπὶ τοῦ λιμενοβραχίονος τὰ πλοῖα τῶν πειρατῶν τοὺς ἔκαμε μετριοπαθεστέρους κατ' ἀνάγκην καὶ βίαν ἀνωτέραν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πανοῦργος βάϊλος εἰς τὴν ἔκθεσίν του χρωματίζει ζωηρότατα τὰ γεγονότα, ἵνα πιστευθῇ πόσον μικρὰν ἀσφάλειαν εἶχεν ἡ Χίος ὑπὸ τοὺς Τούρκους [2].

Ἀλλὰ μήπως ὁ Γάλλος ναύαρχος Duquesnes δὲν ἐπετέθη ἐν ἔτει 1681 κατ' αὐτῆς τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου ἐξ ἀφορμῆς πειρατῶν, οἵτινες εἶχον εὕρει καταφύγιον ἐντὸς τοῦ λιμένος της; Οὗτος, ἐπειδὴ δὲν ἐπείθοντο οἱ πειραταὶ νὰ παραδοθῶσιν, ἐβομβάρδισε τὴν πόλιν· τόσος δ' ἦτο ὁ πανικὸς τῶν κατοίκων ἐκ τοῦ ὑπὲρ δίωρον παραταθέντος βομβαρδισμοῦ, ὥστ' ἐγκατέλιπον οὗτοι τὴν πόλιν καταφυγόντες εἰς τοὺς ὑπερκειμένους λόφους καὶ τὰ σπήλαια [3]. Ἐν μέσῳ τοιαύτης τινὸς ἀτμοσφαίρας ἤρχισαν αἱ συσκέψεις τῶν δύο Τούρκων ναυάρχων, αἵτινες μετά τινας ἡμέρας κατέληξαν εἰς τὰς ἑξῆς ἀποφάσεις: Νὰ ἐνεργηθῇ συντόνως α') βιαία στρατολογία τῶν Χριστιανῶν ἀνὰ τάς τε νήσους καὶ τὰς μικρασιατικὰς παραλίας πρὸς πύκνωσιν τῶν τε

[1] Marquis de Nointel, Voyages 1670 - 1680, Paris, p. 17 κἑξ.

[2] Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σ. 312 κἑξ. Monumenta IV σ. 27 κἑξ.

[3] Guy, Voyage litteraire de la Grèce III, 352. Πβ. καὶ Substance d'une lettre écrite par son Officier du Grand Visir à un Pacha etc. Paris 1683 in 8o.

πληρωμάτων καὶ τῶν ταγμάτων τῶν γενιτσαρικῶν· β') νὰ γίνῃ συμπλήρωσις τῶν ἑτοιμασιῶν τοῦ στόλου καὶ γ') ν' ἀρχίσῃ ὁ ἀπόπλους ἅμα τῇ ἀφίξει τῶν ἐπικουριῶν πρὸς συνάντησιν τῶν Βενετῶν εἰς Εὔριπον ἢ Μορέαν. Οἱ Βενετοὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀνέμενον εἰς Εὔβοιαν ἢ Ἄνδρον ἀκινητοῦντες, ἀλλὰ ταχέως ἐπλησίασαν τ' ἀνατολικὰ τοῦ Αἰγαίου παράλια. Τὸ σύνθημα ἔδωκεν ὁ Ἰωάν. Βαπτ. Γριμάνης διὰ ῥαγδαίας ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ κάστρου τοῦ Τσεσμὲ (Κρήνης), κειμένου καταντικρὺ τῆς πόλεως Χίου καὶ χρησιμεύοντος ὡς κέντρου ἀνεφοδιασμοῦ τῆς Χίου καὶ ἄλλοτε καὶ τότε καὶ μέχρις ἐσχάτων. Οἱ Βενετοὶ ἥρπασαν ὅ,τι εὗρον ἐκεῖ, μέχρις ἐνδυμάτων καὶ ταπήτων ἀκόμη, εἰς τὴν Χίον ὅμως δὲν προσήγγισαν, ἐκ φόβου τοῦ μεγάλου τουρκικοῦ στόλου, ὅστις ἐστάθμευεν ἐκεῖ· ἡ ἠθικὴ ἐν τούτοις ἐντύπωσις καὶ ἡ κατάπληξις παρὰ τοῖς ἐν Χίῳ ὑπῆρξε μεγάλη. Μόλις συνῆλθον οἱ Τοῦρκοι ἐξαπέστειλαν κατεσπευσμένως πλοιά τινα εἰς καταδίωξιν τῶν λαφυραγωγῶν, οἵτινες, κατὰ τὸ λέγειν τῶν διωκτῶν, ἔσπευσαν ν' ἀσφαλισθῶσιν ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου.

Μετὰ ταύτην τὴν ἐπιχείρησιν μεσολαβεῖ μικρά τις ἀπραξία, διακοπτομένη ὑπὸ ἀραιῶν τινων μακρὰν τῆς Χίου γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ 1657 μοῖρα τῶν Βενετῶν ἐσημειώθη ὑπὸ τὸν γνωστὸν Ἀλοΐσιον Μοτσενῖγον εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ἰκαρίας. Ἐκεῖθεν ἔστειλαν οἱ Βενετοὶ ἐν πάσῃ μυστικότητι δύο ὀργαντίνια, τὸ ἓν παπικὸν καὶ τὸ ἕτερον Μελιταῖον, ἵνα φέρωσιν εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Χίῳ.

Εἰς τὸ βενετικὸν πλουσιώτατον ἀρχεῖον εὗρον σωρείαν ἐκθέσεων τοιούτων καὶ πληροφοριῶν τῶν ἐν Χίῳ καθολικῶν καὶ μοναχῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν καπουκίνων, βεβαίως δὲ καὶ τῶν τότε προξένων τῆς Δημοκρατίας, πρὸς τὸν βάϊλον καὶ πρὸς τοὺς στολάρχους, μὲ ὀνόματα καὶ χρονολογίας, καὶ πρὸ πάντων μὲ λεπτομερείας περί τε τῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πνευμάτων τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν διαθέσεων αὐτῶν ἀπέναντι μιᾶς βενετικῆς δράσεως. Τὰ πλοιάρια ἐπανῆλθον κομίζοντα τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ ἐν Χίῳ ναυλοχῶν στόλος ἦτο ἰσχυρότατος καὶ πολυάριθμος. Ἀλλ' ὁ Μοτσενῖγος δὲν εἶχεν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς παπικοὺς καὶ Μελιταίους, ἰδίᾳ δ' εἰς τοὺς δευτέρους, διότι οἱ ξένοι πολλάκις τὸν εἶχον ἐξαπατήσει, διατελοῦντες ὡς μισθοφόροι, ὁτὲ μὲν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων, ὁτὲ δ' εἰς τὴν τῆς Βενετίας. Εἰς τὸ ἀρχεῖον βλέπει τις τοιαύτας πληροφορίας σχετικὰς μὲ τὰ μισθοφορικά. Τοὺς Τούρκους ὑπηρέτουν συνήθως οἱ Φλαμανδοί, οἱ ὁποῖοι πολλάκις ηὐτομόλησαν κατὰ τὴν ὥραν τῆς μάχης πρὸς τοὺς χριστιανούς, δόντες τούτους τὴν νίκην, τοὐναντίον δὲ τοὺς Βενετοὺς ἐβοήθουν οἱ παπικοί, συνήθως εἰλικρινῶς, ἐνίοτε δὲ καὶ οἱ Μελιταῖοι. Ἡ σπουδαιοτέρα βοήθειά των πρὸς τοὺς Βενετοὺς εἶναι ὅτι ἐκυκλοφόρουν εἰς τοὺς τουρκικοὺς λιμένας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Ἱσπανίας καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν σκέπην τούτων ἐπεκοινώνουν σχεδὸν ἀκόπως μετὰ τῶν μοναχικῶν ἐν Χίῳ ταγμάτων.

Ἔστειλε λοιπὸν ὁ Μοτσενῖγος δυσπιστῶν τρίτον βριγαντίνιον, βενετικὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐπανελθὸν ἀπήντησε θαρραλέως ἀφ' οὗ μάλιστα ἐπρόκειτο ν' ἀποπλεύσῃ ὁ στόλος, μομφάς τινας τῆς Γαληνοτάτης κατ' αὐτοῦ ἐπὶ φυγομαχίᾳ, ὅτι εἶναι μὲν ὁ Τουρκικὸς στόλος ἰσχυρός, ἀλλ' εἶναι καὶ ταπεινωτικὸν διὰ τοὺς Βενετοὺς νὰ φύγουν χωρὶς νὰ προσβάλλουν τοὺς Τούρκους. Ἐξεκίνησαν ὅθεν ἀπὸ τὰ Ἰκαρικὰ ὕδατα τὰ βενετικὰ πλοῖα ἔχοντα δεξιὰ τὰ παπικὰ καὶ ἀριστερὰ τὰ Μελιταῖα καὶ δὲν ἤργησαν, τυχόντα εὐνοϊκοῦ ἀνέμου, νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου. Ἐπλησίασαν ἐγγύτατα τοῦ λιμένος καὶ τόσον μακρὰ ἦτο ἡ παράταξις αὐτῶν, ὥστε τὸ ἓν κέρας ἥπτετο τοῦ Δελφινίου λιμένος[1], τὸ δ' ἕτερον ἔψαυε τὴν ἄκραν τῆς Ἁγίας Ἑλένης[2]. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης ἤθελον νὰ περιλάβωσιν ἐν τῇ ἐπιθέσει των καὶ τὴν ἐν τῷ λιμένι Δελφινίου ὁρμοῦσαν μοῖραν τοῦ Μουσᾶ-Μάμα. Ἤρχισεν λοιπὸν ἀμέσως ζωηρὸν πῦρ κατά τε τοῦ φρουρίου καὶ τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων ὡς καὶ κατὰ τοῦ παραλίου πυροβολείου, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς ἣν θέσιν εἶναι σήμερον ὁ λεγόμενος Τεκές. Ἡ μάχη τοῦ πυροβολικοῦ ἦτο σφοδρὰ καὶ πολύωρος, διότι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπό τε γῆς καὶ θαλάσσης ἀπήντησαν ζωηρότατα. Τὰ βλήματα τῶν Βενετῶν προὐξένησαν μεγάλας ζημίας· λέγεται ὅτι συνετρίβησαν μὲν ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι ἑπτὰ γαλέραι, κατέπεσον δὲ καὶ ἑκατὸν οἰκίαι τοῦ κάστρου, — ἴσως σαθραὶ ἢ παλαιαὶ πάντως—ἐζημιώθησαν δὲ καὶ ἄλλα πλοῖα, ὧν τὰ πληρώματα κατέφυγον ἐντὸς τῆς πόλεως, καὶ τέλος ὅτι ἐβλάβη καὶ αὐτὴ ἡ ναυαρχίς.

Περὶ τὸ τέλος τῆς μάχης, ἀναθαρρήσαντες οἱ Τοῦρκοι ἐξῆλθον τοῦ λιμένος μέ τινα πλοῖα, ἵνα συναντήσωσι τὸν ἐχθρόν, ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς καὶ τοῦ ἐχθροῦ ἀποσυρθέντος ἤδη, ἐπανέστρεψαν ἄπρακτοι, μόλις μέχρι τοῦ Τσεσμὲ διαδραμόντες. Ὁ μεταδίδων τὰς πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Χίῳ, μεμυημένος δὲ εἰς τὴν βενετικὴν δρᾶσιν ἱερεὺς Ἀλοΐσιος Γουάρικης προσθέτει ὅτι, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ βομβαρδισμοῦ, οἱ μετὰ τῶν Τούρκων μισθοφόροι Μελιταῖοι καὶ Φλαμανδοί, ἐπρόδωσαν αὐτοὺς ῥίπτοντες ἀσφαίρους βολὰς διεμήνυσαν δὲ διὰ τοῦ ἱερέως τούτου πρὸς τὸν στόλαρχον Μοτσενῖγον ὅτι εἰς τὴν προσεχῆ συνάντησιν, ἀφοῦ σημάνωσιν ἑξάκις, θὰ προσέλθωσι πρὸς τὸ μέρος τῶν χριστιανῶν[3].

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡνώθησαν μετὰ τοῦ Καπετὰν-πασᾶ, ἐν Χίῳ τὰ ἐξ Αἰγύπτου προερχόμενα μεγάλα πλοῖα (βασσέλλα), χωρὶς νὰ δυνηθῶσιν οἱ Βενετοὶ νὰ τὰ κτυπήσωσι, καίπερ μεμονωμένα, ἐξωπλίζοντο δὲ καὶ ἐν τῷ λιμένι ἕτερα 27 ὁμοίως μεγάλα, ἐνῷ κατέφθανον διαδοχικῶς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς σπα-

[1] Κειμένου 10 μίλια Β. τῆς πόλεως.
[2] Ἄκρα ἀπέχουσα τοῦ λιμένος Χίου 5 μίλια πρὸς Ν.
[3] Venezia, Museo Civico, Codici Provenien. divers. 171 B. c. 36, Archivio di Stato Proved. Gen. da mar No 10, 1657.

χῆδες 8.000, γενίτσαροι ἐκ Πόλεως 3.000, λεβένται 3.000, ἐστρατολογήθησαν δὲ βίᾳ καὶ πολλοὶ Χῖοι διὰ τὰ πλοῖα, καὶ πολλοὶ Τήνιοι, οἱ ὁποῖοι συνέπεσε νὰ εὑρίσκωνται ἐκεῖ.

Ἀφοῦ ἡτοιμάσθη ἐντελῶς ἡ ναυτικὴ αὕτη δύναμις, ἔκρινε φρόνιμον ὁ ναύαρχος νὰ πλεύσῃ ἐντὸς τοῦ σμυρναϊκοῦ κόλπου, ἵν' ἀσφαλισθῇ, μέλλων δῆλα δὴ νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Κρήτην ἤθελε νὰ εὕρῃ εὐκαιρίαν διὰ τὸν διάπλουν, ἡ εὐκαιρία δ' αὕτη ἀπετρέπετο ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ Μοτσενίγου, ὅστις ἐκαραδόκει εἰς τὴν νότιον εἴσοδον τοῦ στενοῦ τῆς Χίου, ἔχων τὰ πλοῖά του μερισμένα, τὰ μὲν δεξιὰ ὑπὸ τὸ Ἄργεννον, τὰ δ' ἀριστερὰ παρὰ τὸ Βενέτικον, λαμβάνων ἅμα συνεχεῖς καὶ ἀσφαλεστάτας πληροφορίας περὶ τῶν κινήσεων καὶ σκοπῶν τοῦ Τούρκου ναυάρχου παρὰ τοῦ ἐν Χίῳ βενετοῦ προξένου Βαλσαρίνη.

Ἀλλ' ἔφθασε στιγμή, καθ' ἣν ὤφειλον πλέον οἱ Τοῦρκοι νὰ κινηθῶσι, καίπερ γνωρίζοντες καλῶς ἀπὸ εἰδήσεις μιᾶς περιπολούσης φρεγάτας τοῦ Μεννᾶ-Μάμα, ὅτι τὰ ἐνεδρεύοντα βενετικὰ πλοῖα ἀγρυπνοῦν παρὰ τὸ Βενέτικον. Ἦτο 12η Σεπτεμβρίου, εἶχον δηλαδὴ παρέλθει εἴκοσιν ἡμέραι ἀπὸ τοῦ βομβαρδισμοῦ ἐκείνου τοῦ πρώτου, ὅτε ὁ Κ. πασᾶς ἀφήσας τὸν λιμένα τῶν Καρδαμύλων[1], εἰς ὃν εἶχε καταφύγει ἐκ τοῦ Μάμαντος ὑπερβαλὼν τὰς Οἰνούσας εἰσῆλθεν εἰς τὸ στενὸν διευθυνόμενος πρὸς τὸ Βενέτικον. Εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τριάκοντα βασσέλλα, εἴκοσι γαλέρας καὶ ἑπτὰ γαλεάτσας. Οἱ Βενετοὶ τῷ ἐπετέθησαν μετὰ σφοδρότητος καὶ μάχη ἔλαβε χώραν ἀξιόλογος, λαβοῦσα τὄνομα τοῦ μικροῦ ἐκεῖ νησιδίου: τοῦ Βενέτικου.

Τἀποτελέσματα τῆς μάχης τὰ πραγματικά, μᾶς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστα. Οἱ Τοῦρκοι διατείνονται ὅτι προέβησαν ἐκ προθέσεως εἰς τὴν συνάντησιν ταύτην, ἵνα περισπῶντες αὐτόθι τὰς βενετικὰς δυνάμεις, δώσωσι καιρὸν εἰς τὸν ἐν Ναυπλίῳ ἀποκεκλεισμένον στόλον των, νὰ διαπλεύσῃ τὸ Αἰγαῖον καὶ φθάσῃ, ἀπὸ βορρᾶ τῆς Χίου, ἀσφαλὴς εἰς τὸν λιμένα. Οἱ Βενετοὶ ἀφ' ἑτέρου διεκήρυξαν ὅτι ὁ Κ. πασᾶς ἐπανέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Χίου μὲ μόνον πέντε πλοῖα, διότι οἱ μετ' αὐτοῦ Μελιταῖοι καὶ Φλαμανδοὶ προχωρήσαντες πολὺ συνανεμίγησαν τοῖς ἀντιπάλοις ἀσκόπως καὶ ἐν τέλει ἀπεσύρθησαν.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν εἰς Χίον, χωρὶς νὰ πλεύσωσι πρὸς νότον, ὅπως εἶναι γεγονὸς καὶ ἡ ἕνωσις τοῦ στόλου τοῦ Ναυπλίου πρὸς τὸν ἄλλον ἐν Χίῳ.

Εὑρισκομένου τότε τοῦ στόλου ὅλου ἐν Χίῳ, ἔφθασαν πρεσβεῖαι πρὸς τὸν Κ. πασᾶν ἐξ Ἡρακλείου Κρήτης, ἐκ Τήνου καὶ Ἄνδρου καὶ ἄλλων νήσων διεκτραγῳδοῦσαι τὴν ἀθλίαν ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς κατάστασιν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, ἔφερον δὲ καὶ χρήματα μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἱκέτευον, ἵνα οὗτος σπεύσῃ εἰς ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων. Ἡ παρουσίασις τῶν πρέσβεων τούτων τῶν

[1] Λιμὴν τῆς Χίου βόρειος.

νήσων ἐν Χίῳ ἐγένετο τὴν 7ην Δεκεμβρίου τοῦ 1647, συμφώνως πρὸς τὰς ἐκθέσεις τὰς ἐν τῷ βενετικῷ ἀρχείῳ [1].

Ἡ εἴδησις φαίνεται ἀληθεστάτη καὶ συμφωνεῖ πρὸς ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν νησιωτῶν κατὰ τῶν Βενετῶν. Διότι, καὶ μετὰ δεκαετίαν, ὅτ' ἐπανήρχισεν ἡ δρᾶσις τοῦ Βενετικοῦ στόλου, μετὰ μικρὰν ὀλίγων ἐνδιαμέσων ἐτῶν ἀνάπαυλαν, εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Χῖοι ἠρνήθησαν ἀπροκαλύπτως νὰ δεχθῶσι τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἣν τῆς προσέφερεν ἄλλος Μοτσενῖγος, ὁ Λάζαρος, ἡγούμενος μεγάλου βενετικοῦ στόλου. Ὁ γνωστὸς τῆς Κρήτης ποιητὴς Τζάνε Μπουναλῆς σαφῶς ἀναφέρει τὸ συμβὰν τοῦτο ἐν Χίῳ, τῷ 1657, τὴν ἄρνησιν ἤγουν τῶν κατοίκων νὰ δεχθῶσι τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐλευθερίαν:

Γιατ' εἴχασιν ἐλευθεριά, κι' ἦτον ἀναπαυμένοι
πλειὰ ἀπ' ἄλλον τόπον καὶ νησὶ σ' ὅλην τὴν οἰκουμένη.

Μολαταῦτα ὁ Μοτσενῖγος δὲν διῆλθεν ἀπρακτῶν τὰς ἡμέρας του περὶ τὴν Χίον. Ἐν πρώτοις ἐνήδρευσε παρὰ τὰ Ψαρὰ καὶ κατέστρεψε τὸ ἐξ Αἰγύπτου καραβάνι, ἠχμαλώτισε δὲ τὰ συνοδεύοντα αὐτὸ πλοῖα, μεθ' ὃ ἐστράφη πρὸς τὴν Τένεδον, ἵνα παρακωλύσῃ τὴν ἔξοδον τοῦ Τουρκικοῦ στόλου. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ἑτοιμάζεται καὶ νέα ἐξ Αἰγύπτου ἀποστολή, ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸ νότιον στόμιον τοῦ στενοῦ τῆς Χίου, ἔνθα ὄντως μετά τινας ἡμέρας προσέβαλε ἰσχυρότατον ἀφρικανικὸν στόλον, ὃν κατενίκησε, βυθίσας πολλὰ πλοῖα καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους λαβών, αὐτὸς μόλις 120 νεκροὺς σχών. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ναυμαχίαν ἔλαβε μέρος καὶ τὸ κάστρον τῆς Χίου.

Δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι, καὶ νέα σύγκρουσις ἔλαβε χώραν εἰς τὸ νοτιώτατον ἄκρον τῆς Ἐρυθραίας, τὸ Κώρυκον τῶν παλαιῶν, Κόρακα τῶν συγχρόνων, τὸ Cavo Corbi τῶν Ἰταλῶν. Μὲ τὴν ναυμαχίαν ταύτην λαμβάνει πέρας ἡ δρᾶσις τῶν Βενετῶν περὶ τὴν Χίον, ἡ ὁποία, ἀρξαμένη τῷ 1645 ἔληξε τῷ 1660 περίπου, τοῦ γενικοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου παραταθέντος, ὡς γνωστόν, μέχρι τοῦ 1671, διὰ νὰ ἐπαναρχίσῃ μετά τινα ἔτη, ἅμα τῇ ἐνάρξει καὶ πάλιν τοῦ νέου πολέμου, ὅστις ἔσχεν ὡς ἕνα τῶν σκοπῶν του καὶ ἀποτελεσμάτων τὴν ὀλιγόμηνον κατάληψιν τῆς Χίου.

Ἐκ τῶν λαμπροτέρων σελίδων τῆς πρώτης ταύτης φάσεως τοῦ Τουρκοβενετικοῦ ἀγῶνος εἶναι ἡ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἱππότου Tincourt ἢ Hoquincourt εἰς τὰ ὕδατα τῆς Χίου τῷ 1666. Ὁ Tincourt ἦτο υἱὸς καὶ ἀνεψιὸς ἀνδρῶν εὐγενῶν, οἵτινες ἀπέθανον πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους μετὰ τῶν ἄλλων ἱπποτῶν τῆς Μάλτας, καὶ αὐτοὶ δέ, διάδοχοι ἐκείνων τήν τε τάξιν καὶ τὴν ψυχήν, ὥρμησεν ἀκάθεκτος εἰς τὸν περιπετειώδη ἐκεῖνον πόλεμον τοῦ

[1] Ἀριθ. 307.

Αἰγαίου, μόλις εἰκοσιτριετής, ἐξοπλίσας ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ λαμπρὸν πλοῖόν του. Εἶχε δὲ σταλῆ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Χίου καὶ ἐναυλόχει ἀόρατος μεταξὺ τῶν νησιδίων Οἰνουσῶν, ὅτε ἁλιεύς τις ἐκ Χίου εἶδε τὸ πολεμικὸν πλοῖον καὶ ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήσῃ τὰς ἀρχάς. Ὁ Κ. πασᾶς, ἀψηφῶν τὴν γαλήνην, ἐξῆλθεν, ἴσως διότι ἔμαθεν ὅτι περὶ ἑνὸς μόνου πλοίου πρόκειται, ἵνα καταναυμαχήσῃ τὸν αὐθάδη ξένον. Οἱ ἐπὶ τῶν Οἰνουσῶν Χριστιανοὶ ἐπρόφθασαν καὶ εἰδοποίησαν τὸν ἱππότην περὶ τῆς ἐξόδου τῆς ἀρμάδας, ἥτις ἦτο ἀθέατος εἰς αὐτόν, ἐλλιμενισμένον πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ συγκροτήματος τῶν νησιδίων, οὕτω δ' ἐξῆλθεν οὗτος πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ στενοῦ καὶ ἐκεῖ ἀνέμενε τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων. Ὁ ἀγὼν ἦτο ἄνισος, ἓν πλοῖον ἀντεπεξήρχετο κατὰ πολλῶν καὶ δὴ νικηφόρως, τόσον, ὥστε οἱ πολλοὶ δὲν προυξένησαν τόσας ζημίας εἰς τὸν ἕνα ὅσας ὁ εἷς εἰς τοὺς πολλούς. Κατησχυμμένος ὑπεχώρησεν ὁ πασᾶς εἰς τὸν λιμένα διωκόμενος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ ἥρωος, ὅστις, ἀψηφῶν πάντα κίνδυνον, ἤνοιξε σφοδρὸν πῦρ κατά τε τοῦ στόλου καὶ τοῦ κάστρου. Ἔντρομοι οἱ Τοῦρκοι ἔσπευσαν πρὸς τοὺς Καπουκίνους ἐπικαλούμενοι τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν πρὸς κατάπαυσιν τοῦ πυρός. Ὄντως δὲ μετ' ὀλίγον ἐξῆλθε τοῦ λιμένος ἀκάτιον μὲ λευκὴν σημαίαν φέρον τοὺς διπλωμάτας μοναχοὺς καὶ δῶρα ποικίλα πρὸν τὸν κυβερνήτην, ὅστις, ὅταν ἔμαθεν ὅτι ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ κυρίως οἱ Χριστιανοὶ ἐζημιοῦντο, συγκινηθεὶς διέταξε τὴν κατάπαυσιν τοῦ πυρὸς καὶ τὸν ἀπόπλουν τοῦ πλοίου [1].

Εἶναι φανερὸν ὅτι εἰς τοὺς μακροὺς ἀγῶνας τοὺς διεξαχθέντας εἰς τὰ ὕδατα τῆς Χίου πολλοὶ τῶν δυτικῶν ὑπῆρξαν ὄντως σταυροφόροι καὶ τουρκομάχοι καὶ ὅτι τοὺς ἀγῶνας τούτους παρηκολούθει ἀτενῶς καὶ τὴν πνοὴν συνέχον τὸ δουλεῦον γένος, τὸ βίᾳ στρατολογούμενον, τὸ ἐπαχθέστατα φορολογούμενον, τὸ ἀλυσσόδετον πολλάκις ἐκπνέον εἴτε εἰς τὰ φρικώδη ὑπόγεια τῶν τουρκικῶν φυλακῶν εἴτε εἰς τὸ κῦτος τῶν ἀπαισίων γαλερῶν, ὅπου τὸ ἔσυρεν ἡ ἄλλη ὄψις τῆς δουλείας. Καὶ εἰς τοὺς δύο διαμαχομένους στόλους πολυαριθμώτατοι ὑπηρέτουν οἱ ἀτυχεῖς ὑπόδουλοι καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ χαλκεῖα τοῦ ὀλέθρου καὶ τῆς σφαγῆς ἐχαλκεύθησαν αἱ ἀδάμαστοι ψυχαί, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐνεκλείσθησαν ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας αἱ τιμιώταται τοῦ γένους ἐλπίδες. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλληνικῶν πληρωμάτων εἰς εὐρυτάτην κλίμακα, τῶν Ἑλλήνων ναυπηγῶν καὶ τεχνιτῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους τοὺς προδρόμους τοῦ ἡμετέρου μεγάλου ἀγῶνος καθιστᾷ αὐτοὺς ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντας. Εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῇ πόλεμος τοιοῦτος εἰς τὰ μέρη μας καὶ διὰ τὰ μέρη μας, ἄνευ τῆς ἰδικῆς μας λίαν ἐνεργοῦ, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἀγνώστου συμμετοχῆς.

[1] Randolph, The present State of the Morea, London 1689, 182. Sauger, Ἱστορία Δουκῶν Ἀρχιπελάγους σ. 137 (μετάφρ. Α. Μηλιαράκη).

Β΄.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΧΙΟΥ — ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ ΚΟΝΤΑΡΙΝΗΣ

Μόλις ἔφθασε καὶ εἰς τὴν Χίον ἡ μεγάλη εἴδησις τῆς καταλήψεως τῶν λιμένων τοῦ Μορέως ὑπὸ τῶν Βενετῶν, τῶν ἐν Χίῳ δυτικῶν αἱ ψυχαὶ ἀνεπτερώθησαν ἀπὸ τὴν ἐλπίδα ὅτι ταχέως θὰ ἐκυμάτιζε καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ κάστρου ἡ λεοντοφόρος σημαία. Συνεχῶς ὅθεν καὶ ἀόκνως ἐπεκοινώνουν πρὸς τὸν βενετικὸν στόλον, λίαν πλησιάζοντα ἤδη τὴν Χίον καὶ συγκρουσθέντα ἤδη καὶ ἐν τῷ παρελθόντι κατ' ἐπανάληψιν δι' αὐτὴν καὶ περὶ αὐτήν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον πόλεμον οἱ Τοῦρκοι δὲν διέθετον ἐν Χίῳ, ἃς κατὰ τὸν πρῶτον δυνάμεις. Ἀντιθέτως οἱ Βενετοὶ ἦσαν ἐπαρκῶς κατηρτισμένοι, διαθέτοντες οὐ μόνον ἱκανὰ καὶ ἀξιόμαχα πλοῖα, ἀλλὰ καὶ κυρίως σῶμα ἀποβατικὸν ἄξιον λόγου, συγκροτηθὲν κατὰ τὴν ἐν Ναυπλίῳ μακρὰν παραμονὴν τοῦ στόλου. Τὸ ἀποβατικὸν τοῦτο σῶμα ἀπήρτιζον κυριώτατα Ἕλληνες Ἑπτανήσιοι καὶ Μωραῖται καὶ ἄλλοι νησιῶται, ὑπὸ ἀρχηγοὺς ξένους καὶ Ἕλληνας. Ἀτυχῶς, παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ κατάληψις τῆς νήσου ἐγένετο κάκιστα, ἀμελέτητα, ἐπιπολαιότατα, ὅπως ἔγινε καὶ ἡ μετὰ πεντάμηνον ἐγκατάλειψις αὐτῆς.

Εἶναι βέβαιον ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα προεκάλεσαν κατὰ μέγιστον μέρος, κατόπιν μακρῶν καὶ ἐπιμόνων συνεννοήσεων, αὐτοὶ οἱ ἐν Χίῳ κατοικοῦντες καθολικοί, ἀεὶ ἀγωνιωδῶς ἀτενίζοντες πρὸς τὸν ἐλευθερωτὴν καὶ ἐκδικητὴν βενετικὸν στόλον. Θέλοντες δὲ νὰ μὴ ἔχωσιν ἀντιθέτους ἢ ἐχθρικῶς διακειμένους τοὺς ἡμετέρους εἰς τὴν συστηματικὴν ταύτην προετοιμασίαν καὶ δρᾶσιν, προσεπάθησαν διὰ παντοίων μέσων, ὁμιλιῶν ἱερέων, κατ' ἰδίαν διδασκαλιῶν, ὑποσχέσεων, νὰ κερδίσωσιν αὐτούς, λέγοντες κυριώτατα πόσον ἰσχυροὶ ἦσαν οἱ Βενετοὶ ναυτικῶς, πόσον εὐκόλως ἐνίκησαν τώρα τοὺς Τούρκους καὶ ἀκόμη φθάνοντες μέχρι τοῦ νὰ διαδίδωσιν ἐμπιστευτικῶς ὅτι, μόλις οἱ Βενετοὶ καταλάβωσι τὴν Χίον, θὰ γίνωσι διαδοχικῶς κύριοι καὶ τῶν λοιπῶν νήσων, παραμερίζοντες τὴν τουρκικὴν δύναμιν. Καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι παρέσυράν τινας τῶν ἡμετέρων, εἴτε συγγενεύοντας πρὸς τοὺς καθολικούς, ὡς ἦσαν πολλοὶ ἐν Χίῳ, εἴτε σπουδάσαντας ἐν Ἰταλίᾳ, νὰ ὑπογράψωσιν ἀναφορὰν ἢ αἴτησιν ἤ τι παρόμοιον πρὸς τὸν ἐν Ναυπλίῳ σχολάζοντα στόλαρχον, καλούμενον νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῆς δεινοπαθούσης νήσου. Ἐννοοῦμεν δὲ τοῦτο ἐκ τῶν μετέπειτα συμβάντων, τὰ ὁποῖα φανερώνουσι παρὰ τοῖς Τούρκοις ὡς ἐνόχους ἐν μέρει καὶ πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὰ μάλιστα ἠγωνίσθη νὰ ἐπανορθώσῃ βραδύτερον ὁ Χῖος ἐξ Ἀπορρήτων. Ἐστάλη λοιπὸν πρὸς τὸν ναύαρχον Χῖός τις καθολικός, ὁ Καστέλλης, ὁ ὁποῖος καὶ ἔπεισε τελικῶς τοὺς Βενετοὺς νὰ προέλθουν εἰς τὴν

ἀπόφασιν τῆς καταλήψεως, ἥτις καὶ ἔγινε μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν τῶν Τούρκων, ἀμυνθέντων ἐντὸς τοῦ κάστρου.

Τὰ γεγονότα τῆς καταλήψεως παρέρχομαι ὡς ἤδη ἐπαρκῶς γνωστὰ καὶ ὡς ἐκτεθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν πλάτει ἀλλαχοῦ [1] καὶ ἔρχομαι εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν καὶ τὰ μετ' αὐτὴν ἧττον γνωστά, πλουτιζόμενα εὐτυχῶς καὶ διά τινων ἀνεκδότων ὅλως εἰδήσεων [2].

Μικρὸν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Βενετῶν ἐν Χίῳ, ἐφάνη πόσον δυσκόλως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κρατηθῶσιν οὗτοι ἐν αὐτῇ. Ἐν πρώτοις εἶχον ἀνάγκην διηνεκῆ ἰσχυροῦ στόλου πρὸς φρούρησιν τῆς ὅλης νήσου, ἧς μόνη ἡ πόλις τοῖς ἀνῆκε. Κατὰ δεύτερον λόγον ἐτρομοκρατοῦντο συνεχῶς ἐκ τῶν φημῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἐντόπιοι διέσπειρον, ἀποστέργοντες ἀπὸ τοῦ ἐμφανοῦς τὴν Λατινοκρατίαν, καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν, ἃς ὁ ἐν Κων/πόλει βάϊλος ἐξαπέστελλεν εἰς Βενετίαν περὶ τῶν συνεχῶν μεγάλων παρασκευῶν τῆς Πύλης πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νήσου.

Οἱ ἐντόπιοι καθολικοὶ ἀπέδοσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὐτοὶ φθονήσαντες τάχα τὴν εὐημερίαν καὶ δόξαν τῶν καθολικῶν, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς Χίου, ταχθέντες πρὸς τὸ μέρος τῶν Τούρκων. Ἴσως συνετάχθησαν ὄντως οἱ ἐντόπιοι κατὰ τῶν Βενετῶν διὰ δύο λόγους, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡγεμονίαν, ἣν ἐπέβαλον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν τρομερὰν ἔλλειψιν τροφίμων, ἡ ὁποία ἐσημειώθη, ἕνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἀσιατικῶν ἀκτῶν. Οἱ ἴδιοι Βενετοὶ λέγουν εἰς τὰς ἐκθέσεις των ὅτι τὰ μῆλα ἐτιμῶντο ἓν τζεκίνι κατ' ὀκᾶν, ὁμοίως καὶ αἱ ἀγκινάραι, ὅτι μόνον οἱ εὔποροι ἠδύναντο νὰ φάγωσι κρέας καὶ ἔλαιον, ὅτι ὁ λαὸς ἐλιποθύμει δι' ἓν τεμάχιον ἄρτου κττ.

Ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ βαΐλου [3] καὶ ἐκ ταύτης ἀποσπῶ τὰ κυριώτερα.

Ὁ βάϊλος ἐπληροφορήθη ὅτι ἀπεσταλμένοι τῶν Χίων ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν φέροντες χρήματα πολλά, εἰς τὰ ὁποῖα προσετέθησαν καὶ ἄλλα τῶν ἐν Γαλατᾷ ἐμπορευομένων Χίων, οἵτινες οὔτε τὸ ὄνομα τῶν Βενετῶν ἤθελον νἀκούωσι, καὶ ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα συμποσωθέντα εἰς 500.000 ῥεάλια ἔφερεν ὁ Παντελῆς Τσίλας εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν πρὸς τὸν Βεζύρην, ἀκόμη δὲ παρέδωκε καὶ τὰς 25.000 ῥεάλια τοῦ ἐτησίου φόρου τῆς νήσου, ὡσεὶ νὰ μὴ ἐμεσολάβει δι' αὐτοὺς ἡ βενετικὴ κατοχή.

---

[1] Βλ. Ἱστορίας τῆς Χίου ὑπὸ Γ. Ζολώτα τόμ. Γ' μέρος πρῶτον, σελ. 175 - 280.

[2] Αἱ εἰδήσεις προέρχονται α) ἐκ τῶν αὐτῶν Βενετικῶν ἀρχείων β) ἐκ τοῦ Museo Storico navale τῆς Βενετίας, (Ἐπιστολαὶ καὶ εἰδήσεις πρός με ἀπὸ Μαρτίου καὶ Μαΐου τοῦ 1928 τοῦ διευθυντοῦ Moccenigo - Nani), γ) ἐκ τοῦ ἀρχείου Ζακύνθου καὶ δ) ἐκ τοῦ λατινικοῦ ἀρχείου Χίου.

[3] Inquisitori di Stato. Lettere da Con/poli dell'anno 1695, BA No 426.

Ὁ Τσίλας οὗτος, ὃν ὁ βάϊλος ἀποκαλεῖ πανοῦργον κττ., ἦτο καὶ αὐτὸς Μαυροκορδᾶτος, διότι οἱ Τσίλαι ἦσαν κλάδος τις ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου γένους ἐκείνου, ἀκουόμενοι μέχρις ἐσχάτων ἐν Χίῳ οὕτως. Συνεπήγετο δ' ὁ βάϊλος ὅτι ὁ Τσίλας μετῆλθε τὸ πᾶν, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς Τούρκους περὶ τῆς μὴ ἐνοχῆς τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ἡ ὅλη ἐξέγερσις ἦτο ἔργον τῶν καθολικῶν ὑπὸ τὸν Καστέλλην, ὅστις ἔπεισε τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκστρατείαν, καὶ ὅτι ἡ Πύλη ἀπεδέχθη τοὺς λόγους τοῦ Τσίλα.

Εἰς ἄλλην του ἐπιστολὴν ἀγγέλλει ὁ βάϊλος ὅτι ἦλθον εἰς Κων/πολιν καὶ Χῖοι χωρικοί, ἵνα ἐπαναλάβωσι ταῦτὰ καὶ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Τούρκων περὶ τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς νήσου, ἧς τριάκοντα προὔχοντες εἶναι μεμυημένοι εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην. Τὸ ἠθικόν του ἔχασεν ὁ βάϊλος ὅτε ἤκουσεν ἐκ στόματος αὐτοῦ τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, ὃν μετέβη ἵνα συλλυπηθῇ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς συζύγου του — ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι τοῦτο συνέβη τῷ 1694 — ὅτι κακῶς ἐγένετο ἡ κατάληψις τῆς Χίου, ὅτι ἡ Τουρκία θὰ τὴν ἀνακτήσῃ πάσῃ δυνάμει καὶ ταχέως, ὅτι οἱ Βενετοὶ εἶναι ἀνεπιθύμητοι ἐν τῇ νήσῳ καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτῆς προτιμῶσι πολὺ μᾶλλον τοὺς Τούρκους ἢ τοὺς Βενετούς.

Οὕτω, λήγοντος τοῦ ἔτους 1694, συνεπλήρουν οἱ Τοῦρκοι τὰς παρασκευάς των, διατιθέντες ὑπὲρ τῆς Χίου εἴκοσι βασσέλλα μάχης, εἴκοσι πέντε γαλέρας καὶ ἄλλα τόσα βριγαντίνια μετὰ στρατοῦ εἴκοσι χιλιάδων, ἐνῷ οἱ Βενετοὶ εἶχον τότε δεκαπέντε μόνον βασσέλλα μάχης, δώδεκα γαλέρας καί τινας γαλεάτσας. Ἕκαστον τουρκικὸν βασσέλλον διέθετεν 650 ἐνόπλους καὶ περίσσειαν ἐφοδίων.

Οἱ Τοῦρκοι, μόλις ἐξῆλθον τῶν στενῶν, ἐγνώριζον ὅτι οἱ Βενετοὶ κρατοῦν τὴν βόρειον εἴσοδον τοῦ στενοῦ τῆς Χίου καὶ διὰ τοῦτο διηυθύνθησαν ἀμέσως πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἀλλὰ μόλις ἀφῆκαν τὴν Λέσβον, ἀντὶ νὰ προχωρήσωσι πρὸς νότον, ἔστρεψαν πρὸς ἀριστερὰ καὶ κατέφυγον εἰς Φώκαιαν. Τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὡς φυγομαχία οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς Πύλης, ἥτις ἀντικατέστησεν ἀμέσως τὸν ναύαρχον, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ἀνεξαρτήτως δρῶντα διαβόητον μοίραρχον Μετζομόρτον, ὀνομάσασα ἀρχηγὸν μὲν τοῦ στόλου τὸν Φλαμανδὸν ἀρνησίθρησκον Μουράδ, ἀρχηγὸν δὲ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τὸν Χουσεῒν καὶ τοῦ ἀποβατικοῦ τῆς Χίου εἰδικῶς τὸν Μισιρλόγλου, εἰς οὗ τὸ ἡμερολόγιον πολλὰς ὀφείλομεν πολυτίμους καὶ ἀσφαλεῖς εἰδήσεις.

Ὁ στόλος οὗτος τῶν Τούρκων ὁ μέγας δὲν ἐναυμάχησε πρὸς τὸν βενετικὸν εἰς τὸ μέρος τοῦ Χιακοῦ πορθμοῦ, ἔνθα εὑρίσκεται τὸ συγκρότημα τῶν νησίδων Οἰνουσῶν. Ἕως τώρα ἐπιστεύετο ὅτι μία μόνον ναυμαχία ἔλαβε χώραν, ἡ ὁποία καὶ ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Χίου, μόλις δ' ὑπῆρχεν ἡ βεβαίωσις τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων λέγοντος δύο τὰς ναυμαχίας. Αἱ ἄφθονοι εἰς εἰδήσεις καὶ λεπτομερείας πληροφορίαι τοῦ βενετικοῦ ἀρχείου, οὐ μόνον τὰς δύο ταύ-

τας ναυμαχίας μετὰ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας οὕτως εἰπεῖν καθορίζουσιν[1], ἀλλὰ καὶ περὶ μεταγενεστέρων συναντήσεων τῶν Βενετῶν πρὸς τοὺς Τούρκους περὶ τὴν Χίον καὶ διὰ τὴν Χίον παρέχουσιν εἰδήσεις, ὀφειλομένας ἁπάσας εἰς τὰς πολυτίμους, σαφεστάτας καὶ ἀκριβεστάτας ἐκθέσεις ἑνὸς ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἀρχηγῶν τῶν Βενετῶν, τοῦ στολάρχου Βαρθολομαίου Κονταρίνη, περὶ τοῦ ὁποίου, προϊόντος τοῦ λόγου, πολλάκις θὰ δοθῇ ἀφορμὴ ν' ἀσχοληθῶμεν.

Εὐκτέον θὰ ἦτο νὰ εἴχομεν αὐτὴν τὴν ἀφήγησιν τῶν ναυμαχιῶν ἀπὸ τὸν ῥέοντα καὶ ποιητικὸν κάλαμον τοῦ Κονταρίνη, τοῦ ὁποίου ἡ ἁπλότης τῆς διηγήσεως, ἡ σαφήνεια, ἡ κυριολεξία καὶ ἡ φιλολογικῶς καθαρὰ γλῶσσα, ἣν γράφει, μᾶς φέρουσιν εἰς πολὺ παρῳχημένους χρόνους.

Τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βενετικοῦ στόλου εἶχεν ὁ Πρίουλης, ὑπαρχηγὸς δ' ἦτο ὁ Κονταρίνης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷ μέσῳ τῆς μάχης ἡ ναυαρχὶς ἀπετεφρώθη ὡς καὶ δύο ἄλλα πλοῖα τῆς γραμμῆς, συναπέθανε δὲ ἡρωϊκῶς καὶ ὁ Πρίουλης, τὴν διεξαγωγὴν τῆς μάχης ἀνέλαβεν ὁ Κονταρίνης εἰς στιγμὴν ὑπερτάτων κινδύνων, μειονεκτῶν εἰς πλοῖα, καὶ ἰδίᾳ ἐλαφρά, τοῦ ἐκ γαλερῶν καὶ γαλεατσῶν βενετικοῦ στόλου ἀποκοπέντος ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Χίου καὶ μὴ δυνηθέντος νὰ φθάσῃ εἰς Οἰνούσας, εἰ μὴ μετὰ τὴν μάχην.

Ἡ σύγκρουσις διήρκεσεν ἓξ ὁλοκλήρους ὥρας χωρὶς παῦσιν ἢ ἀναπνοήν, ἦτο δὲ εἰς βάρος τῶν Βενετῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, διότι καὶ πλοῖα ἀξιόμαχα ἀπώλεσαν οὗτοι καὶ ἄλλα πολλὰ ἔσχον καιρίως βεβλαμμένα. Καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀναμφιβόλως τὰς ζημίας των, ἃς ἔσπευσαν νὰ ἐπανορθώσωσιν ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Ὁ Κονταρίνης, ὅστις ἐτραυματίσθη βαρέως καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματος καὶ ὀλίγου δεῖν ὑπέκυπτεν εἰς τὴν ἐκ τῶν τραυμάτων αἱμορραγίαν, συμπεραίνει ἐν τῇ ἐκθέσει του ὅτι ἡ μάχη ὑπῆρξεν ἀμφίβολος, εἰς δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκθέσεως τῆς δευτέρας ναυμαχίας λέγει ὅτι «οἱ Τοῦρκοι ἐπήρχοντο μετὰ τόλμης καὶ θέρμης πλείονος ἢ κατὰ τὴν πρώτην φοράν, ἵνα δρέψωσι τὰς δάφνας τοῦ ἐμπρησμοῦ καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν πλοίων μας». Ὁ Κονταρίνης, μολονότι μέγα μέρος τοῦ ἐλαφροῦ στόλου ἦτο πάλιν εἰς τὴν Χίον, ἔνθα διεσκέδαζον οἱ ἀξιωματικοὶ σπαταλῶντες ἀφειδῶς πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ λιμώττοντος λαοῦ[2], μόλις εἶδε τοὺς Τούρκους ἐρχομένους, ἔκοψε τὰς ἀγκύρας καὶ ὥρμησε μεθ' ὅλων τῶν πλοίων εἰς καλὴν τάξιν, ἀρχίσας τὴν συμπλοκὴν τὴν 19ην ὥραν τῆς 19ης Φεβρ.

[1] Πρβ. α) Archivio di Stato. Dispacci del capitano estraordinario delle navi 1694-95 (ἐπιστολὴ ἀπὸ Οἰνουσῶν), β) ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος S. Lorenzo fo 1336, γ) Relazione di Bart. Contarini. δ) Relazione dell' amiraglio no 21, fo 1180-240.

[2] Ὑπάρχει ἔκθεσις ἰδιαιτέρα τοῦ Κονταρίνη οὐδέποτ' ἐλλιμενισθέντος, ἀλλ' ἀεὶ φρουροῦντος τὸ στενὸν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στόλου, περὶ τῆς ἀλογίστου συμπεριφορᾶς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου (Relazione di Bart. Contarini per la battaglia, Febr. 1695).

τοῦ ἔτους 1695. Μετὰ δίωρον σφοδρὸν καὶ σύντονον ἀγῶνα «ἔπαυσαν πρῶτοι οἱ Τοῦρκοι», λέγει «καὶ ἀπεσύρθησαν ὁμολογοῦντες ὅτι ἔπαθον σοβαρὰς ζημίας. Δὲν ἐκερδίσαμεν καὶ ἡμεῖς βεβαίως ὠφελήματα, ἀλλ' οὔτε ζημίας ἐπάθομεν τοιαύτας, ὥστε νὰ θίγεται τὸ δημόσιον συμφέρον.»

Ἀπὸ τὴν μακράν του ἔκθεσιν ἐννοοῦμεν ὅτι ἐμειονέκτει αἰσθητῶς τῶν Τούρκων εἰς ἀριθμὸν καὶ ὅτι, ὡς εἴπομεν, γαλέραι καὶ γαλεάτσαι ἔμενον ἄθικτοι ἐν τῷ λιμένι, μεθ' ὧν καὶ τὰ πυρπολικὰ (λέγει αὐτὰ μπουρλότα) «τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ κάμουν εἰς αὐτὴν τὴν σύρραξιν θαύματα».

Ἐνῷ δὲ συνέτασσε τὴν ἔκθεσίν του, ἔρχεται ἐσπευσμένως διαταγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπιχειρήσεως λέγουσα, ν' ἀφήσῃ ἀμέσως τὴν θέσιν ἐκείνην καὶ νὰ ὁδηγήσῃ ὅλα τὰ πλοῖα πρὸ τῆς Χίου [1]. Τοῦτο ποιήσας λαμβάνει δευτέραν διαταγὴν νὰ παραλάβῃ ὅλον τὸν στρατὸν καὶ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς Ναύπλιον, διότι εἶχεν ἀποφασισθῆ τὴν νύκτα ἐν συμβουλίῳ ἡ ἀμαχητεὶ ἐκκένωσις τῆς Χίου. Μὲ πόνον βαθύτατον ψυχῆς, ὀδύνην μᾶλλον, περιγράφει τὴν κακὴν ἐγκατάλειψιν τῆς νήσου, τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὑλικοῦ, τὴν προσάραξιν ἑνὸς μεγάλου πλοίου, τὴν παντελῆ ἀβεβαιότητα καὶ ἀθυμίαν τὴν νύκτα ποὺ ἔπλεε πρὸς τὸ Ναύπλιον μὲ τὰ δεκαὲξ πλοῖά του εἰς ἀπόστασιν ἓξ μιλλίων ὄπισθεν τοῦ λοιποῦ στόλου, ἕτοιμος νἀποκρούσῃ ἐνδεχομένην ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις δὲν ἐφάνη.

Ὅταν ἡ βαρεῖα χεὶρ τῆς πληγωμένης Δημοκρατίας ἔπεσεν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀρχηγῶν ζητοῦσα εὐθύνας τῆς ἐκστρατείας, τοὺς μὲν ἀρχηγοὺς τῆς ξηρᾶς Ζένον καὶ τῆς θαλάσσης Πιζάνην μετὰ μακρὰς διαδικασίας κατεδίκασεν εἰς ἰσόβιον εἱρκτήν, τὸν δὲ Κονταρίνην τοὐναντίον ἐπῄνεσε καὶ ἀντήμειψε κατ' ἀξίαν.

Ἡ μέχρι τότε καὶ ἡ μετὰ ταῦτα, ὡς θέλομεν ἴδει, ἡρωϊκὴ καὶ τιμία τοῦ ἀνδρὸς τούτου δρᾶσις καὶ αἱ θαυμασταὶ ἐκθέσεις του, αἵτινες κοσμοῦσαι αὐτόχρημα τὸ βενετικὸν ἀρχεῖον ῥίπτουσιν ἅμα τόσον φῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Χίου καὶ οἱ ἁγνοὶ ἐπὶ πᾶσι ἀγῶνές του ἐπὶ τόσα ἔτη κατὰ τῶν Τούρκων, νομίζω ὅτι δικαιολογοῦσι μᾶλλον ἐκτεταμένον λόγον περί τε αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου του.

Ἀποταθεῖσα εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ ναυτικοῦ πολεμικοῦ μουσείου τῆς Βενετίας ἔλαβον τὰς ἑξῆς περὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀνδρὸς πληροφορίας·

Ὁ Βαρθολομαῖος Κονταρίνης τοῦ Ἰακώβου ἦτο ἐκ τοῦ κλάδου τῶν Κονταρίνη Σὰν Μπενεδέττο. Εἰς τὸ ναυτικὸν εἰσῆλθεν ὡς ἐθελοντὴς τῷ 1684, μόλις ἐκηρύχθη ὁ β' κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος καὶ ὠνομάσθη κυβερνήτης γαλεάτσας. Τὸ ἑπόμενον ἔτος κατέλαβε τὸ φρούριον τῆς Ζαρνάτας καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ὡς προνοητής, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ὠνομάσθη ἀρχηγὸ-

[1] Ἔκθεσις τοῦ Βαρθ. Κονταρίνη ἐκ Ναυπλίου ἀπὸ 7 Μαρτίου καὶ ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος S. Lorenzo fo 1336.

τῶν μεγάλων πλοίων (navi). Κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς 8^{ης} Σεπτ. 1690, ἥτις ἔγινε μετὰ τῶν Τούρκων ὑπὸ τὸν Μετζομόρτον, παρέσχε δείγματα μεγάλης ἱκανότητος καὶ ἀτομικοῦ ἡρωϊσμοῦ, ὥστε ἀμέσως προήχθη εἰς ἀρχηγὸν τοῦ βαρέος στόλου, ὀνομασθεὶς ἅμα καὶ σύμβουλος τοῦ Δόγη. Ὅτε κατελήφθη ἡ Χίος, ὁ Κονταρίνης ἡγούμενος τοῦ βαρέος στόλου κατεδίωξε τὸν τουρκικὸν στόλον μέχρι Σμύρνης, ἧς θὰ ἤρχιζε τὸν βομβαρδισμόν, ἐὰν οἱ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ὁλλανδίας δὲν παρεκάλουν αὐτὸν νὰ φεισθῇ τῶν ὑπηκόων των. Μετὰ τοῦτο ἔρχονται τὰ δύο γεγονότα τῶν ναυμαχιῶν τῶν Οἰνουσῶν, εἰς ἃς ἔλαβε τὴν πρώτην θέσιν.

Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Χίου, ὁ Κονταρίνης εἶναι πάλιν εἰς τὰ ὕδατά της καὶ τὴν 12 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1695 λαμβάνει μέρος εἰς ναυμαχίαν ἀξιόλογον μεταξὺ τῆς πόλεως Χίου καὶ τῆς Κρήνης, καθ' ἥν, ἕνεκα τῆς σφοδρᾶς τρικυμίας, ὁ ἐλαφρὸς στόλος ἔμεινεν ἀπρακτῶν, ἐπολέμησαν δὲ μόνα τὰ ὑπ' αὐτὸν βαρέα πλοῖα. Τὴν 18^{ην} τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξῆλθε πάλιν ὁ Μετζομόρτος μὲ τὸν στόλον ἐκ Χίου καὶ ἤρξατο ἐν τῷ στενῷ ἀγὼν σκληρός, ὅστις ἔληξε μὲ τὴν καταστροφὴν τριῶν μεγάλων βενετικῶν πλοίων, τῶν λοιπῶν διασωθέντων διὰ τῆς ἡρωϊκῆς βοηθείας τοῦ Κονταρίνη. Ἡ Δημοκρατία τὸν ὠνόμασε τότε ἱππότην ἀνώτερον τοῦ ἁγίου Μάρκου διὰ ἡμερησίας διαταγῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ γίνεται λεπτομερὴς μνεία τῶν ναυμαχιῶν, εἰς ἃς ἐπρωτοστάτησεν ἢ ἔλαβε μέρος, ἃς ναυμαχίας καλεῖ τὸ ἔγγραφον «τὰς τολμηροτάτας τῶν συναντήσεων, ἐξ ὅσων ἡ τύχη ἐπεφύλαξεν εἰς τὰ ὅπλα τῆς δημοκρατίας (le più azzardosi incontri che la sorte abbia offerti alle armi publiche)», περὶ δὲ τοῦ ἰδίου λέγεται αὐτολεξεὶ ὅτι «ἐμάχετο ἡρωϊκῶς καὶ ἐνεψύχωνε τοὺς ἄνδρας ἐνῷ τὸ αἷμα ἔρρεεν ἀπὸ τὰς πληγάς του ἀφθόνως (col proprio sangue sparso da più feriti)».

Βραδύτερον, τῷ 1696, συναντᾷ πάλιν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ στενὸν τῆς Ἄνδρου, καταδιώξας δ' αὐτούς, τοὺς φθάνει μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Γυάρου καὶ τοὺς προκαλεῖ εἰς μάχην, ἀλλ' ὁ Μετζομόρτος φυγομαχεῖ ὀσφρανθεὶς τὸν Κονταρίνην. Τὸ ἑπόμενον ἔτος τὸν εὑρίσκομεν διαδοχικῶς εἰς τὴν Σκῦρον, τὸν Ἄθω, τὴν Λῆμνον ἀναζητοῦντα τὸν ἐχθρόν, τὸν ὁποῖον τέλος συναντᾷ πρὸ τῆς Τενέδου τῆς 5^{ην} Ἰουλίου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Κ. βοηθεῖ τὰς γαλέρας νὰ ἐξέλθωσι τοῦ πυρός, διότι αἱ συνθῆκαι δὲν ἦσαν εὐνοϊκαὶ δι' αὐτὰς καὶ νὰ διασωθῶσιν εἰς Ψαρά, αὐτὸς δὲ ναυμαχεῖ καὶ τρέπει τὸν ἐχθρὸν εἰς φυγὴν μέχρι Φωκαίας. Δὲν ἀναμένει ἐκεῖ πολλὰς ἡμέρας περιπλέων, διότι εἶχε παλαιοὺς λογαριασμοὺς μὲ τὸν Μετζομόρτον νὰ λύσῃ, καὶ τέλος τὸν βλέπει νὰ ἐξέρχεται ἐπεσκευασμένον καὶ τὸν ἀφίνει νὰ φθάσῃ εἰς τὸ στενὸν τῆς Ἄνδρου χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ καὶ τότε τοῦ ἐπιτίθεται ἀπροσδοκήτως καὶ τὸν καταστρέφει. Πληγωμένος ὁ Μετζομόρτος καταφεύγει εἰς τὴν Κάρυστον, ἔνθα νέαν μάχην δίδει αὐτῷ ὁ Βενετός. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνάπτει ὁ Κονταρίνης μάχην σφοδρὰν ἐν τῷ στενῷ τῆς Εὐβοίας ἐπιζητῶν τὴν

πάσῃ θυσίᾳ ἐκμηδένισιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος εἶναι πτῶμα πλέον ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ τραυμάτων καὶ ἀποβιβάζεται εἰς Ναύπλιον πρὸς ἀνάρρωσιν. Ἐκεῖ ἡ Δημοκρατία τὸν ὀνομάζει ἀνώτατον διοικητὴν τῶν Ἰονίων νήσων, εἰς τὴν θέσιν δ' αὐτὴν τὸν εὑρίσκει ὁ θάνατος τῇ 11ῃ Νοεμβρίου τοῦ ἑπομένου ἔτους 1698.

Οἱ ἐν Βενετίᾳ, ἐδῶ τερματίζουσι τὰς πληροφορίας περὶ τοῦ βίου του καὶ ὑποθέτουσιν ὅτι ἀπέθανεν ἐν Κερκύρᾳ ἢ Ζακύνθῳ καὶ ὅτι ἐκεῖ ἐτάφη. Προωθοῦσα τὴν ἔρευναν μου περὶ τοῦ μεγάλου Βενετοῦ, ἀπετάθην εἰς τἀρχεῖα τῶν δύο ἐκείνων νήσων, ἔλαβον δὲ παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ζακύνθῳ τοιούτου, λογίου κ. Λ. Ζώη, τὴν πολύτιμον εἴδησιν ὅτι ὁ Κονταρίνης ἀπέθανεν ἐκεῖ. Τὸ σημείωμα τοῦ κ. Ζώη ἔχει οὕτω, ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ ληξιαρχικοῦ βιβλίου τοῦ λατινικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου (libro mortuorum), ἐν μεταφράσει:

Τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1698, παλαιᾶς ἡμερομηνίας, ἀπέθανεν ὁ εὐγενὴς ἀνὴρ Βαρθολομαῖος Κονταρίνης κρατικὸς στρατηγὸς καὶ ἰνκουϊζήτωρ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ νήσων τούτων· ἀφοῦ ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων παρέδωκε τὴν ψυχήν του εἰς τὸν Θεόν. Τὰ σπλάγχνα του ἐτάφησαν ἐν τῷ ἐνοριακῷ τούτῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου πλησίον τοῦ τοίχου πρὸς τὸ μέρος τοῦ Εὐαγγελίου.

Γουϊδοβάλδος Δομενίτση, ἐφημέριος ἁγίου Μάρκου.

Ὡς φανερόν, ὁ Κονταρίνης ἀπέθανε νέος καὶ μόλις ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ νέου ἀξιώματος, ἐταριχεύθη ἐν Ζακύνθῳ, τοῦ σώματος σταλέντος πρὸς ἐνταφιασμὸν εἰς Κέρκυραν μᾶλλον ἢ Βενετίαν, διότι λέγεται ῥητῶς ἐν τῷ σημειώματι ὅτι τὰ σπλάγχνα του μόνον ἐδέχθη ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Μάρκου. Λέγω ὅτι ἐτάφη εἰς τὴν Κέρκυραν, χωρὶς βεβαίως νὰ γνωρίζω τοῦτο, διότι οἱ ἐν Βενετίᾳ δὲν γνωρίζουσι τάφον αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει των.

Ἡ μορφὴ τοῦ Κονταρίνη εἶναι ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς Βενετίας ἐν τῷ Αἰγαίῳ, μεθ' ἣν οἱ ἀτυχεῖς κάτοικοι τῶν νήσων, πρὸ πάντων δ' οἱ καθολικοί, εἶχον νἀποτίσωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς μωρίας των. Πολυσέλιδος εἶναι τοῦ βαΐλου ἡ ἀλληλογραφία ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν τοῦ ἐν Χίῳ καθολικοῦ στοιχείου. Τοὺς Βενετοὺς ἠκολούθησαν φεύγοντας περὶ τοὺς πεντακοσίους καθολικοί, φοβούμενοι ἀντίποινα παρὰ τῶν Τούρκων, μετ' αὐτῶν δὲ ἦσαν ὅ τε ἐπίσκοπος καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ κληρικοί. Ἀτυχῶς ἀθλία τοὺς ἀνέμενε τύχη καὶ εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ εἰς τὴν Μεθώνην, ὅπου ἐγκατεστάθησαν κατὰ πρῶτον καὶ εἰς τὸ Μεγανήσι τῆς Λευκάδος, ἔνθα βραδύτερον τοὺς μετέφερον. Εὐτυχέστεροι ὑπῆρξαν ὅσοι κατώρθωσαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἑστίας των μετὰ τὴν σχετικὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἥτις ἐβράδυνε πολὺ καὶ εἰς ἣν συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐν Πόλει Χῖοι καὶ αὐτοὶ οἱ καθολικοὶ διὰ παντοίων μέσων ἐξευ-

μενίσαντες τοὺς Τούρκους. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ βαΐλου γίνεται κατάδηλον ὅτι οὐ μόνον δὲν ἔβλαψαν οἱ ἰδικοί μας τότε τοὺς καθολικοὺς κατὰ τὴν συμφοράν των, ἀλλ' ὅτι καὶ συνειργάσθησαν μετ' αὐτῶν διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων ἐξαγορὰν τῆς Χίου, θεωρηθείσης τότε δορυαλώτου καὶ διὰ τὴν νέαν ἐξασφάλισιν τῶν ἐκ νέου κυρωθεισῶν προνομιῶν. Τρία ἔγγραφα ἀνέκδοτα τοῦ Λατινικοῦ ἀρχείου Χίου εἶναι πολὺ σχετικὰ τῶν τότε προσπαθειῶν, καὶ τούτου χάριν δημοσιεύω τὸ πρῶτον μὲν ὡς ἔχει, τῶν δὲ δύο ἄλλων παρέχω μόνον περίληψιν, χάριν συντομίας:

«Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Ἀμήν. Ἔτει σωτηρίῳ 1719 ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ, Νοεμβρίου ἕκτῃ, κατὰ τὸ νέον, ὥρᾳ τρίτῃ.»

† Οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι γνωστοὶ ἐμοῦ τοῦ νοταρίου θεληματικῶς ὁμολογοῦσι καὶ ξεδιαλύνουν πῶς ἔστοντας καὶ νὰ ἐδιάλεξαν ὁμοῦ μὲ τὸ περισσότερον μέρος τῆς κοινότητος τῶν Λατίνων διὰ ἐπιτρόπους των, τὸν αἰδεσιμώτατον ἀφέντην βικάριον τῆς Χίου δὸν Φίλιππον Μπαβεστρέλλην, τὸν μισὲ Κοζῆ Τιμόνη, μισὲ Βισεντζῆ Μορόνη, τοῦ ποτὲ Γκιουρέμη καὶ μισὲ Ξαβέριον Γκουστινιάνη, καθὼς φαίνεται μὲ στρουμέντα εἰς τὰς πράξεις ἐμοῦ τοῦ νοταρίου διὰ νὰ παγένουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ πασχίσουν νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἐλευτερίαν τοῦ ῥίτου [1] καὶ ἐκκλησίας. Τὴν σήμερον οἱ καταγεγραμμένοι ἐπιβεβαιοῦσι τὴν ἄνωθεν ἐπιτροπήν, τῶν δίδουν ἄδειαν καὶ ἐξουσίαν, ὁπότε ἐστι χρείας, διὰ τὴν ἀπόλαυσι τῶν ἄνωθεν, νὰ ἐξοδιάσουν ἕως τρεῖς χιλιάδας ἀσιλάνια· ἤγουν ἀσιλάνια (3.000), ξεδιαλύζοντας πῶς διὰ τὰ ἀσιλάνια χίλια πεντακόσια πλέον ἔλαβον ὁμολογίες πῶς χρεωστοῦν τοῦ ἄνωθεν μισὲ Ξαβέριου καὶ νὰ γροικοῦνται καὶ αὐτὰ κομπρέζα εἰς τὴν ἄνωθι σοῦμα ἀσλ. (3.000) καὶ ὄχι περισσότερα. Ταῦτα ὁμολογοῦν καὶ ξεδιαλύζουν ἐδῶ καὶ ὑπογράφουν ἰδιοχείρως.

Ἔγραψαν εἰς Χίον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἄνωθι ἀφέντη βικαρίου.

Παρόντες μάρτυρες.

Γκιουζέπε Ντ' Ἄντρια στέργω.

Φίλιππος Μπαβεστρέλλη βικάριος, στέργω, Κοζῆ [2] Τιμόνης στ., Βισεντζῆς [3] Μορόνης, στ. Ξαβέριος Γκουστινιάνης, στ., Νάτσιος [4] Ἰουστινιάνης στ.

Ἀνδρουλῆς Ντ' Ἄνδριας, Νικολὸς Κορέσης, Γκιουρέμης [5] Μαρκόπουλος τοῦ ποτὲ Νάτσιου Μπερτουμῆς [6] Φορνέττος, Ἰωάννης δὲ Πόρτου, μάρτυρες. Φραγγούλης Ἰουστινιάνης τοῦ ποτὲ Τουμαζῆ.

Ἀντώνης Βελάστης τοῦ ποτὲ Ἀντριᾶ.

---

[1] Le riti. [2] Κόζιμος. [3] Βικέντιος. [4] Ἰγνάτιος. [5] Ἱερώνυμος. [6] Βαρθολομαῖος.

β) Ἔγγραφον. Περίληψις:

Χίο 1712 Αὐγούστου 12—ἐξοφλητικὸν πρακτικὸν ὅτι ἡ κοινότης ἀνέθεσεν εἰς τοὺς τέσσαρας προκρίτους, τοὺς μνημονευομένους ἐν τῷ πρώτῳ ἐγγράφῳ, ἵνα φροντίσουν κτλ., «πηγαινάμενοι εἰς τὴν Πόλιν νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ῥίτου καὶ τῆς ἐκκλησίας» καὶ ὅτι ὁ Ξαβέριος Ἰουστινιάνης ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἔχει λαμβάνειν ἄλλα ἀπὸ εἴκοσι ἀσιλάνια (20) καὶ δίδει τελείαν ἐξόφλησιν. Ὑπογραφαὶ μαρτύρων: Ξαβ. Ἰουστινιάνης βεβαιῶν, Γκιουζέπης Βελάστης, Μπερτουμῆς Μπαδέτης, Μπρίτσιος[1] Ἰουστινιάνης. Παντελῆς Ρέγγιος, Ξαβέριος Μπαβεστρέλλης, Νάτσιος Πιτσιπιός, Βισεντζῆς Δεπόρτου, Βισεντζῆς Μπαδέτης, Μάριος Τσιμπής, Ἀντώνιος Βεγγέτης, Σίλβεστρος Βελάστης, Τουμαζῆς[2] Ντατόδης.

Καὶ κάτω τούτων τῶν ὀνομάτων:

Χίο 1722 Σεπτέμβριος 5 κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμέρα Τετάρτη ὥρα ἑσπερινοῦ: Ἐπροσφέρτη τὸ παρὸν γράμμα ἀπὸ τοὺς γέροντες τῶν Λατίνων τῆς Χίου, τουτέστιν ἀπὸ τὸν μισὲ Γκιουζέπε Μπόλλα καὶ μισὲ Φραγκούλη Ἰουστινιάνη τοῦ ποτὲ Μπερνῆ[3] διὰ νὰ ἀπεραστῇ εἰς τὰς πράξεις ἐμοῦ τοῦ νοταρίου.

Καὶ κατωτέρω:

Χίο 1723 ἡμέρα Τρίτη κατὰ τὸ παλαιὸν Μαρτίου 26 ὥρα Τρίτη.

Ἐπιβεβαίωσις τοῦ Δημητρίου Πεπανοῦ ὅτι ἤκουσεν ἐκ στόματος τοῦ μισὲ Ξαβερίου Ἰουστινιάνη ὅτι δὲν ἔχει λαμβάνειν ἄλλα καὶ ἐξοφλεῖ. Οἱ μάρτυρες: Δημ. Πεπανός, Περρῆς[4] Μαρκόπουλος, Φράγγος Ρόζας, Ἀντρουλῆς Ντ' Ἄντριας, Νάτσιος Μαϊνέτη (ἢ Ματσῖνο).

Ἰω. Δὲ Πόρτου τοῦ ποτὲ Μιχαήλ, δημόσιος νοτάριος.

γ) Ἔγγραφον βεβαιωτικὸν τοῦ Δημ. Πεπανοῦ ὅτι ἤκουσεν ἐκ στόματος τοῦ μισὲ Ξαβ. Ἰουστινιάνη ὅτι δὲν ἔχει λαμβάνειν «πάρεξ 20 ἀσλάνια» κλπ. Ἴσον ἀπαράλλακτον ἐκ τῶν πράξεων τοῦ αὐτοῦ νοταρίου ἀπὸ 26ης Μαρτίου 1723.

Γ΄.

Η ΓΕΝΟΑΤΟΧΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἡ διαλυομένη τῷ 1566 Γενοατοκρατία ἀφῆκε τὴν μικτὴν τῆς Χίου κοινωνίαν ὑπὸ μορφὴν λίαν διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν εἶχεν, ὅτε κατὰ πρῶτον ἦλθον εἰς τὴν νῆσον Γενοᾶται. Τὴν πρώτην ἐν τῇ νήσῳ ἐμφάνισιν τῶν Λιγουρίων ἐμπόρων νομίζω ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὸ ἔτος τῆς ὁριστικῆς καταλήψεως αὐτῆς, ἤτοι τὸ 1346, ἀλλὰ πολλῷ πρότερον, πρὸ ἀκόμη

[1] Μαουρίτσιος. [2] Θωμᾶς (Τομάζο). [3] Βερνάρδου. [4] Πέρρος, Πιέρρος.

καὶ τῶν λαβόντων τὴν νῆσον παρὰ τοῦ Παλαιολόγου Ζαχαριῶν, ἅμ' ἀρχομένῃ τῇ ιδ΄ ἑκατονταετηρίδι. Νομίζω δ' ὅτι ἡ συνθήκη ἐκείνη τοῦ Μιχαὴλ Η΄ πρὸς τοὺς Γενοάτας, ἡ ἐν Νυμφαίῳ συναφθεῖσα τῷ 1261, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Γενοάτας νὰ ἱδρύσωσιν ἐπίσημον πλέον ἐμπορεῖον ἐν Χίῳ, τυγχάνοντας καὶ βασιλικῆς δωρεᾶς συνισταμένης εἰς ἀνάκτορον λαμπρόν, ἐκκλησίαν, ἀγοράν, κήπους καὶ οἴκους τῶν ἐμπόρων, ἀποκαλύπτει ὅτι ἀσφαλῶς καὶ πρὸ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς νήσου εἰς τὸ κράτος τῆς Νικαίας, δηλαδὴ πρὸ τοῦ 1249, θὰ ἦσαν ἐν Χίῳ Γενοᾶται ἱκανοί. Ὡρισμένως δ' ἡ στερέωσις τοῦ οἴκου τῶν Ζαχαριῶν προδίδει ἀρκετὴν δύναμιν ἐντοπίου γενοατοχιακοῦ πλέον στοιχείου, τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται σαφῶς κατὰ τὴν ὁριστικὴν ἐκείνην κατάληψιν τοῦ 1346 ὑπὸ τῶν ὑπὸ τὸν Σίμωνα Βινιόζον μεγαλοεπιχειρηματιῶν ἐφοπλιστῶν.

Οὗτοι καταλαβόντες τὴν Χίον μετὰ βραχυχρόνιον, πλὴν λαμπρὰν ἀντίστασιν τῶν ἐντοπίων ἡγετῶν, συνθηκολογοῦσι τότε πρὸς αὐτοὺς ὄντας πέντε, Ἀργέντην, Ζυβόν, Κορέσην, Ἀγέλαστον καὶ Δαμαλᾶν[1]. Οἱ πέντε οὗτοι εἶναι οἱ ἐκπρόσωποι, οἱ ἐπίτροποι, οἱ δεπουτάτοι τοῦ τόπου, τὸν ἀριθμὸν δὲ τοῦτον τῶν πέντε δεπουτάτων εὑρίσκομεν βραδύτερον, ὁπόταν ἡ νῆσος ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἀκόμη πολλῷ βραδύτερον, ἴσως μέχρι τῶν γεγονότων τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου, λήγοντος τοῦ ιζ΄ αἰῶνος.

Ἐκ τῶν πέντε τούτων ἀρχόντων τῆς Χίου, δύο εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς, οἱ Δαμαλᾶς καὶ Ἀγέλαστος, οἱ δ' ἄλλοι τρεῖς, οὐχὶ Γενοᾶται πλέον, ἀλλὰ Γενοατοχῖοι, ὁ Ἀργέντης (Argenti) ἐκ Φερράρας, ὁ Ζυβὸς Ἰωάννης (Cibo) Λιγούριος καὶ οἱ Κορέσαι, πιθανῶς βενετικῆς, ἂν μὴ γενοατικῆς προελεύσεως[2].

Βραδύτερον, ὁπόταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν νῆσον, ἡ πεντὰς τῶν ἀρχόντων, οἵτινες μετέβησαν νὰ ζητήσωσι παρὰ τοῦ Σελὶμ Β΄ τὸ φιρμάνιον ἢ ἀκτιναμέν, τὸν ἐπικυρωτικὸν τῶν προνομιῶν τοῦ τόπου[3], τηρεῖται ἡ αὐτὴ σύνθεσις ἐν τῇ ἐπιτροπικῇ ταύτῃ πεντάδι, ἧς τρία μὲν μέλη εἶναι ἐκ τῶν δυτικῶν, δύο δὲ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν[4].

Παρεμπιπτόντως λέγομεν ὅτι ἡ σύνθεσις τῶν δεπουτάτων ἔχει ἠλλοιωμένην τὴν ἀναλογίαν αὐτῆς μόνον μετὰ τὰ βενετοτουρκικά, ὅτε πλέον ἔχομεν τρεῖς Ἕλληνας καὶ δύο Χιοκαθολικοὺς ἄρχοντας, ἕως ὅτου, λήγοντος τοῦ ιη΄ αἰῶνος, παρελείφθησαν πλέον ὁλοτελῶς οἱ καθολικοὶ διὰ λόγους, οὓς θεωροῦμεν πάντῃ ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ μελέτην θέματος.

Ἀκόμη μᾶλλον ἀξιοσημείωτον εἶναι καὶ χωρίον τι τοῦ ἐν λόγῳ ἀκτι-

[1] C. Pagano, Convenzioni di Scio p. 261.

[2] Βλ. περὶ τούτων ἁπάντων λεπτομερῶς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Χίου Γ. Ζολώτα τ. Α III, καὶ τοὺς γενοατοχιακοὺς πίνακας ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Α, Ζ, Κ.

[3] Ὁ ἀκτιναμὲς λέγει αὐτοὺς «δασμοφόρους ἀπὸ μέρους τοῦ λαοῦ» ἤτοι δημογέροντας ἢ δεπουτάτους.

[4] Βλ. Ἐνθ' ἀν. τόμ. Γ΄, I, σ. 59.

ναμὲ τοῦ Σελὶμ Β΄, φανερῶνον ὅτι, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κων/πόλεως, οἱ ἀποσταλέντες πρέσβεις πρὸς τὸν σουλτάνον ἐκ μέρους τῶν αὐθεντῶν τῆς Χίου, ἦσαν «Ρωμαῖοι καὶ Λατῖνοι, ἄνδρες ἔμπειροι καὶ πρακτικοί»[1]. Νομίζω ὅτι ἡ διάκρισις Ρωμαῖοι καὶ Λατῖνοι ἀφορᾷ πλέον ἀναμφιβόλως Χίους μόνους. Μόνον ἐπίσης Ἕλληνας καὶ τοὺς λεγομένους Γενοατοχίους ἀφορᾷ καὶ ἡ ἄλλη παράγραφος τοῦ αὐτοῦ ἀκτιναμέ, ἡ ὁμιλοῦσα περὶ τῶν ἀπὸ μέρους τοῦ λαοῦ δασμοφόρων. Ταῦτα λέγουσα δὲν λησμονῶ βεβαίως τοὺς βαθμηδὸν μετὰ τὴν κατάληψιν ἐκ Γενούης ἐλθόντας πολυπληθεῖς εὐγενεῖς καὶ ἀστούς, οἵτινες καὶ ἀπήρτιζον, ὡς εὐνόητον, τὴν πρώτην τάξιν, τὴν δεσπόζουσαν, τὴν ἡγεμονικήν, καὶ τοῦτο μέχρι τοῦ 1566.

Καὶ αἱ τρεῖς δ᾽ αὗται τάξεις προήχθησαν ἐκ παραλλήλου· ἡ μὲν ἄρχουσα, γενοατική, ὡς κατέχουσα τὰ σκῆπτρα, ἡ δὲ γενοατοχιακή, ἡ ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν εὐγενῶν Γενοατῶν, οὓς εὗρον οἱ κατακτηταὶ πλουσίως ἐν Χίῳ ἐγκατεστημένους καὶ ἐξελληνισθέντας ἤδη ἱκανῶς. Ἡ ἄλλη, ἡ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων εὐγενῶν τάξις, ἦτο ἡ πιστὴ θεματοφύλαξ πράγματι τῶν παραδόσεων, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπίσης μέρος εἰς τὴν οἰκονομικὴν διακυβέρνησιν τοῦ τόπου καὶ εἰς ἄλλα δευτερεύοντα ὑπουργήματα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων καὶ ἄλλων συναφῶν εἰδήσεων.

Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀνάμιξις τῶν τριῶν στοιχείων ἀπέβη τοσαύτη καὶ τοιαύτη, ὥστε, φθινούσης τῆς Γενοατοκρατίας, δυνάμεθα, χάρις εἰς τοὺς γενεαλογικοὺς πίνακας τῶν Ἰουστινιανῶν τῆς Χίου τοῦ Κ. Χὸπ[2] καὶ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ἐν Χίῳ λατινικοῦ ἀρχείου[3], μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι μεταξὺ Χίων Ἑλλήνων καὶ Χίων Λατίνων, ἐλάχισται διακρίσεις ὑπῆρχον καὶ ἴσως μόνον αἱ δογματικαί.

Ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ 1566 σύνθεσις τῆς κοινωνίας ταύτης παρουσιάζει εἰκόνα μεγίστου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος[4], οὐ μόνον διὰ τὴν τοπικὴν τῆς Χίου ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν ἄλλων νησιωτικῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ὧν ἀνάλογος περίπου θὰ ἦτο ἡ κοινωνικὴ μορφή. Εἰς τὰς νήσους δηλαδὴ τῶν Κυκλάδων, παρατηρεῖταί τι ἀνάλογον, ὄχι ὅμως, νομίζω, ἐντελῶς

---

[1] Γ. Ζολώτα Ἱστορίας Χίου τ. Γ΄ Ι, σ. 58.

[2] Ch. Hopf, Chroniques Grécoromaines, Tables des Giustiniani, dynastes de Chio.

[3] Ἀρχεῖον Ἐκκλησίας Καθολικῶν Χίου.

[4] Ὁ καλὸς Χῖος ἀββᾶς Μιχαὴλ Ἰουστινιάνης γράφει εἰς τὴν Scio Sacra σ. 182 ὅτι τότε εἰς τὴν πόλιν τῆς Χίου ἦσαν: «οἱ Ἰουστινιᾶναι Μαονέζοι καὶ οἱ Βοργέζοι, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ borghi (προάστια) τῆς Χίου, καθ᾽ ὃν χρόνον ἀνῆκεν ἀκόμη ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἰς τοὺς Ἰουστινιάνας. Ἐκ τῶν Βοργέζων μερικοὶ ἦσαν εὐγενεῖς (gentiluomini) τόσον Γενοᾶται ὅσον καὶ ἀλλοεθνεῖς. Ἄλλοι ἦσαν πολῖται (cittadini) τῆς Γενούης, μὴ εὐγενεῖς, καὶ ἀπὸ τὰς δύο Ριβιέρας αὐτῆς καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους, καὶ πολλοὶ ἦσαν τεχνῖται ἀπὸ ἄλλα μέρη διάφορα τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους, ἐγκατασταθέντες ἐκεῖ καὶ ἐπὶ Γενοατῶν καὶ ἐπὶ Τούρκων ἀκόμη».

τὸ ἴδιον. Ἐκεῖ ἔχομεν καὶ Ἕλληνας τοῦτ᾽ αὐτὸ καθολικοὺς καὶ μὴ Ἕλληνας καθολικούς. Εὐλόγως δὲ διερωτᾶται εἰς μίαν ὡραίαν του πραγματείαν ὁ κ. Βογιατζίδης[1], ἐὰν ἦσαν οὗτοι καθολικοὶ ἄποικοι τῆς δ΄ σταυροφορίας, ἢ ἂν προσῆλθον εἰς τὸν καθολικισμὸν ἀθρόοι κατ᾽ ἀνάγκην ἢ δι᾽ ἐπιγαμίας ἢ τέλος, ἂν διὰ τὴν τήρησιν καὶ κτῆσιν τῶν γαιῶν καὶ λοιπῶν ἰδιοκτησιῶν αὐτῶν. Ὅλα τὰ ἐρωτήματα ἐκεῖ καλῶς τίθενται, ὡς καλῶς θὰ εἶχον καὶ αἱ εἰς αὐτὰ ἀπαντήσεις, εἰς καθὲν μάλιστα χωριστά, ἐὰν ἦσαν ὅλαι καταφατικαί. Διότι, καὶ κατ᾽ ἀνάγκην ἐγένοντο οἱ νησιῶται ἐκεῖνοι παπικοὶ καὶ δι᾽ ἐπιγαμίας καὶ διὰ τὴν τήρησιν τῶν κεκτημένων. Ταῦτα ὑπὸ τὴν βενετικὴν ἀρχήν.

Παρ᾽ ἡμῖν φαίνεται ὅτι τὰ πράγματα ἀπέκλινάν πως τοῦ Κυκλαδικοῦ κύκλου. Λόγους νομίζω ἀποχρῶντας α) διαφοράν τινα σημαντικὴν τοῦ γενοατικοῦ συστήματος ἀπὸ τοῦ βενετικοῦ, β) διαφορετικὴν ἀντίληψιν εἰδικῶς τῶν ἐν Χίῳ Μαονέζων ἐνδιαφερομένων κυρίως διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ τόπου διὰ χειρῶν τῶν ἐντοπίων καὶ μὴ ὄντων ὑποχειρίων ἐν πολλοῖς τῇ παπικῇ ἀρχῇ καὶ γ) τὴν γειτνίασιν τὴν ἐπικίνδυνον τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία διηνεκῶς παρεῖχε πράγματα εἰς τοὺς δυνάστας τῆς Χίου, ἐνδιαφερομένους διὰ τοῦτο νὰ εὑρίσκωνται εἰς ἀγαθὰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἀρχομένους. Πάντως εἶναι γνωστὸν ὅτι ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ 1346, οἱ Γενοᾶται, μὲ τὴν πρόφασιν συνωμοσίας τινὸς δῆθεν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἐξεδίωξαν ἐσαεὶ τὴν κεφαλὴν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἔκτοτε ἐκπρόσωποι ἦσαν μόνον οἱ Χῖοι ἱερεῖς, μόνον δὲ πολλῷ βραδύτερον ἐπετράπη ἡ ἀναγνώρισις ἑνὸς προθιερέως, ἐκπροσώπου τοῦ Πατριάρχου κατὰ τύπους. Ἀπὸ τοῦ 1385 μέχρι τοῦ 1575 ἢ 1577 δὲν εἶχεν ἡ Χίος μητροπολίτην. Διὰ τοῦτο, νομίζω, ὅτι δέον νὰ μὴ διστάσωμεν ἵνα δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἐν Χίῳ διεμορφώθη ἐπὶ Γενοατοκρατίας ἀξιόλογος τάξις Ἑλλήνων παπικῶν, ἂν μὴ ὄντως καθολικῶν, ἐκτὸς βεβαίως τῶν λεγομένων Γενοατοχίων, καὶ ὅτι ἡ τάξις αὕτη ἠκολούθησε τὰς πολιτικὰς κυρίως μεταβολὰς καὶ τούτων τὴν ἐπίδρασιν ἔσχε. Εἶναι ἀνάγκη ἵνα εἴπωμεν ὅτι, φθινούσης τῆς Γενοατοκρατίας, οὐδαμῶς θὰ ἐπυκνοῦντο αἱ τάξεις τῶν Χίων παπικῶν καὶ ὅτι ἡ Τουρκοκρατία εὗρεν αὐτοὺς ἔτι ὀλιγωτέρους καὶ ὀλιγίστους ἀφῆκεν ἡ ἀτυχὴς βενετικὴ ἐπιδρομὴ τοῦ 1694; Τοῦ πράγματος μάρτυρα ἔχομεν τὸ λατινικὸν ἀρχεῖον Χίου βαπτίσεων καὶ γάμων, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὅλας τὰς περιπετείας τῆς κοινότητος ἀπὸ τοῦ 1580 — ἀφ᾽ οὗ ἔτους ἔγινε δυνατὸν πλέον εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχωσι τακτικὸν ἀρχεῖον — μέχρι σήμερον. Ἄπειροι εἶναι οἱ γάμοι οἱ μικτοὶ καθ᾽ ὅλον τὸ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως (1580) μέχρι τῶν μέσων τοῦ ιη΄ αἰῶνος διάστημα καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν δύο στοιχείων, ἵνα μὴ εἴπω τῶν δογμάτων, εἶναι ἀκώλυτος[2].

---

[1] Βλ. Ι. Βογιατζίδου, Ἕλληνες καὶ καθολικοί, ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἔτους 1924 σ. 175.

[2] Εἰς τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ κ. Βογιατζίδου ἄρθρον «Ἕλληνες καὶ καθολικοὶ» ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μ. Ἑλλάδος τοῦ 1924 σ. 179, 180 λέγεται ὅτι οἱ καθολικοὶ τηροῦν τὸ

Ἐτελοῦντο ἱεροπραξίαι ἀδιαφόρως εἰς ἐκκλησίας ἀνατολικὰς ἢ δυτικάς, ἀλλὰ κυρίως, δυτικῶν γάμοι καὶ βαπτίσεις, ὡς παρετήρησα, ἐτελοῦντο εἰς ἐκκλησίας ἑλληνικάς, ἴσως διότι τότε ἀκόμη αἱ ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας βλέπομεν σήμερον ἑλληνικάς, ἦσαν τότε πιθανώτατα ἀκόμη ἰδιόκτητοι τῶν Γενοατοχίων.

Τοῦ πράγματος δίδω διττὴν ἑρμηνείαν, ἡ ὁποία εἶναι, νομίζω, καὶ ἡ πραγματική. Ἐν Χίῳ, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας νήσους καὶ γενικῶς εἰς τὰ ἑλληνικὰ μέρη, ἑκάστη οἰκογένεια εὐγενὴς εἶχε καὶ ναὸν ἴδιον, κἄποτε δὲ καὶ ναούς· ἕνα ἐν τῇ συνοικίᾳ καὶ ἕτερον εἰς τὴν ἐξοχήν, ἐπειδὴ δὲ τὰ διάφορα εὐγενικὰ γένη ἔσχον σὺν τῷ χρόνῳ καὶ κλάδους ποικίλους, οἱ κλάδοι αὐτοὶ εἶχον ἕκαστοι τῶν ναόν των. Ἐν Χίῳ, φέρ' εἰπεῖν, ἔχομεν ναοὺς τῶν Σκαναβήδων δύο, τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον καὶ τὸν Ταξιάρχην, τῶν Γαλατῶν δύο, εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τῶν Ἀργεντῶν δύο, εἰς ὄνομα ἁγίου Ἀνδρέου καὶ ἁγίου Ἰωάννου, τῶν Πετροκοκκίνων ἔχομεν Ἅγιον Βασίλειον, Ταξιάρχην, Ἀσώματον, Παναγίαν καὶ Ἅγιον Ἰσίδωρον κτέ. Νομίζω λοιπὸν ὅτι ἡ ἀρχὴ πλείστων ἐκ τῶν ναῶν τούτων ἦτό ποτε ἑνιαία καὶ ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν ἐπιγαμιῶν καὶ τῆς συμμετοχῆς πολλῶν οἴκων εἰς ἕνα ναόν, οἴκων ὀρθοδόξων ἀφ' ἑνὸς καὶ οἴκων καθολικῶν ἀφ' ἑτέρου, ἀναμφιβόλως, συγγενευόντων ἀλλήλοις στενῶς, ἐκράτησεν ἡ συνήθεια, τὸ ὡραῖον τοπικὸν ἔθιμον, νὰ χρησιμοποιῶσι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ τὸν εἰρημένον ναόν. Ἀκόμη συνέτεινεν εἰς τὴν ἀνάμιξιν καὶ ἡ ἐνορία, ἡ γειτονία. Ἄλλοτε δηλαδὴ ἦσαν ἐντελῶς διακεκριμέναι αἱ ἐκτὸς τοῦ κάστρου τῆς πόλεως συνοικίαι· ἦτο δηλαδὴ ἡ Φραγκοπαροικιά, ἡ Βλατταριά, τὸ Παλαιόκαστρον, ἡ Τουρκοπαροικία βραδύτερον· καὶ μετεβλήθη μὲν ἡ κατανομὴ τῶν κατοίκων σὺν τῷ χρόνῳ ἕνεκα τῶν γάμων καὶ τῶν κατοικιῶν, ἃς εἶχον οἱ ἄνθρωποι, τῶν ἐκκλησιῶν ὅμως ἡ θέσις ἔμενεν, ὡς εἰκός, ἡ αὐτή. Κυρίως δὲ ἡ δογματικὴ αὕτη ἐπαινετὴ ἐκεχειρία παρετάθη καθ' ὅλον τὸν ἀρχιερατικὸν βίον τοῦ λαμπροῦ Χίου ἐπισκόπου τῶν καθολικῶν Μάρκου Μασσόνε (1616-1643).

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζομεν εἶναι ἀπὸ πότε αἱ ἐκκλησίαι τῶν Γενοατοχίων ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν ἡμετέρων καὶ ἂν τοῦτο συνέβη διὰ τὰς πλείστας αὐτῶν συγχρόνως, συνεπείᾳ πολιτικῆς τινος μεταβολῆς. Νομίζω ὅτι τινὰς μὲν τῶν ἐκκλησιῶν τῶν κτιτορικῶν ἀπώλεσαν οἱ Γενοατοχῖοι μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐγκαταλειφθείσας μᾶλλον ὑπ' αὐτῶν, ἄλλας δὲ συνεκέκτηντο μετὰ ἰδικῶν μας ἑλληνικῶν συγγενικῶν αὐτοῖς οἴκων, τὰς δὲ λοιπὰς ἀπώλεσαν ὁριστικῶς μετὰ τὰ βενετικά, ἤτοι ἀρχομένης τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος. Οὕτω

ἔθιμον τῆς καταδύσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅτι εἰς τὴν Παροικίαν Πάρου, κατὰ τὰς λιτανείας τοῦ ἔτους καὶ τὰς πασχαλινὰς ἑορτὰς παρίσταντο ἀμοιβαίως οἱ κληρικοὶ τῶν δύο δογμάτων, ὅτι ὁ ἰησουΐτης Hardy ἐδίδασκε καὶ ἐξωμολόγει ἐν Νάξῳ καὶ τοὺς ὀρθοδόξους, ὅτι ὁ Tournefort ὁμολογεῖ ὅτι εἶδεν ἐντὸς ἑλληνικῶν ναῶν βῆμα λατίνων ἱεροκηρύκων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐκήρυσσον κανονικῶς κτλ.

φαίνεται ὅτι, οὐχὶ κυρίως δι' ἀνεξιθρησκείαν ἐγίνοντο αἱ ἱεροπραξίαι ἀδιαφόρως εἰς τοὺς ναοὺς ἀλλήλων, ἀλλὰ διὰ τὰς κατοικίας καὶ τὰς συγγενείας κατὰ τὰ κτιτορικὰ δικαιώματα. Ἀναφέρω σχετικά τινα ἐκ τοῦ λατινικοῦ κώδικος:

Ἔτει 1605 τελεῖται ὁ γάμος τοῦ Σεβαστιανοῦ Ἰουστινιάνη, υἱοῦ Πάριδος μετὰ τῆς Ἀγγέλας Κωνσταντίνου Μαρίνη, ἐν τῷ Ἁγίῳ Βασιλείῳ τῶν Πετροκοκκίνων, ἐν ναῷ ὀρθοδόξῳ [1].

Τῷ 1611 ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων (in templo san Cosme) γάμος δύο καθολικῶν Σαλβάγου καὶ Γκαρρέτι [2].

Τῷ 1615 in ecclesia S. Constantini Græcorum στεφανώνονται α') οἱ Σκιπίων Μπάνκας Ἰουστινιάνης καὶ Αἰκατερίνη Κάππαρη [3] καὶ β') οἱ Ματθαῖος Κορέσης ritus Greci καὶ Τζιακομπίνα Φραγ. Ροκκέττα [4].

Τῷ 1621 ὁ Ἀνδρέας Σοφιανός, ὁ μετέπειτα διαδεχθεὶς τὸν ἐπίσκοπον Μᾶρκον Μασσόνε, εὐλογεῖ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ὀρθοδόξων Sant. Salvatoris Græcorum (Σωτὴρ Χριστὸς τῆς Τουρκοπαροικιᾶς) τοὺς καθολικοὺς Νικ. Δαμαλᾶν καὶ Καττέταν Στεφ. δὲ Μάρκη [5].

Τῷ 1634 εἰς τὴν Παναγίαν Παχειά, ἀνήκουσαν τότε τῷ Ἀμβρ. Νεγροπόντε, γίνεται ὁ γάμος τῶν Ἰωσὴφ Βλαστοῦ καὶ Δεσποίνης δὲ Ἄνδρια [6]. Νομίζω ὅτι ὁ ῥηθεὶς ναὸς ἀνῆκε τότε τοῖς καθολικοῖς ἀκόμη, ἀλλ' ὁ Βλαστὸς ἦτο ὀρθόδοξος ἢ Ἕλλην παπικός [7].

Τέλος τῷ 1647 ἐν αὐτῷ τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου Βασιλικάρη, μᾶς λέγει τὸ λατινικὸν ἀρχεῖον ὅτι ἔγινε γάμος, ὑπὸ δυτικοῦ ἱερέως, δύο καθολικῶν [8]. Ἐπίσης τῷ 1655 ὁ Βαπτιστὴς Σκαρδανᾶς καὶ ἡ Δέσποινα Ἰουστινιάνη nam isti desponsati erant rito Greco, cum essent latini ambo, et idem nostro concesso iterum desponsati sunt. Οἱ δύο οὗτοι τελευταῖοι γάμοι ἑρμηνεύονται διαφόρως καὶ οὐχὶ μόνον δι' ὃν ἀνωτέρω λόγον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1644 ἤρχισαν περὶ τὴν Χίον καὶ διὰ τὴν Χίον τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῶν Βενετῶν, φαίνεται λοιπὸν ὅτι διὰ λόγους ἀσφαλείας ἐγίνοντο αἱ τοιαῦται ἱεροπραξίαι εἰς ναοὺς ἑλληνικούς, τοὔθ' ὅπερ φανερώνει ἐπαρκῶς τὴν ὁμόνοιαν καὶ ἀνεξιθρησκείαν τῶν δύο στοιχείων.

Εἷς ἐκ τῶν λογίων Χίων, ὁ Ἰάκωβος Παλαιολόγος, ἐπισκεφθεὶς τὴν

[1] Ἀρ. 207 λατ. Ἀρχείου.
[2] Ἔνθ' ἀν. ἀρ. 211.
[3] Ἔνθ' ἀν. ἀρ. 283.
[4] Ἔνθ' ἀν. ἀρ. 288.
[5] Ἔνθ' ἀν. ἀρ. 418.
[6] Ἔνθ' ἀν. ἀρ. 428.
[7] Ἔνθ' ἀν. ἀρ. 733.
[8] Ἔνθ' ἀν. ἀρ. 925.

Χίον ἐλάχιστα ἔτη μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῆς εἰς τοὺς Τούρκους λέγει, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἐν Χίῳ ἦσαν τότε Ἕλληνες, Λατῖνοι, Παπισταί, Ἰουδαῖοι. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δευτέρων καὶ τρίτων πιστεύω ὅτι ἦτο ἡ ἑξῆς: οἱ μὲν ἦσαν ἀπόγονοι τῶν τὴν νῆσον κατασχόντων Γενοατῶν, οἱ δὲ οὐχὶ Ἰταλοί, ἴσως οὐδ' Ἕλληνες ὅλως, ἀλλὰ Γενοατοχῖοι, συναναμιχθέντες τόσον μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐντοπίων, ὥστε νὰ θεωρῶνται τοιοῦτοι ἀπ' ἀρχῆς. Πιστεύω δ' ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ ἐπὶ Γενοατοκρατίας παπισταὶ καὶ κυρίως οἱ ἀναγνωρίσαντες τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν καὶ τῶν κτημάτων καὶ περιουσιῶν αὐτῶν [1], οἱ συγγενεύσαντες πρὸς τὸν ἡγεμονικὸν οἶκον. Οὗτοι ἦσαν οὐκ ὀλίγοι, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πινάκων τοῦ Χόπφ, πολλοὶ μάλιστα διετηρήθησαν τοιοῦτοι καὶ ἕνεκα τῶν συγγενειῶν καὶ ἕνεκα τῆς δραστηριότητος τοῦ καθολικοῦ κλήρου μέχρι τῶν βενετικῶν. Τὴν λιποταξίαν μαρτυρεῖ ἡ πτωχεία πλέον τοῦ βενετικοῦ ἀρχείου εἰς ὀνόματα τοιαῦτα μετὰ τὸ 1719 κἑξ.

Τὰ δεινὰ τῶν Χίων καθολικῶν ἤρχισαν οὐχὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ μόνον τῷ 1599, ὅτ' ἐπέδραμον κοινῇ μετά τινων ἐκ τῶν ἐξορίστων Ἰουστινιανῶν συνεννοήσει οἱ Φλωρεντινοὶ ὑπὸ τὸν Ὀρσίνην. Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην κάκιστα ἔπαθον οἱ ἐν Χίῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων, κριθέντες ἀδίκως μᾶλλον ἢ δικαίως ὡς συνένοχοι τῶν ἐπιδρομέων [2].

Τότ' ἔχασαν τὰς ἐν τῷ φρουρίῳ ἐκκλησίας των, ὅσας ἀκόμη διέσῳζον, κακῶς δ' ἐπιστεύθη ὅτι εἶχον στερηθῇ ἁπασῶν ἅμα τῇ ἁλώσει ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πιαλῆ. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην συνεβάλετο λίαν αὐτὴ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μεγάλου κεντρικοῦ τεμένους τοῦ φρουρίου, καθ' ἣν τὸ νῦν τέμενος τοῦτο ἦτο ἄλλοτε ναὸς ἱδρυθεὶς κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῷ 973 μ. Χ., μετατραπεὶς τὸ ἔτος τῆς ἁλώσεως 1566 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νικητοῦ Πιαλῆ εἰς τζαμί. Τοῦτο καὶ ἐγὼ ἐπίστευσα καὶ ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ οὐκ' ὀλίγοι, ὡς γράφω καὶ εἰς ἰδίαν περὶ τοῦ Κάστρου τῆς Χίου πραγματείαν μου [3] καὶ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῶν ναῶν τοῦ Κάστρου [4], ἔνθ' ἀναφέρονται καὶ ἅπαντες οἱ περιηγηταὶ οἱ μνημονεύοντες γενοατικῶν ναῶν τοῦ κάστρου. Ἐκεῖ ταὐτίζω τὸ σημερινὸν τζαμὶ πρὸς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Πέτρου [5], στηριζομένη εἰς τὰς ἀφηγήσεις τῶν

---

[1] Τοιαύτας τάσεις ἔχομεν καὶ εἰς ἄλλας περιόδους τῆς χιακῆς ἱστορίας. Λέγεται ὅτι ἔνιοι τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων καὶ πυργοδεσποτῶν λατίνων ἐγένοντο μουσουλμάνοι, ὡς π χ. οἱ κύριοι τῆς Κρήνας Ἰουστινιάναι, Τρέμηδες ἐπιλεγόμενοι. Ὁμοίως δέ, μετὰ τὸν μέγαν καὶ μακρότατον διὰ τὰ βενετικὰ διωγμὸν ἔπαυσαν νὰ εἶναι παπικοὶ οἱ τέως τοιοῦτοι ἐκ τῶν Δαμαλάδων, Νεγροπόντιδων, Γριμαλδῶν, Κομνηνῶν, Χουρμουζῶν, Μαξίμων, Σαλβάγων κἀλ.

[2] Ἱστορία τῆς Χίου τ. Γ, I, Τουρκοκρατία σ. 114 - 118. — Fulvio Fontana, I pregi della Toscana, in Firenze 1701 p. 89 - 91.

[3] Αἰμ. Γ. Ζολώτα, Τὸ κάστρον τῆς Χίου, ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. ΚΗ' σ. 118 - 19.

[4] Ἱστορία τῆς Χίου τ. Α. II σ. 102 - 3.

[5] Αὐτόθι.

Tuano (1617), Spondano (1643), Ughelli (1670), Baronio (1643), Gerome Giustiniani, Paul Lucas (1706) καὶ Lupazzoli (1672 [1]. Οὐδεὶς ἡμῶν ἔδωκε τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς τὸν Lupazzoli, αὐτόπτην ὄντα τῆς ἁλώσεως καὶ λέγοντα: «in questa citadella è la chiesa di Sant'Antonio ch'era la cattedrale del vescovo, al presente moschea di Turchi, quale è assai spaziosa e bella» οὔτε εἰς τὸν Paul Lucas [2] σαφῶς παραδίδοντα ὅτι: «De ces cinq églises, la cathedrale et celle des Dominicains ont été converties en mosquées; les autres dont ils ne se sont point emparés, ont été abattues et leurs ruines seules, où ils ne restent que les quatre murailles, font connaître la beauté dont elles étaient, et tirent presque les larmes des yeux!», σαφῶς μὲν ὁμολογοῦντας ὅτι πάντως ἡ μητρόπολις (catedrale del vescovo) ἐγένετο τζαμί, ὡς καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Δομινίκου ναός, οὐδαμῶς δὲ μνημονεύοντας ναοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὡς μετατραπέντος ὑπὸ τοῦ Πιαλῆ εἰς τζαμί. Μία μικρὰ πλὴν πολὺ σπουδαία διὰ τὸ περιεχόμενον της εἴδησις τοῦ λατινικοῦ κώδικος Χίου, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τῷ 1605 ἐτελέσθη βάπτισις ὑπὸ τοῦ ἱερέως Στεφάνου Μαουρίτσιο ἐν τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ ἐν τῷ Κάστρῳ. καὶ ἄλλη παρομοία, ὅτι τῷ 1607 ἐγένετο βάπτισις ὁμοίως ἐν τῷ ἁγίῳ Νικολάῳ ἐν τῷ Κάστρῳ. Διὰ τούτων ἐπαληθεύουσιν αἱ ἀκριβεῖς εἰδήσεις τῶν Lupazzoli καὶ Lucas, ὅτι δὲν ἦτο ὁ ἅγιος Πέτρος, ὃν μετέβαλεν εἰς τζαμὶ ὁ Πιαλῆς τῷ 1566. Ὅτι δ' ὄντως οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα δεικνύει ἡ τοῦ καὶ νῦν σῳζομένου τεμένους ἐπιγραφὴ ἡ πολυτιμοτάτη [3], ἥτις λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι ὁ ναὸς ἦτο παλαιὸς τῶν βυζαντινῶν, κτισθεὶς ἀκριβῶς ἐκεῖ, ἔνθα εἶναι τὸ κέντρον σχεδὸν τοῦ φρουρίου. Ἄλλοθεν γνωρίζομεν ὅτι, «ἔτει 1396 ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὴν ἐπισκοπήν, καταπεσοῦσαν ὑπὸ σεισμοῦ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁ Κάρολος Ἀράγκης Ἰουστινιάνης πολυτελῶς κοσμήσας διὰ ποικίλων χιακῶν μαρμάρων καὶ ψηφιδωτῶν καλλιτεχνημάτων, ... πλουτίσας διὰ βιβλιοθήκης σπανίων ἔργων κτλ. κτλ.» [4]. Ὁ δὲ Ἱερώνυμος Ἰουστινιάνης [5]

---

[1] Αἰμ. Σάρου, Τὸ Κάστρον τῆς Χίου σ. 103.

[2] Voyage dans la Grèce, Paris 1712.

[3] Ἱστορία τῆς Χίου Α II, σ. 103. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς ἀραβικῆς ὧδε: «Ἡ ἐκκλησία αὕτη ᾠκοδομήθη ἔτει 973 ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτόν. Τῇ δὲ 17 Ἀπριλίου 1566 τῆς ὡς εἴρηται χρονολογίας, ἢ τὴν 20ὴν ἡμέραν τοῦ μηνὸς Ραμαζὰν 973 ἔτους Ἐγείρας τοῦ Μωάμεθ Μουσταφᾶ — ὁ Θεὸς εὐλογησάτω αὐτὸν — ὁ ναύαρχος τοῦ ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν αὐτοκρατόρων Σουλτάνων Σουλεϊμὰν υἱοῦ Σελίμ, Πιαλῆ πασᾶς, ἐλθὼν μεθ' ἑκατὸν εἴκοσι κατέργων ἐξεπόρθησε τὴν Χίον. Ἡ εἰρημένη ἐκκλησία ἐγένετο τέμενος καὶ παρεδόθη τοῖς πιστοῖς εἰς προσευχήν».

[4] Αἰμ. Σάρου, Τὸ Κάστρον τῆς Χίου, Ἔνθ' ἀν.

[5] Ἔνθ' ἀν. σ. 103.

γράφων τῷ 1600 περίπου ἢ καὶ πρότερον λέγει τάδε ἀξιόλογα, προσεπικυροῦντα τὴν εἴδησιν τοῦ λατινικοῦ κώδικος: «nel castro sta tuttavia come prima il vescovo latino, ma povero e viva di elemosina, aventogli il turco spogliato delle sue intratte che dipentevano dallo stato etc. etc.».

Ἐκ τούτων πάντων σαφέστατ' ἀποδείκνυται ὅτι ὁ εἰς τέμενος μετατραπεὶς ὑπὸ τοῦ Πιαλῆ ναὸς δὲν ἦτο, ὡς εἰκός, ὁ Ἅγιος Πέτρος, ὅστις, ἡμικατεστραμμένος καὶ ἐν τελείᾳ σχεδὸν ἐγκαταλείψει ἐχρησίμευεν ἀκόμη ὡς ναὸς τρόπον τινὰ ἐπισκοπικὸς μέχρι τοῦ 1607 καὶ ἐπέκεινα ἴσως, ὅπως καὶ ὁ ἄλλος ἀναφερόμενος ἐν τῷ κώδικι ναὸς ἢ ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Ἀπομένει ἤδη τὸ ἐρώτημα· ποῖος ἦτο ὁ ναός, ὃν μετέτρεψεν εἰς τέμενος ὁ Πιαλῆς; Κατὰ τὰς ἀνωτέρω πάλιν ὁδηγίας καὶ μαρτυρίας δύο ναοὶ τοῦ κάστρου ἐγένοντο τζαμία, οἱ δὲ λοιποὶ κατεστράφησαν σὺν τῷ χρόνῳ: ὁ ἐπισκοπικὸς ναὸς καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Δομενίκου. Ἐπισκοπικὸν λέγει ὁ Lupazzoli τὸν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ὅστις καὶ μαρτυρεῖται ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων Ζαχαριῶν μετατραπεὶς καὶ αὐτὸς ὁμοίως εἰς τέμενος[1]. Περὶ τοῦ Ἁγίου Δομενίκου ὁδηγούμεθα κυρίως ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Μιχαὴλ Ἰουστινιάνη[2] λέγοντος ὅτι ὑπῆρχον δύο μοναὶ τῶν Δομενικανῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, ὧν ἀναφέρεται περικαλλέστατος ναὸς οἰκοδομηθεὶς χάριν τούτων ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰουστινιανῶν τῷ 1410. Πάντως, εἶναι δύσκολον νὰ ταυτισθῇ ὁ μέγας ναὸς τοῦ Ἁγίου Δομενίκου πρὸς τὸ νῦν τζαμί· πολὺ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ὄντως πρόκειται περὶ τοῦ ἑνὸς τῶν ναῶν αὐτῶν καὶ ἡμετέρου παλαιοῦ ναοῦ, ὃν ἐπεσκεύασαν καὶ ἐχρησιμοποίησαν οἱ δυτικοί, τούτου δ' ἕνεκα μνημονεύει ὡς ἔτους τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Πιαλῆ τὸ 973 μ. Χ. Μήπως εἶναι αὐτὸς ὁ παλαιὸς ναός, ὃν παρεχώρησεν εἰς τοὺς Γενοάτας ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος τῷ 1259 καὶ ἀνέκτισαν λαμπρὸν εἶτα οἱ Ζαχαρίαι, ὠνομάσθη δὲ Ἅγιος Ἀντώνιος, ἀφ' ὅτου παρεχωρήθη τῷ 1393 εἰς τοὺς Αὐγουστίνους Ἐναρέτους κοινοβιάτας μοναχούς; Αὕτη μαρτυρεῖται ὡς ἡ παλαιὰ μητρόπολις εἰς ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Ἀββᾶ τιμωμένη.

Τὸ λατινικὸν ἀρχεῖον χειραγωγεῖ ἡμᾶς εἰς γνῶσιν τῆς ψυχολογίας ὅλης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τῆς ὄντως ἠρέμου καὶ παραδειγματικῆς, ἡ ὁποία ἀρχίζει περὶ μεσοῦσαν τὴν 17ην ἑκατονταετηρίδα νὰ αἰσθάνεται τὸν ἀντίκτυπον ὅλου τοῦ σάλου, ὅστις ἀκολουθεῖ τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ βενετικὴν δρᾶσιν. Εἶναι οἱ χρόνοι, καθ' οὓς οἱ Τοῦρκοι βλέπουσιν ὑπόπτως τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἰουστινιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξ ἄλλου εὑρίσκουσι τὸν καιρὸν ν' ἀναμνησθῶσι τῆς πρὸ αἰῶνος εὐκλείας, νὰ διδαχθῶσι παρὰ τῶν ξένων μοναχῶν, ὧν οὐκ ὀλίγαι μοναὶ ἤκμαζον ἐν Χίῳ, καὶ κυρίως παρὰ τῶν πρακτόρων τῆς Βενετίας, ὅτι

---

[1] Αἰμ. Σάρου, Τὸ Κάστρον τῆς Χίου σ. 103. Βλέπε καὶ Ἱστορίας Χίου, τ. Α ΙΙ σ. 104 - 5.

[2] Scio Sacra, σ. 19.

ἡ Χίος εἶναι δίκαιον καὶ εὔκολον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ ἥμισυν καὶ πλέον αἰῶνα διήρκεσεν ὁ πράγματι σάλος οὗτος καὶ μετ' αὐτοῦ αἱ ποικίλαι καὶ φροῦδαι ἐλπίδες, ἃς κατὰ τὴν συνήθειάν των, ἐνέβαλλον οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ λοιποὶ δυτικοὶ πολεμοχαρεῖς ἐπιδρομεῖς εἰς τὰς ἀθῴας ψυχὰς τῶν ῥαγιάδων, ἐλπίδες ἀποδειχθεῖσαι μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τῶν γεγονότων ὡς λίαν ἐπικίνδυνοι καὶ καταστρεπτικαί, ἀπολήξασαι εἰς τὸν μέγαν κλονισμὸν τῆς χιακῆς κοινωνίας, τὸν ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ 1695 καὶ μόλις παρελθόντα περὶ τὸ 1720.

Ἡ μεγάλη αὕτη δίνη τοῦ ἀθλίου πολέμου ἐμάρανε τὸν ἀνθῶνα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῆς ὡραίας Γενοατοχιακῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἔκτοτε ἀποβάλλει τὸν τύπον ἐκεῖνον ὃν εἴπομεν, τὸν Γενοατοχιακόν, διὰ νὰ λάβῃ τὴν μορφὴν τῆς ἀναγεννήσεως, ἤτοι πράγματι ἑλληνομόρφου κοινωνίας, ἥτις δὲν ἔβαινε πλέον ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀτυχήσασαν καὶ σμικρυνθεῖσαν κοινότητα τῶν Χίων καθολικῶν. Ἐννοεῖται ὅτι, κατὰ τὴν παροιμίαν «ὅπου φτώχεια ἐκεῖ καὶ γρίνια» ἡ διάστασις ὁσημέραι ηὔξανε καὶ ἡ σὺν ταύτῃ δυσπιστία, δὲν ἤργησαν δὲ ταῦτα ν' ἀπολήξωσιν εἰς μισαλλοδοξίαν, ἐκδηλωθεῖσαν εἰς βαρυτάτην κοινωνικὴν διάστασιν περί τε τὰ μέσα τῆς ιζ΄ης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τοῦ ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκόπου Ἰγνατίου καὶ τοῦ τῶν δυτικῶν Ἀνδρέου Σοφιανοῦ[1] ὡς καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς ιη΄ ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου τῶν δυτικῶν Φιλίππου Μπαβεστρέλλη. Δὲν ἔχω δὲ λόγον τινὰ νὰ πιστεύω ὅτι ἤρθησαν πλήρως αἱ αἰτίαι καὶ μέχρι τῶν τραγικῶν γεγονότων τοῦ 1822, ὅτε τόσον ἐδοκιμάσθη ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου, ἀπεγυμνώθη ὁ τόπος παντὸς στολισμοῦ, ἐκάησαν καὶ ἠρειπώθησαν ναοί, ἐξηφανίσθησαν δὲ πολλαχοῦ καὶ τὰ θεμέλια ἐνίων ἐξ αὐτῶν. Κατὰ τὴν θλιβερὰν ἐκείνην περίοδον[2] δύο μόνον ἐκ τῶν κτιτορικῶν γενοατοχιακῶν ναῶν γνωρίζω τὴν ἀπόδοσιν εἰς τοὺς λατίνους, ἢ τὴν ὑπὸ τῶν λατίνων ἀνακατάληψιν, τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Ταλάρου, ἀνήκοντός ποτε εἰς τοὺς δυτικοὺς Σοφφιέτη, καὶ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Παδούης, ὅστις ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τοὺς Ἰησουΐτας. Καὶ ταῦτα ἐκ τοῦ λατινικοῦ κώδικος, περιλαμβάνοντος κατὰ τὸ 1824 ἱεροπραξίαν ὑπ' ἀριθ. 396 γενομένην ἐν τῷ δευτέρῳ ναῷ, ἐν δὲ τῷ πρώτῳ μέχρι τῷ 1827. Βραδύτερον ὅμως, ὅταν ἀποκατεστάθησαν τὰ πράγματα, ὁ μὲν ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ἐγκαταλειφθεὶς καὶ πάλιν ἐξηφανίσθη σὺν τῷ χρόνῳ[3], ὁ δὲ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν καθολικῶν, διότι εἶχε δοθῇ ὑπὸ

---

[1] Α. Βλαστοῦ, Χιακὰ σ. 104. Χιακὰ χρονικὰ τ. Α' καὶ Β' σελ. 7 - 54. Lequien, Oriens Christianus cap. 19. Migne, Perpetuité de la foi de l'Église Catholique sur l'Eucaristie, Paris 1841 τ. II p. 1128 - 1129. Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου τ. Γ' ΙΙ σ. 30 κἑξ.

[2] Ἱστορία τῆς Χίου, Ἔνθ' ἀν. σ. 79 κἑξ.

[3] Τὴν θέσιν του μαρτυρεῖ τὸ μικρὸν προσκύνημα εἰς τὴν πρὸς τὴν πλατεῖαν ἔξοδον τοῦ Ἐγκρεμοῦ.

τοῦ Ἰουσοὺφ πασᾶ αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ Φραγκίσκῳ Ξαβερίῳ Δρακόπολι, οὗ τῷ κτήματι προσέκειτο ὁ ναΐσκος, ὅστις καὶ νῦν μένει ἀκόμη εἷς τῶν πέντε ναΐσκων, οὓς ἔχουσιν οἱ ἐν Χίῳ καθολικοί, ἔχων ὅμως τὸ ἱερὸν πρὸς ἀνατολάς.

Δ΄.

ΚΤΙΤΟΡΙΚΟΙ ΝΑΟΙ ΓΕΝΟΑΤΟΧΙΩΝ

Ὅπως ὁ προμνημονευθεὶς ἅγιος Ἰσίδωρος ἀνῆκέ ποτε εἰς τοὺς Σοφφιέτη, οὕτως ὑπάρχει καὶ μέγας ἀριθμὸς ἄλλων ναῶν, οἵτινες ἦσαν κτιτορικοὶ γενοατοχιακῶν οἴκων, περὶ τούτων δ' ἔχω κάμει ἱκανῶς ἐκτεταμένον λόγον ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ α΄ τόμου τῆς Χιακῆς ἱστορίας[1]. Μετὰ ταῦτα δ' ηὐτύχησα νὰ πλουτίσω τὸν κατάλογον ἐκεῖνον διὰ νέων ὀνομάτων ἐκ τοῦ λατινικοῦ ἀρχείου, καὶ τὸν τόπον τῶν ναῶν τούτων νὰ ταυτίσω ὁριστικῶς εἴτε πρὸς ἡμετέρους ἐν χρήσει ἔτι ναοὺς εἴτε πρὸς καταλυθέντας τοιούτους ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ 1822 καὶ τῆς τοῦ σεισμοῦ τοῦ 1881.

Ὡς εἶπον καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, οἱ ναοὶ ἢ ναΐσκοι οὗτοι ἦσαν οἰκογενειακοὶ κοινοὶ ναοὶ χρησιμοποιούμενοι ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῶν τε ἀκολουθούντων τὸ δυτικὸν δόγμα ὡς καὶ τῶν πρεσβευόντων τὸ ὀρθόδοξον. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη ἐκράτησεν ἐπὶ Γενοατοκρατίας, διετηρήθη δὲ καὶ ἕνα πιθανῶς αἰῶνα ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀσθενεστέρα, ἀτονήσασα ἀσφαλῶς πλέον μετὰ τὰ βενετικά.

Διὰ μέσου τῶν ποικίλων γεγονότων τῆς πολυταράχου χιακῆς ἱστορίας ἔχουσι μείνει στοιχεῖά τινα τοπογραφικὰ τῶν ναῶν της. Δυνάμεθα φέρ' εἰπεῖν νὰ γνωρίζωμεν ποῖοι ναοὶ ἐκ τῶν γνωστῶν ἦσαν κατὰ τὴν κατοχὴν ἑλληνικοὶ καὶ παρέμειναν τοιοῦτοι, ποῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν δυτικῶν, ποῖοι ἀνῆκον εἰς βυζαντιακὰ γένη διαμείναντα ὀρθόδοξα, τέλος ποῖα τὰ ὀνόματα καὶ αἱ θέσεις κτιτορικῶν ναῶν γενοατοχιακῶν γενῶν, ὧν πολλοὶ ὑπὸ τὴν σημερινήν των ἑλληνικὴν μορφήν, ὡς ἐνοριακοὶ ναοὶ μένουν ἢ ὡς ἐρημοκκλήσια ἢ καὶ ἐρείπια.

Ἐκ τῶν σῳζομένων καὶ νῦν ἐν χρήσει τελευταίων τούτων ναῶν παρετήρησα ὅτι πλεῖστοι εἶναι διῃρημένοι εἰς δύο μέρη ἢ κλίτη. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ πανταχοῦ ὅτι ἔγινε πρὸς αὔξησιν τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑνὸς μέν, διότι οἱ ναοὶ φαίνονται παλαιοὶ καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι οἱ Τοῦρκοι δυσκολώτατα παρεῖχον ἀδείας ἀνοικοδομῆς ἢ προσθήκης, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἱδρύσεως ναοῦ νέου. Εἰδικῶς δὲ τοῦτο παρετήρησα εἰς ναοὺς οἰκογενειακοὺς γενοατοχίων, ὡς π. χ. εἰς τὴν Παναγίαν Εὑρετήν, ἥτις ἦτο τῶν Μανσόνη, εἰς τὴν ἁγίαν Ἄνναν Παλαιοκάστρου ἄλλοτε τῶν Τιμόνη, εἰς τὸν ἅγιον

[1] Ἱστορία τῆς Χίου τ. Α. ΙΙ, σ. 118 - 122.

Θεοδόσιον, ἄλλοτε τῶν Σοφφιέτη καὶ εἶτα τῶν Σκυλίτση, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Κητοκτόνον καὶ ἄλλοτε Ἰουστινιάνη, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον Γκιάζου (Ghiaso) κἀλ. καὶ εἰς τὴν ἐν ἀχρηστίᾳ νῦν Παναγίαν Γλυκειάν, κειμένην εἰς τὸ Τάλαρος, ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσαν τῆς πόλεως πεζῇ, περὶ ἧς διὰ μακρῶν κατωτέρω.

Ἀντιθέτως εἶναι πολλοὶ ναοὶ καὶ νῦν ἐν χρήσει, καίπερ ἄλλοτε ὄντες



Εἰκ. 1. Τοιχογραφία τοῦ νάρθηκος Ἁγίου Ἰωάννου Ἀργέντη.

κτιτορικοὶ οἴκων παλαιῶν, οἵτινες μένουν καὶ νῦν μονόκλιτοι ὡς ἦσαν τὸ πάλαι. Τούτους ἔχω πάντα λόγον νὰ πιστεύω ὅτι ἐχρησιμοποίησαν οἱ Λατῖνοι, ὡς π. χ. τὸν μικρὸν ἅγιον Ἰσίδωρον τοῦ Ταλάρου, προσκείμενον ἐν εἴδει παρεκκλησίου εἰς τὸν ἀρχοντικὸν πύργον τῶν Σοφφιέτη ποτέ[1], ὅστις ἔχει καὶ τώρα τὸ ἱερὸν πρὸς Α., καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι οὕτως εἶχε καὶ ἄλλοτε, τὸν ἅγιον Ἰωάννην Ἀργέντην, παλαιὸν ναὸν τῆς μεσαιωνικῆς κατοικίας τοῦ γένους Ἀργέντη, τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν οἱ γενόμενοι κύριοι τῆς περιοχῆς ἐκείνης ὅλης ἀπὸ Καλλιμασειᾶς μέχρι Νενήτων φεουδάρχαι Ἰουστινιάναι

[1] Ἱστορία τῆς Χίου τ. Α ΙΙ, σ. 120 - 21.

δελλὰ Ρόκκα [1], ἔχοντα καὶ νῦν τὸ ἱερὸν πρὸς Α., διασῴζοντα τὸν παλαιὸν νάρθηκά του μετὰ τοιχογραφιῶν, ἃς εἶδον ἐφέτος ἀποκαλυφθείσας τυχαίως, τέχνης καλῆς, ὡς δεικνύει ἡ παρατιθεμένη εἰκών [2] (εἰκ. 1).

Ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ τοίχου τοῦ νάρθηκος ὑπάρχουσιν ἀκιδογραφήματα οὐ δυσχερῶς ἀναγινωσκόμενα, γραφέντα ὑπὸ λατινικῶν χειρῶν, τῶν ἀρχόντων τοῦ ἐκεῖ τόπου καὶ τοῦ ναοῦ, τὸν ὁποῖον μετεχειρίζοντο ὡς εἶχεν, ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ μορφήν. Εἰς τἀκιδογραφήματα, χαραγμένα ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν, ὡς εἶπον, ἀναγινώσκονται:

«hic fuit Iustinianus Georgius MDLXII (1557).
1499 die IV Iustinianus Ottnus [3].
Iustinianus Johannes 1499.
Johannes Adurnis qu 1467 [4].
Bartholomei Rocca + ̗αύπζ = 1487.
1608 Ber(nardo).....

Τὸν Βερνάρδον τοῦτον ταυτίζω, δικαίως νομίζω, πρὸς τὸν Bernardo Giustiniani della Rocca ἀναφερόμενον ἐν τῷ Λατ. κώδικι εἰς πράξεις τοῦ ἔτους 1582 καὶ 1585, δεδομένου ὅτι ὁ Καταρράκτης καὶ τὸ κτῆμα τῶν Ἀργέντη ἀνῆκεν εἰς τοὺς Della Rocca. Οὗτος, ὡς φαίνεται ἐξ ἄλλης πράξεως, ἀνεδέχθη τῷ 1583 μετὰ τῆς Αἰκατερίνης Μιχαὴλ Δριμὺ

[1] Ἱστορία τῆς Χίου τ. Α Ι σ. 612-15. Α ΙΙ, Γενεαλογία Χιακή, ἔνθα βλ. Ἑλλ. ὀνόματα Ἀργέντη καὶ Δελλὰ Rocca. Αἰμ. Ζολώτα, Ἅγιος Ἰωάννης Ἀργέντης ἐν Χιακοῖς Χρονικοῖς τ. Α καὶ Β σ. 119. Ἔπιθι καὶ τὴν εἰς τὴν ἐφημ. «Ἐλεύθερον Βῆμα» ἀριθ. 3375 3/9/31 δημοσιευθεῖσαν ἐμὴν διατριβήν. Εἰς τὴν Συλλογὴν τῶν τουρκικῶν χιακῶν ἐγγράφων τοῦ Χρ. Μαυροπούλου ὑπ' ἀριθ. 9 ὑπάρχει ἓν σχετικὸν μὲ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τούτου, δι' ἣν ἔδωκεν ἄδειαν τὸ Ἱεροδικεῖον Χίου νὰ γίνῃ «ἄνευ οὐδεμιᾶς προσθήκης». Ἐκ τῶν δεδομένων δ' ἐκεῖ μέτρων μήκους καὶ πλάτους τοῦ ναοῦ, ἀριθμοῦ τῶν παραθύρων, θυρῶν κτλ. καταφαίνεται ὅτι ὁ νῦν ναὸς εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ ὁ τοῦ 1741. Ὃ μόνον ἀναφέρεται ὡς μὴ ὑπάρχον σήμερον εἶναι τὸ παρὰ τὸν νότιον τοῖχον δίκην πύργου κωδωνεῖον. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1741 ἐγένετο καὶ ἄλλων ναῶν ἡ ἐπισκευή, ἐκ τούτου δὲ φαίνεται ὅτι πρό τινος παραλαβόντες πλέον τοὺς ναοὺς οἱ ὀρθόδοξοι, ἐπεσκεύαζον ἠμελημένους ὄντας.

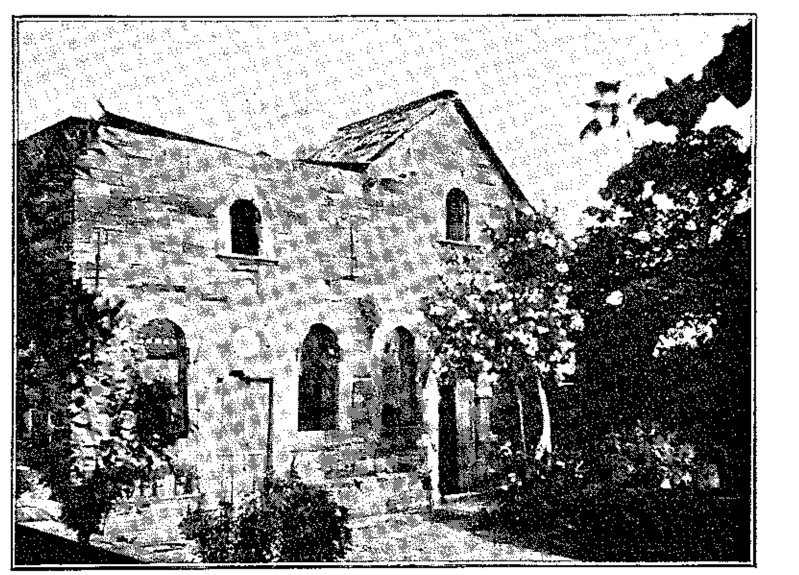
[2] Αἱ φωτογραφίαι ἐφιλοτεχνήθησαν ὑπὸ τῶν κ.κ. Τσίμα καὶ Παπαχατζηδάκι, οἵτινες ἐξέδωκαν καὶ τὴν ὡραιοτάτην ἐργασίαν των ἐσχάτως διὰ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ν. Μονῆς Χίου καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Πρωτάτου.

[3] Ὁ Ὀττομπόνος οὗτος ἀναφέρεται καὶ εἰς τοὺς γενεαλογικοὺς πίνακας τοῦ Κ. Χόπφ, Chroniques Grécoromaines, Tables des Giustiniani, dynastes de Chio, καὶ εἰς ἐνεπιγράφους ἐπιτυμβίους ἢ ἀναθηματικὰς μαρμαρίνας πλάκας ἔν τε τῇ ἐμῇ Συναγωγῇ Χιακῶν ἐπιγραφῶν (Συναγωγὴ Χιακῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν ἐπιγραφῶν ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. Κ' σ. 296 καὶ 299 ἀρ. 5, 6, 7) καὶ παρὰ τῷ Hasluck, Annual of the British S. of Ath. No. XVI 1909-16 σελ. 138-184.

[4] Οἱ Ἀδόρνοι ἦσαν ἐκ τῶν εὐγενεστάτων Γενοατῶν.

(Ράλλη) τέκνον τι ἑνὸς ἄλλου Ἰουστινιάνη. Εἰς πρᾶξιν δὲ αὐτόθι πάλιν τοῦ 1608 προσονομάζεται οὗτος, καὶ εἶτα τὰ τέκνα του, Argirofo, δι' οὗ ὀνόματος ἀκούονται ἐφεξῆς, ἀχρηστευομένου τοῦ Della Rocca: (Della Rocca) detto Argirofo. Ἄλλος δὲ πάλιν κλάδος τῶν αὐτῶν εἶναι οἱ λεγόμενοι Chirurgi, διά τινα ἐξ αὐτῶν γενόμενον χειροῦργον.

Ἐπειδὴ δὲ εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Δελλὰ Ρόκκα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸν Καταρράκτην πρὸ τῶν μέσων τοῦ ιε' αἰῶνος, καὶ ὅτι ὁ ἐξ αὐτῶν Johannes Iustinianus olim della Rocca ἵδρυσε τὸ ὡραιότατον καὶ ὀχυρὸν αὐτόθι κάστρον, εἶν' εὐνόητον ὅτι ναός των ἐχρησίμευσεν οὗτος ὁ Ἅγιος Ἰωάννης,



Εἰκ. 2. Πρόσοψις τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Γλυκειᾶς.

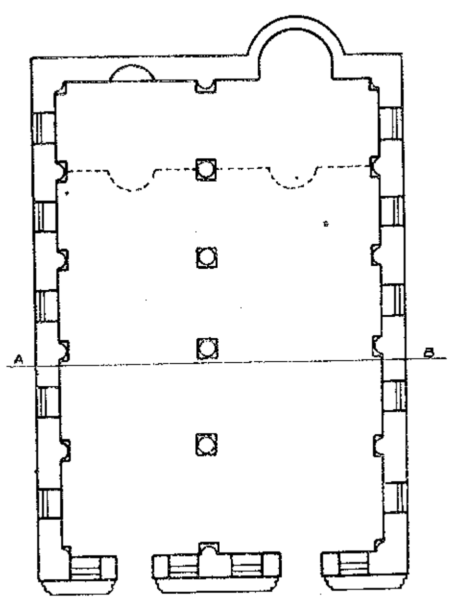
εὑρισκόμενος ἐγγύτατα τοῦ φρουρίου εἰς θέσιν λαμπρὰν καὶ ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τοὺς Γενοατοχίους Ἀργέντας, ἀκουομένους ἐν Χίῳ τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιδ' αἰῶνος.

Ἐπανερχομένη νῦν εἰς τοὺς μονοκλίτους ἢ σχήματος μικρᾶς βασιλικῆς κτιτορικοὺς ναοὺς τῶν Γενοατοχίων, ἀναφέρω καὶ τὸν ἅγιον Παντελεήμονα, νῦν ἡμιηρειπωμένον ἐν Ταλάρῳ, ἀνήκοντ' ἄλλοτε εἰς Ἰουστινιάνας καὶ ἀναφερόμενον ἐν τῷ κώδικι ἀρχομένου τοῦ ιζ' αἰῶνος, ἔχοντος ὁμοίως τὸ ἱερὸν πρὸς Α. Εἶναι ναΐσκος χαριέστατος, ᾠκοδομημένος ὅλος ἐκ λίθου χιακοῦ, χρώματος ὠχροκιτρίνου, ἐπιμελέστατα, διασῴζει δ' ἐνιαχοῦ καὶ τὸ ὡραῖόν του ἐκ μεγάλων λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν δάπεδον. Οὐ μακρὰν δ' εἶναι καὶ ἕτερος ὁμοίου σχήματος ναός, ὁ ἅγιος Ἰωάννης, νῦν μὲν ἐπιλεγόμενος τῶν

Σουβατζήδων ὡς ἀνήκων εἰς τὴν ἀδελφότητα τούτων, ἄλλοτε δὲ εἰς τοὺς Andoria, ὅστις εἶναι διώροφος. Εἰς τὸ κάτω μέρος ὑπάρχει δωμάτιον ἀποτελοῦν τμῆμα ἄλλοτε ἐξοχικῆς τινος ἐπαύλεως, εἰς δὲ τὸ ἄνω ὁ ναός, συμμετρικὸς καὶ ὑψηλός, ἔχων εἰς τὴν μικρὰν αὐλήν του τὰ συνήθη εἰς τὰ προαύλια τῶν χιακῶν ναΐσκων μεγάλα καὶ ἀναπαυτικὰ πεζούλλια.

Τέλος ἐρχόμεθα καὶ εἰς τὴν Παναγίαν τὴν ἐπιλεγομένην «Γλυκειάν», εὑρισκομένην ἄνευ στέγης, σταυροθολίων καὶ θυρῶν, πλὴν μὲ ἀκεραίους σχεδὸν τοὺς τέσσαρας τοίχους ἐντὸς ἑνὸς κτήματος, τὸ ὁποῖον ἀνήκει σήμερον εἰς τὰ σχολεῖα Χίου ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ἐλ. Κυπριδάκη, κειμένην δὲ ἐγγύτατα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τῶν δυτικῶν εἰς τὸ Τάλαρος καὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἐγγύτατα (εἰκ. 2).

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχει ἔγγραφον τοῦ ἱεροδικείου, διὰ νὰ ἐπισκευασθῇ, ἐν ἔτει 1741 ὁμοίως [1], «κατὰ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον, ἄνευ ἐπεκτάσεως καὶ ἐξυψώσεως». Ἐν τῷ ἐγγράφῳ δίδονται σαφῶς τὰ μέτρα τοῦ παλαιοῦ ναοῦ, ἵνα μὴ ἔχωσιν οἱ χριστιανοὶ τὴν ἄδειαν ν' αὐξήσωσι τὸν χῶρον αὐτοῦ, ἢ τὸ ὕψος, ἤτοι τὸ μῆκος, 15 τεκτ. πήχ. τὸ πλάτος 7 καὶ 17 δακτ. καὶ τὸ ὕψος 18 τεκτ. πήχ.



Εἰκ. 3. Κάτοψις τοῦ ναοῦ Γλυκειᾶς.

Δὲν γνωρίζω ἐὰν εἶναι ἀκριβῆ τὰ μέτρα ταῦτα. Ἡ ὑπὸ μηχανικοῦ γενομένη καταμέτρησις [2] δίδει μῆκος τῶν σημερινῶν ἐρειπίων 14 μ. καὶ πλάτος 10 ἐξωτερικῶς, ἐσωτερικῶς δὲ 12.50×8.50. Ὁ ναὸς εἶναι ἐκτισμένος ὅλος διὰ τοῦ αὐτοῦ πολυτελοῦς πελεκητοῦ χιακοῦ λίθου, ἐξ οὗ καὶ ὁ ἅγιος Παντελεήμων μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας. Ἡ στέγη ἦτο ὀξυκόρυφος, κεκαλυμμένη μὲ μεγάλας πλάκας βαθυχρώμους, ὅπως καὶ ἄλλων συγχρόνων καὶ παλαιοτέρων χιακῶν ναῶν, τὸ δὲ δάπεδον ἐκαλύπτετο ἀπὸ μεγάλας μαρμαρίνας πλάκας. Κατὰ τὸ μέσον χωρίζεται διὰ σειρᾶς τεσσάρων κιόνων, ὡς φαίνεται ἐν τῷ σχεδίῳ, ὧν μόνον αἱ βάσεις ὑπάρχουσι νῦν (εἰκ. 3). Οἱ κίονες

[1] Χ. Μαυροπούλου, Χιακὰ τουρκικὰ ἔγγραφα σ. 16 - 7, ἀριθ. 10.

[2] Τοῦ κ. Ἀντ. Κωστάλα, μηχανικοῦ τοῦ δήμου Χίου, γενομένη κατ' Αὔγουστον τοῦ 1930, οὗτινος εἶναι καὶ ἡ παρατιθεμένη κάτοψις τοῦ ναοῦ.

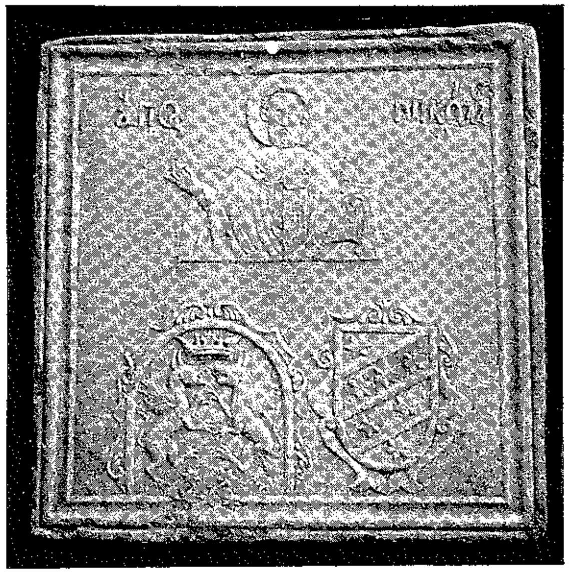
αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ πλάτους, διότι τὸ πρὸς δεξιὰ κλῖτος εἶναι κατά τι μεγαλύτερον τοῦ ἀριστεροῦ. Ἐπὶ τῶν τεσσάρων τούτων κιόνων ἐστηρίζοντο, ὡς καὶ ἐπὶ ἰσαρίθμων ἐπὶ τῶν πλαγίων τοίχων πεσσῶν, τὰ τοῦ ναοῦ σταυροθόλια. Ἐπὶ τῶν πρὸς Β. καὶ Ν. πλευρῶν φέρει παράθυρα ἔσωθεν, ὧν τὰ πλεῖστα κεκλεισμένα, τέσσαρα ἐπὶ τῆς πρὸς Δ. πλευρᾶς, ἀνὰ δύο δ' ἑκατέρωθεν τῶν δύο ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς προσόψεως θυρῶν. Τὸ ἔγγραφον



Εἰκ. 4. Μαρμαρίνη εἰκὼν τῆς Παναγίας Γλυκειᾶς.

τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ναοῦ λέγει ὅτι ὄντως εἶχεν ἐν ὅλῳ τότε πέντε ἀνοικτὰ παράθυρα καὶ ἕνα φεγγίτην. Αἱ δύο τῆς προσόψεως καὶ μόναι θύραι πλαισιοῦνται καλλιτεχνικώτατα, ὡς καὶ αἱ παραστάδες καὶ τὰ ὑπέρθυρα διὰ ζώνης ἐκ λίθων χιακῶν τεφρῶν καὶ ῥοδίνων ἐναλλὰξ τεθειμένων. Ὁμοίως ἐντέχνως καὶ ἀπερίττως κοσμοῦνται καὶ τὰ παράθυρα διὰ λίθων πωρίνων βαθυχρώμων. Ὑπεράνω τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ θύρας ὑπάρχει κοίλωμα, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἄλλοτε τοποθετημένη εἰκὼν ἐκ μαρμάρου τῆς Παναγίας, ἥτις εὑρίσκεται τανῦν ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Ἡ εἰκὼν αὐτή, ἔργον Χίου τεχνίτου, φέρει τὴν χρονολογίαν 1813

(εἰκ 4) εἰς τὸ ἄνω αὐτῆς θραῦσμα, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ γράμματα δυσδιάκριτα, εἰς δὲ τὸ κάτω τὰ ἑξῆς: διὰ χειρὸς Ἰω. Φατούρου. Νομίζω ὅτι ἡ εἰκὼν δὲν ἀνήκει εἰς τὸν παλαιὸν ναόν, ὡς ἄλλως τε καὶ ἡ χρονολογία αὐτῆς λέγει,—ἐκτός, ἐὰν ἡ χρονολογία ἐτέθη βραδύτερον ὑπὸ χειρὸς ἄλλης — καὶ ὅτι ἐτέθη εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν τοῦ ὑπερθύρου ἴσως εἰς ἀντικατάστασιν εἰκόνος ἄλλης φραγγομόρφου ἢ καὶ οἰκοσήμου. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχουσα, μαρτυρεῖ τὴν συνήθειαν, ἣν εἶχον οἱ γενοατοχῖοι νὰ διακοσμῶσι τοὺς ἰδιοκτήτους αὐτῶν ναοὺς διὰ μαρμαρίνων εἰκόνων τῶν ἁγίων κατὰ τὸ σύστημα τῶν δυτικῶν. Δεῖγμα τοιούτων εἰκόνων χιακῶν καὶ ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἀνήκουσα εἰς παρεκκλήσιον τῶν Ὀρφανῶν καὶ εἶτα τῶν Βούρων, ἐν τῇ πόλει (εἰκ. 5).



Εἰκ. 5. Ἅγιος Νικόλαος (εἰκὼν ἐκ μαρμάρου).

Ὑπὲρ τὴν πρὸς τἀριστερὰ θύραν εὑρίσκεται ἐντοιχισμένη ὡραιοτάτη ῥοζέττα ἔχουσα ἐν τῷ κέντρῳ τὸ Ἰουστινιάνειον μονόγραμμα, ὡς φαίνεται ἐν τῇ εἰκόνι (εἰκ. 6), μαρτυρία τῆς τε παλαιότητος καὶ τῆς εὐγενείας τοῦ καλλίστου ναοῦ. Οὕτως εὑρισκόμεθα ἀναμφιβόλως πρὸ ναοῦ κτιτορικοῦ γενοατοχίων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ κρατοῦν ἐν τῇ θαυμαστῇ ἐκείνῃ κοινωνίᾳ τοπικὸν δόγμα ἐστέγαζον τὰ προσκυνήματά των τὰ οἰκογενειακὰ ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην, προτιμωμένων τῶν τύπων τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, ὡς φανερώνει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Γλυκειᾶς, ἡ ὁποία συμβολίζει τὴν οἰκοδομικὴν μιᾶς ἐποχῆς περιβληθείσης πλέον χαρακτῆρα τοπικόν.

Καὶ νῦν ἀκουσίως ἔρχεται τὸ ἐρώτημα· μήπως τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ μέρος τοῦ ναοῦ τὸ φέρον τὴν κομψὴν κόγχην ἦτο προωρισμένον διὰ τοὺς ἀνατολικοὺς καὶ τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ διὰ τοὺς δυτικοὺς λειτουργούς; Τολμηρὸν τὸ ἐρώτημα, ἀλλὰ οὐχὶ καὶ ἄστοχον, κατόπιν τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης ταύτης λεχθέντων.

Ἐν τῇ παρατιθεμένῃ εἰκόνι φαίνεται καὶ οἰκόσημον. Τοῦτο δέον ν᾿ ἀναχθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ιϛ´ ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἔχομεν καὶ ἄλλα σύγχρονα

λατινικὰ τοιαῦτα καὶ παρόμοια ἐν τῇ συλλογῇ τῶν λατινικῶν ἐνεπιγράφων λίθων τῆς Χίου καὶ ἀκόμη παλαιότερα [1], ἀνάλογον δ᾿ εἶναι καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ πύργου Ἰουστινιάνη D'Andrea [2] μὲ χρονολογίαν 1513, ὑστεροῦν ὅμως εἰς κομψότητα καὶ χάριν.

Πρὸ τοῦ κομψοῦ ναοῦ καὶ πέριξ αὐτοῦ ὑπάρχει ὡραία αὐλὴ τοῦ χαρακτηριστικοῦ τοπικοῦ τύπου μὲ τὰ πρακτικὰ πεζούλλια, τὸ ὡραῖον χιακὸν μαγγανοπήγαδον καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ δάσος ἐκεῖνο τὸ πυκνὸν τῶν ἑσπεριδοειδῶν τοῦ χιακοῦ κάμπου.

Οἱ πολλοὶ πιστεύουσιν ὅτι τὴν ἐπωνυμίαν Γλυκειὰ φέρει ἡ Παναγία, ὡς π. χ. ἡ Παναγία ἡ Βοήθεια, ἡ Γλυκοφιλοῦσα κἀλ. Φρονῶ ὅμως ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦτο τῆς Παναγίας προέρχεται ἐξ οἰκογενειακοῦ ἐπιθέτου, κατὰ τὴν χιακὴν συνήθειαν, ἥτις ὠνόμαζε τοὺς ναοὺς ἐκ τῶν κτιτόρων των. Ἔχομεν οὕτω παλαιῶν ναῶν ὀνόματα ἀνάλογα ἐξ ἐπωνύμων, κτιτορικὰ δηλαδή, ὡς εἶναι ἡ Παναγία ἡ Μεντονία, ἤτοι ἡ τῶν Μεντόνη, ἡ Παναγία Κοροβιλιά, μεγάλη τοῦ Κάμπου ἐκκλησία ἐκ τοῦ κτίτορος Κοροβίλη, ἡ Παναγία ἡ Παχειὰ ἐκ τοῦ κτίτορος Νεγροπόντε Παχύ, ἡ Παναγία Χρυσοχεριὰ (ὄχι Χρυσοχέρα), ἐξ ἐπωνύμου Χρυσοχέρης, ὡς καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Σεκιάρης (ὄχι τοῦ Σεκιάρη), ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Ἀργέντης (ὄχι τοῦ Ἀργέντη) [3].



Εἰκ. 6. Ἰουστινιάνειον ἔμβλημα Γλυκειᾶς.

Κατὰ ταῦτα ἡ Παναγία φέρει τὸ ἐπώνυμον τοῦ κτίτορος Γλυκοῦ ἢ Γλυκὺ κατὰ τὸ χιακὸν ἰδίωμα, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶχεν ὡς παρωνύμιον, ἤτοι ἴδιον ἑνὸς κλάδου ὄνομα, τὸ ὄνομα Γλυκύς, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ἡ

---

[1] Βλ. Αἰμ. Ζολώτα, Συναγωγὴν Χιακῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν Ἐπιγραφῶν καὶ πίνακας αὐτόθι λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἐν Ἀθηνᾶς τόμῳ Κ΄, πίνακ. 1 - 10. Hasluck, Ἔνθ᾿ ἀν. Ἰδὲ καὶ τὴν Συλλογὴν τοῦ Μουσείου πόλεως Χίου.

[2] Σήμερον κτῆμα Μονιούδη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης εἰς τὰ Καμπόχωρα.

[3] Πρβλ. ὁ Καρύτσης, ὁ Ραγκαβᾶς κττ. Ἔπιθι καὶ Φ. Κουκουλέ, Ἁγίων ἐπίθετα ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1930 σ. 393.

ὁποία διέκρινε τὰ μέλη ἑνὸς μεγάλου γένους διὰ παρωνυμίων, ἅτινα συνήθως ἔμενον πλέον ὡς μόνιμα ὀνόματα. Εἴδομεν ἀνωτέρω τὰ δύο παρωνύμια τῶν Della Rocca, τὰ ὁποῖα ἐσβέσθησαν εἰς δευτέραν καὶ τρίτην γενεάν. Τὸ μέγα ἐπώνυμον τῶν Della Rocca εὑρίσκω σὺν τῷ χρόνῳ ἐν τῷ λατινικῷ Ἀρχείῳ μετενδεδυμένον εἰς τὰ Chirurgi καὶ Argirofo, εἴδομεν ὅτι ὁ κτίτωρ τῆς Παναγίας Νεγροπόντης Ἀμβρόσιος παρωνυμεῖτο Παχὺς καὶ δὲν πρέπει νὰ χωρῇ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι πολλῶν ἐξόχων γενῶν τὰ ἴχνη ἠφανίσθησαν ὑπὸ τὰ παρωνύμια. Οἱ κλάδοι τῶν Μαυροκορδάτων, τῶν Σκυλιτσῶν καὶ τῶν Καλβοκορέσηδων καὶ Πετροκοκκίνων ἐγνωρίζοντο δι᾽ ἓξ ἕως ἑπτὰ παρωνυμίων. Διὰ τοῦτο δὲν ἐδίστασα ν᾽ ἀναγνωρίσω καὶ τῆς Παναγίας Γλυκειᾶς τὸν παλαιὸν κτίτορα ἀπὸ ἓν πολύτιμον σημείωμα τοῦ Λατινικοῦ κώδικος ὑπ᾽ ἀριθ. 200 καὶ ἐν ἔτει 1611. Ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ὁ γάμος τοῦ Καρόλου de Rapallo, εὐγενοῦς Γενοάτου, detto Dolci καὶ τῆς Μαρίας κόρης τοῦ Ξένου Δεσπεράμου, γενόμενος ἐν ἁγίῳ Θεοδοσίῳ τῶν Σοφιανῶν, οὐ μακρὰν τοῦ κτήματος τοῦ de Rapallo (Γλυκοῦ). Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν ἑπομένην γενεὰν οὐδεὶς ἀνέφερε πλέον τοὺς Rapallo, ἀλλὰ τοὺς Γλυκεῖς καὶ τούτων ἕνεκα ἡ Παναγία Γλυκειά. Ἦσαν δὲ οἱ de Rapallo εὐγενεῖς Γενοᾶται, καὶ Ἰουστινιάναι καὶ αὐτοί, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ μιᾶς μεγάλης μαρμαρίνης ἐπιτυμβίου πλακός, εὑρισκομένης τανῦν ἐν τῷ λατινικῷ ἐπισκοπείῳ, ἡ ὁποία ἦτό ποτε εἰς τὸ νεκρικὸν παρεκκλήσιον τῶν de Rapallo ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ἡ ἐπιγραφὴ φέρει τὴν χρονολογίαν 1445 [1].

ΑΙΜΙΛΙΑ Κ. ΣΑΡΟΥ

[1] Αἰμ. Ζολώτα, Συναγωγὴ Χιακῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν Ἐπιγραφῶν ἐν Ἀθηνᾶς τ. Κ' (1908) σελ. 295 - 6.

ΘΗΡΑΪΚΩΝ

ΕΚ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ

Ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς ἐκείνης περὶ τῆς ἐν Θήρᾳ μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου μελέτης τοῦ φίλου κ. Φ. Κουκουλὲ τῆς δημοσιευθείσης ἐν τῷ τῆς Ἐπετηρίδος ΣΤ' τόμῳ (σ. 54 - 79) ἀφορμηθεὶς ἐδημοσίευσα ἐν τῷ περυσινῷ τόμῳ ἐκ τῶν παρ᾽ ἐμοὶ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀποκειμένων ἀνεκδότων ὑπὸ τὸν τίτλον «Θηραϊκά», συμβολὴν ἐπίσημον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μοναστηρίων τῆς συμπαθοῦς νήσου, ἰδίως δὲ εἰς τὴν τῶν σχολείων αὐτῆς (σ. 264 - 283). Ἐν τῇ συμβολῇ μου ταύτῃ ὑπεσχόμην, ἵνα καὶ ἄλλα τινὰ σχετικὰ περὶ τῶν ἐν Θήρᾳ ἐκ τῶν παρ᾽ ἐμοὶ καταλοίπων μεταδώσω, ἐπιθυμῶν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὅπως ἀπαλλαγῶ φόρτου χρησιμεύσοντος, ὡς ἐλπίζω, ἡμέραν τινά, πρὸς καταρτισμὸν Θηραϊκῶν τῶν Βυζαντιακῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων, ὡς ποθεῖ ὁ φίλος κ. Hiller v. Gaertringen, ὁ νῦν σκαπανεὺς τῶν γραμμάτων ἐν τῷ Βερολινίῳ Πανεπιστημίῳ γράφων μοι.

Ἐπὶ τούτῳ τίθημι ὑπὸ τὴν εὐμένειαν τῶν τῆς «Ἐπετηρίδος» ἀναγνωστῶν τὰ ἑξῆς ἓξ ἔγγραφα [1], ὧν τὰ μὲν τέσσαρα πρῶτα κατέχει ἐν συνεχεῖ σελιδώσει ὁ Η' κῶδιξ τοῦ πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου (σ. 366 - 371), τὰ δὲ δύο τελευταῖα ὁ Γ' καὶ ὁ Θ' ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκλογὴν πνευματικῶν ποιμένων τῆς νήσου.

α') Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ προεκδοθέντος σιγιλλιώδους γράμματος τῷ Ὀκτωβρίῳ τοῦ ͵αψγ^ῳ ἐπὶ Γαβριὴλ (σ. 366).

β') Διαθήκην τοῦ Παρθενίου ἱεροδιακόνου Σιγάλα, Δεκεμβ. 24 τοῦ 1724.

γ') Γαβριὴλ Σαντορίνης ἐπιβεβαιωτικόν, Μαρτίῳ τοῦ 1777.

δ') Ἴσον... τοῦ ἤδη ἐκδοθέντος ἐπικυρωτικοῦ γράμματος ἐπὶ Νεοφύτου κατὰ Ἰανουάριον τοῦ ͵αω.

ε') Ὑπόμνημα ἐκλογῆς Σαντορίνης Ζαχαρίου κατὰ τὸ ͵αψ.

ς') Ὑπόμνημα ἐκλογῆς Σαντορίνης Ζαχαρίου κατὰ Φεβρουάριον τοῦ ͵αωιδ'.

[1] Ἐπαναλαμβάνω, ἵνα ἐκφράσω ἅπαξ ἔτι τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου τῷ Σ. μητροπολίτῃ ἁγίῳ Σάρδεων, τῷ φιλτάτῳ κ. Γερμανῷ, ὅστις συνεπλήρωσε κενὰ τῶν πεπαλαιωμένων παρ᾽ ἐμοὶ ἐγγράφων, μοὶ ἀπέστειλε δὲ καὶ αὐτούσια τὰ κείμενα τῶν δύο ἐκλογῶν Θήρας, ὧν ἐν τῇ περυσινῇ Ἐπετηρίδι (σ. 270) ἐμνημόνευσα.

Τὰ πρῶτα ἀφορῶσιν εἰς τὰ τῆς Διαθήκης τοῦ ἱερομονάχου Παρθενίου Σιγάλα καὶ τὰ κατ' αὐτήν, μετέπειτα δὲ καθόλου εἰς τὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ τὰς σχέσεις διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ δίκαια. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι διὰ τὴν γενεαλογίαν πολὺ χρήσιμα.

Ἐνταῦθα προστίθημι ὅτι ἀξίζει, ἵνα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῶν ἐγγράφων ἐξαρθῶσι λέξεις τινὲς ξενικαὶ ὀρδινάζει-δεφενδεύει, ἕτεραι δὲ Ἑλληνικαί, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινολαϊτιδα χρῆσιν: θαύγωνται (=θάπτωνται) Ἰωαννάκης καὶ Γιαννάκης — προικοχάρτι, προικοσύμφωνον — καρποτρώγω.

Ἐν ἐπιμέτρῳ ἐπιτραπήτω μοι, ἵνα ἐκ τῶν προχείρων ἅτινα εἶχον συνηγμένα ὀνοματολόγια ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Σιγάλα (Τσιγάλα) παραθέσω.

Α΄.

1. Κῶδ. Η΄ σ. 366.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ **προ**εκδοθέντος σιγιλλιώδους γράμματος.

Γαβριὴλ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Πρὸς τοῖς ἄλλοις οἷς πεπλούτηκε κανονικοῖς προνομίοις ἄνωθεν ὁ καθ' ἡμᾶς Πατριαρχικὸς ἀποστολικός τε καὶ οἰκουμενικὸς οὗτος θρόνος ἔν
5 τι καὶ τοῦτο τελεῖ παρὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ ἱερῶν κανόνων αὐτῷ ἐπιβραβευθέν, ὅπως ἔχῃ ἀποκαθιστᾶν δι' εὐρείας ἐξουσίας πατριαρχικὰ σταυροπήγια κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν τῶν ὑπ' αὐτὸν διατελουσῶν ὡς ἐγνωσμένον καὶ τοῖς πᾶσι κατάδηλον, πῇ μὲν δι' εὐλόγους καὶ ἐπωφελεῖς αἰτίας μετακινεῖν καὶ τῶν τέως ἐκτισμένων ἱερῶν σκηνωμάτων καὶ μεταβιβάζειν ὑπὸ τὴν
10 πατριαρχικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπιστασίαν καὶ διοίκησιν λόγῳ σταυροπηγιακῷ, ἄλλοτε δὲ καὶ ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνεγείρειν ναοὺς καὶ ἱερὰ καταγώγια καὶ τὴν ἐλευθερίαν τούτοις χαρίζεσθαι τῇ πατριαρχικῇ δεφεντεύσει. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱεροδιακόνοις κὺρ Παρθένιος Σιγάλας τοὐπίκλην ὑπό τε εὐλαβείας καὶ θείῳ ζήλῳ κινούμενος σπουδὴν ἐμμελῆ καὶ πόθον
15 ἐγκάρδιον ἔθετο οἰκοδομῆσαι ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἐν ᾧ κατέλαβε τὸ (sic) εὔθετον ἔχῃ τι κατὰ τὴν ἁγιωτάτην ἀρχιεπισκοπὴν Σαντορίνης ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Πύργου σταυροπηγιακὴν καὶ ἐλευθέραν εἶναι ταύτην βουλόμενος καὶ δὴ προσδραμὼν ἡμῖν ἐδεήθη ἐνθέρμως διὰ πολλῶν παρακλήσεων καὶ ἱκεσιῶν τοῦ ἐπιχορηγηθῆναι
20 αὐτῷ παρ' ἡμῶν τὸν σταυρὸν εἰς ἀνέγερσιν τῆς διαληφθείσης ἱερᾶς ἐκκλησίας· ὅνπερ καὶ παραλαβὼν πήξας ἐν τοῖς θεμελίοις ἀνήγειρε καὶ κατεσκεύασε

καὶ κατήρτισε θεοφιλῶς ἰδίοις ἀναλώμασι τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν εἰς δόξαν θεοῦ καὶ τιμὴν τοῦ ἐν ἁγίοις ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου καὶ μνημόσυνον αὐτοῦ τε καὶ τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ πάντων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, κἀντεῦθεν ᾐτήσατο ἐπιβεβαιωθῆναι καὶ δι' ἡμετέρου πατριαρχικοῦ γράμματος τὴν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν καὶ ἐλευθερίαν τῆς αὐτῆς ταύτης 5
ἐκκλησίας. Τούτου χάριν τὴν κτῆσιν αὐτῆς δικαίαν καὶ εὔλογον οὖσαν προσηνῶς ἀποδεξάμενοι γράφομεν, ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς γνώμῃ κοινῇ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν ἵνα ἡ οἰκοδομηθεῖσα αὕτη ἐκκλησία δι' ἡμετέρου πατριαρχικοῦ ἱεροῦ σταυροῦ παγέντος ἐν τοῖς θεμελίοις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ 10
ῥηθέντος ἱεροδιακόνου Παρθενίου Σιγάλα κατὰ τὴν νῆσον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σαντορίνης ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Πύργου γινώσκηται παρὰ πάντων καὶ εἴη καὶ ὀνομάζηται ὡς καὶ... ὑπάρχῃ σταυροπηγιακὴ πατριαρχικὴ καὶ μόνῳ ὑποκειμένη τῷ Πατριαρχικῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως μνημονευομένου ἐν αὐτῇ τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος ἐν πάσαις ταῖς τελεταῖς καὶ ἀκο- 15
λουθίαις καὶ ἔχῃ τὴν σταυροπηγιακὴν φιλοτιμίαν καὶ ἐλευθερίαν μετὰ πάντων τῶν κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτῆς πάντῃ ἐλευθέρα διατελοῦσα, ἀσύδοτος καὶ ἀκαταπάτητος καὶ ἀνενόχλητος παρὰ παντὸς προσώπου ἱερωμένου ἢ λαϊκοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως, μηδενὶ μηδὲν ὀφείλουσα παρέχειν εἰμὴ τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ διδόναι κατ' ἔτος ἥμισειαν ὀκκᾶν κηροῦ χάριν ὑποταγῆς κατὰ τὴν τῶν σταυροπηγίων συν- 20
ήθειαν, οἱ δὲ ἐν αὐτῇ διατελοῦντες ἱερωμένοι καὶ μοναχοὶ καὶ ἐπισκεπτόμενοι καὶ ἱερουργοῦντες ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ ἐλεύθεροι διατελῶσι καὶ ἀσύδοτοι εἰς τὸ παντελὲς καὶ ἀνεπηρέαστοι, ὑπὸ μόνου τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐξουσιαζόμενοι καὶ προστατευόμενοι καὶ ἀνακρινόμενοι, διάγοντες εἰρηνικῶς καὶ 25
ἀταράχως καθάπερ νενόμισται τοῖς αἱρουμένοις ζῆν κατὰ θεὸν καὶ ἀντιποιεῖσθαι τῆς σωτηρίου... ἀρετῆς καὶ βελτιώσεως καὶ αὐξήσεως, φροντίζοντες τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰ χρεία αὐτοῖς γένηται χειροτονίας ἔχωσιν ἄδειαν προσκαλεῖν ὃν ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀρχιερέων ἐπὶ τῷ ἐκτελεῖν τὴν χειροτονίαν κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἀρχιερωσύνης χωρὶς μόνον τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου 30
ἐγκαθιδρύσεως καθάπερ ἐν πᾶσι τοῖς σταυροπηγίοις εἴωθε γίνεσθαι, ὅς τις δ' ἂν κακοθελῶς καὶ κακοτρόπως τολμῆσαι ἐπιχειρήσῃ τῶν ἄνωθεν....... καὶ τὴν σταυροπηγιακὴν φιλοτιμίαν καὶ ἀξίαν τῆς ἐκκλησίας ταύτης διασεῖσαι καὶ καταδουλῶσαι αὐτὴν καὶ ἀφελεῖν καὶ ἀποσπᾶσαι τι τῶν κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτῆς πλεονεκτικῇ χειρὶ καὶ γνώμῃ καὶ βλάψαι καὶ ζημιῶ- 35
σαι αὐτὴν καθ' ὁποῖον τρόπον ὁποίας ἂν εἴη τάξεως, ἀφωρισμένος εἴη παρὰ θεοῦ κυρίου Παντοκράτορος καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ ἄλυτος μετὰ θάνατον καὶ προκοπὴν οὐ μὴ ἴδοι πώποτε ζωῆς αὐτοῦ καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα καὶ ταῖς πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπόδικος, ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἀπολυθὲν καὶ τὸ παρὸν πατριαρ- 40

χικὸν καὶ συνοδικὸν σιγγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις βεβαιωτήριον γράμμα ἐπεδόθη τῇ διαληφθείσῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ἐν ἔτει αψγ^{φ}ʹ Ὀκτωβρίου ιβʹ.

Γαβριὴλ ἐλέῳ Θεοῦ κλ. — [1].

Βʹ.

2. Κῶδ. Ηʹ σελ. 365.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῆς Διαθήκης τοῦ ποτε Παρθενίου ἱεροδιακόνου Σιγάλα.

Εἰς δόξαν Χριστοῦ ἡμῶν ἀμήν. 1724: Δεκεμβρίου 24: σαντωρίνη· εὑρισκόμενος ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱεροδιακόνοις κῦρ Παρθένιος Σιγάλας ἐν ἀσθενείᾳ σωματικῇ, τὸν δὲ νοῦν καὶ τὰς φρένας σῶον καὶ ἀθόλοτον ἔχων χωρὶς τινος βίας καὶ δυναστείας, ἀλλ᾽ ἐξ ἰδίας αὐτοῦ προαιρέσεως φωτισμένος ἐκ θείου πνεύματος φοβῶντας τὸ ἄωρον τοῦ θανάτου μυστήριον, μήπως καὶ αἰφνιδίως ἔλθῃ καὶ ἁρπάσῃ τὴν ἀθλίαν καὶ ταλαίπωρον αὐτοῦ ψυχήν, διὰ τοῦτο ζητεῖ τὴν τελείαν συγχώρησιν ἀπὸ ὅλους τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανούς, ἔτζι καὶ αὐτὸς συγχωρᾷ ὁλονῶν ὁποῦ τον ἐβλάψασιν εἰς κάθε ὑπόθεσιν, ἔπειτα παραγγέλλει καὶ ὀρδινάζει — καὶ διὰ τὴν ψυχήν του καὶ πρῶτον μὲν θέλει καὶ ἀφήνει τοῦ ἀνεψιοῦ του αὐθέντη Ἰωαννάκη εἰς ἐτόσα σκρίτα ῥιάλια πεντακόσια 500 ρεάλια εἰς ψυχικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν νὰ τελῆται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου κάθε ἑβδομάδα ἓξ λειτουργίαι περὶ ὅλου τοῦ χρόνου ἀεννάως εἰς τὰ ὁποῖα πράγματα ὁποῦ παραγγέλλει νὰ ἀγοραστοῦν καὶ εἶνε πάντα εἰς τὰ χέρια τοῦ ἄνωθεν τοῦ ἀνεψιοῦ, ἀφέντη γιαννάκη, ἀκόμη θέλει καὶ παραγγέλλει καὶ διὰ τὸν ἀνεψιόν του αὐθέντη Τζωρτσάκη ὅτι βάζοντας ἐφημέριον διὰ νὰ λέγῃ τὰς ἄνωθεν λειτουργίας νὰ μοιράζουν ταῖς ἰντράδες τῶν πραγμάτων μὲ τὸν ἄνωθέν του ἀδελφὸν νὰ πληρώνουν τὸν ἐφημέριον μαζῆ ἀκόμη καὶ τὰ χαράτζια καὶ ὅποιος καὶ ἀπὸ τοὺς δύο τους ἤθελε κάμη ἱερέα νὰ πέρνῃ ὅλαις ταῖς ἰντράδες νὰ κάμνῃ τὰς λειτουργίας, εἰ δὲ πάλιν καὶ κάμνουν καὶ οἱ δύο τους [τὸν] ἱερέα νὰ μοιράζουν πάλιν οἱ ἄνωθεν, γράφομεν καὶ νὰ κοντρονάρωσι ἔτζι ἀλληλοδιαδόχως τοὺς παίδιο - παιδιῶν τους καὶ εἰς καιρὸν ποῦ δὲν εἶνε πλέον ἀπὸ τὴν γενεάν τους νὰ ἠμπορῇ τὸ μοναστῆρι τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ νὰ πέρνῃ τὰ πράγματα καὶ κάνῃ ταῖς ἄνωθεν λειτουργίες.

Καὶ ἄν τινας ἤθελεν ἐναντιωθῇ εἰς τὸ παρόν, νὰ ἔχῃ τὰς ἀρὰς τῶν 713

[1] Ἄνευ τῶν ἀρχιερατικῶν ὑπογραφῶν ἐν τῷ κώδικι, ἐξ οὗ ἀντεγράφη. Ὁ ἐνταῦθα μνημονευόμενος Γαβριὴλ εἶναι ὁ Γʹ. ὁ ἀπὸ Χαλκηδόνος 1702 — Νοεμ. 1707.

θεοφόρων πατέρων καὶ τὴν ἰδικήν του καὶ πάλιν ἡ παρὸν νὰ εἶνε ἀνάκοπτη εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅθεν διὰ τὸ ἀληθὲς καὶ βέβαιον ὑπεγράφη ὑπὸ χειρός του καὶ ἀξιόπιστοι μάρτυρες, ἀκόμη θέλει νὰ ἔχουν ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν οἱ ἰδικοί του ὅλοι νὰ θαύγωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν του καὶ νὰ μὴν ἠμποροῦν οἱ πατέρες τοῦ ἁγίου Ἡλία νὰ τοὺς ἐναντιωθοῦν στὸ ὁποῖον ὑπογράφει καὶ ὁ ἅγιος καθηγούμενος παπᾶ κὺρ Γαβριήλ.

— ἱεροδιάκονος σιγάλας στέργω το

— ὁ καθηγούμενος γαβριὴλ στέργω.

— Ἰωάννης σιγάλας στέργω ἔλαβα τὰ ἄνω γεγραμμένα σάρτα —

† Τζόρτζης Σιγάλας στέργω.

— Τζορτζης σιγάλας μάρτυρας — πέτρος ἱερεὺς γαβαλλᾶς καντζελλάριος πύργου σαντωρίνης ἔγραψε τὸ παρὸν καὶ βεβαιῶ - Ἰωάννης πελόνιος [1] καντζελάριος τὸ κοπιάρισα Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ καθολικοῦ ὅτι ἴσον ἐστὶ τὸ σφραγίζω — μαρίνος... μαρτυρῶ ὅτι ἴσον ἐστὶ καὶ ὡς ἐπίτροπος καὶ σταυρο [σημειῶ].

— νικόλαος σιγάλας μαρτυρῶ ὅτι ἴσον ἐστι.

— Τζώρτζης λαγκαδᾶς μαρτυρῶ ὅτι ἴσον ἐστι.

— ἀγγελάτος σιγάλας, ἐπίτροπος μαρτυρῶ ὅτι ἴσον ἐστιν.

— μάρκος δεναξᾶς... μαρτυρῶ ὅτι ἴσον ἐστί.

Γʹ.

3. Ηʹ κώδικος ἐν σελ. 367.

Σαντορίνης Γαβριὴλ ἐπιβεβαιοῖ.

Ἡ ταπεινότης ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς ἐνυπογράφου δηλοποιεῖ ὅτι παρέστησαν ἔμπ[ρο]σθεν ἡμῶν ἡ κυρὰ Καταιρίνη Λαγκαδοπούλα, καὶ υἱός τοῦ ποτὲ Μαθιουλάκη Σιγάλα ἀνέφε[ραν] ἡμῖν, ὅτι μεταξὺ τῶν πραγμάτων τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ὁποῦ ὁ μακαρίτης ὁ πενθερός της ἀφ[έντης] Γιαννάκης Σιγάλας δίδει τοῦ υἱοῦ του τόσον εἰς τὸ προικοχάρτι του ὅσον καὶ εἰς τὴν διαθήκην του νά τα ἔχῃ καὶ νά τα καρποτρώγῃ διὰ νὰ κάνῃ τα ὄπλιγα εἰς τὸν ἅγιον [2] εὑρίσκεται ἕ[ν] χωράφι εἰς τὴν γονίαν εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Θαλασσίτην ὀνομαζόμενον στασίδια ὁποίαν ἀντίστασιν ἀκολουθοῦσι σκάνδαλα πολλὰ καὶ καυγάδες μὲ τοὺς σιγκολάριδες [3] διὰ τ[ὴν] στράταν, ὅθεν ἡ κυρὰ Καταιρίνη καὶ τὰ παιδιά της μὴν ὑποφέρωντας [4]

[1] Ἐν τῷ κατωτέρω ἐγγράφῳ Παλόνιος. Ὅρα καὶ τὴν αὐτόθι σημείωσιν.

[2] Ὄμπλιγα = τὴν ἐπιβεβλημένην περιποίησιν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου.

[3] Συγκολλάρηδες, οἱ ἄλλως σύμπληοι, οἱ συνορεύοντες, οἱ ἔχοντες πρόσκολλα τὰ ἑαυτῶν κτήματα. [Σ. τ. Δ.]

[4] Διατηροῦνται τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα τοῦ πρωτοτύπου.

τὰ σκάνδαλα τοῦ χω[ρα]φίου αὐτοῦ ἐζήτησαν παρ᾽ ἡμῶν ἄδειαν διὰ να τὸ πωλήσουν ὡς πρᾶγμα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ νὰ βάλουν εἰς τὸν ἅγιον Ἐλευθέριον ἄλλο πρᾶγμα καλλιώτερον καὶ παρ[ουσιαστικώτε]ρον[1]. Ὅθεν ἡμεῖς βλέποντες τὴν αἴτησιν αὐτῆς, τῆς ἐδώσαμεν ἄδειαν καὶ ἐπώλη[σε] τὴν στάσιν αὐτὴν τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου γρόσια ἐννενῆντα πέντε, γ: 95: μὲ τὸ νὰ εἶ[χε] ὁ ἅγιος ἄλλα ἑκατὸν γρόσια καὶ νὰ τὰ ἐκρατοῦσε αὐτή, καθὼς τὸ προικοσύμφωνον διαλαμβάνει, διὰ τοῦτο θέλοντας καὶ αὐτὰ νὰ τὰ περικλείσῃ εἰς τὸ πρᾶγμα ὁποῦ προσηλώσει εἰς τον ἅγιον διὰ τοῦτο θέλει καὶ προσηλώνει τὰς τρεῖς πίζουλες[2] τῆς λιβάδας ἔχει εἰς τὸν Πύργον σύμπλιον τον αὐθέντη Περάκη Δεναξᾶ, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπὸ τ[ῶν] μυράδων τοῦ ποτὲ Μαθιουλάκη ἀνδρός της διὰ ἄλλο χωράφι ὁποῦ ἐπούλησεν τοῦ ἁγ[ίου] μὲ τὴν γνώμην καὶ θέλησιν τῶν παιδιῶν της, καὶ ἀπὸ τὴν σήμερον ἡμέραν εἶναι καὶ νὰ γροικᾶται αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἤγουν ἡ λιβάδα πρᾶγμα τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, [κα]θὼς καὶ τὰ λοιπὰ πράγματα εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, μὴ ἠμπορῶντας πλέον νὰ τὰ πουλήσουν οὔτε νὰ τὰ ἀντιλιάσουν[3], ἀλλὰ νὰ εἶναι καὶ νὰ γροικοῦνται τοῦ ἁγίου.

Ὅθεν διὰ τὸ ἀληθὲς καὶ βάσιμον ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν βεβαιωμένον καὶ τῇ ὑπογραφῇ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος δι᾽ ἀσφάλειαν καὶ τὰς ὑπογραφὰς τῶν χρησίμων ἀρχόντων.

Ἀζαρίας ἱερομόναχος Σιγάλας στέργω ͵αψοζῳ μαρτ[ίου] / 1777ῳ μαρτ[ίῳ][4]

Ἄγγελος Σιγάλας μάρτυς
Νικόλαος Λαγκαδᾶς »
Ἀγγελᾶτος Γαβαλᾶς καντζιλλάριος μάρτυς
Ἰωάννης Παλόνιος[5] καντζιλάριος τὸ κοπιάρισα.

Ἴσον ἐκ τοῦ καθολικοῦ ἰσόν ἐστι τὸ σφραγίζω.

Μαρῖνος Γίζης Ἐπίτροπος κάστρου Ρωμαίων μαρτυρῶ ὅτι ἰσόν ἐστι.
Νικόλαος Σιγάλας μαρτυρῶ ὅτι ἰσόν ἐστι
Ἀγγελᾶτος Σιγάλας Ἐπίτροπος Πύργου μαρτυρῶ ὅτι ἰσόν ἐστι
Τζόρτζης Λαγκαδᾶς μαρτυρῶ ὅτι ἰσόν ἐστι
Μάρκος Δεναξᾶς » » » »[6]

[1] Μᾶλλον εὐπαρουσίαστον, καλύτερον. [Σ. τ. Δ.]
[2] Μπεζοῦλλες. [Σ. τ. Δ.]
[3] Ἀντιλογιάσουν, διεκδικήσωσι. [Σ. τ. Δ.]
[4] Τὸ ἄκρον τῆς σελίδος ἐφθαρμένον.
[5] Ἀπαντᾷ καὶ ἡ τὴν προφορὰν δεικνύουσα γραφὴ Μπαλώνιας. Ὅρα σημ. 2, τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου.
[6] Τὸ ἔγγραφον ἐγένετο πατριάρχου ὄντος Σωφρονίου Β′ τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων.

Δ΄.

4. Η΄ κωδ. σελ. 368 — 369.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ ἤδη ἐκδοθέντος ἐπικυρωτικοῦ γράμματος.

Νεόφυτος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ ἐπικυρωτικοῦ γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι ἐπειδὴ παρέστη ἐνώπιον τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς ἱερᾶς συνόδου ὁ ἐκ τῆς Σαντωρίνης Μᾶρκος Σιγάλας τοὐπίκλην ὁ καὶ ἐπίτροπος τοῦ κατὰ τόπον ἑτέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωακεὶμ ἱερομονάχου, φέρων ἐνεφάνισεν ἴσα ἐμμάρτυρα ἔγγραφα, προεκδεδομένου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ συγγιλιώδους γράμματος ἐπὶ τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυροῦ Γαβριὴλ κατὰ τὸ παρεληλυθὸς ͵αψγ^ον σωτήριον ἔτος[1] ἰνδικτιῶνος δεκάτης δευτέρας καὶ περιέχοντος ὅτι ὁ θεῖος αὐτῶν Παρθένιος ἱεροδιάκονος Σιγάλας ἔρωτι εὐλαβείας καὶ θείῳ ζήλῳ κινηθεὶς ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων ἱερὰν ἐκκλησίαν, τιμωμένην ἐπ᾽ ὀνόματι του ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἥτις προικοδοτηθεῖσα οἱονεὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ διὰ θερμῆς αὐτοῦ παρακλήσεως ἀποκατεστάθη ἐλευθέρα καὶ ἀσύδοτος, τιμηθεῖσα τῇ σταυροπηγιακῇ χάριτι καὶ ἀξίᾳ καὶ προσηλωθεῖσα τῷ ἐκεῖ ἱερῷ καὶ σεβασμίῳ πατριαρχικῷ καὶ σταυροπηγιακῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Ἠλιού, πλησίον δὲ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας ἀνήγειρε καὶ ἕτερον παρεκκλήσιον τιμώμενον ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου καὶ διαταξάμενος τὰ κατ᾽ αὐτὸν ἐν διαθήκαις……. Ταῦτα πληροφορηθέντες ἀπὸ τῶν ἐμφανισθέντων ἡμῖν ἀξιοπίστων ἐγγράφων καὶ ἀπὸ ζώσης φωνῆς τοῦ ῥηθέντος Μάρκου Σιγάλα τοῦ καὶ ἐπιτρόπου τοῦ κατὰ τόπον ἑτέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωακεὶμ ἱερομονάχου Σιγάλα, ἔγνωμεν γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ διαγνώσει ἐπικυρῶσαι τὴν διαθήκην τοῦ πρώτου ἐκείνου κτίτορος ὡς νόμιμον καὶ δικαίαν καὶ ἀποκαταστῆσαι κατὰ χῶρον τὰ τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας πράγματα ὡς οὔσης τετιμημένης αὐτῆς τῇ πατριαρχικῇ σταυροπηγιακῇ χάριτι καὶ ἀξίᾳ καὶ ὀχυρῶσαι τὴν δεσποτείαν αὐτῶν κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ κτίτορος πρὸς τοὺς ἐκ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ γνησίους κληρονόμους καὶ συγγενεῖς πρὸς τὸν ῥηθέντα δηλονότι Μᾶρκον Σιγάλα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἱερομόναχον, ἐπὶ τῷ ἐπιτελεῖν αὐτὸν τὰς ἕξ λειτουργίας κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ καρποῦσθαι τὰς ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπικαρπίας. Τούτου χάριν καὶ γράφοντες ἀποφαινόμεθα…… ἵνα ἡ ῥηθεῖσα ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου μεθ᾽ ὅλων …γινώσκηται πατριαρχικὴ σταυροπηγιακή………

[1] Τὸ ἀνωτέρω πρῶτον ἐνταῦθα δημοσιευόμενον ἐν τῇ σειρᾷ.

Διὸ καὶ εἰς ἔνδειξιν ἀπελύθη τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν ἐπικυρωτικὸν γράμμα [1] καὶ ἐπεδόθη τῷ ῥηθέντι Μάρκῳ Σιγάλα.

Ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ, ἰνδ: γ^ης ͵αω΄΄.

Ἐφέσου Σαμουὴλ — Ἡρακλείας Μελέτιος — Κυζίκου Ἰωακεὶμ —Νικομηδείας Ἀθανάσιος — Νικαίας Καλλίνικος—Δέρκων Μακάριος — Τορνόβου Ματθαῖος — Προύσης Ἄνθιμος — Ἰκονίου Ραφαὴλ — Λαρίσσης Διονύσιος — Ἀγγύρας Ἰωαννίκιος — Παροναξίας Νεόφυτος — Βιδύνης Γρηγόριος — Μαρωνείας Νεόφυτος.

5. Σ. 370. Ἅμα δὲ καὶ στέλλεται κατὰ Ἰανουάριον πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ σεσημασμένη καὶ ταῖς ὑπογραφαῖς τῶν ἄνωθι μνημονευθέντων κατὰ σειρὰν μητροπολιτῶν μετὰ τῆς συνήθους προσθήκης «... καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός», δι' ἧς διατάσσεται ὁ Σαντορίνης Γαβριὴλ ἵνα ἐκτελέσῃ προθύμως τὰ δόξαντα περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ἐν Πύργῳ, ἥτις εἶναι σταυροπηγιακή..καὶ τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοῦ πρώτου κτίτορος Παρθενίου ἱεροδιακόνου Σιγάλα, ὅπως ἐξουσιάζωσιν αὐτῆς καὶ τῶν ἀφιερωμάτων καὶ πραγμάτων ὅ τε Ἰωακεὶμ ἱερομόναχος Σιγάλας καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μᾶρκος....

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ

Ε΄.

6. Κῶδ. Γ΄ σελ. 45.

Ἐπειδὴ ἡ Ἁγιωτάτη Ἀρχιεπισκοπὴ Σαντορίνης ἔμεινεν ἀπροστάτευτος ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ Ἀρχιερατεύοντος κ. Νεοφύτου, παραίτησιν οἰκειοθελῆ καὶ ἀβίαστον ποιησαμένου ταύτῃ καθὼς φαίνεται ἀντικρύ, ἡμεῖς οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦντες συναδελφοὶ Ἀρχιερεῖς, προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ Παναγιωτάτου καὶ Λογιωτάτου ἡμῶν Αὐθέντου καὶ Δεσπότου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Καλλινίκου συνεισελθόντες ἐν τῷ Πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόντες εἰς εὕρεσιν οἰκείου καὶ ἁρμοδίου προσώπου, τοῦ ἀναδεξομένου τὴν Ἀρχιερατικὴν αὐτῆς προστασίαν πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κ. Ζαχαρίαν, δεύτερον τὸν ἱερομόναχον Κύριλλον καὶ τρίτον τὸν ἱερομόναχον Νεόφυτον. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν κατεστρώθησαν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν [1] ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ Κώδικι τῆς Μ. Ἐκκλησίας ͵αψϙ΄ Ἀπριλίου κε΄.

[1] Ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πατριαρχίας, 1798 — μέχρις Ἰουνίου 1801. Ἐν οἰκείῳ τόπῳ πέρυσιν ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ τὸ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τούτου σιγίλλιον συστάσεως ἐν Σαντορίνῃ κοινοῦ σχολείου τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων. (Ἐπετηρίδος 1930, σ. 272 - 274.) Ὀκτωβρίῳ 1799. Ἀμφότερα δὲν μνημονεύονται παρὰ Γεδεὼν ἐν Πατρ. Πίναξιν.

† Καισαρείας	*Κυπριανὸς* [2]
† Κυζίκου	*Κύριλλος*
† Νικομηδείας	*Παρθένιος*
† Χαλκηδόνος	*Γαβριὴλ*
† Δρύστρας	*Ἀθανάσιος*
† Προϊλάβου	*Γρηγόριος*
† Δέρκων	*Νικόδημος.*

ϛ΄.

7. Κῶδ. Θ΄ σελ. 329.

Τῆς Ἁγιωτάτης Ἀρχεπισκοπῆς Σαντορίνης τῆς ἤδη εἰς Μητρόπολιν προαχθείσης καὶ τιμηθείσης ἀπροστατεύτου διαμεινάσης ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Γαβριὴλ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος καὶ εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς μεταστάντος, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες Ἀρχιερεῖς, προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ Σεβασμιωτάτου καὶ Παναγιωτάτου ἡμῶν Αὐθέντου καὶ Δεσπότου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Κυρίλλου, συνελθόντες ἐν τῷ Πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου, τοῦ ἀναδεξομένου τὴν Ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς Ἁγιωτάτης αὐτῆς Μητροπόλεως, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν παν. Πρωτοσύγκελλον τῆς Ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Χαλκηδόνος, ἐν ἱερομονάχοις κυρ. Ζαχαρίαν, δεύτερον τὸν Μεθόδιον καὶ τρίτον τὸν Διονύσιον, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ Κώδικι τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, ͵αωιδ΄ κατὰ μῆνα Φεβρουάριον, Ἐπινεμήσεως Β.

Ἕπονται 8 ὑπογραφαὶ δυσανάγνωστοι μετὰ τῆς Πατριαρχικῆς ἐπικυρώσεως ἐν τέλει.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

§ 8.

Οἶκος Σιγάλα (Κιγάλα).

Πλὴν τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐγγράφοις ἀναφερομένων ἐκ τῆς οἰκογενείας Σιγάλα, χάριν τῶν περὶ τὰ γενεαλογικὰ ἀσχολουμένων, σημειῶ καὶ τοὺς ἑξῆς γνωστούς μοι.

[1] Ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἐσημειώθη ἤδη ἐν σημειώσει 1η τῆς σ. 266 τῆς περισυνῆς Ἐπετηρίδος.

[2] Αἱ ὑπογραφαὶ εἶναι δυσανάγνωστοι, σαφεῖς δ' εὕρηνται ἐν τῷ δημοσιευθέντι σιγιλλίῳ τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔτους καὶ μηνὸς χρονολογίαν.

Ἔτη.

1571. Κωνσταντῖνος Κιγάλας κατὰ τὸ 1571 ἐχρημάτισεν ἱερεὺς τοῦ ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξου ναοῦ [1].

1628-1630. Ματθαῖος Τσιγάλας πρωτονοτάριος Κύπρου, ἐκ Κύπρου κατὰ τὸ 1628 [2]. Οὗτος ἦτο ἐφημέριος τοῦ ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξου ναοῦ κατὰ τὸ 1630, ὡς εὑρίσκω παρὰ Βελούδῃ, Ἱστ. Ὑπομν. σ. 171.

1657. Ἱλαρίων ἱερεὺς ὁ Κιγάλας, φέρεται ὡς διδάσκαλος ἐν τῷ Κωττουνίῳ Φροντιστηρίῳ τοῦ Παταβίου [3].

1674. Ἱλαρίων ὁ σοφός, ὅστις ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν ἀρχιεπισκ. θρόνον τῆς Κύπρου [4].

1717. Ἀζαρίας ἱερομόναχος Σιγάλα (Τσιγάλα), ἀρχιμανδρίτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῆς Τριτιανῆς ἐντὸς τοῦ καστελλίου Πύργου κατὰ τὸ 1717 [5].

---

[1] Παρὰ Βελούδῃ (Ἱστορ. Ὑπομν. ἐν Βενετίᾳ 1872) σ. 170.
[2] Ἔπιθι Ἀλ. Λαυριώτην ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. 1904 σ. 73.
[3] Βελούδη, Ἔνθ' ἀν. σ. 179.
[4] Βλ. Ἀλέξ. Λαυριώτην ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. 1904 σ. 73.
[5] Ὅρα τῆς παρούσης Ἐπετηρίδος τόμ. Ζ' σημ. 2 τῆς 266 σελίδος, ἐν ᾗ καὶ ἄλλαι ὁδηγίαι. Σημειώσθω μοι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἰατροῦ, συγγραφέως τῆς γενικῆς στατιστικῆς τῆς νήσου Θήρας Ι. δὲ Κιγάλα (Ἑρμούπολις 1850) Conte Dott. Giuseppe de Cigalla.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΓΓΡΑΦΟΙΣ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἔγραφον κατὰ Νοέμβριον 1931
Νέον Κουρὶ Θεσσαλονίκης.

Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ
διδάσκαλος τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

ΔΥΟ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΙΑΝΟΥ

«ΠΕΡΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΛΕΠΡΩΝ»

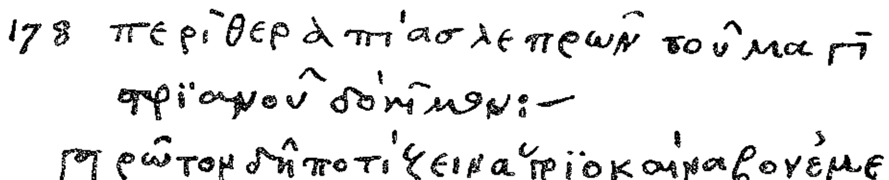
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΩΔΙΚΑ XLV ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ[1]

Ἐν τῷ Ἑλλ. ἀρχαίῳ κώδικι XLV τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης καὶ ἐν φύλλῳ 73^{v} εὕρηται τὸ ὑπ' ἀριθ. 178 κεφάλαιον τὸ φέρον ὡς τίτλον «Περὶ θεραπείας λεπρῶν τοῦ Μαγιστριανοῦ δόκιμον», ᾧ ἕπεται τὸ ὑπ' ἀριθ. 179, οὗ τίτλος: «Ἕτερον τοῦ αὐτοῦ Μαγιστριανοῦ» δόκιμον.

Ἀμφότερα περιέχουσι θεραπευτικὰς ὁδηγίας κατὰ τῆς λέπρας, στηριζομένας ἐπὶ ἀρχαιοτέρων κειμένων καὶ ἀποδιδομένας εἰς Μαγιστριανὸν ἰατρόν[2], οὗ εἰκὼν εὕρηται ἐν τῷ ἐν Βονωνίᾳ ἰατροσοφίῳ τοῦ 14^{ου} αἰῶνος (κῶδ. 362), περὶ οὗ ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» (Τόμ. XV, σελ. 35), περιλαμβανομένη νῦν ἐν τῷ λευκώματι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἀειμνήστου Σπ. Λάμπρου (Πίναξ 5), τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ Γ' Διεθνοῦς Βυζαντιολογικοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τῶν κ. κ. Γ. Σωτηρίου καὶ Α. Ξυγγοπούλου.

Ὁ κῶδιξ οὗτος γέμει ἀνορθογραφιῶν, τὸ δὲ κείμενον αὐτοῦ νοσεῖ λίαν, ὥστε πολλαχοῦ ἠναγκάσθημεν νὰ διορθώσωμεν αὐτό.

Τῶν ἐν λόγῳ κεφαλαίων τὸ μὲν πρῶτον ἔχει ὡς ἑξῆς:



«178. *Περὶ θεραπείας λεπρῶν τοῦ Μαγιστριανοῦ, δόκιμον.*

Πρῶτον δεῖ ποτίζειν ἄγριον νάβον ἐμετικὸν | ἵνα ἐκβάλῃ τὴν λύσσαν. Τετρά | σι δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ φλεβοτόμει ἀπὸ κε | φαλῆς — ⟨δι'⟩ ἀγγειοτομίας, σφαγολυτείας καὶ | ἐπ' ἀγκώνων, σφυροτομίας. Τὸ δὲ τῶν ποδῶν πρὸς τὸ κενῶ-
5 *σαι τὸ πλεονάζον | καὶ αἴτιον αἷμα. Ἀπέχειν δ' αὐτοὺς | βρωμάτων δριμέων,*

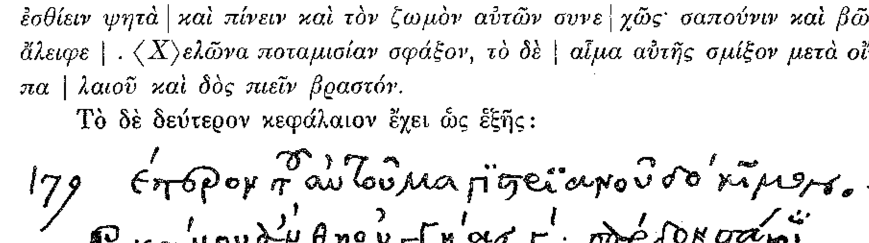
1 θεραπίας. 2 δῆ. ἀγρῖο καὶ νάβον. ἐκβάλει. λύσαν. 2 ἐγγυοτομίας, σφαγολιτείας 3 καὶ ἄπαγουνον, 5 αὐτοῖς. δρυμίων.

[1] Ἀνεκοινώθη τῇ Ἑλλ. Ἑταιρείᾳ Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς τῷ 1928.

[2] Βλ. Κ. Κρουμπάχερ, Ἱστορ. Βυζαντ. λογ. Β' 422, Ἑλλ. μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου καὶ Handb. der Geschichte d. Medizin von Neuburger u. Pagel τόμ. I, σελ. 568.

σκορόδων, παλα | μιδίων καὶ ἁπλῶς πᾶσα ἡ δίαιτα αὐτῶν | εὔχυμος ἔστω, εὔπεπτος, εὐκοίλιος, λε | πτουργὸς καὶ μὴ πολὺ αἷμα γεννῶσα. Πο | τὸν ὕδωρ, Οἶνον δὲ ἐκ διαλειμμάτων διδόναι λευκόν, λεπτὸν καὶ ὑδαρόν. Ἀπέ | χειν δὲ πᾶσιν ἀφροδισίων. Ἀρχῇ μὲν | τῆς θεραπείας χρίειν αὐτοὺς καθ' ἕκαστον | μῆνα χρίσμα ἐν καιρῷ τοῦ λίγους τοῦ ‖ φέγγους, τὴν δὲ ἐπαύριον ἡμέραν 5 φ. 75^{r} *λουσά | μενον ἀλειφθῆναι τὴν διὰ σαπούνου σκευ | ασίαν. Τὸ δὲ σαπώνιον ἔστω οὕτως: λίτραν | κατασκεύασον τοῦ ἀσβέστου, εἴ τι πρωτείου· τὸ ἐπαρκὲς τούτου ἀναμάξας ἀνατάραξον | ἕως οὗ γένηται λευκὸν πάνυ καὶ ἀποθέ | μενος ἐν ἀγγείῳ χρῶ. Ἔστι γὰρ δόκιμον ἐπὶ | παντοίοις πράγμασι συνεχῶς ἀλείφειν | τοὺς κελεφούς, ἐξ αὐτοῦ δὲ κορυφιάζειν | αὐτούς. Καὶ τοῖς* 10 *ἐπιρρεποῖς τόποις καῦσαι | , εἴτε τὸν στόμαχον καὶ τὸ ἧπαρ καὶ τὴν σπλῆναν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ βρώμασι καὶ πόμασι | τὸ πολυπόδιον ἐπιμιγνύειν καὶ ὅσα | κινοῦσι τὴν γαστέρα. Ποτίζειν δὲ αὐτοὺς | τὸν κόπρον τοῦ πελαργοῦ, τὴν θηρια | κήν, τὴν διὰ τοῦ ἀσίου σκευασίαν, ἰξὸν καρέας | , λοπίνων ζωμόν, τζιφήνων ἄνθη συν | τριβέντα καὶ μετὰ ὕδατος ἑψη | θέντα. Ἐπαλείφειν δὲ* 15 *αὐτοὺς καὶ λωβικὴν ἀλοιφήν· | ἔστι δὲ οὕτως: χαλβάνην, δαφνόλαιον, σκευ | ὴν διὰ πρασίνης, κερίου τράκτου, βούτυρον | , ἀρσενίκην σχιστήν, ῥητίνην, πρό‖ πολιν ἀνὰ | ἐξ. ἑνός, ὕελιν σαρακίνικον, σκόρδον, | τεάφην, χαλκὸν κεκαυ-* φ. 75^{v} *μένον, κόπρον | περιστερίου, λίβανον, λιθάργυρον | , μαστίχην, ξυδέλαιον, ζύγαιον θυ | μίαμα, θεῖον ἄπυρον, ἀνὰ ἐξ. ἑνὸς | · ἐξόγγια παντοῖα, μυελὸν* 20 *ἐλάφου τὸ | ἀρκοῦν, ἃ δίδειν συνεχῶς τοῦ κενῶσαι | τὸ φλέγμα. Ποτίζειν δὲ τὸ πολυπόδι | ον συνεχῶς· ποτίζειν δὲ αὐτοὺς καὶ | τὴν ἱεράν· δαμάσκηνα ἐσθίειν ψητὰ | καὶ πίνειν καὶ τὸν ζωμὸν αὐτῶν συνε | χῶς· σαπούνιν καὶ βῶλον ἄλειφε | . ⟨Χ⟩ελῶνα ποταμισίαν σφάξον, τὸ δὲ | αἷμα αὐτῆς σμίξον μετὰ οἴνου πα | λαιοῦ καὶ δὸς πιεῖν βραστόν.* 25

Τὸ δὲ δεύτερον κεφάλαιον ἔχει ὡς ἑξῆς:



179. *Ἕτερον τοῦ αὐτοῦ Μαγιστριανοῦ, δόκιμον.*

1 παλαμηδίων. ἀπλῶς. 2 εὔσχημος. λεπτούργος. 4 πολλά. αἴμα. πότων, διαλημάτων. λευκῶν. λεπτῶν καὶ ἰδαρῶν. Ἀρχήν. αὐτοῖς. καθέκαστον. 5 χρείσμα λήγους 6 ἀληφθῆναι σκεβασίαν 8 εὐταρκὲς 9 ἀποθῶμεν παντίοις. 10 ἀλήφειν, αὐτῶν. 11 ἐπιρεοῖς 12 ἐπὶμηγνύειν. 13 κοινοῦσι 14 Διανηστήου. ἠξὸν λουπίζου. 15 τζηφήνων ἐψιθέντα. ἐπαλήφειν 16 ἔστιν σκεβὴν*. 17 βούτηρον. ῥιτίνην. 18 ὕελιν χολακὸν 20 παντοία 21 ἃ 22 αὐτοῖς. δαμάσκινα ψικτά. 23 αὐτοῦ. βολὸν 25 βραστοί.

* 26. Ἡ σκευὴ διὰ πρασίνης ἢ ἄλειμμα κατὰ τὰ ἐν σ. 77 τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἀποτελεῖται ἀπό: «Κερὶν πυρ⟨ρ⟩ὸν λίτραν α', κολοφονέαν, ῥητίνην ὀλίγην, ἰάριν, ἔλαιον παλαιόν».

Σκίνου ἄνθη οὐγγ. γ'., σάρδου στάχυ | ος δ', ξύλων ἰνδικῶν οὐγγ. β'., μαλά | θρου οὐγγ. β', ξύλου βαλσάμου οὐγγ. γ'., καρποβαλσάμου οὐγγ. γ'., | ἀμώμου οὐγγ. β', κυμίνου οὐγ. δ'., |· ἄγνου σπέρμα οὐγγ. β'., ἄρου σπέρ | μα οὐγγ. β'., πλατυκυμίνου οὐγγ. δ'.|: πίσσα καὶ ἔλαιον καὶ ὄξος καὶ δαφνόκο || κκα καὶ πλατυκύμινον. Τὴν μὲν πίσσαν λύων ἐν τρυβλίῳ καὶ τὸ ἔλαι | ον καὶ τὸ ὄξος, λειοτριβήσας μετὰ τὸ | λυθῆναι ἀνάμιξον ἀμφότερα καὶ | θὲς εἶς δέρμα καὶ κατάπλαττε.

(φ. 76r — margin; line 5)

Ἐνταῦθα θεωρῶ οὐχὶ ἄπω σκοποῦ νὰ προσθέσω βραχυτάτας τινὰς παρατηρήσεις, τοῦτο μὲν περὶ τῆς νόσου λέπρας, τοῦτο δ' ἐπί τινων σημείων τοῦ ἀνωτέρω κειμένου.

Ἡ ἐλεφαντίασις, εἰς ἣν περιελαμβάνετο οὐ μόνον ἡ γνωστὴ νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο παχυδερμία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ λέπρα, ἄδηλον πόθεν ὁρμηθεῖσα, διεσπάρη ταχέως ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον. Πάντως κοιτὶς ταύτης θεωρεῖται ἡ Ἄπω Ἀνατολή, ἡ Ἀσία καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἐν αἷς ἤρξατο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων καὶ εἶδός τι ἀπομονώσεως τῶν πασχόντων, τῆς νόσου θεωρηθείσης ἔκτοτε μεταδοτικῆς. Διὰ τῆς Ἀφρικῆς ἢ καὶ διὰ τῶν θαλασσοπόρων Φοινίκων τὸ νόσημα μετεδόθη εἰς Εὐρώπην, πρώτην δὲ μνείαν ταύτης ἐν τῇ Δύσει εὑρίσκομεν παρὰ Τίτῳ Λουκρητίῳ (95 - 55 π.Χ.), καίτοι αὕτη, — ὡς ἀναφέρει ὁ Κέλσος (ΙΙΙ, 25) — δὲν ἦτο εἰσέτι καλῶς γνωστὴ ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα ἐγνώσθη κάλλιον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀσκληπιάδου (Πλίν. Φυσ. ἱστ. 25, 1).

Ὁ μαθητὴς τούτου *Θεμίσων* φαίνεται εἰδικώτερον ἀσχοληθεὶς περὶ τῆς νόσου, συνίστα δὲ κατ' αὐτῆς ἐμετικά, φλεβοτομίαν, διαφόρους ἐπαλείψεις τοῦ σώματος καὶ δίαιταν ὡρισμένην. (Καίλ. Αὐρηλ. Μ. C. IV, 1), ὑποδείξεις, ἃς εὑρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ὡς ὁ Ροῦφος, ὁ Ἀρχιγένης, ὁ Ἀρεταῖος, ὁ Σωρανός, ὁ Φιλούμενος κτλ.

Ἐν Ἑλλάδι ἐπίσης πιθανώτατα ἡ νόσος μετεδόθη διὰ τῶν Φοινίκων ἢ τῶν Περσῶν. Εἴς τινα μέρη ταύτης ἦτο συνηθεστέρα, ὡς π.χ. εἰς τὴν ἐν Ἤλιδι πόλιν *Λέπρειον*, ἔνθα κατὰ Παυσανίαν οἱ κάτοικοι ἐλεπροῦντο διὰ «τὴν ποιότητα τοῦ τόπου». Ὁ Ἱπποκράτης ἐπίσης ἀναφέρει δερματικὴν νόσον ὑπὸ τὸ ὄνομα *λεύκη*, ὑφ' ὃ ὄνομα ὁ Γαληνὸς ἐννοεῖ τὴν ἐλεφαντίασιν, εἰς ἥν, ὡς εἴρηται καὶ ἀνωτέρω, κατέλεγε καὶ τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο γνωστὴν τὴν σήμερον παχυδερμίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὴν νόσον *σατυρίαν* (Περὶ ζῴων γεν. IV, 3), ἣν ὁ μὲν Ροῦφος θεωρεῖ ὡς λέπραν, ὁ Γαληνὸς δ' ὡς ἐλεφαντίασιν. Ὁ Ροῦφος «τὸ μέγα καὶ χαλεπὸν τοῦτο πάθος», ὡς

---

1 Σκήνου οὐγγήας. σάρδον ξύλον ἰνδικόν. 3 κίμηνον. ἁγνοῦ σπέρμαν ἀγροῦ. 4 πλατηκίμινον: δαφνόκοκα. 5 πλατηκίμινον. λίων. τριβλίῳ. ἔλαιος. 6 λιοτριβήσας. λιθῆναι.

τὸ ἀναγράφει, θεωρεῖ γιγνόμενον πολλοῖς καὶ ἀναφέρει ὡς πρῶτον συγγραφέα Ἕλληνα γράψαντα περὶ τῆς νόσου τὸν Ἐρασιστράτειον Στράτωνα (3 ἑκατοντ. π.Χ.), ἀποδόσαντα ταύτην εἰς κακοχυμίαν, οὐχὶ δὲ τὸν Δημόκριτον, διότι τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον βιβλίον περὶ ἐλεφαντιάσεως, τὸ περιγράφον καὶ τοῦτο τὴν νόσον ὡς κακοχυμίαν καὶ ὑποδεικνῦον ὡς ἀρίστην θεραπείαν τὴν διὰ φλεβοτομίας, ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ἀπόκρυφον. (Ὀρειβ. IV, 63).

Τὰς γνώμας ταύτας τῶν ἀρχαιοτέρων ἰατρῶν περὶ ἐλεφαντιάσεως καὶ λέπρας ἀνευρίσκομεν κατόπιν καὶ παρ' ἅπασι τοῖς Βυζαντινοῖς ἰατροῖς, τῷ Ὀρειβασίῳ, (ΙΙΙ, 58, 62, Σύνοψ. VII, 5), τῷ Ἀετίῳ (XIII. 120, 134), Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ (IV, 1,2), Θεοφάνῃ Νόννῳ (Ἐπιτ. 233), Λέοντι (VII, 15, 18), Ψελλῷ, Νικολάῳ Μυρεψῷ, Ἰωάννῃ Ἀκτουαρίῳ (Θερ. μεθ. II, 11 καὶ IV. 15) κτλ.

Καὶ ὁ Μαγιστριανὸς δ' ἐν ταῖς ἐν λόγῳ συνταγαῖς ἐξακολουθεῖ καὶ οὗτος συμβουλεύων, τοῦτο μὲν τὴν χρῆσιν ἐμετικῶν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀγρίου νάβου τοῦ ἐμετικοῦ, δηλ. τοῦ ἀγρίου ῥαφάνου τοῦ ἐμετικοῦ, ὃν εὑρίσκομεν ἀπὸ τοῦ Ἀρεταίου ἤδη ἀναγραφόμενον («*ἀπὸ ῥαφανίδων*» 341, 17) μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων («*ἀπὸ ῥαφανίδων*» Ἀέτ. XIII. 121), τοῦτο δὲ διὰ φλεβοτομίας, ἧς ἡ χρῆσις συνιστᾶται καὶ αὐτὴ ὑπὸ Ἀρεταίου («*τέμνειν οὖν τὰς ἐπ' ἀγκῶνι φλέβας... τέμνειν δὲ καὶ τὰς ἐπὶ σφυροῖσι*» 341, 17), ἵνα ἐκβληθῇ τὸ μόλυσμα, «*ἡ λύσσα*» ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ κειμένῳ. Εἶτα συνιστᾷ οὗτος ὡρισμένην δίαιταν καὶ πληθὺν φαρμάκων καὶ φαρμακευτικῶν σκευασιῶν, ἐν αἷς καὶ κόπρον πελαργοῦ καὶ περιστερᾶς, αἷμα χελώνης κτλ.

Παρὰ τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν σάπωνα κατὰ τῆς λέπρας, ὁ συγγραφεὺς συνιστᾷ ἐπίσης καὶ τὸν *βῶλον* (*βολὸν* κατὰ τὸν κώδικα), δι' οὗ πιθανώτατα νοεῖται οὐχὶ ὁ ἀρμένιος βῶλος, ἀλλ' ἡ στυπτηρία ἡ σχιστὴ (alumen scisum), ὡς φρονεῖ καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Κουκουλές, ἣν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *βῶλος* ἀναφέρουσι καὶ μεσαιωνικὰ ἑλληνολατινικὰ γλωσσάρια. Ἄλλωστε ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀρεταίου συνιστᾶται ἡ σχιστὴ στυπτηρία («*στυπτηρίας σχιστῆς*» 341, 17) καὶ μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων («*καλῶς δὲ ποιεῖ ἡ στυπτηρία*» παρ' Ἀετ. XIII. 121 κατ' Ἀρχιγένην), ὡς ἄριστον φάρμακον κατὰ τῆς νόσου ταύτης.

Τέλος σημειωτέον ὅτι ὁ Μαγιστριανὸς ὀνομάζει τοὺς λεπροὺς καὶ κελεφούς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι συχνότατα τὸν ἐλέφαντα ἢ τὴν ἐλεφαντίασιν καὶ *κελεφίαν* ἢ *κελεφίασιν* ἐκάλουν (Θεοφ. Νόν. Β' 216, Θησ. Ἑρρ. Στεφάνου, κτλ.).

ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

Τακτ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὁ ἀείμνηστος Σπυρίδων Λάμπρος εἶχεν ἀντιγράψει ἐκ τοῦ Cod. Vatic. Palat. Græc. 367 λίαν ἐνδιαφέροντα ἰαμβικὰ ποιήματα, ἅτινα ἐξεδόθησαν ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι 16 (1922) σ. 39-59, εἰς ἃ καὶ ἐδημοσιεύσαμεν οὐκ ὀλίγας παρατηρήσεις[1].

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν ταύτην ὁ ἐν Ῥώμῃ διαπρεπὴς καθηγητὴς S. G. Mercati ἀντέβαλεν ἐκ νέου τὸν εἰρημένον κώδικα, τὰς δὲ παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ περιοδικῷ Studi Bizantini 2 (1927) σ. 276-292.

Ἡ ἐργασία αὕτη παρέχει μοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ προβῶ εἰς νεωτέρας εἰς τὰ ποιήματα ταῦτα παρατηρήσεις καὶ νὰ ὑποστηρίξω διὰ νέων ἐπιχειρημάτων παλαιοτέρας μου διορθώσεις, ὧν πολλαὶ καὶ ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἀντιβολῆς: πβ. σ. 40, 4-7 *(οὐ χρυσός)*, 43, 1 *(ῥύψιν)*, 43, 19 *(ἀπορρῦψαι)*, 46, 12 *(συνιστῶ)*.

Ἐν σελ. 40,4 κατὰ τὸν Mercati ὁ κῶδιξ παρέχει: *ἀντάξιόν σοι δῶρον οὐ γένοιτό τι.*

Ὁ Σ. Λάμπρος ἀναγινώσκει *γένοιτό σοι·* ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι τὸ *γένοιτό τι* δύναται νὰ ἔχῃ ὀρθῶς.

Ἐν σελ. 41,1 κατὰ τὸν Βατικανὸν κώδικα κεῖται: *εἰ τὴν κρίσιν βούλει ὁ βαίνειν εὐθέτως·* ἐπειδὴ ὅμως τὸ *εὐθέτως* οὐδένα παρέχει νοῦν, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθημεν νὰ διορθώσωμεν ὧδε: *εἰ τὴν κρίσιν βούλοιο βαίνειν εὐθέως.*

Ὁ Mercati δὲν συμφωνεῖ, διότι φρονεῖ, ὅτι τὸ *εὐθέως* σημαίνει μόνον *statim, confestim.* Ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι τὸ ἐπίρρημα δύναται νὰ ἔχῃ πάσας τὰς σημασίας τοῦ ἐπιθέτου, ἐξ οὗ παράγεται· πῶς δὲ νοοῦμεν τὸ *εὐθέως*, εἴπομεν ἐν Ν. Ἑλληνομ. 1924, σ. 292. Μόνον κατὰ σύμπτωσιν δὲν παρεδόθη ἡ σημασία αὕτη τοῦ *εὐθέως.*

Σελ. 42, 28 *πλὴν γὰρ οὐδείς ἐστιν ἔξωθεν ῥύπου:* γράφε: *πλὴν γὰρ* ⟨*σοῦ*⟩ *οὐδεὶς — ῥύπου.*

Οὕτως ἑρμηνεύεται ἄριστα ἡ ἔκπτωσις τῆς ἀντωνυμίας *σοῦ (σοῦ οὐδείς).*

Σελ. 43,3 *σῶσαι γὰρ ἦλθε κόσμον, οὐ κρίναι Λόγος.*

Οὕτως ἐξέδωκεν ὁ Σ. Λάμπρος· κατὰ τὸν Mercati ὅμως *ἦλθ* καὶ *λόγ*

[1] Πβ. Νέον Ἑλληνομνήμονα τόμ. 18 (1924) σ. 292 κέξ. καὶ 19 (1925) σ. 222 κέξ. Εἰς τὰ αὐτὰ ποιήματα ἐδημοσίευσαν παρατηρήσεις οἱ Σ. Μενάρδος, Νέος Ἑλληνομνήμων 16 (1922) σ. 458 κέξ. καὶ Χ. Χαριτωνίδης, Νέος Ἑλληνομνήμων 19 (1925) σ. 68 κέξ.

κεῖται ἐν τῷ κώδικι· γράφε λοιπόν: *σῶσαι γὰρ ἦλθ⟨ες⟩ κόσμον, οὐ κρῖναι, Λόγ⟨ε⟩·* πβ. δύο στίχους ἀνωτέρω (σ. 43, 1) *σῴζοις... Χριστέ μου*[1].

Ἐν σ. 44, 5-7 κεῖται παρὰ Σ. Λάμπρῳ:

> *Ψηνᾶς μὲν ἄλλοις, ἀλλ' ἐμοὶ λᾶ τυγχάνεις·*
> *Ψηνᾶς ἐκλήθης ὡς λαλῶν πρὸς ψωμίον,*
> *εἴτε πρὸς ὀστοῦν, εἴτε καὶ βραχὺ κρέας.*

Γραπτέον ἴσως ἐν στίχ. 5 *Ψηλᾶς... Λᾶ⟨ς⟩ τυγχάνεις.* Ὑποθέτω δηλαδή, ὅτι πρόκειται περὶ λογοπαιγνίου· ἐν τῷ *Ψηλᾶς* ὁ ποιητὴς διαβλέπει δῆθεν τὴν λέξιν *λαλῶ* (πβ. *Λᾶς!*). Διατί *Λᾶς* (= λίθος) καλεῖται ὁ κύων, δὲν φαίνεται.

Σελ. 44,9 *ἔκκλινον ὡς πόρρωθεν τῶν Κύρου Κυρίου.*

Οὕτως ἐξέδωκεν ὁ Σ. Λάμπρος· τὴν παρατήρησίν μου περὶ τοῦ στίχου τούτου (πβ. Ν. Ἑλληνομν. 1924, σ. 292) ἐπανέλαβεν J. Sajdak, Byzantion 6 (1931) σ. 347. Ἐν τῷ κώδικι ὅμως κατὰ τὸν Mercati κεῖται: «*ἔκκλινον ὡς πόρρωθεν τῶν* (potius quam *τοῦ*) *Κύρου, κύων.*

Γράφε: *ἔκκλινον ὡς πόρρωθε[ν]*[2] *τῶν Κύρου, κύον.*

Τὰ Κύρου ἦσαν μονὴ καὶ συνοικία ἐν Κωνσταντινουπόλει· πβ. προχείρως J. Sajdak ἔνθ' ἀνωτ. σ. 347.

Σελ. 46, 10 *οἶδα.* Δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν μετὰ τοῦ Mercati γράφοντος *ἴδω.*

Ἐν σελ. 55,9 ὁ κῶδιξ παρέχει: *τὴν ποράγραν τε μαρμαρυγαῖς ἡλίκῃ.*

Ἡμεῖς ἐν Ν. Ἑλληνομν. 1924, σ. 293 διωρθώσαμεν: *τὴν πυράγραν τε μαρμαρυγαῖς ἡλίου.*

Τὸ *μαρμαρυγαῖς ἡλίου* παρέχει κάλλιστον νοῦν· διότι ἡ πρώτη σημασία τῆς λ. *μαρμαρυγὴ* εἶναι *λάμψις, ἀκτινοβολία, splendor, splendor vibrans, fulgor* (Ἐρρῖκ. Στέφαν.)· πβ. Ἱπποκράτ. σ. 1277, 51 *διέλαμπον αὐτέης οἱ τῶν ὀμμάτων κύκλοι καθαρόν τι φῶς, οἷον* **ἀστέρων μαρμαρυγὰς** *δοκέειν.*

Ὥστε οὐχὶ ὀρθῶς ἀπορρίπτει τὴν διόρθωσίν μου ὁ Mercati (ma poichè non par ben applicata al sole la μαρμαρυγή).

Ἐν σελ. 56, 23 ἔγραψα: *ὡς ἀπορρῖψα[σα]ι.* Τὴν διόρθωσιν δέχεται καὶ ἐπαινεῖ ὁ Mercati (ottimma emendazione del Chatzis).

6. 1. 32.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

[1] Ἐν Ν. Ἑλληνομ. 1925, σ. 223 εἶχον διορθώσει: *σῶσαι γὰρ ἦλθες κόσμον, οὐ κρῖναι, Λόγος* (κλητ.).

[2] Οὕτω διορθοῖ, χάριν τοῦ μέτρου, ὁ Mercati.

ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΝΑΟΙ
ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΜΠΕΝΙΖΕΛΩΝ

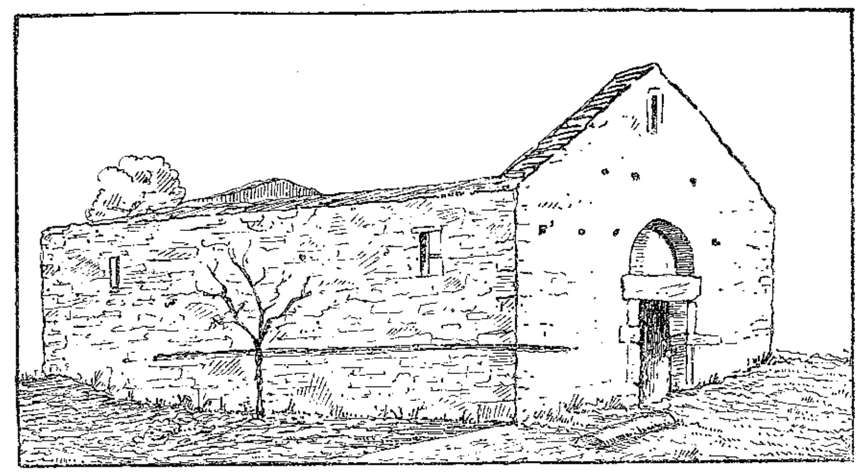
Ἐκ τῶν εἰς τὴν ἀρχοντικὴν Ἀθηναϊκὴν οἰκογένειαν τῶν Μπενιζέλων ἀνηκόντων ἐκκλησιαστικῶν κτισμάτων γνωστὸν ἀρχιτεκτονικῶς τυγχάνει μέχρι τοῦδε μόνον τὸ ἐν Ἀθήναις μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τὸ καὶ ἄλλως ἀπὸ τῆς ἱδρυτρίας αὐτοῦ Φιλοθέης Μπενιζέλου καὶ τῆς «Ὁσίας Φιλοθέης, ἢ καὶ «τῆς Κυρᾶς» ἐπιλεγόμενον, ὅπερ κατηδαφίσθη δυστυχῶς ἐν ἔτει 1893 ὑπὸ τοῦ τότε μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ Καλλιγᾶ, ἵνα ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἀνεγερθῇ τὸ νέον μητροπολιτικὸν μέγαρον. Ἡ κάτοψις τοῦ μοναστηρίου τούτου ληφθεῖσα, ἐντολῇ τοῦ μακαρίτου Γ. Λαμπάκη, ὑπὸ τοῦ κ. Ἰω. Φιλιππίδου, ἐδημοσιεύθη πρό τινος ὑπὸ τοῦ κ. Ξυγγοπούλου ἐν τῷ Β′ τεύχει τοῦ Εὑρετηρίου τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος (σελ. 108 εἰκ. 138). Εἰς μικρὰν δ' ἀπὸ τῆς μονῆς ταύτης ἀπόστασιν ὑπῆρχεν ἐν τῇ σημερινῇ ὁδῷ Φωκίωνος καὶ ἄλλος μικρὸς ἰδιόκτητος ναὸς τῶν Μπενιζέλων ἡ «Παναγία τοῦ Ἀγγέλου»[1] (Μπενιζέλου) κατεδαφισθεὶς καὶ οὗτος μετὰ πολλῶν ἄλλων, ὅπως παράσχῃ ὑλικὸν οἰκοδομῆς τοῦ νέου μητροπολιτικοῦ ναοῦ.

Ποία ἦτο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τοῦ ναοῦ τούτου ἀγνοοῦμεν· πιθανώτατα θὰ ἦτο μικρά τις μονοκάμαρος βασιλική.

Τὰ δύο ἀνωτέρω μνημονευθέντα κτήρια εὑρίσκοντο, ὡς εἴδομεν, ἐντὸς τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ περιελήφθησαν ἐν τῷ σχετικῷ τεύχει τοῦ Εὑρετηρίου· δὲν πρόκειται ἑπομένως νὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν μακρότερος λόγος ἐνταῦθα. Ἡμᾶς κατωτέρω θέλουσιν ἀπασχολήσει δύο ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐξαιρετικῶς φιλοθρήσκου οἰκογενείας κτίσματα, σῳζόμενα εὐτυχῶς εἰσέτι εἰς ὁπωσδήποτε καλὴν κατάστασιν, κείμενα δ' ἐκτὸς τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὰ περίχωρα[2]. Εἶναι δὲ ταῦτα· 1ον Ὁ ἐν Πατησίοις ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου, μετόχιον τῆς μονῆς Ὁσίας Φιλοθέης, καὶ 2ον ὁ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἐλαιῶνα κτήματι Ἀλεξάνδρου (Μπενιζέλου) ναΐσκος τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου. Τῶν δύο τούτων κτισμάτων ὄχι μόνον τὸ σχέδιον δὲν ἦτο δημοσιευμένον, ἀλλ' οὐδ' ἡ ἐλα-

[1] Βλέπε σχετικῶς Mommsen, Athenæ Christianæ 121, Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορ. τῶν Ἀθηναίων τ. Β′ σελ. 274-275 καὶ Ἀθην. Ἀρχοντολόγιον σελ. 87, Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Εὑρετήριον σελ. 110.

[2] Ἕτερα ἐκκλησιαστικὰ κτίσματα τῶν Μπενιζέλων ὑπῆρχον ἐν Καλογρέζᾳ τῆς Ἀττικῆς, ἐν Κέᾳ κλπ. Περὶ τούτων θέλομεν γράψει ἀλλαχοῦ.



Εἰκ. 1. Ὁ ἐν Πατησίοις ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου.

χίστη ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῶν περιγραφὴ ἐγένετο μέχρι τοῦδε[1]. Ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ λοιπὸν νὰ συμπληρώσω διὰ τῆς παρούσης μικρᾶς μελέτης, ἣν θ' ἀφιερώσω εἰς αὐτά, τὰς πολυτίμους πληροφορίας, ἃς παρέσχε περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Μπενιζέλων[2], ἀπὸ ἱστορικῆς, γενεαλογικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως ὁ ἀκάματος Ἀθηναιοδίφης καὶ σεβαστός μου φίλος κ. Δημ. Γρ. Καμπούρογλους.

1. Ο ΕΝ ΠΑΤΗΣΙΟΙΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΑΝΔΡΕΟΥ

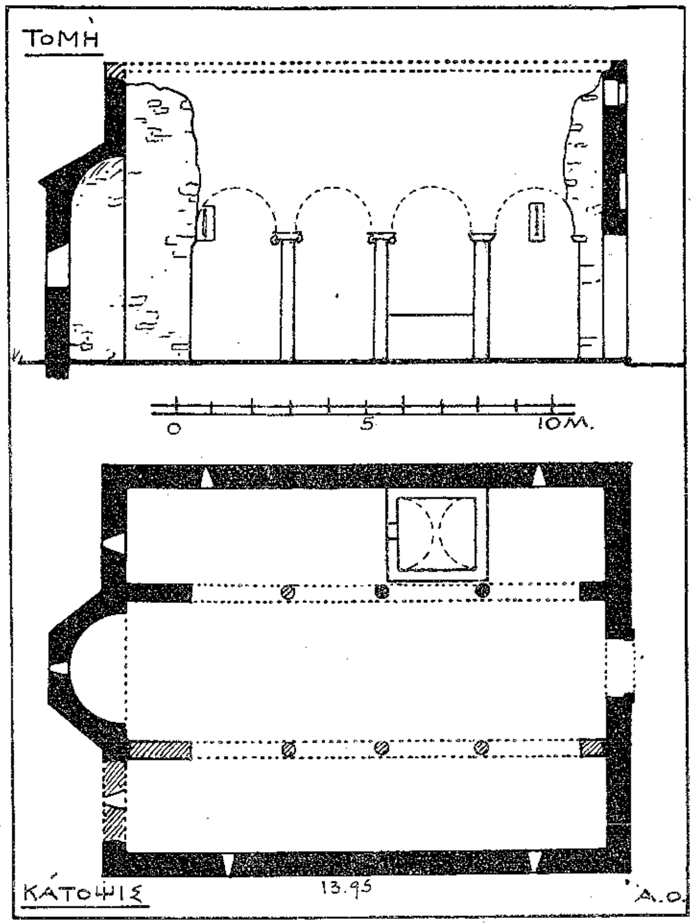
Ἐπί τινος παραλλήλου τῇ ὁδῷ Πατησίων ὁδοῦ (Λευκωσίας) καὶ παραπλεύρως τῆς ὑπ' ἀρ. 32 οἰκίας ὑψώνει τὴν μελαγχολικήν του πρόσοψιν ναὸς ἄστεγος καὶ ἐγκαταλελειμμένος (εἰκ. 1) ὅστις ἀπετέλει ποτὲ τὸ καθολικὸν μικρᾶς μὲν ἀλλ' ἀνθούσης γυναικείας μονῆς. Ἡ μικρὰ αὕτη μονὴ ἦτο μετόχιον τῆς ἐν Ἀθήναις μονῆς τῆς ὁσίας Φιλοθέης κτισθεῖσα καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῆς ἰδίας Ὁσίας, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς, ἐν ᾗ λέγεται[3] ὅτι: *πολλοὶ ἀκούοντες τὴν φήμην τῆς ἁγίας προσερχόμενοι ἐλάμβανον ψυχικὰς καὶ σωματικὰς ἰατρείας· ὅθεν διὰ τὴν τοιαύτην ἐνόχλησιν καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν μοναζουσῶν, ὅπου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ηὔξανε καὶ ἐστενοχωρεῖτο τὸ μοναστήριον, ἐπαρακινήθη ἡ ἁγία καὶ ᾠκοδόμησε καὶ ἕτερον, μακρὰν ὀλίγον τῆς πόλεως, εἰς τόπον λεγόμενον Πατήσια, πρὸς τελειοτέραν ἡσυχίαν τῶν ἀδελφῶν, εἰς τὸ ὁποῖον συχνάζουσα συνεφιλοσόφει καὶ συνησκεῖτο μετὰ τῶν ὑπ' αὐτήν*».

[1] Μνεία τοῦ μετοχίου τῶν Πατησίων ὑπὸ Δ. Γρ. Καμπούρογλου ἐν Ἱστ. τῶν Ἀθηναίων Β′ 267 καὶ ἐν Ἀρχοντολογίῳ σελ. 80 καὶ 102 σημ. 1.

[2] Τὸ Ἀθηναϊκὸν Ἀρχοντολόγιον, Ἀθῆναι 1921, σελ. 208. Ἐκδότης Ι. Ν. Σιδέρης.

[3] Νέον Λειμωνάριον ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Χίου, ἐν Βενετίᾳ 1819 σελ. 124-128.

Κατὰ ταῦτα ἡ κτίσις τῆς ἐν Πατησίοις μονῆς εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις, ἤτοι τοῦ 1550. Ἐπειδὴ δὲ συνετελέσθη ζώσης τῆς Ὁσίας εἶναι φυσικῶς προγενεστέρα τοῦ θανάτου της, ὅστις μάλιστα καὶ συνέβη πιθανῶς ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ μετοχίῳ τῶν Πατησίων, τῇ 19ῃ Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1589, ὡς μανθάνομεν καὶ πάλιν ἐκ τοῦ βίου τῆς Ὁσίας, καθ᾽ ὃν *«τῶν*



Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ἐν Πατησίοις ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου.

ἐκ τῆς Ἄγαρ τινὲς τρέφοντες πρὸ πολλοῦ κατ᾽ αὐτῆς μῖσος καὶ ἔχθραν ἀνείκαστον διὰ τὰς αἰτίας ἐκείνας, ὅπου ἐν προοιμίοις εἰρήκαμεν, ἐπῆγαν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ ἐν Πατησίοις εἰρημένον μονύδριον (ἔτυχε δὲ τότε νὰ ἐπιτελῆται ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ ἡ ἁγία μετὰ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν νὰ προσμένωσι τῷ θείῳ ναῷ, ὁλονύκτιον ἀκολουθίαν ποιοῦσαι) καὶ εἰσπηδήσαντες πέντε ἐξ αὐτῶν, ἥρπασαν τὴν ἁγίαν, καὶ ἀπὸ τὰς περισσὰς μάστιγας καὶ τὰ τραύματα τὴν ἄφησαν σχεδὸν ἡμιθανῆ. Ἡ δὲ ἐπὶ τούτῳ πολλὰς εὐχαριστίας τῷ Θεῷ ἀναπέμψασα, μετ᾽ ὀλίγον καιρὸν τῶν πληγῶν ἐκείνων ἐδέξατο τὸ μακάριον τέλος καὶ ἀπῆλθε πρὸς τὰς οὐρανίους χοροστασίας κατὰ τὸ χιλιοστὸν πεντακοσιοστὸν ὀγδοηκοστὸν ἔνατον ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ, τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς δεκάτην ἐνάτην».

Ὡς δὲ ἡ ἐν Ἀθήναις μονὴ δὲν διελύθη μετὰ τὸν θάνατον τῆς Φιλοθέης, οὕτω καὶ τὸ μετόχιον τῶν Πατησίων ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενον καὶ ἐπιδίδον, προσαυξάνον δὲ καὶ τὴν περιοχήν του διὰ τῆς ἀγορᾶς γειτονικῶν κτημάτων. Τοῦτο τοὐλάχιστον μαρτυρεῖ πωλητήριον ἔγγραφον[1] κτήματος κειμένου παρὰ τὸ ἐν Πατησίοις μικρὸν μετόχιον πρὸς «τὸ μοναστῆρι τῆς Κυρᾶς» (=Φιλοθέης) χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ 1595, ἤτοι ἓξ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ὁσίας. Ἄλλην ὅμως μεταγενεστέραν περὶ τοῦ μετοχίου εἴδησιν δὲν ἔχομεν. Ἀγνοοῦμεν ἑπομένως πότε ἀκριβῶς ἐγκατελείφθη καὶ ἠρειπώθη. Ἂν ὅμως κρίνωμεν ἐκ τῆς παντελοῦς ἐξαφανίσεως τῶν κελλίων του καὶ ἐκ τῆς ἀρκετὰ παχείας ἐπιχώσεως, ὑφ᾽ ἧς καλύπτεται τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀστέγου παραμείναντος καθολικοῦ του, πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἐγκατάλειψιν εἰς χρόνους ἀρκετὰ μεμακρυσμένους, ἴσως καὶ πολὺ πρὸ τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821.

Μετὰ δὲ τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτοῦ ὁ ναὸς τοῦ μετοχίου ἐχρησιμοποιήθη πιθανώτατα ὡς κοιμητήριον, ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ του εὑρισκόμενοι τάφοι καὶ τὸ παρὰ τὸν τρίτον ἐξ ἀνατολῶν κίονα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας θολοσκεπὲς ὀστεοφυλάκιον, ὅπερ βαῖνον ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ δαπέδου ὑψοῦται κατὰ 1.20 ὑπὲρ αὐτὸ (ὅρα κάτοψιν εἰκ. 2).

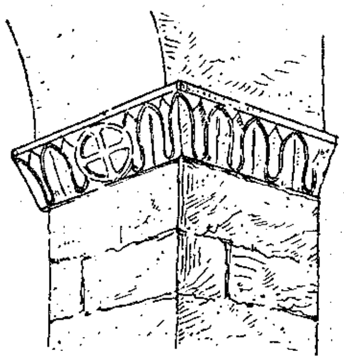
Ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐξέτασιν τοῦ ναοῦ, ἣν μετὰ δυσκολίας ἐπεχειρήσαμεν λόγῳ τῆς παχείας ἐπιχώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὑφ᾽ ἧς ἐκαλύφθησαν πλεῖστα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ὁ γλυπτὸς διάκοσμος.

Ὡς ἡ παρατιθεμένη (εἰκ. 2) κάτοψις δεικνύει, τὸ καθολικὸν τοῦ ἐν Πατησίοις μετοχίου εἶχε τὸν τύπον τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ μιᾶς μόνον πρὸς ἀνατολὰς ἡμιεξαγωνικῆς ἀψῖδος. Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ ὀρθογωνίου εἶναι 10.75 × 13.95. Οἱ τοῖχοι τοῦ κτηρίου, πάχους 0.60, εἶναι κατεσκευασμένοι διὰ κοινῆς τοιχοποιΐας παραμεμιγμένης μετὰ μικρῶν τεμαχίων κεράμων, φέρουσι δὲ καὶ παρεμβλήτους ξυλοδεσιάς, ὧν διατηροῦνται μέχρι σήμερον τὰ ξύλα (πβλ. εἰκ. 1)· Ὁ ναὸς ἔφερε μίαν καὶ μόνην θύραν εἰσόδου κειμένην ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Οἱ πρὸς τὰ ἔξω σταθμοὶ τῆς θύρας ταύτης ἐσχηματίσθησαν διὰ μαρμαρίνων τεμαχίων ληφθέντων ἐξ ἀρχαίων κτηρίων. Ἐπί τινος μάλιστα τεμαχίου διαφαίνεται καὶ ἀρχαία ἐπιγραφὴ ἀπολαξευθεῖσα ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Ὑπεράνω δὲ τῆς θύρας εὑρίσκεται κόγχη ἡμικυκλικὴ ἐν τῷ βάθει τῆς ὁποίας εἰκονίζετο πιθανώτατα ὁ ἅγ. Ἀνδρέας ἢ ἄλλη τις θρη-

[1] Ἀναφέρεται ὑπὸ Δ. Γρ. Καμπούρογλου ἐν Ἀρχοντολογίῳ σελ. 86.

σκευτικὴ παράστασις. Ἐξωτερικῶς οἱ τοῖχοι δὲν ἦσαν κεκονιαμένοι, ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἁρμολογημένοι.

Τὸ δὲ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ διῃρεῖτο διὰ δύο κιονοστοιχιῶν εἰς τρία κλίτη, ὧν τὸ μέσον ἦτο, ὡς συνήθως, πλατύτερον τῶν δύο ἄκρων. Ἐφ᾽ ἑκατέρας δὲ κιονοστοιχίας ὑπῆρχον ἀνὰ τρεῖς κίονες ἀντικρύζοντες πρὸς δυσμὰς μὲν δύο παραστάδας ἐξεχούσας τοῦ τοίχου κατὰ 0.60, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοὺς χωρίζοντας τὸ ἱερὸν ἀπὸ τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ ἰσχνοὺς (0.45) τοίχους. Οἱ κίονες ἦσαν μονόλιθοι καὶ μαρμάρινοι, ἀπετελοῦντο δ᾽ ἐκ κορμοῦ ὕψους 3.02 καὶ κιονοκράνου, ὅπερ εἴς τινας μὲν ἦτο ἰωνικόν, εἰλημμένον προφανῶς ἐξ ἀρχαίου κτηρίου, εἰς ἄλλους δ᾽ εἶχε τὴν μορφὴν ἀντεστραμμένης κολούρου πυραμίδος, ὕψους 0.23, ἐπὶ τῶν δύο στενῶν πλευρῶν τῆς ὁποίας εἰκονίζοντο φύλλα καλάμου ἑκατέρωθεν κύκλου περιβάλλοντος ἰσοσκελῆ σταυρόν. Ὁμοίαν διὰ φύλλων καλάμου καὶ ἐνσταύρου κύκλου διακόσμησιν ἔφερε καὶ τὸ ἐπίκρανον τῆς ΒΔ. παραστάδος, ὅπερ ἀπόκειται σήμερον παρὰ τὴν βάσιν τῆς παραστάδος ἐν τῇ ἐπιχώσει. Εἰκόνα τοῦ ἐκ παλαιοχριστιανικοῦ προφανῶς κτηρίου εἰλημμένου γλυπτοῦ τούτου παρέχομεν παραπλεύρως ἐν ἀναπαραστάσει (εἰκ. 3).



Εἰκ. 3. Ἐπίκρανον τῆς ΒΔ παραστάδος τοῦ ναοῦ.

Ἐπὶ τῶν κιόνων ἔβαινον τόξα, ὧν αἱ γεννήσεις διακρίνονται σαφῶς κατὰ τὰς ἄκρας παραστάδας τῆς νοτίας κιονοστοιχίας, αἵτινες διετήρησαν (εἰκ. 2) καὶ τμήματα τοῦ ὑπεράνω τῶν κιονοστοιχιῶν ὑψουμένου τοίχου. Ὁ τοῖχος ὅμως οὗτος δὲν ἐβάσταζε φωταγωγὸν ὑψούμενον ὑπὲρ τὴν στέγην τῶν πλαγίων κλιτῶν, διότι ἡ ξυλίνη στέγη, δι᾽ ἧς ὁ ναὸς ἐκαλύπτετο, ἦτο ἀδιασπάστως δικλινής, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ ὁ ἀρτίως διατηρηθεὶς τοῖχος τῆς προσόψεως.

Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ διάταξις τοῦ ἱεροῦ, ὅπερ δὲν συνεκοινώνει, ὡς συνήθως, διὰ θύρας μετὰ τοῦ διακονικοῦ καὶ τῆς προθέσεως, ἀλλ᾽ ἐχωρίζετο ἀπ᾽ αὐτῶν διὰ κλειστοῦ τοίχου. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν λοιπὸν ναόν, ὅστις ἐκαλύπτετο διὰ ξυλίνης στέγης, ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἐστεγάζετο διὰ τεταρτοσφαιρίου ἐξ ὀπτοπλίνθων, ἐφ᾽ ὧν μάλιστα διετηρήθησαν ἀμυδρὰ τὰ λείψανα τῆς τοιχογραφίας τῆς Πλατυτέρας.

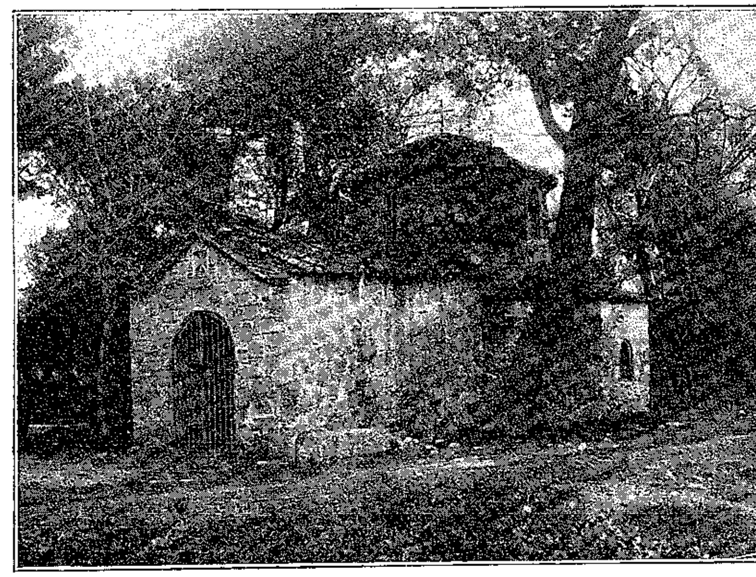
Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἦτο λίαν σκοτεινόν, ὡς συνήθως εἰς τοὺς ναοὺς τῶν πρώτων μάλιστα αἰώνων τῆς Τουρκοκρατίας. Πράγματι, ἀφοῦ, ὡς εἴπομεν, φωταγωγὸς δὲν ὑπῆρχεν ὑπὲρ τὸ μέσον κλῖτος, ὅλον τὸ εἰσερχόμενον φῶς παρείχετο μόνον διὰ στενῶν καὶ δίκην πολεμιστρῶν κατεσκευασμένων παραθύρων, ὧν ἀνὰ δύο μὲν ἠνοίγοντο ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ κτηρίου,

ἀνὰ ἓν δ᾽ ἑκατέρωθεν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ καὶ τέλος ἓν εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς προσόψεως παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ ἀετώματος.

Τὸ σχῆμα τῆς τρικλίτου ξυλοστέγου βασιλικῆς ἦτο λίαν σύνηθες καὶ πρό, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας· τὸ ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλα σύγχρονα κτήρια, ὡς π. χ. ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις μονῇ τῆς Ὁσίας Φιλοθέης, τὸν Ἅγ. Φίλιππον, τὴν Ὑπαπαντὴν καὶ τὸν Ἅγ. Γεώργιον τοῦ Ὠρωποῦ κλπ. ἔνθα μάλιστα ἡ στέγη εἶναι ἀδιασπάστως δικλινής, ὡς ἐν τῷ ναῷ τῶν Πατησίων.

2. Ο ΕΝ ΤΩ ΕΛΑΙΩΝΙ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ

Ὁ ναὸς οὗτος εὑρίσκεται, ὡς εἴπομεν, ἐντὸς τοῦ ἐν τῷ Ἐλαιῶνι κτήματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Μπενιζέλου, ὅπερ σήμερον εἶναι ἰδιοκτησία τῆς οἰκογενείας



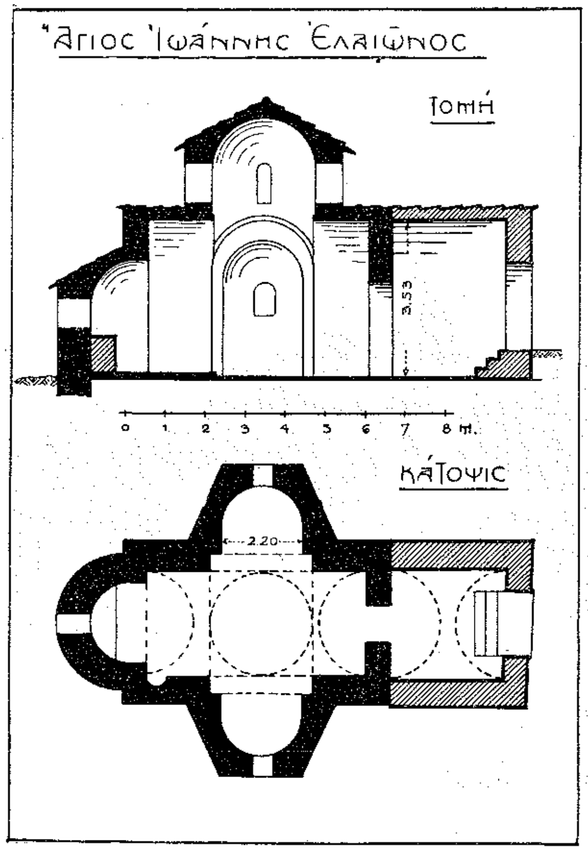
Εἰκ. 4. Ὁ ἐν τῷ Ἐλαιῶνι ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου.

Μερκάτη, ἐκ θηλυγονίας ἀπογόνου τῶν Μπενιζέλων. Τὸ κτῆμα τοῦτο ἐκτείνεται πρὸς δυσμὰς σχεδὸν μέχρι τῆς ἀσφαλτοστρώτου ὁδοῦ, ἥτις ἀφορμωμένη ἀπὸ τῆς ἓν χιλιόμετρον βορείως κειμένης Ἱερᾶς Ὁδοῦ (παρὰ τὸ Πυριτιδοποιεῖον) ὁδηγεῖ πρὸς τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν καὶ τὴν Κοκκινιάν. Ὁ δὲ ναΐσκος, σῳζόμενος σχεδὸν ἀνέπαφος χάρις εἰς τὴν εὐλαβῆ φροντίδα τῶν κτητόρων, κεῖται εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τῆς εἰρημένης ὁδοῦ ἀπόστασιν ἐν μέσῳ πυκνῶν καὶ ὑψηλῶν παλαιῶν δένδρων (εἰκ. 4).

Ἐν κατόψει ὁ ναὸς παρουσιάζει τὸ σχῆμα σταυροῦ (εἰκ. 5) φέροντος κατὰ τὴν ἀνατολικήν, τὴν βόρειον καὶ τὴν νοτίαν αὐτοῦ κεραίαν ἀνὰ μίαν

κόγχην, ὧν ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἐξωτερικῶς ἡμικυκλική, αἱ δὲ δύο ἄλλαι ἡμιεξάγωνοι. Κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν κεραίαν εἶναι προσκεκολλημένος νάρθηξ, κατασκευασθεὶς πιθανώτατα ὀλίγον μεταγενεστέρως, ὡς δεικνύει ἡ μὴ ὀργανικὴ σύνδεσις αὐτοῦ πρὸς τὸν λοιπὸν ναόν.

Ὁ ναὸς ἐσωτερικῶς καλύπτεται κατὰ μὲν τὰς κόγχας διὰ τεταρτοσφαι-



Εἰκ. 5. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ἐν τῷ Ἐλαιῶνι ναοῦ.

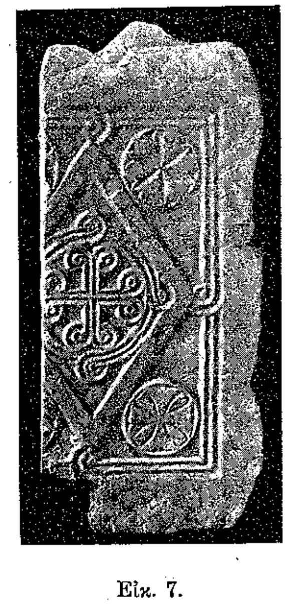
ρίων, κατὰ δὲ τὸν σταυρὸν διὰ δύο καθέτως πρὸς ἀλλήλους διευθυνομένων κτιστῶν κυλίνδρων, ὧν ὁ ἀπὸ Β πρὸς Ν βαίνων ἔχει περιορισθῇ εἰς δύο μόνον στενὰ τόξα [1]. Ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν δύο κυλίνδρων βαίνει, τῇ μεσολαβήσει τῶν λοφίων, κυκλοτερὴς τροῦλλος διατρυπώμενος ὑπὸ τεσσάρων μονολόβων παραθύρων καὶ καταλήγων εἰς στέγην κωνικήν.

[1] Ὁμοία διάταξις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν ἐν Σαλαμῖνι τρίκογχον ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ εἰς ἄλλους ὁμοιοσχήμους ναούς.

Ἡ ἐξωτερικὴ τοιχοποιία τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι ἰσόδομος, ἀλλ' ἀκανόνιστος δι' εὐμεγέθων λίθων καὶ ὁριζοντίως παρεμβεβλημένων 0.04 χονδρῶν πλίνθων. Ὀδοντωταὶ ταινίαι καὶ ἄλλη κεραμίνη διακόσμησις δὲν ὑπάρχει. Ἐσωτερικῶς πᾶσαι αἱ ἐπιφάνειαι ἔχουσι δυστυχῶς ἐπιχρισθῆ, ὥστε οὐδὲν ἴχνος τοιχογραφίας διατηρεῖται. Τὸ ὑπάρχον σήμερον κτιστὸν τέμπλον εἶναι πολὺ μεταγενέστερον· τὸ ἀρχαῖον ἦτο μαρμάρινον, οὗτινος διεσώθησαν δύο πλάκες τοῦ θωρακίου πάχους 0.10 καὶ ὕψους 0.92, ὧν ἡ μία εἶναι τεθραυσμένη εἰς δύο. Ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν πλακῶν τούτων (εἰκ. 6) εἰκονίζεται ὀρθογώνιον πλαίσιον φέρον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ πέντε ῥόδακας, ἤτοι ἕνα μέγαν ἐν τῷ μέσῳ κοι-



Εἰκ. 6.
Θωράκιον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου.



Εἰκ. 7.
Θωράκιον Ἁγ. Ἰωάννου.

λόκυρτον πολύφυλλον καὶ ὑπὸ τριμεροῦς περιβαλλόμενον ταινίας καὶ τέσσαρας μικροὺς κατὰ τὰς γωνίας κεκοσμημένους διὰ φυλλωτῶν σταυρῶν καὶ πυροστροβίλου. Ἐξωτερικῶς δὲ τὸ ὀρθογώνιον περιβάλλεται ὑπὸ πλατέος πλαισίου, ἐφ' οὗ ἀνάγλυπτος ἑλικοειδὴς βλαστὸς μετὰ βοτρύων ἐκφυομένων ἐναλλὰξ κατ' ἀντιθέτους διευθύνσεις. Ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου τεμαχίου (εἰκ. 7) εἰκονίζεται καὶ πάλιν ὀρθογώνιον διὰ τριμεροῦς ταινίας ἐσχηματισμένον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἐγγεγραμμένος ῥόμβος περιβάλλων ὡραῖον ἰσοσκελῆ ἀγκυρωτὸν σταυρόν. Τὰ δὲ μεταξὺ τοῦ ὀρθογωνίου καὶ τοῦ ῥόμβου καταλειπόμενα τριγωνικὰ κενὰ πληροῦσι ῥόδακες ἐκ τετραφύλλων ἢ ἑξαφύλλων. Ἡ τεχνοτροπία τῶν πλακῶν τούτων δεικνύει Βυζαντινοὺς χρόνους, ὁμοίους δὲ χρόνους ὑποδηλοῖ καὶ τὸ χρησιμοποιηθὲν σύστημα τῆς τοιχοποιίας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ

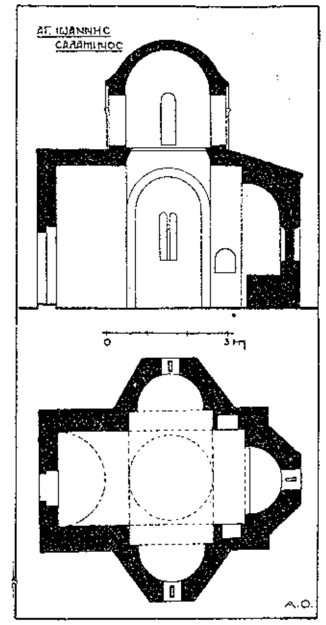
χρησιμοποιηθεὶς ἀρχιτεκτονικὸς τύπος ἄγει ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν τὸν ναΐσκον ὡς ποιηθέντα εἰς χρόνους πρὸς τῆς Ἁλώσεως, πάντως ὅμως οὐχὶ πρὸ τοῦ 1300 λόγῳ τῆς ἐλλείψεως κανονικότητος τῶν λίθων, τῆς μὴ χρήσεως ὀδοντωτῶν ταινιῶν, διλόβων παραθύρων κλπ. Εἶναι λοιπὸν ὁ ναΐσκος πιθανώτατα κτίσμα τῶν πρώτων ἐν Ἀθήναις Μπενιζέλων, οἵτινες ἐνεφανίσθησαν περὶ τὸ 1400, ἂν μὴ καὶ προγενέστερος, περιελθὼν εἰς αὐτοὺς ἐξ ἀγορᾶς τοῦ κτήματος ἐν ᾧ εὑρίσκεται. Αἱ πλάκες τοὐλάχιστον τῶν θωρακίων τοῦ τέμπλου δύνανται κάλλιστα νὰ προέρχωνται καὶ ἐκ τέμπλου τοῦ 12ου ἢ 13ου αἰῶνος.

Ὅσον δ᾿ ἀφορᾷ τὸν ἀρχιτεκτονικόν του τύπον, οὗτος, γνωστὸς ἤδη ἀπὸ τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς [1], ἔτυχε συχνῆς χρήσεως κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, σπανίως δ᾿ ἐφηρμόσθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν ᾗ ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ ἡ ἀνεπίδεικτος ἐμφάνισις τῶν οἴκων λατρείας τοῦ Χριστοῦ. Βυζαντινὰ δὲ παραδείγματα μονοκλίτων ἰδίᾳ τρικόγχων ναΐσκων ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι ἱκανὰ καὶ δὴ ἐν Ἀττικῇ μὲν τὸν Ἅγ. Δημήτριον παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Σαρωνικοῦ (εἰκ. 8), τὸν Ἅγ. Νικόλαον παρὰ τὸ Κορωπὶ (εἰκ. 9) καὶ τὸν Ἅγ. Ἰωάννην Σαλαμῖνος (εἰκ. 10), ἐν Βοιωτίᾳ τὸν Ἅγ. Σώζοντα τῆς Σκριποῦς (εἰκ. 11), ἐν Ἀργολίδι τὸν Ἅγ. Νικόλαον τῶν Μεθάνων [2], ἐν Ἀχαΐᾳ τὸν Ἅγ. Νικόλαον τοῦ χωρίου Πλατάνι, ἐν Λακωνίᾳ τὸν τοῦ Προφήτου Ἠλία παρὰ τὸ Γεράκι [4], ἐν Εὐβοίᾳ τὸν σταυρεπίστεγον Ἅγ. Χαράλαμπον τῆς Μονῆς Λευκῶν παρὰ τὸ Αὐλωνάρι [5], ἐν Μακεδονίᾳ τὸν Ἅγ. Νικόλαον τῶν Σερρῶν [6] καὶ τὴν Κουμπελίδικην τῆς Καστοριᾶς [7], ἐν Ἠπείρῳ τὸν σταυρεπίστεγον ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Προδρόμου ἐπὶ τῆς νησῖδος τῶν Ἰωαννίνων [8] καὶ τὸν τῆς Καστρίτσας [9], ἐν Κρήτῃ τὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων ἐν Ἀπάνω Μούλια [10] καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλους, ἀναγομένους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς πρὸ τῆς Ἁλώσεως χρόνους.

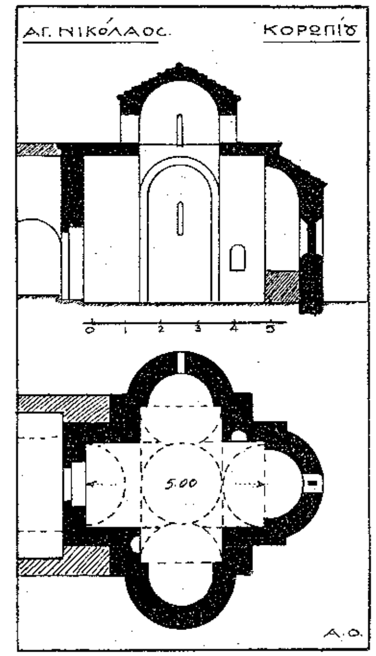
Τὸν ἁπλοῦν τρίκογχον τύπον συναντῶμεν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ Σερβίᾳ (Σμεντέρεβο [11], Κρούσεβατς [12], Ρουδενίτσα [13], Κάλε-

---

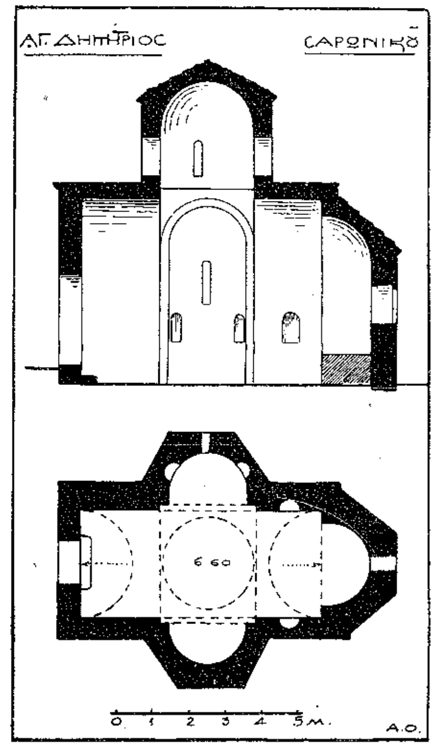
[1] Βλ. ὅσα σχετικῶς ἔγραψεν ὁ H. Vincent ἐν Revue Archéologique 11 (1920) 82-111.
[2] Lampakis, Mémoire sur les antiquités chrétiennes σελ. 22 εἰκ. 24.
[3] Lampakis, Mémoire, σελ. 18 εἰκ. 18.
[4] Millet, École Grecque εἰκ. 79.
[5] Π. Ζωγράφος, Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ. Περ. Β΄ τόμ. Δ΄ σελ. 4 εἰκ. 1.
[6] Ξυγγόπουλος, Π. Ἀρχ. Ἐτ. 1926 σελ. 118.
[7] Antonin, Iz Rumelij πίν. XI, Millet, École Grecque σελ. 93 εἰκ. 48.
[8] Ξυγγόπουλος, Ἠπειρ. Χρονικὰ τόμ. 1 σελ. 56 μετὰ δύο μόνον πλευρ. κογχῶν.
[9] Antonin, Iz Rumelij πίν. XII.
[10] Gerola, Monumenti Veneti nell'isola di Creta τόμ. II σελ. 208, εἰκ. 177.
[11] Millet, L'Ancient Art Serbe εἰκ. 177.
[12] Millet, ἔ. ἀ. εἰκ. 190.
[13] Millet, ἔ. ἀ. εἰκ. 211.



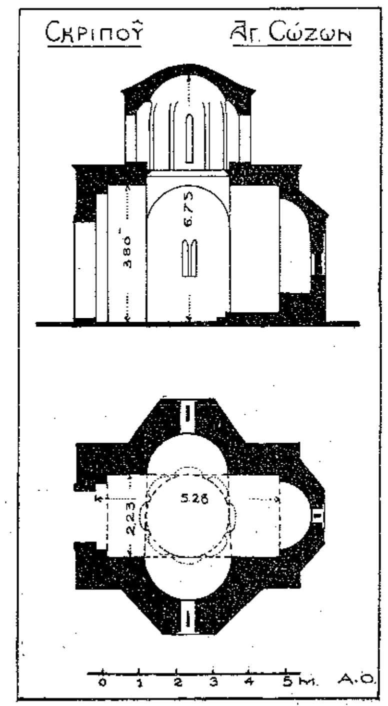
10



9



8



11

νιτς[1]). Ἐκ Σερβίας δὲ φαίνεται ὅτι παρελήφθη ἀργότερον ὁ τύπος οὗτος καὶ ἐν Ρουμανίᾳ, ἔνθα μάλιστα καὶ ἀπέβη, κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν αἰῶνας, ἡ θεμελιώδης μορφὴ τῶν ναῶν τῆς Βλαχίας, Μολδαβίας[2], Μουντενίας καὶ Ὀλτενίας[3], μὲ σημαντικὴν ὅμως διαφορὰν ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὰς ἀναλογίας καὶ τὴν στήριξιν τοῦ τρούλλου.

Ὁ τύπος τοῦ ἁπλοῦ τρικόγχου ναοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐπὶ τὸ συνθετώτερον παραλλαγὴ τοῦ μονοκλίτου (ἄνευ ἐσωτερικῶν στηριγμάτων) ἐλευθέρου σταυροῦ[4], εἰς τὰς δύο κεραίας τοῦ ὁποίου (Β καὶ Ν) σμικρυνομένας καὶ μέχρις ἐξαφανίσεως (Σκριποῦ εἰκ. 11) προσετέθησαν αἱ ἡμιεξάγωνοι, ἢ καὶ ἡμικυκλικαὶ ἐνίοτε[5] κόγχαι, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὸν τρίκλιτον (μετ᾽ ἐσωτερικῶν στηριγμάτων) σταυρικὸν ἐγγεγραμμένον ναὸν προσετέθησαν κατὰ τὰ ἄκρα τῆς Β. καὶ Ν. κεραίας τοῦ σταυροῦ αἱ ἡμιεξάγωνοι ἢ καὶ πολύπλευροι κόγχαι καὶ ἀπετέλεσαν τόν, λόγῳ τῆς συχνῆς ἐν Ἁγ. Ὄρει χρήσεως αὐτοῦ, Ἁγιορειτικὸν ἢ Ἀθωνιτικὸν ὀνομασθέντα τύπον[6].

Καὶ ὁ μὲν ἁπλοῦς (μονόκλιτος) τύπος ἐφηρμόσθη συνήθως εἰς μικρὰς κλίμακος ναούς, ὡς εἶναι πάντες οἱ ἀνωτέρω καταλεχθέντες, ὁ δὲ σύνθετος (τρίκλιτος) εἰς μεγαλυτέρας κλίμακος ναούς, ἰδίως δὲ εἰς καθολικὰ μονῶν (Ἁγ. Ὄρους, Μετεώρων κλπ.) καὶ κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

---

[1] Millet, ἔ. ἀ. εἰκ. 218. Petkovic'-Tatic' Manastir Kalenic' 1926 σ. 15.

[2] Jorga-Bals, L'Art roumain Paris 1923, πλεῖστα παραδείγματα.

[3] N. Ghika-Budesti, Evolutia arhitecturii in Muntenia si Oltenia, Bucuresti πολλὰ παραδείγματα.

[4] Παραδείγματα τοιούτου τύπου ναῶν ὅρα ἐν Ὀρλάνδου Ἀνέκδοτοι ναοὶ τῶν περιχώρων Ἄρτης (Δ. Ι. Ε. Ε. τόμ. Η' σελ. 312 σημ. 1).

[5] Ἅγ. Νικόλαος Κορωπίου, Ἅγ. Νικόλαος Μεθάνων, Κουμπελίδικη Καστοριᾶς, Ἀπάνω Μούλια Κρήτης.

[6] Ὅστις ἐν τούτοις εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος τῆς ἱδρύσεως τῶν Ἀθωνιτικῶν μονῶν ὡς ἀποδεικνύουσι ὅ τε Ἅγ. Τίτος τῆς Κρητικῆς Γόρτυνος (6ου αἰ.) Ὀρλάνδος ἐν Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν Γ' σελ. 302 καί τινα μνημεῖα τῆς Ἀρμενίας τοῦ 7ου μ. Χ. αἰῶνος, Strzygowski, Die Baukunst der Armenier und Europa τόμ. I εἰκ. 185-186 καὶ 188-189.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Α'. ΠΛΑΞ ΜΑΡΜΑΡΙΝΗ ΠΑΡΙΣΤΩΣΑ ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ ΑΝΑΓΛΥΦΩΣ ΤΗΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ ΔΕΟΜΕΝΗΝ

Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἀνευρέθη κατὰ τὸ 1926 εἰς Γκιουλχανὲ παρὰ τὸ Ἀκρωτήριον τῶν Παλαιῶν Σουλτανικῶν Ἀνακτόρων (Σαραΐ-Μπουρνοῦ), ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον, ἔνθα εὑρίσκοντο τὰ παραπήγματα τῶν Στρατευμάτων τῆς Γαλλικῆς Κατοχῆς.

Μάρμαρον λευκόν, ὕψους 0,63, πλ. 0,46, πάχ. 0,07, τεθραυσμένον ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν, πλὴν μικροῦ μέρους τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, ἥτις διατηρεῖται μέχρις ὕψους 0,20.

Κυρία ὄψις. Ἐλλείπουσι: τὸ ἄνω ἥμισυ τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ προσώπου, οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς χειρός, τὸ μονόγραμμα $\overline{\Theta Y}$, ἡ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ἐπενδύτου, τὸ κάτω τμῆμα τοῦ χιτῶνος μετὰ τῶν ποδῶν καὶ τὸ γυμνὸν τμῆμα τοῦ πεδίου ἀριστερά, μετὰ τοῦ τέλους τῆς καθέτου ἐπιγραφῆς.

Ἡ Θεοτόκος ὀρθία καὶ ἀντωπός, φέρουσα φωτοστέφανον· ἔχει τὰς χεῖρας ὑψωμένας εἰς στάσιν δεήσεως. Φέρει μακρὸν χιτῶνα, μετὰ ζώνης εἰς τὴν ὀσφύν, κατερχόμενον μὲ μεγάλας πτυχώσεις μέχρι τῶν ποδῶν, καὶ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ διαγράφωνται αἱ κνῆμαι. Οἱ ὦμοι εἶναι κεκαλυμμένοι ὑπὸ τοῦ μαφορίου διασταυρουμένου διαγωνίως ἐπὶ τοῦ στήθους. Αἱ πτυχώσεις εἶναι ἐσχηματισμέναι διὰ πυκνῶν αὐλακώσεων καθέτων καὶ πλαγίων. Διὰ τῆς κινήσεως τῶν ἀνυψωμένων χειρῶν, τὸ τμῆμα τοῦ ἐπενδύτου, ὅστις κρέμαται ὄπισθεν τῆς ῥάχεως, ἐκτείνεται καὶ σχηματίζει μακρὰς πτυχώσεις· διακρίνονται ἐπίσης τὰ ἀκροποικίλματα αὐτοῦ, δεξιά. Ἐν τῷ πεδίῳ, ἄνωθεν τοῦ δεξιοῦ ὤμου, τὸ μονόγραμμα $\overline{\text{MP}}$ ἠλλοιωμένον καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς πλακὸς ἀριστερά, ἡ ἐπιγραφή: ⳁ
Υ
Π
Є

Ὀπισθία ὄψις. Ἐλλείπουσιν ὁλόκληρος ἡ κεφαλή, ἡ δεξιὰ χείρ, οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς χειρός, τὸ γυμνὸν ἀριστερὸν τμῆμα τοῦ πεδίου, τὸ κάτω δεξιὸν καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ χιτῶνος μετὰ τῶν ποδῶν. Διατήρησις γενικῶς μετρία.



Εἰκ. 1. Προσθία ὄψις ἀναγλύφου Παναγίας δεομένης.

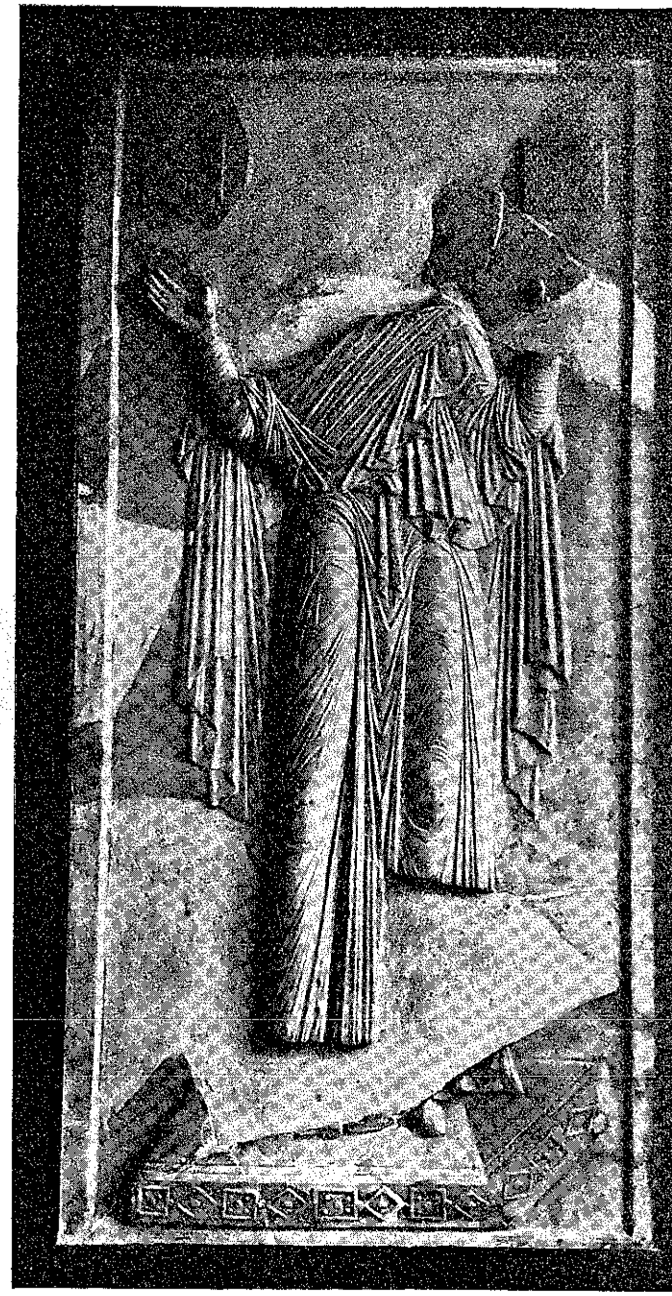
Ἡ πλὰξ ἐπλαισιοῦτο ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὑπὸ γυμνοῦ προέχοντος περιζώματος, τοῦ ὁποίου διατηρεῖται ἓν τμῆμα. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀπεικονίζεται ὁμοίως ἡ ἰδία παράστασις, ἐν τῇ ἰδίᾳ στάσει, καὶ φέρουσα ὅμοιον ἔνδυμα. Ἡ μόνη παρατηρουμένη ἐξαίρεσις εἶναι, ὅτι ἡ ἀριστερὰ κνήμη, ἀνεπαισθήτως καμπτομένη, καὶ ἐλαφρῶς διαγραφομένη ὑπὸ τὸ ἔνδυμα, εἶναι διατετρημένη ὑπὸ τεσσάρων μικρῶν ὀπῶν, εἰς τὸ ὕψος τοῦ γόνατος, ἔνθα προσηρμόζετο μικρὸς μεταλλικὸς σταυρός. Αἱ ἴδιαι ὀπαὶ διακρίνονται εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀριστερᾶς περιχειρ:δος καὶ ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπόν.



Εἰκ. 2. Ὀπισθία ὄψις ἀναγλύφου Παναγίας δεομένης.

Τὸ ἀνάγλυφόν μας, συγκρινόμενον πρὸς τὰς πολυαρίθμους ἤδη γνωστὰς ἀναπαραστάσεις τῆς δεομένης Θεοτόκου [1], δὲν παρουσιάζει ἀξιοσημειώτους

[1] O. Wulf, Altchristliche und Mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke, Berlin, 1911 Teil II, Nos 1696, 1698. Recueil d'études dédiées à la mémoire

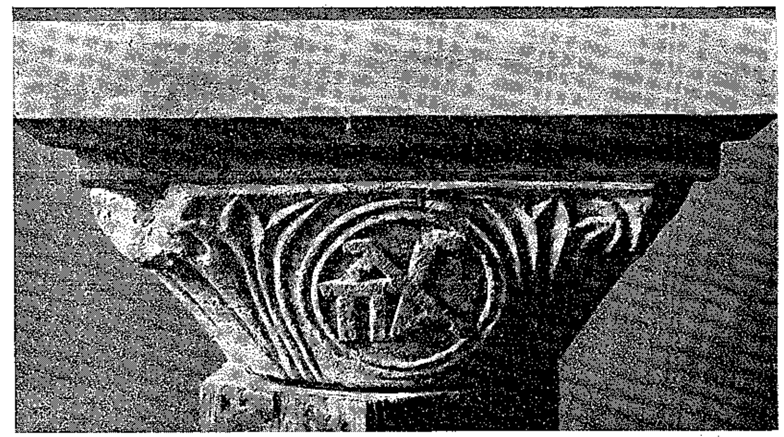


Εἰκ. 3. Ἀνάγλυφον Παναγίας δεομένης τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως.

διαφοράς, πλὴν τῆς ἐπιγραφῆς Η ΥΠΕ[ΡΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟϹ], ἥτις δὲν συναντᾶται ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰκόνων τοῦ αὐτοῦ τύπου.

Μία ἄλλη ἀξιοσημείωτος λεπτομέρεια, ἥτις μᾶς φαίνεται ἂν ὄχι μοναδική, πάντως πολὺ σπανία, εἶναι ὅτι ἡ αὐτὴ παράστασις, εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν, ἀπεικονίζεται καὶ ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων. Μετρία ἐργασία XI^ου Αἰῶνος.

Τὸ ἐν λόγῳ ἀνάγλυφον θὰ ἔχῃ ἀναμφιβόλως ἀνευρεθῆ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τὰς ὁποίας ἐξετέλεσε τὸ Σῶμα τῆς Γαλλικῆς Κατοχῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀκρωτηρίου τῶν Σουλτανικῶν Ἀνακτόρων, ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀνακτόρου Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, καὶ τῆς Μονῆς Ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἀνευρέθη καὶ τὸ μέγα μαρμάρινον ἀνάγλυ-



Εἰκ. 4. Μία τῶν ὄψεων κιονοκράνου μετὰ μονογράμματος τῶν Παλαιολόγων.

φον τῆς δεομένης Θεοτόκου[1] (εἰκὼν 3) πραγματικὸν ἀριστούργημα Βυζαντινῆς γλυπτικῆς.

Β'. ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΟΝ ΜΕ ΜΟΝΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Ἀνευρέθη ἐρριμμένον εἰς ἓν παράρτημα τοῦ Τεμένους Bayazid, κατ' Αὔγουστον τοῦ 1928.

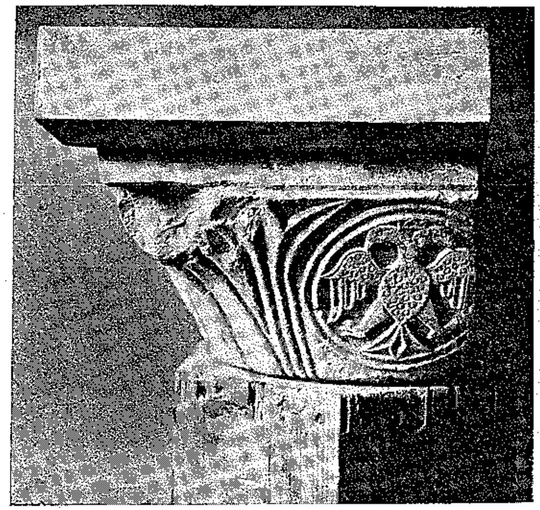
Μάρμαρον λευκόν, ὕψους 0,29, πλ. 0,42, πλευρὰ ἄβακος 0,54, διάμ. βάσεως 0,30.

de N. P. Kondakov, Prague 1926 p. 129, fig. 3, p. 136, fig. 9, Γ. Σωτηρίου, Βυζαντιναὶ ἀνάγλυφοι εἰκόνες, Ἔνθ' ἀν. σ. 125-138. Rohault de Fleury, la Sainte Vierge, Paris 1878 Ch. Diehl, L'art chrétien primitif et l'art byzentin plan 48.

[1] Εὑρίσκεται ἐν τῷ Μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως, αἴθουσα 20, ἀρ. μητρῴου 3914, ὕψ. 2 μ. πλ. 0,99, πάχ. 0,05, ἰδὲ Ch. Picard, Revue de l'art ancien et moderne, Ch. Diehl, Les villes d'Art célèbres Paris 1924, p. 165 καὶ τοῦ αὐτοῦ Manuel d'art byzantin' τόμ. 2 σ. 653 καὶ 654.

'Ελλείπει σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ κιονοκράνου τεθραυσμένου καθέτως, ὁ ἄβαξ, τοῦ ὁποίου σῴζονται ἴχνη, ἀνεστηλώθη διὰ γύψου ὡς καὶ τὸ φύλλον δεξιὰ τοῦ μονογράμματος. Τὸ ἄνω μέρος τῶν φύλλων σχηματίζει ἕλικα τεθραυσμένον.

Κιονόκρανον σχήματος κυβικοῦ, τοῦ ὁποίου αἱ γωνίαι κατέχονται ὑπὸ τεσσάρων φυτικῶν μίσχων μὲ τρία φύλλα, ὧν τὸ διάμεσον στρέφεται ἑλικοειδῶς. Ἑκάστη ὄψις εἶναι διακεκοσμημένη διὰ κυκλικοῦ μεταλλίου, περικυκλουμένου ὑπὸ δύο σπειρῶν· εἰς τὸ ἓν ἐκ τῶν τριῶν ὑφισταμένων μεταλλίων διακρίνομεν ἐφ᾽ ὅλου τοῦ πεδίου τὸ μονόγραμμα τῶν Παλαιολόγων ἀναγλύφως, εἰς δὲ τὰ δύο ἄλλα δύο ἀναγλύφους δικεφάλους ἀετοὺς ὑποβαστάζοντας στέμμα. Τὸ πτηνὸν παρίσταται ἀντωπόν, μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, καὶ πόδας



Εἰκ. 5. Ἑτέρα ὄψις τοῦ κιονόκράνου τῆς εἰκ. 4.

συμμετρικῶς ἀπομεμακρυσμένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ οὐρὰ ἐσχηματοποιημένη τρίφυλλος. Τὸ πτέρωμα τοῦ σώματος καὶ τῶν πτερύγων διαγράφεται λεπτομερῶς. Τὰ μεγάλα πτερὰ παρίστανται πλαστικῶς δι᾽ αὐλακώσεων ἀρκετὰ βαθειῶν, τὰ δὲ μικρὰ δι᾽ ἐντετμημένων ὀμφαλῶν. Αἱ κεφαλαὶ εἶναι πλαγιογραφημέναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ τὰ ῥάμφη στηρίζονται συμμετρικῶς ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῶν πτερύγων. Ὁ ὀφθαλμὸς παρίσταται διὰ μικροῦ ἐγχαράκτου κύκλου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἄρχονται δύο γραμμαί, ἐγχάρακτοι ὡσαύτως, αἵτινες ἀφίστανται ἀλλήλων λοξοειδῶς, ἐπεκτεινόμεναι ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς. Τὸ στέμμα κοσμεῖται ὑπὸ τριῶν πριονοδόντων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς εἶναι ὁρατὸς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι πλαγίως.—Ἐργασία διακοσμητικὴ λίαν ἐπιμεμελημένη.

Ὁ δικέφαλος ἀετός, σύμβολον τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, μᾶς

εἶναι γνωστὸς ἀπὸ πολλὰ ὑποδείγματα [1]. Σπανιώτεραι εἶναι αἱ ἀναπαραστάσεις, ἔνθα ὁ ἀετὸς εἶναι ἀμέσως συνδεδεμένος, ὡς ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου μας, μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ Αὐτοκράτορος [2].

Εἶναι πολὺ λυπηρὸν τὸ ὅτι ἡ ἀντίθετος πρὸς τὸ μονόγραμμα ὄψις τοῦ κιονοκράνου ἐλλείπει, διότι ἀσφαλῶς θὰ μᾶς ἀπεκάλυπτε τὸ ὄνομα τοῦ Αὐτοκράτορος. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ δύο μεγάλα τμήματα μαρμάρου φέροντα τὸ αὐτὸ μονόγραμμα, ἅτινα προέρχονται ἀμφότερα ἐκ τοῦ δεξιοῦ μέρους τῶν περιτόξων τῶν κιβωρίων εἰκ. 7 καὶ 8.

Ἐδῶ ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ Αὐτοκράτορος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀνεγράφετο ἐν τῷ ἀριστερῷ ἀντιστοίχῳ μεταλλίῳ, ἐλλείπει.



Εἰκ. 6. Μετάλλια ἐκ τῶν ὄψεων τοῦ κιονοκράνου τῶν εἰκ. 4 καὶ 5.

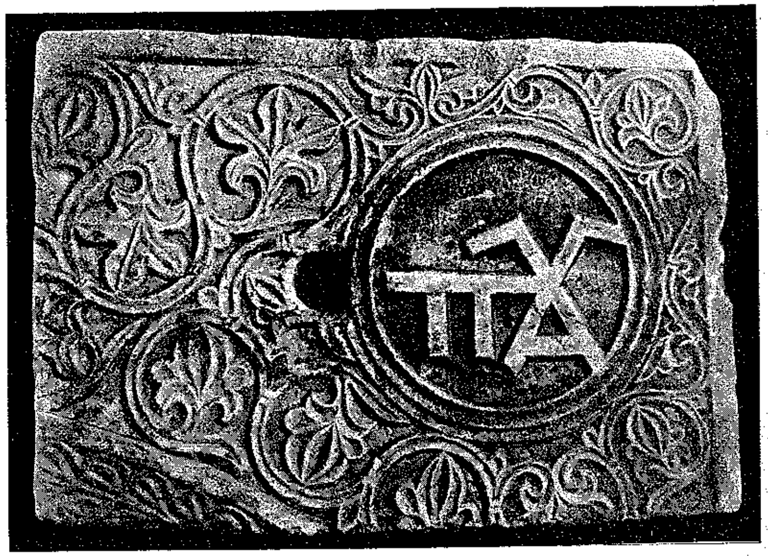
Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἐν λόγῳ θραυσμάτων ἀναγράφεται εἰς τὸ Μητρῷον τοῦ Μουσείου [3], ἐνῷ τὸ δεύτερον μένει ἀκόμη ἀνέκδοτον. Ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ Ἀκρωτήριον τῶν Σουλτανικῶν Ἀνακτόρων τὸ 1914, κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀνοικοδομήσεως τὰς γενομένας πλησίον τοῦ φόρου.

---

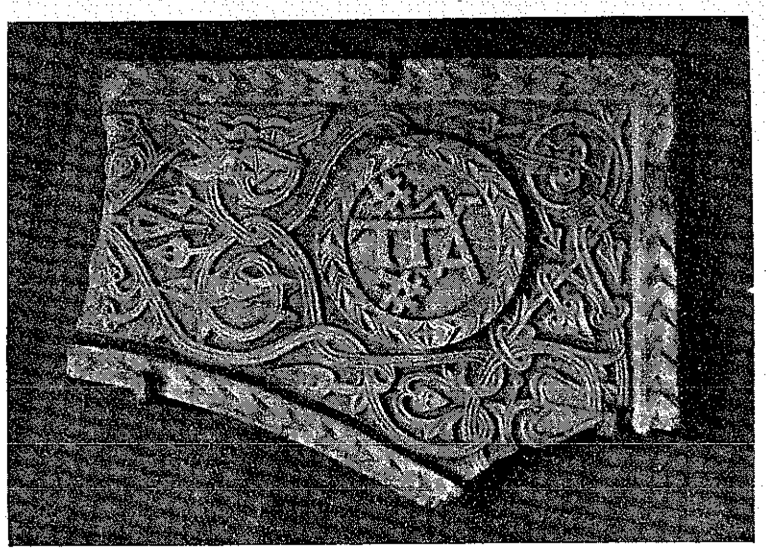
[1] Γλυπτὴ πλὰξ Ἐπισκοπῆς, ἐν τῇ περιοχῇ Δημητριάδος Θεσσαλίας, ναΐσκου Ἁγίου Γεωργίου, παρὰ τὸν Βόλον, ἀνάγλυφον Μονῆς Βατοπεδίου (Ἄθως), γλυπτὴ πλὰξ Μυστρᾶ, ἰδὲ G. Millet, B. C. H. t XLIV 1920, p. 189 - 191, 208. Könne, Vom Doppeladler (Berliner Blätter für Münz-, Siegel -und Wappenkunde, Berlin, 1871 - 3, pl. LXVII) I. Σβορώνου, Ὁ Δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1914, σ. 39, εἰκ. 22.

[2] Palais de Tekfour Saray; Ismaelis Bullialdi, Ad Ducae historiam notae. Edit. Bon. J. Ebersolt, Les Arts Somptuaires de Byzance, Paris. Leroux 1923, p. III, fig. 52.

[3] G. Mendel, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines du Musée de Constantinople, t. II p. 508, No 709 (1644).



Εἰκ. 7. Μονόγραμμα Παλαιολόγων ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τόξου κιβωρίου.



Εἰκ. 8. Μονόγραμμα Παλαιολόγων ἐπὶ ἑτέρου τόξου τοῦ αὐτοῦ κιβωρίου.

Ἥμισυ δεξιὸν τοῦ περιτόξου ἑνὸς κιβωρίου.

Μάρμαρον λευκόν, ὕψους 0,60, πλ. 0,85, πάχ. 0,07. Τὸ ἄνω ἀριστερὸν τμῆμα καὶ τὸ κάτω δεξιόν, τεθραυσμένα. Μικρὸν τμῆμα τοῦ περιβλήματος δεξιά, βεβλαμμένον.

Ἡ πλὰξ περιβάλλεται ὑπὸ προέχοντος περιζώματος 0,02 καὶ πλ. 0,055,

διακεκοσμημένου διὰ σειρᾶς διπλῶν φύλλων αἰχμηρῶν κοίλων. Τὸ περίτοξον ἔχει περίζωμα ἰδίου τύπου, μικροτέρου πλάτους.

Ἀνθικὸς διάκοσμος ἀνάγλυφος περίκομψος, ἀρχόμενος ἐκ τοῦ κάτω μέρους τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐπεκτείνεται πέριξ κυκλικοῦ μεταλλίου, τὸ ὁποῖον κατέχει τὸ κέντρον τοῦ πεδίου. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρας κλῶνους ἀναρριχωμένου φυτοῦ, οἵτινες περιελίσσονται ἐντέχνως ἐν σχήματι ἀκανονίστων ἀραβουργημάτων. Δύο ἐκ τῶν κλάδων τούτων καταλήγουσιν ἀριστερὰ τοῦ μεταλλίου εἰς τρία παμμεγέθη ἀνοικτὰ φύλλα ἰπομοίας, καὶ οἱ δύο ἄλλοι ἀκολουθοῦν τὴν περιπλοκήν των πρὸς τὰ ἀριστερὰ διὰ νὰ καταλήξωσι, πιθανῶς, μὲ τὴν ἰδίαν διακόσμησιν, εἰς τὸ ἄκρον τῆς πλακός. Τὸ ἀνάγλυφον μετάλλιον σχηματίζεται διὰ στρογγύλης στεφάνης ἐκ φύλλων αἰχμηρῶν καὶ λεπτῶν. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς στεφάνης διακρίνομεν διάκοσμον ἐν σχήματι σταυροῦ. Ἐσωτερικῶς εἶναι τὸ μονόγραμμα τῶν Παλαιολόγων, ἔχον ἐκ τῶν δύο πλευρῶν δύο διακοσμήσεις σχηματιζομένας ὑπὸ τεσσάρων σταυροειδῶν ῥαβδώσεων. Θαυμασία διακοσμητικὴ ἐργασία ΙΔ΄ Αἰῶνος.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΚΡΙΔΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΣΩ ΚΑΙ ΕΞΩ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

Ἀξιοσημείωτα τοπωνύμια εἶναι τὰ σύνθετα μετὰ τῶν ἐπιρρημάτων *ἔσω* καὶ *ἔξω*, μαρτυρούμενα ἐκ πολλῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ χρῄζοντα τοπικῆς ἑκασταχοῦ ἐρεύνης πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀρχικῆς των σημασίας.

Ἡ παροῦσα διατριβὴ δὲν πρόκειται νὰ λύσῃ, ἀλλὰ νὰ θέσῃ τινὰ τοῦ ζητήματος σημεῖα.

Ἡ τοπικὴ ἔννοια τοῦ **ἔσω** (ἢ *μέσα*) καὶ **ἔξω**, ὅπου λέγεται, εἶναι σαφής· π.χ. *ἔσω μεριὰ* καὶ *ἔξω μεριὰ* εἰς τὴν Νίσυρον.

Ἐπίσης ἡ σύνθεσις τοῦ *ἔσω* καὶ *ἔξω* εἶναι συνήθης εἰς τὴν λαλουμένην π.χ. *σώπορτα - ξώπορτα· σώσπιτον - ξώσπιτον* [1]. Ὁμοίως *σώκελλο* καὶ *σώλουτρο* ἐν Θήρᾳ λέγεται τὸ ἐνδότερον διαμέρισμα τοῦ κελλιοῦ καὶ τοῦ λουτροῦ. Ὅμοιον δὲ ἦτο τὸ *σσωκάστελλον*, κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὸ *ξωκάστελλον* εἰς τραγούδι τῆς Κύπρου, ὅπου τὸ ἔσω προφέρεται μὲ διπλοῦν σσ, *ἔσσω*.

Τῆς συνθέσεως τοῦ ἔσω καὶ ἔξω ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἔχομεν παραδείγματα τὸ *ἐσώβιγλον* καὶ *ἐξώβιγλον* ἀπαντῶντα ἐν τῷ εἰς τὸν Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν ἀποδιδομένῳ τακτικῷ Ἀνωνύμου [2]. «Τὰ δὲ ἐξ ἔθους ἐξώβιγλα καὶ ἐσώβιγλα, τὰ καὶ πλησιέστερον ἱστάμενα, δεῖ ποιεῖν ἀπὸ ἀκοντιστῶν καὶ τοξοτῶν», ὅπου νοοῦνται βεβαίως αἱ ἔξω καὶ ἔσω φρουραί, αἱ πλησιέστερον ἱστάμεναι.

Τοπωνύμια δὲ φέρονται τὰ ἑξῆς, εἴτε ὡς προσηγορικά, εἴτε καὶ ὡς κύρια ὀνόματα: *σώχωρα - ξώχωρα, σωχώραφα - ξωχώραφα, σωπέρβολα - ξωπέρβολα, σάμπελα - ξάμπελα, σάλωνα - ξάλωνα, Σωπόλια - Ξωπόλια.*

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων ὀνομάτων, ὡς ἱστορικῶν, παρατηροῦμεν ὅτι μέχρι τῆς [ἐν ἔτει 1574] ἀνεγέρσεως τοῦ νέου φρουρίου καὶ τοῦ περιτειχίσματος τοῦ νῦν ἄστεως, ἡ νῦν πόλις τῆς Κερκύρας ἐθεωρεῖτο ὡς προάστειον, πόλις δὲ μόνον τὸ παλαιὸν φρούριον [τότε κατῳκημένον] ὥστε εἰς τὰ περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔγγραφα ἀπαντῶμεν τὴν ἐπίκλησιν *ἐξωπόλιον Κορυφῶν*, ἤγουν προάστειον, «suburbum, borgo» [3].

---

[1] Ἐν Κύπρῳ *σσώσπιτον*, καὶ *σσώσπιτος* (ὁ) λέγεται δωμάτιον μὴ ἔχον ἄμεσον ἔξοδον εἰς τὸν δρόμον.

[2] Ἐκδ. R. Vari, Teubner 1901 σ. 11, 17.

[3] Ν. Τ. Βούλγαρη καὶ Ν. Β. Μάνεση, Ἀληθὴς ἔκθεσις περὶ τῶν... λειψάνων τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, Βενετία, 1880 σ. 29.

Σωπόλιον καὶ οἱ κάτοικοι *Σωπολιᾶται* φέρονται ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Δεστούνη τὸ ά τῷ 1881 [1] δημοσιευθέντι θρήνῳ περὶ τῆς... αἰχμαλωσίας «ἣ γέγονεν ὑπὸ τῶν Περσῶν εἰς Ἀττικὴν Ἀθήνα» (στ. 61 καὶ 42), ἤτοι προφανῶς τὰ νῦν Σεπόλια. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ εἶναι δύσκολον νὰ νοηθῇ ὅτι ταῦτα περιελαμβανοντο *ἔσω* τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, (ἐσώτερον ἐθεωρεῖτο ἡ Ἀκρόπολις) ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς παρὰ Κρουσίῳ εἰκάζει ὅτι ἐσήμαινεν *ἐξωπόλια*, τοῦτο δὲ δέχεται καὶ ὁ ἄλλως ἐπικρίνων αὐτὸν Δ. Σουρμελῆς [2]. «Τὰ ἐξωπόλια εἶναι τὸ περίφημον Προάστειον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ ἤνθει ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Βυζαντινῶν διὰ τὴν τερπνότητά του». Δύσκολον λοιπὸν εἶναι σήμερον νὰ διδαχθῶμεν τίποτε ἀσφαλὲς ἐκ τοιαύτης θολῆς παραδόσεως τῶν Σεπολιῶν.

Στρεφόμενοι πρὸς τὰ προσηγορικά, τῶν ὁποίων τινὰ μαρτυροῦνται ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων, ἄλλα δ᾽ ἔχουν ἐξετασθῆ παρὰ λογίων, εὑρίσκομεν τὰ ἑξῆς: «*Σώχωρα* ἐν Ἀμοργῷ σημαίνει τὰ ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως μεταξὺ τῶν οἰκιῶν χωράφια, τὸ ἀντίθετον *ξώχωρα*» [3]. Καὶ ἐν Κρήτῃ «*σώχωρο* εἶναι χωράφι γιούλτι (ἐγγὺς) τοῦ σπιθιοῦ, ἀλλὰ καὶ κάθε χωράφι, ὄντε νά ναι κουρουντισμένο (τοιχογυρισμένο μὲ ξερολίθι) νὰ μὴ μπαίνῃ ἔχνος» [4]. Τοιαῦτα περιτοιχισμένα χωράφια ἐν Λέσβῳ λέγονται *σουθύρια* καὶ *σουθυριασμένα*, ἐν Χίῳ δὲ *σώφυρα* (σώθυρα) «καὶ τὰ χαμηλότερα τὰ περιβαλλόμενα ὑπὸ ὑψηλοτέρων» [5].

Συγγενέστατα πρὸς τὰ *σώχωρα - ξώχωρα* εἶναι τὰ *σωχώραφα* καὶ *ξωχώραφα*, ἤτοι προφανῶς χωράφια κείμενα ἔσω καὶ ἔξω. Τοὺς ὅρους τούτους μαρτυρεῖ χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Γ΄, ὁ ὁποῖος περὶ τὰ 1350 παρεχώρησε τὸ χωρίον τὴν Χωροβὴν «πρὸς τὸν κῦρ Γεώργιον τὸν Δωρανίτην... μετὰ πάντων τῶν προνομίων ἀπό τε καθουσιῶν, αὐλαίων, ἐσωχωράφων, ἐξωχωράφων, ὀρεινῶν τόπων καὶ ὑδατοβρύτων» κτλ. [6].

Ἀλλὰ ποία ἦτο ἡ ἀκριβὴς διάκρισις τῶν χωραφίων τούτων;

Βεβαίως αὕτη ἦτο καθωρισμένη, ἀφοῦ μεταχειρίζεται τὰς λέξεις ἐπισήμως ὁ βασιλεύς. Αἱ λέξεις αὗται σῴζονται μέχρι σήμερον ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Εὐβοίᾳ, ὁ δὲ κ. Γ. Πετρόπουλος μ᾽ ἐβεβαίωσεν ὅτι *ἐξωχώραφα* «καλοῦνται τὰ χωράφια τὰ ἀνήκοντα μὲν εἰς τσιφλίκκι, κείμενα δὲ ἐκτὸς τῆς περιφερείας του, *ἐσωχώραφα* δὲ τὰ κείμενα ἐντὸς τοῦ τσιφλικκίου χωράφια τρίτων (ὀλίγα

---

[1] Ἀνετυπώθη καὶ ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τόμ. Α΄ (1889) σελ. 49-50) ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Καμπούρογλου καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπὸ Θ. Ν. Φιλαδελφέως, τόμ. Α΄ (1902) σ. 134-6.

[2] Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἐκδ. γ΄ Ἀθήνησιν 1846 σελ. 58 σημ. (α).

[3] Ἰ. Βογιατζίδου, Ἀμοργὸς σ. 101.

[4] Φ. Κουκουλέ, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα ἐκ Βάμου τῆς Κρήτης, ἐν Λαογραφίας Α΄ (1909) σ. 306.

[5] Βλ. Κ. Ἄμαντον ἐν Ἀθηνᾶς ΚΖ΄ (1915) παράρτ. 33.

[6] Βλ. Σπ. Π. Λάμπρον ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. Β΄ (1905) σ. 197 στ. 24.

πάντως)», καὶ οὐχὶ τοῦ κατόχου τοῦ τσιφλικκίου. Βεβαίως δὲν θὰ σπεύσωμεν ν᾿ ἀποδώσωμεν τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ εἰς τοὺς ὅρους τοῦ χρυσοβούλλου τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ζητήσωμεν μήπως εἴς τινα τῶν τοιούτων συνθέτων λανθάνῃ καὶ νομικὴ διαφορά.

Οἱ μελετήσαντες τὸ περὶ ἀκινήτου ἰδιοκτησίας Τουρκικὸν δίκαιον γινώσκουν (ἐκτὸς τῶν ἀφιερωμένων βακουφίων) τὴν διάκρισιν τῶν μ ο υ λ κ ί ω ν ἀπὸ τῶν γαιῶν, *ἐραζὴ μεριγιὲ* (ἅπερ ἐν Θεσσαλίᾳ παρητυμολογήθησαν εἰς *μοιράδια*). Ἐκ τούτων μόνα τὰ μούλκια (*μεμλουκιέ*, τὰ ἐντὸς συνοικισμῶν) ἐξουσιάζονται κατὰ πλήρη κυριότητα, ἐνῷ τὰ μιριγιέ, οἱ ἀγροί, ἀνήκουν εἰς τὴν πολιτείαν, ἤτοι μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν Σουλτᾶνον, κατέχονται δὲ ἁπλῶς διὰ νομῆς [1]. Ἡ διάκρισις αὕτη συνεπάγει καὶ διάφορον φορολογίαν, δικαιώματα μεταγραφῆς, κληρονομικὸν δίκαιον ἐπὶ τῶν κτημάτων κτλ.

Γεννᾶται ἤδη τὸ ζήτημα, ἂν καὶ κατὰ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα, ὅπερ ἐπέβαλαν οἱ Φράγκοι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἐγίνετο τοιαύτη διάκρισις τῶν κτημάτων τῶν ἐντὸς τῶν πάλαι πόλεων, ἢ «τῶν ἱπποτικῶν κωμῶν» ἀπὸ τῶν ἐκτὸς αὐτῶν. Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Φράγκοι ῥῆγες διένειμαν εἰς ἱπποτικοὺς οἴκους κώμας ὡς φέουδα (fiefs) ἢ «ψουμία» ὡς μετέφραζαν οἱ Κύπριοι, μαρτυρεῖ δὲ πολλάκις καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (ἔκδ. Schmitt, K 3145) καὶ ὁ Μαχαιρᾶς. Καὶ τότε πιθανῶς ἐκράτει διάκρισις τῶν *ἔσω* καὶ *ἔξω* τοῦ φεούδου κτημάτων.

Καὶ πολὺ ἀρχαιότερον, ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων, ἐγίνοντο ἀγροτικαὶ κτηματικαὶ διακρίσεις ἕνεκα τῶν ἄλλοτε δουλοπαροίκων, ἔπειτα δ᾿ ἐλευθερωθέντων χωρικῶν, καὶ ὑπῆρχαν αἱ λεγόμεναι *μητροκωμίαι*, ἐντὸς τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἐκποίησις πρὸς ἐξωτικόν. (Διατάξεις τῶν ἐτῶν 415 καὶ 468) [2]. Καὶ οὐδέποτε μὲν ὑπῆρξαν ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ ἱεραρχικὰ τιμάρια [3], ἀλλ᾿ ὁ ἀπὸ τοῦ ιβ´ αἰῶνος καταμερισμὸς τῶν θεμάτων εἰς μικροτέρας περιφερείας, ὑποκειμένας εἰς τοπάρχας, ἐγέννα πολλὰς μεταξὺ αὐτῶν περὶ ὁρίων τῆς ἰδιοκτησίας διαφοράς.

Ἀλλὰ καὶ τὰ τείχη τῶν «πόλεων» ἦσαν ὅρια τοῦ *ἔσω* καὶ τοῦ *ἔξω*. Π.χ. μέχρι σήμερον τὰ *ἔξω* τῶν τειχῶν τῆς Λευκοσίας χωράφια διακρίνονται τῶν *ἔσω*, ὡς φορολογούμενα διαφόρως. Ὑπῆρχαν λοιπὸν πολλοὶ λόγοι διακρίσεως τῶν κτημάτων διὰ τοιούτων συνθέτων.

Τοιαύτην διάκρισιν ὑποδεικνύουν καὶ οἱ παραμείναντες ὅροι *σωπέρβολα-ξωπέρβολα, σάμπελα-ξάμπελα, σάλωνα-ξάλωνα*. Καὶ τὰ μὲν *σωπέρβολα* καὶ

[1] Βλ. τὴν ἐξαίρετον μελέτην τοῦ νομικοῦ συμβούλου κ. Ν. Π. Ἐ λ ε υ θ ε ρ ι ά δ ο υ, Ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία ἐν Τουρκίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1903 σ. 23 κἑξ.

[2] Πρλ. Π. Κ α λ λ ι γ ᾶ Περὶ Δουλοπαροικίας ἐν Μελέταις καὶ λόγοις (ἐν Ἀθήναις 1882) σ. 243.

[3] Π. Κ α λ λ ι γ ᾶ, Μελέται Βυζαντινῆς Ἱστορίας... (Ἐν Ἀθήναις 1894) σ. 60.

ξωπέρβολα εἶναι συχνὰ ἐν Κύπρῳ, σπανιώτερα δὲ τὰ *σάμπελα* καὶ *ξάμπελα*, σημαίνοντα τὰ ἐγγύτερον (ἔσω) ἢ ἀπώτερον (ἔξω) τοῦ χωρίου κείμενα ἀμπέλια ἢ χωράφια. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι τὰ ἐντὸς τοῦ χωρίου (μούλκια) περιβόλια εἶναι περιτοιχισμένα, ὅθεν καὶ ἡ λέξις. Τοπωνυμίαι δὲ *Ξάμπελα* καταριθμοῦνται δύο ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γυθείου ἐν Λαογραφίας τόμ. Ε´ (1915) σ. 396, ἤτοι παρὰ τὸ χωρίον Κότρωνα, (ἀρ. 66) καὶ τὸ χωρίον Γονέα, (ἀρ. 23). Ὥστε καὶ τούτων ἡ διάκρισις εἶναι παλαιά.

Τοιαῦτα δὲ φαίνονται καὶ τὰ *σάλωνα* καὶ *ξάλωνα* (ἤτοι ἔσω καὶ ἔξω ἁλώνια), γνωστὰ ὡς προσηγορικὰ καὶ ἐν Κύπρῳ (*Ἀσγάτα, Μόρφου, Τρίκωμον*). *Σάλωνα* δέ, ὡς γνωστόν, ὀνομάζεται καὶ ἡ πάλαι καλουμένη Ἄμφισα, ὅπου ἁλώνια ὑπάρχουν καὶ Α. καὶ Δ. τῆς μικρᾶς ἤδη πόλεως.

Ὁ Κ. Σάθας, ἐκδίδων τὸ «Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξιδίου, ἱστορίαν Ἀμφίσσης» κτλ. (Ἀθήνησιν 1863) ἀποκρούει (σ. 101) τὸν συσχετισμὸν τοῦ ὀνόματος τῶν Σαλώνων πρὸς τὸν δῆθεν Αὐλῶνα· καὶ εὐλόγως, διότι, πλὴν ἄλλων λόγων, τὸ *Αὐλῶνα* σῴζεται καλῶς ἀλλαχοῦ [1]. Τὸ Χρονικὸν μαρτυρεῖ (σ. 201) ὅτι τῷ 1204 «ἕνας ἀπὸ τὴν Σαλονίκην Φράγκος βασιλέας ἐπῆρε καὶ τὸ Σάλονα, χώρα παμπάλαια καὶ ἐξουκουστὴ τῶν Ἑλλήνων τὸν καιρὸ καὶ ἀπὸ ἐτότες λέγεται Σάλονα, λεγάμενη ἀλλέως προτήτερα».

Ἡ περὶ τοῦ κατελθόντος Φράγκου μαρτυρία ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἄλλην, παραδοξοτέραν ἐτυμολογίαν, ἐκ τῆς λέξεως Σαλονίκη [2]. Καὶ αὕτη προφανῶς εἶναι σφαλερά. Ἀλλ᾿ ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Χρονικοῦ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως δὲν ἐπεκράτει πρὸ τῆς Φραγκοκρατίας, δηλαδὴ θὰ ἦτο περιωρισμένον εἰς συνοικίαν τινά, καλουμένην ἐσάλωνα, ὅπου θὰ ἔκειτο ἡ μνημονευομένη Ἐπισκοπὴ Σαλώνων.

Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην τῶν Σαλώνων ἀνέρριψα ἤδη τῷ 1907 [3], παραβάλλων τἆλλα ὅμοια ὀνόματα. Ἀσφαλῆ δὲ βάσιν αὐτῆς θεωρῶ τὸ πληθυντικὸν ἄρθρον *τά*, καθὸ μαρτυρούμενον ὑπὸ τῆς προφορικῆς παραδόσεως [4].

ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ

[1] Βλ. τὸ ἐμὸν Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. ΙΗ´ (1907) σ. 335.

[2] Πβλ. Τ. Κ α ν δ η λ ῶ ρ ο ν ἐν τῇ Μ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ λ. Ἄμφισσα (τόμ. Δ. σ. 419).

[3] Ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. ΙΗ´ (1907) σ. 369.

[4] Σημειωτέον ὅτι τὸ Χρονικὸν γράφει πάντοτε *τὸ Σάλονα* (ἴσως ἀρσενικῶς) γενικὴν τοῦ *Σαλόνου* (σ. 201) καὶ τοὺς κατοίκους *Σαλονίτες* (σ. 214).

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Charles Diehl. *Études sur l'histoire et sur l'art de Byzance. Mélanges Premier volume: Histoire, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1930. Σελ. XXXI + 308. 4ο.*

Οἱ συνάδελφοι, μαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ κ. Καρόλου Diehl, τοῦ διαπρεποῦς Γάλλου Βυζαντινολόγου, ἐξέδωκαν ἐπὶ τῇ ἑβδομηκονταετηρίδι αὐτοῦ δίτομον πανηγυρικὸν ἔργον, περιλαμβάνον ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορίαν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου. Τῆς ἐκδόσεως ἐπεμελήθησαν κυρίως ὁ κ. Ἰωάννης Ebersolt, γνωστὸς διὰ τὰς ἐργασίας του περὶ τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης, καὶ ὁ κ. Ροδόλφος Guilland, ὁ μελετητὴς τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας τῶν Παλαιολογείων χρόνων. Τὸ μνημειῶδες τοῦτο καὶ λαμπρὸν εἰς ἔκδοσιν ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον συνειργάσθησαν πλεῖστοι σοφοί, Γάλλοι καὶ ξένοι, εἶναι ἀναμφιβόλως ἓν τῶν καλυτέρων δημοσιευμάτων τῶν τελευταίων χρόνων περὶ τοῦ Βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ.

Τὰ δημοσιευόμενα ἐν αὐτῷ ἄρθρα ἀποτελοῦν ἀρίστας συμβολὰς εἰς τὴν μελέτην τοῦ Βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ καὶ διαφωτίζουν πλεῖστα ὅσα προβλήματα, ἀναγόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν γειτονικῶν λαῶν. Διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν πανηγυρικῶν τούτων Ἀναλέκτων, οἱ περὶ τὰ Βυζαντιακὰ πράγματα ἀσχολούμενοι ἐπιστήμονες ἐξεδήλωσαν μίαν εἰσέτι φορὰν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸν διαπρεπῆ σοφόν, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς συγγραφικῆς του δράσεως καὶ διὰ τῆς ἀπὸ τῆς ἕδρας διδασκαλίας του ἤνοιξε νέους δρόμους εἰς τὴν μελέτην τοῦ Βυζαντίου.

Ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω, τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ δύο τόμων· ὁ πρῶτος περιλαμβάνει μελέτας σχετικὰς μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλολογίαν, ὁ δὲ δεύτερος ἄρθρα περὶ τῆς τέχνης τοῦ Βυζαντίου. Τοῦ δευτέρου τούτου τόμου θὰ δώσῃ ἀνάλυσιν ὁ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλος. Αἱ περιλήψεις τῶν ἄρθρων τοῦ πρώτου τόμου, τὰς ὁποίας μᾶς ἀνέθεσεν ἡ Γραμματεία τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας νὰ γράψωμεν, θὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατὸν σύντομοι καὶ εὔληπτοι.

Jean Ebersolt-R. Guilland. *Bibliographie de M. Charles Diehl, σελ. XIII-XXXI.*

Ἀναγραφὴ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ κ. Diehl, καθ' ὕλην (Κλασσικὴ Ἀρχαιολογία, Βυζαντινὴ Ἱστορία, Ἱστορία τῆς Βυζαντιακῆς τέχνης, Ἱστορία

τῆς τέχνης, Ταξειδιωτικαὶ ἐντυπώσεις, πολεμικαὶ σελίδες, πανεπιστημιακὰ ζητήματα, προσφωνήσεις, βιογραφικὰ καὶ νεκρολογικὰ σημειώματα).

D. Anastasijević. *Les indications chronologiques de Yahya relatives à la guerre de Tzimiscès contre les Russes, σελ. 1-5.*

Ὁ πόλεμος, τὸν ὁποῖον διεξήγαγεν ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς κατὰ τοῦ Σβιατοσλάβου, δὲν ἔγινε τῷ 972, ὡς μερικοὶ ἱστορικοὶ ἀπὸ τοῦ Hase μέχρι τῶν ἡμερῶν μας πιστεύουν, ἀλλὰ τῷ 971, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ σχετικοῦ χωρίου Λέοντος τοῦ Διακόνου, τὸ ὁποῖον τινὲς παρενόησαν. Ἡ χρονολογία αὕτη ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἄραβος χρονογράφου Yahya. Οὗτος δίδει καὶ ἄλλας χρονολογικὰς ἐνδείξεις περὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ρώσσων, ἰδίως δὲ περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Δοριστόλου, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἄραβος χρονογράφου, διήρκεσεν ἐπὶ τριετίαν.

A. Andréadès. *Les Juifs et le Fisc dans l'Empire byzantin, σελ. 7-29.*

Εἰς τὴν μελέτην ταύτην — ἡ ὁποία εἶναι μία ἀπὸ τὰς καλυτέρας μελέτας τοῦ Α΄ τόμου — ὁ κ. Ἀνδρεάδης ἐξετάζει διὰ μακρῶν τὸ ζήτημα τῆς πληρωμῆς εἰδικοῦ φόρου ὑπὸ τῶν Ἑβραίων τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Ἀναλύει καὶ συζητεῖ λεπτομερῶς τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα δύναταί τις νὰ προβάλῃ ὑπὲρ καὶ κατὰ καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα — μετά τινων ἐπιφυλάξεων — ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους δὲν ὑπέκειντο εἰς ἴδιον *Ἰουδαϊκὸν τέλεσμα*. Δέον ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐν ὑποσημειώσει, ὁμιλῶν περὶ ἑνὸς κειμένου ἀνακοινωθέντος ὑπὸ τοῦ κ. Fr. Dölger, λέγει ὅτι τοῦτο «ἀποτελεῖ τὸ ἰσχυρότερον τεκμήριον ὑπὲρ τῆς θεωρίας περὶ τῆς ὑπάρξεως ἰουδαϊκοῦ φόρου». Ἐν ἐπιμέτρῳ ὁ κ. Ἀνδρεάδης ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὅρου *κεφαλατίων*, περὶ τοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἀποφέρῃ ὁ ἰουδαϊκὸς φόρος, καὶ περὶ τῶν Ἑβραίων καὶ Βενετῶν ἐν Κρήτῃ.

N. Banescu. *Peut-on identifier le Zamblacus des documents ragusains?, σελ. 31-35*

Δύο ἔγγραφα τῆς Δημοκρατίας τῆς Ραγούσης τῶν ἐτῶν 1344 καὶ 1346 ὁμιλοῦν περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Ραγουσαίων ἐμπόρων μετά τινος Zamblacus, μικροῦ κυριάρχου. Δυστυχῶς αἱ πηγαὶ αὗται δὲν δίδουν πληροφορίας οὔτε περὶ τοῦ προσώπου οὔτε περὶ τῆς ἐπικρατείας τοῦ Zamblacus. Ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἀρσενίου Τζαμπλάκωνος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ΄ ὑπῆρξε μέγας παπίας καὶ κύριος μεγάλων κτημάτων παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην.

G. I. Brătianu. *L'Hyperpère byzantin et la monnaie d'or des Républiques italiennes au XIIIe siècle, σελ. 37 - 38.*

Ὁ κ. Brătianu, εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην μελέτην, ὁμιλεῖ περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἰδίως περὶ τῆς νομισματικῆς κρίσεως τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου. Πρὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τὸ Βυζαντιακὸν νόμισμα ἦτο, παρὰ τὰς παροδικὰς κρίσεις, νομισματικὴ ἀξία διεθνοῦς κύρους. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Λατίνων ἡ πολιτικὴ αἴγλη τοῦ Βυζαντίου ἤρχισε νὰ ἐλαττοῦται, οἱ δὲ αὐτοκράτορες, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν εἰς τὰ βαρέα στρατιωτικὰ ἔξοδα, ἐνόθευον τὸ ὑπέρπυρον. Οὕτω ἐδημιουργήθη μία δικαιολογημένη δυσπιστία εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῆς ὁποίας ἔχομεν πλείστας μαρτυρίας. Τὸν οἰκονομικὸν μαρασμὸν τοῦ Βυζαντίου ἐπηκολούθησεν ἡ ἐξαιρετικὴ ἀκμὴ τῶν Δημοκρατιῶν τῆς Ἰταλίας, αἱ ὁποῖαι ἔκοψαν ἴδια χρυσᾶ νομίσματα, ὡς τὰ φλωρίνια καὶ τὰ δουκᾶτα. Ὁ συγγραφεὺς θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐπωφεληθῇ περισσότερον τῶν πορισμάτων τῆς λαμπρᾶς μελέτης τοῦ P. F. Casaretto, La moneta genovese, περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὴν βραχεῖαν σημείωσίν μου εἰς τὰ «Ἑλληνικά», τόμ. Γ' (1930) σελ. 563 - 564.

Paul Collinet. *Sur l'expression «Οἱ ἐν τοῖς τούλδοις ἀπερχόμενοι» «ceux qui partent dans les bagages», σελ. 55 - 60.*

Ἡ ἔκφρασις ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἑξῆς χωρίου: *«τοῦλδόν ἐστιν ἡ ἀποσκευὴ καὶ χρεία πᾶσα τῶν στρατιωτῶν, τουτέστι παῖδές τε καὶ ὑποζύγια καὶ τὰ λοιπὰ ζῷα καὶ εἴ τι ἕτερον πρᾶγμα πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ φοσσάτου ἐπισύρεται»*. Ὁ κ. Collinet νομίζει ὅτι ἡ λέξις ἐλήφθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ὅτι εἶναι γερμανικῆς καταγωγῆς *(tuld, tult).*

Michel Dendias. *Le roi Manfred de Sicile et la bataille de Pélagonie, σελ. 55-60.*

Περὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ Νεαπόλεως Μαμφρέδου εἰς τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1259). Ἐξ ὅλων τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν μόνος ὁ Γρηγορᾶς λέγει ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἔλαβε προσωπικῶς μέρος εἰς τὴν μάχην. Ἐκ τῶν Δυτικῶν ὁ Matteo Spinello di Giovenazzo ὁμιλεῖ περὶ ἐκστρατείας τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας κατὰ τῆς *Romagna*. Ὁ κ. Δένδιας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπομνηματιστὰς τοῦ Ἰταλοῦ χρονογράφου, πιστεύει — καὶ δικαίως — ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς *Ρωμανίας (Romania)*, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Romagna.

F. Dvornik. *La lutte entre Byzance et Rome à propos de l'Illyricum au IXe siècle, σελ. 61 - 80.*

Ὁ κ. Dvornik ἐξετάζει διὰ μακρῶν τὰ τῆς διπλωματικῆς διενέξεως μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Ρώμης περὶ τῆς προσαρτήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς

ἐπαρχίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἐν προοιμίῳ ὑπενθυμίζει συντόμως τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαρχίας ταύτης μέχρι τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεσπάσθη αὕτη ἀπὸ τῆς πνευματικῆς κυριαρχίας τῆς Ἁγίας Ἕδρας ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (περὶ τὸ 731). Ἀκολούθως ἐκτίθενται αἱ προσπάθειαι τῶν παπῶν, κυρίως Νικολάου τοῦ Α', Ἀδριανοῦ τοῦ Β' καὶ Ἰωάννου τοῦ Η', πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ἡ στάσις τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ συγγραφεύς, γνώστης βαθὺς τῶν σλαβικῶν πραγμάτων, ὁμιλεῖ ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ ῥόλου, τὸν ὁποῖον ἔπαιξαν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο οἱ Σλάβοι, καὶ περὶ τῆς σλαβικῆς πολιτικῆς τῆς Ἁγίας Ἕδρας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα.

Jean Ebersolt. *Sur les fonctions et les dignités du Vestiarium byzantin, σελ. 81 - 89.*

Περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ Βυζαντιακοῦ *βεστιαρίου*. Βεστιάριον κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὴν ἰδιαιτέραν ἱματιοθήκην τοῦ αὐτοκράτορος· βραδύτερον ὅμως ὁ θεσμὸς οὗτος ἐξειλίχθη καὶ ἔλαβε μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ τῆς αὐλῆς. Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ κυρίως περὶ τοῦ ῥόλου, τὸν ὁποῖον ἔπαιξαν εἰς τὴν αὐλὴν οἱ πρωτοβεστιάριοι, πρωτοβεστιαρῖται, βεστιαρῖται, οἱ βεστάρχαι, οἱ προκαθήμενοι τοῦ βεστιαρίου κλ. Τοὐναντίον δὲν ἐξετάζεται ἐπαρκῶς ὁ ῥόλος τοῦ βεστιαρίου εἰς τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν τῆς αὐτοκρατορίας.

Jules Gay. *Le patriarche Nicolas le Mystique et son rôle politique, σελ. 91 - 100.*

Περὶ τῆς Πολιτικῆς δράσεως τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ (901 - 907 καὶ 913 - 924), γνωστοῦ κυρίως ἐκ τῆς πολεμικῆς του πρὸς Λέοντα τὸν ϛ' διὰ τὸ ζήτημα τῆς τετραγαμίας τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ καὶ ἰδιαιτέρως αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ πατριάρχου διαφωτίζουν πλήρως τὸν ῥόλον, τὸν ὁποῖον ἔπαιξεν οὗτος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς αὐτοκρατορίας, κυρίως εἰς τὰς σχέσεις μὲ τοὺς Βουλγάρους, τὴν Ἁγίαν Ἕδραν καὶ τοὺς Ἄραβας τῆς Κρήτης. Ὡς ὀρθῶς σημειώνει ὁ κ. F. Dvornik [1], ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν θεμελιώδη μελέτην τοῦ Zlatarski: Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ πρὸς τὸν Τσάρον τῶν Βουλγάρων Συμεῶνα (1893). Ἐπίσης δὲν ἀναφέρεται ἡ μελέτη τοῦ Vasiliev περὶ τῶν σχέσεων Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ὅπου (σελ. 197) περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου πρὸς τοὺς Ἄραβας τῆς Κρήτης.

[1] Byzantinoslavica, τόμ. Γ' (1931) σελ. 186 (Α' τεῦχος).

B. Granić. *L'acte de fondation d'un monastère dans les provinces grecques du bas-Empire au Ve et au VIe siècle*, σελ. 101 - 105.

Περὶ τῶν διατάξεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καὶ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἵδρυσιν μοναστηρίων.

Henri Grégoire. *Mahomet et le Monophysisme*, σελ. 107 - 119.

Εἰς τὴν λαμπρὰν αὐτὴν μελέτην, τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸ σύντομον τοῦτο σημείωμα νὰ συνοψίσωμεν τὰ πορίσματα, ὁ κ. Grégoire ἑρμηνεύει μερικὰ χωρία τοῦ Κορανίου, δεικνύοντα πόσον ὁ Μωάμεθ ἐγνώριζε καὶ παρηκολούθει τὰς περὶ αἱρέσεων διενέξεις τῶν Χριστιανῶν, τὰς ὁποίας καὶ ἐξεμεταλλεύετο πρὸς διάδοσιν τοῦ νέου του δόγματος. Ἰδίως ὁ κ. Grégoire εὑρίσκει ἀπηχήσεις τῶν αἱρέσεων τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀραβικῆς Χερσονήσου, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἦσαν μονοφυσῖται. Ὡς δὲ λέγει ἐπιγραμματικῶς, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Μωαμεθανισμοῦ «ἔτεινε τὴν χεῖρα εἰς τοὺς ἄκρως ἀριστεροὺς τῆς παρατάξεως τῶν Μονοφυσιτῶν».

Rodolphe Guilland. *La Correspondance inédite d'Athanase, Patriarche de Constantinople (1289 - 1293 ; 1304 - 1310)*, σελ. 121 - 140.

Ὁ κ. Guilland μελετᾷ τὴν ἀνέκδοτον ἀλληλογραφίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανασίου, ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τοὺς κώδικας Grec Suppl. 516, Par. gr. 137 καὶ Par. gr. 1351 A τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Ἡ ἀλληλογραφία αὕτη εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα, διότι μᾶς δίδει πλείστας λεπτομερείας, ἀγνώστους, περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πατριάρχου, περὶ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἰδίως περὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐπιστολῶν, καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς. Σημειωτέον ὅτι ὁ πατὴρ Laurent ἑτοιμάζει ἔκδοσιν τῆς Ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀθανασίου.

Louis Halphen. *Le rôle des «Latins» dans l'histoire intérieure de Constantinople à la fin du XIIe siècle*, σελ. 141 - 145.

Καθ' ὅλον τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα, οἱ «Λατῖνοι» ἔπαιξαν σπουδαιότατον ῥόλον εἰς τὴν οἰκονομικήν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Τοῦτο ἄλλωστε ἐξηγεῖ τὴν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Σταυροφόροι κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1204. Ὁ κ. Halphen ὑπενθυμίζει μερικὰ χαρακτηριστικὰ γεγονότα.

E. Jeanselme. *Sur un aide-mémoire de thérapeutique byzantin contenu dans un manuscrit de la Bibliothèque Nationale de Paris*, σελ. 147 - 170.

Μετάφρασις καὶ σχόλια ἐπὶ ἑνὸς ἰατρικοῦ κειμένου, περιεχομένου εἰς τὸν ἑλλην. συμπληρωμ. κώδικα 764 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων.

Michel Lascaris. *Le patriarcat de Peć a-t-il été reconnu par l'Eglise de Constantinople en 1375?*, σελ. 171 - 175.

Εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένον ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώρισε, τῷ 1375, τὸ Πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ μιᾶς σερβικῆς πηγῆς. Ὁ κ. Μ. Λάσκαρις προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ, στηριζόμενος ἐπὶ ἀγνώστου μαρτυρίας τῆς *Ἐκθέσεως νέας* (συνταχθείσης τῷ 1386), ὅτι οἱ οἰκουμενικοὶ πατριάρχαι δὲν ἀπένειμον εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους Ἰπὲκ τὸν τίτλον τοῦ Πατριάρχου.

J. Laurent. *Byzance et les origines du sultanat de Roum*, σελ. 177 - 182.

Αἱ μαρτυρίαι τῶν Ἀράβων καὶ Περσῶν ἱστορικῶν περὶ τῆς ἱδρύσεως τοῦ σουλτανάτου τοῦ Ρούμ (τῆς Ρωμανίας) οὔτε σαφεῖς, οὔτε ἀξιόπιστοι εἶναι. Περισσότερον ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ πληροφορίαι τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, τὰς ὁποίας ἐκθέτει ὁ κ. Laurent. Κατὰ ταύτας ὁ σελτζουκίδης Σουλεϊμάν, ἀφοῦ ὑπηρέτησεν ὡς μισθοφόρος τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας, ἐγκατεστάθη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἵδρυσεν ἴδιον κράτος, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νίκαιαν, μικρὸν πρὸ τοῦ 1081.

Ct. Lefebvre des Noëttes. *Le système d'attelage du cheval et du bœuf à Byzance et les conséquences de son emploi*, σελ. 183 - 190.

Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὸν τρόπον τῆς ζεύξεως τοῦ ἵππου καὶ τοῦ βοὸς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. Ἡ μελέτη εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα διὰ τὰ γενικὰ πορίσματα τῆς σχετικῆς ἐρεύνης. «Ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, λέγει ὁ κ. Lefebvre des Noëttes, οὐδέποτε ἐγνώρισε τὴν πολύτιμον κινητήριον δύναμιν, ἡ ὁποία ἀνεμόρφωσε τὸν λατινικὸν κόσμον τῆς Δύσεως ἀπὸ τοῦ Ι΄ αἰῶνος καὶ τὸν ὡδήγησε πρὸς τὰς νεωτέρας τεχνικάς, οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς κατακτήσεις» (σελ. 189 - 190).

B. Leib. *Contribution à l'étude des manuscrits et du texte de l'Alexiade d'Anne Comnène*, σελ. 191 - 199.

Περὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων καὶ περὶ τῶν χειρογράφων τῆς «Ἀλεξιάδος» τῆς Ἄννης Κομνηνῆς. Εἰς τὸ τέλος ἐνδιαφέρουσαι διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ προοίμιον τῆς «Ἀλεξιάδος».

Michel Lhéritier. *L'histoire byzantine dans l'histoire générale, σελ. 201 - 216.*

Προσπάθεια καθορισμοῦ τῆς Βυζαντιακῆς ἱστορίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν γενικὴν ἱστορίαν. Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει δύο ἀπόψεις τοῦ ζητήματος: ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἱστορίᾳ ἐξετάζεται τὸ Βυζάντιον ὡς προέκτασις τῆς Ρώμης καὶ ὡς κράτος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντιπροσωπεύεται ἡ ἐγγὺς Ἀνατολή. Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἱστορίᾳ μελετῶνται αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μὲ τοὺς ἄλλους συγχρόνους λαοὺς καὶ ἐξαίρεται ὁ ρόλος αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Εὐρώπης. Δυστυχῶς ἡ μελέτη αὕτη, καίτοι περιέχει παρατηρήσεις καὶ γνώμας ἐνδιαφερούσας, στερεῖται σαφηνείας καὶ μεθόδου [1].

M. Mitard. *Le pouvoir impérial au temps de Léon VI le Sage, σελ. 216 - 223.*

Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ τῇ βάσει δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Γίνεται ἰδιαίτερος λόγος περὶ τῆς νομοθετικῆς, δικαστικῆς, θρησκευτικῆς, πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς ἐξουσίας τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος.

L. Oeconomos. *L'état intellectuel et moral des Byzantins vers le milieu du XIVe siècle d'après une page de Joseph Bryennios, σελ. 225 - 223.*

Ὁ κ. Οἰκονόμου ἐκδίδει, μεταφράζει καὶ ὑπομνηματίζει καταλλήλως χωρίον τοῦ Ἰωσὴφ Βρυεννίου (ἔκδ. Εὐγενίου Βουλγάρεως, τόμ. Γ' σελ. 119-123) περὶ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα.

Georges Ostrogorsky. *Les débuts de la Querelle des Images, σελ. 235 - 255.*

Ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς περὶ εἰκόνων ἔριδος. Ἐξετάζονται κυρίως πέντε σημεῖα· α') περὶ τοῦ ρόλου τοῦ μικρασιατικοῦ κλήρου καὶ δὴ περὶ τῆς δράσεως τῶν ἐπισκόπων Νακωλείας Κωνσταντίνου καὶ Κλαυδιουπόλεως Θωμᾶ, εἰσηγητῶν τῆς αἱρέσεως. β') περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος· γ') περὶ τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ· δ') περὶ τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ Λέοντος καὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Β'. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς μελέτης εἶναι τὸ μᾶλλον πρωτότυπον. Ὁ κ. Ostrogorsky, ἀντικρούων τοὺς προηγουμένους ἱστορικοὺς καὶ ἰδιαιτέρως τὸν Schwarzlose, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα, αἱ ὁποῖαι διεσώθησαν

[1] Πρβλ. Dvornik, Byzantinoslavica, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 189.

μόνον ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, δὲν εἶναι πλασταί. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συγγραφέως εἶναι ἄξια πολλῆς προσοχῆς· ε') περὶ τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων (730).

Jean B. Papadopoulos. *Une lettre de Grégoire Chioniadès, évêque de Tabriz (Rapports entre Byzance et les Mongoils de Perse), σελ. 257 - 262.*

Ἔκδοσις ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου Χωνιάδου, ἐπισκόπου Tabriz ἐν Περσίᾳ, πρὸς τὸν Ἀλέξιον Β' Κομνηνὸν τῆς Τραπεζοῦντος (1297 - 1330). Ἐν προοιμίῳ πληροφορίαι τινὲς περὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐν Τραπεζοῦντι, περὶ τοῦ βίου τοῦ Χωνιάδου καὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τῆς ἐπιστολῆς.

Hubert Pernot. *Le poème de Michel Glycas sur son emprisonnement, σελ. 263 - 276.*

Ἐξετάζεται ἀπὸ φιλολογικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀπόψεως ποίημα τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, συντεθὲν τῷ 1156 καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Legrand (Bibliothèque grecque vulgaire, τόμ. Α'). Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ διορθώσεις αἱ ἐπενεχθεῖσαι εἰς τὸ κείμενον.

Germaine Rouillard. *Les taxes maritimes et commerciales d'après des actes de Patmos et de Lavra, σελ, 277 - 289.*

Περὶ τῶν ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν φόρων, κατὰ τὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πάτμου καὶ τῆς Ἁγίας Λαύρας ἐν Ἄθῳ (κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα). Ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ ἐξετάζεται τὸ ζήτημα τῆς μετρήσεως τῶν πλοίων πρὸ τῆς παραδόσεως εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας. Ἐν τῇ δευτέρᾳ γίνεται λόγος περὶ τῶν φόρων, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπέκειντο τὰ πλοῖα, τὰ πληρώματα αὐτῶν καὶ τὰ φορτία (ἐμβλητίκιον, ἐξεμβλητίκιον, ναῦλον, ἀντίναυλον, καταρτιατικόν, ναυλοκαταρτιατικόν, λιμενιακόν, σκαλιατικόν, κομμέρκιον, δεκατία, μετρητίκιον κλ.). Ἐν τῇ τρίτῃ παραγράφῳ γίνεται λόγος περὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ εἴσπραξις τῶν ἐμπορικῶν φόρων (ἐλαιοπάροχοι, ἐξαγγελισταί, λιμενάριοι, βεστιαρῖται, πρωτομανδάτορες, κομμερκιάριοι, δεκατισταὶ κλ.).

Seymour de Ricci. *Une inscription byzantine de Rome, σελ. 291 - 292.*

Ἐπιτάφιον εὐγενοῦς Ἑλληνίδος δεσποίνης, καταφυγούσης ἐν Ρώμῃ μετὰ τῆς βασιλίσσης τῆς Κύπρου Καρλόττας de Lusignan († 1487). Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο, Ἑλληνιστὶ γεγραμμένον, γνωρίζομεν μόνον ἐξ ἀντιγράφου τοῦ ΙϚ'

αἰῶνος, περιεχομένου ἐν τῷ Cod. vatic. lat. 5241, σελ. 386, ὅθεν καὶ ἐξεδόθη ἐν τῇ προκειμένῃ μελέτῃ.

A. A. Vasiliev. *Quelques remarques sur les voyageurs du Moyen âge à Constantinople, σελ. 293 - 298.*

Συμπληρώσεις εἰς τὸ βιβλίον τοῦ κ. J. Ebersolt, Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant (Παρίσιοι, 1918). Περὶ τῶν περιγραφῶν τοῦ Γεωργιανοῦ συγγραφέως Γεωργίου Merčul (Ι' αἰὼν), τοῦ Ἄραβος Aboul Hassan Ali al-Harawy (ΙΒ' αἰὼν) καὶ τοῦ Σύρου Rabban Çauma (ΙΓ' αἰών). Πολύτιμοι πληροφορίαι περὶ τῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Jacques Zeiller. *Le site de Justiniana Prima, σελ. 299 - 304.*

Περὶ τῆς θέσεως τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς (Justiniana Prima). Ὁ συγγραφεύς, ἀκολουθῶν τῷ κ. Vulic', παραδέχεται ὅτι ἡ Justiniana Prima ἔκειτο ἐν τῇ Dacia Mediterranea, καὶ ὅτι ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ συνταυτισθῇ μὲ τὰ Σκόπια (Scupi, Shoplje)· ἔκειτο δ' αὕτη πιθανώτατα ἐν Ταυρησίῳ (Tauresium) ἢ ἐν Βεδεριανῷ φρουρίῳ (Bederiana).

Table des illustrations, σελ. 305.
Table des matières, σελ. 307 - 308.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

Ch. Diehl. *Melanges, 2me volume : Art, Paris 1930. 247 σελ. καὶ 17 πίν.*

Ὁ δεύτερος οὗτος τόμος περιέχει μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην, εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὁποίας τὰ μέγιστα συνέβαλεν ὁ κ. Diehl διὰ τοῦ κλασσικοῦ αὐτοῦ ἐγχειριδίου. Δέκα καὶ ὀκτὼ ἐρευνηταὶ τῆς τέχνης τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτοῦ ἐπίδρασιν εὑρισκομένων χωρῶν ἔσπευσαν ν' ἀποστείλουν τὴν συμβολήν των εἰς τὸ πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Diehl ἐκδοθὲν πανηγυρικὸν τοῦτο τεῦχος Μεταξὺ αὐτῶν καταλέγονται καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν Βυζαντινολόγων μὲ ἄρθρα ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος. Ἐν τοῖς ἑξῆς παρέχομεν σύντομον ἀνάλυσιν τῶν ἄρθρων τούτων.

L. Brehier. *La rénovation artistique sous les Paléologues et le mouvement des idées, σ. 1 - 10.*

Ἐν ἀρχῇ ἐκτίθενται τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελευταίων ἐρευνῶν, κατόπιν δὲ

ἐξετάζεται ἡ σχέσις ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τῆς τέχνης τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον κυριαρχουσῶν ἰδεῶν. Ἡ τέχνη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ἣν ὀφείλονται τὰ λαμπρὰ ψηφιδωτὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας, καὶ ἥτις εἶναι αὐτὴ ἡ Μακεδονικὴ Σχολή, ἡ κοσμήσασα τὰς ἐκκλησίας τῆς Σερβικῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τοῦ Μυστρᾶ, εἶναι, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἡ ἔκφανσις τῶν ἀνθρωπιστικῶν τάσεων τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως ὁ Μετοχίτης, ὁ Γρηγορᾶς κ.ἄ. Ἀντιθέτως ἡ Κρητικὴ λεγομένη Σχολὴ σχετίζεται μὲ τὴν τάξιν τῶν συντηρητικῶν καὶ μυστικῶν θεολόγων, ὅπως ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, καὶ εἶναι περίεργον, ὅτι ἐμφανίζεται αὕτη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἔριδος τῶν Ἡσυχαστῶν.

B. Filov. *Chapitaux de marbre avec décorations de feuilles de vigne en Bulgarie, σ. 11 - 18.*

Ὁ συγγραφεὺς περιγράφει σειρὰν κιονοκράνων κοσμουμένων διὰ φύλλων ἀμπέλου καὶ ἀνηκόντων πιθανῶς εἰς ἐκκλησίαν τινὰ τῆς Πρεσλάβας, ἧς κατὰ τὰς γενομένας ἀνασκαφὰς ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα. Τὰ κιονόκρανα ταῦτα ὁ συγγραφεὺς χρονολογεῖ μεταξὺ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 9ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 10ου αἰώνων, θεωρεῖ δὲ ταῦτα ὡς σχετιζόμενα ἀμέσως πρὸς Σασανιδικὰ πρότυπα καὶ ὡς ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὰ τῆς Βουλγαρικῆς τέχνης τῶν χρόνων ἐκείνων. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο συμπέρασμα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ἀκριβές, καθ' ὅσον ὅμοια ἐντελῶς κιονόκρανα, ἀνέκδοτα εἰσέτι, εὑρίσκονται καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα μέχρι καὶ τῆς Σπάρτης ἀκόμη.

A. Grabar. *Les croisades de l'Europe orientale dans l'art, σ. 19-27.*

Περιγράφει σπανιωτάτην παράστασιν εὑρισκομένην μεταξὺ τῶν εἰς τὸ ἔτος 1487 ἀναγομένων τοιχογραφιῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πατραούτσι ἐν Μολδαβίᾳ. Εἰς τὴν τοιχογραφίαν ταύτην εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἔφιππος προπορευόμενος συνοδείας ἁγίων ἱππέων, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων εὑρίσκεται ὁ Ἅγ. Κωνσταντῖνος. Εἰς τὴν παράστασιν ταύτην ὁ συγγραφεὺς διαβλέπει ἀλληγορίαν τῶν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγώνων τοῦ περιφήμου Βοεβόδα Στεφάνου τοῦ Μεγάλου, τοῦ ὁποίου ἵδρυμα εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ Πατραούτσι.

I. Grabar. *Sur les origines et l'évolution du type iconographique de la Vierge Eléousa, σ. 29 - 42.*

Λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ κ. Grabar ἐκ τῆς περιφήμου εἰκόνος τῆς Παναγίας τοῦ Βλαδίμιρ, Βυζαντινοῦ ὡς γνωστὸν ἔργου τοῦ 12ου αἰῶνος, ἐξετάζει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τύπου τῆς Θεοτόκου Ἐλεούσης (ρωσ. Οὐμιλένιε), ὅστις ἐπέχει

σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῆς Θεοτόκου, τόσον εἰς τὴν Βυζαντινήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ρωσσικὴν τέχνην.

P. Henry. *Le règne et les constructions d'Etienne-le-Grand, prince de Moldavie, (1475 - 1504), σ. 43 - 58.*

Μελέτη ἱστορικὴ μᾶλλον, ἄνευ ἰδιαιτέρου διὰ τὴν τέχνην ἐνδιαφέροντος, ἥτις θὰ εἶχε περισσότερον τὴν θέσιν της εἰς τὸν πρῶτον τόμον, ὅπου αἱ ἱστορικαὶ πραγματεῖαι.

N. Jorga. *Rapports italo-orienteaux dans l'art du Moyen-Age, σ. 59-69.*

Διὰ τῆς μελέτης ταύτης πειρᾶται ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐξηγήσῃ τὰ δυτικὰ στοιχεῖα τὰ παρατηρούμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τέχνην τῶν Βαλκανίων. Τὰ παραδείγματα ὅμως τὰ ὁποῖα παρέχει ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πατραούτσι ἐν Μολδαβίᾳ, ἀναγομένας εἰς τὸν 15ον αἰῶνα, δὲν δεικνύουν οὐδεμίαν φανερὰν δυτικὴν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ τοὐναντίον εἶναι τυπικὰ παραδείγματα τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν ὀρθοδόξου ἁγιογραφίας.

G. de Jerphanion. *Le «Thorakion», caracteristique iconographique du XIe siècle, σ. 71 - 79.*

Εἰς τὴν Ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως ἀναφέρεται ὡς βασιλικὸν ἔμβλημα καὶ τὸ «Θωράκιον» τὸ ὁποῖον ὁ κ. Ebersolt ἐταύτισε μὲ τὸ ἐν εἴδει ἀσπίδος χρυσοκέντητον ἐπίθημα, τὸ ὁποῖον παρίστανται φέρουσαι αἱ αὐτοκράτειραι καὶ αἱ ἅγιαι βασίλισσαι. Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζων τὰ διασωθέντα μνημεῖα εὑρίσκει, ὅτι τοῦτο ἀπαντᾷ μόνον κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, εἶναι δὲ ὄχι ἀνεξάρτητον ἐπίθημα, ἀλλὰ τὸ ἄκρον ἄλλου ἐνδύματος, τὸ ὁποῖον ἐφέρετο καὶ πρὸ τοῦ στήθους, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «Θωράκιον».

Fr. Macler. *Raboula - Mlqê, σ. 81 - 97.*

Ἐξετάζεται ἐκ νέου τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τοῦ περιφήμου Συριακοῦ εὐαγγελίου τοῦ ἀποκειμένου εἰς τὴν Λαυρεντιακὴν Βιβλιοθήκην τῆς Φλωρεντίας. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο, γραφὲν ἐν ἔτει 586 ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ραβούλα, εἶναι σπουδαιότατον διὰ τὰς ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ μικρογραφίας καὶ τοὺς ἱστορημένους κανόνας τῆς ἁρμονίας τῶν Εὐαγγελιστῶν. Κατὰ τὸν κ. Macler, ὁ Ραβούλας ἔγραψε τὸ κείμενον μόνον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄσχετον μὲ τὰς μικρογραφίας καὶ τὴν λοιπὴν διακόσμησιν τῶν πρώτων φύλλων. Αἱ μικρογραφίαι ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἄλλη διακόσμησις οὔτε σύγχρονοι πρὸς τὸ κείμενον εἶναι, ἀλλὰ οὔτε καὶ μεταξύ των, ἀνήκουσαι εἰς διαφόρους ἐποχάς. Ὅπως δὲ τώρα ἔχουν δὲν εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν, διότι ἡ σειρὰ τῶν φύλ-

λων ἔχει διαταραχθῆ ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου. Ὁ κ. Μ. ἐπιχειρεῖ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὑποτιθεμένης ἀρχικῆς αὐτῶν τάξεως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς κανόνας, ὁ συγγραφεὺς προτείνει μίαν γνώμην ἀληθῶς λίαν παράδοξον. Νομίζει δηλαδή, ὅτι ὑπῆρχον ἐργαστήρια παρασκευάζοντα τοιούτους κανόνας, εἰς τοὺς ὁποίους, ἀναλόγως τῆς ἐθνικότητος τοῦ ἀγοραστοῦ, ἐγράφοντο αἱ ἀντιστοιχίαι τῶν εὐαγγελίων εἰς τὴν Συριακήν, τὴν Ἀρμενικήν, τὴν Ἑλληνικὴν κλπ. Λίαν ἐπίσης ἀνεπιτυχὴς εἶναι ἡ σύγκρισις μικρογραφιῶν τινων τοῦ χειρογράφου τούτου πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τοῦ ἐν τῇ Μονῇ τῶν Μεχιταριστῶν τῆς Βενετίας διασῳζομένου Ἀρμενικοῦ εὐαγγελίου τοῦ 10ου αἰῶνος, τοῦ καλουμένου τῆς Βασιλίσσης Μελκέ. Ἡ παράστασις τοὐλάχιστον τῆς Πεντηκοστῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τούτῳ, ἣν παρέχει ὁ συγγραφεὺς παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Ραβούλα, οὐδεμίαν ἀπολύτως σχέσιν ἔχει.

G. Millet. *La vision de Pierre d' Alexandrie, σ 99 - 115.*

Ὁ κ. Millet μὲ τὴν γνωστὴν λεπτολόγον εὐσυνειδησίαν του ἀναλύει πάσας τὰς γραπτὰς πηγὰς περὶ τοῦ ὁράματος καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας, τοῦ δεινοῦ πολεμίου τοῦ αἱρεσιάρχου Ἀρείου. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων τούτων ἐξετάζει κατόπιν τὰς ἐπὶ τῶν μνημείων διασωθείσας ἀπεικονίσεις τοῦ θέματος τούτου καὶ τοὺς λόγους τῆς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συσχετίσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν λειτουργίαν.

N. Okunev. *Fragments de peintures: de l' église Sainte-Sophie d' Ochrida, σ. 117 - 131.*

Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως τῆς ἀρχικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Σοφίας καὶ τῶν διαφόρων εἰς αὐτὴν προσθηκῶν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς μέχρι τοῦδε συζητήσεις. Φαίνεται πιθανόν, κατὰ τὸν συγγραφέα, ὅτι τὸ ἀρχικὸν κτίσμα ἀνῆκεν εἰς τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα. Ὁ ἐξωνάρθηξ ἀνηγέρθη, κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐπιγραφήν, ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Γρηγορίου ἐν ἔτει 1313 - 1314. Τὰ ἐν τῷ ναῷ διασωθέντα λείψανα τοιχογραφιῶν εὑρίσκονται εἰς δύο στρώματα, ὧν τὸ ἀρχαιότερον ἀνήκει εἰς τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα. Διακρίνονται μορφαὶ ἁγίων, κυρίως ἱεραρχῶν, μία πομπὴ ἀγγέλων, ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τμήματά τινα εἰκονογραφικῶν συνθέσεων (Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κλπ.). Τέλος εἰς τὸν νάρθηκα καὶ τὸν ἐξωνάρθηκα διασῴζονται τοιχογραφίαι τοῦ 14ου αἰῶνος. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ εἶναι λείψανα σπουδαιότατα ἰδίως διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν σπανιότητα τοιούτων ζωγραφικῶν μνημείων κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα.

Vl. Pectović. *Un peintre serbe du XIVe siècle, σ. 133 - 136.*

Εἰς τὰ γνωστὰ ὀνόματα Ἑλλήνων καὶ Σέρβων ζωγράφων τὰ διασῳζόμενα εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Σερβικῆς Μακεδονίας προστίθεται ἓν ἀκόμη.

Πρόκειται περὶ τοῦ ζωγράφου Ἰωάννου, ὅστις κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 14ου αἰῶνος (1317 - 1324) ἐζωγράφησε τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Δημητρίου εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Πατριαρχείου ἐν Πὲτς τῆς Σερβίας. Πᾶσαι αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ εἶναι Σερβικαί, πλὴν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ζωγράφου, γεγραμμένης Ἑλληνιστί. Ὁ κ. Petković ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὴν ἐπίδειξιν Ἑλληνομαθείας τοῦ Σέρβου ζωγράφου Ἰωάννου. Ἐν τούτοις θὰ ἦτο ἴσως πιθανώτερον νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο Ἕλλην, καὶ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν τοιχογραφιῶν Σερβιστὶ ὑπὸ τοῦ κτίτορος τῆς ἐκκλησίας, τοῦ Σέρβου ἀρχιεπισκόπου Νικοδήμου.

A Protić. *Les origines sassanides et byzantines de l'art bulgare*, σ. *137 - 159*.

Ἀτυχὴς καὶ ἀμέθοδος προσπάθεια συσχετίσεως τῆς τέχνης τῶν Βουλγάρων πρὸ καὶ μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν αὐτῶν πρὸς τὴν Σασανιδικὴν τέχνην καὶ τὸν Μαζδαϊσμόν. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰς τελευταίας θεωρίας τοῦ Strzygowski, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ λίαν ἐπιπολαίως νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν Βουλγαρικὴν τέχνην. Εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν τοιχογραφιῶν τῶν Βουλγαρικῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τοῦ 11ου κἑξ. αἰῶνος ἡ παρανόησις ἀποβαίνει πλήρης καὶ ὁ προπαγανδιστικὸς σκοπὸς τοῦ ἄρθρου γίνεται καταφανής, φθάνων μέχρι τῶν ὁρίων τῆς καθαρᾶς παραδοξολογίας, ἰδίως ὅταν ὁ συγγραφεὺς ὑποστηρίζῃ, ὅτι ἡ Βουλγαρικὴ ζωγραφικὴ ἐπέδρασεν ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν Ρώσσων, Σέρβων καὶ Ρουμάνων, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς τέχνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 14ου αἰῶνος!

J. Puig i Cadafalch. *Les périodes successives de l'influence byzantine en Occident. Premier art roman, Architecture Mudéjar. Eglises de Moldavie*, σ. *161 - 169*.

Ὁ κ. Cadafalch παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ διακοσμητικοῦ θέματος τῶν τυφλῶν τόξων ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, τὰ ὁποῖα εἰς τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως θεωρεῖ ὡς καταγόμενα ἀπὸ τὴν παλαιὰν Ἀσσυριακὴν καὶ Σασανιδικὴν ἀρχιτεκτονικήν. Κατ' ἀπομίμησιν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων ἀνευρίσκει ταῦτα εἰς τὴν πρωτορρωμανικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Δύσεως τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος, κατόπιν πάλιν ἐξ ἐπιδράσεως τῆς Κων/πόλεως εἰς τὴν Ἱσπανικὴν ἀρχιτεκτονικήν, ἰδίᾳ τῆς Καστίλλης, κατὰ τὸν 13ον μέχρι τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ τέλος εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Μολδαβίας τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος.

G. Sotiriou. *La sculpture sur bois dans l'art byzantin*, σ. *171 - 180*.

Ὁ κ. Σωτηρίου ἐξετάζει τὰ διασωθέντα ἔργα τῆς ἐπὶ ξύλου γλυπτικῆς τῶν Βυζαντινῶν, κλάδου τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε μελετηθέντος. Διαιρεῖ τὸ ὑπάρχον ὑλικὸν εἰς δύο κατηγορίας: εἰς ξυλόγλυπτα ἀνήκοντα εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἔπιπλα (θύρας, τέμπλα, βημόθυρα, ἀναλόγια κλπ.) καὶ εἰς ξυλογλύπτους εἰκόνας. Περιγράφονται κατόπιν λεπτομερῶς τόσον τὰ δημοσιευμένα ἤδη ξυλόγλυπτα ἔργα, ὅσον καὶ πολλὰ ἀνέκδοτα εἰσέτι, ὅπως τὰ λείψανα εἰκονοστασίου ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς νησῖδος Μάλι-Γράδ ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Πρέσπας, ἀναλόγια ἐκ ναῶν τῆς Καστοριᾶς κλπ. Ἐξετάζονται ἔπειτα αἱ ὀλίγαι διασωθεῖσαι ἀνάγλυφοι ἐπὶ ξύλου εἰκόνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότεραι εἶναι ἡ ἐκ Καστοριᾶς ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν παριστάνουσα τὸν Ἅγιον Γεώργιον δεόμενον μετὰ ἐζωγραφημένων γύρῳ σκηνῶν ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ, ὅπως ἐπίσης καὶ μεγάλη εἰκὼν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Γκάλλιτσας, πλησίον τῆς Καστοριᾶς.

I. Stefanescu. *Les peintures du monastère de Dobrovat*, σ. *181 - 196*.

Περιγράφονται ἐν τῇ μελέτῃ καὶ ἀναλύονται λεπτομερῶς αἱ τοιχογραφίαι τῆς Μονῆς Δοβροβὰτς ἐν Μολδαβίᾳ ἀναγόμεναι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται καθαρισθεῖσαι ἐν ἔτει 1927 ἔμειναν μέχρι τοῦδε ἀνεξέταστοι, διότι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ νεωτέρων ἐπισκευῶν καὶ πυκνῆς αἰθάλης. Ἐκ τῆς τεχνικῆς καὶ εἰκονογραφικῆς αὐτῶν ἀναλύσεως ἐξάγεται, ὅτι αὗται σχετίζονται πρὸς τὴν Σερβικὴν ζωγραφικὴν καὶ εἰκονογραφίαν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν τυπικὴν Μολδαβικὴν τέχνην.

J. Strzygowski. *Les vestiges d'art chrétien primitif près de l'église arménienne de Diarbékir et leur décoration irano-nordique*, σελ. *197 - 205*.

Παρὰ τὴν Ἀρμενικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Διαρβεκὶρ (Ἀμίδας) ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὑπάρχουσι τρία καλαθοειδῆ κιονόκρανα μετὰ διακοσμήσεως ἐκ κύκλων καὶ συμπλεκομένων ταινιῶν. Κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ διακόσμησις αὕτη σχετίζεται πρὸς Μαζδαϊκὰ καὶ Ἱρανικὰ πρότυπα καὶ ἀνευρίσκεται εἰς τὴν τέχνην τῆς βορείου Εὐρώπης, ἥτις κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἱρανικήν. Τὸ καλαθοειδὲς σχῆμα τοῦ κιονοκράνου, λίαν σύνηθες εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικήν, ἔχει τὴν καταγωγήν του ἀπὸ τὴν Μαζδαϊκὴν τέχνην τοῦ Ἱράν, ὡς δεικνύουν τὰ παραδείγματα ἅτινα προσάγει ὁ συγγραφεύς.

O. Tafrali. *Le monastère de Sucevita et son trésor*, σ. *207 - 229*.

Ὁ χρόνος τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐν Βουκοβίνῃ Μονῆς Σουτσεβίτσας δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός. Τὸ ἤδη σῳζόμενον Καθολικὸν εἶναι ἡ τρίτη ἐκεῖ ἱδρυθεῖσα ἐκκλησία ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μοβίλα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1580 - 1584, ἣν ἐκόσμησε διὰ τοιχογραφιῶν ὁ ἀδελφός του Ἱερεμίας Μοβίλας περὶ τὸ 1595.

Τὸ σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς διασῴζει μέγαν ἀριθμὸν παλαιῶν ἀξιολόγων ἀντικειμένων, ἐπιταφίων, ἀμφίων, λειτουργικῶν σκευῶν κλπ. ὧν τὰ παλαιότερα δὲν ἀνέρχονται πέραν τοῦ 15ου αἰῶνος.

M. Vasić. *La date de l'église Saint-Georges à Mlado-Nagoricino,* σ. *231-240.*

Καταπολεμῶν ὁ κ. Vasić' παλαιοτέρας γνώμας, καθ' ἃς ἡ ἐκκλησία ἀνηγέρθη κατὰ τὸν 11ον, 14ον, 15ον, ἢ 16ον αἰῶνα καὶ ὅτι εἶναι ἔργον Σέρβων ἢ κατ' ἄλλους Γεωργιανῶν ἢ Ἀρμενίων τεχνιτῶν καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὴν σύγκρισιν πρὸς ἄλλα Σερβικὰ μνημεῖα, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἐγγὺς ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Στάρο-Ναγορίτσινο (1313), καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον ἀνηγέρθη κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ ὅτι εἶναι ἔργον Σέρβων τεχνιτῶν. Ἱστορικοὶ λόγοι, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἔρχονται εἰς ἐπικουρίαν τῆς χρονολογήσεως ταύτης.

P. Henry. *Les églises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVIe siècle. Architecture et peinture, Paris 1930 (Monuments de l'art Byzantin VI). Εἷς τόμος κειμένου ἐκ 320 σελίδων μετὰ λευκώματος ἐκ πινάκων 68.*

Εἰς τὰ πολυάριθμα ἤδη ἔργα τ' ἀφιερωμένα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν τέχνην τῆς Ρουμανίας προστίθεται ἓν ἀκόμη. Ἡ πλουσία βιβλιογραφία περὶ τῆς Ρουμανικῆς τέχνης διηυκόλυνε μεγάλως τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Henry, ὅστις διὰ μὲν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἶχεν ἀσφαλῆ ὁδηγὸν τὰς ἐργασίας τοῦ κ. Bals, διὰ δὲ τὴν ζωγραφικὴν τὰ βιβλία τοῦ κ. Stefanescu (πρβ. Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ζ' 1930, σ. 407 κἑξ.), τὰ ὁποῖα, παρὰ τινας παρατηρουμένας ἐλλείψεις, εἶναι ἡ πρώτη συστηματικὴ ἐργασία πλήρους ἐξετάσεως τῶν Ρουμανικῶν τοιχογραφιῶν. Αἱ πολυάριθμοι αὐταὶ δημοσιεύσεις, ἂν ἀφ' ἑνὸς κατέστησαν εὐχερεστέρας τὰς ἐρεύνας τοῦ κ. Henry, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν καὶ πολλὰς ὑποχρεώσεις, πρὸς ἃς δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀνταπεκρίθη πλήρως.

Προτοῦ ὅμως ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο, ἴδωμεν ποία ἡ διάταξις τοῦ νέου τούτου βιβλίου. Τὸ κύριον θέμα τοῦ συγγραφέως εἶναι τὰ οἰκοδομήματα τοῦ Βοεβόδα Στεφάνου τοῦ Μεγάλου (1457-1504), οἱ χρόνοι τοῦ ὁποίου δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Μολδαβίας. Περὶ τὸν πυρῆνα αὐτὸν περιστρέφεται ὁλόκληρον τὸ βιβλίον τοῦ κ. Henry. Ὁ συγγραφεὺς ἀνατρέχει μέχρι τῶν Δακορρωμαίων, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ Τραϊνοῦ, διὰ νὰ κατέλθῃ κατόπιν μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐξετάζονται διαδοχικῶς αἱ ἀρχαῖαι ξύλιναι ἐκκλησίαι, τινὲς τῶν ὁποίων διασῴζονται εἰσέτι, ὡς καὶ οἱ πρῶτοι λίθινοι ναοὶ τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀγαθοῦ (1400-1432). Αἱ ἐκκλησίαι αἱ ἀνεγερθεῖσαι ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Μεγάλου (Πούτνα, Πατραούτσι κλπ.) καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶναι μνημεῖα γνωστότατα, πολλάκις μέχρι τοῦδε περιγραφέντα καὶ ἀπεικονισθέντα. Ὁ κ. Henry ἀναλαμβάνων ἐκ νέου τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν μνημείων τούτων ἀρκεῖται σχεδὸν μόνον εἰς αὐτήν, ἐν τέλει δὲ τοῦ βιβλίου του θέτει σειρὰν ὅλην ἐρωτημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα οὐδεμίαν δύναται νὰ δώσῃ ἀπάντησιν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ πρότυπα τῶν Μολδαβικῶν τοιχογραφιῶν καὶ τὰς διαφόρους ἐπ' αὐτῶν ἐπιδράσεις ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν μνημείων, καταλήγει εἰς τὰ αὐτὰ περίπου συμπεράσματα, εἰς ἃ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ κ. Stefanescu, ὃν ὅμως δὲν ἀναφέρει. Πρότυπα Βυζαντινά, ἐπιδράσεις Σερβικαί, Βουλγαρικαί, Ρωσσικαὶ καὶ γενικῶς Σλαβικαὶ ὁμοῦ μετὰ δυτικῶν τοιούτων ἀποτελοῦν τὸ σύνολον τῆς Μολδαβικῆς τέχνης, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐλόγως θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐρωτήσῃ τί ἀπομένει ὡς καθαρῶς Μολδαβικὸν στοιχεῖον. Εἰς τὸ θεμελιῶδες τοῦτο ἐρώτημα ὄχι μόνον οὐδεμία δίδεται ἀπάντησις, ἀλλ' οὐδὲ τίθεται κἂν τοῦτο.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἐκτίμησιν τῶν Μολδαβικῶν τούτων τοιχογραφιῶν, νομίζομεν ὅτι ὁ κ. Henry ὑπερβάλλει κατὰ πολὺ τὰ πράγματα θεωρῶν αὐτὰς πραγματικὰ ἀριστουργήματα, ὡς ἤδη περετήρησε καὶ ὁ κ. Diehl ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ βιβλίου. Αἱ Βαλκανικαὶ χῶραι, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Ἑλλάς, κατέχουσι πολυαρίθμους ἐκκλησίας μὲ τοιχογραφίας συγχρόνους πρὸς τὰς Μολδαβικὰς καὶ τὰς ὁποίας, ἂν ὁ κ. Henry εἶχεν ἐπισκεφθῆ, θὰ ἦτο ἀσφαλῶς φειδωλότερος εἰς τοὺς θαυμασμούς του διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐξεταζόμενα μνημεῖα.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

NOTE

SUR L'ÉDITION DES ŒUVRES DE GENNADE SCHOLARIOS A PROPOS DU TOME III

Dans le tome VII de l'Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (1930, p. 394-398), M. Ad. N. Diamantopoulos a eu l'extrême obligeance de signaler au public savant, par une recension détaillée, le riche contenu du tome III des *Œuvres complètes de Gennade Scholarios.* Il ne s'est pas contenté, comme d'autres, de lire simplement l'Introduction, mais il a abordé le texte grec et en a parcouru attentivement les 210 premières pages. Cette lecture lui a révélé que l'édition n'était pas à l'abri de toute imperfection, et il a eu la bonne et cha-

ritable inspiration de nous signaler, dans une note, un certain nombre d'*errata*, qui nous ont échappé, à M. X. A. Sidéridès et à moi, malgré le soin que nous avons mis à corriger les épreuves. Cela montre qu'il est difficile d'arriver à l'impeccabilité absolue dans l'édition des textes grecs. M. Ad. N. Diamantopoulos reconnait, du reste, loyalement que nous avons grandement amélioré le texte des pièces publiées avant notre édition, et il nous exhorte à une attention plus soutenue pour arriver à la perfection. Nous ne saurions trop remercier le savant Hellène de l'intérêt qu'il porte à la publication des œuvres du grand théologien et philosophe byzantin, et nous nous efforcerons de tenir compte de ses observations. Les *errata* qu'il a découverts seront fidèlement signalés dans la liste générale des corrections qui sera dressée à la fin du VIII[e] et dernier volume des œuvres.

Pas tous, cependant, car en contrôlant sur les manuscrits, presque tous autographes, les corrections et lectures qu'il propose, nous avons constaté que la *moitié et plus* ne s'accordaient pas avec ces autographes, et qu'il fallait maintenir le texte de notre édition. Voici, sur les *36 errata* signalés dans la note 1 de la page 394 de l' Ἐπετηρίς, les *20* que les manuscrits nous interdisent d'accepter:

1°. Page 5, ligne 8: texte imprimé, conforme à l'autographe: εἰ μὴ παύῃ. M. Diamantopoulos voudrait: εἰ μὴ παύσῃ.

2°. Page 15, ligne 25: texte imprimé et autographe: ὁπόσα διέθηκαν, et non ὅπως διέθηκαν.

3°. Page 28, ligne 21: texte imprimé et autographe (= *Dionys. 150*): μόλις ἂν εἶ, et non ὡσὰν εἶ.

4°. Page 28, ligne 28: texte imprimé et autographe: *ἀληθὲς* ἂν εἴη οὗτος ὁ λόγος, et non *ἀληθής*: Scholarios applique ici la règle bien connue: κοῦφον ἡ νεότης.

5°. Page 31, ligne 12: texte imprimé et autgraphe: *Δώσομεν* ὑμῖν, ὅτι τὸ Πνεῦμα... et non *Δώσωμεν*. Le contexte, du reste, indique suffisamment qu'il faut le futur.

6°. Page 67, ligne 20: texte imprimé et autographe: *λύουσι* μᾶλλον τὴν ἀπορίαν ἢ φεύγουσιν, et non *οὐ λύουσι* μᾶλλον. M. Diamantopoulos n'a pas fait attention que la négation οὐ, qu'il réclame pour le sens, se trouve exprimée par οὐδὲ à la ligne précédente.

7°. Page 101, ligne 31: texte imprimé et autographe: *πάσχων*, et non *πάσχειν*.

8°. Page 106, ligne 32-35: Ἀλλ' οἶμαι — τὸ γέρας ἁρπάσαντας: M. Diamantopoulos trouve le texte imprimé fautif, sans qu'il dise en

quoi. Il est pourtant conforme à l'autographe, qui n'est pas incompréhensible, malgré une inversion peu commune.

9°. Page 109, ligne 1: texte imprimé et autographe, exigé du reste par le sens: μεταλαβεῖν, et non μεταβαλεῖν.

10°. Page 110, ligne 8: texte imprimé et autographe, éxigé par le sens: τῆς *οὕτω* παραδόξου μεταβολῆς, et non τῆς *οὔτε* παραδόξου.

11°. Page 113, ligne 28: texte imprimé et autographe, exigé par le sens: ἀφίξῃ, et non ἀφῖξαι.

12°. Page 114, ligne 20: texte imprimé et autographe: *ἀνήρ*, et non *ἁνήρ* (= ὁ ἀνήρ).

13°. Page 114, ligne 24: texte imprimé: *λόγου*, autographe: *λόγους* (le ς est tombé dans le tirage), et non *λόγον*.

14°. Page 115, ligne 23: texte imprimé et autographe *εἴθ'*, et non *εἶθ'*.

15°. Page 110, ligne 32: texte imprimé et autographe, exigé par le contexte: ἀνθρώπῳ *τε*, et non ἀνθρώπῳ *γε*.

16°. Page 120, ligne 25: Texte imprimé et l'unique manuscrit connu ainsi que la lecture de Sp. Lampros: *αὐτῷ τέτακτο*. M. Diamantopoulos veut ἀντετέτακτο. Le sens ne paraît pas nécessairement exiger cette correction.

17°. Page 177, ligne 27: texte imprimé et autographe: προστησομένου, et non προσισταμένου.

18°. Page 180, ligne 18-19: texte imprimé et autographe: οὐκ ἀναπτύξεις ἐσάλευσαν, et non *οὓς* οὐκ ἀναπτύξεις ἐσάλευσαν. Le sens parait bien imposer l'addition de οὓς proposée par M. Diamantopoulos, mais l'autographe ne l'a pas. Peut-être faudrait-il mettre le point d'interrogation après ὀρθοδόξους, ligne 17.

19°. Page 183, ligne 34: texte imprimé et autographe: *καὶ ἡμῶν*, et non *καθ' ἡμῶν*. Le sens de καὶ ἡμῶν est très net et fort suggestif.

20°. Page 110, ligne 5: Texte imprimé: καὶ ὁ *σφοδράζων* ἐν ἅπασι πρότερον ὑπερζέων. Correction proposée par M. Diamantopoulos: καὶ *ὁ σφόδρα*. Après nouvelle inspection de l'autographe, c'est *σφοδρώτερον* qu'il faut lire.

M Diamantopoulos a eu raison de déclarer incompréhensible le passage: Εἰ δὲ καὶ *μὲν* κενόν τινα πόνον εἵλετο (page 101, ligne 9). Il faut, en effet, remplacer μὲν par μή, que porte l'autographe. Le savant Byzantiniste se plaint aussi que la ponctuation laisse parfois à désirer. Il ne nous donne malheureusement aucun exemple de ponctua-

tion défectueuse qui puisse nous instruire. Il est impossible de reproduire la ponctuation des autographes, qui est d'ordre oratoire et multiplie les virgules et les points d'une manière invraisemblable. La ponctuation, faut-il le dire, laisse place à *une certaine dose de subjectivisme*. Tel estime nécessaire ou utile une virgule qu'un autre croit bon de proscrire. Nous reconnaissons volontiers que par ci par là une virgule de trop a pu se glisser dans le texte, d'autant plus que nos copies portaient primitivement toutes les virgules des autographes. Le grand guide de la ponctuation est le sens, et quelquefois on peut hésiter sur la nature ou la place d'un signe.

Encore une fois, nous remercions M. Ad. N. Diamantopoulos des *errata* qu'il a pris la louable peine de nous signaler. Nous regrettons seulement qu'il n'ait pas poursuivi son enquête au-delà de la page 210. La note présente n'a nullement pour but de décourager la critique mais bien plutôt de la provoquer, tout en la rendant circonspecte. L'Abbé Migne, le savant éditeur des deux patrologies, grecque et latine, donnait, dit-on, un franc, à qui lui découvrait une faute d'accent dans les textes grecs qu'il publiait. Nos moyens ne nous permettent pas d'offrir une prime à qui nous rendra le même service. Il aura du moins notre merci le plus sincère, qui s'accroitra du merci de tous les Byzantinistes.

Rome.

M. JUGIE
des Augustins de l'Assomption

Post-scriptum. — Nous prions instamment les lecteurs qui nous feront la charité de relever des fautes dans les textes publiés d'indiquer non seulement la page mais aussi la ligne. La chose est facile, puisque les lignes de notre édition sont numérotées.

V. Laurent. *Les manuscrits de l'histoire byzantine de Georges Pachymères.*

Ὁ πατὴρ V. Laurent, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνεπάρκειαν πρὸς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς τοῦ ἐκδεδομένου κειμένου τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, παρεσκεύασε νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ἐκδόσεως δημοσιεύει ἐν τῷ Βελγικῷ περιοδικῷ Byzantion (τόμ. Ε΄ 1930 σ. 129 - 205) μελέτην, ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον, περὶ τῶν κωδίκων, δι' ὧν παρεδόθη τὸ κείμενον τοῦ Παχυμέρη.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς μελέτης του ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν τῆς editio princeps γενομένης ὑπὸ τοῦ ἰησουΐτου Πέτρου Possini ἐν Ῥώμῃ 1666 - 1669. Ἐν τῷ δευτέρῳ περιγράφει τοὺς διασωθέντας δέκα μόνον κώδικας τοῦ Παχυμέρη καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἐξετάζει τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάρτησιν τῶν κωδίκων τούτων, καταλήγων εἰς τὰ ἑξῆς διδάγματα. Πρῶτον ὅτι τρεῖς πηγαὶ παραδόσεως τοῦ κειμένου τούτου περιῆλθον εἰς ἡμᾶς, ἤτοι ὁ Monacensis Gr. 442 καὶ οἱ Barberini 198 - 199 καὶ 203 - 204. Δεύτερον ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ κώδικος Monacensis 442 ἀπέρρευσαν ἀμέσως ὁ Marcianus 404, ὁ Hierosolymitanus 4 καὶ ὁ Tybigensis M β 13, ἐμμέσως δὲ ὁ Escurialensis Ω I 10· ἀπὸ δὲ τῶν Barberini 198 - 199 ἀμέσως μὲν ὁ Parisinus Gr. 1723, ἐμμέσως δὲ οἱ Coïsliani 138 - 143 καὶ τέλος ἀπὸ τῶν Barberini 203 - 204 ἀπέρρευσε μόνος ὁ Vaticanus Gr. 1490.

Ἐν ἐπιμέτρῳ τῆς μελέτης του ὁ πατὴρ Laurent πραγματεύεται περὶ δύο διασωθεισῶν παραφράσεων τῆς ἱστορίας τοῦ Παχυμέρη. Ἡ ἀξιολογωτέρα τούτων εἶναι ἡ περιεχομένη ἐν κώδικι Vaticanus Gr. 1775. Ὁ συγγραφεὺς ἀποκρούει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ διασκευὴ αὕτη τῆς Ἱστορίας τοῦ Παχυμέρη δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς αὐτὸν τὸν Παχυμέρην, ὅτι δηλαδὴ αὐτὸς οὗτος ἔγραψε παρὰ τὴν πρώτην σπουδαιοτέραν σύγχρονόν του ἱστορίαν καὶ ἄλλην δημωδεστέραν χάριν τοῦ πολλοῦ κοινοῦ. Ἀποδεικνύει δὲ τοῦτο ὁ πατὴρ Laurent (σ. 199 κ.ἑξ.) πειστικώτατα. Ἐν τούτοις φαίνεται κάπως ὑποτιμῶν τὴν ἀξίαν τῆς παραφράσεως ταύτης, διότι ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν ν' ἀποκλείσῃ τὸ κείμενον αὐτῆς ἐκ τοῦ apparatus criticus τῆς μελλούσης ἐκδόσεώς του, περιοριζόμενος νὰ τὸ συμβουλεύεται μόνον εἰς δυσκόλους στιγμὰς (dans les cas difficiles).

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ μὴ συμφωνήσω ὡς πρὸς τοῦτο. Ἀπόδειξιν προσάγω· 1) Τὸ χωρίον τοῦ προοιμίου τῆς Ἱστορίας (Bonn. I, 11, 3):

ἔτη γεγονὼς εἴκοσιν ἑνὸς δέοντος

ἔνθα πάντες οἱ κώδικες παρέχουσιν *ἔτος*, μόνη δὲ ἡ παράφρασις παρέχει τὴν ὀρθὴν γραφὴν *ἔτη*, ἣν καὶ ὁ Possinus εἶχεν ἀποδεχθῇ. 2) Τοῦ αὐτοῦ προοιμίου τὸ χωρίον (Bonn. I, 11, 1):

Γεώργιος κωνσταντινουπολίτης μὲν τὸ ἀνέκαθεν

ἔνθα, ἂν καὶ πάντες οἱ κώδικες παραδίδουσι τὴν γραφὴν *τὸ ἀπὸ ἀνέκαθεν*, ὁ κ. Laurent ἀπεδέχθη τὴν γραφὴν *τὸ ἀνέκαθεν*, ὡς καὶ Possinus. Ἐν τούτοις ἡ παράφρασις φέρουσα *ἀπὸ προγόνων* μᾶς προσεγγίζει εἰς τὴν ὀρθὴν γραφὴν *ἀπὸ ἀνέκαθεν*. Ἐνομίσθη δὲ ὡς ἀπόβλητος ἡ ἐκφορὰ *ἀπὸ ἀνέκαθεν* καὶ ἀνελλήνιστος. Ἔχει ὅμως ὀρθῶς. Διότι ὄχι μόνον σήμερον λέγεται τὸ χρονικὸν ἐπίρρημα *ἀνέκαθεν* μετὰ τῆς προθέσεως *ἀπό*, ἀλλὰ καὶ τάξις ὅλη τοιούτων χρονικῶν ἐπιρρημάτων, συνθέτων τῇ προθέσει *ἀπό*, ζῇ ἐν τῇ δημο-

τικῇ καὶ διαλεκτικῇ ἡμῶν γλώσσῃ, οἷον ἀποβραδύς, ἀπονωρίς, ἀποψὲς (ἅτινα δυνατὸν νὰ γραφῶσι καὶ ἐν διαστάσει *ἀπὸ νωρίς, ἀπὸ ψές*), ἀποντάψαργας, ἀποπιρνοῦ κλ. περὶ ὧν πάντων διέλαβον ἐκτενῶς ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχείῳ τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς τόμ. Ε' (1920) σ. 154 κἑ. Ταῦτα ἐπλάσθησαν κατὰ τὰ τῆς μεταγενεστέρας Ἑλληνικῆς *ἀπὸ τότε, ἀπὸ πρωί*, ὡς Ματθ. 16,21 *ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ*... Ἡ δὲ σημασία των εἶναι ἡ τῆς χρονικῆς ἀφετηρίας.

Ὡς πρὸς τὸν παρασκευασθέντα apparatus criticus, οὗ δεῖγμα παρέχεται ἐν σ. 204 ἑ., ἂς ἐπιτραπῇ νὰ σημειώσω τὰ ἑξῆς·

Ὁ πατὴρ Laurent χρησιμοποιεῖ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τοῦ προοιμίου τοῦ Παχυμέρη καὶ τοὺς δύο τρόπους τοῦ apparatus criticus καὶ τὸν θετικὸν καὶ τὸν ἀρνητικόν [1]. Οὕτω π. χ. στίχ. 3 γράφει:

ἐν Νικαίᾳ C b V: Νικαιάθι A a α[3]

ἐνῷ μικρὸν κατωτέρω στίχ. 12 γράφει:

οὕτως ξυμβὰν C b V Possinus.

Θὰ ἀνεμένομεν ἑνιαίαν διατύπωσιν τῶν καταχωριζομένων γραφῶν τοῦ apparatus. Ἔπειτα παρατηροῦμεν τοῦ αὐτοῦ θετικοῦ τρόπου δύο ἐκφοράς. Ὡς ἐν στίχ. 4.

αὖθις: corr. πάλιν V

ἐνῷ κατωτέρω στίχ. 6:

δοθεὶς codd.: σωθεὶς Possinus.

Ἀφοῦ διὰ τοιαύτης ἐμπεριστατωμένης προεργασίας προπαρεσκεύασεν ὁ πατὴρ Laurent τὸ ἔδαφος τῆς νέας κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ Παχυμέρη, ἂς εὐχηθῶμεν νὰ ἴδωμεν αὐτὴν ταχέως ἐκτυπουμένην, νέον ἀπόκτημα τῆς ἀνδρουμένης ἐπιστήμης.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1 Ἰανουαρίου 1932.

I. K. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ

P. Hieronymus Engberding O. S. B. *Das eucharistische Hochgebet der Basileiosliturgie*, ἐν τῷ περιοδικῷ «*Theologie des christlichen Ostens. Texte und Untersuchungen*» *ἐκδιδομένῳ ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων Μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωσήφ, Goesfeld, Heft 1. 1931. Münster, Aschendorff. LXXXIX, 89 S. RM. 9.00.*

Οἱ Βενεδεκτῖνοι μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωσὴφ ἐν Goesfeld ἑπόμενοι τῇ παπικῇ προτροπῇ τῆς 21ῃ Μαρτίου 1924 τῇ ἀπευθυνθείσῃ πρὸς τὸ τάγμα

[1] Ἰδὲ Otto Stählin, Editionstechnik, 1909, Leipzig und Berlin, σ. 37 ἑ.

αὐτῶν πρὸς στενὴν μετὰ τῆς κεντρικῆς Ἀρχῆς συνεργασίαν ἐπὶ διεξαγωγῇ καὶ ἐπιτυχίᾳ τοῦ προγράμματος τῆς ἑνωτικῆς μετὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίᾳ τῆς Ρωσσικῆς προσπαθείας, ἤρχισαν ἐκδίδοντες περισπούδαστον περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Theologie des christlichen Ostens.

Ὁ ὑπότιτλος Texte und Untersuchungen εἶναι ἀρκετὰ ἐνδεικτικὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ σκοποῦ καὶ περιεχομένου τοῦ νέου περιοδικοῦ.

Ἐπιτυχῶς δὲ οἱ μελανοὶ ἀδελφοί, θέλοντες νὰ ὑποδηλώσουν τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει ἡ ἐπιστημονική των συλλογή, περιεκόσμησαν τὸ ἐξώφυλλον τοῦ περιοδικοῦ αὐτῶν διὰ τῆς μικρᾶς καλλιτεχνικῆς συμβολικῆς ἀναπαραστάσεως τῆς ὑπὸ ἀγνώστου ζωγράφου ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐν Assisi τῆς Ἰταλίας πρὸ 1000 ἐτῶν γραφείσης εἰκόνος τῆς παριστώσης τὸν ἱδρυτὴν τοῦ τάγματός των ἅγιον Βενέδικτον ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀποστόλων τῶν Σλαύων Ἑλλήνων ἁγίων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου.

Καὶ κατὰ πόσον μὲν τὸ νέον περιοδικὸν σύγγραμμα θὰ ἐξυπηρετήσῃ πραγματικῶς καὶ ἐπιτυχῶς τὸν κατὰ τὴν παπικὴν προτροπὴν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται κυρίως περὶ τῆς λόγῳ τῶν συνθηκῶν καὶ περιστάσεων φαινομενικῶς μόνον εὐαλώτου Ρωσσικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ζήτημα, ἐφ᾽ ὅσον ὁ ὅρος «προκαθημένη ἀγάπη» ὅλως διάφορον λαμβάνει ἔννοιαν ἐκείνης, ἣν ἔδωσαν αὐτῇ οἱ τοῦτον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ δημιουργήσαντες. Μέγιστον ὅμως ὄφελος δι᾽ ἡμᾶς καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν καθόλου κόσμον θέλει εἶσθαι ἡ δημοσίευσις ἐπιστημονικῶν ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν (ὡς ἡ προκειμένη) μελετῶν καὶ ἡ ἔρευνα πηγῶν ἐκ τῶν ὁποίων, ἀπολύτως ἀπελευθερουμένων τῶν κρατουσῶν μεταγενεστέρων προλήψεων καὶ ἰδεῶν, δύναται βεβαίως νὰ ἐκπηγάσῃ καθαρὸν καὶ ἔστιν ὅτε καὶ ἀκράτητον τὸ διαυγὲς ῥεῦμα τῆς ἀληθείας.

Ἀπαρχὴν τῆς καλῆς ταύτης ἐκδόσεως ποιεῖται ὁ Μοναχὸς Ἱερώνυμος Engberding διὰ τῆς δημοσιεύσεως κριτικῆς μελέτης ἐπὶ τῆς εὐχῆς τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων (ἀναφορᾶς καὶ εὐχαριστίας) τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ὁ συγγραφεὺς εἰς ἀναλυτικὴν καὶ λίαν ἐκτεταμένην εἰσαγωγὴν (I' (σελ. XIX - LXXXVIII) ἀναπτύσσει τὴν ἐξέλιξιν τῆς εὐχῆς, τὴν μέθοδον ἣν ἀκολουθεῖ καὶ τὴν σχέσιν τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ διάφορα χειρόγραφα καὶ κείμενα εἰς ἐννέα κατατεταγμένα ὁμάδας. Εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ἀρχικῆς συγγραφῆς τῆς λειτουργίας.

Εἰς τὸ πρῶτον (II) μέρος εἰς τέσσαρας στήλας παρέχει τὰς παραλασσούσας γραφὰς τῶν ἑλληνικῶν κειμένων μετὰ κριτικῶν κατὰ στίχον ὡς πρὸς τὰς γραφὰς τῶν διαφόρων χειρογράφων ὑποσημειώσεων. Εἰς τὸ δεύτερον (III) μέρος ἐξετάζει κριτικῶς καὶ ἐν λεπτομερείαις τὸ κείμενον, πειρώμενος νὰ καταδείξῃ τὰς διαφόρους μεταγενεστέρας ἐπὶ τοῦ πιθανῶς ἀρχικοῦ κειμένου προσθήκας.

Τέλος εἰς τὸ τρίτον (IV) μέρος παρέχει τριῶν εἰδῶν ἀναλυτικὰ καὶ ἐπιμελέστατα ἐπεξειργασμένα εὑρετήρια.

Τὴν ὅλην μελέτην διακρίνει ἐξαιρετικὴ προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια, ἡ δὲ καθαρῶς κριτικὴ φιλολογικὴ ἐπὶ τῶν κειμένων ἔρευνα, ἡ μέχρι καὶ τῶν ἐπὶ μέρους λέξεων τούτων ἐξηκνουμένη, παρέχει τὴν ἐντύπωσιν λίαν εὐσυνειδήτου καὶ προσεκτικῆς ἐργασίας.

Εἰς ἄκρον ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ πορίσματα εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει ὁ συγγραφεύς, τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα εἶναι πρῶτον ὁ καθορισμὸς πολλῶν στοιχείων τῆς εὐχῆς μέχρι τοῦδε ἀρχαιοτάτων νομιζομένων, ὡς μεταγενεστέρων προσθηκῶν, καὶ δεύτερον ἡ ἐπιβεβαίωσις τῆς πολλαχῶς ἀναπτυχθείσης θεωρίας ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος δὲν εἶναι ὁ ἀρχικὸς συγγραφεὺς τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερομένης λειτουργίας, ἀλλ' ὁ ἁπλῶς ἐπεξεργασθεὶς παλαιότερον καὶ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ εὑρισκόμενον λειτουργικὸν ὑλικόν.

Βεβαίως ταῦτα καὶ ἄλλα συμπεράσματα εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει ὁ συγγραφεὺς μετὰ ἐξαντλητικὴν σχεδὸν τῶν πηγῶν ἔρευναν δὲν λύουσιν ὁριστικῶς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν πρόβλημα. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεύς, παρὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐξαιρόμενα (σελ. XXV) στοιχεῖα ὑπεροχῆς τῆς μελέτης του ἄλλων προγενεστέρων μελετῶν μετ' ἀρκετῆς μετριοφροσύνης ἀναγνωρίζει τὸ δύσκολον τῆς ἀπολύτου τοῦ προβλήματος λύσεως. Εἶναι ὅμως ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εὐχάριστον ὅτι τοιαῦται προσπάθειαι ὡς ἡ μετὰ χεῖρας μελέται, συντελοῦν σπουδαίως εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς γνώσεως ἐπὶ τῶν ἀνακινουμένων ἀλύτων προβλημάτων. Δὲν ὑπάρχει δ' ἀμφιβολία ὅτι ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ ὁριστικοῦ τυχὸν καθορισμοῦ τῶν εἰσέτι ἀκαθορίστων καὶ ἀμφιβόλων ἀπομενόντων σημείων τοῦ θέματος, ἐπὶ τῇ βάσει περαιτέρω ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, δικαίαν ἀξίωσιν θὰ ἔχῃ καὶ ὁ συγγραφεὺς διὰ τὴν διὰ τῆς ἐμπεριστατωμένης αὐτοῦ ἐρεύνης ἐπιτευχθεῖσαν προαγωγὴν καὶ πρόοδον τοῦ ζητήματος.

ΑΜΙΛΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου

Fr. Dölger. *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden.—67 Abbildungen auf 25 Lichtdrucktafeln..... beschrieben, erläutert und in Umschrift wiedergegeben von Fr. Dölger. München 1931.*

Ἤδη τῷ 1904 ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς C. Brandi εἶχε τονίσει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκδόσεως συλλογῆς τινος πανομοιοτύπων πινάκων βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον θὰ συνέτεινον εἰς τὴν πρόοδον τῶν περὶ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα μελετῶν, ἀλλὰ καὶ θὰ διήγειρον συγχρόνως τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν μὴ εἰδικῶν, τὸν δὲ Μάϊον τοῦ 1913 ὁ P. Marc εἰς τὸ γνωστὸν ὑπόμνημά του περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων πρὸς

τὴν Association internationale des Académies ἔκαμνε λόγον περὶ «προσεχοῦς» ἐκδόσεως τεύχους πανομοιοτύπων πινάκων βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων. Τὴν ἀνάγκην αὐτὴν καὶ τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον ᾐσθάνετο κάθε εἰδικὸς ἀσχολούμενος μὲ τὰ βυζαντινὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, ἔρχεται, μετὰ πάροδον 27 ἐτῶν ἀφ' ὅτου ἐρρίφθη ἡ ἰδέα, νὰ συμπληρώσῃ ἡ ὑπὸ τοῦ Fr. Dölger μετὰ εἰσαγωγικῶν παρατηρήσεων γενομένη ἔκδοσις.

1. Ἀπὸ τὴν πλουσίαν συλλογὴν φωτογραφιῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας ἐκδίδονται ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον 25 πίνακες μετὰ 59 πανομοιοτύπων ὁλοκλήρων ἢ τμημάτων βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, πέντε δειγμάτων τῶν συνήθων ὄπισθεν τῶν χρυσοβούλλων σημειωμάτων τῆς κατοχυρώσεως τῆς γνησιότητος καὶ τῆς καταστρώσεως τῶν ἐγγράφων (πίν. 23 - 24) καὶ τριῶν ἀπεικασμάτων χρυσῶν σφραγίδων εἰλημμένων ἐκ χρυσοβούλλων, Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄, Ἀνδρονίκου τοῦ Γ΄ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ ΙΑ΄ τῶν Παλαιολόγων (πίν. 25). Κατὰ τὴν ἐκλογὴν κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως ὅσον τὸ δυνατὸν πληρέστερον ἀντιπροσωπευθοῦν οἱ διάφοροι τύποι καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, συγχρόνως δὲ νὰ καταδειχθῇ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν τύπων αὐτῶν. Διὰ τῆς προσπαθείας αὐτῆς καὶ τῆς ἀποτυπώσεως δειγμάτων ἐξ ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε *σωζομένων* ὑπογραφῶν καὶ «μηνολογίων» τῶν βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων διευκολύνεται πολὺ ὁ καθορισμὸς τῆς γνησιότητος καὶ τῆς χρονολογίας πολλῶν ἄλλων ἐγγράφων, ἰδίως τῶν δυσκόλως χρονολογουμένων προσταγμάτων.

Συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἀπὸ διπλωματικῆς καὶ παλαιογραφικῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως σπουδαιοτέρων. Ἕνεκα τούτου πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν συλλογὴν ὡς σπουδαῖον ἐποπτικὸν μέσον, χρήσιμον ὄχι μόνον εἰς τοὺς περὶ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα ἀσχολουμένους εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς περὶ τὴν διπλωματικὴν καὶ παλαιογραφίαν ἀσκουμένους φοιτητάς, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ τελευταία ἔκδοσις τῶν μᾶλλον ἐν χρήσει καὶ καταλληλοτέρων δι' ἀσκήσεις παλαιογραφικῶν πινάκων τοῦ Cavalieri - Lietzmann δὲν ἐφρόντισε δυστυχῶς νὰ συμπεριλάβῃ πανομοιότυπα βυζαντινῶν ἐγγράφων.

Ὁ κυριώτερος βέβαια σκοπὸς τῆς συλλογῆς ταύτης τῶν αὐτοκρατορικῶν βυζ. ἐγγράφων εἶναι ὁ ἐπιστημονικός. Δι' ἀκαδημαϊκὰς ἀσκήσεις θὰ παραμένουν ἀρκετὰ πανομοιότυπα σχεδὸν ἄχρηστα, ἀκόμη καί τινα ἀντιπροσωπεύοντα σπουδαίους τύπους ἐγγράφων, ἐπειδὴ μόνον διὰ φακοῦ δύνανται νὰ ἀναγνωσθῶσιν (Πβλ. ἀριθ. 15, 28, 36, 43, 55, 56 κ. ἄ.). Διὰ φροντιστηριακὰς ἀσκήσεις θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ προστεθοῦν μερικὰ χαρακτηριστικὰ δείγματα ἀντιγράφων καὶ ἰδίως πλαστῶν ἐγγράφων, ἄλλων δὲ ἐγγράφων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ ὁλόκληρον τὸ πανομοιότυπον (π. χ. ἑνὸς ἐγγράφου ἐκ τῶν διὰ τὸ ἐξωτερικὸν προοριζομένων· τὸ ὑπ' ἀρ. 15 εἶναι σχεδὸν ἄχρηστον δι' ἀσκή-

σεις)· ἄλλων πάλιν ἡ μεταγραφὴ ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου (π.χ. ἑνὸς τύπου συμβάσεως ἢ συνθήκης, ἑνὸς τύπου ἐγγράφου τοῦ 11ου αἰῶνος). Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ εἶχεν ὁ φοιτητὴς προχείρους τοὺς διαφόρους τύπους τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων. (Παραπομπαὶ εἰς συλλογὰς δὲν ἀρκοῦν πάντοτε δι᾽ ἀσκήσεις). Ἐπίσης ἡ δήλωσις τοῦ τόπου τῆς προελεύσεως κάτωθεν ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν πανομοιοτύπων, ὡς καὶ ἡ συνήθως παραπλεύρως αὐτῶν τιθεμένη ἀρίθμησις τῶν γραμμῶν, θὰ διηυκόλυνε πολὺ τὴν χρῆσιν αὐτῶν. (Τὴν δυσκολίαν τῶν ἄνευ ἀριθμήσεως τῶν γραμμῶν πανομοιοτύπων θὰ ᾐσθάνθη ὡρισμένως ἐκεῖνος, ὅστις ἐχρησιμοποίησεν εἰς ἀσκήσεις τὴν παλαιὰν ἔκδοσιν τῶν πινάκων τοῦ Cavalieri-Lietzmann). Ἰδιαίτερος ἀλφαβητικὸς πίναξ παραπεμπτικὸς εἰς τὰς ὑπογραφὰς τῶν διαφόρων αὐτοκρατόρων θὰ καθίστα ἐπίσης εὐχερεστέραν τὴν χρῆσιν τῶν πανομοιοτύπων ὑπὸ τῶν φοιτητῶν, ὄχι δὲ ὀλιγώτερον καὶ ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονος. Ὅτι δὲ δι᾽ ἀσκήσεις φοιτητῶν θὰ ἦτο πολλάκις προτιμοτέρα διάφορος κατάταξις τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τύπου ἐγγράφων, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ἰδιαιτέρως. Ἀλλ᾽ ὡς εἴπομεν, ὁ κυριώτερος σκοπὸς τῆς συλλογῆς εἶναι ὁ ἐπιστημονικός· ἐν τούτοις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῇ περισσότερον ὑπ᾽ ὄψιν καὶ ὁ σκοπὸς τῶν φροντιστηριακῶν ἀσκήσεων, ἐπειδὴ ὑπὸ τὰς σημερινὰς ἐκδοτικὰς συνθήκας δὲν εἶναι εὔκολος ἡ ἔκδοσις πανομοιοτύπων ἀποκλειστικὸν σκοπὸν ἐχόντων τὰς ἀσκήσεις τῶν φοιτητῶν.

Ὡς παράλειψις δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὄχι μόνον ἡ μὴ παράθεσις πανομοιοτύπου ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε, ἂν δὲν σφάλλω, δύο σῳζομένων πρωτοτύπων χρυσοβούλλων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἡ μὴ μνεία αὐτῶν, ὅπως καὶ ἡ σιγὴ περὶ τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γεγραμμένων χρυσοβούλλων Σέρβων βασιλέων.

Περιττὸν θεωρῶ νὰ ἐξάρω τὴν θαυμασίαν ἐπιτυχίαν τῶν πανομοιοτύπων ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως καὶ τὴν τόσον καλαισθητικὴν ἐξοικονόμησιν τοῦ χώρου ἑκάστου πίνακος.

2. Σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου παρέχουν αἱ εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις τοῦ Fr. Dölger περὶ τῶν διαφόρων τύπων αὐτοῦ. Καὶ ἄλλοτε (βλ. Archiv für Urkundenforschung 11 (1929) σελ. 1 - 65) εἶχεν ἀναπτύξει ὁ συγγραφεὺς τὰ εἴδη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ βυζ. ἐγγράφου, ἐνταῦθα ὅμως δίδει σύντομον μέν, ἀλλὰ περισσότερον ἀποκρυσταλλωμένην ἐπισκόπησιν τῶν τύπων καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου.

Ὡς ἐν Archiv für Urkundenforschung σελ. 30 κἑξ. διακρίνει καὶ ἐνταῦθα ὁ Fr. Dölger δύο μεγάλας κατηγορίας βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων: τὴν τῶν προοριζομένων διὰ τὸ Ἐξωτερικὸν καὶ τὴν τῶν διὰ τὸ Ἐσωτερικόν. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν κατατάσσει τὴν γνωστὴν ἐπιστολὴν τοῦ St. Denis, τὸν τύπον τοῦ Κωδικέλλου, τὰς συμβάσεις ἢ συνθήκας τοῦ Βυζαντίου μετὰ

διαφόρων ξένων ἡγεμόνων ἢ πολιτειῶν καὶ τὸ προκουρατορικὸν χρυσόβουλλον (ἀριθ. 12). Εἰς δὲ τοὺς τύπους τοῦ Ἐσωτερικοῦ κατατάσσει τοὺς χρυσοβούλλους Λόγους (ἢ Γραφάς), τὸ χρυσόβουλλον σιγίλλιον, τὸν χρυσόβουλλον ὁρισμὸν καὶ τὰ προστάγματα. Τοιουτοτρόπως λαμβάνομεν μίαν ἀρκετὰ ἀκριβῆ εἰκόνα τοῦ ζητήματος τῆς ἐξετάσεως τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων, *ὅπως τὸ θέτει* ὁ Fr. Dölger.

Διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης προσπαθεῖ ἀναμφιβόλως ὁ συγγραφεὺς νὰ δώσῃ μίαν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφου, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν σύγχυσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μᾶς ὁδηγοῦν αἱ διάφοροι κατὰ καιροὺς ἀποχρώσεις τῶν τύπων αὐτοῦ.

Πράγματι ἕνεκα τοῦ σποραδικοῦ ὑλικοῦ τῶν διασωθέντων πρωτοτύπων καὶ τῆς ἀσταθείας τῶν συνηθειῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου, εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν ἀκριβῶς ὅλους τοὺς τύπους τῆς ἐξελίξεως τοῦ βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφου, οὕτως ὥστε ἕκαστος τύπος νὰ ἀντιπροσωπεύῃ συγχρόνως ἓν εἶδος, ἢ νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς ἕνα ὡρισμένον ὅρον. Πολλάκις συναντῶμεν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔγγραφον ὅρους διαφόρους (Χρυσόβουλλον Σιγίλλιον,—Χρυσόβ. Λόγος,—Χρυσόβ. Γραφή, Χρυσόβ. Ὁρισμός, Πρόσταγμα—Πιττάκιον—Κέλευσις κλπ.). Ὁ Κωδίκελλος π. χ. τοῦ Χριστοδούλου ὀνομάζει ἑαυτὸν Πιττάκιον καὶ Κέλευσιν, (βλ. ἀριθ. 3 στίχ. 2 καὶ 6), τὸ Προκουρατορικὸν ἔγγραφον, Χρυσόβ. Ὁρισμὸν καὶ Ἐπιτροπικὸν Συμβόλαιον (ἀριθ. 12 στίχ. 5 - 6 καὶ 15 - 16), τὰ δὲ ἔγγραφα τοῦ 11ου αἰῶνος ὀνομάζουν ἑαυτὰ Χρυσόβουλλα Σιγίλλια, Χρυσοβούλλους Λόγους καὶ Χρυσοβ. Γραφὰς καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἐπίσης δὲν συμπίπτουν γνωρίσματά τινα πάντοτε πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἐγγράφου. Οὕτω π.χ. ἡ σύμβασις τοῦ 1342 (ἀριθ. 11) φέρει «Μηνολόγιον» τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνῷ αἱ τῶν 1349 (ἀριθ. 13) καὶ 1406 (ἀριθ. 14) τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁμοίως ὁ παρατιθέμενος τύπος προκουρατορικοῦ ἐγγράφου φέρει τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ὑπογραφήν, ἐνῷ, ὡς ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης ἀναφέρει, σῴζεται προκουρατορικὸν ἔγγραφον μετὰ «Μηνολογίου» (βλ. στήλ. 18). Εἶναι εὐνόητον ἐπίσης ὅτι ὁ τύπος τῶν διὰ τὸ Ἐξωτερικὸν προοριζομένων ἐγγράφων ἐδέχετο ἑκάστοτε τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐξελίξεως τῶν διὰ τὸ Ἐσωτερικὸν προοριζομένων καὶ ὅτι ἐνίοτε εἰς τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ γνωρίσματα ἐγγράφων τοῦ Ἐξωτερικοῦ *τοῦ αὐτοῦ εἴδους* θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ᾽ ὄψιν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ παραλήπτου.

Ἀρκοῦν τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἵνα λάβῃ τις ἰδέαν τῆς συγχύσεως εἰς τὴν ὁποίαν ὁδηγεῖ πολλάκις ἡ ἐξέτασις τῶν τύπων τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων.

Ἐν τούτοις, ἐὰν ἐδοκιμάζομεν νὰ διαιρέσωμεν τὰ εἴδη τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, τότε θὰ ἦτο πολὺ προτιμοτέρα ἡ διαίρεσις εἰς *Προστάγματα* καὶ εἰς *Χρυσοβούλλους Λόγους*, ἤτοι εἰς τὰ φέροντα τὸ «*Μηνολόγιον*» καὶ εἰς τὰ φέροντα τὸ «*Ὄνομα* τοῦ αὐτοκράτορος»

ὡς ὑπογραφήν, ἐπειδὴ ὅλα τὰ βυζ. αὐτοκρ. ἔγγραφα τὰ μὴ ἔχοντα τὸν *αὐστηρὸν τύπον* τῶν Χρυσοβούλλων Λόγων ἢ τῶν Προσταγμάτων, εἴτε διὰ τὸ Ἐσωτερικόν, εἴτε διὰ τὸ Ἐξωτερικὸν προοριζόμενα, εἶναι μικτοὶ τύποι ἐκ τῶν δύο τούτων προελθόντες. Ὡς δὲ ἀνωτέρω ἀνέφερον, τὰ διάφορα ἔγγραφα τοῦ αὐτοῦ εἴδους οὔτε εἰς τὰ ἐσωτερικά των, οὔτε εἰς τὰ ἐξωτερικά των γνωρίσματα συμπίπτουν *καθ᾽ ὁλοκληρίαν*.

Ἡ διαίρεσις τῶν αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς ἔγγραφα τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ Ἐσωτερικοῦ ἐπιφέρει μόνον σύγχυσιν εἰς τοὺς διαφόρους τύπους τῶν ἐγγράφων καὶ αὐξάνει τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἔχομεν νὰ παρακάμψωμεν ἕνεκα τῆς ἀσταθείας τῶν συνηθειῶν τῆς Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου.

Σκοπὸς τῆς διαιρέσεως τῶν ἐγγράφων εἰς μεγάλας κατηγορίας εἶναι κυρίως ἡ ταχεῖα ἐπισκόπησις τῶν διαφόρων τύπων, φοβοῦμαι ὅμως ὅτι ἡ διαίρεσις, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ Fr. Dölger, δὲν ὑποβοηθεῖ τὸν ἐπιδιωκόμενον τοῦτον σκοπόν. Δὲν πρέπει νὰ κατατάξωμεν π. χ. τὸν Κωδίκελλον τοῦ Χριστοδούλου εἰς τὴν ἰδιαιτέραν κατηγορίαν τῶν διὰ τὸ Ἐξωτερικὸν προοριζομένων, μόνον ἐπειδὴ φέρει τὴν διεύθυνσιν τοῦ παραλήπτου. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ἁπλῶς ὁ τύπος ἀναγορεύσεως (ἀπονομῆς τίτλου) ὁμοιάζων μὲ τὸν τύπον τοῦ Προστάγματος, ὅπως ἐξ ἄλλου ὀνομάζει ἑαυτὸ τὸ ἔγγραφον: Κέλευσις, Πιττάκιον. — Ἀκόμη δ᾽ ὀλιγώτερον ἀνήκει εἰς τοὺς τύπους τοῦ Ἐξωτερικοῦ τὸ Προκουρατορικὸν Χρυσόβουλλον (ἀριθ. 12), ὄχι μόνον διότι πραγματικῶς δὲν ἀποτείνεται πρὸς ξένους ὑπηκόους, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Dölger ἀναφερόμενα ἔγγραφα τοῦ τερικοῦ. Ἀφοῦ, ὡς ὁ ἴδιος τονίζει (πρβλ. Archiv, ἔνθ. ἀν. σελ. 39), ὁ τύπος αὐτὸς ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ διὰ τὸ Ἐσωτερικόν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ χωρίσωμεν τὸν τύπον τοῦ εἴδους τούτου εἰς δύο διαφόρους κατηγορίας; Τοὐναντίον καὶ ὁ τύπος αὐτὸς ὡς Χρυσόβουλλος Ὁρισμός, εἶναι ἁπλούστατα μία παραλλαγὴ τοῦ Χρυσοβούλλου Λόγου, εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ὁποίου (ὡς παραλλαγὴ βέβαια) πρέπει νὰ καταταχθῇ.—Ἐπίσης ἡ ἐπιστολὴ τοῦ St. Denis, ὡς σῴζεται μέχρι σήμερον, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰδιαίτερον διὰ νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τύπων τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Τοὐναντίον τὸ εἶδος τῆς γραφῆς καὶ τὸ Legimus ἀπῄτει τὴν κατάταξιν τοῦ ἐγγράφου τούτου μεταξὺ τοῦ εἴδους τῶν Χρυσοβούλλων Λόγων τοῦ 11ου αἰῶνος. Ἐξ ἄλλου διὰ ποῖον λόγον τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 57 πρόσταγμα δὲν ἀνήκει, ὅπως καὶ τὰ ὑπ᾽ ἀριθ. 54 καὶ 58, εἰς τοὺς τύπους τοῦ Ἐξωτερικοῦ;

Ἡ διαίρεσις τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς ἔγγρ. τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ εἰς ἔγγρ. τοῦ Ἐσωτερικοῦ ἀναγκάζει τὸν συγγραφέα νὰ κινῆται μεταξὺ τῶν τύπων Προστάγματος καὶ Χρυσοβούλλου Λόγου καὶ νὰ ζητῇ νὰ κρατηθῇ πότε εἰς τὸν ἕνα καὶ πότε εἰς τὸν ἄλλον τύπον, χωρὶς ὅμως νὰ τοὺς ἀποδεχθῇ. Διὰ τοῦτο δὲν μὲ ἱκανοποιεῖ καὶ ἐπιμένω εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς τοὺς τύπους τοῦ Προστάγματος καὶ τοῦ Χρυσοβούλλου

Λόγου, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ «Μηνολογίου» καὶ τοῦ Ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος ἀμέσως χωρίζουν τὰ αὐτοκρ. ἔγγραφα εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας. Τοὺς λοιποὺς τύπους πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς μικτοὺς ἢ ὡς παραλλαγὰς τῶν δύο τούτων, εἴτε διὰ τὸ Ἐξωτερικόν, εἴτε διὰ τὸ Ἐσωτερικὸν προοριζομένους. Ἡ διαίρεσις εἰς προστάγματα καὶ εἰς χρυσοβούλλους Λόγους διευκολύνει συγχρόνως τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ.

3. Μετὰ τὴν ἐπισκόπησιν τῶν διαφόρων τύπων τοῦ βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφου κάμνει λόγον ὁ Dölger (στήλ. 6-7) περὶ τῶν μέσων κατοχυρώσεως τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ὡς εἶναι π.χ. τὰ σημειώματα εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος ἐπὶ τῶν κολλημάτων τῶν ἐκ περισσοτέρων τοῦ ἑνὸς τεμαχίων ἀποτελουμένων χρυσοβούλλων λόγων (ὑπογραφαὶ ἀνωτάτων κρατικῶν ὑπαλλήλων, ἡμερομηνία ἀπολύσεως κλπ.), ὡς καὶ τὰ σημειώματα τῆς καταστρώσεως τοῦ ἐγγράφου εἴς τι «σέκρετον», χρήσιμα πολλάκις εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ βυζ. διοικητικοῦ δικαίου.

Ἀρκετὰς πληροφορίας παρέχει ὁ ἐκδότης περὶ τῆς χρήσεως καὶ ἀπαιωρήσεως τῶν ἐκ χρυσοῦ καὶ κηροῦ σφραγίδων. Αἱ πληροφορίαι αὐταὶ εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον ἐνδιαφαίρουσαι, καθ᾽ ὅσον προέρχονται ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ καλυτέρου γνώστου τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης.

Κατὰ ταῦτα τὴν χρῆσιν χρυσῶν σφραγίδων εἰς τὸ Βυζάντιον πρέπει νὰ συνδυάσωμεν μὲ τὴν γένεσιν τοῦ τύπου τοῦ Χρυσοβούλλου Λόγου (τέλη τοῦ 9ου αἰῶνος). Χρυσῆν βοῦλλαν ἔφερον οἱ Χρυσόβ. Λόγοι, τὰ Χρυσόβ. Σιγίλλια καὶ οἱ Χρυσόβ. Ὁρισμοί, ἴσως δὲ μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ τὰ διὰ τὸ ἐξωτερικὸν προοριζόμενα λιτὰ ἔγγραφα. Συνήθως τὰ διὰ τὸ ἐξωτερικὸν προοριζόμενα ἔγγραφα καὶ τὰ προστάγματα ἔφερον βούλλας ἐκ κηροῦ. Κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἁλώσεως χρόνους συναντῶμεν σφραγῖδας ἐξ ἐρυθροῦ κηροῦ καὶ ἐκ χάρτου.

4. Εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐπὶ ἑκάστου ἐγγράφου χωριστὰ (Στήλ. 8 κἑξ.), συσσωρεύει ὁ ἐκδότης τόσον πολὺ διπλωματικὸν καὶ παλαιογραφικὸν ὑλικόν, ὥστε νὰ λυπῆται κανείς, ὅτι αἱ εἰς τὸ αὐτὸ εἰδικὸν ζήτημα ἀναφερόμεναι παρατηρήσεις εἶναι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διεσπαρμέναι. Τοιουτοτρόπως ἡ ἐπισκόπησις καὶ ἡ συγκράτησις τοῦ σπουδαίου τούτου ὑλικοῦ ἀποβαίνει ὄχι μόνον δύσκολος, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος. Οὕτω π.χ. αἱ περὶ τῆς γραφῆς τῆς Γραμματείας παρατηρήσεις κατανέμονται μεταξὺ τῶν ὑπ᾽ ἀριθ. 19 καὶ 27, περὶ τῶν πιστοποιημένων ἀντιγράφων μεταξὺ τῶν ὑπ᾽ ἀριθ. 40, 41, 56 καὶ 39.

Ἐνδιαφέρον ἔχουν τὰ περὶ τῶν συνηθειῶν τῆς αὐτοκρ. Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Dölger καὶ ἐνταῦθα, ἀριθ. 39, 40, 41 καὶ 56, καὶ ἐν Archiv ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 15, 39-40 καὶ ἐν B. Z. 28 (1928) σελ. 335, 339, 340-341. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν ἀντιγράφων τῆς Γραμματείας (Kanzleikopien) καὶ τὸ Χρυσόβουλλον σιγίλλιον

τοῦ Ἰουλίου 1104 τῆς Μονῆς Λαύρας τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Ἐπίσης εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ εἴδους τούτου τῶν ἀντιγράφων ἀνήκει κατ' ἐμὲ τὸ Χρυσόβουλλον τοῦ Ἰουνίου 1065 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, τὸ ὁποῖον ὁ Dölger κατατάσσει μεταξὺ τῶν πρωτοτύπων (πρβλ. Archiv ἔνθ' ἀν. σελ. 15). Ἂν καὶ λείπει τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου τούτου (τοῦ Legimus σῴζεται μόνον τὸ ἐπάνω μέρος), ἐν τούτοις τὸ εἶδος τῆς γραφῆς, ἡ ὁποία ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἐπισήμου γραφῆς τῶν ὑπαλληλικῶν ἐγγράφων, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ, μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς γραφῆς τῶν πρωτογράφων τοῦ 11ου αἰῶνος, ὡς εἶναι ἡ γραφὴ π. χ. τῶν χρυσοβούλλων τοῦ 1057, 1060 (Λαύρας) καὶ 1079 (Πάτμου). Πρβλ. ὡσαύτως τὴν γραφὴν τοῦ πίνακ. II, 1 ἐν Archiv σελ. 15, ἔνθα ἀντὶ K. Alexios πρέπει νὰ γραφῇ Nikephoros Botaneiates. Ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω ἐνταῦθα, ὅτι ἐκτὸς τῆς λέξεως *τρίτης* τοῦ ἐγγράφου τούτου τοῦ 1065 περὶ τῆς ὁποίας κάμνει λόγον ὁ Dölger, καὶ ἡ λέξις *Ἰουνίου* ἐγράφη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ γραφέως διὰ μαύρης μελάνης κατόπιν ὅμως διεγράφη καὶ εἰς τὸν παραπλεύρως ἐλεύθερον ἀφεθέντα χῶρον προσετέθη δι' ἐρυθροῦ *Ἰουνίου μηνὶ*.

Τὸ δὲ Χρυσόβ. (ἀρ. 39) τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Αὐγούστου 1079, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅσα ἀναφέρει ὁ Dölger ἐν B. Z. 28 σελ. 335, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς κατέχον ὅλως ἰδιάζουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν σῳζομένων ἀντιγράφων τῆς Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου, ὄχι μόνον ἐπειδὴ φέρει χρονολογίαν καὶ ὑπολείμματα προϋπαρχούσης χρυσῆς βούλλας, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι τὸ μόνον γνωστὸν ἀντίγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον σῴζεται τὸ πρωτόκολλον, ἐνῷ τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀντίγραφα εἶναι εἰς τὴν ἀρχὴν κολοβὰ (Πβλ. B. Z. 28, 339, 340 - 341). Ὑποθέτομεν ὡς ἐκ τούτου ὅτι καὶ διὰ τὰ πιστοποιημένα ἀντίγραφα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιήσουν χάρτην φέροντα ἤδη τὸ πρωτόκολλον.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ σπουδαίου διπλωματικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ὑλικοῦ, αἱ παρατηρήσεις τοῦ Fr. Dölger παρέχουν ἀρκετὰ νέα πράγματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τὴν προσωπογραφίαν ἐν γένει. Διὰ δὲ τῆς ἀποδόσεως ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου πέντε μέχρι τοῦδε ἀνεκδότων ἐγγράφων (ἀριθ. 23, 47, 51, 53 καὶ 55) προάγεται γενικῶς καὶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα.

5. Ἰδιαιτέρως ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς:

Ἀριθ. 11. Ὀλίγον ἐξεζητημέναι μοῦ φαίνονται ἐνταῦθα αἱ δικαιολογίαι περὶ τῆς ἰδιοχείρου ὑπογραφῆς τοῦ ἑνδεκαετοῦς αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ πολὺ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τελείας ἀπομιμήσεως, ἐν εἴδει σχηματοποιημένης ὑπογραφῆς, τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πατρός του Ἀνδρονίκου τοῦ Γ΄. Πβλ. ἀριθ. 50 καὶ 53. — *Ἀριθ. 18.* Κατὰ τὰς σημειώσεις μου, αἱ διαστάσεις τοῦ Χρυσοβούλλου τούτου τῆς Λαύρας τοῦ 1060 εἶναι μ. 6,23, εἰς 11 τεμάχια ἐξ ἑκατ. 0,64 + 0,56 + 0,56 + 0,57 + 0,58 + 0,57 + 0,58 + 0,57 + 0,55 + 0,55 + 0,49. — *Ἀριθ. 34.* Ἐπιθυμῶ

νὰ παραπέμψω ἐνταῦθα εἰς τὸ Χρυσόβουλλον τοῦ Ἰουλίου 1407 τῆς Μ. Βατοπεδίου, μοῦ φαίνεται μάλιστα ὅτι ἡ λ. Λόγος ἐγράφη καὶ εἰς τὰ δύο ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρός. Πβλ. ἐπίσης τὸ ν καὶ ε τῶν ὑπ' ἀρ. 55 καὶ 56 προσταγμάτων. — *Ἀριθ. 36.* Βλ. καὶ ἔκδοσίν μου εἰς τὰ «Ἑλληνικὰ» 3 (1930) σελ. 341-345. — *Ἀριθ. 37.* Ἡ γραφὴ ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν τῶν ὑπαλληλικῶν ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. — *Ἀριθ. 38.* Ἡ «διάταξις» ἐδημοσιεύθη ὁλόκληρος ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου εἰς τὰ «Ἑλληνικὰ» 3 (1930) σελ. 325 - 339, ἔνθα σελ. 317 - 324 καὶ παρατηρήσεις τοῦ ἰδίου σχετικαὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου. — *Ἀριθ. 56.* Πολὺ ἐξεζητημένοι μοῦ φαίνονται οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους προσάγει ὁ Dölger πρὸς ἀπόδειξιν τῆς διπλωματικῆς γνησιότητος τοῦ ἐγγράφου τούτου. Ἂν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη του, τότε πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ λ. λόγος ἐγράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ ἔγγραφον δυνατὸν νὰ εἶναι γνήσιον ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως, ὄχι ὅμως καὶ πρωτόγραφον ἀπὸ διπλωματικῆς. Τὸ «Μηνολόγιον» εἶναι μᾶλλον ἀπομίμησις· πβλ. τὸ Μηνολ. τοῦ ὑπ' ἀριθ. 55 πανομοιοτύπου.

Σημειῶ προσέτι ἐνταῦθα ὅσα κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν συνήντησα ὀφθαλμοφανῆ τυπογραφικὰ σφάλματα. Στήλη 5 στίχ. 12 Taf. XV = XVI. — Στήλη 20 στίχ. 16 ἐδέθη = ἐδόθη. — Στήλ. 24 στίχ. 5 πρὸ τοῦ δευτέρου Ἀθανάσιος θέλει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. — Στήλ. 26 ἀρ. 19 στίχ. 3 1076 = 1079. — Στήλ. 28 ἀρ. 19α στίχ. 5 κέλλια = κελλια (= κελλία). — Στήλ. 44 ἀρ. 36 στίχ. 12 ἀποδιδῷ = ἀποδιδῶ, ἐπίσης [ἣ] = ἤ. — Στήλ. 62 ἀρ. 58 εἰς τὰς παρατηρ. στίχ. 3 ἀντὶ Manuel II πρέπει νὰ γραφῇ *Konstantin*. — Πίν. XII ἀρ. 25 ἀντὶ Iberon πρέπει νὰ γραφῇ *Kutlumusiu*.

*
* *

Ἡ ἔκδοσις αὕτη ὑπενθυμίζει ἀκόμη μίαν φορὰν εἰς τοὺς εἰδικούς, κυρίως ὅμως εἰς τοὺς μὴ εἰδικούς, πόσον διεσκορπισμένον εἶναι τὸ ὑλικὸν τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ πόσον δύσκολος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ. Ἀκόμη μίαν φορὰν ὑπενθυμίζει ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ Fr. Dölger τὴν ἔλλειψιν ἀξιοπίστων ἐκδόσεων τῶν διασωθέντων βυζαντ. αὐτοκρ. ἐγγράφων, καὶ πόσον ὀλίγον ἐξετιμᾶτο μέχρι τοῦδε ἡ ἐξέτασις τῶν γνωρισμάτων αὐτῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὀφείλει τις νὰ ὁρμηθῇ κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς γνησιότητος τῶν ἐγγράφων καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς χρονολογίας τῶν ἀχρονολογήτων. Ἀκόμη μίαν φορὰν μᾶς παρουσιάζονται εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ζωντανὰ τὰ προβλήματα καὶ αἱ δυσχέρειαι τῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τόσον εὔκολος, ὅσον φαντάζονται παρ' ἡμῖν μερικοὶ ὄψιμοι ἐπιστήμονες.

Ἡ ἔκδοσις τῆς συλλογῆς ταύτης εἶναι εὐχάριστον γεγονὸς καὶ δεῖγμα τῆς ἐντατικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία γίνεται ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Βαυαρικῆς

Ἀκαδημίας ἀναφορικῶς πρὸς τὴν συλλογὴν καὶ ἐξέτασιν τῶν βυζ. ἐγγράφων. Τὴν συλλογὴν ταύτην πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς προοίμιον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Corpus der griechischen Urkunden. Ἂς εὐχηθῶμεν ὅπως ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀπαρχῆς αὐτῆς ἐπισφραγισθῇ μὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου, ἀρκετοῦ νὰ ἀναδείξῃ τὸν ἐκδότην, τακτικὸν νῦν καθηγητὴν τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, ἀντάξιον τῶν δύο μεγάλων αὐτοῦ προκατόχων!

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Στ. Κορρέ. *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν Φράγκων τῆς Νάξου. Byzant.—Neugr. Jahrb. 8 (1931) 266—305.*

Ὅστις πιστεύει, παρὰ τὴν γνώμην φανατικῶν τινων κλασσικῶν φιλολόγων, ὅτι κάθε ἔγγραφον, ἔστω καὶ μεταβυζαντινόν, περιέχει κάτι τὸ νέον, θὰ χαρῇ διὰ τὴν ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἔκδοσιν εἴκοσι Ναξιακῶν ἐγγράφων, τὸ περιεχόμενον τοῦ παλαιοτέρου τῶν ὁποίων ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 1546. Καὶ ναὶ μὲν ὅλα, ἐκτὸς ἑνὸς πληρεξουσίου τῆς Κοινότητος Κάστρου, ἀναφέρονται εἰδικῶς εἰς τὰ κτήματα τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Μονῆς Καπέλλας Κασάτζας ἐν Νάξῳ καὶ ἔχουν ἑπομένως μεγαλυτέραν σημασίαν διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν, ἐν τούτοις περιέχουν ταῦτα ἀρκετὰς πληροφορίας περὶ ζητημάτων διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ φορολογικῶν (ἰδίως αἱ 4 τελευταῖαι ἀποδείξεις πληρωμῆς), ὥστε τὸ περιεχόμενόν των νὰ εἶναι καὶ γενικωτέρου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος. Διάφοροι δὲ ἐν αὐτοῖς ἀπαντώμενοι ὅροι νομικοῦ περιεχομένου ὡς π.χ. περιοχή, ἐλευθερία τοῦ χωραφιοῦ, ἐντριτειά, σιντζίλι, κωδίκιλλος κλπ. καθιστῶσι ταῦτα καὶ ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέροντα. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσω ὅτι, ὅπως κάθε ἰδιωτικὸν ἔγγραφον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, εἶναι καὶ ταῦτα ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ἐπίσης χρήσιμα.

Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν μᾶς δίδουν τὸ δικαίωμα, ἐξετάζοντες τὸ περιεχόμενόν των, νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξεζητημένα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ καὶ ἐσφαλμένα, συμπεράσματα, ὡς κάμνει ὁ ἐκδότης, διότι οὔτε εἰς τὸ πρὸ ἐτῶν ἀναφυὲν μεταξὺ τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ σωματείου τοῦ «Τιμίου Σταυροῦ» τῶν Καθολικῶν τῆς Νάξου ζήτημα περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων προσφέρουν τι, (πβλ. Κορρὲ σελ. 269), ἀφοῦ πραγματικῶς πρόκειται περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς διαχειρίσεως καὶ ἐπικαρπίας τῶν κτημάτων καὶ ὄχι περὶ κυριότητος (ἀδιάφορον ἂν οἱ δικηγόροι τῶν διαμαχομένων φιλονικοῦν περὶ κυριότητος) [1] οὔτε περὶ τοῦ δῆθεν *συμφωνητικοῦ* μεταξὺ Ναξίων καὶ Ἰησουϊτῶν κατὰ τὴν

[1] Ἐὰν τὰ ὑπ' ἀριθ. 1 (1546) καὶ 2 (1611) ἔγγραφα ἀνεφέροντο εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἰησουϊτῶν, τότε ὡρισμένως θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν πρὸ τοῦ 1627.

ἐν Νάξῳ ἐγκατάστασιν τῶν τελευταίων μᾶς δίδουν πληροφορίαν τινά, οὔτε καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 20 ἔγγραφον μᾶς λέγει ὅτι τὸ δῆθεν συμφωνητικὸν ὑπεχρέωνε τοὺς Ἰησουΐτας «νὰ καταβάλλωσι φόρον τινὰ εἰς τοὺς Φράγκους, ὡς καὶ μέρος τῶν εἰσοδημάτων ἐκ τῶν παρασχεθέντων αὐτοῖς κτημάτων καὶ νὰ βοηθοῦν αὐτοὺς ὁσάκις ἤθελε τύχει ἀνάγκη τις, δανείζοντες αὐτοῖς χρήματα ἄνευ τόκου ἢ ἄλλου τινὸς βάρους». Τὸ ὑπ' ἀριθ. 20 ἔγγρ. τοῦ 1744 ὁμιλεῖ περὶ 39 γροσίων «θεληματικῶς καὶ αὐτοπροαιρέτως» δοθέντων εἰς τὴν κοινότητα ὑπὸ τοῦ Προεστοῦ τῶν Ἰησουϊτῶν, «δίχως νὰ ἔχῃ καμμίας λογῆς κράτηξιν καὶ χρέος» ἡ Κοινότης, ὅπως λέγει τὸ *τὴν δωρεὰν ταύτην συνοδεῦον γράμμα*, ὄχι δὲ ὅρος τις παλαιοῦ τινος συμφωνητικοῦ μεταξὺ Ναξίων καὶ Ἰησουϊτῶν κατὰ τὴν ἐγκατάστασίν των ἐν Νάξῳ.

Βασιζόμενος ἴσως ὁ Κορρὲς εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ μακαρίτου Π. Ζερλέντου ἢ ἄλλου τινός, προϋποθέτει *Συμφωνητικόν τι σπουδαῖον, περιέχον ὅρους σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς* διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἰησουϊτῶν ἐν Νάξῳ, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τότε δρᾶσις τῶν Ἰησουϊτῶν εἰς τὴν Νάξον καὶ τὰς Κυκλάδας ἐν γένει δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα ληφθείσης ὑποχρεώσεως διὰ συμφωνητικοῦ τινος, ἀλλ' ἁπλῶς ἀπόρροια τοῦ σκοποῦ τοῦ τάγματος τούτου. Ἂς σημειωθῇ προσέτι ὅτι οὐδέποτε οἱ Ἰησουΐται ἀπετέλεσαν ἐν Νάξῳ «ἴδιον Σωματεῖον» (πβλ. σελ. 268).—Τὸ δὲ *γεμεκλὶκ* δὲν δύναται ἐνταῦθα (ἔγγρ. 17) νὰ σημαίνῃ «φόρον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος τῶν κτημάτων, ἅτινα παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ἰησουΐτας» οἱ Φράγκοι, ὡς πιστεύει ὁ Κορρὲς (σελ. 302). Γεμεκλὶκ ἐνταῦθα σημαίνει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, τὰ ἔξοδα τῆς διατροφῆς ἰδίως Τούρκων ὑπαλλήλων, τὰ ὁποῖα ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ καταβάλλῃ ἑκάστοτε ἡ Κοινότης, ὅπως καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Κυκλάδας. Ὡσαύτως ἡ ἐξέλιξις τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῶν Μονῶν ἐν Νάξῳ δὲν ἔχει, ὅπως νομίζει ὁ Κορρὲς (σελ. 268-269), ἀφοῦ ὁ ἴδιος δημοσιεύει πωλητήρια ἔγγραφα κτημάτων πρὸς τὴν Μονὴν τῶν Ἰησουϊτῶν (ἔγγρ. 2, 4 κλπ.).

Ὁσάκις ἔγγραφόν τι γράφει «ἐν Ναξίᾳ» ἢ «ἐν τῇ Ναξίᾳ» ἢ «στὴν Ἀξιὰ» κ.τ.τ. δὲν ἐννοεῖ τὴν πόλιν τῆς Νάξου, ἀλλὰ τὴν νῆσον Νάξον. Ἡ πόλις εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας οὐδέποτε ὠνομάζετο Νάξος ἢ Ναξία ἢ Ἀξιά, ἀλλὰ Χώρα γενικῶς (ἔγγραφον π. χ. τοῦ 1639 παρ' ἐμοὶ γράφει καθαρὰ «ἐν τῇ Χώρᾳ τῆς Ναξίας,) ἢ Κάστρο ἢ Μποῦργος ὁσάκις ἐπρόκειτο εἰδικῶς περὶ τοῦ Κάστρου ἢ τοῦ Μπούργου. Διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ «ἐν Ναξίᾳ» «στὴν Ἀξιά» κ.τ.τ. πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ νῆσος ἐλαμβάνετο ὡς κάτι περιωρισμένον, ὡς ἕνα σύνολον, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ σήμερον συνηθίζομεν νὰ λέγωμεν «θὰ πάω στὴ Νάξο», ἐνῷ πραγματικῶς δυνατὸν νὰ προοριζώμεθα διὰ τὸ Φιλότι ἢ τὴν Ἀπύρανθον ἢ τὴν Κωμιακὴν τῆς Νάξου.—Ἀλλὰ καὶ «Μέσα Κάστρο» δὲν λέγεται τὸ Κάστρον τῆς πόλεως κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ «Ἐπάνω Κάστρο», ὡς θέλει νὰ πιστεύῃ ὁ Κορρὲς (εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 ἔγγρ. ἀπαντᾷ ἁπλῶς Κάστρο Ναξίας),

διότι πραγματικῶς δὲν εἶναι πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, *ἀλλ᾽* εἰς τὰ παράλια. Ἀρκεῖ ἐνταῦθα νὰ παραπέμψω εἰς τὴν γνωστὴν φράσιν τῶν νησιωτῶν «θὰ πάω μέσα», «πααίνω μέσα» δηλαδὴ εἰς τὸ Κάστρο, εἰς τὴν Χώραν, κατ᾽ ἀντίθεσιν τοῦ «πααίνω ὄξω» δηλαδὴ εἰς τὰ χωριά. Ἂν ἐπρόκειτο ἑπομένως περὶ ἀντιδιαστολῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμένῃ τις τὴν ὀνομασίαν «Ἔξω Κάστρο» ἢ καλύτερον «Ὄξω Κάστρο».

Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ παραξενεύεται ὁ Κορρὲς ὅτι τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐγράφησαν Ἑλληνιστὶ καὶ ὅτι δὲν εἶναι μεταφράσεις, ὡς τονίζει τόσον συχνὰ (πβλ. π. χ. σελ. 269 - 270, 297, 301 κτλ.). Καὶ διὰ τὸν κ. Κορρὲν καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους ἂς τονισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι *ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων* εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας δὲν ἦτο οὔτε ἡ Ἰταλική, οὔτε ἡ Λατινική, *ἀλλ᾽ ἡ Ἑλληνική.* Δὲν πρέπει ἑπομένως νὰ παραξενευώμεθα ὅτι καὶ τὰ εἴκοσι ταῦτα ἔγγραφα εἶναι εἰς τὴν Ἑλληνικήν, οὔτε δὲ καὶ ὅτι τὰ βιβλία τῆς Καντσελλαρίας, τὰ Καθολικά, τὰ Ρεγίστρα καὶ τὰ Κτηματολόγια ἦσαν Ἑλληνιστὶ γραμμένα. Τοῦτο ἦτο γενικὸν καὶ συνέχεια τῶν συνηθειῶν τῆς Βυζαντινῆς γραμματείας.

Θὰ ἐπεξετεινόμην πολύ, ἐὰν ἐπεχείρουν ἀκόμη νὰ ἀνασκευάσω, ἔστω καὶ συντόμως, ὅλας τὰς ἀνακριβείας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων τούτων, ὅπως π.χ. ὅτι ἕκαστος νοτάριος διετήρει καγκελλαρίαν ἢ καντζελλαρίαν, ἐν ᾗ ἐφυλάσσοντο τὰ γραφόμενα συμβόλαια, ὅτι ἔγγραφά τινα ἐγράφησαν ὑπὸ ἰδιωτῶν, ὅτι τὸ ὑπ᾽ ἀρ. 15 ἔγγραφον μᾶς δίδει πληροφορίας περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν κατοίκων τοῦ Κάστρου κ.τ.λ. Διὰ δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν Κοινῶν τῆς Νάξου ἔχομεν ἀνάγκην περισσοτέρου καὶ σπουδαιοτέρου ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσέφερεν ὁ Π. Ζερλέντης (Παρνασσὸς 11 σελ. 409 κἑξ.).

Ἐνῶ ὅμως τὰ συμπεράσματα τοῦ Κορρὲ εἶναι ἐξεζητημένα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ καὶ ἐσφαλμένα, ἡ ἔκδοσις τῶν ἐγγράφων τοὐναντίον ἐγένετο μετὰ μεγάλης προσοχῆς, ἐξαιρέσει ὀλίγων ἀβλεψιῶν, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ συμβοῦν καὶ εἰς τὸν πλέον ἐξησκημένον ἐπιστήμονα: π. χ. ἔγγρ. $2,_{20}$ ὀς ἕνα ναπερον = ὡς ἕνα ἄσπρον — $3,_{32}$ ηδιατονεο = κατὰ τὸ νέο — $6,_{26}$ χάρι = χάριτι (πβλ. σελ. 280, 38) — $7,_{21}$ κόπου (στος) = κόπου (τως) — 8, στίχ. 4 προσημειώσεων ancho = anche — $9,_{4-5}$ προσημειώσεων conforum = confirmarum, — $12,_{1}$ cτὰς = στὶς ἢ στοὺς — $13,_{6}$ χορίου = χωρ(αφ)ίου — $16,_{8}$ προσημειώσεων lovo = loro — $20,_{3}$ προσημειώσεων communanta pour = communità per. Ἐκ δὲ τῶν Σημειώσεων σελ. 292 - 302 ἐξαίρω τὰ σπουδαιότερα: $2,_{3}$ ρεφερτόριον = ὄχι εὑρετήριον, ἀλλὰ ἐνταῦθα = ἡ τραπεζαρία τοῦ Μοναστηρίου — $5,_{16}$ στὴν ἔξοδον τῆς θανῆς της = ὄχι εἰς τὴν ἐκφοράν, εἰς τὴν κηδείαν, ἀλλὰ εἰς τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας της — $9,_{9,17}$ ὀφίκια = ὄχι ἐπιμνημόσυνοι δεήσεις, ἀλλὰ ἐνταῦθα ἡ ὑποχρεωτικὴ καὶ ὡρισμένη ἐκ τοῦ Breviarium Romanum καθημερινὴ προσευχὴ τοῦ ἱερέως — ἐπίσης ὀφικιάλοι δὲν εἶναι οἱ ἀξιωματικοί, ἀλλ᾽ οἱ ἀξιωματοῦχοι — $10,_{2}$ πρεποζιτούρα = ὄχι ἡ σύζυγος τοῦ Πρεπόζιτου, ἀλλὰ ἡ αἴθουσα τοῦ Ἡγουμενείου, τοῦ Συνοδικοῦ περίπου τῶν Ἑλληνικῶν Μονῶν — $11,_{29}$ καταλλαγὴν πβλ. Παρνασσόν, 11 (1887) 418. Τὰ πολλάκις ἀπαντώμενα εἰς ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σημεῖα S N. συναντῶμεν καὶ ἐνταῦθα· δὲν σημαίνουν ὅμως Ἡμερολόγιον Νέον, ἀλλὰ *Στὸ Νέον* (ἐννοεῖται Ἡμερολόγιον). Ὁλογράφως «Εἰς τὸ νέον» συναντῶμεν εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. $16,^{1-2}$ ἔγγραφον, «κατὰ τὸ νέον» δὲ πολλάκις (πβλ. $6,^{2,32}$ $7,^{1}$ $8,^{2}$ $12,^{1}$ $16,^{60}$ $18,^{1}$ $3,^{32}$ ηδιατονέο = πιθανώτατα ἐπίσης κατὰ τὸ νέο). Καὶ τὰ εἰς τὰ ὑπ᾽ ἀριθ. $1,^{24}$ $2^{2,35}$ $13,^{2}$ ἔγγραφα IN. πρέπει νὰ ἀναγνωσθοῦν S. N. Τοῦ S πολλάκις ἡ καμπὴ τῶν ἄκρων, ἰδίως τοῦ κάτω, εἶναι πολὺ μικρά, ὥστε εὐκόλως νὰ συγχίζεται μετὰ τοῦ J. Πβλ. καὶ παρατηρήσεις μου περὶ τῶν σημείων τούτων εἰς «Ἐπιστολὰς Καπουκεχαγιάδων τῆς Σύρου ἐπὶ τουρκοκρατίας» Ἑλληνικὰ 3(1929) σελ. 13 καὶ 86.

Ἐπιθυμῶ ἀκόμη νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ μεθοδολογικὰ ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν. Καὶ ἄλλοτε (Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλ. 4 (1925) 253) εἶχον παρατηρήσει ὅτι ἄνευ *εἰδικοῦ ἀποχρῶντος λόγου* δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἐκδίδωνται τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας ὅπως ἔχουν μὲ τὰ συνήθη των σφάλματα, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον ὁσάκις πρόκειται περὶ νεωτέρων *ἀντιγράφων* αὐτῶν, ὡς συμβαίνει μὲ τὰ περισσότερα τῶν ἐνταῦθα ἐκδιδομένων. Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τί ἔχει νὰ βλάψῃ τὸ κείμενον ἑνὸς ἐγγράφου, ἔστω καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον, ἂν ἀντὶ *ἀξίας* γράψω *Ἀξίας,* ἀντὶ *πουλὶ* γράψω *πουλεῖ,* ἀντὶ *μου κατὰ* γρ. *μουκατᾶ*, ἀντὶ ἀπεγονικὸν γρ. ἀπὲ γονικὸν κ.τ.τ.! Εἶναι τόσον συνήθη, τόσον γενικὰ καὶ τόσον γνωστὰ τὰ τοιούτου εἴδους σφάλματα, ὥστε εἰς τίποτε δὲν ὠφελοῦν, τοὐναντίον δὲ καθιστοῦν τὴν ἀνάγνωσιν ἀνιαράν. Διὰ τὸν ἐκδότην βέβαια ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι εὐκολωτέρα, ἐπειδὴ ἡ μεταγραφὴ εἶναι ἐκείνη ποῦ κάμνει δύσκολον τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης· ἡ μεταγραφὴ ὅμως μᾶς ἀναγκάζει συγχρόνως νὰ ἐμβαθύνωμεν περισσότερον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων καὶ νὰ ἐννοήσωμεν αὐτὸ καλύτερον. Ἐπίσης ἡ ἔλλειψις τῶν τόνων, ἰδίως εἰς λέξεις ἰδιωματικάς, δύναται νὰ παραπλανήσῃ τὸν χρησιμοποιοῦντα τὰ ἔγγραφα ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως, ἐπειδὴ συνήθως τοῦ λείπει τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ τόπου τῆς προελεύσεως τῶν ἐγγράφων. Π.χ. ἔγγρ. $2,^{7}$ *στὶς μιλοὺς* = Στῆς Μιλοῦς ἢ Στὶς Μύλους; $2,^{11}$ *ἔλιες* τονίζεται πραγματικῶς; 2^{12} *εὑρισκέτε;* $2,^{15}$ *Προέστου;* ἐσυμφωνῆσαν; $2,^{27}$ *κουτάνατζιον;* $2,^{28}$ *ἔμινα* = ἔμεινα ἢ ἐμείναν; κ.τ.τ.

Ἡ δὲ κατάταξις τῶν ἐγγράφων εἶναι σχεδὸν τυχαία. Οὔτε δηλαδὴ τὴν σειρὰν τῶν Νοταρίων ἀκολουθεῖ ὁ ἐκδότης, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, ἀφοῦ προτάσσει τὰ ὀνόματα τῶν Νοταρίων χωρὶς λόγον, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ πραγματείας περὶ τῶν Νοταρίων, οὔτε δὲ καὶ τὴν χρονολογικὴν τῶν ἐγγράφων

σειρὰν τηρεῖ. Τὸ ἔγγρ. π. χ. 14 εἶναι τοῦ 1726, τὸ 15 τοῦ 1652, τὸ 16 τοῦ 1650: Συμφώνως μὲ τὴν σειρὰν τῶν Νοταρίων ἔπρεπε τὸ ἔγγ. 5 καὶ 15 νὰ τεθοῦν μετὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 3. Δυστυχῶς λείπει καὶ ἡ σημείωσις τοῦ τόπου τῆς προελεύσεως τῶν περισσοτέρων ἐγγράφων. — Τὰς σημειώσεις ἐπὶ ἑκάστου ἐγγράφου τὰς ἤθελα ἀμέσως μετὰ τὸ ἔγγραφον. Δὲν εἶναι τόσον πρακτικὸν νὰ τίθενται ὅλαι μαζὶ εἰς τὸ τέλος τῶν ἐγγράφων.—Δὲν ἐννοῶ, διατί ὁ ἐκδότης παρέλειψεν ἐνταῦθα νὰ δώσῃ σύντομον περίληψιν τοῦ περιεχομένου εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστου ἐγγράφου, ὡς κάμνει εἰς ἄλλην του ἐργασίαν (Ἀθηναϊκὰ ἔγγραφα· βλ. κατωτέρω).

Εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν αὐτὴν ἤμην ἀρκετὰ διεξοδικός. Τὸ ἔκαμα ὄχι μόνον πρὸς ὄφελος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ νέου ἐργάτου τῆς ἐπιστήμης, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐπικινδυνωδέστερον δι' ἕνα νέον φιλόπονον ἀσχολούμενον μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἀπὸ τοῦ νὰ πάρῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σταδιοδρομίας του ἐσφαλμένον δρόμον. Νέοι φιλόπονοι, ἐργάται τῆς ἐπιστήμης, πρέπει νὰ μάθουν καὶ παρ' ἡμῖν ὅτι, οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργασιῶν, οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων δίδουν τὴν σφραγῖδα τῆς ἐπιστημονικότητος, ἀλλ' ἡ εὐσυνείδητος καὶ ἐπὶ βαθείας μελέτης στηριζομένη ἐργασία. Ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ ἑρμηνεία μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων δὲν εἶναι τόσον εὔκολος, ὅσον φαντάζεται κἀνείς, διὰ δὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τοῦ περιεχομένου των δὲν ἀρκεῖ μόνον ἐπιμέλεια, ἀλλὰ καὶ πολυετὴς μάθησις καὶ πολυετὴς ἀσχολία μὲ αὐτά.

Τοῦ αὐτοῦ. *Ἀνέκδοτα Ἀθηναϊκὰ ἔγγραφα. Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος 9(1930) 289 — 300.*

Καὶ ἡ ἔκδοσις αὕτη τριῶν πωλητηρίων καὶ δύο προικοσυμφώνων ἔχει γίνει μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ὑπὸ τοῦ Κορρέ. Βεβαίως καὶ ἐνταῦθα ὀφείλει τις νὰ χρησιμοποιῇ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐκδότου μετὰ μεγάλης προσοχῆς. Θὰ ἦτο π.χ. πρωτοφανὲς εἰς τὴν διπλωματικὴν ἐπιστήμην *τῆς ἐποχῆς αὐτῆς* νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι συμβόλαια συνετάσσοντο καὶ ἐγράφοντο ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων, κατόπιν δὲ προσήγοντο εἰς τὸν συμβολαιογράφον, ὅστις τὰ ἐπεκύρωνε μετὰ δύο-τριῶν μαρτύρων. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦτο ἦτο δυνατὸν νὰ ἰσχύσῃ δι' ἄλλα ἔγγραφα, ποτὲ ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Κορρὲ ἐνταῦθα δημοσιευόμενα, ἀφοῦ οἱ συμβαλλόμενοι ὑπογράφουν διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ ὡς ἀγράμματοι!

Ἐπίσης ἐνῷ εἰς τὴν σελ. 239 τονίζει πολὺ ὀρθῶς ὁ Κορρὲς ὅτι ὑπῆρχον κοινοὶ τύποι διὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἐγγράφων, προσθέτει κατόπιν ὅτι τὸ τέταρτον ἔγγραφον δεικνύει τὴν εὐσέβειαν τῆς προικιζούσης Ἀνυσίας, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι γραφεὺς τοῦ ἐγγράφου ἦτο πιθανώτατα ἱερεύς τις.

Δὲν εἶναι ἐπίσης ὀρθὸν ὅτι εἰς τὸ 5ον ἔγγραφον «ἐνῷ τὸ προικοσύμφωνον συντάσσει ἡ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ, καταλήγει προικίζων ὁ ἴδιος ὁ γαμβρὸς τὴν νύμφην». Ὁ γαμβρὸς δίδει μόνον τὴν προγαμιαίαν δωρεὰν (ἀντιπροῖκα) ἐκ 401 γροσίων, ἐνῷ τὰ λοιπὰ εἰς τὸ ἔγγραφον ἀναφερόμενα ἀντικείμενα δίδει ἡ μήτηρ πρὸς τὸν γαμβρὸν υἱόν της.

Ἔγγρ. 1,[6] *τῆς αὐτῆς* = τῆς αὐλῆς 1,[21] *καιροῖς;* σελ. 296,[6] *εἰς νόμου ἡλικίας* πβλ. σελ. 298,[12] ἔνθα συναντῶμεν *εἰς νόμον ἡλικίαν* 296,[19] *ἔγγοιουλῆς* δὲν ἑρμηνεύεται. Τὸ σημείωμα περὶ τῆς κτηματικῆς προικὸς τὸ συνοδεῦον τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 ἔγγραφον ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ἔκδοσιν (βλ. σελ. 297).

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Πρ. Λεοντοπόλεως, Σωφρονίου Εὐστρατιάδου. *Ἡ ἐν Φιλαδελφείᾳ Μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Κοτεινῆς. Ἑλληνικὰ 3(1930) 317 - 339.*

Καὶ ἄλλοτε εἶχον ἐκφράσει τὴν εὐχήν, ὅπως ταχέως ἴδῃ τὸ φῶς τὸ διὰ πολλῶν ἐτῶν καὶ μετὰ κόπου ὑπὸ τοῦ Πρ. Λεοντοπόλεως Σ. Εὐστρατιάδου συλλεγὲν πλούσιον ἀρχειακὸν ὑλικόν, ἐτόνιζα μάλιστα, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ συμβάλουν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα. Ἔκτοτε διάφορα σπουδαῖα κείμενα ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον τοῦ ἔτους 1247 δημοσιευμένη «Διάταξις» τοῦ Ἡγουμένου Μαξίμου, κτίτορος τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φιλαδελφείας τῆς Λυδίας Μονῆς τῆς Σκοτεινῆς.

Τὸ κείμενον τοῦτο, ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ τοπωνυμικῆς ἀπόψεως πολὺ ἐνδιαφέρον, πληροφορεῖ ἡμᾶς περὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς λήθην περιελθούσης ταύτης Μονῆς τῆς ἐπικαλουμένης «Σκοτεινῆς», ἡ ὁποία ἐντὸς χρονικοῦ διαστήματος μιᾶς γενεᾶς κατώρθωσεν ἐκ τοῦ μηδενὸς νὰ προσοικειωθῇ τόσα κτήματα, ὥστε νὰ ἀποβῇ πραγματικὸν τσιφλικοῦχον ἵδρυμα, δεῖγμα καὶ τοῦτο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος τῶν Παλαιολόγων.

Τὸ περιέχον τὸ κείμενον ἔγγραφον εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγ. Ὄρους καὶ φυλάσσεται ἐκεῖ εἰς δύο τεμάχια ὑπὸ διαφόρους ἀριθμοὺς κατατάξεως, ἤτοι *3*,8 καὶ *3*,106.

Ὁ χωρισμὸς οὗτος ὑπῆρξεν αἰτία νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸν τέταρτον τόμον τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης ὑπὸ τοῦ Μ. Γούδα μόνον τὸ ὑπ' ἀριθ. *3*, 8 τελευταῖον μέρος τοῦ ἐγγράφου, τὸ περιέχον τὴν ἐπιβεβαίωσιν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Η´ διὰ τῆς ἰδιοχείρου αὐτοῦ ὑπογραφῆς, διότι μόνον τὸ τεμάχιον τοῦτο περιῆλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ ἐκδότου. Ὁ Πρ. Λεοντοπόλεως ἔλαβε καὶ τὰ δύο τεμάχια ὑπ' ὄψιν, οὕτω δὲ ἐκδίδει ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν εἶναι τὸ φέρον ἄλλοτε τὰς ἰδιοχείρους ὑπογραφὰς

τῶν μαρτύρων πρωτόγραφον (πβλ. σελ. 339, στ. 5), ἀλλ' ἀντίγραφον τούτου, εἰς τὴν ἀρχὴν μὲν πιστοποιούμενον διὰ τῆς ἰδιοχείρου ὑπογραφῆς τοῦ κτίτορος τῆς Μονῆς ἱερομονάχου Μαξίμου, εἰς τὸ τέλος δὲ διὰ τῆς ἰδιοχείρου ὑπογραφῆς τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Η'. Πολὺ ὀρθῶς ὁ ἐκδότης ἀντικρούει τὴν γνώμην τοῦ Μ. Γούδα, τοῦ ἀποδόσαντος τὴν ὑπογραφὴν εἰς τὸν Δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β' Δοῦκαν Ἄγγελον Κομνηνὸν (πβλ. Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 4, σελ. 217), τονίζων ὅτι αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ τὸν Η' (1259 - 1282). Ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ἐσωτερικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἐγγράφου καὶ ἄλλων ἐνδείξεων, τὰς ὁποίας ἐπικαλεῖται ὁ ἐκδότης, θὰ ἤρκει ἁπλῆ παραβολὴ τῆς ὑπογραφῆς ταύτης, πρὸς τὴν ὑπογραφὴν τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἄλλα ἀναμφιβόλου γνησιότητος Χρυσόβουλλα, ὡς εἶναι π. χ. τὸ Χρυσόβουλλον τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τῆς Πάτμου τοῦ 1259, τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ὁποίου πανομοιότυπον ἐδημοσίευσεν ὁ Fr. Dölger [1].

Περίεργον εἶναι πῶς περιῆλθε τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἰς τὴν Μονὴν Βατοπεδίου τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Αἱ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑποθέσεις τοῦ ἐκδότου εἶναι πολὺ τολμηραὶ καὶ ἐξεζητημέναι. Ὁ Σ. Εὐστρατιάδης δηλαδὴ πιστεύει ὅτι τὸ ἀντίγραφον τοῦτο προσήχθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου Μαξίμου εἰς Κων/πολιν, μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς (1261), πρὸς ὑπογραφὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν τούτοις πολὺ πιθανώτερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀνήκει τοῦτο εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐγγράφων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα τόσον ἀφειδῶς ἐξέδιδεν ἢ ἐπιστοποίει Μιχαὴλ ὁ Η΄ μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1259 ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον τῆς Νικαίας, ἵνα φανῇ συνεπὴς εἰς τὰς ὑποσχέσεις του [2].

Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ τοῦ ἐκδότου, τῆς μεταβάσεως δηλαδὴ τοῦ Μαξίμου εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ὁδηγεῖ εἰς ἄλλην, ἀκόμη ὀλιγώτερον πιθανὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δηλαδή, μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐγγράφου, μετέβη ὁ Μάξιμος εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, «ἵνα γνωρίση τὰ περιλάλητα τοῦ μοναχισμοῦ κέντρα.... ἔνθα φαίνεται ὅτι ἀπέθανε ἐν τῇ Μονῇ Βατοπεδίου ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἐπικυρωθεῖσαν διαθήκην του» (σελ. 332).

Νομίζω ὅτι θὰ ὑπῆρχον ἄλλοι δρόμοι ὁμαλώτεροι ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐξέλεξεν ὁ ἐκδότης πρὸς δικαιολογίαν τῆς ὑποθέσεώς του, ἐπειδὴ οὐδεὶς λόγος συντρέχει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἔγγραφον ἦλθεν εἰς τὴν Μονὴν Βατοπεδίου, ὅταν ἀκόμη ἡ Μονὴ τῆς Σκοτεινῆς εὑρίσκετο ἐν τῇ ἀκμῇ της (πρβλ. σελ. 323). Λόγοι ἐξαρτήσεως τῆς Μονῆς Σκοτεινῆς ἀπὸ τῆς τοῦ Βατοπεδίου θὰ ἠδύ-

[1] Ἐν Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden (München 1931), πίν. XI ἀριθ. 24, Αὐτόθ. πίν. XVI ἀριθ. 38 δημοσιεύεται ὡσαύτως πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς Μιχαὴλ Η΄ τοῦ ἡμετέρου ἐγγράφου. Ἀντίγραφα ἰδιωτικῶν ἐγγράφων πιστοποιημένα ἰδιοχείρως ὑπὸ αὐτοκράτορος συναντῶμεν καὶ ἀλλαχοῦ. Πβλ. Fr. Dölger, Ἔνθ' ἀν. στήλ. 45 ἀριθ. 38.

[2] Παχυμ. 1 σελ. 97 - 98, ἔκδ. Βόνν. καὶ Dölger, Ἔνθ' ἀν. στήλ. 32.

ναντο νὰ προκύψουν κατὰ τὸ διάστημα τῆς παρακμῆς τῆς πρώτης. Ἡ παρακμὴ ὅμως αὕτη συνέβη ὡρισμένως πολὺ μεταγενέστερου τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐὰν δὲ σήμερον δὲν σῴζεται σχετικὸν ἔγγραφον — καὶ μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας; — εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βατοπεδίου δικαιολογοῦν τὴν παρουσίαν τοῦ ἡμετέρου ἐγγράφου, αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε· δυνατὸν τὸ σχετικὸν ἔγγραφον νὰ ἐχάθη, ὅπως καὶ ἄλλα πολλά. Ἂν ὅμως δὲν θέλωμεν νὰ δεχθῶμεν ἐξάρτησιν τῆς Μονῆς τῆς Σκοτεινῆς ἀπὸ τῆς τοῦ Βατοπεδίου, πρᾶγμα ὄχι ἐντελῶς ἀδύνατον, νομίζω πολὺ πιθανώτερον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι κατὰ ἢ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Μονῆς τῆς Σκοτεινῆς μοναχός τις κατέφυγε εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Βατοπεδίου παραλαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ τὸ πολύτιμον διὰ τὴν μονήν του ἔγγραφον.

Διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ ἐγγράφου τούτου ἀπὸ διπλωματικῆς καὶ παλαιογραφικῆς ἀπόψεως πβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Fr. Dölger ἔνθ' ἀνωτ. στήλ. 45. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν δὲ ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου τῆς διαθήκης πρέπει νὰ διορθωθῇ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Fr. Dölger, ὅτι δυνατὸν νὰ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ διατάξεως μεγάλου τινὸς βυζαντινοῦ ἄρχοντος.

Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο δὲν εἶναι ἐλεύθερον ἐντελῶς σφαλμάτων. Οὕτω π. χ. γράφει ἀνώνητα, πλείστοι, ἀπίη ὑπ**ο**πίασιν, ἔλ**ο**μαι, μετ' αὐτῶ, διακονήσαι, οἰοῦσθαι κλπ. Συγχρόνως ὅμως παρουσιάζει ἀρκετὰ ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως περίεργα καὶ ἄξια προσοχῆς, ὡς εἶναι π. χ. ὁ τονισμὸς τῆς λέξ. *σκάνδαλου*, ἡ γραφὴ *μαργαρίτες, παντέκτης, κονδάκιον* καὶ *κοντάκιον* κ. ἄ. Δυστυχῶς ὁ ἐκδότης δὲν δίδει κἀμμίαν προσοχὴν εἰς τὴν στίξιν, οὕτω δὲ καθίσταται ἡ κατανόησις τοῦ κειμένου πολλάκις δύσκολος. Ἀρκεῖ νὰ παραπέμψω εἰς τὸ χωρίον σελ. *325*, 29 - 31, τὸ ὁποῖον μόνον τότε γίνεται σαφές, ὅταν τὸ «εἴθ' οὕτως ἐμὲ» τεθῇ μεταξὺ δύο κομμάτων. Ἂς σημειωθῇ ὅτι οὔτε τὴν στίξιν τοῦ ἐγγράφου ἀκολουθεῖ ὁ ἐκδότης.

Κατὰ τὴν παραβολὴν τῆς ἐκδόσεως ταύτης πρὸς φωτογραφίαν τοῦ ἐγγράφου, εὑρισκομένην εἰς τὸ Ἀρχεῖον Φωτογραφιῶν ἐγγράφων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, προέκυψαν ἀρκεταὶ διορθώσεις, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν συμπληρώνουν παραλείψεις τοῦ ἀντιγραφέως — ἡ ἀντιγραφὴ τοῦ ἐγγράφου διὰ τὴν ἔκδοσιν ἐγένετο παρὰ τοῦ Γέροντος Ἀρκαδίου τοῦ Βατοπεδινοῦ καὶ ὄχι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου — ἄλλαι δὲ μεταβάλλουν τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου. Ἐνταῦθα καταγράφω ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς διαφορὰς τῆς ἐκδόσεως πρὸς τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου, ἀκόμη δὲ καὶ ὀφθαλμοφανῆ σφάλματα, χρήσιμα ἴσως πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ ἐγγράφου ὡς ἀντιγράφου.

325, τίτλος στίχ. 1 καὶ 2 πρὸ τοῦ *Μάξιμος* καὶ μετὰ τὸ *προέταξα* ἔχει τὸ ἔγγρ. σημεῖον σταυροῦ — *κτήτωρ* ἔχει τὸ ἔγγρ., ἐπίσης *Σκοτεινῆς* ὄχι *Κοτεινῆς*·

325, στίχ. 1 πρὸ τοῦ *Ἄνθρωπος* τὸ ἔγγρ. ἔχει σημεῖον σταυροῦ 2 *ἐκέκραγε* 3 ἡ μετὰ τὸ *κινούμενος* λέξις δυσανάγνωστος· καθαρὰ διακρίνομεν

τ..τοι ἢ τητοι, πιθανὸν γραφικὸν σφάλμα τοῦ ἀντιγράφου ἀντὶ τοιγάρτοι 4 ἐπέγνω 5 ψεῦδος 7 ἀνόνητα ὀρθόν, τὸ ἔγγρ. ὅμως ἔχει ἀνώνητα 9 εἰ καὶ] καὶ 10 ἢ] τῇ 11 κιννύρα 13 συνετήρησα ἀ⟨μόλυντ⟩ον 13 ποιεῖσαι 14 ἀπομά⟨ραν-σις⟩. τὸ ἔγγρ. ἐφθαρμένον ἐνταῦθα 18 βαναυσικὴν 21 καρβώνων 21 ταύτην τὸ ἔγγρ., ὀρθὸν ὅμως ταύτῃ πβλ. κατωτέρω 326,34 τῷ τόπῳ δὲ ὡς εἰκὸς εὐφρανθεὶς 22 σὺν Θεῷ] δώσει θεὸς 25 ἱεροτελεστεία 25 συναιρουμένου ἔχει τὸ ἔγγρ. ἀντὶ συναιρομένου **326**,3 ἐν] ἐν τῷ 11 ἐκδοῦναι τινὶ 12 τοῦτο] ὀρθόν, τὸ ἔγγρ. ὅμως ἔχει τούτου 12 μὲν τούτων] μὲν 13 οἴκαδε δὲ] οἴκαδε 14 καὶ δυσχερὲς καὶ] δυσχερές τε καὶ 20 τὸ ἐκδοῦναι ἀντὶ τοῦ ἐκδ. ἢ ἁπλῶς ἐκδοῦναι· πιθανὸν παρεσύρθη ὁ ἀντιγραφεὺς ἐκ τῆς τελευταίας συλλαβῆς -το τοῦ προηγουμένου εἴχοντο 21 μυστηπόλον ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ μυστιπόλον 25 ὅτι εἷς] ὡς εἴ 29 ἐπῆλθεν] ἀπίῃ (ἀντὶ ἀπήει) 36 πολλῶν] πολλῶν τῶν χρόνων 36 ἐκ ταύτης ἡ ὠφέλεια] ἡ ἐκ ταύτης ὠφέλεια **327**, 2 ὑποπίασιν ἔχει τὸ ἔγγρ. ἀντὶ ὑπωπίασιν 6 εἶχε τινὰς 7 τὸ ὀρθόν, τὸ ἔγγρ. ὅμως τῶ 7 συντεθῆναι ἔχει τὸ ἔγγρ., ἀντὶ συγκατατεθῆναι; 11 συναρμόσεως 12 ἀνθ᾽ αὐτῆς ἔχει τὸ ἔγγρ. 12 ἔλομαι ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ἕλωμαι 12 ἀπέλειπε κἀμὲ] ἀπέκαμε 13 προσεπαπειλῶν 13 ὡσεὶ] ὡς εἴ ἔκοιλεν ἔχει τὸ ἔγγρ. ἀντὶ ἐκοίλανεν 16 ἐπῆδον] εἰπεῖν ᾄδην 16 ἔργον ἀνύσαι] ἔργον ἤδη ἀνύουσαι 17 ὑπερευχαριστή⟨σας⟩ ἀποκήρας] ἀποκείρας 22 ἤμην] ἦν 23 καὶ] κἂν 24 προλέλεκται] προλέληκται ἐσφαλμένως τὸ ἔγγρ. 28 πλείστοι τὸ ἔγγρ.! 28 δυοκαίδεκα 29 ὀκτωκαίδεκα 32 ἐνδυμασίας] ἐνδυμονίας 33 τοῦ ὑπὸ] παρὰ τοῦ θείου 38 σὺν] ἐπὶ 39 τινὶ 39 δ᾽ οὔσης] δὲ οὔσης **328**,1 τῶν] τροφὴ τῶν τὴν 2 ποιούντων]ποιούντων ἐφήμερος πᾶσα 2 καὶ ἢ] καὶ 4 μαγειρείω 4 διδοίη] καὶ δώσει τούτων-ἀγασθεὶς] τούτων σὺν οἷς ἐποίησεν ἀγαθοῖς 8 αἱρήσωνται 10 μήτε] μὴ 14 σύμβιος 21 συκαμινέων 21 ὑδρομυλικοῦ 22 ἀγορασίας 27 προσαφιέρωσεν ἐν 29 ἀφ᾽ ὧν] ἀφ᾽ ἧς 32 ἄλλῃ 36 ὑμιωδίαν] [οὕτω] ὑμνωδίαν οὕτως 37 ταῖς ἑσπεριναῖς δοξολογίαις **329**,2 συντυχίαις τισὶ 3 οἷαις ἔχει τὸ ἔγγρ. ὀρθὸν βέβαια οἷαι 3 τοὺς] πάντας τοὺς 5 ἑαυτοὺς 5 πάντας 6 τραπέζης] τραπέζης καὶ τῶν αὐτῶν ἀλῶν 7 διαφυλαχθήσεται 9 ἀκατάλληλον] κατὰ λύσιν 19 καὶ εἰρηνικὸν] εἰρηνικὸν 20 οἴεσθαί] οἰοῦσθαί ὀρθὸν βεβαίως οἴεθαι 22 δέει 22 διακονῆσαι 22 καὶ γὰρ οὐκ] οὐ γὰρ 23 θεῖναι 27 πρώτως 27 κοινοβιακῶς 30 σκάνδαλον 34 προσαγγέλειν τὸ ἔγγρ. 36 ἐξ αὐτῆς] ἐξ αὐτῆς καὶ ἕτερος ἀντιγαγέσθω (ἀντὶ ἀνταγ.) 37 τοῖς θείοις κανόσιν ἔχει τὸ ἔγγρ. 37 αὐτῶν] αὐτῶν τῶν 38 διορθούτω αὕτη καὶ τὸ ἔγγρ. ἀντὶ διορθούσθω αὕτη ἢ διορθούτω ταύτην **330**,2 τινὰ 2 καθηγουμενεύσαντα 13 ἄρτου] σιτοῦ 18 κτητόρων 23 μετ᾽ αὐτῷ ἀντὶ μετ᾽ αὐτὸν βεβαίως πβλ. 24 μετ᾽ ἐκεῖνον 29 δίκαιόν τι] δίκαιον 29 οὔτέ τινα 29 βίῳ] θεωρῆται βίω 31 καὶ 38 καθηγουμενεύων **331**,1 τοὺς ἐν αὐτ. μον.[τῶν ἐν αὐτῇ μοναχῶν 5 ἐπεὶ δὲ ἐδέησεν 7 πρώτως 8 κυριακοδρόμιν 13 Στιχεράριν 13 ὀκτώηχος 17 ιβ´] δώδεκα 17 μετάφρασιν 17 βιβλίον 18 ὁ Νοέμβριος] τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς 19 ἡμίσεια 20 ιε´] πεντεκαιδεκάτης 21 ἑτέρα] ἑτέρα ἀρχομένη 21 ιε´] πεντεκαιδεκάτης 22 μαργαρίτες

24 αἱ ἐπιστολαὶ 28 Παντέκτην 30 Παντέκτης 38 κονδάκια· κονδάκια **332**,2 χρυσοῦς] χρυσὸς 3 χρυσοκεντητά (;) ἔχοντα 9 ἀνεμομιλιάριον 10 εἰς τὸ] τὸ 11 ιβ´] δώδεκα 19 κυριακοδρόμιν 19 προφητία 20 κονδάκια 23 μετάφρασιν 26 μέμβρανον] βέβρανον 31 δύο [1] πυρροϊστία 31 λυκῆναι] λεκάναι 32 ἀφ᾽ ὧν τὰ 32 χαλκοστάμνη 33 κόνια ἀμφίβολον· πάντως ὀρθὸν κώνια 33 - 34 πυρρομάχιν ἢ πυρρομάχους 35 δεκαεπτὰ 36 πρὸ τοῦ ὑνία προσθέτει τὸ ἔγγρ. τζικαλικὰ ἑπτὰ 36 ἕτερα 37 τζικαλικὸ 38 πηλωτοπροσκέφαλα ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ πιλωτοπροσκέφαλα 39 ἔρινα τεσσαράκοντα 40 ἐπεύχιν 40 καὶ σινδόνια καὶ προσόψια **333**,4 δεκατρία 5 Φραντάλῃ 8 καὶ 12 Βασιλικοῦ 9 εἴκοσιν 14 Βαλανίδα 15 ἐν τῇ τοποθεσίᾳ 19 Καλαμούδη καὶ τοῦ γὰρ αὐτοῦ 25 Χηνόλακος 34 ὀνοματωθὲν] ὂν κάτωθεν **334**,3 Μοντοηλικίνας 5 Μαηδόνῃ 9 προσενέξεως 15 δεκαοκτὼ 20 αὐτῶ] αὐτῶ ἅπαντα 22 τοῦ Ποταμίου; ἐπὶ τῆς φωτογρ. τοῦ ἐγγρ. ὀλίγον τι δυσανάγνωστον· πιθανὸν τῇ Ποταμίᾳ ⟨τοῦ⟩ πβλ. κατωτέρω 36-37, **335**,1 καὶ **335**,26 27 - 28 τοῦ τε Ξερδοπούλου 32 Μοσχανᾶ **335**,3 ἕτερον τὸ 10 πρόσθεν] προγονικὸν 11 τοῦ ἄνωθεν 20 Ῥωμανοῦ 24 Τζακανδύλῃ τὸ ἔγγρ. ἀντὶ Τζυκανδήλῃ 29 ὀρέγεται ὀριγνᾶται 37 ἀγορασίας **336**,1 Πασινάλῃ 1 πεντεκαίδεκα 2 δεκαεπτὰ 11 Μαρδύμνων] Καρδύμων 15 ἀντὶ ἐκεῖνος μετὰ τοῦ Λεβεροῦ γράφε ἐκεῖνος Μυτᾶς· ἐν τῇ αὐτῇ τοποθεσίᾳ χωράφιον τοῦ Φουλάνου περιελθόν μοι ἐξ ἀγορασίας· χωράφιον τὸ ἐπιλεγόμεεον Καλαμαρίτζην περιελθόν μοι ἀπὸ τοῦ Λιβεροῦ 19 Ἐμβδούλας] Ἐμβολῆς 20 Γκριηνᾶ 34 γούρναι 35 μετὰ τὸ εἰσὶ πρόσθες: κρατῶντα τὸ ἐκεῖσε μονοπάτιον, ὅπερ ἀπέρχεται πρὸς τὴν Κασιλόκωμην· τὰ ἀριστερὰ τὰ κάτωθεν τῆς μονῆς εἰσὶ 37 Κασιλοκωμήτου **337**,1 τὰ περὶ δὲ 4 Ἀειστέρας] ἀριστερὰ 10 Φλατούμῃ 10 Ἀκανθοπάτου τοῦ Βοτανειώτου 15 συκαμινέων 17 παρὰ] ἀπὸ 23 Προοίκων 24 μεσοποταμίσεως 25 χωράφια] χωράφιον 31 Στιχεράριον 32 Σεπτέμβριος, ὁ Ὀκτώβριος καὶ ὁ Νοέμβριος 33 Στιχεροκαθιστάριον 34 Κονδάκιον **338**,4 ὀνικὰ] ὀνικὰ ἄρρενα καὶ θήλεα 11 - 12 ἀλλαγάτορος 13 σιδηροκάνθωτα 25 προσέθετο] περιέθετο **339**,6 μετὰ τὸ ͵ςψνς´ προσθέτει σημεῖον σταυροῦ.

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Κ. Ἀμάντου. *Ἡ Μονὴ τῶν Μουνδῶν ἐν Χίῳ. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν «Ἐναισίμων» (Ἀθῆναι 1931) σελ. 451 - 469.*

Αἱ Μοναί, ἀνήκουσαι κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους εἰς τὴν τάξιν τῶν «Κρατούντων», μετὰ ἱεροῦ ζήλου καὶ πρὸς τὸ ὑλικόν των συμφέρον διεφύλαττον τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον τὴν ἵδρυσιν καὶ σύστασιν αὐτῶν ἐπιστοποίουν, ἀλλὰ καὶ τὴν κτηματικήν των περιουσίαν κατωχύρουν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου παρέσχον πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν

ἱστορικὴν ἔρευναν, διαφυλάξασαι σπουδαῖον ἱστορικὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ματαίως θὰ ἀνεζητοῦμεν ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῶν Μονῶν. Ἡ ἱστορία των ἑπομένως, ἰδίως ὅταν αὕτη βασίζεται ἐπὶ ἐγγράφων πηγῶν καὶ ὄχι εἰς τὴν φαντασίαν μοναχοῦ τινος, ἀποτελεῖ σπουδαῖον κεφάλαιον τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῆς ὁποίας πλεῖστα ὅσα σημεῖα σκοτεινὰ δύναται νὰ διαφωτίσῃ. Ἕνεκα τούτου παραξενευόμεθα πολύ, ὅτι ἀκόμη δὲν ἐγράφη ἡ πραγματικὴ ἱστορία τῶν Μονῶν, τοὐλάχιστον ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι διέσωσαν μέχρι σήμερον τὰ περισσότερα καὶ σπουδαιότερα ἔγγραφα, ὡς εἶναι αἱ Μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἡ περιώνυμος Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Πάτμου, ἀφοῦ μάλιστα τὰ ἔγγραφα εἶναι «κινητὰ» καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διαφοροτρόπως, ὡς γνωστόν, ἐγκαταλείπουν τὰς Μονάς. Ἡ ταχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἐπιμεμελημένη ἑπομένως αὐτῶν δημοσίευσις ἐπιβάλλεται.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ἀξία τῆς ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ὑπὸ τοῦ Κ. Ἀμάντου δημοσιεύσεως τεσσάρων ἀνεκδότων ἢ κακῶς ἐκδοθέντων πατριαρχικῶν ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1578, 1701, 1746, 1688 καὶ ἑνὸς ἰδιωτικοῦ τοῦ 1620. Ὁ Κ. Ἄμαντος προτάσσει σύντομον ὑπομνηματισμὸν τῶν ἐγγράφων, παραθέτει δὲ καὶ πανομοιότυπα τῶν τεσσάρων πατριαρχικῶν καὶ ἑνὸς ἄλλου τοῦ 1755, ἐπίσης πατριαρχικοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ κείμενον εἶχε δημοσιευθῆ καλῶς τῷ 1899 ὑπὸ Ἰ. Φοροπούλου εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς ἐν Χίῳ Μονῆς τῶν Μουνδῶν, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ἱστορίαν τὰ τρία πρῶτα ἀναφέρονται. Τὸ ὑπ᾿ ἀριθ. 5 τοῦ 1688 εἶναι ἐπιβεβαιωτικὸν σιγίλλιον καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῷ χωρίῳ Βολισσῷ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τῆς Καμπαναριωτίσσης, σπουδαιότερον τῶν προηγουμένων, ἐπειδὴ συμπεριέλαβεν ἓν συμβολαιογραφικὸν ἔγγραφον τοῦ 1673 καὶ ἓν ἄλλο «ἀπὸ τοῦ κώδικος τῆς Μητροπόλεως Χίου ἐκβεβλημένον» τοῦ 1680. Τὸ ὑπ᾿ ἀριθ. 6 ἰδιωτικὸν ἔγγραφον ἐλήφθη ἐκ σῳζομένου μέχρι σήμερον κώδικος τῆς Μονῆς τῶν Μουνδῶν, περιέχοντος διαφόρους πράξεις, ἀφιερωτήρια, ἐνοικιαστήρια κ.τ.τ. Ἐνῷ δὲ ἀπὸ τὰ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενα, ὅπως συνήθως ἀπὸ τὰ περισσότερα πατριαρχικὰ ἔγγραφα, μετὰ δυσκολίας προπαθεῖ τις νὰ ἀντλήσῃ ψιχία τινὰ γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος, ἑκάστη γραμμὴ τοῦ τελευταίου συντόμου ἰδιωτικοῦ ἐγγράφου παρέχει εἰς ἡμᾶς νέας πληροφορίας περὶ τῆς ζωγραφικῆς τέχνης κατὰ τὸ 1620 ἐν Χίῳ, ὥστε νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸ τὸ σπουδαιότατον πάντων.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὁ Κ. Ἄμαντος μᾶς πληροφορεῖ (σελ. 454), ὅτι «εἰς τὰ Μουνδὰ φυλάσσονται ἀκόμη καὶ τρεῖς κώδικες τῆς Μονῆς, ὅπου ἀντεγράφοντο διάφοροι πράξεις, ἀφιερωτήρια, ἐνοικιαστήρια, ἐγγραφαὶ μοναχῶν κ.τ.τ.».

Ἡ συστηματικὴ ἔκδοσις τοῦ ὡρισμένως πλουσίου καὶ πολυτίμου αὐτῶν ὑλικοῦ θὰ συναντᾷ βεβαίως πολλὰς δυσχερείας ὑπὸ τὰς σημερινὰς τυπογραφικὰς συνθήκας· ἐν τούτοις λεπτομερής τις ἐξέτασις τῶν κωδίκων τούτων,

περιγραφὴ καὶ σύντομος ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου τῶν ἐν αὐτοῖς συσσωρευθέντων ἐγγράφων, θὰ ἦτο ἐπιβεβλημένη. Εἶναι ἀνάγκη μὲ τὸν καιρὸν νὰ γνωρίσωμεν τί εἴδους ἀρχειακὸν ὑλικὸν σῴζεται ἀκόμη παρ᾿ ἡμῖν, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ εἰς τὰ ἑκάστοτε ὑπὸ εἰδικῶν πραγματευόμενα ἱστορικὰ θέματα. Κατ᾿ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἀπεφεύγοντο τὰ πέριξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων, ὑπὸ ἐρασιτεχνῶν ἰδίως, δημοσιευόμενα πολυάριθμα ἀρθρίδια μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀναμασημάτων, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν τόσον δύσκολον καὶ ἐπίπονον τὴν ἐπισκόπησιν τῆς παρ᾿ ἡμῖν μέχρι τοῦδε συντελεσθείσης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, συγχρόνως δὲ θὰ διηυκολύνετο καὶ ἡ «παράδοσις εἰς τὴν παρ᾿ ἡμῖν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν», τὴν ἔλλειψιν τῆς ὁποίας τόσον πολὺ ὅλοι μας αἰσθανόμεθα, μόλις δοκιμάσωμεν νὰ πραγματευθῶμεν οἱονδήποτε ἱστορικὸν θέμα, ὡς ἐτόνισεν πολὺ ὀρθὰ ἀλλαχοῦ ὁ κ. Κ. Ἄμαντος (πβλ. Ἑλληνικὰ *2*, 484).

Αὐτὰ ὡς ἐν παρόδῳ. Συγκεκριμένως ἤθελον νὰ παρατηρήσω, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως Ἰακώβου Ἀργέντου εἰς πολλὰ ἀντίγραφα σημειούμενον «ἀπὸ παλαιὸν» δυνατὸν νὰ σημαίνῃ ἢ «ἀπὸ παλαιὸν βιβλίον ἢ κώδικα ἢ ρεγίστρο», ἢ καὶ «ἀπὸ παλαιὸν ἔγγραφον», ὅτε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀντεγράφησαν εἰς τοὺς κώδικας ἀπὸ λυτὰ ἔγγραφα, σῳζόμενα ἀκόμη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἀντιγραφέως.

Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων θὰ ἠθέλομεν νὰ εἶχε ληφθῆ περισσότερον ὑπ᾿ ὄψιν τὸ παλαιογραφικὸν καὶ διπλωματικὸν μέρος. Καὶ μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν πανομοιοτύπων μένουν ἀκόμη διὰ τὸν εἰδικῶς μὲ τὴν διπλωματικὴν καὶ παλαιογραφίαν ἀσχολούμενον μερικαὶ ἀμφιβολίαι, ὡς εἶναι ἡ σφραγίς, τὸ σχῆμα, τὰ σημειώματα τῆς Γραμματείας κ.τ.τ. Ἐπίσης χωρισμός τις τῶν ἐκτενῶν πατριαρχικῶν σιγιλλίων εἰς παραγράφους θὰ διηυκόλυνε τὴν ἐπισκόπησιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ἰδίως εἰς τὸ ὑπ᾿ ἀριθ. 5, ἔνθα περιλαμβάνεται, ὡς ἀνέφερον ἀνωτέρω, τὸ περιεχόμενον δύο ἄλλων σχετικῶν ἐγγράφων, γίνεται περισσότερον ἀντιληπτὴ ἡ ἔλλειψις αὕτη (πβλ. 466, 21 καὶ 467, 51). Ἡ δὲ ἀρίθμησις κατὰ στίχους τοῦ πρωτοτύπου θὰ διηυκόλυνε τὴν παραβολὴν τοῦ κειμένου πρὸς τὰ πανομοιότυπα.

Τὰ γενικὰ ταῦτα ἐπιθυμῶ νὰ τελειώσω μέ τινας παρατηρήσεις.

Ἔγγρ. $1_{,27}$ κειμένην ἔχει πραγματικῶς τὸ ἔγγραφον ἀντὶ κειμένης $2_{,17}$ ἀντὶ τοῦ (ὃ) δύναται νὰ συμπληρωθῇ ⟨ὅπερ⟩, τὸ ὁποῖον θὰ συνεπλήρωνε καλύτερον τὸν ὑπάρχοντα χῶρον $3_{,101}$ (....) πρέπει νὰ συμπληρωθῇ διὰ τοῦ ἔτει ἢ ἐν ἔτει κατὰ τὸ ἑπόμενον ἐν μηνὶ $3_{,101}$ $ι^{ης}$ ἐνταῦθα ἢ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ γραφεὺς ἔσφαλε εἰς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἰνδικτιῶνος, ἢ νὰ ἀναγνώσωμεν εἰς τὸ ἔγγραφον $θ^{ης}$, ἐπειδὴ μὲ τὸ ἔτος 1746 συμπίπτει ἡ ἐνάτη καὶ ὄχι ἡ δεκάτη ἰνδικτιών, ὁ δὲ ἀριθμὸς τοῦ ἔτους ͵αψμς^{ϙ} διακρίνεται σαφῶς. $5_{,67}$ ἔθος ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ἔτος; $6_{,9}$ δυσικὸν] δυτικόν. Διὰ τὴν διπλωματικὴν ἀκρίβειαν δύναται νὰ σημειωθῇ ὅτι

τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὑπάρχει: $1,_{2}$ μετὰ τὸ Πατριάρχης, $2,_{2}$ ἐπίσης, $461,_{86-87}$ πρὸ τοῦ Καλλίνικος καὶ $464,_{103}$, μετὰ τὸ Πατριάρχης $465,_{2}$ ἐπίσης.

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Martini Crusii. *Diarium, 1598-1599, ἐκδιδόμενον ὑπὸ W. Göz καὶ Ernst Conrad ἐν Τυβίγγῃ 1931. σ. VIII+420 8°.*

§ 1. Πρὸ μηνὸς ἐξῆλθε τῶν πιεστηρίων τοῦ ἐν Τυβίγγῃ γνωστοῦ ἐκδοτικοῦ βιβλιοπωλείου Laupp ὑπὸ τὸν ἄνωθι τίτλον νέος αὐτοτελὴς τόμος τοῦ Ἡμερολογίου (Diarium) τοῦ φιλέλληνος καὶ φιλανθρώπου ἐκείνου τῆς Τυβίγγης καθηγητοῦ Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου. Ὁ τόμος οὗτος περιλαμβάνει τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον μέρος τοῦ ΣΤ^ου τόμου τοῦ Ἡμερολογίου (ἀπὸ τῆς σ. 627-840) τοῦ ἔτους 1598 καὶ ὅλον τὸν Ζ^ον τόμον (ἐκ σ. 608) τοῦ ἑπομένου ἔτους 1599.

Οἱ διαληφθέντες τόμοι ἀνήκουσιν εἰς τὸν κώδικα τὸν ὑπὸ στοιχ. καὶ γρ: Mh 466 ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Πανεπιστημίου, ὅστις ἀπαρτίζεται ἐν ὅλῳ ἐξ ἐννέα τόμων πολυσελίδων. Τὸ ποικίλον περιεχόμενον αὐτοῦ, τὸ πολύτιμον καὶ χρήσιμον καὶ περίεργον ἅμα, κατέστησα ἐν πρώτοις γνωστὸν διὰ τῆς μελέτης μου ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ ἀειμνήστου Κόντου (1893), ἐν τῇ R. d. Études Grecques (1898) καὶ τελευταῖον διεξοδικώτερον καὶ ἐπιστατικώτερον ἐν ταῖς περὶ Λασκάρεων καὶ περὶ Ραλλῶν πραγματείαις μου ταῖς δημοσιευθείσαις ἐν τῇ παρούσῃ Ἐπετηρίδι κατὰ τὸ ἔτος 1927.

Ὁ Κρούσιος εἶναι ὁ τῶν γλωσσῶν καὶ συγγραφέων ἑκατέρας Ρώμης καὶ τῆς Ρητορικῆς ἐν Τυβίγγῃ διδάσκαλος, ὁ ἀπὸ τοῦ 1559 μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (Φεβρ. 1607) ἐν τῇ συμπαθεῖ πόλει τῆς Βυρτεμβέργης μετὰ σθένους καὶ λεπτολόγου παρρησίας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΣΤ´ αἰῶνος ἐρευνήσας περὶ ὅλων τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν ἀφορώντων, εἶναι ὁ διάδοχος τοῦ Μελάγχθονος, Ρεϋχλινίου, Κουρέρου καὶ Καμεραρίου Ἰ. ἐν τῇ περικλύτῳ Ἀκαδημείᾳ τῆς Τυβίγγης, διδάσκαλος τῶν κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν, Φιλολογικήν τε καὶ Θρησκευτικήν, χρόνων. Ὁ Κρούσιος εἶναι ὁ τολμητίας ἐκεῖνος Σουηβός, ὅστις αὐθορμήτως ἐζήτησεν, ἵνα πληροφορηθῇ ἐπακριβὲς πῶς ἔχουσι τὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὗ τοὺς ἀρχαίους θησαυροὺς ἀποθησαυρίζων ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μετ' ἰδιαζούσης στοργῆς, πῶς τὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς θρησκείας, διότι ἐνομίζετο ὅτι σχεδὸν τὸ ἔθνος δὲν ζῇ, ὅτι καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ σὺν τῇ ἐλευθερίᾳ ἀπώλεσε. Καὶ λοιπὸν ἔκρουσεν, ὡς λέγει, «πόρρω ἀπῳκισμένος καίπερ οὐ βασιλεὺς μακρόχειρ, θύρας ἠσφαλισμένας φορτικῶς μὲν ἴσως, εὐτυχῶς δ' ὅμως καθάπερ

καὶ ὁ Κύριος τῷ κρούσαντι ἀνοίγεσθαι ἀπεφήνατο» (Turcogr. 441) χαίρων δὲ ἀπομνημονεύει ὅτι οὐκ ἀπεκρούσθη τὸ τῆς κρούσεως τολμηρόν.

Ἐντεῦθεν ἤρξατο ἡ μακρὰ ἐκείνη ἀλληλογραφία αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐν Κων/πόλει, ὅτε ἔμαθε καὶ ἐπείσθη ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ζῇ, ὅτι ἡ γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ καλλιεργεῖται, καίτοι Ἑλληνικῶν χαρίτων τὸ κλέος βαρὺς ὤλεσεν αἰών, ὡς ἔγραφεν ὁ Ζυγομαλᾶς αὐτῷ. (Turcogr: 94). Ἡ ἀλληλογραφία ὑπεβοηθεῖτο διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τῶν ἐφημερίων τῆς ἐν Κων/πόλει Γερμανικῆς πρεσβείας, τοῦ Γερλαχίου Στ: καὶ τοῦ Σβάϊκερ Σολ. (Σιωπικοῦ) καὶ τοῦ ἐν Βενετίᾳ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ Σεβήρου καὶ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, καθόλου εἰπεῖν διὰ παντὸς μέσου. Ὁ καλὸς Κρούσιος ἐπὶ τέλους παραμυθούμενος τὸν κυριώτερον φίλον καὶ ἀνταποκριτὴν αὐτοῦ Θ. Ζυγομαλᾶν παραπονούμενον . . . γράφει «ὑμῶν μὲν ἔργον τῷ παρόντι στέργειν καὶ τὸ μέλλον εἰς τὸν ἀληθινὸν θεὸν ἀναρτᾶσθαι». Τῇ ἀληθείᾳ λαμπρὰ καὶ ἐπιτυχὴς συμβουλή, ἰσχύουσα ἐσαεί.

§ 2. Ὁ Κρούσιος ἤρχισε γράφων τὰ Diaria αὐτοῦ, τὰ καθ' αὐτό, ἀπὸ τοῦ 1573 καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 19 Σεπτεμβρίου 1604, ἡμέρας γενεθλιακῆς αὐτοῦ, ἣν ἰδιαιτέρως ἐτίμα καὶ ἐδόξαζε, καὶ συνέπτυξεν εἰς τοὺς ἐννέα διασῳζομένους τόμους, σχήματος τετάρτου. Ἔγραφε καθ' ἑκάστην, ἀντέγραφε τὰς Ἑλληνιστὶ ἢ ἄλλας ἀποστελλομένας αὐτῷ ἐπιστολάς, ἐσημειοῦτο τὰς τῶν προσερχομένων αὐτῷ πρὸς βοήθειαν Ἑλλήνων ἀνακοινώσεις περὶ ποικίλων ὅσων πραγμάτων, διότι ὅλοι ἐκ τῶν τῆς λεγομένης μετέπειτα Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσων, τῆς Κρήτης αὐτῆς καὶ τῆς Κύπρου, προήρχοντο, ἐν ὅλῳ τριάκοντα τριῶν (1579-1592) ἐὰν ἡ ἀρίθμησίς μου δὲν μὲ λανθάνῃ, πλὴν ἑνός, τοῦ Ἰωνᾶ Ταριδζίου μοναχοῦ τῆς μ: τῆς ἁγίας Τριάδος ἐκ Κυζίκου τῆς καθ' αὐτὸ Ἀνατολῆς τριακοστοῦ τετάρτου αὐτοῦ πρόσφυγος βοήθειαν ἐπὶ τοῖς ἀτυχήμασιν αὐτοῦ ζητοῦντος. (Ὅρα Θεολογίας 1930 σ. 193 κ.ἑ.). Ἐννοεῖται ὅτι ὅλοι ἐτύγχανον τῆς βοηθείας τοῦ Κρουσίου[1], εἰ καί τινες δὲν

---

[1] Πρῶτος Ἕλλην ἐπισκεψάμενος εἰς Τυβίγγην τὸν Κρούσιον ἦτο κατὰ τὸ 1557 (Μαρτίῳ) Νικόλαος ὁ Καλός, (Turcogr: 323), παρ' οὗ ἐκινήθη καὶ εἰς ἐκμάθησιν τῆς νεοελληνικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλων ὀνόματα προσφύγων Ἑλλήνων ἀπαντῶσιν (ὅρα κατωτέρω ἐν τῷ ἀνεκδότῳ ἔτι Η (VIII) τόμῳ, ἐξ Ἰωαννίνων, ἐκ Λήμνου, ἐκ Κρήτης διά τινας τῶν ὁποίων συστατικὴν ἐγκύκλιον δίδει ὁ Thomas Contarinus, gratia. Dei et sedis Apostolicae Archiepiscopus Candiae κεχρονισμένην Φεβρουαρίῳ (22) τοῦ 1599) καὶ ὁ Φιλαδελφείας Γαβριήλ, ἀλλὰ λατινιστὶ καὶ οὗτος. Παρὰ τῶν προσφύγων τούτων ἀνεκοινώθη εἰς τὸν Κρούσιον, ὡς αὐτὸς σημειοῦται κατὰ τὸ 1600 ὅτι «Viderunt Michaëlem natione Graecum, μαυρογένειον, παληκάρι esse juvenum Βλαχίας waivodam.

ἐφάνησαν εἰλικρινεῖς, ἀλλὰ κομισταὶ πλαστῶν πιστοποιητικῶν, δι᾿ ὃ καὶ παράπονα διαβιβάζει κατὰ τὸ 1600 γράφων τῷ Ζυγομαλᾷ ἐπὶ τούτῳ, οὐδὲ τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν περὶ ἀποστολῆς πληροφοριῶν .... ἐτήρησαν, καίτοι αὐτὸς εἰς ὅλους οὐδέποτε ἀπρόθυμος καὶ ἀφιλόξενος ἐφάνη. Ἐν δυσξυμβλήτῳ γραφῇ καὶ ἐπιτομογραφίᾳ καὶ ταχυγραφίᾳ, ἣν αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ ἀνομολογοῦσι (böz-schwer zu lesen...) τοῦ ἀναμείκτου τούτου πολυτόμου κώδικος ἀναμείκτου καὶ ἐν πολυγλωσσίᾳ ὁ Κρούσιος περὶ ὅλων ὁμιλεῖ, περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, π. χ. προελάσεως τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην (Σουλεϊμὰν Νομοθέτου κ. ἑ.) λαμβάνει πληροφορίας καὶ παρὰ τῶν προσφευγόντων αὐτῷ Ἑλλήνων π.χ. κατὰ Μάϊον τοῦ 1599, ὧν εἷς ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Πελαγονίας καὶ Περλεάπου Ἱερεμίας σὺν τῷ Ἀχριδῶν ὅτι Walachiae Despotam hodie esse Μιχαήλ, Graecum pium .... Michaëlem contra Turcas omnia hactenus fortiter gessisse. Sic audio apud nos ex aliis etiam: omnes magnas res, quae hoc bello contra Turcas gestae sint, à Lutheranis gestas esse ....»

Ὅτε ἀνεχώρει ἐκ Τυβίγγης ὁ Ἱερεμίας διὰ θερμοτάτων εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν ἀποχαιρετίζων τὸν Κρούσιον, οὗτος, ἀφοῦ ἔλαβε παρ᾿ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀχριδῶν ἱκανὰς πληροφορίας οὐ μόνον περὶ πολιτικῶν ἀλλὰ καὶ περὶ θρησκευτικῶν, κατὰ τὰ δεῖπνα κυρίως, προσφέρων τὰς εἰκόνας αὐτοῦ ηὔξατο («optavi, λέγει ὁ ἴδιος ἐν τῷ χειρογράφῳ) »τῷ Βαλαχίας Μιχαὴλ μακρὰν καὶ νικητικὴν ζωήν» (σ. 257). Ὁ Κρούσιος ηὐχαριστήθη ἀκούων παρ᾿ αὐτῶν [καὶ τῶν ἄλλων προσφύγων] ὅτι «πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος γνώριμος» ἦτο[1].

Ὁ Κρ. «ἀκορέστως φιλέλλην» καὶ περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης ἐφρόντισεν, ἵνα γένηται κάλλιστος αὐτῆς κάτοχος, οὕτως ὥστε πρῶτος Barbarograecae Linguae in nostram Germanian Introductor ἐκλήθη[2] οὐχὶ ἐκ συμφέροντος διὰ τὰς μετὰ τῆς Κων/πόλεως σχέσεις, ἀλλ᾿ ἐξ ἀγάπης καὶ στοργῆς πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν, ὡς τοῦτο κατεδείχθη φανε-

Moscovita est ejus σύμμαχος mittens ei πολὺ χρυσάφι καὶ ἀσῆμι. «Πρόκειται περὶ Μιχαὴλ τοῦ Γενναίου (Brave) πρβλ. Xenopol: Histoire de Romaines τ. Α′ καὶ Jorga: Gesch: d. Osman: Reichs τ: III 296.

[1] Περὶ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης τοῦ τε Ἀχριδῶν καὶ τοῦ Πελαγονίας μετέδωκα ἐν τῇ Revue des E. Grecques τοῦ 1898 ἱκανὰς πληροφορίας καὶ ἔγγραφα λατινιστί. Τώρα ἐν τῷ τόμῳ τῷ ὑπ᾿ ὄψιν μου τὰ κατ᾿ αὐτοὺς συμπληροῦνται, παραναγνώσεις δ᾿ ἐμοῦ διορθοῦνται.

[2] J. M. Langii D. ad Poesin-Barbarograecam succincta Introductio. Accedit Batrachomyomachia Homeri à D. Zeno Zachynthio .... cum interapretatione Latina et Annotationibus B. Martini Crusii Professoris.... Celebratissimi et πρώτου ....ἐν Altdorf MDCCVII 4° Ἐπίσης Turcogr: 185. Πρβλε: Legrand. B. Hell. Dix-huitième S. Paris 1918 ὑπ᾿ ἀριθ. 48.

ρώτατα καὶ μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων μετὰ τῶν ἐν Φαναρίῳ, τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β′ τοῦ Τρανοῦ, δι᾿ ὧν ὁμοδοξία καὶ ἕνωσις Διαμαρτυρομένων καὶ Ὀρθοδόξων ἐπεζητεῖτο. Ἡ ἀλληλογραφία περιωρίσθη μὲν καὶ ἐκ πολιτικῶν καὶ ἄλλων λόγων, ἀλλὰ δὲν διεκόπη, ὡς τὰ νεώτερα γράμματα μετὰ ἔτη τοῦ Κρουσίου καὶ τοῦ Θεοδοσίου καὶ αἱ ἐν αὐτοῖς ἐξηγήσεις μαρτυροῦσι, μάλιστα ὅτε ὁ Θεοδόσιος κατὰ τὸ 1597 ὑπογράφων ὡς πρωτονοτάριος καὶ δικαιοφύλαξ τῆς δυστυχοῦς ἐκκλησίας πατριαρχείου καὶ εἰς τὸν Ἰάκωβον τὸν καγκελλάριον τῆς Θεοφρουρήτου μεγαλοπόλεως Τυβίγγης ... περιγράφει τὰ δεινὰ τῶν ἀθλίων γραικῶν καὶ τὰ ἑαυτοῦ. Durat hoc malum jam 8 annos. Qui non dat, sed vel unum diem moratur: θάνατος ἢ ζημία: διὰ σιδηρᾶς, εἰπεῖν ῥάβδου: κλοιῶν, φυλακῆς καὶ τῶν ἀπαγόντων εἰς ᾅδην. Hinc bonus Theodosius, δι᾿ ἃ ὁ Κρούσιος σημειοῦται: ergo petit eleemosynam, φράσιν, ἣν μετὰ μίαν σελίδα ἐπαναλαμβάνει καὶ κατωτέρω «πτωχίᾳ τῷ πολυκεφάλῳ θηρίῳ, ὁ Θ. παλαίει».

Τρέφει ὁ Θεοδόσιος, ὃν ἐνόμιζε θανόντα, πενθερόν, πενθεράν, τὴν σύζυγον Εἰρήνην καὶ τέσσαρα τέκνα ὀνομαστί, Φώτιον, Χρυσόθεμιν, Σωσάνναν καὶ Ἰωάννην (4 ἐτῶν) καὶ quintum τέκνον, quod non nominatur. Τὴν βοήθειαν πεμψάτωσαν οἱ φίλοι Γερμανοὶ εἰς τὸν Γαβριὴλ Φιλαδελφείας καὶ τὸν Μαργούνιον εἰς Βενετίαν, οἵτινες φροντίσουσι περὶ τῶν περαιτέρω. Ecclesiae ibi miser status. Τὰ λοιπὰ ἐν ταῖς σελίσι ταύταις (212 κ. ἑ.).

Ὁ Κρούσιος καὶ τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν μετά τινων μητροπολιτῶν ἀνέμενεν εἰς Τυβίγγην μετὰ τοῦ Θεοδοσίου, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῇ ἐν πλήρει συμβουλίῳ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, κατ᾿ ἀνακοίνωσιν ἔγγραφον τοῦ Κορινθίου Ἀντωνίου Ἰενισχίου Νεοπάτρας πρεσβυτέρου Μαρτίῳ 1597[1] ἔγραψε δὲ ὁ Κρούσιος «προσευχόμενος ὑπὲρ Σοῦ, ὦ παναγιώτατε, καὶ τῶν Ἑλλήνων τῷ θεῷ» ἡ γραφὴ ὅμως δὲν εὗρε τὸν πατριάρχην ἐν τοῖς ζῶσιν...

§ 3. Ὁ Κρούσιος σημειοῦται ἐπίσης περὶ τοῦ Jo. Michaël qui nunc nominatur Josephus Naason ex Christiano Judæus factus; Dux Naxi et 7 insularum Aegæi maris Princeps, τοῦ ὑπὸ τοῦ Σελὴμ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Μεγάλου Σουλεϊμάνου διορισθέντος. Εἶναι ὁ Nassy ἐκεῖνος ὁ

[1] Ὁ Κρούσιος ἐν χαρτίῳ κεκολλημένῳ μεταξὺ τῆς σ. 372-373 τοῦ χειρογράφου γράφει ἄνωθεν ἰδίᾳ χειρὶ καὶ ἐρωτᾷ.

Ἐν Χριστῷ χαίρειν. Κύριε ἀδελφέ, ἐν τίνι ἔτει ὁ Παναγιώτατος ἠθέλησε πορεύεσθαι εἰς Τυβίγγην ... 18 Mart. 1597.

ἀπάντησις: ἔτη α: φ: ς. γ. Anno 1593.

ὁ δούλο σου σέ προσκηνα ὁ σκλάβος ὁ δικό σου

Ὅρα σ. 302 τοῦ ἐπὶ τῇ 45ετηρίδι ἐκδοθέντος τόμου. Ἐκωλήθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὅτε ἥψατο τῆς ὁδοῦ.

μουτεφερίκ, ὁ εὐγενὴς Ἰουδαῖος, ἐκ Πορτογαλίας, ὁ Φρὲγκ βέης κατὰ τὸν Σουλεϊμάν, παρ᾽ οὗ ἐπέτυχε κατὰ τὸ 1555 ἵνα λάβῃ τὴν Τιβεριάδα καὶ τὰ περὶ αὐτὴν περίχωρα πρὸς συνοικισμὸν τῶν καταδιωκομένων Ἰουδαίων. Ἀπ᾽ αὐτοῦ ἤρχισεν ὁ σιωνισμὸς καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς μεταξοσκωληκοτροφίας εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἵνα ἐγκαινίσῃ εἰς τὴν παλαιὰν κοιτίδα τῶν προγόνων αὐτοῦ κέντρον αὐτόνομον τοῦ Ἰσραήλ, καίτοι καὶ αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον ἐν χερσὶν ἐκράτει καὶ τὴν Τιβεριάδα περιετείχισεν, ἔμεινεν ἀσυντέλεστον [1], ἵνα συντελεσθῇ τώρα μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον.

Ὁ Jo. Michaël τοῦ Κρουσίου (ὅρα σ. 237) οὗτος εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα προσωπικότης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ δὴ τῶν ἐν Τουρκίᾳ, οὐδὲν δὲ βέβαιον, ἐὰν αἱ ἐν Τουρκίᾳ οἰκογένειαι Nassy ἕλκουσι τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου, τοῦ καὶ ὑποψηφίου βασιλέως τῆς Κύπρου, ὅστις ἐπὶ τῇ δοθείσῃ ἐν ὥρᾳ εὐωχίας ὑποσχέσει τοῦ Σελὴμ καὶ οἰκόσημον ἡτοίμασε καὶ παρεφύλαττε φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «. . . Rex Cypri» ἐννοεῖται πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς νήσου.

§ 4. Ἐπίσης γίνεται λόγος ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ τοῦ Ἡμερολογίου περὶ Χιακῶν πραγμάτων ἐξ ἀφορμῆς ἐπιστολῆς Ἰακώβου τοῦ Παλαιολόγου, ἥτις δημοσιευθεῖσα ἐν Οὐρσέλῃ κατὰ τὸ 1549 ἐπεσπάσατο τὴν προσοχὴν τοῦ Κρουσίου ἐνδιαφερομένου, ὡς γνωστόν, περὶ παντὸς Ἑλληνικοῦ. Ὁ Ἰάκωβος Χῖος, υἱὸς Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου, ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ 23 σελίδας ἐντύπου καταλαμβανούσης, ἔχει εἰδήσεις τοιαύτης σπουδαιότητος, de rebus Constantinopoli et Chii, ὥστε ὁ μακαρίτης Legrand ἠναγκάσθη, ὡς λέγει, νὰ ἀναδημοσιεύσῃ αὐτὴν integralement, καθόσον μετὰ πολλὰς ἀναζητήσεις μόνον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν εὗρε, νῦν δὲ ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ φιλτάτου καὶ προνοητοῦ διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Κρουσιανῶν σοφοῦ διδασκάλου κ. W. Schmid καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Τυβίγγης εὑρίσκεται [2]. «Chio ins. et civitati quæ nunc est latibulum furum (=φω-

[1] Ὁ Nassy don Miqüez ἐκράτησε τὸ δουκᾶτον ἐπὶ δεκατρία ἔτη μέχρι τῆς 2 Αὐγ. τοῦ 1579. Τὰ περὶ αὐτοῦ ὅρα ἐν Hammer τ. VI, 383 ἢ Jorga G. d. Osmanischen Reichs τ. III 127 κ. ἑ. Μὴ λησμονηθήτω ὁ ταῖς μελέταις ἡμῶν οὐχὶ ἄγνωστος Gerlach, ὅστις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ T. Tagebuch μιμνήσκεται τοῦ διαβοήτου ἀνδρός. Ἐπίσης ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Ὑ. Πύλης ὁ Σαλὴχ Σαφὲτ βέης, τοῦ ναυτικοῦ Ἐπιτελείου, μέλος τοῦ διὰ τὴν Τουρκικὴν Ἱστορίαν Ἰνστιτούτου ἐδημοσίευσε νέα ἔγγραφα περὶ τοῦ δουκὸς τούτου ἐν τῷ 16ῳ τεύχει τῆς Tarich Osmani Endjoumeni medjmouassi (1922) Προστεθείσθω μοι καὶ ἡ διαφωτιστικὴ Διάλεξις (Conférence) τοῦ A. Galante, ἥτις γενομένη ἐν τῇ ἑστίᾳ τῆς Bené-Berith τοῦ Πέραν κατὰ Φεβρ. τοῦ 1913 ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Bull.: . . . du District XI d'Orient I. O. B. B. Fébr. 1911 Fébr. 1913 σ. 204 κ. ἑ.

[2] Σελ. 235 κ. ἑ. Legrand, Bibl. Hellén. XV-XVI siècles τ. IV, σ. 326 κἑξ. Paris 1906.

λεὰ κλεπτῶν . . .) Ὁ Κρούσιος ἐπὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἀναφέρει ὅτι in arce Chii ἐγεννήθη ὁ Ἰάκωβος οὗτος, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐξήρτητο ὅλη ἡ νῆσος καὶ ὅτι ἦτο doctissimus, nobilis, dives, omnia relinquens obstudia.

Περὶ τοῦ Ἰακώβου τούτου Παλαιολόγου βλέπε ὅσα ἔγραψεν ὁ Γ. Ζολώτας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Χίου τόμ. 3 Α σ. 395-97 καὶ 3 Β 26-30 καὶ ἔπιθι Δ. Πετροκόκκινον ἐν Χιακῶν Χρονικῶν τεύχ. 6 σελ. 83 κἑξ. [1].

§ 5. Ἡ περαιτέρω ἀνάλυσις τοῦ πολυειδοῦς περιεχομένου τοῦ τόμου τούτου ἄγει με εἰς κόπον πολύν. Ἐν αὐτῷ ἀπαντῶσιν εἰδήσεις πολιτικαὶ θρησκευτικαί, φιλολογικαί, γενεαλογικαί, βιογραφικαί, οἰκογενειακαὶ τοῦ τε Κρουσίου καὶ ξένων, ἀκαδημαϊκαί, βιβλιογραφικαὶ ὡς καὶ περὶ Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἐν οἷς καὶ πατριαρχικῶν, ἃς ἐλάμβανεν ἐκ τῶν προσερχομένων αὐτῷ πρὸς ζητείαν ἐξ Ἀνατολῆς Ἑλλήνων προσφύγων καὶ ἐξ ἐπιστολῶν τῶν φίλων αὐτοῦ ἡμετέρων καὶ ξένων, ἃς καὶ ἐν ἰδίῳ κιβωτίῳ ἀπεθησαύριζεν. Ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ ἀνευρίσκει τις Ἑλληνιστὶ καὶ ἐπιστολάς, αἵτινες ἐγνώσθησαν ὑπ᾽ ἐμοῦ πρὸ ἐτῶν (πρβλ. π. χ. ἐμὰ Germanogræca καὶ ἀλλαχοῦ) ἤδη δ᾽ εὑρίσκονται ἐν σειρᾷ, ἐν οἰκείᾳ θέσει μετὰ τῶν συνεχῶν ἀναμείκτων παρατηρήσεων. Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὀφείλω καθηκόντως ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἵνα ἀναφέρω καὶ μὴ ἀποκρύψω ὅτι τάσσονται καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῆς Τουρκογραίτζιας (οὕτω) μεταξὺ τοῦ Μαργουνίου, τοῦ Κυθήρων ἐπισκόπου, ὅστις, ἅμ᾽ ἀναγνοὺς τὴν Τουρκογραίτζιαν (οὕτω) ἔγραψε τῷ πατριάρχῃ Ἱερεμίᾳ διαμαρτυρόμενος ἐπὶ τῇ ἐκδόσει καὶ τοῖς περιεχομένοις τοῦ βιβλίου, ὅπερ «προσωπεῖον μόνον χρηστότητος φέρει καὶ μᾶλλον καθ᾽ ἡμῶν ἢ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξεδόθη [2]». Ὁ Κρούσιος μαρτύρεται τὸν Θεόν, δικαιολογεῖται καὶ ἀπολήγει ἐν τῇ τέως ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ ἐν τέλει οὑτωσί: «Ἔρρωσο ἐν Κυρίῳ, καὶ ἀποκρίθητι φιλικῶς, ἵνα μὴ δόξῃς ἔτι ἀπηλλοτριῶσθαί μου, ὡς οὐ δεῖ». Tybingæ, 25 oct. 1599. «Ἐθαύμασε, ἐλυπήθη» ὁ Κρούσιος, ἡ ἀλληλογραφία ἀνεκόπη, ἀλλὰ δὲν διεκόπη, ὡς ἄλλοτε καὶ ἔγραψα.

§ 6. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῖς ἄνωθι προβάλλεται ἴσως ἡ ἐρώτησις, διὰ τίνας

[1] Καθ᾽ ἃ ἀνακοινοῦταί μοι ὁ καθηγητὴς κ. Φ. Κουκουλές.

[2] Σάθα: Ἱερεμίου Σχεδ. 1870 σελ. 12-126. Τὸ ἔγγραφον φέρει χρονολογίαν 1590 Ἐνετίῃθεν. Πρβλ. καὶ Μυστακίδην ἐν Revue des Études Grecques 1898 σελ. 306 διὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, καὶ Germanogræca ΚΠ. 1922 σελ. 56-57. Ἡ ἀπὸ ἐτῶν ὑπόσχεσις ἡ δοθεῖσα ὑπ᾽ ἐμοῦ, δὲν ἐξεπληρώθη. Ἴσως, ἐὰν ὁ θεὸς χαρίσηταί μοι ὑγείαν, ἐπανέλθω ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ πράγματος, πρὸς κατάταξιν ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων ἐν ἑνὶ τόπῳ, διότι καὶ ὁ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ ἔγραψεν αὐτῷ λέγων: «ἴσθι τοὺς φιλοῦντάς σε τῶν Ἑλλήνων δυσχερῶς φέρειν ἀκούοντας τὴν τῶν ὀνομάτων σύνθεσιν» «Τουρκογραίτζιαν».

λόγους ἡ ἔναρξις τῆς τοῦ Ἡμερολογίου ἐκδόσεως ἀπὸ τῶν τελευταίων τόμων ἀπεφασίσθη; Ἁπλουστάτη ἡ ἀπάντησις. Ἐκ τῶν πρώτων τόμων προῆλθεν ἡ Turcogræcia (1584, Βασιλείᾳ) ἡ Germanogræcia (1584, αὐτόθι), ἀδελφὰ βιβλία, τὰ Acta et Scripta Theologorum Wirtemb: et P. Hieremiæ . . . «(Φραγκφούρτῃ, 1584), τὰ Annales Suevici, (αὐτόθι, 1595-1596 ἐν τρισὶ τόμοις) πάντα τὰ διαληφθέντα εἰς μέγα σχῆμα, πλὴν μικρῶν ἔτι φυλλαδίων, ἐνομίσθη ὅτι ἐν τοῖς τόμοις τούτοις ἐξηντλημένον εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Καὶ μ᾽ ὅλα ταῦτα ἐν αὐτοῖς καὶ ἀνέκδοτα ἐνδιαφέροντα ἢ συμπληροῦντα τὰ ἤδη ἐκδεδομένα ὑπῆρχον, ὡς κατέδειξα. Ἕνεκα τῶν πολυτόμων καὶ πολυσελίδων τούτων ἐκδόσεων ἡ προσοχὴ ἐστράφη εἰς τὰ μετὰ τὸ ἔτος 1595 καὶ δικαίως, τῇ ἐπιμόνῳ προτάσει τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ κ. W. Schmid. Ὁ χρηστότατος οὗτος ἀνὴρ μετὰ τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ ἔκδοσιν τοῦ Καταλόγου τῶν ἐν τῇ Βιβλ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἑλληνικῶν χειρογράφων (Tübingen 1902 εἰς 4°) ἰδιαιτέραν ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐν γένει εἰς τὰ τῆς Σουηβικῆς Μελίσσης χειρόγραφα καὶ δὴ τὸ Ἡμερολόγιον, παραθαρρυνθεὶς δὲ καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου, ὑπέβαλε τοῖς ἁρμοδίοις πρότασιν περὶ ἐκδόσεως τοὐλάχιστον ἑνὸς τόμου, ἐπὶ τῇ 450ῇ ἐπετηρίδι τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου (1477). Ἡ πρότασις ἔτυχεν ὁμοθύμου ὑποστηρίξεως τῶν ἀρχῶν, τῶν ἀρχαίων τροφίμων καὶ φίλων, ἑτοίμων δὲ τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιμελῆ φροντίδα καὶ ἐπίβλεψιν αὐτοῦ ἀπὸ ἐτῶν γενομένων ἀντιγράφων ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς φροντιστηρίοις φοιτητῶν, προῆλθε κατὰ τὸ 1927, παρὰ τὸ στενὸν τῶν περιστάσεων, ὁ ἐπὶ τῷ Ἰουβιλαίῳ τόμος —Jubiläums Band—περιέχων τὰ τῶν ἐτῶν 1596-1597 ἡμερήσια ἀπομνημονεύματα τοῦ Κρουσίου συνεχιζόμενα αὐτοτελῆ ἐν τῷ ὑπὸ τὴν κρίσιν ἡμῶν τόμῳ. Τῷ κ. Schmid, καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ διδάκτορσι κ. κ. W. Götz καὶ E. Konrad εὐχαριστίαι ἐπὶ τῇ ἐκδόσει, τῇ ὁποίᾳ εὐχόμεθα ἵν᾽ ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ τῶν λοιπῶν τόμων, VIII καὶ VIIII, ἐν ὅλῳ 1318 ἀκόμη σελίδων, ἐν αἷς καὶ Ἑλληνικὰ ἔτι ὑπάρχουσι κείμενα.

Γράφων τἀνωτέρω προτρέπω τοὺς ἁρμοδίους, ἵνα ὑποβοηθήσωσι τῇ ἐκδόσει ἔργων ἀνδρός, οὗ τὴν φιλελληνίαν, τὴν ἀκόρεστον, τὴν δοκιμασθεῖσαν, τὴν φιλανθρωπίαν, οὐδεὶς σήμερον ἀμφισβητεῖ, οὗ ἄνευ πολλὰ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων θὰ ἦσαν ἄγνωστα, ἰδίως τὰ τῆς ΙϚ´ ἑκατονταετηρίδος, καθ᾽ ἣν αἱ πηγαὶ δὲν ῥέουσι. Διὰ τοῦτο καὶ εὐγνώμονες αὐτῷ ὀφείλομεν οἱ Ἕλληνες ἵνα ὦμεν, καὶ ὁ ταῦτα ὑπογράφων, φιλοκρούσιος Crusiusfreund, ὡς ἐπισήμως ὠνομάσθην, ὁ οὐχὶ ὀλίγον ἐκ τῶν τοῦ Κρουσίου ὠφεληθεὶς χωρὶς δυστυχῶς καὶ τοῖς ἄλλοις φίλοις εὐπρεπέστερον καὶ εὐτακτώτερον, παρὰ τὴν ἀπ᾽ ἀρχῆς πρόθεσίν μου ὑπηρετήσω καὶ πλείονα νῦν χαρῶ [1].

[1] Ὅρα προλεγόμενα εἰς τὰ ἐμὰ Germanogræca, Κ/πολις 1922.

§ 7. Κλείων τὴν Κρουσιανὴν ταύτην βιβλιολογίαν, δὲν διστάζω ἵνα, ἐπιδορπίου δίκην, καὶ ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν τοῦ Κρουσίου προσφέρω δύο μόνον σημεῖα, τεκμηριοῦντα τήν τε εὐσεβόφρονα διάθεσιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἀπὸ θεοῦ βοήθειαν, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ περὶ παντὸς ἀγαστὴν εἰλικρίνειαν «Οἰκιακὰς θλίψεις ὁ γέρων ἔχω ἀείποτε δυστυχῶ ἐγὼ καὶ ἐν τῷ γήρᾳ μάλιστα· τἆλλα κατ᾽ ἐμαυτὸν ἀεὶ ἐν τοῖς τῆς κλήσεως εὐδαίμων καὶ τίμιος, κατὰ δὲ τοὺς οἰκείους δυστυχὴς καὶ πᾶσαι μοι συμφοραὶ ἐκ γυναικῶν . . . Ἐλέησόν με, ὦ πάνσεπτε τριάς».

Ὁ Κρούσιος ἦτο τρίγαμος [1]· τὴν τελευταίαν σύζυγον Καθαρίνην ἐνυμφεύθη κατ᾽ Αὔγουστον (12) τοῦ 1567 ἐξ ἐπιφανῶν γονέων· περὶ αὐτῆς (de vita et morte charissime uxoris αὐτοσχεδίως σ. 267) πολλὰ γράφει ἐξ ὧν τάδε ἀποσπῶν καὶ θυμηδίαν τῷ ἀναγινώσκοντι ἴσως παρέχω· «ἦτο formosissima [εὐμορφωτάτη] ὥστε καὶ φθονεῖσθαί με ὑπό τινων νεωτέρων αὐτῆς τυχεῖν. Vixit mecum ferè 32 annos· ἰδιογνώμων ἔστιν ὅτε καὶ πολυδάπανος, ὥστε με πολλάκις βαρύνεσθαι· cætera, συνετὴ καὶ πρακτική. Peperit mihi ἕνδεκα κάλλιστα τέκνα, de quibus hodie sola Theodora restat, quam Deus mihi (fere 73 annorum) conservet.» Ἐφοβεῖτο ὁ καλοκάγαθος Κρούσιος μὴ καὶ τὸ ἑνδέκατον τοῦτο τέκνον χάσῃ . . . ἦτο, ὡς κατωτέρω λέγει, φθισική. «ist aber phthisica und lungensüchtig gewæsen» θαυμαστὸν δὲ ὅτι ἐπὶ τόσα ἔτη ἔζησεν . . . ἐπιλέγει.

Ὁ Κρούσιος ἐπὶ ταῖς στενοχωρίαις αὐτοῦ καὶ τοῖς δυστυχήμασιν ἀναφέρεται εἰς τὸν Ὕψιστον· «ἐλέησόν με, ὦ πάνσεπτε τριάς· φιλοπονώτατος, πολυπονώτατος καὶ πολυπαθέστατος ἔγωγε, ἀλλὰ καὶ φιλελληνέστατος (οὕτω).

Β Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ
Διδάσκαλος
τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ἔγραφον κατὰ Νοέμβριον 1931
Νέον Κουρὶ Θεσσαλονίκης

[1] Ὅρα Turcogræc. 496. Ἐνταῦθα δὲ σελ. 267 καὶ 343 τοῦ τόμου.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Συνεδρία 47η τῆς 22 Δεκεμβρίου 1931.

Προεδρεία τοῦ Ἀντιπροέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀριστοτέλους Κούζη.

Ἀνακοίνωσις τοῦ κ. Φαίδωνος Κουκουλὲ μὲ θέμα «βίος καὶ γλῶσσα».

Ὁ κ. Κουκουλές, ἀφ᾽ οὗ ἐξῆρε τὴν σημασίαν, ἣν πολλάκις ἔχει διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ βίου μία λέξις ἢ μία φράσις, ἡρμήνευσεν ἔπειτα ὡρισμένας νεοελληνικὰς φράσεις συσχετίζων αὐτὰς πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν βίον.

Οὕτω τὸ «θὰ γυρίσῃ τὸ φύλλο», ἤτοι θὰ μεταβληθῇ ἡ κατάστασις, ἡρμήνευσεν ἐκ τοῦ σχολικοῦ βίου. Κυρίως γυρίζει τὸ φύλλο καὶ προχωρεῖ ὁ μαθητὴς ὁ γνωρίζων τὸ μάθημά του. Τὸ «σὰν δὲν σοῦ τρέχῃ, μὴν τρέχῃς», ἤτοι μὴ μάτην κοπίαζε, ὅταν δὲν σὲ βοηθῇ ἡ τύχη, εἶπεν ὅτι κεῖται κατὰ παράλειψιν τῆς λέξεως ἄλογο, ἀνέφερε μάλιστα καὶ πληρεστέρας φράσεις, ἐν αἷς κεῖται ἡ λέξις, ὡς «σὰν δὲν σοῦ τρέχῃ τὸ ἄλογο, μὴ τρέχῃς». Τὸ «ζητεῖ τὰ ρέστα τῆς πατάτας» τὸ λεγόμενον ἐπὶ τοῦ λίαν λεπτολογοῦντος καὶ ἀπαιτητικοῦ, κεῖται κατὰ κυριολεξίαν, ἀφ᾽ οὗ πατάκα ἦτο νόμισμα, οὐ μόνον ἀργυροῦν, ἀλλὰ καὶ μικρᾶς ἀξίας, τὰ ρέστα τοῦ ὁποίου δὲν ἤξιζε νὰ ζητῇ τις. Ἡ σύγχυσις ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πατάτα, ἤτοι τὸ γεώμηλον, λέγεται ἐνιαχοῦ καὶ πατάκα.

Τὸ «τοῦ κρέμασαν τὸ κουτάλι», τὸ λεγόμενον ἐπὶ τοῦ βραδύναντος νὰ προσέλθῃ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ φαγητοῦ, προῆλθεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ τρώγοντες ἐκρέμων ὡς περιττὸν παρὰ τὴν ἑστίαν τὸ ξύλινον κοχλιάριον τοῦ ἀπουσιάζοντος. Τὸ «θὰ γυρίσῃ τὸ βόλι», ἤτοι θὰ ἀλλάξουν αἱ περιστάσεις, ἡρμήνευσεν ἐκ μεταφορᾶς τοῦ παιγνιδίου τῶν κύβων, βολίων, τὰ ὁποῖα, ὅταν ἡ δυσμενὴς βολή των ἀλλάξῃ, ὠφελοῦσι τὸν παίζοντα. «Τὰ λόγια τῆς καραβάνας», ἤτοι τὰ ἀπροσδιόνυσα, εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν ὁδοιπόρων τῶν μετεχόντων καραβάνας, ἤτοι καραβανίου, τῶν ἐξαντλούντων πᾶσαν σοβαρὰν συζήτησιν καὶ προσπαθούντων νὰ διασκεδάσωσι τὴν ἐκ τῆς μακρᾶς πορείας ἀνίαν διὰ λόγων ἐπουσιωδῶν. Τὸ «κουκκιὰ τοῦ μαγειρεύει», τὸ λεγόμενον ἐπὶ τοῦ καθ᾽ ἑαυτοῦ ἐπισύροντος κακόν, ἡρμήνευσεν ἐκ τῶν ἐθίμων περὶ τὴν ταφήν, καθ᾽ ἣν ἐγίνετο καὶ γίνεται χρῆσις κυάμων. Μαγειρεύει τις κουκκιὰ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του σημαίνει κυρίως προκαλεῖ καθ᾽ ἑαυτοῦ θάνατον, ὥστε κατὰ τὸ περίδειπνόν του νὰ μαγειρευθοῦν κουκκιά, ἤτοι φάβα, συνήθως, προσφερομένη κατὰ τὰ περίδειπνα.

Τὸ «τό ᾽κανες ρόϊδο», ἤτοι συνέχεες, καὶ διετάραξες τὰ πράγματα, ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ γάμου, καθ᾽ ἃ ἡ νύμφη ρίπτει εἰς τὸ δάπεδον τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ καὶ καταπατεῖ τοὺς διεσκορπισμένους κόκκους καρποῦ ροιᾶς.

Τέλος τὸ «τοῦ ψησε τὸ ψάρι ᾽ςτὰ χείλη» εἶπεν ὅτι σημαίνει οὕτως ἐξηρέθισέ τινα, ὥστε νὰ γίνουν τόσον διάθερμα τὰ χείλη του ὑπὸ τῆς θερμῆς ἕνεκα τῆς ὀργῆς ἀναπνοῆς του, ὥστε νὰ δύναταί τις καὶ ψάρι νὰ ψήσῃ ἐπ᾽ αὐτῶν.

Συνεδρία 48η τῆς 28ης Ἰανουαρίου 1932.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ἡ κυρία Αἰμιλία Σάρου ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν ἐν Χίῳ κτιτορικῶν ναῶν.

Ἡ ὁμιλήτρια μελετήσασα λεπτομερῶς τὸ Λατινικὸν Ἀρχεῖον τῆς Χίου τὸ παρέχον ἀξιολόγους πληροφορίας διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου ἐπὶ Γενοατοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας, διέλαβεν εἰσαγωγικῶς περὶ τῶν κατακτητῶν Γενοατῶν, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν κοινωνίας Γενοατοχιακῆς, ἡ ὁποία ἔδωκε μορφὴν ἰδίαν εἰς τὸν τύπον καὶ κοινωνικῶς καὶ οἰκοδομικῶς καὶ φιλολογικῶς ἀκόμη. Τὴν κοινωνίαν ταύτην, εἶπε, διέκρινε μέχρι τέλους τῆς ιζ´ ἑκατονταετηρίδος χαρακτηριστικὴ ἀνεξιθρησκεία, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ κοινοῦ χρῆσις ὅλων τῶν ναῶν τῆς πόλεως ὑπό τε τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν τοῦ δυτικοῦ δόγματος.

Ἀκολούθως ἡ κ. Σάρου ὡμίλησε πρῶτον περὶ τῶν ναῶν τῶν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως ἄλλοτε, ἀνακοινώσασα πολλὰς νέας περὶ αὐτῶν εἰδήσεις, καὶ εἶτα περὶ τῶν παλαιῶν κτιτορικῶν ναῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς ὑπαίθρου τῶν τε Βυζαντινῶν καὶ τῶν Γενοατοχιακῶν, ὧν καὶ περιέγραψε τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον. Ἐν τέλει τῆς ἀνακοινώσεως παρουσίασε τοιχογραφίας παλαιῶν Χιακῶν ναῶν, ὡς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Καταρράκτου, εἰκόνας ἄλλης Βυζαντινῆς κτιτορικῆς ἐκκλησίας ἀγνώστου, τῆς Παναγίας Κεραυλίδαινας, καὶ ὡμίλησε περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἔξω τῆς πόλεως Χίου εὑρισκομένης Παναγίας τῆς Γλυκειᾶς, κτιτορικῆς ποτε τοῦ Βυζαντινοῦ οἴκου τῶν Ἀσανῶν καὶ εἶτα τῶν Γενοατῶν Ράπαλλο[1].

---

[1] Βλ. καὶ τοῦ παρόντος τόμου σελίδα 292 κέξ.

Συνεδρία 49η τῆς 4ης Φεβρουαρίου 1932.

Προεδρεία τοῦ 'Αντιπροέδρου τῆς 'Εταιρείας κ. Ι. Δαμβέργη.

Ὁ κ. Συκουτρῆς ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν μὲ θέμα «'Από τὴν ἀλληλογραφίαν ἑνὸς πατριάρχου».

Ὁ ὁμιλητὴς παρέχει ἐν ἀρχῇ χαρακτηρισμὸν τῆς Βυζαντινῆς ἐπιστολογραφίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σημερινήν, καὶ περιγράφει δι' ὀλίγων τὸν κατ' ἐξοχὴν αἰσθητικὸν καὶ λογοτεχνικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου (1283 - 1289), ἥτις ἐξεδόθη τὸ 1910 εἰς ἀνεπαρκῆ ἔκδοσιν ὑπὸ τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου. Ὁ χαρακτὴρ εὑρίσκεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰ ἰδανικὰ τοῦ ἀνδρὸς ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ἀπονέμει ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν προταχθεῖσαν τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἐκδόσεως τῶν ἐπιστολῶν του, αὐτοβιογραφίαν του, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς ἀληθὴς πρόδρομος τῶν ἀνθρωπιστῶν, τὸν ἑαυτόν του ὡς συγγραφέα καὶ τοῦ λόγου τεχνίτην, ὄχι ὡς δημόσιον ἄνδρα κυρίως παρουσιάζει.

Μετὰ τὰ προεισαγωγικὰ ταῦτα, εἰσέρχεται ὁ κ. Συκουτρῆς εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν — τὸ ὁποῖον, ὅπως τονίζει, δὲν ἀποτελεῖ τὴν οὐσιώδη, κατὰ τὸν συγγραφέα, πλευρὰν τῆς ἀλληλογραφίας — καὶ διηγεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τούτων καὶ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν ἐν συντομίᾳ τὰ κατὰ τὴν ταραχώδη πατριαρχείαν του, καταλήγων δὲ τονίζει τὴν ἀξίαν τῆς ἀλληλογραφίας, ἰδίως τὴν πρὸς τὸν βασιλέα 'Ανδρόνικον καὶ τὸν Μέγαν Λογοθέτην Θεόδωρον Μουζάλωνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

'Εν τῇ βιβλιογραφίᾳ σημειοῦνται ὅσα ἐγράφησαν κατὰ τὸ 1931 ὑπὸ 'Ελλήνων, 'Ελληνιστὶ καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ὑπὸ τῆς 'Εταιρείας ἐπιδιωκόμενον ἐπιστημονικὸν σκοπόν. Ταῦτα ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους. 'Επὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ ἐκδίδουσα 'Επιτροπὴ παρακαλεῖ πάντα Ἕλληνα δημοσιεύοντα σχετικὰς μελέτας, ὅπως ἀποστέλλῃ ἀντίτυπον αὐτῶν πρὸς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς 'Εταιρείας κ. Φ. Κουκουλὲν εἰς 'Αθήνας, ὁδ. Μεθώνης 45.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

'Αθάνα Γ. Τὸ κάστρο τοῦ 'Επάχτου. ('Ημερολόγιον τῆς μεγάλης 'Ελλάδος 1931 σ. 235 - 249.)

'Α[θανασιάδου] Δ. Λαογραφικὰ σημειώματα. 'Η ντουντούλα. ('Ημερολόγιον 'Ανατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης 1931 σ. 82 - 83.)

'Αθηναγόρα Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν. Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος. ('Ηπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. ἕκτον σ. 10 - 22.)

» » Τρεῖς λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὰς ἐθνικὰς καὶ ἱερὰς ἑορτὰς τῆς Πάργας. 'Εν 'Αθήναις 1931 Σελ. 38.

» » Πόθεν ἡ ὀνομασία τοῦ ἐν Κερκύρᾳ χωρίου 'Επίσκεψις. Κέρκυρα 1931 Σελ. 7.

» » Ὁ Πατριάρχης Κ/πόλεως Γεράσιμος Β' ὁ Κακαβέλας. ('Ελληνικὰ ἔτ. Δ' σ. 69 - 79.)

» » 'Αρχιερατικαὶ ὑπογραφαὶ δυσξύμβλητοι καὶ χρονολογίαι ἐσφαλμέναι πατριαρχικῶν σιγιλλίων. (Αὐτόθι σ. 439 - 442.)

'Αθηναίων. Γραμματική. Τύποι καὶ κανόνες τῆς κοινῶς ὁμιλουμένης Νεοελληνικῆς· μελέτη γραμμένη ἀπὸ 'Αθηναίους. 'Αθῆναι 1931 Σελ. 69+ιθ'.

'Αλεξιάδου Κ. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι 'Ινεπόλεως. ('Αρχεῖον Πόντου τόμ. 3 σ. 195 - 225.)

'Αμάντου Κ. 'Ιατροσοφικὸς κῶδιξ. ('Αθηνᾶς τόμ. 43 σ. 148 - 170.)

» » 'Η Χιώτισσα σουλτάνα Kösem. ('Ημερολόγιον τῆς μεγάλης 'Ελλάδος 1931 σ. 51 - 55.)

» » 'Η μονὴ τῶν Μουνδῶν ἐν Χίῳ. ('Εναίσιμα σ. 451 469.)

» » 'Από τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου. ('Ελληνικὰ ἔτ. 4 σ. 47-68.)

» » Παραδούναβον. (Αὐτόθι σ. 80.)

» » 'Αλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων εἰς Χίον. (Αὐτόθι σ. 259 - 260.)

» » Αὔγουστος Heisenberg. (Αὐτόθι σ. 288 - 289.)

» » Ξενοφῶν Σιδερίδης. (Αὐτόθι σ. 289 - 290.)

» » Μελέτιος Βλαστός. (Αὐτόθι σ. 376.)

» » Βατάτσης - Βατάκης. (Αὐτόθι σ. 492.)

» » Δωρόθεος Πρώϊος μητροπολίτης 'Αδριανουπόλεως. (Θρακικά· παράρτημα τόμ. Γ' σ. 192 - 195.)

Ἀναγνωστοπούλου Γ. Λακωνικά Χρονικά. Ἀμύκλαι Ἀμύκλι καὶ Νίκλι, Ἀμυκλιάνος καὶ Νικλιάνος. Ἐν Ἀθήναις 1930 Σελ. 23.

Ἀνδρεάδου Γ. Βυζαντινὴ λογοτεχνία. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΕ' σελ. 59 - 64.)

Ἀνδριώτη Ν. Περὶ τῆς ἀποβολῆς τῶν νόθων φωνηέντων i καὶ u ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ. (Ἀθηνᾶς τόμ. 43 σ. 171 -185.)

» » Ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 210 - 211.)

» » Τὰ χρονικὰ τοῦ Ἄστερνταμ (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 846 - 853, 914 - 920.)

Ἀνωνύμου Ὀλίγα περὶ Θράκης. (Θρακικά, παράρτημα τοῦ Γ' τόμου σ. 5 - 40.)

» » Νεομάρτυρες Θράκης. (Αὐτόθι σ. 218 - 221.)

» » Θρᾶκες μουσικοί. (Αὐτόθι σ. 222 - 227.)

» » Ἔγγραφα ἐπίσημα Θρακῶν. (Αὐτόθι σ. 227 - 229.

» » Οἱ τελευταῖοι διωγμοὶ εἰς τὴν λαϊκὴν στιχουργίαν. (Αὐτόθι σ. 233-244).

» » Αἱ σφαγαὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως. (Αὐτόθι σ. 249 - 252.)

» » Τὰ «Μπουκουραίϊκα» τοῦ κ. Χρ. Σούλη καὶ ἡ «Revista Macedonoromana», (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. ἕκτον σ. 162 - 169.)

» » Τὰ τραγούδια μας. (Ἀντίλαλοι ἀπ' τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω. - Θεσσαλονίκη 1931 σ. 93 - 109.)

» » Μυσόπολις. (Αὐτόθι σ. 293 - 303.)

» » Σουλτανικὰ διατάγματα. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 220 - 233.)

» » Τὸ φλουρὶ τῆς βασιλόπητας. (Ραδάμανθυς 16 (1931) τεῦχ. 1. σελ. 5.)

Ἀποστολοπούλου Ν. Μία κριτικὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. (Ἐργασία ἔτ. 2 σ. 309 - 311.)

Ἀργυροπούλου Μαρίας. Γύρω ἀπὸ τὴν γλῶσσαν. (Ἐργασία ἔτ. 2 σ. 1028.)

Βαμβάκου Σωκρ. Θεσσαλικὸν Ἡρῷον. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 185 - 193.)

Βέη Ν. Νικήτα Σταματελοπούλου ἢ Νικηταρᾶ ἀπομνημονεύματα αὐτοσχέδια ἐκ καταγραφῆς Γεωργίου Τερτσέτη. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ' σ. 443 - 482.)

Βεντήρη Γ. Ἡ Ἑλλὰς τοῦ 1910-1920 τόμ. 1 Σελ. 386, τόμ. 2 Σελ. 430. Ἀθῆναι 1931.

Βερναρδάκη Δ. Μία ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 622 - 628.)

Βιθυνοῦ Νικολάου. Ἡ Θεωρία τῆς θυσίας τοῦ αἵματος ἤτοι ἡ ἀδιάψευστος γλῶσσα τῆς ἱστορίας παρὰ τὴν πλάνην ὁλοκλήρων αἰώνων ἀποκαθιστᾷ τὸν Ἰουδαϊσμὸν εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἔκδοσις τρίτη. Ἐν Ἀθήναις, 1931. Σελ. 140 + η'.

Βλαχογιάννη Γιάννη. Ψαλλίδας - Μαυροκορδᾶτος. (Πρωΐα 22 Νοεμβρίου 1931 σ. 1 - 2.)

» » Ξύγγι ἀνθρωπινό. (Αὐτόθι 29 Νοεμβρίου 1931 σ. 1 - 2.)

» » Τὸ κατάστιχο τῆς Μιχαλοῦς. (Αὐτόθι 6 Δεκεμβρίου 1931 σ. 1 - 2.)

» » Τὸ διαγούμισμα τοῦ Μεσολογγίου. (Αὐτόθι 13 Δεκεμβρίου 1931 σ. 1 - 2.)

» » Ἐπαιτείας ἐπέτειος. (Αὐτόθι 20 Δεκεμβρίου 1931 σ. 1 - 2.)

» » Ἀγῶνες γιὰ τὸν Πανάγιο Τάφο. (Αὐτόθι 24 Δεκεμβρίου 1931 σ. 5.)

» » Τσοπανόσκυλα. (Αὐτόθι 27 Δεκεμβρίου 1931 σ. 1 - 2.)

Βλάχου Χρ. Σπουδάσωμεν τὴν Ἑλληνικὴν - Βυζαντινὴν μουσικήν. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3 σ. 77 - 78.)

Βογιατζιδάκη Σ. Βλ. Τωμαδάκη Ν.

Βουτιερίδη Ἠλ. Ἀλ. Παπαδιαμάντης — Ἀλ. Μωραϊτίδης. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 95.

» » Ὁ ρυθμικὸς λόγος στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 80.

Γ. Φ. Ἡ Λογοτεχνία μας ἀπὸ τὰ 1830 κ' ἐδῶ. (Ραδάμανθυς 16 (1931) τεῦχ. 9 σελ. 9.)

Γαβαλᾶ Ζαφειρ. Ἡ νῆσος Σίκινος. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 96.

Γαβριὴλ Σταυρονικητιανοῦ. Ἱστορικὰ ἔγγραφα τῆς Ἱ. μονῆς Σταυρονικήτα. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΕ' σ. 270 - 274.)

Γαϊτάνου Δ. Ἕνα Μουδανιώτικο παραμύθι. Ἡ ἀθάνατη γρηά. (Ἀντίλαλοι ἀπ' τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω - Θεσσαλονίκη 1931 σ. 81 - 82.)

Γατοπούλου Δ. Τὰ 100 Ἑλληνικὰ χρόνια. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 171.

» » Αἱ ἀκταὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους στὸ 1821. (Ραδάμανθυς 16 (1931) τεῦχ. 5 σελ. 11.)

Γερμανοῦ Σάρδεων. Ἀνακαίνισις τῆς ἐν Χάλκῃ Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος. (Ὀρθοδοξία Κωνσταντινουπόλεως ἔτ. ϛ'. σ. 478.)

Γιαβάσογλου Κ. Ἡ Κίος. (Ἀντίλαλοι ἀπ' τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω — Θεσσαλονίκη 1931 σ. 334 - 342.)

Γιαννακούρου Ἰ. Ἡ «ἀπὸ» μὲ γενική. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 604.)

Γιαννοπούλου Ν. Παραδόσεις, ἤθη καὶ ἔθιμα Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας καὶ Θράκης ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῶν μνημείων τῆς Τέχνης. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 193 - 202.)

Γκανούλη Γ. Κλέφτικα τραγούδια. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 95 - 96.)

» » Τὰ Μπουμπουσιάρια. Ἡ ἑορτὴ τῆς πρωτοχρονιᾶς ἐν Σιατίστῃ. (Αὐτόθι σ. 225 - 233.)

Γκόλφη Ρ. Ἡ Νέα Ἑλληνικὴ ποίηση καὶ τὰ ἑκατὸ χρόνια της. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 596 - 597.)

Γλυκοφρύδη Π. Ἡ πολυφωνία ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτος 3 σ. 13 - 14.)

Δάλλα Χρ. Ἐπὶ μερικῶν σημείων τῆς μελέτης τοῦ κ. Π. Φουρίκη «Πρέβεζα - Νικόπολις». (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. ἕκτον σ. 158 - 161.)

Δεινάκι Στυλ. Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικά. (Ἀθηνᾶς τόμ. 43 σ. 204 - 205.)

Δένδια Μιχ. Λευκὰς ἢ Ἄρτα; Ἑρμηνεία ἑνὸς χωρίου τοῦ ὁδοιπορικοῦ τοῦ Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλης. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. ἕκτον σ. 23 - 28.)

Δενδρινοῦ Εἰρήνης. Ὁ Γεώργιος Καλοσγοῦρος καὶ τὸ λογοτεχνικό του ἔργο. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 97 - 101, 156 - 160, 180 - 185.)

Δημαράτου Β. Γενικά τινα περὶ τῆς οἰκογενείας Μελᾶ. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. ἕκτον σ. 45 - 58.)

Δυοβουνιώτου Κ. Δύο διαθῆκαι τῆς Ζαφείρας Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. (Ἐναίσιμα σ. 52 - 62.)

» » Ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὡς φοιτηταὶ τοῦ ἀρχαίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀθῆναι 1931 Σελ. 30.)

Ἐγκυκλοπαιδεία μεγάλη Ἑλληνική. τόμ. ις'. Λεπτόκερως-μεσοπορία. τόμ. ΙΖ' Μεσοποταμία - Μώψ. Ἐν Ἀθήναις 1931.)

Ἐλευθερουδάκη Κ. Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν τόμ. 11. πτηνὸν — Σωχός, τόμ. 12, Τ — φώδης καὶ Συμπλήρωμα, Α — ὡζέ.

Εὐαγγελίδου Τρύφωνος. Τὰ σχολεῖα Θράκης ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Θρακικά· παράρτημα τοῦ Γ' τόμου σ. 59 - 83.)

Λόγιοι Θράκης. (Αὐτόθι σ. 84 - 192.)

Εὐστρατιάδου Μιχ. Περὶ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ ἀντὶ τῆς ὑπογραφῆς ὑπὸ τῶν ἀγραμμάτων ἐπὶ ἐγγράφων τιθεμένου. (Νομολογία Μπαλάνου τόμ. 50 σ. 166 - 180.)

Ζαΐρη Θέμελη. Πλήρη δημώδη ᾄσματα καὶ μάγγανεῖαι Ἁλικαρνασσοῦ. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 87.

Ζακυθηνοῦ Δ. Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ′ σ. 229 - 248.)

» » Ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Ρωμηοσύνη. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλά- » » δος 1931 σ. 70 - 76.)

Ζέγγελη Κ. Ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν· τεῦχος πανηγυρικόν. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 218 + ιθ′.

» » Περὶ τῶν πυροβόλων ὅπλων τῶν Βυζαντινῶν. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 515 - 524.)

Ζέπου Ι. καὶ Π. Συλλογὴ τοπικῶν Ἑλληνικῶν ἐθίμων. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 142.

Ζέπου Π. Ἰδιοκτησία κατ᾽ ὀρόφους. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 138. (Ἐν ἀρχῇ πολλὰ περὶ ἐθιμικοῦ δικαίου.)

» » Ἀγῶνες Ἑπτανησίων ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως. (Ραδάμανθυς 16 (1931) τεῦχ. 2 σ. 5, τεῦχ. 3 σ. 7, τεῦχ. 4 σ. 4, τεῦχ. 5 σ. 6, τεῦχ. 7 σ. 7, τεῦχ. 8 σ. 11, τεῦχ. 11 σ. 4, τεῦχ. 12 σ. 4, τεῦχ. 13 σ. 4, τεῦχ. 14 σ. 11, τεῦχ. 16 σ. 10, τεῦχ. 17 σ. 10, τεῦχ. 18 σ. 10.)

Ζώντου Α. Ὁ Θεόδ. Δεληγιάννης γιὰ τοὺς Ἑπτανησίους. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 171 - 172.)

Θεοτόκη Σπ. Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ Ρήγα. Ἀθῆναι Σελ. 40. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων. Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 10.)

» » Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθ. τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ′. σ. 173 - 190, 399 - 424.)

» » Παναγία ἡ Νικοποιός. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 279 - 287.)

Θεοφανίδου Ι. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ ἀπὸ τέλους 1824 - 1826. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. 21 σ. 357 - 404, 457 - 504, 139 - 170, 484 - 548.)

Θεοφυλάκτου Θ. Ποντιακὴ διάλεκτος. Γνωμικὰ καὶ ἀποφθέγματα. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 285 - 288.)

Θρύλου Ἄλκη. Γεώργιος Βιζυηνὸς 1849 - 1896. (Νέα Ἑστία ἔτ. 5 σ. 958 - 965, 1031 - 1036, 1079 - 1083.)

Ἰεζεκιὴλ Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων. Ἱστορικὰ σημειώματα περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Κορώνης. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 64 - 67.)

» » Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878 καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος. (Αὐτόθι σ. 249 - 255.)

Ἰωάννου Πέτρου. Ἱστορικὰ σημειώματα καὶ ἔγγραφα. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ′ σ. 486 - 491.)

Ἰωσηφίδου Γρ. Καλλίνικος ὁ Ε′. Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. (Ἀντίλαλοι ἀπ᾽ τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω — Θεσσαλονίκη 1931 σ. 113 - 116.)

Καιροφύλα Κ. Οἱ Ἕλληνες τοῦ Εἰκοσιένα. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλλης Ἑλλάδος 1931 σ. 313 - 355.)

» » Ἡ αὐστριακὴ κατασκοπεία κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ′. σ. 153 - 172.)

» » Πῶς ἐνεπνεύσθη ὁ Σέλλεϋ τὴν Ἑλλάδα του. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 72 - 79.)

» » Ὁ Κωνσταντῖνος Ράδος ὡς ἱστορικός. (Αὐτόθι σ. 211 - 212.)

» » Αἱ κοσμικαὶ Ἀθῆναι τοῦ 1813. (Αὐτόθι σ. 366 - 368.)

» » Ὁ Καρντοῦτσι καὶ ἡ Ἑλλάδα. (Αὐτόθι σ. 471 - 475.)

Καιροφύλα Κ. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ «Ὕμνου εἰς τὴν Ἐλευθερίαν». (Αὐτόθι σ. 646 - 647.)

» » Ἡ σχολὴ Χὶλλ κατὰ τὸ 1835. (Αὐτόθι σ. 909 - 913.)

» » Ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια. (Αὐτόθι σ. 1027 - 1029.)

» » Ἡ πρώτη Ἑλληνοτουρκικὴ συνθήκη. (Ἐργασία ἔτ. 2 σ. 57 - 59, 89-90.)

» » Βιττόρια Κολόννα. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 24 τεῦχ. 286 σ. 155-157, τεῦχ. 288 σ. 170 καὶ 171, τεῦχ. 289 σ. 6 καὶ 7.)

» » Δημήτριος Νομικὸς καὶ Τοῦρκος πειρατής. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 39 - 40.)

» » Ἱστορικαὶ σελίδες Ζακύνθου ἀπὸ ἐπίσημα ἔγγραφα 1499 - 1586. (Αὐτόθι σ. 84 - 87, 169 - 172, 195 - 196.)

» » Ὁ Καποδίστριας ἔγραφεν Ἑλληνικά. (Ἀθηναϊκὰ Νέα 31ης Αὐγούστου 1931. σ. 4.)

Καλικλῆ Α. Τὸ ὀθωμανικὸν δίκαιον ἐν Ἑλλάδι. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 165.

Καλλιμάχου Δ. Δυνατοὶ Νεοελληνικοὶ χαρακτῆρες. Οἱ κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς αἰῶνας ἀγωνισθέντες διὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Νέα Ὑόρκη 1931 Σελ. 398.

Καλλινδέρη Μ. Λαογραφικὰ Μπλάτσι. Ἡ γέννηση καὶ τὰ βαφτίσια. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 253 - 258.)

Καλογεροπούλου Δ. Αἱ θυσίαι τῶν Ἑπτανησίων καὶ ὁ Σταμάτιος Λεβίδης. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ′. σ. 139 - 152.)

Καμπάνη Ἀρίστου. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀγῶνος. (Ἐργασία ἔτ. 2 σ. 437 - 8.)

» » Ἡ παραγωγὴ τοῦ κ. Βλαχογιάννη. (Αὐτόθι σ. 743 - 4.)

» » Γύρω ἀπὸ τὴν γλῶσσαν. (Αὐτόθι σ. 801.)

» » Ἱστοριογραφία. (Αὐτόθι σ. 885 - 6.)

» » Γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν. (Αὐτόθι σ. 998 - 9.)

Καμπούρογλου Δ. Γρ. Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ ἔτη 1775 - 1795. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 100.

» » Πῶς εἶδαν τὰς Ἀθήνας οἱ Γερμανοὶ εἰς τὰ 1833. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 566 - 572, 629 - 634.)

Κανδηλάπτου Γ. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι Ἀργυροπόλεως. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 3 σ. 226 - 229.)

Καρατζίδου Κ. Τὸ ζήτημα τῆς παρ᾽ ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΕ′. σ. 11 - 18.)

Κατσίμπαλη Γ. Ὁ Παλαμᾶς καὶ τὸ γλωσσικόν. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 24 σ. 84 - 89, 99 - 102.)

Κεραμοπούλλου Ἀντ. Volustana - Βάλλας στενά. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὸ τόμ. 6 σ. 314 - 318.)

Κοκκίνου Διον. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τόμ. Α′. — τὸ 1821. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 462 + θ′.

Κοντούλη Ἀλ. Βιογραφία Καπετὰν Κώττα. Φλώρινα 1931 Σελ. 59.

Κορδάτου Γιάννη. Τὸ Πήλιο, λαογραφικὰ καὶ ἱστορικά. (Νέα Ἑστία τόμ. 9. σ. 7 - 12, 73 - 77, 135 - 139, 200 - 204, 248 - 253, 304 - 309.)

» » Ὁ Ρήγας Φεραῖος καὶ ἡ ἐποχή του. (Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, ἔτ. 11, σ. 205 - 287.)

» » Τὰ Κάλαντα. (Νέοι Πρωτοπόροι 1931 σ. 14 - 17.)

Κορρὲ Στυλ. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν Φράγκων τῆς Νάξου. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικὰ τόμ. 8 σ. 266 - 305.)

» » Μία ἱστορικὴ μαρτυρία περὶ τῆς εὑρέσεως τῆς εἰκόνος τῆς ἀρχοκηλιωτίσσης ἐν Νάξῳ. (Ναξιακὸν Βῆμα, φ. 21, 5 Αὐγ. 1931.)

Κορρὲ Στυλ. Αἱ νῆσοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἱστορικὰ σημειώματα ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων. (Αὐτόθι φ. 23, 5 Σεπτεμβρίου 1931.)
» » Τὰ τρία κοινὰ τῆς Νάξου. (Φωνὴ Νάξου - Πάρου, φ. 288 καὶ 289, 11 φβρ. καὶ 1 9βρ. 1931.)
» » Ἡ Ἑκατονταπυλιανὴ τῆς Πάρου ὡς ἔχει σήμερον. («Κυκλάδες» ἔτ. Α΄. φ. 8, 1η Ἰανουρ. 1931.)
» » Ἡ συμβολὴ τῆς Νάξου εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. (Φωνὴ Νάξου - φ. 277, 19 Ἰουλ. 1931.)
Κουκουλὲ Φ. Ἡ πρόθεσις ἀνὰ ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ. (Ἀθηνᾶς τόμ. 43 σ. 60 - 84.)
» » Περὶ τῆς ὑποκοριστικῆς καταλήξεως -ίτσιν. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ΄ σ. 361 - 375.)
» » Ἁγίων ἐπίθετα. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 387-402.)
Κουρίλα Εὐλογίου. Βιβλιογραφία Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 6 σ. 75 - 154.)
» » Τὰ ὁριακὰ ζητήματα ἐν Ἄθῳ καὶ τὸ κῦρος τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΕ΄. σ. 19 - 23, 65 - 73, 120 - 130, 236 - 238.)
Κριάρη Π. Ἱστορία τῆς Κρήτης (νέα) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τόμ. Β΄ κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἀγῶνες αὐτῆς μέχρι τέλους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἐν Ἀθήναις 1931 τεῦχ. Α΄. Σελ. 176+16.)
Κυριακίδου Στίλπ. Θρᾳκικὰ ταξείδια. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 195 - 220.)
Κωνσταντινίδου Ἀπ. Ἡ παρὰ τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν Μονὴ τῶν Καστελλίων. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 610 - 632.)
Κωνσταντινίδου Κ. Μουδανιά. Ἱστοριογραφικὸν σημείωμα. (Ἀντίλαλοι ἀπ' τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω — Θεσσαλονίκη 1931 σ. 19 - 23.)
» » Ἱστορικὸν σημείωμα. Τρίγλεια. (Αὐτόθι σ. 280 - 292.)
Κώτσιου Θ. Μακεδόνες ἥρωες τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος 1800 - 1830. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 111 - 117.)
Λαμπελὲτ Γ. Ἡ γνησιότης τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 1 - 3.)
Λάσκαρι Σ. Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 97 - 116)
» » Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 145 - 151.)
Λαυράγκα Δ. Ἡ ἐκκλησιαστική μας μουσική. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3 σ. 65 - 66.)
Λουκοπούλου Δ. Ὁ Ρουμελιώτης καπετάνιος τοῦ 1821 Ἀνδρίτσος Σαφάκας καὶ τὸ Ἀρχεῖό του. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 246 [Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη ἀρ. 11.]
» » Γιὰ τοὺς Χατζαίους. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 159 - 170.)
Λυγνοῦ Ἀντ. Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὕδρας τόμ. 15 (1829-1832). Ἐν Πειραιεῖ 1931 Σελ. 528.
Λυκίδου Μιχ. Ἀπαγχονισμοὶ ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις. (Θρᾳκικά· παράρτημα τοῦ Γ΄ τόμου σ. 54 καὶ 55.)
Μ. Α. Ὁ γάμος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ. (Ραδάμανθυς 16 (1931) τεῦχ. 1 σ. 6.)
Μαζαράκη Περ. Ἀνδρέας Μεταξᾶς. (Ἐργασία ἔτ. 2 σ. 331 - 2, 355 - 6.)

Μαλαγάρη Ἐμμ. Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ὕμνων. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3 σ. 37 - 52.)
Μαλτέζου Κ. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Παπαδημητρίου περὶ τῶν προβλημάτων τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 6 σ. 58 καὶ 59.)
» » Περὶ τῶν διατονικῶν κλιμάκων τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. (Μουσικὴ Ζωὴ ἔτ. 1 σ. 75 - 78.)
Μάργαρη Δ. Ἀπο τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν περιοδικῶν. Ἡ «Πανδώρα». (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 479 - 490.)
» » Ἕνας Ζακυθινὸς σατυρικός. Ἄγγελος Καντούνης. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 57 - 64.)
Μαρίνη Κ. Ἀποκριάτικα τραγούδια. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 230 - 233.)
Μαρτίνη Ν. Τὸ πανηγύρι τῆς Ἀρκαδιᾶς. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 171 - 6.)
Μαυρογορδάτου Μ. — Χαμουδοπούλου Α. Ἡ Μακεδονία. Μελέτη δημογραφικὴ καὶ οἰκονομική. Θεσσαλονίκη 1931 Σελ. 178.
Μελᾶ Σπ. Ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1931 τόμ. 1 Σελ. 451, τόμ. 2 Σελ. 528.
Μερλιὲ Μέλπως. Τραγούδια τῆς Ρούμελης. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 96. [Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη ἀρ. 12.]
Μινώτου Μαριέττας. Ὁ Φώσκολος στὴν Ἰταλία. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 214 - 215.)
» » Ἀνέκδοτο ὑλικὸ γιὰ τὴν ἕνωσι τῆς Ἑπτανήσου στὸ ἀρχεῖο τοῦ Δ. Ρώμα. (Αὐτόθι σ. 202 - 205.)
Μιχαηλίδου Εὐγεν. Διάφορα ἀνέκδοτα ἔγγραφα. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 140 - 146.)
Μιχαλοπούλου Φάνη. Διονύσιος Σολωμὸς (1798 - 1857). Ἀθῆναι 1931 Σελ. 240.
Μοραΐτου Νικ. Ἱστορία τοῦ ἐν Τεγέᾳ Νυκλίου κατὰ τὴν Φραγκικὴν κατάκτησιν.(Ἐφημ. Μορέας 31ης Μαΐου καὶ 14ης Ἰουνίου 1931.)
» » Περὶ τὸ Βυζαντινὸν Νύκλι. Ὁ Ἐπίσκοπος Τεγέας καὶ ὁ τίτλος τῆς Ἀλέας. (Αὐτόθι φύλ. 12 Ἰουλίου 1931.)
Μοσχονᾶ Θ. Τάφοι Ἑλλήνων ἐν τῇ Δυτικῇ Ἀφρικῇ. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 1931 σ. 147 - 148.)
Μοσχοπούλου Ν. Νοτιοσλαυΐα. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 39.
Μουρέλλου Ι. Ἱστορία τῆς Κρήτης τόμος πρῶτος τεῦχος Α΄ Ἡράκλειον Κρήτης 1931 Σελ. 124.
» » Κρητικαὶ βιογραφίαι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Κρητικῶν ἐπαναστάσεων 1821 - 1866 - 1878 - 18961 - 897. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 209.
Μουστάκα Διονυσ. Ἡ νῆσος Ἀμοργός. (Ἐπιστημονικὴ Ἠχὼ ἔτ. ΙΗ΄ σ. 117 - 124.)
Μυστακίδου Β. Α. Ἀνέκδοτα ἐκ Τυβίγγης. Παχυμέρης Γεώργιος Πρωτέκδικος καὶ δικαιοφύλαξ, Ζυγομαλᾶς Θεοδόσιος Πρωτονοτάριος καὶ δικαιοφύλαξ καὶ Μαρτῖνος ὁ Κρούσιος. (Ἐναίσιμα σ. 214 - 232.)
Νάζου Γ. Ἡ περισυλλογὴ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3 σ. 1 - 4.)
Νὴλ Φιλίππου. Τὸ τελευταῖο συνέδριο τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. (Ραδάμανθυς ἔτ. 16 τεῦχ. 9 σελ. 11, τεῦχ. 11 σελ. 10.)
Νικαρούση Α. Δύο ἱστορικὰ μελετήματα. (Ὁ Ἀγὼν τῆς Δωδεκανήσου 15ης Δεκεμβρίου 1931 σ. 2.)

Νίτσου Ν. Τὰ παραλειπόμενα τῆς μονογραφίας «περὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ κώμης τοῦ Τσαμαντᾶ». (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 6 σ. 170 - 179.)

Νοσταλγοῦ. Πῶς γιορτάζομε Λαμπρὴ στὰ Μουδανιά. (Ἀντίλαλοι ἀπ' τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω — Θεσσαλονίκη 1931 σ. 87 - 90.)

» » Ἡ κατάδυση τοῦ σταυροῦ. (Αὐτόθι σ. 91 - 92.)

Ξ[ενοπούλου] Γρ. Ὁ Κωνσταντῖνος Ράδος ὡς λογοτέχνης. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 212.)

» » Οἱ δυσκολίες τῆς τονικῆς μεταρρύθμισης. (Αὐτόθι σ. 264 - 265.)

Ξηρουχάκη Ἀγαθαγγέλου. Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις τοῦ 1363 - 66. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 161 - 174, 398 - 410, 505 - 519.)

Ξυγγοπούλου Ἀνδρ. Τὸ Γ' Βυζαντινολογικὸν συνέδριον. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 200 - 204.)

Οἰκονομίδου Δ. Ἀργυρόπολις. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 3 σ. 145 - 194.)

Οἰκονόμου Κ. Τὸ νεοελληνικὸν λαϊκὸν ᾆσμα. (Μουσικὴ Ζωὴ ἔτ. 1 σ. 82, 87 - 88.)

Π. Γ. Ἁγιάσματα καὶ πανηγύρεις Μουδανιῶν. (Ἀντίλαλοι ἀπ' τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω - Θεσσαλονίκη 1931 σ. 83 - 86.)

Π. Ν. Τελευταῖοι κληρικοὶ πολιτικοί. (Ἱερὸς Σύνδεσμος, περίοδ. Ε' ἔτ. Γ' σ. 6 - 7).

Παπ[αγιαννάκη] Ἐλευθ. Ὁ Ζακύνθιος ἐθνικὸς ποιητὴς Ἄγγελος Σαλούτσης. (Ραδάμανθυς 16 τεῦχ. 9 σ. 6.)

» » Ἀργοστόλιον Κεφαλληνίας. (Αὐτόθι σ. 8.)

Παπαγιαννοπούλου Διον. Bibliographie Ionienne (προσθῆκαι). (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 40 - 41, 129 - 130, 173 - 174.)

» » Ἐπιστολαὶ τοῦ Λασκαράτου ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ Δεβιάζη. (Αὐτόθι σ. 127 - 128, 174, 205.)

» » Σύντομος βιογραφία τοῦ Λασκαράτου ἀπὸ τὸν Βεργωτήν. (Αὐτόθι σ. 205.)

» » Ἡ βιβλιοθήκη Σπυρ. Δεβιάζη. Ἀθήνησι 1931 Σελ. 19.

» » Ἡ μουσικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γριτζάνη. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτος 3 σ. 117 - 118.)

Παπαδημητρίου Κ. Τὰ προβλήματα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ αἱ σύγχρονοι ἔρευναι Ι. Ἡ διατονικὴ κλῖμαξ. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 6 σ. 53 - 58.)

» » Ἕνα ἡρωϊκὸ δημοτικὸ τραγούδι. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3 σ. 33 - 36.)

Παπαδοπούλου Α. Α. Παροιμίαι. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 3 σ. 78.)

Παπαδοπούλου Ι. Ἡ μονὴ Προυσοῦ, τὰ ἱστορικά της ἔγγραφα. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΕ' σ. 30 - 33.)

» » Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ Φραντζῆ. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 197 - 199.)

Παπαδοπούλου Λαζ. Μακεδονικὴ Λαογραφία. Γάμος Σαρακατσαναίων. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 129 - 133.)

Παπαϊωαννίδου Κ. Ἡ Σωζόπολις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. (Θρακικά· παράρτημα τοῦ Γ' τόμου σ. 49 - 52.)

» » Σαράντα Ἐκκλησίαι. (Αὐτόθι σ. 53.)

Παπανδρέου Α. Ὁ Ρόδιος ποιητὴς Κ. Κωνσταντινίδης. Ἀθῆναι Σελ. 48.

Παπανδρέου Γ. Οἱ Φωτηλαῖοι κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 112.

Παπαχατζῆ Γ. Τὰ περὶ προικῴων κερδῶν σύμφωνα (pacta de lucranda dote) ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ καὶ ἐν τῷ συγχρόνῳ δικαίῳ. (Δικαιοσύνη τόμ. θ' σ. 69 - 72.)

» » Προικῷα κέρδη ἐν τῷ προϊουστινιανείῳ δικαίῳ. (Αὐτόθι σ. 92 - 94.)

Παράσχου Κλ. Ἰωάννης Καρασούτσας. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 1239 - 1248.)

Πασχάλη Δ. Λάμπρος Κατσώνης. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Γ' σ. 704 - 714.)

» » Ἐκκλησιαστικαὶ ἐν Ἄνδρῳ παραδόσεις καὶ προλήψεις. (Σύλλογος Ἀνδρίων ἡ Ἄνδρος. Ἐν νέᾳ Ὑόρκῃ 1931 σ. 8 - 10.)

» » Πρόξενοι καὶ Προξενεῖα εἰς τὰς Νήσους ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 437 - 456.)

Παπαχατζοπούλου Ἀριστ. Τὸ Κεραμίδιον. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 116 - 138.)

Πασαγιάννη Κ. Ἑλληνικὰ ταξίδια τόμ. δεύτερος. Ἑφτάνησα. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 107.

Πατσέλη Ν. Ἰωάννης Κωλέττης. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά. Παράρτημα τρίτον βιογραφικὸν τόμ. 6 σ. 5 - 44.)

Πεζοπούλου Ἐμμ. Συμβολαὶ κριτικαὶ καὶ ἑρμηνευτικαὶ εἰς Ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικὰ τόμ. 8 σ. 171 - 188.)

Περιστέρη Δ. Ἡ παρασημαντικὴ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3 σ. 173 - 174.)

Περιστιάνη Ι. Ἱστορία τῶν Ἑλλην. Γραμμάτων ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως μέχρι τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς (1571 - 1878) ἐν Λευκοσίᾳ 1931 Σελ. 512.

Πετρακάκου Δημ. Ὁ κλῆρος εἰς τὴν πολιτικήν. (Ἐναίσιμα σ. 344 - 358.)

Πέτση Ἰ. Συλλογὴ ἀνεκδότων δημοτικῶν ᾀσμάτων Μακεδονίας — Χαλκιδικῆς — Θρᾴκης. Θεσσαλονίκη 1931 Σελ. 85.

» » Παραλλαγὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 65 - 68.)

» » Δημοτικὰ τραγούδια. Ὁ καπετάνιος Μῆτσος κι' ἡ ἀγαπητική του. (Στάγειρα Χαλκιδικῆς). Αὐτόθι σ. 120 - 122.)

» » Λαογραφικά. Οἱ Καπνατζῆδες. (Αὐτόθι σ. 207 - 208.)

Πολίτου Ἀθαν. Σκέψεις τινὲς ἐπὶ τῆς ὀργανώσεως καὶ τῶν μελλοντικῶν κατευθύνσεων τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλεξάνδρεια 1931 Σελ. 101.

Πολίτου Λίνου. Παλαιογραφικὰ σημειώματα. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικὰ τόμ. 8 σ. 32 - 40).

» » August Heisenberg. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 36 - 39.)

Πολίτου Ν. Λαογραφικὰ Σύμμεικτα τόμ. 3. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 393.

Πουρναροπούλου Γ. Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἰατρικῆς κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα 200 - 1453 μ. Χ. Θεσσαλονίκη 1930 Σελ. 38.

» » Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι. Α' Ἡ ἰατρικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν (1837 - 1931.) (Ἑλληνικὴ ἰατρικὴ 1931 σ. 1200 - 1291.)

Ραζηκότσικα Ι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις 22 (1931) σ. 587 - 638.)

Ρόκκου Ε. Ἤθη καὶ ἔθιμα. Τὸ ἀγαρλοίκι. (Ἡμερολόγιον Θεσσαλονίκης 1931 σ. 139 - 141.)

Σαβράμη Εὐαγγ. Σημειώματα ἐκ διαφόρων κωδίκων. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ' σ. 483 - 485.)

Σακελλαρίου Μ. Ὁ Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος καὶ ἡ κατὰ τοῦ Πανσλαβισμοῦ δρᾶσις αὐτοῦ. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικὰ τόμ. 8 σ. 245 - 260.)

Σαμοθράκη Ἀχ. Ἡ Θρακικὴ κατάληξις - π α ρ α. (Ἡμερολ. Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης 1931 σ. 121 - 124.)

Σιγάλα Ἀντ. Συστατικὰ γράμματα τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένους καὶ ἄλλων πρὸς Villoison. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 288 - 296.)

Σιγούρου Μαρίνου. Γύρω στὸ Σολωμό. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 197 - 202.)

Σιδηροπούλου Εὐφροσύνης. Λεξιλόγιον Κοτυώρων. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 3 σ. 123-144.)

Σλίνη Μ. Δημοτικὰ τραγούδια Δρυμοῦ. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 308 - 313.)

Σπανδωνίδου Π. Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Θεσσαλονίκη 1931 Σελ. 52.

Σπήλιου Αἰμ. Τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. (Μουσικὰ Χρονικὰ ἔτ. 3 σ. 161 - 166.)

Σπυροπούλου Ν. Τὰ Ἄγραφα τῆς Θεσσαλίας. Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικὰ σημειώματα. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 169 - 184.)

Σταματέλου Ν. Ἡ πρωτομαγιὰ ἐν Λευκάδι. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 75.)

Σταμούλη Ἀν. Κ. Π. Ἰουλ - Ἀπαρλὶ - Οὒτ - α μπαρλὶ - Οὒτζ ανπαρλή. (Ἑλληνικὰ ἔτ. 4 σ. 261).

Στεφανίδου Μιχ. Ἡ ἱστορία τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 525 - 535.)

Συκουτρῆ Ι. Φιλολογία καὶ ζωή. (Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν ἔτ. Β′ σ. 399 - 444.)

» » Νέα σειρὰ Βυζαντινῶν ἐκδόσεων. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 434 - 435.)

Σωμερίτη Δ. Ἐθνικαὶ ὑπηρεσίαι δύο ὑπερηφάνων γυναικῶν. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 111 - 113.)

Σωτηριάδου Γ. Περί τινων κοινῆς χρήσεως λέξεων ἐν τῷ καθαρεύοντι Ἑλληνικῷ λόγῳ. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 6 σ. 100 - 105.)

» » Διακοφτὸ — Διακοπὴ ὅρους. (Ἔνθ' ἀν. σ. 247 - 248.)

Τ. Α. Λαογραφία τοῦ Κεραμιδίου τῆς Ἐπαρχίας Βόλου. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 114 - 115.)

Ταμβακίδου Ἀδαμ. Συμβολὴ τῆς Θρᾴκης εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. (Θρᾳκικά· παράρτημα τοῦ Γ′. τόμου σ. 41 - 48.)

Τζαρτζάνου Ἀχ. Θεσσαλικὰ τοῦ Τυρνάβου. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 5 - 112.)

» » Γραμματικὴ καὶ γραμματική. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 101.)

Τζώρτζογλου Δ. Τὰ περὶ Ἀθηνῶν κεφάλαια τοῦ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ′. σ. 111 - 138.)

Τορναρίτου Ι. Ἀρχεῖον Βυζαντινοῦ δικαίου. Τόμ. Α′. τεῦχος δεύτερον. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 213 - 467 + VI.

Τρανοῦ Μ. Ἡ ἐπισκοπὴ Τεγέας. Μία ἐπιστολὴ Μιχ. τοῦ Ψελλοῦ. (Ἐφημ. Μορέας φύλλ. 28 Ἰουνίου 1931.)

Τσιμαράτου Εὐαγ. Ἱστορία τῆς Κεφαλληνίας. (Ἠχὼ Κεφαλληνίας τεῦχ. Μαρτίου — Ἀπριλίου — Μαΐου 1931 σ. 8 - 11.) τεῦχ. Ἰουνίου — Ἰουλίου σ. 4 - 5, Ἰανουαρίου — Φεβρουαρίου σ. 3 - 6.)

Τσοποτοῦ Δ. Δημητριὰς ἡ παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. 2 σ. 139 - 168.)

» » Βόλος καὶ Γόλος, ἀπάντησις πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Χατζιδάκη. (Αὐτόθι σ. 203 - 208.)

» » Τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον Παγασῶν - Δημητριάδος. (Αὐτόθι σ. 209-219.)

Τωμαδάκη Ν. Λαογραφικὰ ἐπίθετα τῆς Θεοτόκου. (Ἰόνιος ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 27-30.)

Τωμαδάκη Ν. — Βογιατζιδάκη Σ. Σημειώματα ἐκ τῆς ἱερᾶς μονῆς Γωνιᾶς. Ἐν Χανίοις 1931 Σελ. 46.

Φάβη Β. Ἔκθεσις τοῦ διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1930. (Ἀθηνᾶς τόμ. 43 σ. 85 - 112.)

Φαρμακίδου Ξενοφ. Τὸ ρκὰ εἶναι παραλλαγὴ τοῦ ρήγαινα; (Ἐφημερ. Ἀλήθεια ἔτ. 52 ἀρ. 2633 σ. 4.)

» » Τὸ Σταυροβούνι. (Ἀπόστολος Βαρνάβας περίοδ. Β′. τόμ. Γ′. σ. 645-647.)

Φαρμακοπούλου Π. Τυχολογία, ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν, μοῖρα, τύχη, σύμπτωσις κτλ. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 105.

Φατσέα Κ. Νέαι μελέται ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος ἀπὸ βιολογικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἀπόψεως. Ἀθῆναι 1931. Σελ. 75.

Φιλήντα Μ. Οἱ λέξεις τοῦ Πηλίου. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 377 - 378.)

» » Καὶ ὀλίγα γλωσσολογικὰ (ἀθερίνα) (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Γ′ σ. 691.)

» » Ὀλίγα Γλωσσολογικά. (Αὐτόθι σ. 888.)

» » Ἀναλογία. (Ἰόνιος ἀνθολογία ἔτ. 5 σ. 25 καὶ 26.)

» » Μύττω-μύττη. (Ὁ Κύκλος τόμ. 1 σ. 44.)

Φίλιππα Σ. Οἱ δῆθεν γαλλισμοὶ τῆς Ἀττικῆς γλώσσης. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 32.

Φιριππίδου Ν. Τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἑλληνικὸν νοσοκομεῖον. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 110 - 139.)

» » Τὰ ὅσα κτήματα ἠγόρασεν, ἔκτισεν, ἀνεκαίνισε, διώρθωσε καὶ ἐλύτρωσεν ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωαννίκιος, καὶ ὅσα ἱερὰ σκεύη ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον κλπ. (Αὐτόθι σ. 455 - 463.)

Φουρίκη Π. Ἡ Ἀνδρούτσαινα. Δικαστικὰ ἀνέκδοτα. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 461 - 478.)

» » Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Ἀρβανίτης. (Ἀθηνᾶ τόμ. 43 σ. 3 - 37.)

Φράγκου Ἀναστασ. Οἱ Δωδεκανήσιοι λόγιοι στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία. Ἀλεξάνδρεια 1931 Σελ. 52.)

Φωτιάδου Ε. Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Δ′ σ. 249 - 256.)

» » Παῦλος Καρολίδης. (Αὐτόθι σ. 291 - 300.)

» » Τουρκόφωνα Ἑλληνικὰ βιβλία. (Αὐτόθι σ. 493 - 495.)

» » Ὁ Μέττερνιχ καὶ οἱ Ἕλληνες. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 734 - 735.)

Χαλιόρη Νικ. Τὸ μοναστήρι, ἤτοι ἡ παλαιὰ μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεομήτορος καὶ ἤδη μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς νήσου Ὕδρας. Πειραιεὺς 1931 Σελ. 123 + ια′.

» » Ὑδρέϊκα λαογραφικά. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 178.

Χαριτάκη Γ. Ἀθανασίου Ψαλίδα ἡ Τουρκία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ′ αἰῶνος. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 6 σ. 32 - 74.)

Χατζῆ Ἀντ. Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμῖνος. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1930 σ. 60 - 73.)

Χατζηδάκη Ν. Σημερινὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴ γραφὴ τῶν πολιτισμένων γλωσσῶν. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 512 - 518.)

Χατζηκυριακοῦ Γ. Ἱστορικὰ σημειώματα ἐκ τῆς ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν περιοδείας μου. (Ἡμερολόγιον Θεσσαλονίκης 1931 σ. 76 - 79.)

» » Σημειώσεις τοπογραφικαί, ἱστορικαί, ἀρχαιολογικαί. (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1931 σ. 97 - 104.)

Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς. Ἰκαρία, ἡ γῆ, οἱ κάτοικοι, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τους. (Ἑλληνὶς ἔτ. ΙΑ′ σ. 240 - 245.)

Χατζιδάκι Γ. Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα, τόμ. 2 Ἀθῆναι 1931 Σελ. 603.

» » Μεθοδολογικά. (Ἀθηνᾶς τόμ. 43 σ. 38 - 40.)

» » Ἐτυμολογικὰ καὶ μεθοδολογικά. (μαραγγιάζω - Βόλος - Γόλος. (Αὐτόθι σ. 186 - 196.)

Χατζιδάκι Γ. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ ὀνόματος Μορέας. ('Ακαδημίας 'Αθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 6 σ. 219-226.)
» » Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. (Αὐτόθι σ. 400-408.)
Χουδαβερδόγλου-Θεοδότου Σ. Ὁ 'Εβλιᾶ Τσελεμπῆ ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. ('Ελληνικὰ ἔτ. Δ' 429-438.)
Χρηστοβασίλη Χρ. Περὶ τῆς δῆθεν αἰχμαλωσίας τῆς Ἰωαννίτισσας Μπαλάναινας. ('Ηπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 6 σ. 155-157.)

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

'Αγαθαγγέλου Μητροπολίτου Χαλκηδόνος. Ὑπόμνημα περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν σχισματικῶν. ('Ορθοδοξία Κων/πόλεως ἔτ. ς' σ. 350-355, 417-424.)
'Αθηναγόρα Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γεράσιμος Β' ὁ Κακαβέλας. ('Ελληνικὰ ἔτ. 4 σ. 69-79.)
» » Κριτικὸν σημείωμα περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Κορώνης. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 366-370.)
» » Ὁ ἱερομάρτυς Σεραφεὶμ ὑπῆρξε πράγματι ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου; 'Εν 'Αθήναις 1931 Σελ. 24.
» » Ὁ μητροπολίτης 'Ιωαννίνων Κλήμης. Ἰωάννινα 1931 Σελ. 2.
Αἰγινήτου Δ. Τὸ ἡμερολογιακὸν ζήτημα. ('Ορθοδοξία Κων/πόλεως ἔτ. ς' σ. 484-486.)
'Αλιβιζάτου 'Αμίλκα. Ἡ κωδικοποίησις τῶν ἱ. κανόνων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. ('Εναίσιμα σ. 24-27.)
'Αμάντου Κ. 'Απὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου. ('Ελληνικὰ ἔτ. Δ' σ. 47-68.)
'Αντωνιάδου Β. Ὅροι Χριστολογικοὶ ἀπὸ τῆς Κ. Διαθήκης. ('Εναίσιμα σ. 470-474.)
» » Ὁ 'Ιωὴλ κατὰ παράφρασιν ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος. τόμ. 30 σ. 57-68.)
» » Ὁ 'Ιὼβ κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν. (Θεολογία τόμ. 19 σ. 6-16, 126-137, 193-208.)
'Αντωνιάδου Εὐαγγέλου. 'Αρχιμ. Ἑρμηνεία ἐπιγραφῶν τινων τοῦ Ψαλτῆρος. ('Εναίσιμα σ. 28-34.)
'Ανωνύμου Ὁ ἁγιασμὸς τῶν Θεοφανίων. ('Ιερὸς Σύνδεσμος περίοδ. Ε' ἔτ. Γ' σ. 160-162, 170-172.)
» » Σιναϊτικὰ - Σιναϊτικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Καλκούτᾳ καὶ βορείῳ 'Ινδικῇ. (Νέα Σιὼν τόμ. 26 σ. 118-124, 224-226.)
» » 'Επίτομος ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. ('Ανάπλασις ἔτ. ΜΔ'. σ. 5, 18, 51, 68, 83.)
» » Ἡ ἐν Λάμπεθ διάσκεψις καὶ ἡ ἐκκλησία 'Αλεξανδρείας. ('Ορθοδοξία Κων/πόλεως, ἔτ. ς'. σ. 49-53.)
» » Τὸ πρόβλημα χρονολογίας τῶν σεπτῶν παθῶν καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ταφὴ καὶ ἑτοιμασία ἀρωμάτων. (Αὐτόθι σ. 128-130.)
» » Ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου 'Αποστόλου 'Ανδρέου. (Αὐτόθι σ. 601-606.)
» » Ὁ Μητροπολίτης Δράμας καὶ τὸ Πασχάλιον. ('Ορθοδοξία ἔτ. Ε' σ. 36-38.)
Βαφείδου Φιλαρέτου Μητροπ. Ἡρακλείας. Ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος καὶ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. 'Εν Θεσσαλονίκῃ 1931 Σελ. 274.

Βέλλα Β. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Σουμερίων. (Νέα Σιὼν τόμ. 26 σ. 257-273, 321-332.)
» » Κριτικὰ εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐξόδου. (Αὐτόθι σ. 436-443, 539-547, 630-635, 658-665.)
» » Τρία χωρία τῆς Π. Διαθήκης. ('Εναίσιμα σ. 476-484.)
» » Mal'ak-Jahve. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 254-286, 321-347.)
Γεδεὼν Μ. Μιχαὴλ τοῦ Βαλσαμῶνος, χαρτοφύλακος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, Πατριαρχικὴ κατήχησις. 'Εν Καρυαῖς ἁγίου ὄρους 1931 Σελ. 14.
» » Πλήρης ἀσφάλεια τοῦ συμβόλου. ('Ακαδημίας 'Αθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 6 σ. 144-147.)
» » Χειροτονιῶν κανᾶ, δουλκία καὶ λήμματα. (Αὐτόθι σ. 336-341.)
» » Κληρικῶν προνόμια καὶ τιμαὶ κοσμικαί. ('Ιερὸς Σύνδεσμος περίοδος Ε' ἔτ. Γ' σ. 42-44, 55-57, 73-74, 78-79.)
» » Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Βυζαντινοῦ ἀγῶνος δικαιούμενος. (Αὐτόθι σ. 117-118, 125-126, 133-135, 144-146.)
Γενναδίου Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως. Ἄγνωστον ἔγγραφον σχετικὸν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῆς πρὸς τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον. ('Ορθοδοξία Κων/πόλεως ἔτ. ς'. σ. 73-77, 117-120.)
» » Τὰ ἰδιαίτερα δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἔναντι τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν. (Αὐτόθι σ. 399-416.)
Γ. Η. Ἐν ἐπίσημον ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1700 σχετικὸν πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔναντι τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν κοινοτήτων ἐν τῇ 'Οθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ. ('Ορθοδοξία Κων/πόλεως ἔτος ς'. σ. 432-434.)
Γερμανοῦ Μητροπολίτου Θυατείρων. Τὸ συνέδριον περὶ πίστεως καὶ διοικήσεως. ('Ορθοδοξία Κων/πόλεως ἔτος ς'. σ. 106-114, 187-189.)
Γερμανοῦ Μητροπολίτου Σάρδεων. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γερμανὸς Δ'. ὁ ἀπὸ Δέρκων. ('Ορθοδοξία Κων/πόλεως ἔτ. ς'. 177-185, 241-248, 356-363, 425-432, 476-483, 521-530, 584-594, 626-638.)
» » Ἡ μονὴ τοῦ Μαύρου Μόλου. (Αὐτόθι σ. 372 καὶ 373.)
Γερβασίου Μητροπολίτου 'Αλεξανδρουπόλεως. 'Αντιχιλιαστικά, ἤτοι αἱ ἐξ 'Αμερικῆς χιλιαστικαὶ δοξασίαι καὶ αἱ συναφεῖς ἄλλαι κακοδοξίαι Ι. Φ. Ρωδερφὸρδ ἀναλυόμεναι καὶ ἀνασκευαζόμεναι. 'Εν 'Αλεξανδρουπόλει 1931 Σελ. 224 + θ'.
Γρηγορίου 'Αρχιμ. Μαχαιρᾶ. Ρηγῖνος 'Επίσκοπος Κωνσταντίας (Κύπρου.) ('Απόστολος Βαρνάβας περίοδ. Β'. Τόμος Γ'. σ. 649-652.)
Δεληγιάννη Γ. Μητροπολίτου Προϊλάβου Καλλινίκου. Πῶς δεῖ δέχεσθαι τοὺς ἐξ αἱρέσεων προσερχομένους τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 240-248.)
Διαμαντοπούλου 'Αδαμ. Ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν 'Εφέσῳ. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 209-231, 289-303.)
» » Ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ἡ Ρώμη. ('Εναίσιμα σ. 38-51.)
Διαμαντοπούλου Σπυρ. Ἡ φιλανθρωπία καὶ ὁ Χριστιανισμός. 'Εν Βόλῳ 1931 Σελ. 30.
Διονυσιάτου Χρυσοστόμου. Τρεῖς ἑρμηνεῖαι ἐκ τῆς Κ. Δ. διερευνώμεναι. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 256-259.)
Δυοβουνιώτου Κ. Φιλοθέου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τρεῖς λόγοι ἀνέκδοτοι εἰς τοὺς μακαρισμούς. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 17-26.)

Ανοβουνιώτου Κ. Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. (Αὐτόθι σ. 232 - 239.)

» » Δωρεὰ (δύο χειρογράφων κωδίκων) εἰς τὸ σπουδαστήριον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου. (Ἐκκλησία τόμ. Θ' σ. 67 - 68.)

» » Κυρίλλου Λαυριώτου ἀνέκδοτος ἑρμηνεία εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 6 σ. 36-53.)

Εὐαγγελίδου Τρύφ. Συμπληρωματικὰ τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου (1806-1825). (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 175 - 192.)

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου πρῴην Λεοντοπόλεως. Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 80 - 87, 171 - 180, 260 - 267, 350 - 355.)

» » Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους μητροπολίτης Εὐχαΐτων. (Ἐναίσιμα σ. 405-437.)

» » Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς καὶ τὰ ποιητικὰ ἔργα αὐτοῦ. (Νέα Σιὼν τόμ. 26 σ. 385 - 401, 497 - 512, 530 - 538, 610 - 617, 666 - 681.)

» » Τὸ ἀρχαιότερον τακτικὸν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. (Αὐτόθι σ. 556 - 569, 577 - 600.)

Ζαχαρούλη Γ. Σημειώσεις τινὲς περὶ νηστείας. (Ἐναίσιμα σ. 86 - 96.)

Θέμελη Τιμοθ. Ἀρχιεπισκόπου Ἰορδάνου. Τὰ μηναῖα ἀπὸ τοῦ ια' μέχρι τοῦ ιγ' αἰῶνος. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 287 - 312, 348 - 387, 520 - 566.)

» » Διάφοροι μοναί. (Νέα Σιὼν τόμ. 26 σ. 3 - 24, 65 - 80, 129 - 164, 346 - 369, 402 - 418, 488 - 496, 513 - 529, 601 - 609, 641 - 657.)

Ἰεζεκιὴλ Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων. Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις Ὁσιομάρτυρος Δαμιανοῦ τοῦ νέου τοῦ ἐκ Μοριχόβου τῆς Θεσσαλίας, ἔκδοσις δευτέρα μετὰ προλεγομένων. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 51.

» » Ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ. Ἀσματολογία. Ἔκδ. Β' Ἀθῆναι 1931. Σελ. 49.

» » Ἀκολουθία τοῦ ἱερομάρτυρος Σεραφείμ. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 134.

» » Ἱστορικὰ σημειώματα περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Κορώνης. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 64-67.)

» » Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878 καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος. (Αὐτόθι σ. 249 - 255.)

» » Ὁ ἱερομάρτυς Σεραφεὶμ ἦτο ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 11.

» » Ἀρχιερατικαὶ ὑπογραφαὶ ἐν Πατριαρχικοῖς σιγιλλίοις. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 304 - 308.)

» » Ἡ μετάθεσις τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. (Ἐναίσιμα σ. 485 - 488.)

» » Ἡ συνωνυμία τῶν ἐπισκόπων. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΔ' σ. 167 - 168.)

Ἰωακεὶμ Ἰβηρίτου. Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἐν ἁγίῳ ὄρει ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἰβήρων. Βυζαντιναὶ διαθῆκαι. (Ὀρθοδοξία Κων/πόλεως ἔτ. ς' σ. 364 - 371.)

Καλλιάφα Σπυρ. Τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ νεωτέρα θεωρία τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (neovitalismus.) (Ἐναίσιμα σ. 97 - 104.)

Καλλινίκου Μητροπολίτου Κυζίκου. Ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδος. Ἐν Κωνσταντινουπολει 1931 Σελ. 336.

» » Ἡ Ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία. (Ὀρθοδοξία (Κων/πόλεως ἔτ. ς'. σ. 53-60, 236 - 240.)

Καλλινίκου Κωνστ. Ὁ ἱερὸς Ψαλτὴρ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ τῇ πράξει. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΔ'. σ. 6, 22, 36, 54, 71, 85, 163 - 165.)

» » Ἐπιλύχνιος δέησις. (Ψαλμὸς ΚΜ'.) (Ἱερὸς Σύνδεσμος περίοδ. Ε' ἔτ. Γ' σ. 28 - 30.)

Καλλίστου Ἀρχιμ. Τὸ ζήτημα τῆς ἐπισκευῆς τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων τῶν παθόντων κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1834 ἐπὶ Πατριάρχου Ἀθανασίου (1827 - 1844). (Νέα Σιὼν τόμ. 26 σ. 25 - 47.)

» » Μέριμνα τῆς Ρωσσικῆς Κυβερνήσεως περὶ τῶν ἁγίων τόπων ἐπὶ Πατριάρχου Ἀθανασίου. (Αὐτόθι σ. 102 - 117, 175 - 208.)

» » Ἐπέμβασις τῆς Ρωσσίας τῷ 1851 πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων. (Αὐτόθι σ. 297 - 308.)

» » Καθορισμὸς τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος τοῦ 1852. (Αὐτόθι 370 - 377, 419 - 435.)

» » Παραβίασις τῶν διατάξεων τοῦ φιρμανίου τοῦ status quo ὑπὸ τῆς Πύλης. Διαμαρτυρίαι τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῆς Ρωσσικῆς Κυβερνήσεως. (Αὐτόθι 472 - 487.)

» » Κύρωσις τοῦ προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος τῷ 1853. (Αὐτόθι 548 - 555, 618 - 629.)

» » Δευτέρα Ρωσσικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἱερουσαλήμ. (Αὐτόθι 682 - 695.)

Καστανᾶ Θεοδώρου. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ αἱ κοινωνικαὶ τάξεις. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΙΕ' σ. 107 - 115, 165 - 174.)

Κουρίλα Εὐλογίου, Λαυριώτου. Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 46 - 63, 138 - 152, 318 - 326.)

» » Μοναχολογία. Τὰ αἴτια τῆς παρακμῆς τοῦ κοινοβίου ἐν Ἄθῳ καὶ ἡ ἀποκατάστασις αὐτοῦ ἐν Λαύρᾳ καὶ Βατοπεδίῳ ἐπὶ Ἱερεμίου τῷ 1574.

» » Ἡ δρᾶσις τοῦ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου καὶ ἀνέκδοτον σιγίλλιον. (Ἐναίσιμα σ. 105 - 123.)

Κωνσταντινίδου Μιχαὴλ Ἀρχιμ. Ὁ ἱερεύς, ἤτοι ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ καὶ τὸ διδακτικὸν ἁγιαστικὸν καὶ ποιμαντορικόν του ἔργον. Ἀλεξάνδρεια 1931 Σελ. 85.

Λαυριώτου Σπυρ. Ἀνέκδοτοι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 340 - 349.)

Λογοθέτου Κωνστ. Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Bonaventura. (Ἐναίσιμα σ. 124 - 129.)

Λούβαρι Νικ. Ψυχολογία τῆς Θρησκείας καὶ πρακτικὴ αὐτῆς σημασία. (Ἐναίσιμα σ. 130 - 134.)

Μαζαράκη Γερασ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Μέρος Β'. Ἡ Ὀρθόδοξος ἐν Αἰγύπτῳ Ἐκκλησία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 σ. 17-56, 193-253, 411 - 454, 583 - 609.)

Μεσολωρᾶ Ι. Ἡ ἀνεξιθρησκεία. (Ἐναίσιμα σ. 135 - 139.)

Μιχαηλίδου Εὐγ. Συμβολὴ Χρυσοστ. Α. Παπαδοπούλου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. (Ἐναίσιμα σ. 140 - 141.)

» » Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 30 1931 σ. 140 - 146.)

Μπαλάνου Δ. Ἡ Θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν—ἱστορικὴ ἐπισκόπησις 1837 - 1930. (Ἐναίσιμα σ. 142 - 186.)

Μπρατσιώτου Παναγ. Ἡ διαλεκτικὴ Θεολογία τοῦ K. Barth καὶ τῶν περὶ αὐτόν. (Ἐναίσιμα σ. 187 - 213.)

» » Αὐθεντία καὶ Ἐλευθερία ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ. Ἐν Ἀθήναις Σελ. 33. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἔτ. Θ'.)

» » Ὀρθόδοξοι καὶ Ἀγγλικανοὶ 1918 - 1931. Σκέψεις τινὲς περὶ τῆς νεωτάτης φάσεως τῶν σχέσεων αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 48. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἀναπλάσεως τόμ. ΜΒ'.)

Μυστακίδου Β. Α. Δύο ἀρχιεπίσκοποι Ἀχριδῶν (πρώτης Ἰουστινιανῆς) ἐν Τυβίγγῃ παρὰ Μαρτίνῳ τῷ Κρουσίῳ καὶ Γαβριὴλ (1587) καὶ Ἀθανάσιος (1599) καὶ ὁ

σὺν αὐτοῖς Πελαγονίας Ἱερεμίας, τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ ἀνέκδοτα ἔγγραφα. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 68 - 79, 153 - 170, 336 - 339.)

Μυστακίδου Β. Α. Μ. Κρούσιος καὶ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς καὶ τὰ ὀφφίκια πρωτεκδίκου καὶ δικαιοφύλακος τοῦ ἱστορικοῦ Παχυμέρους. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1931. Σελ. 7.

» » Ὡρολόγια τοῖς Πατριάρχαις Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίᾳ τῷ Β'. τῷ Τρανῷ ἐκ Τυβίγγης (Βυρτεμβέργης) καὶ Φωτίῳ Β'. ἐκ Βαρσοβίας (Πολωνίας). (Ὀρθοδοξία Κων/πόλεως ἔτ. ς'. σ. 121 - 127.)

» » Ἀνέκδοτον ὑπόμνημα ἐκλογῆς ἐπισκόπου Παραμυθίας. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 6 σ. 29 - 31.)

Μωραΐτου Δ. Αἱ νεώτεραι προσπάθειαι πρὸς δημιουργίαν ἰδίου Χριστιαν. Παιδαγωγικοῦ ἰδεώδους (ἐν τῇ Δύσει.) (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΔ' σ. 12.)

Ναυπλιώτου Γ. Θεοκτίστη ἡ ἁγία ποῦ ἁγίασε στὴν Καταπολιανὴ τῆς Πάρου. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 213.

Ξηρουχάκη Ἀγαθαγγέλου. Αἱ σύνοδοι τοῦ Γερόλαμο Λάντο, Λατίνου ἀρχιεπισκόπου ἐν Κρήτῃ 1467 - 1474-1486. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 27 - 45, 114 - 125.)

Παναγιωτίδου Ι. Λεξιλόγιον τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 309 - 317.)

Παντελάκη Ἐμμ. Ἁγιολογικὰ μελετήματα. Α' ὁ Ἱεραπόλεως Ἀβέρκιος. (Νέα Σιὼν τόμ. 26 σ. 165 - 174.)

» » Τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. (Αὐτόθι σ. 209 - 224, 274 - 288.)

Παπαδημητρίου Κωνστ. Σημείωμα περὶ τοῦ μικροῦ θεωρητικοῦ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων. (Ἐναίσιμα σ. 233 - 244.)

Παπαδοπούλου Ν. Αἱ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν προσπάθειαι πρὸς σύστασιν διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου. (Ἐναίσιμα σ. 245 - 260.)

» » Ἀνακριβειῶν καὶ παραδοξολογιῶν ἀναίρεσις.(Ἱερὸς Σύνδεσμος, περίοδος Ε' ἔτ. Ι' σ. 7 - 9, 18 - 21.)

Παπαδοπούλου Χρυσοστ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Ὁ Χρύσανθος Νοταρᾶς πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον Ἱεροσολύμων. (Νέα Σιὼν τόμ. 26 σ. 81 - 101.)

» » Ἔλεγχος παραποιήσεως συνοδικῶν πράξεων καὶ πατριαρχικῶν ἐγγράφων. (Ἐκκλησία, ἔτ. Θ' σ. 410 - 414.)

Παπακωνσταντίνου Θ. Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἡ δογματικὴ αὐτοῦ διδασκαλία κτλ. Ἔκδ. Γ' Ἀθῆναι 1931 Σελ. 256.

Παπαμιχαὴλ Γρηγορίου. Μαθηματικὴ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. (Ἐναίσιμα σ. 261 - 296.)

» » Συγγραφαὶ καὶ δημοσιεύματα Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. (Ἐναίσιμα σ. 3 - 23.)

» » Ἐναίσιμα ἐπὶ τῇ 35ῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. Ἐπεμελήθη καὶ ἐξέδωκε — Ἀθῆναι 1931 Σελ. 571.

Παρασκευαΐδου Θεολόγου. Τὸ μορφωτικὸν ἰδανικὸν τοῦ Εὐαγγελίου. (Ἐναίσιμα σ. 297 - 317.)

Πασχάλη Δ. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Διονύσιος Γ'. ὁ Βαρδαλῆς 1662 - 1665. (Ἐναίσιμα σ. 318 - 343.)

Πολυκάρπου Μητροπ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως. Οἱ ἅγιοι τῆς Μητροπόλεως Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως τῆς Πελοποννήσου. (Ἐναίσιμα σ. 360 - 366.)

» » Ὁ Φθιώτιδος Καλλίνικος Καστόρχης. (Θεολογία τόμ. 9 σ. 97 - 113.)

» » Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ Μασσονισμός. (Ἀνάπλασις ἔτ. ΜΔ'. σ. 165 - 167.)

» » Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Δ. ἱερὰν Σύνοδον. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Μασσονισμός. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 60.

Πολυκράτους Ἰακώβ. Ἡ πρὸς ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν σύνοδος τῆς Φλωρεντίας (1438 - 1439). (Ὀρθοδοξία ἔτ. 4 σ. 268 καὶ 269, 273, 283 καὶ 284, ἔτ. 5 σ. 10-12, 20 - 23, 46.)

Ράλλη Κ. Περὶ τῆς σωματικῆς νόσου ὡς λόγου διαζυγίου ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δικαστηρίοις. (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. 6 σ. 278 - 281.)

» » Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1672 μέχρι τοῦ ἔτους 1850. (Ἔνθ' ἀν. σ. 281 - 283.)

» » Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς Α'. Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν ἀπὸ τοῦ ιζ'. αἰῶνος. (Ἔνθ' ἀν. σ. 303 - 306.)

» » Περὶ διαιρέσεως τῶν ἐπισκοπῶν. (Ἔνθ' ἀν. 306 - 309.)

Στασινοπούλου Σ. Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Ἡμερολογίου. (Ὀρθοδοξία ἔτ. ς'. σ. 487 - 491, 531 - 537, 639 - 641.)

Στεφανίδου Βασ. Ἡ γνησιότης τῶν κανόνων τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου. (Ἐναίσιμα σ. 389 - 392.)

Τρεμπέλα Παναγ. Κατηχητικὴ ἡ ἱστορία καὶ θεωρία τῆς κατηχήσεως. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 347 + ιε'.

» » Αἱ κατακόμβαι. (Ἐναίσιμα σ. 438 - 450.)

» » Οἱ λαϊκοὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. (Ἐκκλησία τόμ. Θ'. σ. 20 - 22, 25 - 27, 33 - 36, 49 - 50.)

Φαραζουλῆ Διον. Ἀρχιμ. Ἡ κοινωνία μας (ἄρθρα κοινονικοθρησκευτικά). Ἀθῆναι 1931 Σελ. 252.

Φαρλέκα Ἐμμανουήλ. Τριῴδιον κατὰ διασκευὴν — Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 488 + ιστ'.

» » Ὁ ἀκάθιστος ὕμνος εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, προσετέθησαν δὲ καὶ τὰ δοξαστικὰ ἑσπερινοῦ καὶ Αἴνων καὶ Εὐαγγελισμοῦ μετὰ τῶν προσομοίων τῶν Αἴνων, δύο ὕμνοι εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ τὸ κείμενον δύο κανόνων τῆς Ἀκαθίστου, ὧν ὁ εἷς ἀνέκδοτος. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 78.

Φριλίγγου Κ. Ἰώβ. Μετάφραση, κείμενο, σχόλια, βοηθήματα, εἰσαγωγή. Ἀθήνα 1931 Σελ. 230.

ΤΕΧΝΗ

Ἀδαμαντίου Ἀδ. Ἐργασίαι ἐν Μυστρᾷ. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1929.) Ἀθήναις 1931 σ. 92 - 94.

Ανωνύμου. Προέχοντα Βυζαντινὰ μνημεῖα, τῶν ὁποίων ἐπιβάλλεται ἡ ἀνακήρυξις ὡς ἀρχαιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν χώρων. Κατάλογος ὑποβληθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου. (Ἀπόστολος Βαρνάβας περίοδ. Β'. τόμ. Γ'. σ. 735 - 737.)

» » Ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα - ἱστορικὰ κειμήλια - σκεύη Μουδανιῶν. (Ἀντίλαλοι ἀπ' τὰ Μουδανιὰ καὶ τὰ γύρω - Θεσσαλονίκη 1931 σ. 48-52.)

Ἀρβανιτάκη Γ. Ἡ δεξαμενὴ τῶν Ἀμυγδάλων ἐν Ἱερουσαλήμ. Λείψανα τοῦ Κωνσταντινείου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. (Ἐναίσιμα σ. 35 - 37.)

Βακᾶ Π. Ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν Σταμ. Κλεάνθη. (Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1931 σ. 77 - 90.)

Γιαλούρη Ἀντ. Σκίτσα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Πόλη 1931 πίνακες 8.

Ζώη Λεων. Ἡ πατρὶς τῶν ζωγράφων Δοξαρᾶ. (Ν. Ἑστία ἔτ. Ε' τεῦχ. Χριστουγέννων σ. 99.)

Κύρου Ἀχ. Δομήνικος Θεοτοκόπουλος. (Ἐργασία ἔτ. 2 σ. 909 - 911, 939 - 940, 968 - 969.)

Μακρίδη Θ. Ὁ πλοῦτος τοῦ μουσείου Μπενάκη. (Ἐργασία ἔτ. 2 σ. 438 - 441.)

Μαρίνη Κ. Γιὰ ἕνα νέο μουσεῖο. (Νέα Ἑστία τόμ. 9 σ. 574 - 576.)

Μπέρτου Ν. Τζιόττο. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 184 (μετὰ 40 εἰκόνων.)

Ξυγγοπούλου Α. Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Θησείου. (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικὰ τόμ. 8. σ. 147 - 149.)

» » Τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς Λατόμου ἐν Θεσσαλονίκῃ. (Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1929 σ. 142 - 180.)

Ὀρλάνδου Ἀναστ. Ἱστορία καὶ περιγραφὴ τῆς ἱ. μονῆς ὁσίου Μελετίου. Ἐν Ἀθήναις 1931. Σελ. 17.

» » Αἱ βασιλικαὶ τῆς Λέσβου. (Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1929 σ. 1 - 72. Βλ. καὶ Σωτηρίου.)

» » Παληὰ Ἀθήνα (Λεύκωμα). Ἡ Ἀθήνα ὅπως ἦταν ἐπὶ Τουρκοκρατίας μέχρι Ἀνεξαρτησίας, μὲ τὰ ἀρχαῖα καὶ Ρωμαϊκὰ μνημεῖά της, μὲ τὲς Βυζαντινὲς ἐκκλησίες της, τὶς ἀγορές της, τὸ λαὸ καὶ τοὺς ἀρχόντους του καὶ τοὺς Τούρκους δυνάστας μὲ τοὺς βοεβόδες τους καὶ τὰ τζαμιά τους, ὅπως τὰ εἶδαν οἱ ξένοι περιηγηταὶ τοῦ 18 καὶ 19 αἰῶνα. Ἀθήνα 1931 Σελ. 250.

Πάλλα Δ. Τεμάχια μαρμαρίνων τραπεζῶν μετ' ἀναγλύφου παρυφῆς. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1930 σ. 90 - 96.)

Παπαγιαννοπούλου Διον. Τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Ἄθωνος· ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πανσελήνου. (Ἡμερολόγιον Θεσσαλονίκης 1931 σ. 133 - 135.)

Πικροῦ Π. Μιὰ σύντομη διαλεκτικὴ εἰσαγωγὴ στὴ Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Τέχνη. (Πρωτοπόροι 1931 σ. 175 - 177.)

Προκοπίου Α. Ὁ Γκρέκο καὶ ἡ ἐποχή του. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 30.

Σωτηρίου Γ. Ὀρλάνδου Α. Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1929.) Ἐν Ἀθήναις 1931 σ. 83 - 86.

Σωτηρίου Γ. Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ Βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1929 σ. 161 - 248.)

» » Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ἔκδ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1931 Σελ. 154 + πίν. η'.

» » Ἀνασκαφαὶ νέας Ἀγχιάλου. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1929 σ. 63 - 68.)

» » Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Τέχνη καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. (Ἐναίσιμα σ. 394 - 404.)

» » Κειμήλια Ἰωαννίνων. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. Ϛ'. σ. 3 - 9.)

» » Μία ἀκόμη ἱστορικὴ εἰκὼν τῆς Ζακύνθου. (Ν. Ἑστία ἔτ. Ε' τεῦχος Χριστουγέννων σ. 8 - 11.)

Χαΐμη Τζούλιον. Ἡ τέχνη στὰ ἑβραϊκὰ χειρόγραφα τοῦ Μεσαίωνα. (Ν. Ἑστία ἔτ. Ε'. σ. 1121 - 1194.)

Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς. Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη. Ἡ λαϊκὴ τέχνη. Ρουμλούκι - Τρίκερι - Ἰκαρία. Ἀθῆναι 1931 Σελ. 205.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἔρευναι εἰς Χριστιανικὰ μνημεῖα κατὰ τὸ ἔτος 1931.

Ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας (Ν. Ἀγχιάλου) ἐπὶ τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος οἰκοπέδου (Ζορμπᾶ). Κατ' αὐτὰς ἀνευρέθη στοὰ μετὰ ἀξιολογωτάτων μωσαϊκῶν δαπέδων, παρὰ τὰ ἀνευρεθέντα τῷ 1930 διαμερίσματα, ἅτινα ἐφέτος ἀπεκαλύφθησαν πλήρως. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ μεγάλου μᾶλλον ναοῦ ἢ οἰκήματος, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐξελήφθη τὸ ἀνασκαπτόμενον κτίσμα. Αἱ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος συνεχισθησόμεναι ἀνασκαφαὶ θὰ διευκρινήσωσι πληρέστερον τὸ μνημεῖον.

Ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου ἠρευνήθησαν ἐπ' ἴσης ἐφέτος τὰ Παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ προσκλήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου δι' εἰδικὴν ὑπηρεσίαν σχετιζομένην μὲ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ τρόπου συντηρήσεως τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς νήσου καὶ περισυλλογῆς τῶν κινητῶν Βυζαντινῶν ἀντικειμένων διὰ τὸν καταρτισμὸν παγκυπρίου Βυζαντινοῦ Μουσείου ἐν Λευκωσίᾳ. Τὰ συμπεράσματα τῆς ἐρεύνης του ἀνεκοίνωσεν ἤδη ὁ κ. Σωτηρίου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, ἥτις ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀγνώστων μέχρι τοῦδε Κυπριακῶν Βυζαντινῶν μνημείων, ἅτινα συμβάλλουσιν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ διαφωτίζουσι τὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1931 ἐγένετο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὁριστικῆς ταξινομήσεως τῶν ἀντικειμένων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου πανηγυρικὴ ἔναρξις τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Παπανδρέου, ὅστις καὶ ἐξῆρε, μετὰ τὴν προσφώνησιν τοῦ Διευθυντοῦ κ. Σωτηρίου, τὴν συντελεσθεῖσαν ἐργασίαν.

Αἱ συλλογαὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου πλουτίζονται ὁλοέν, ἐσχάτως δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Μουσεῖον πολυτιμοτάτη συλλογὴ Βυζαντινῶν ἀγγείων, εὑρεθέντων κατὰ τὰς ἐνεργουμένας ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν Ἑλληνοαμερικανικὰς ἀνασκαφάς.

Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως Βυζαντινῶν μνημείων.

Ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Ὀρλάνδου τμήματος ἀναστηλώσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1931 αἱ κάτωθι ἐργασίαι:

1) Ἐν Σκριποῦ τῆς Βοιωτίας συνεχίσθη ἡ ἀναστήλωσις τοῦ σπουδαίου Βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως (873-4) οὗτινος κατεσκευάσθησαν διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος ἡ Β. καὶ Ν. κεραία τοῦ σταυροῦ, ὑπολείπεται δὲ μόνον ἡ στερέωσις τοῦ

τρούλλου, ἵνα περατωθῶσιν ὁλοσχερῶς αἱ ἐργασίαι εἰς τὸ μνημεῖον τοῦτο, αἵτινες ὑπῆρξαν ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνοι, λόγῳ τῆς ἐρειπιώδους καταστάσεως τῶν θόλων του.

2) Ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ Λεβαδείας ἀφῃρέθη τὸ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀπὸ ἐτῶν ὑπάρχον ἰκρίωμα καὶ ἠλευθερώθη οὕτω τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ, οὗτινος ὁ τροῦλλος εἶχεν ἀπὸ ἐτῶν ἐξασφαλισθῇ ἀπὸ τῆς στεγανότητος διὰ τῆς κατασκευῆς δευτέρου προστατευτικοῦ κελύφους ὑπεράνω τοῦ παλαιοῦ.

3) Ἐν Στεμνίτσῃ τῆς Γορτυνίας ἐξετελέσθησαν διάφοροι στερεωτικαὶ καὶ συντηρητικαὶ ἐργασίαι τῶν αὐτόθι Βυζαντινῶν μνημείων, ἐπιστατήσαντος τοῦ καθηγητοῦ κ. Ρουνίου.

4) Ἐν Ὁσίῳ Μελετίῳ τοῦ Κιθαιρῶνος ἐγένετο ἐπισκευὴ τῆς κεραμώσεως τοῦ τρούλλου καθὼς καὶ ἐπιμελεστάτη ἀφαίρεσις τοῦ καλύπτοντος τὴν ὡραίαν Βυζαντιακὴν τοιχοδομίαν τοῦ μνημείου ἀσβεστοχρίσματος. Οὕτω τὸ πολύτιμον τοῦτο μνημεῖον τοῦ 12ου αἰ. ἀνέκτησε, καθόσον ἦτο ἐφικτόν, τὴν παλαιάν του ὄψιν.

5) Ἐν Μυστρᾷ ἐγένετο ἐφέτος ἔναρξις μεγάλων ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν, χάρις εἰς γενναιοτέραν χορηγίαν παρασχεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον ἀνακατεσκευάσθη διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος ὁ τροῦλλος τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, ὅστις καὶ ἐκεραμώθη διὰ κοίλων Βυζαντινῶν κεράμων. Ταυτοχρόνως πρὸς τοὺς ἁγίους Θεοδώρους ἤρχισε καὶ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ γειτονικοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Βροντοχίου (Ἀφεντικοῦ) διὰ τῆς ἀνατοποθετήσεως τῶν ἐλλειπόντων ἐσωτερικῶν κιόνων, διὰ τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποιήθησαν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν εἷς κορμὸς τοῦ περιστυλίου τῆς μητροπόλεως, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ Ἀφεντικοῦ, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ κορμὸς μαρμάρινος ἀποκείμενος ἀπὸ ἐτῶν ἔν τινι ὁδῷ τῆς Σπάρτης. Αἱ ἐργασίαι θέλουσι συνεχισθῇ συντόνως κατὰ τὸ 1932.

Ἡ ἐφορεία τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας.

Ὁ ἐπιμελητὴς τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας κ. Ν. Γιαννόπουλος,

1) Εὗρεν ἐν τῷ σχολείῳ τῆς Ἀγυιᾶς λίθον μέγαν λευκὸν ὀρθογώνιον φέροντα ἐν τῷ μέσῳ ἔμμετρον Βυζαντινὴν ἐπιγραφὴν ἀχρονολόγητον, ἐκ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος τῆς ὁποίας συνάγεται ὅτι αὕτη ἐνεχαράχθη κατὰ τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα, ἀφ᾽ οὗ τὰ γράμματά της ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μακρυνίτσης τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, ἧς ἐλήφθη ἔκτυπον, πρὸς δημοσίευσιν, γίνεται μνεία τοῦ ὀνόματος Βεσσαίνης (γαῖαν τήνδε Βεσσαίνης), ἥτις εἶναι γνωστὴ ὡς ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης κατὰ τὸν Θ΄ μ. Χ. αἰῶνα. Πιθανῶς ἡ ἐπισκοπὴ Βεσσαίνης νὰ ἔκειτο ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀγυιᾶς.

2) Ἐξησφάλισεν ἐννέα τεμάχια μαρμάρινα γλυπτὰ μετὰ γλυπτικοῦ Βυζαντινοῦ διακόσμου εὑρεθέντα ὑπὸ Ἰωάννου Γαλώτα, ἐν τῷ χωρίῳ Θανάτου ἢ Ἀθανάτου τῆς Ἀγυιᾶς, ἐν τῇ θέσει Παλιουριᾷ. Πλησίον τοῦ χώρου, ἐν ᾧ εὑρέθησαν τὰ τεμάχια, ὑπάρχουσιν ἐρείπια Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα δέον ν᾽ ἀνασκαφῶσι.

3) Παρέλαβε πλάκα ἐπιτύμβιον ἐνεπίγραφον ἐγχωρίου σχιστολίθου, εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ φύλακος Νέας Ἀγχιάλου Σταύρου Εὐαγγελοπούλου. Ἐν ἀρχῇ αὐτῆς εἶναι σταυρὸς ἐγχάρακτος, καὶ ἐπιγραφή:

+ ΕΙΤΙΣ ΤΟΛΜΗΣΗΑ
ΛΟΝΤΙ. ΝΑΘ Λ[α]

μεθ᾽ ἣν ὑπάρχει ἐγχάρακτος μέγας σταυρὸς ἀνισοσκελὴς καὶ ἐπιγραφὴ ἐν αὐτῷ καὶ πέριξ αὐτοῦ. Κάτωθι τῆς ἀριστερᾶς κεραίας τοῦ σταυροῦ ἄλλη ἐπιγραφή:

+ ΕΝΘΑ — ΔΕΚΙ
ΤΕΑ — ΓΑΘ
ΟΚΛΙ[C] — ΑΠΟ
ϛΛΕΧ — ΙΝΕȣ
ΓΥΝ — Η ΟΝ
ΗCΙΜȣ ΠΑΛ
ΑΤΙΝȣ. —

Ἐνταῦθα ἔχομεν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος «ἀπὸ Λεχινέου».

4) Ἐν Τυρνάβῳ ἀνεῦρε πλάκα ἐπιτύμβιον λευκοῦ μαρμάρου παλαιοχριστιανικὴν (ὕψους 1 μ. πλάτ. 0,34 πάχους 0,16) μετὰ γείσου. Ἐπὶ τοῦ γείσου μεγάλοις βαθέσι γράμμασι:

+ ΜΝΗΜΙΟΝ	† *Μνημ(ε)ῖον*
ΑΛΕΞΑΝΔΡ	*Ἀλεξάνδρας*
ΑΣ	*Ὀξυχολίου, Διά-*
ΟΞΥΧΟΛΙΟΥΔΙΑ	*κονος ἔνθα κ(ε)ῖ-*
ΚΟΝΟΣ ЄΝΘΑΚΙ	*τ(αι).*
ΤΕ †	

5) Εἰς τὸν παραλίμνιον συνοικισμὸν τοῦ χωρίου Κουκουράβα τῆς Ἀγυιᾶς, ἐπὶ τῇ Βοιβηΐδι, ἀνεκάλυψε τὰ ἐρείπια μικροῦ ναΐσκου Βυζαντινοῦ τοῦ Η΄ ἢ Θ΄ αἰῶνος, ἀφ᾽ οὗ τὸ τέμπλον ἀποτελεῖται ἐκ δρυφάκτων μαρμαρίνων. Περὶ τούτου θὰ πραγματευθῇ προσεχῶς.

6) Εἰς τὸ Νέον Ἀχίλλειον, χωρίον παρὰ τὸ Πτελεὸν τῆς ἐπαρχίας Ἁλμυροῦ, ἀνεκάλυψε δάπεδον ψηφιδωτὸν καλῆς τέχνης καὶ δύο κιονόκρανα παλαιοχριστιανικὰ κορινθιάζοντα.

7) Ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἁγ. Κωνσταντίνου τοῦ Βόλου παρέστη εἰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ κ. Ἀργυρίου Πετρίδου. Κατ᾽ αὐτὰς εὑρέθησαν θεμέλια καὶ ἀγγεῖα Ῥωμαϊκῶν καὶ Παλαιοχριστιανικῶν χρόνων.

Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης τοῦ κ. Πετρίδου ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Βόλος, ἰδίως κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, δὲν εἶναι ἐκτισμένος ἐπὶ παρθενικοῦ ἐδάφους, ὡς πρὶν ἐνομίζετο, ἀλλ᾽ ἐπὶ συνοικισμοῦ Ῥωμαϊκοῦ καὶ παλαιοχριστιανικοῦ, εὑρισκομένου εἰς βάθος ἀπὸ ἑνὸς μέχρι τριῶν μέτρων, ἕνεκα τῶν ἐπιχωματώσεων τῶν ἐκ τοῦ Πηλίου κατερχομένων ῥυάκων καὶ

8) Ἐνήργησε δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν εἰς διάφορα σημεῖα πέριξ τοῦ Τουρκικοῦ τζαμίου Βόλου, ὅπερ εἶναι κτίσμα τοῦ ΙϚ΄ ἢ ἀρχῶν τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ τζαμίου, εἰς ἀπόστασιν 3 μέτρων, ἀνεκάλυψε τοῖχον ἀσβεστόκτιστον, ὅστις ἔχει μῆκος 15 μέτρων, πλάτος 0,80 — 0,90 καὶ βάθος θεμελίων 1 μ. περίπου. Ἐκ τῆς δυτ. πλευρᾶς ὁ τοῖχος ἀπέχων τοῦ τζαμίου 2 μ. προχωρεῖ εἰς μῆκος μ. 7,20 μέχρι τῆς βάσεως τοῦ μιναρὲ συμπεριλαμβανομένης. Κατὰ δὲ τὴν Βόρ. πλευρὰν τοῦ νάρθηκος τοῦ τζαμίου κάμπτεται ὁ τοῖχος εἰς γωνίαν καὶ προχωρεῖ κατὰ μῆκος μέχρι

τοῦ μέσου, ἔνθα καὶ χάνεται. Εἰς τὴν βάσιν τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ τζαμίου εὑρέθη ἐκτισμένη πλὰξ μαρμαρίνη μετὰ σταυροῦ.

Δοκιμαστικαὶ ἀνασκαφαὶ γενόμεναι εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ προαυλίου ἀπεκάλυψαν τὰ Βυζαντινὰ στρώματα εἰς βάθος ἀπὸ 1 - 2 μέτρων, ἔνθα εὑρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων ἐγχρώμων Βυζαντινῶν μετ' ἐγχαράκτων διακοσμήσεων ὡς καὶ τεμάχια κεράμων μετ' ἐγχαράκτων γραμμικῶν διακοσμήσεων κατὰ τὰ ἄκρα.

Αἱ ἀνασκαφαὶ διεκόπησαν λόγῳ τοῦ ἐνσκήψαντος χειμῶνος καὶ θὰ συνεχισθῶσι τῷ 1932.

Ἡ Μονὴ τοῦ ὁσίου Νίκωνος καὶ ἀρχαῖαι τοιχογραφίαι ἐν Σπάρτῃ.

Αἱ ἔρευναι τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου ἐν Σπάρτῃ πρὸς μελέτην τῶν κατὰ τὴν Μεσαιωνικὴν Λακεδαιμονίαν εἶχον ἄξια λόγου ἀποτελέσματα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν περίοδον (τὸν Σεπτέμβριον 1931.)

Αἱ ἔρευναι αὗται ἐστράφησαν πρὸς δύο διευθύνσεις, πρὸς ἀποπεράτωσιν δῆλα δὴ τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε (κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας) καὶ συγχρόνως πρὸς ἔρευναν ἄλλων λειψάνων τῆς Λακεδαιμονίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σημερινῆς Μαγούλας (διὰ δαπάνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας).

Ὁ παμμέγιστος ναὸς τοῦ Ὁσίου Νίκωνος ἀνεσκάφη ἕως τὸ δάπεδον, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ ἐμελετήθησαν πολλαὶ ἄξιαι προσοχῆς λεπτομέρειαι σχετικαὶ μὲ τὴν οἰκοδομίαν καὶ τὸ ὅλον σχέδιον τῆς βασιλικῆς. Ἤδη ἀπὸ ἐτῶν, ὅτε ἔγινεν ἡ πρώτη ἀνασκαφή, ὁ κ. Ἀδαμαντίου εἶχεν εἴπει ἀδιστάκτως ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ, τὸν ὁποῖον, κατὰ τὸ Συναξάριον τοῦ Ἁγίου, εἶχεν ἀνεγείρει ὁ Ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε. Λόγοι ἀρχαιολογικοί, συνδυαζόμενοι μὲ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, ἔπειθον περὶ τούτου. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν εὑρεθῆ καὶ ἁπτὸν τεκμήριον, τὸ ὁποῖον νὰ καθίστα ἀναντίρρητον τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 10 αἰῶνος, εἰς τὸν χρόνον δηλαδή, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤκμασε καὶ ἐφημίσθη ὁ Ὅσιος Νίκων. Κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς τῆς πλακοστρώσεως τοῦ ἐδάφους εὑρέθη χαραγμένη ἡ χρονολογία 972 ἐπικυρώνουσα, κατὰ τὸν κ. Ἀδαμαντίου, πλήρως τὴν ἐξενεχθεῖσαν γνώμην του.

Μὲ τὴν βασιλικὴν συνέχονται τὰ ἐρείπια καὶ ἄλλων κτισμάτων ἐκτεινομένων εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Προφανῶς σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ λόφος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς ἡ Ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, κατείχετο ἀπὸ μεγάλην Μονήν, τῆς ὁποίας ἡ ἀνευρεθεῖσα βασιλικὴ ἦτο τὸ καθολικόν.

Ἐξαιρέτως σπουδαῖα εὑρήματα ἀπεκάλυψαν αἱ ἔρευναι πρὸς μελέτην τῶν λειψάνων τῆς Λακεδαιμονίας. Ἐκτὸς ἄλλων ἐξερευνηθέντων σημείων, ὡς εἶναι τὰ σχετικὰ μὲ τὸν περίβολον τῆς Μεσαιωνικῆς πόλεως, μὲ τὴν ἀγοράν, ἤτοι τὸν φόρον αὐτῆς, μὲ τὸ μεσαιωνικὸν ὑδραγωγεῖον κλπ. ἀνεκαλύφθησαν ἀρχαῖαι τοιχογραφίαι εἰς νεκρικὸν δωμάτιον. Πέραν δῆλα δὴ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο ὁ ναὸς τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς καὶ μετὰ αἰῶνας ἡ βασιλικὴ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ταϋγέτου, εἰς θέσιν, ἡ ὁποία λέγεται σήμερον τ ῆ ς Μ ο ύ σ γ α ς τ ὸ ρ έ μ α, ἔγινεν ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς σημεῖον ὅπου μόλις ἐφαίνετο μικρὸν λείψανον ἀρχαίου τοίχου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε μικρὸν νεκρικὸν δωμάτιον, παρόμοιον πρὸς τὰ εὑρεθέντα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐσχάτως εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀστίας, τοῦ ἐπινείου τῆς Ρώμης. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου ὑπάρχουν τρεῖς τάφοι κανονικώτατα ἐξειργασμένοι, καὶ εἰς τὰς τρεῖς σῳζομένας πλευρὰς ζ ω γ ρ α φ ί α ι ἐπὶ ἐπιχρίσματος Ἀλεξανδρινῆς, ἤτοι Πομπηϊανῆς τέχνης, παρόμοιαι τῶν ὁποίων δὲν ἔχουσιν ἀκόμη εὑρεθῆ ἐν Ἑλλάδι. Αἱ τοιχογραφίαι εἰς τὴν κάτω μὲν ζώνην εἶναι διακοσμητικαί, εἰς τὴν ἄνω δὲ παριστάνουν τὰς Μούσας, ἑκάστην εἰς ἰδιαίτερον πίνακα, καθ' ὃν τρόπον χωρίζονται μεμονωμέναι μορφαὶ καὶ εἰς τὰς Πομπηϊανὰς τοιχογραφίας. Εἰς ἕνα ἐκ τῶν πινάκων παριστάνεται νεανίας γυμνός, προφανῶς Ἀπόλλων ὁ Μουσηγέτης. Ἡ τέχνη δεικνύει ἀρχαϊκὴν εὐγένειαν, αἱ ἐνδυμασίαι τῶν Μουσῶν εἶναι πολυτελέσταται, πλούσιαι δ' αἱ πτυχώσεις. Τὰ εὑρήματα ταῦτα προσθέτουν νέον κεφάλαιον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, διότι εἶναι ἀξιοσημείωτα ἔργα ζωγραφικῆς ἀνήκοντα εἰς τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν χρόνους. Ὑπάρχει δ' ἐλπὶς νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὸν ἴδιον χῶρον, ὁ ὁποῖος ἴσως θὰ ἦτο ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, καὶ ἄλλα παρόμοια ἔργα, ὅτε θ' ἀνεκαλύπτετο εἰς τὴν Σπάρτην μία μικρὰ Πομπηΐα.

Ἔκθεσις Βυζαντινῆς τέχνης ἐν Παρισίοις.

Τὴν 28ην Μαΐου 1931 ἤνοιξεν εἰς τὸ ἐν Παρισίοις Μουσεῖον τῶν διακοσμητικῶν τεχνῶν (Λοῦβρον) ἔκθεσις ἔργων Βυζαντινῆς τέχης διαρκέσασα μέχρι τῆς 9ης Ἰουλίου ἰδίου ἔτους. Ἡ πρώτη αὕτη Βυζαντινὴ ἔκθεσις ἔσχεν ἐξαιρετικὴν ὅλως ἐπιτυχίαν συντελέσασα τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ γίνῃ γνωστὴ ἡ τέχνη τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον καὶ εἰς τὸ πολὺ κοινόν, ἐγένετο δὲ ἀφορμὴ νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ δυσμενὴς περὶ αὐτῆς ἀντίληψις, ἥτις ὠφείλετο κυρίως εἰς τὴν ἐλλιπῆ αὐτῆς γνῶσιν.

Εἰς τὴν Ἔκθεσιν συμμετέσχον διὰ τῆς ἀποστολῆς πολυτίμων Βυζαντινῶν κειμηλίων, φυλασσομένων εἰς τὰ Μουσεῖα καὶ τὰς Μονάς, τὰ ἑξῆς Κράτη: Ἀγγλία, Ἀμερική, Αὐστρία, Βέλγιον, Γαλλία, Γερμανία, Ἑλλάς, Ἱσπανία, Ἰταλία, Ὁλλανδία, Οὑγγαρία καὶ Τουρκία. Πλὴν ὅμως τῶν κρατῶν καὶ πλεῖστοι ἰδιῶται συλλογεῖς ἀπέστειλαν ἔργα ἐκ τῶν συλλογῶν των, μεγίστης ἀξίας.

Ἡ Ἑλλὰς μετέσχεν εἰς τὴν Ἔκθεσιν διὰ τῶν ἑξῆς ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα συνώδευσεν εἰς Παρισίους ὁ Ἔφορος τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἀ. Ξυγγόπουλος: Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον ἀπέστειλε πέντε ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτοῦ εἰκόνων (12ου - 16ου αἰῶνος), τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου φέρον ἐν ἀρχῇ τὴν προσωπογραφίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἓν Ὀράριον χρυσοκέντητον τοῦ 14ου αἰῶνος, τρία ἀντίγραφα ψηφιδωτῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ ἐκμαγεῖα γλυπτῶν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης. Ἐπίσης ἐκ τοῦ Μουσείου Κορίνθου ἀπεστάλησαν τέσσαρα Βυζαντινὰ πινάκια ἐκ τῶν ὡραιοτέρων τῆς ἐκεῖ συλλογῆς· δύο Βυζαντινὰ ὁμοίως πινάκια ἀπέστειλε τὸ Μουσεῖον Μπενάκη, τέλος δὲ ὁ κ. Δ. Λοβέρδος δεκαπέντε εἰκόνας ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς πλουσίας συλλογῆς του.

Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐν Παρισίοις ἐκτεθέντων Βυζαντινῶν κειμηλίων ὑπερέβη τὰ 750, χωρὶς εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον νὰ συμπεριλαμβάνωνται τὰ πολυπληθῆ ἐκμαγεῖα, ἀντίγραφα ψηφιδωτῶν καὶ τοιχογραφιῶν ὡς καὶ αἱ φωτογραφίαι διαφόρων μνημείων, ἰδίᾳ τῆς Συρίας, Ἀρμενίας, Γεωργίας κ.λ.π. Εἰς τὴν ἔκθεσιν ἀπεστάλησαν ἔργα τῆς μικροτεχνίας ὡς καὶ πολυάριθμα καὶ σπουδαιότατα χειρόγραφα, ἐπ' ἴσης δὲ τὰ σπουδαιότατα τῶν ἐν τοῖς Μουσείοις καὶ ταῖς ἰδωτικαῖς συλλογαῖς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς

Ἀμερικῆς φυλασσομένων ἀναγλύφων ἐξ ἐλέφαντος καὶ στεατίτου ὡς καὶ σμάλτων καὶ τῶν ἀντικειμένων χρυσοχοϊκῆς. Ἐξαιρετικοῦ ἐπίσης ἐνδιαφέροντος ἦσαν τὰ ὑφάσματα, πολλὰ τῶν ὁποίων πρώτην φορὰν ἐξήρχοντο ἐκ τοῦ βάθους τῶν Σκευοφυλακίων τῶν Μονῶν, ὅπου ἀπὸ μακρῶν αἰώνων διαφυλάσσονται. Ἐπίσης ἐκόσμησαν τὴν Ἔκθεσιν τὰ πλεῖστα τῶν φορητῶν ψηφιδωτῶν, καὶ ἰδίᾳ τὰ σπουδαιότατα τῆς Φλωρεντίας καὶ τοῦ Βερολίνου, παρὰ τοὺς κινδύνους τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν.

Ἰδιαιτέρα μνεία δέον νὰ γίνῃ τῶν χειρογράφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν γενικὸν θαυμασμὸν προὐκάλεσε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Rossano, Ἑλληνικὸν χειρόγραφον τοῦ 6ου αἰῶνος γεγραμμένον ἐπὶ πορφυροβαφοῦς μεμβράνης καὶ κοσμούμενον ὑπὸ ἐξαιρετικῆς τέχνης μικρογραφιῶν, τὸ ὁποῖον πρώτην φορὰν ἐξῆλθε τῆς Μονῆς, ἐν ᾗ ἀπὸ πολλῶν αἰώνων εὑρίσκεται.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῶν Παρισίων διωργάνωσε εἰς μίαν τῶν αἰθουσῶν αὐτῆς ἰδιαιτέραν ἔκθεσιν τῶν πολυτίμων Βυζαντινῶν χειρογράφων τῆς μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ περίφημον ψαλτήριον (Gr. 139) καὶ τὸ χειρόγραφον τῶν ὁμιλιῶν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (Gr. 510) πραγματικὰ ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐκθέσεως ἔκαμον διαλέξεις περὶ ζητημάτων σχετικῶν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην οἱ κ. κ. Diehl, Colassanti, Delbruck καὶ Millet.

Τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει ἀντικειμένων ἐξεδόθη εἰκονογραφημένος κατάλογος ὑπὸ τὸν τίτλον· Exposition d'art Byzantin, 28 Mai-9 Juillet 1931. Musée des Arts Decoratifs, Palais du Louvre, Pavillon de Mārsan μετὰ προλόγου τοῦ κ. Ch. Diehl καὶ εἰσαγωγῆς ὑπὸ τῶν κ. κ. R. Tyler καὶ J. Ebersolt, πρόκειται δὲ νὰ ἐκδοθῇ προσεχῶς μέγα πολυτελὲς ἔργον μετ' ἀπεικονίσεων τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῆς Ἐκθέσεως.

Τὰ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐκδιδόμενα λεξικά.

Ἀποχωρήσαντος τῆς διευθύνσεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ κ. Φαίδωνος Κουκουλέ, ἅτε διορισθέντος τακτικοῦ καθηγητοῦ τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν, τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἔργου ἀνέλαβεν ὁ τέως συντάκτης κ. Ἄνθιμος Παπαδόπουλλος, ἐφ' οὗ καὶ ἐξηκολούθησεν ἡ τύπωσις τοῦ πρώτου τόμου, ἐκτυπωθέντων μέχρι τοῦδε εἴκοσι καὶ πέντε τυπογραφικῶν φύλλων.

Λαμβάνουσα δ' ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑπ' ὄψιν πολλαχόθεν ἐκφρασθεῖσαν εὐχήν, ἀπεφάσισε, κατ' ἀρχήν, τὴν ἔκδοσιν πλήρους λεξικοῦ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἱδρύσασα πρὸς τοῦτο ἴδιον «Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον».

Ἐπειδὴ ὅμως ἔκρινεν ὅτι διὰ τοιοῦτον ἔργον δὲν ὑπάρχουσι νῦν ἀρκοῦντες ὑλικοὶ πόροι καὶ ἀνάλογον εἰδικὸν προσωπικόν, διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκδώσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἐπιθέτων, ἐθνικῶν καὶ τοπωνυμίων τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, ἤτοι τῆς ἀπὸ τοῦ 1453 - 1824 περιόδου.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου τούτου, τὸ ὁποῖον ἐπικουρικῶς θὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν, κατ' ἐκλογήν, καὶ λέξεις τῆς αὐτῆς ἐποχῆς τυπικῶς ἢ σημασιολογικῶς ἐνδιαφερούσας ὡς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν νομισμάτων, ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν ἀποδελτιουμένων χωρίων θὰ καθίσταται δυνατὸς ὁ ὑπολογισμὸς τῆς ἀξίας αὐτῶν, αἱ ἐργασίαι, λέγομεν, τοῦ Ἀρχείου

ἤρχισαν κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1930, ἀποδελτιωθέντων μέχρι τοῦδε πολλῶν ἔργων, κατάλογος τῶν ὁποίων θὰ δημοσιευθῇ ἐν τῇ ἐτησίᾳ τοῦ γραφείου λογοδοσίᾳ.

Τὸ «Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον» τελεῖ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τέως συντάκτου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ κ. Δ. Οἰκονομίδου ἔχοντος ὡς συνεργάτας του καὶ συντάκτας τοὺς κυρίους Π. Πατριαρχέαν, Γ. Κόλιαν καὶ Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶν εἰδικῶς περὶ τὰ λεξικογραφικὰ ἀσκηθέντας ἔν τε Μονάχῳ καὶ ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἔκδοσις ἀναμνηστικοῦ τεύχους πρὸς τιμὴν τοῦ Σπ. Π. Λάμπρου.

Μαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ ἀοιδίμου Σπυρίδωνος Λάμπρου ἀνέλαβον τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐκδόσεως ἀναμνηστικοῦ τόμου πραγματειῶν ἀφιερουμένων εἰς τὴν μνήμην του. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατήρτισαν Ἐπιτροπὴν ἐξ ἕνδεκα μελῶν, ἥτις ἀπέστειλε, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς πλείστους ἐπιστήμονας, Ἕλληνας καὶ ξένους, συνδεομένους ὁπωσδήποτε πρὸς τὰ ποικίλα ἐπιστημονικὰ πεδία, τὰ ὁποῖα ἐκαλλιέργησεν ὁ ἐκλιπὼν ἱστορικός. Ὡς προθεσμία ἀποστολῆς τῶν ἐργασιῶν ὁρίζεται τὸ τέλος Μαΐου ἐ.ἔ., ἐλπίζεται δὲ ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ περατωθῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1932. — Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλαβεν ἤδη τὰς ἀπαντήσεις πεντήκοντα περίπου ἡμετέρων καὶ ξένων λογίων, ἀποδεχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν πρόσκλησιν, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἐδήλωσαν ἤδη καὶ τὸ θέμα τῆς μελέτης των.

Ἀνασύστασις τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Οἱ περὶ τὴν Χριστιανικὴν τέχνην καὶ ἀρχαιολογίαν ἀσχολούμενοι παρ' ἡμῖν προέβησαν εἰς ἀνασύστασιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Γ. Λαμπάκη ἱδρυθείσης καὶ τέως σχολαζούσης Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς προαγωγῆς τῶν εἰς τὴν Χριστιανικὴν ἐποχὴν ἀναγομένων σπουδῶν. Τὸν σκοπόν της ἡ Ἑταιρεία θὰ ἐπιδιώξῃ διὰ διαλέξεων καὶ ἀνακοινώσεων.

Εἰς τὸ ἀδελφὸν σωματεῖον ἡ Ἑταιρεία τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν εὔχεται πᾶσαν εὐδοκίμησιν.

Ἀνεύρεσις ἀγνώστων Βυζαντινῶν ναῶν ἐν Νάξῳ.

Ὁ Βυζαντινολόγος καὶ καλλιτέχνης κ. Ν. Καλογερόπουλλος ἐπισκεφθεὶς πρό τινος δὶς τὴν νῆσον Νάξον ἐμελέτησεν ἐν αὐτῇ τριάκοντα ἐν ὅλῳ ἄγνωστα Βυζαντινὰ ἐκκλησίδια κατάγραφα, ἱδρυθέντα μεταξὺ τοῦ Θ'-ΙΔ' αἰῶνος, ὧν τὰ πλεῖστα φέρουν ἐπάλληλα στρώματα τοιχογραφιῶν. Περὶ τῆς τέχνης τῶν ναϋδρίων τούτων ὡς καὶ τῶν ζωγράφων, ὧν τινες ἄγνωστοι, ἐπιφυλάσσεται νὰ διαλάβῃ ὁ κ. Καλογερόπουλλος ἐν ἀνακοινώσει του γενησομένῃ ἐνώπιον τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

ΤΑ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ 1931 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

Τὸ ὑπὸ τῆς γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας κατὰ τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1931 ἐκλεγὲν Διοικητικὸν αὐτῆς Συμβούλιον, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων αὐτοῦ κατέβαλε προσπάθειαν, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῶν προηγουμένων καὶ προαγάγῃ, ὅσον ἠδύνατο, τοὺς σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας. Φρονεῦν δέ, καὶ πολὺ δικαίως, ὅτι εἷς τῶν κυρίων ὅρων τῆς εὐδοκιμήσεως μιᾶς ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας εἶναι ἡ ἐξασφάλισις τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς, προσεπάθησε παντὶ σθένει νὰ προαγάγῃ ταῦτα.

Πρὸς τοῦτο οὐ μόνον τοὺς ὑπάρχοντας πόρους ἐξησφάλισεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἐδημιούργησε διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ἡμετέρας Ἐπετηρίδος ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα ἐν Ἀμερικῇ, εἰς ὃ ἔργον τὸ ἐβοήθησαν οἵ τε ἐπίτιμοι ἑταῖροι ἡμῶν κύριοι William Miller καὶ R. Dawkins, πρὸς δὲ καὶ ὁ Ἀμερικανὸς καθηγητὴς κύριος Brown, εἰς οὓς ἡ Ἑταιρεία θερμὰς διὰ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν ἀπευθύνει εὐχαριστίας.

Καὶ τὸ ζήτημα δὲ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν 62.688.90 χιλιάδων δραχμῶν, ὅπερ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ πρῴην ταμίου μας ἀοιδίμου Γ. Τιπάλδου ἔμενεν ἐκκρεμές, ἀπησχόλησεν εἰς ἐπανειλημμένας συνεδρίας τὸ Δ. Συμβούλιον, ὅπερ προέβη εἰς τὰς καταλλήλους δικαστικὰς ἐνεργείας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀπαιτήσεως τῆς Ἑταιρείας.

Ὡς γνωστόν, εἷς τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν εἶναι ἡ δι᾽ ἀνακοινώσεων καὶ ἐκδόσεως περιοδικοῦ προαγωγὴ παρ᾽ ἡμῖν τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Πρὸς τοῦτο ἐγένοντο κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος τρεῖς μὲν ἀνακοινώσεις ὑπὸ ἡμετέρων ἑταίρων, ἤτοι μία ὑπὸ τοῦ κ. Φ. Κουκουλὲ μὲ θέμα βίος καὶ γλῶσσα, μία ὑπὸ τῆς κυρίας Αἰμιλίας Σάρου περὶ τῶν ἐν Χίῳ κτιτορικῶν ναῶν καὶ μία ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Συκουτρῆ περὶ τῆς ἀλληλογραφίας ἑνὸς Πατριάρχου, ὧν καὶ περιλήψεις κατεχωρίσθησαν ἀνωτέρω (σελ. 392 ἑξ.).

Ἀφ᾽ ἑτέρου τῇ συνεργασίᾳ πολλῶν ἐπ᾽ ἴσης ἑταίρων ἡμῶν ἐξεδόθη καὶ ὁ παρὼν τόμος τῆς Ἐπετηρίδος, ὄγδοος αὐτός, ὅστις οὐδενὸς τῶν προηγουμένων κατώτερος, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι θὰ τύχῃ οἵας εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ἔτυχον καὶ οἱ προηγούμενοι.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἕτερος τῆς Ἑταιρείας σκοπός, ἤτοι ἡ ἐκλαΐκευσις τῶν γνώσεων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν Βυζαντινὴν περίοδον δὲν παρημελήθη κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος.

Οὕτως ἐγένοντο κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ, εἰς ἣν πάλιν ἐκφράζομεν θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν φιλοξενίαν, ἑπτὰ διαλέξεις, αἱ ἑξῆς:

1) Ὁ κ. *Φ. Κουκουλὲς* ἀνεκοίνωσε Βυζαντινῆς ὑποθέσεως διήγημά του ὑπὸ τὸν τίτλον ὁ Ἄρχων Καλόθετος.

2) Ὁ κ. *Π. Τρεμπέλας* ὡμίλησε περὶ τοῦ Χριστοῦ τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν ἱερῶν Συνόδων.

3) Ὁ κ. *Νικόστρατος Καλομενόπουλλος* περὶ σελίδων ἐκ τῆς διπλωματίας τοῦ Βυζαντίου.

4) Ἡ Δεσποινὶς *Ἔλλη Ἀποστολίδου* περὶ Μονεμβασίας.

5) Ὁ κ. *Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλος* περὶ τῆς σκωπτικῆς ποιήσεως τῶν Βυζαντινῶν.

6) Ὁ κ. *Γεώργιος Ἀρβανιτάκις* περὶ Ἑβραϊκῶν μνημείων περὶ τὴν Ἱερουσαλήμ.

καὶ 7) Ὁ κ. *Φ. Κουκουλὲς* περὶ ἑνὸς μὲ Βυζαντινὰς παραστάσεις μενσαλίου.

Ἐκδρομαὶ δ᾽ ἐγένοντο 1) εἰς ὅσιον Λουκᾶν καὶ Σκριποῦν, ἔνθα περὶ τῶν μνημείων ὡμίλησεν ὁ κ. *Γ. Σωτηρίου* 2) εἰς Μέγα Σπήλαιον καὶ ἁγίαν Λαύραν, ἑρμηνεύοντος τοῦ κ. *Ἀναστασίου Ὀρλάνδου* 3) εἰς Καταπολιανὴν καὶ μονὴν Λαγκοβάρδας τῆς Πάρου, ἔνθα περὶ μὲν τῆς πρώτης ὡμίλησεν ἡ κυρία *Εἰρήνη Χριστοδουλοπούλλου*, περὶ δὲ τῆς δευτέρας ὁ κ. *Φ. Κουκουλὲς* 4) εἰς τὴν ἐν Σαλαμῖνι μονὴν τῆς Φανερωμένης, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ κ. Δ. Πάλλας, 5) εἰς τὴν μονὴν ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων, περὶ ἧς εἶπε τὰ δέοντα ὁ κ. *Φ. Κουκουλὲς* καὶ 6) εἰς Καλύβια Κουβαρᾶ καὶ Λαυρεωτικὸν Ὄλυμπον, περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὁποίων ὡμίλησεν ὁ κ. *Ἀν. Ὀρλάνδος*.

Ἐπωφελουμένη δ᾽ ἡ Ἑταιρεία τῆς κατὰ τὰς ἐκδρομὰς διελεύσεως τῶν μελῶν της ἐκ τόπων, ἐν οἷς διεδραματίσθησαν σπουδαῖα ἱστορικὰ γεγονότα, παρεκάλεσε τὴν μὲν κυρίαν Αἰμιλίαν Σάρου νὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ τόπου περὶ τῆς μάχης τῆς Χαιρωνείας, τὸν δὲ ναύαρχον κύριον Ι. Θεοφανίδην περὶ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Πάντας τοὺς ἀνωτέρω ἡ Ἑταιρεία θερμῶς εὐχαριστεῖ διὰ τὴν πολύτιμον αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἔργου της συνδρομήν.

Ἡ Ἑταιρεία, καθ᾽ ὃ εἶχε καθῆκον, ἐνδιεφέρθη καὶ πάλιν περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν μνημείων τοῦ Μυστρᾶ, χαίρουσα δὲ διότι ηὐξήθη τὸ διὰ τὰς ἐκεῖ ἀναστηλώσεις κονδύλιον, πέποιθεν ὅτι ἐν λίαν προσεχεῖ μέλλοντι γενναιοτέρα θὰ ἐκδηλωθῇ ἡ ὑλικὴ ὑποστήριξις τοῦ κράτους ὑπὲρ τῶν τόσον πολυτίμων μνημείων.

Ἡ ἀνελλιπὴς δημοσίευσις τῆς ἡμετέρας Ἐπετηρίδος παρέσχεν εἰς τὴν

Ἑταιρείαν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἔλθῃ κατὰ τὸ 1931 εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ μὲ νέα ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα, καὶ δὴ μὲ τὸ ἐν Πράγᾳ Σλαυϊκὸν Ἰνστιτοῦτον καὶ τὸ ἐν Ρώμῃ Pontificium institutum orientalium studiorum, μεθ' ὧν καὶ ἀντήλλαξε τὸ περιοδικόν της. Ὁποῖον τὸ ἐντεῦθεν προκῦπτον ἐπιστημονικὸν κέρδος πᾶς τις νοεῖ.

Τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν φρονοῦν ὅτι καθῆκον εἶχεν αὐτὴ νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὰ καταπιεστικὰ μέτρα τὰ λαμβανόμενα κατὰ τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ τοῦ οὐδὲν ἄλλο ζητοῦντος ἢ τὸ πολυτιμότατον τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἐλευθερίαν, διεμαρτυρήθη πρὸς πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὁμοειδῆ σωματεῖα, καὶ δὴ τὰ Ἀγγλικά, καὶ ἐζήτησεν, ἵνα ταῦτα συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως λαοῦ ἱστορικοῦ διαδραματίσαντος ἐνεργὸν πρόσωπον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ ἐπέκτασις τῆς δράσεως τῆς Ἑταιρείας, ἀποτέλεσμα τῆς αὐθορμήτου ὑποστηρίξεως τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας τῆς μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος παρακολουθούσης τὴν δρᾶσίν της, καθιστᾷ ἀναγκαίαν τὴν στέγασιν αὐτῆς εἰς ἴδιον οἰκοδόμημα. Τὴν πλήρωσιν τῆς ἀνάγκης ταύτης καὶ τὸ τέως, ἀλλὰ καὶ τὸ νῦν Διοικητικὸν Συμβούλιον συντόνως ἐπεδίωξε, χωρὶς νὰ φθάσῃ, δυστυχῶς, εἰς τελικὰ ἀποτελέσματα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει αὐτὸ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ πάλιν τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑποστήριξιν τῶν τε μελῶν του ὡς καὶ παντὸς φίλου τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

Κατὰ τὸ 1931 ὁ ἀριθμὸς τῶν τακτικῶν ἡμῶν μελῶν ηὐξήθη κατὰ τεσσαράκοντα καὶ ἕξ, εἴχομεν ὅμως τὸ ἀτύχημα κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα νὰ ὑποστῶμεν σοβαρὰς ἀπωλείας. Ἐν πρώτοις ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ὁ τέως πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν Παναγιώτης Καλογερόπουλλος, ἀνήρ, εἰς τὰς ἀόκνους προσπαθείας τοῦ ὁποίου πλεῖστα αὕτη ὀφείλει. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσωμεν τὸ ἀκοίμητον ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνδρός, ὅστις, παρὰ τὴν ἡλικίαν του, ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ σπεύδῃ πανταχοῦ ὅπου ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ὠφελήσῃ τὴν Ἑταιρείαν.

Ἡ προεδρεία τοῦ ἀοιδίμου Παναγιώτου Καλογεροπούλλου θὰ μείνῃ μία τῶν σημαντικωτέρων περιόδων τοῦ βίου τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν, δι' ἣν ὁ θάνατός του ὑπῆρξε δεινὸν πλῆγμα. Καὶ λυπεῖται τὸ Δ. Συμβούλιον ἔτι μᾶλλον, διότι δὲν ἐπρόφθασεν, ὡς εἶχεν ἀποφασίσει, ν' ἀνακηρύξῃ κατὰ τὴν γενικὴν συνέλευσιν τοῦ ἔτους τούτου ἐπίτιμον πρόεδρον τῆς Ἑταιρείας τὸν μεταστάντα, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου μετ' ἐγκωμίων θ' ἀναφέρεται.

Οὐδ' ὑπῆρξε μικρότερον τὸ πένθος ἡμῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ταμίου τῆς Ἑταιρείας Γεωργίου Τιπάλδου, ὅστις, ἐφ' ὅσον ἦτο ὑγιής, ὑπῆρξεν ἓν τῶν στηριγμάτων αὐτῆς μετ' ἐνδιαφέροντος ἐξαιρετικοῦ παρακολουθῶν τὴν δρᾶσίν της. Ἔστω αἰωνία ἡ μνήμη του.

Ἀλλὰ καὶ τρίτου ἐγκρίτου μέλους της τὴν ἀπώλειαν ἐθρήνησεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος, τοῦ ναυάρχου Μιχαὴλ Γούδα, ὅστις λάτρης ὢν

τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ γνώστης τῶν Βυζαντινῶν ναυτικῶν πραγμάτων ἐγένετο εἷς τῶν ἐγκρίτων συνεργατῶν τῆς Ἐπετηρίδος ἡμῶν. Περὶ τῆς ὑποστηρίξεως, ἣν ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ παρέσχεν εἰς τὰς Βυζαντινὰς μελέτας θὰ δοθῇ ἀναμφιβόλως εὐκαιρία νὰ γραφῶσιν ἀλλαχοῦ πολλά.

Ἔσχομεν ἐπ' ἴσης τὸ ἀτύχημα νὰ ἴδωμεν ἀποσπώμενον τοῦ ἡμετέρου κύκλου τὸν μετὰ πολλοῦ ζήλου παρακολουθοῦντα τὸ ἔργον ἡμῶν, τὸν ἀθόρυβον ἐργάτην τῶν γραμμάτων καὶ τὸν ἐθνικὸν ἄνδρα Ἀριστόδημον Σοφιανόν, οὗτινος ἡ ἀνάμνησις καὶ εἰς ἄλλους κύκλους καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον θὰ μείνῃ σεβαστὴ καὶ ἀγήρως.

Τὸν θλιβερὸν κατάλογον κλείομεν μὲ τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθυτάτης ἡμῶν λύπης ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσφιλῶν ἑταίρων μας, τῶν ἀοιδίμων Ἀλκιβιάδου Τσακμάκη, Νικήτα Παπακωνσταντίνου καὶ Σταματίου Πεζᾶ.

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας μας ηὐξήθη ἐφέτος κατὰ σημαντικὸν ἀριθμὸν τόμων χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν μελῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, ἅτινα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καὶ πάλιν θερμῶς εὐχαριστοῦμεν. Ἐπιθυμοῦντες δὲ καὶ ἡμεῖς νὰ φανῶμεν χρήσιμοι εἴς τινας βιβλιοθήκας καὶ ἱδρύματα μὴ δυνάμενα ἐξ ἰδίων πόρων ν' ἀγοράσωσι τὴν σειρὰν τῆς Ἐπετηρίδος μας, τὴν ἐδωρήσαμεν εἰς αὐτά, κατ' αἴτησίν των.

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν ἐξειλίχθησαν κατὰ τὸ 1931 κανονικῶς καὶ ἱκανοποιητικῶς, ὡς ἀπέδειξεν ὁ ἔλεγχος τῆς διαχειρίσεως ὁ γενόμενος ὑπὸ τῶν ἐλεγκτῶν κυρίων Γ. Στυλιανοπούλλου καὶ Σπυρ. Βαρδάκη, μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν τοῦ ἔτους λογιστικῶν βιβλίων.

Κατὰ τοῦτον οἱ λογαριασμοί, οἵτινες εὑρέθησαν ἐν πλήρει τάξει, ἐβεβαίωσαν ἔσοδα μὲν δραχμὰς 146.695.45, ἔξοδα δὲ δραχμὰς 44.370.50.

Διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐπισφαλῶν παλαιῶν συνδρομῶν μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 1930 ἠναγκάσθημεν ν' ἀποσβέσωμεν τὸ ποσὸν δραχμῶν 23.505. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω μετεφέραμεν ἐκ τῶν καθαρῶν ἐσόδων ποσὸν δραχμῶν 20.116.55 εἰς λογαριασμὸν κεφαλαίου, ὅπερ στρογγυλοποιηθὲν συμποσοῦται ἤδη εἰς δραχμὰς 250.000, παραμένει δὲ ὑπόλοιπον ἐσόδων εἰς νέον δραχμὰς 58.703.40. Ἐπ' ἴσης τὸ ποσὸν μετρητῶν δραχμῶν 62.688.90 τὸ εἰς χεῖρας τοῦ ἀοιδίμου Γ. Τιπάλδου, τὸ ἀναγραφὲν εἰς τὸν ἰσολογισμόν μας τοῦ προηγουμένου ἔτους 1930 ἠναγκάσθημεν νὰ μεταφέρωμεν εἰς χρεωστικὸν προσωρινὸν λογαριασμόν.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸ 1931 ὑπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν πεπραγμένα.

Ὁ Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ Ι. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1931 ΜΕΧΡΙ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1931

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ		ΔΡΑΧ.
Ταμεῖον.		
Τὰ εἰς χεῖρας τοῦ κ. Ταμίου μετρητὰ		23.708.—
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος (Λ/σμὸς Καταθέσεων).		
Ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/931		68.679.—
Προσωρινοὶ Λ/σμοί.		
Ἐκκρεμὲς ποσὸν Διαχειρίσεως τοῦ ἀποβιώσαντος Γεωργ. Ε. Τυπάλδου εἰς μετρητά		62.688.90
Χρεώγραφα.		
15 Ὁμολογίαι Ἐθν. Λαχ. Δανείου 6 ½ % 1922	Δρ. 1.125.—	
15 » » » » 6 % 1926	» 1.050.—	2.175.—
Ἐπετηρίδες.		
Ἀξία διαθεσίμων Σωμάτων Ἐπετηρίδων Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν	Δρ. 100.000.—	
Ποσὸν προπληρωθὲν ἔναντι ἐκτυπωτ. Η΄ τόμου	» 35.000.—	135.000.—
Βιβλιοθήκη.		
Ἀξία διαφόρων Συγγραμμάτων		1.500.—
Σήματα Ἑταιρείας.		
Ἀξία Σημάτων (κονκάρδες) 125 πρὸς 20		2.500.—
Ὑλικὰ διάφορα.		
Τσιγκογραφήματα, πλάκες κλπ.		12.452.50
		308.703.40

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ		ΔΡΑΧ.
Κεφάλαιον.		
Τὸ σχηματισθὲν Κεφάλαιον κατὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν Λογαριασμῶν	Δρ. 229.883.45	
Τὰ μεταφερόμενα ἐκ τῆς μερίδος «Κέρδη καὶ Ζημίαι»	» 20.116.55	250.000.—
Κέρδη καὶ Ζημίαι.		
Ὑπόλοιπον ἀφιέμενον εἰς Νέον		58.703.40
		308.703.40

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ «ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ»

ΕΞΟΔΑ (Δοῦναι)		
Προμήθειαι.		
Πληρωθέντα δι᾽ εἰσπράκτορα		7.505.50
Γενικὰ Ἔξοδα Διαχειρίσεως.		
Μισθοὶ καὶ ἀμοιβαὶ	Δρ. 32.550.—	
Ἔντυπα καὶ γραφικὴ ὕλη	» 4.071.—	
Δημοσιεύσεις εἰς ἐφημερίδας	» 200.—	36.821.—
Ἀπόσβεσις παλαιῶν καθυστερουμένων συνδρομῶν		23.505.—
Διάφορα		44.—
		67.875 50
Ποσὸν μεταφερόμενον εἰς Κεφάλαιον		20.116.55
Ὑπόλοιπον Κερδῶν εἰς νέον		58.703.40
		146 695.45

Σημ. Καθυστερούμεναι Συνδρομαὶ 1931 ἐν ὅλῳ Δραχ. 13.540.—

ΕΣΟΔΑ (Λαβεῖν)	
Εἰσπράξεις ἐκ Συνδρομῶν	40.718.—
» » Δωρεῶν	46.500.—
» » πωλήσεως Ἐπετηρίδων	56.006.—
» » Σημάτων (κονκάρδες)	280.—
Τόκοι ἐκ καταθέσεων κλπ.	2.611.85
Διαφορὰ ἐκ βιβλίων Βιβλιοθήκης	579.60
	146.695.45

Ἀθῆναι 31 Ἰανουαρίου 1932.

Ὁ Ταμίας
ΒΑΣ. Π. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ
Θ. Γ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

ΑΜΠΟΤ Ε.
ΒΟΛΙΔΗΣ Θ.
ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ Ι.
ΔΑΡΑΛΕΞΗΣ Χ.
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ Π.
ΖΕΡΒΟΣ Ι.
ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΗΛΙΑΔΟΥ ΕΥΦΗ †
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΛΟΣ ΣΠ.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΕΥΑΓΓ.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Π. Δ. †
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Ν.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΥ ΤΟΥΛΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ.
ΛΑΜΠΙΚΗΣ Β.
ΛΟΥΚΙΔΗΣ Γ.
ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΛΟΣ Π.
ΞΕΝΟΠΟΥΛΛΟΣ ΓΡ.
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ
ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΛΟΣ Κ. †
ΣΑΡΟΓΛΟΥΣ Π. †
ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Β.
ΣΚΟΥΤΑΡΗ ΝΕΛΛΗ
ΤΙΠΑΛΔΟΣ Γ. Ε. †
ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΛΟΣ Γ. †

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΛΑΜΠΙΚΗ ΣΟΦΙΑ
ΛΑΜΠΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ †
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΑΓΓΕΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΑΘΗΝΗΣΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
ΑΚΙΛΟΓΛΟΥΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΑΜΠΟΤ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ
ΔΕΛΤΑ ΠΗΝΕΛΟΠΗ
ΔΕΛΤΑ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΤΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΖΑΡΙΦΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ †
ΚΑΣΔΑΓΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ
ΚΤΕΝΑ ΟΛΓΑ
ΛΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΑΡΧΙΜ. ΛΙΑΝΑΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ
ΛΟΒΕΡΔΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
MILLER WILLIAM
ΝΟΜΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
ΟΙΚΙΑΔΗΣ ΜΙΧ.
ΠΟΥΡΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ
ΡΟΥΣΣΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ †
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΧΩΡΕΜΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
ΧΩΡΕΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ
ΕΥΓΕΝΙΔΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΙΓΓΛΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΜΠΕΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
† Ο ΚΙΤΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ
ΚΥΤΙΚΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΠΑΠΑΘΕΟΛΟΓΟΥ ΣΕΡΓΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Γεν. Γραμματεύς

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ἀντιπρόεδροι

Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΛΟΣ †

Ταμίας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΙΠΑΛΔΟΣ †

Σύμβουλοι

ΙΩ. ΖΕΡΒΟΣ
ΣΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ †
ΝΙΚ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΠΑΝ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ †
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ
ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ
Κ. Ν. ΡΑΔΟΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Γεν. Γραμματεύς

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ἀντιπρόεδροι

Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ

Ταμίας

ΒΑΣ. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Σύμβουλοι

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ
ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΙΣ Γ.
ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΦΙΛΙΠ.
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΑΝΤ.
ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΛΟΣ ΑΝΔΡ.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΑΣΤ.
ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ ΕΜΜ.
ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ ΠΑΝ.
ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥΣ - ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ
ALBERTONI ALDO †
ANASTASSIEVIČ DRAG.
BANESCU N.
BENESEVIČ W.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ.
BRECCIA EV.
BRÉHIER L.
BROUWER FRANC. D. SIMONE
BURY J. B. †
BYRON R.
CADAFALCH J. P.
COLLINET P.
DARKO E.
DAWKINS R. M.
DELEHAYE HIPPOL.
DIEHL CH.
EBERSOLT J.
EHRHARD ALBERT
FERRARI GIANNINO
GERLAND E.
GRÉGOIRE H.
JERPHANION GUIL. DE
HEISENBERG A. †
HESSELING D.
IORGA N.
KURTZ ED. †
MARSHALL HENRY FREDERICK
MERCATI SIL.
MERTEN ER.
MILLER W.
MILLET G.
MORAVCSIK G.
MURATI FR.
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α.
NOAILLES PIERRE DE
PALMIERI AUR. †
PAVOLINI PAOLO
PERNOT H.
† Ο ΠΡΟΥΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ †
RODD RENNELL
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ.
SCHLUMBERGER G. †
Α. Μ. ΧΑΪΛΕ ΣΕΛΑΑΣΙΕ
SOKOLOFF IV.
STRZYGOWSKI JOS.
TAFRALI OR.
USPENSKIJ F. †

ΤΑΚΤΙΚΑ

Ἀβραμίδης Ἰωάννης
Ἀγαπητὸς Σπήλ.
Ἀγγελετόπουλλος Π.
Ἀγγελόπουλλος Ἀθάνατος Ἀρισ. †
Ἀγγελόπουλλος Θεοφ.
Ἀδαμαντιάδης Βενέδ.
Ἀδαμαντιάδου Τατιανὴ
Ἀδαμαντίου Ἀδαμ.
Ἀθανασιάδης Κ.
Ἀθανασιάδης Μποδοσάκης
Ἀθανασίου Βασιλικὴ
Ἀθηνογένης Ι.
† *ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος*
Ἀλεξανδρόπουλλος Ἀλέξ.
Ἄμαντος Κ.
Ἄμποτ Εὐγενία
Ἀναγνωστόπουλλος Γ.
Ἀναγνωστόπουλλος Δ.
Ἀνανιάδης Εὐστ.
Ἀντωνᾶτος Χαρίλαος
Ἀντωνιάδης Εὐάγγ.
Ἀντωνιάδου Σοφ.
Ἁπαλοδῆμος Γ.
Ἀποστολάκι Ἄν.
Ἀποστολάκις Κ. †
Ἀποστολίδης Γ. †
Ἀποστολίδου Ἔλλη
Ἀρβανιτάκις Γ.
Ἀρβιλιᾶς Κ.
Ἀργυρόπουλλος Περ.
Ἀργυροπούλλου Μ.
Ἀριστόφρων Π.

Ἀσκητόπουλλος Γ.
Ἀσκητοπούλλου Ἀμαλ.
Ἀσπρογέρακας Ν.

Βαβανᾶτσος Ἰάκ.
Βαλέτας Γ.
Βάρδα Κωνστ.
Βαρδάκις Σπ.
Βαρουξάκι Αἰκ.
Βασιλειάδης Β.
Βασιλείου Σπ.
Βασιλείου Φίλ.
Βαφειάδης Δ.
Βαφειάδης Στέφ.
Βέλλης Ι.
Βελλιανίτης Θωμ.
Βελισσαρίου Ι.
Βενιζέλος Κυρ.
Βενιζέλου Μ.
Βεργαρδάκις Κ.
Βίγκος Ἀντ.
Βλάχος Ἀσημ.
Βογιατζίδης Ι.
Βολίδης Θεμ.
Βολονάκις Μιχ.
Βόνδας Ζαχ.
Βρέκοσις Ἀριστ.
Βρέκοσις Κ.
Βρυζάκις Ἀθ. †

Γαβριηλίδης Ἀναστ.
Γαϊτάνος Εὐάγγ.
Γαλανόπουλλος Μελέτ.
Gault Anne
Γεννηματᾶς Θεόδ.
Γερογιάννης Κ.
Γερωνυμάκι Μαρ.
Γερωνυμάκις Ἀντ.
Γεωργαλᾶ Ἰουλία
Γεωργαλᾶ Ρέκα
Γεωργιάδης Ἀριστείδ.
Γεωργιάδης Γ.
Γιαλούρης Ἀντ.
Γιαννάκαρη Βασιλ.
Γιαννάκαρης Σωκρ.
Γιαννιώτης Α.
Γιαννόπουλλος Ν.
Γιαννουσόπουλλος Γ.
Γιατράκου Παϊσία
Γιοτσαλίτου Καλ.
Γιοχάλας Ν.
Γκίνης Δ.
Γκισερλῆς Ι.
Γκονόπουλλος Κωνστ.
Γούδας Μιχ. †
Γουδῆς Ἄγγ.
Γουδῆς Ν. †
Guilland R.
Γριζᾶς Δ.

Δαβόπουλλος Γ.
Δαλαμάγκας Κ.
Δαμβέργης Ι.
Δανδέλης Ε.
Δασκαλάκις Ἀπόστ.
Δὲ Βιάζης Σπυρ. †
Δεληγιάννης Π.
Δέλτα Πην.
Δέλια Στέφ.
Δένδιας Μ.
Δεσμίνης Δημοσθ.
Δεσποτόπουλλος Κ.
Δευτεραῖος Μαρῖν.
Δημητρακοπούλλου Πολ.
Δημητρακοπούλλου-Λόντου Εὐφρ.
Δημητριάδης Κ.
Δημητριάδης Σωτήρ.
Δημητρίου Χρυσόστ.
Δήμησσα Ἀμαλ.
Δήμου Κ.

Διαμαντόπουλλος 'Αδ.
Διαμαντόπουλλος Διον.
Διαμαντοπούλλου Μ.
Δοανίδης Ι.
Δοβλέτης Γ.
Δογάνη Δ.
Δονδολῖνος Γ.
Δοξαρᾶ 'Ελένη
Δοξαρᾶς Εἰρηναῖος
Δούβλης Εὐάγγ.
Δούκα 'Αγγελ.
Δούμα Σ.
Δούνιας Θεόδ.
Δραγούμης Κ. †
Δραγούμης Φίλ.
Δρακοπούλλου Παν.
Δρίτσας Παναγ.
Δυοβουνιώτης Κ.

'Ελεόπουλλος Νικηφ.
'Ελεοπούλλου Καλλιρ.
'Ελευθεριάδης Δημοσθ.
'Ελευθεριάδου 'Αριάδνη
'Ελευθερίου 'Αγαθάγγελος
'Ελευθερουδάκις Κ.
'Εμπεδοκλῆς Γρηγ.
'Εμπειρίκος Γ.
'Εμπειρίκος Γ. Μ.
'Εμπειρίκος Σταμ.
Εὐαγγελίδης Κ.
Εὐγενίδης Στέφ.
'Εφραιμίδου 'Ελίζα

Ζακυθηνὸς Διον.
Ζαλοκώστας Κ.
Ζαλοκώστας Κ.
Ζαλοκώστας Χρῖστ.
Ζαρίφης Γ.
Ζάχος 'Αριστ.
Ζέγγελη Καίτη
Ζέη Μαριέττα
Ζέπος Δ.
Ζερβουδάκι Χρυσ.
Ζίφος Μιλτ.
Ζίφου Μελπομ.
Ζουμπουλίδης Ν.
Ζωγραφάκις Σταμ.
Ζωγράφος Π.
Ζωγράφου Εὐγ.
Ζώης Δ.

† ὁ *'Ηλείας 'Αντώνιος*
'Ηλιάδου 'Ελ.
'Ηλιάσκος Ι.
'Ησαΐας Γ.

Θάνος Δ.
Θεοδωρόπουλλος Σπ.
Θεοφανίδης Ι.
Θεοφίλης Ι.
Θεοφιλοπούλλου Εὐρ.
† ὁ *Θεσσαλιώτιδος 'Ιεζεκιὴλ*
Θρουβάλας 'Αντ.

'Ιγγλέσης Ι.
'Ιγγλέσης Σωτ.
'Ιζαηλὼφ Μίνα
'Ιωαννίδης Εὐάγγ.
'Ιωαννίδης 'Ιωάν.
'Ιωαννίδου Χρυσάνθη †

Καζάζη Μ.
Καζακόπουλλος Σωτ.
Καζούλης Μικὲς
Καθάρειος 'Αλέξ.
Κακριδῆς Ι.
Καλαποθάκις Δ.
Καλβοκορέσης Λεων.
Καλιτσουνάκις Ι.
Καλλάρη Μ.

Καλλέργης Γ.
Καλλιγᾶ Αἰμ. †
Καλλιγᾶς Παῦλ.
Καλογερίκου Μ.
Καλογερόπουλλος Δ.
Καλογερόπουλλος Διον.
Καλογερόπουλλος Ν.
Καλογερόπουλλος Π. Δ. †
Καλογεροπούλλου 'Αγνὴ
Καλοκαιρινὸς Γερ.
Καλομενόπουλλος Νικόστρ.
Καλούδη "Αννα
Καλποῦζος Ι.
Καλτσέτης 'Αχιλ.
Καλύβας Δημ.
Καλύβας Διον.
Καλυβίτης Δ.
Καλυβίτης Κοσμᾶς
Καμπανάκις Πάτρ. †
Καμπάνης Λεων. †
Καμπάνης Πέτρ.
Καμπᾶς Ν.
Καμπᾶς Σίμ.
Καμπέρος Δ.
Καμπέρος 'Ιωάν.
Καναρέλη Νίτσα
Κανδρῆς Εὐθ.
Καντζιλιέρης Στυλ.
Καντώρου Μίγκα
Καπερώνης Ν.
Καπερώνης Σπ.
Καπετανστρατάκις 'Ιωάν.
Καραβίας Ι.
Καραμαλίκης Ριχ.
Καραμᾶνος Δ.
Καρανικόλας Πάνος
Καργιωτάκις Ν.
Καρρᾶς 'Αδαμάντ.
Καρτάλη 'Ανδρομ.
Κατωπόδης Β.
Κάσδαγλης 'Αλέξ.
Καταλᾶνος Ν.
Κατράκις Χαρίλαος
Κατσαντώνης 'Ηλ.
Κατωπόδης Β.
Καψιμάλη 'Αριστοβούλη
Κεραμόπουλλος 'Αντ.
Κιούσης Δ.
† ὁ *Κιτίου Νικόδημος*
Κοϊμζόγλου Ραλλοῦ
Κοκίδης Ν.
Κοκόλης Κ.
Κοκόλης Σπυρ.
Κολλινιάτης 'Ηλ.
Κολλυβᾶ Θάλ.
Κολλυβᾶς Ν.
Κολοκοτρώνη 'Αδριανὴ
Κολοκοτρώνης Β. †
Κολύμβας Ι.
Κονιδάρης Γ.
Κοντοβράκης Ι.
Κοντογιάννης Π. †
Κοντογόνης Κ.
Κοσμετᾶτος Κοσμᾶς Φωκᾶς
Κοσμετάτου 'Ιωάννα
Κοσμοπούλλου Σοφ.
Κοτζιᾶς Ν.
Κοτζιᾶς Νικ.
Κούζης 'Αριστ.
Κουκουλᾶς Γ.
Κουκουλὲ 'Αναστ.
Κουκουλὲς Φ.
Κουμουνδοῦρος-'Εμπειρίκος Α.
Κουνούπης Σταῦρ.
Κουρτίδης Κ.
Κουτσοκώστα Δάφνη
Κουφᾶδος Κ.
Κουφὸς Δ.
Κοφινᾶς Γ.
Κρητικὸς Εὐάγ.

Κριεζῆς ᾿Ανδρ.
Κρίνος ᾿Αθαν.
Κρόκος ῎Αγγελ.
Κροντηρᾶς Κ.
Κτενᾶ ῎Ολγα
Κτενᾶς Χριστόφορος ᾿Αρχιμ.
Κυδωνιάτης Σόλ.
Κυπαρίσση Κλεοπ.
Κυπαρίσσης Ν.
Κυριακίδης ᾿Αριστ.
Κυριακόπουλλος Π.
Κύρου ᾿Αλέξ.
Κύτικας Διον.
Κωνσταντινέα Μ.
Κωνσταντόπουλλος Ν.
Κωτούλας Κωνστ.

Λαδᾶς Χρ.
Λαζαρῆς Θεόδ.
Λαμπαδαρίδης ᾿Αθ.
Λαμπίκη Σοφ.
Λαμπίκης Β.
Λάμπρου ῎Αννα
Λαναρᾶς Θωμ.
Λαπαθιώτης Α.
Λάσκαρις Μιχ.
Λαχανᾶς Β.
Λαχνιδάκις ᾿Ιωάν.
Λειβαθηνὸς ᾿Αθαν.
Λεονάρδος ᾿Αθ.
Λεονταρίτης Γ.
Λευκαδίτης ᾿Αλέξ.
Λιάμπεης Χαρίλ.
Λιανᾶς Ζαχαρίας ᾿Αρχιμ.
Λιθοξόος Ν.
Λοβέρδος Διον.
Λοβέρδος Σπυρ.
Λογοθέτης Κ.
Λούβαρις Ν.
Λουζέας Β.

Λυμπερόπουλλος Ν. †

Μαζαράκις ᾿Αλέξ.
Μαζαράκις Κ.
Μαθιόπουλλος Π.
Μακαρόνας Γ.
Μακκᾶ Ξανθ.
Μακράκις Ι.
Μαλλούχου Σοφία
Μαμουνᾶ Εἰρ.
Μάνθου ᾿Ιουλ.
Μανουηλίδης Γ.
Μανουηλίδης Π.
Μανουσάκις Μαν.
Μανούσης ᾿Αντ.
Μανσόλα ᾿Ελισ. †
Μανσόλας Γ.
Μανσόλας Κ. †
Μαργαρίτης Ι. †
Μαρινάκι Αἰκ.
Μαρινάτου Μ.
Μαρκόπουλλος ᾿Αντ.
Μαυρίδη Πόπη
Μαυρομμάτης Χαρ.
Μεγαλίδης Παν.
Μέκιος Κ.
Μελᾶς Γ.
Μελίδης ᾿Απόστ.
Μελισσίδης ᾿Εμμ.
Μελιτόπουλλος Παῦλ.
Μερκούρης Γ.
Μερκούρης Σπ.
Μεταξᾶς ῎Αγγ.
Μηνιάτου Αἰκ.
Μητάκις Δ.
Μητρόπουλλος Παν.
Μικρουλάκις Γ.
Μίνδλερ Μ.
Μιστριώτου ᾿Αριάδ.
Μιτσοτσῆ Φανὴ

Μιχαηλίδης Γ.
Μιχαηλίδης Μιχ.
Μιχαλακόπουλλος ῾Ιπποκρ.
Μιχαλόπουλλος Δ.
Μιχαλόπουλλος Θεοφ.
Μιχελουδάκη ᾿Αργ.
Montagnac Jean Amedée
Μοσχόπουλλος Νικηφ.
Μόττης Στεφ. †
Μουργόπουλλος Δ.
Μουσούρης Σπυρ.
Μουστάκας Διον.
Μουτσόπουλλος ᾿Αν.
Μπάκος ᾿Αναστ.
Μπάκου Σοφ.
Μπαλᾶνος Δ.
Μπαλόγλους Σοφοκλ.
Μπελένης Παρίσης
Μπενάκη Μαρ. ᾿Αλ.
Μπενάκις ᾿Αλ.
Μπενάκις ᾿Αλεξ. Γ.
Μπενάκις ᾿Αντ. Ε.
Μπενάκις ᾿Αντ. Α.
Μπενάκις ᾿Εμμ. †
Μπίτζιος Κ.
Μπίτσου Εὐτ.
Μπόγδης Χρυσ.
Μπότσαρης Δ. Τ. Νότη
Μπουγκέας Σπυρ.
Μπουκλᾶκος Κυρ.
Μπούμπουλη ῾Ελ.
Μπρατσιώτης Παναγ.
Μπρούμης Ν.
Μυλωνᾶκος ᾿Αντ.
Μυταράκι Μπεμ.

Νειάδας Βασ.
Nersessian S.
Νίδερ Κ.
Νικήτας ᾿Αλέξ.
Νικολαΐδης ᾿Ιωάν.
Νικολαΐδου Εἰρ.
Νίκολιτς Βλαδίμ.
Νικολοπούλλου ᾿Αριάδνη
Νομικὸς Γ.
Νομικὸς Χριστόφ.

Ξανθάκη Μαργ.
Ξανθουδίδης Στέφ. †
Ξενόπουλλος Γρ.
Ξενόπουλλος Στέφ.
Ξυγγόπουλλος ᾿Ανδρ.

Οἰκιάδης Μιχ.
Οἰκονομίδης Σταμ.
Οἰκονομίδου Εὐγ.
Οἰκονομόπουλλος Κ.
Οἰκονομόπουλλος Ξενοφ.
Οἰκονόμου ᾿Αντ.
Οἰκονόμος Γ.
Οἰκονόμου Γ.
Οἰκονόμου Δ.
Οἰκονόμου Κ.
Οἰκονόμου Λυσίμ.
Οἰκονόμου Μαρ.
Οἰκονόμου Πάν.
᾿Οκταποδᾶς Κ.
᾿Ορλάνδος ᾿Αναστ.

Πάγκαλος Γ.
Παλένθια Ζωὴ
Παλιεράκις Ι.
Πάλλας Δ.
Πάλλης ᾿Αλέξ.
Πάλλης ᾿Αριστείδης
Πάλλης Κ.
Παναγιωτίδης Ι.
Παναγιωτόπουλλος Κ.
Πανοῦτσος Δ.
Παντελίδης Χρῖστος

Παπᾶ 'Αλεξ.
Παπᾶ Καίτη
Παπαγεωργιάδης Τρ.
Παπαγρηγοριάδης Σάβ.
Παπαδάκις Κ.
Παπαδάκις Νεοκλῆς
Παπαδημάκις Σπ.
Παπαδημητρίου Κ.
Παπαδόγιαννης Γ.
Παπαδόπουλλος "Ανθ.
Παπαθανασόπουλλος 'Αθαν.
Παπαθεολόγου Στέρ.
Παπαϊωάννου Καλλίν.
Παπακωνσταντίνου Νικήτ. †
Παπαλουκᾶς Σπυρ.
Παπανικολάου Ι.
Παπανικολάου Σπυρ.
Παπανικολόπουλλος Διον.
Παπαντωνίου Σπυρ.
Παπαπάνος Κ.
Παπᾶς Ν.
Παπασωτηρίου Σωτ.
Παπαχρυσάνθου Χρύσ.
Παπούλιας Δ.
Παππίνης Κ.
† ὁ Παραμυθίας 'Αθηναγόρας
Παρασκευόπουλλος Γ.
Παράσχος Γ.
Πασχάλης Δημ.
Παυλόπουλλος Κανάρης
Παχνὸς 'Αλέξ.
Πεζᾶς Σταμ. †
Πεζόπουλος 'Εμμ.
Περάκις Δ.
Πέρδικα Νίκη
Περιστιάνου Μ.
Πετάσης Ν.
Πετράκις 'Ηλ.
Πετρίδης Ι.
Πετρίδης Παναγ.

Πετροκόκκινος Δ.
Πιερίδης Λουκῆς
Πιπερίδης Στυλ.
Πιτίδης Μιχ.
Πλαγιάννης Δ.
Πλακίδης Σταῦρ.
Πολίτης Λίνος
Πολίτης Τηλ.
Πολίτου 'Ελ.
Πολυχρονιάδης Κ.
Πουλίτσας Παναγ.
Πουρῆς Μιλτ.
Πράτσικας Γ.
Πράτσικας Ν.
Πρίγκου Λένα
Προκοπίου Σ.
Πρωτονοτάριος 'Αθαν.
Πρωτοπαπαδάκη "Αννα
Πύργος Ρένος

Ράδος Κ. †
Ράδου Ρόζα
Ραζῆς Β.
Ραϊχμαν Ματθ.
Ράλλη "Αντα
Ράλλη Τζέννυ
Ράλλης 'Αμβρ.
Ράλλης Κ.
Ράλλης Μικὲς
Ραφτόπουλλος Εὐ.
Redlich Donald Marcellus
Ρέντης Κ.
Ρεντίφη 'Ανθ.
Ροδίου Αἰκ.
Ρόκας Γ.
Ρόκος Κ.
Ρομπότης Παντ.
Ροντήρη Φλώρα
Ροσόλυμος Β.
Ρουμπάνης Γερμ.

Ρουμπὲν 'Ιάκ.
Ροῦσσος Νικήτας †
Ρούφου Σοφία
Ρωμαῖος Κ.
Ρωμάνος "Αθως
Ρωμανὸς Κ.

Σαβράμης Εὐάγγ.
Σάγκα 'Ελ.
Σαδούκας Χρ.
Σακελλαρίου 'Ανδρ.
Σακελλαρίου 'Αργ.
Σακελλαρίου Εὐφ.
Σαλβάγος Μικὲς
Σαλιάρης Γ.
Σαλιάρης Κ.
Σαμουήλη Εὐδ.
Σαραντῆς Μιλτ.
Σαράφης 'Αριστ.
Σαράφης Πιτζιπιὸς Κ.
Σαρηγιάννη Πην.
Σαρῆς 'Αλέξ.
Σαρῆς Ι.
Σαρικάκις Χρ.
Σάρου Αἰμ.
Σάσαρη Ρόζα
Σβολόπουλλος Δ.
Σβορῶνος 'Αρσ.
Σβῶλος 'Αλ.
Σγουρίτσα 'Ελ.
Σγουρίτσας 'Αγησ.
Σγουρίτσας Χρῖστ.
Σγούτας Κ.
Σεγδίτσας Παναγ.
Σεϊζὰν Γ.
Σεϊρλῆς Κ.
Σεμελᾶ 'Αργυρὼ
Σερπιέρης 'Ιωάννης Βαπτιστ. Φ.
Σεφερλῆ "Ελλη
Σήφακας Γ.

Σιγάλας 'Αντ.
Σιγοῦρος Μ.
Σίδερης Γ.
Σιδερίδης Ξενοφ. †
Σικελιανοῦ Εὔα
Σισιλιᾶνος Δ.
Σκανδάμη Κάκια
Σκαραμαγκᾶς 'Ιβὰν
Σκόκος Φίλιπ.
Σκλαβοῦνος Γ.
Σκοπελίτης "Αγγ.
Σκοπελίτης Στέφ.
Σκουζὲς Γ.
Σκουλᾶς 'Αχ.
Σκούταρη Νέλλη
Σμπαρούνης 'Αθαν.
Σοκόλης Κ. †
Σολομωνίδης Σωκρ.
Σούλης Χρ.
Σούρλας Κίμων
Σοφιανόπουλλος Λεων.
Σοφιανὸς 'Αριστόδ. †
Σοφούλης Θ.
Σοφτᾶς Κύριλλος
Σπήλιος Κ.
Σπυρόπουλλος Ν.
Σταθόπουλλος Ι.
Σταματελλάτου "Αν.
Σταματιάδου Εἰρ.
Σταμούλη Π" 'Αναστ.
Σταυροπούλλου Εὐγεν.
Σταύρου Θρ.
Στελλάκις 'Ελευθ.
Στελλάκις Ξενοφ.
Στεφανάκη Μ.
Στεφανίδης Β.
Στεφανίδης Μιχ.
Στεφανόπουλλος Δ.
Στεφανόπουλλος Ι.
Στεφάνου Εὐάγ.

Στεφάνου Χαρίλ.
Στῆβενς 'Αλφρ.
Στουδίτου 'Αγνὴ
Στρατηγὸς 'Αναστ.
Στράτης Εὐάγγ. †
Στρίγγος Γ.
Στυλιανόπουλλος Γ.
Συκουτρῆς Ι.
Συρμόπουλλος Σόλ.
Σφήνας Θεόκλ.
Σχοινᾶς Γ.
Σχορτσανίτης 'Αρίστ.
Σωμερίτης Εὐστρ.
Σωτηρακόπουλλος Εὐάγγ.
Σωτηρίου Γ.
Σωφρονόπουλλος Γ.

Τασούλης Λεονάρδος 'Αναστ.
Τεγοπούλλου 'Αλεξ.
Τζελέπης 'Ελ.
Τζελέπης Παν.
Τζωρτζάκη Φωτ.
Τιπάλδος Γ. Ε. †
Τιπάλδος Μπασιᾶς 'Αθ. †
Τορναρίτης Ι.
Turyn Alexander
Τράκας Ι.
Τράκας Παν.
Τραυλὸς Ι.
Τραχίλης Στέφ.
Τρεμπέλας Π.
Τριαντάκις Σεραφ.
Τρικόγλου Ι.
Τρικούπης Σπ.
Τρουλλινὸς 'Εμμ.
Τρυπάνη Μ.
Τρυπάνης Γ.
Τρωϊάνος Δ.
Τσακμάκις 'Αλκ. †
Τσαμαδοῦ Χρηστῖνα
Τσαντίλης Περικ.
Τσάτσος Θεμ.
Τσάτσος Ι.
Τσεβᾶ 'Αντιόπη
Τσιγάντε Χρυσ.
Τσιμπούκης Ι.
Τσοκόπουλλος Αἰμίλ.
Τσοκόπουλλος Β.
Τσοκόπουλλος Γ. †
Τσοκοπούλλου Φ.
Τσοποτὸς Δ.
Τσοποτὸς Κ.

'Υπερίδης Γ.

Φάβης Β.
Φαρακλὸς Γερ.
Φαρακούκης Ν.
Φαρλέκας 'Εμμ.
Φίλανδρος Κ.
Φιριππίδης Ν.
Φλαμπουριάρη Μ.
Φλωρίδης Φλῶρ.
Φουρίκης Π.
Φραγκίδης 'Αλέξ.
Φωκᾶς 'Αλ.
Φωκᾶς 'Οδυσ.
Φωτιάδης 'Αλέξ.
Φωτιάδης Εὐάγ.
Φωτιάδης Κώστας
Φωτιάδης Περ.

Χαϊδόπουλλος Χριστόφ.
Χαρδαβέλα Μίνα
Χαριτάκις Γεώρ.
Χαριτωνίδης Χαρίτων
Χαροκόπος Β.
Χαρχαλάκις Μύρ.
Χατζέας 'Αριστοκλ.
Χατζηδημητρίου Πολύδ.

Χατζηϊωάννου Εὐάγγ.
Χατζηλάζαρος Κλέων
Χατζημιχάλη 'Αγγ.
Χατζημιχάλης Γ.
Χατζημιχάλης Πλάτ.
Χατζημιχάλης Χρῖστ.
Χατζηπάνος Πάνος
Χατζῆς 'Αντ.
Χατζόπουλλος Γ.
Χιωτέλλης Π.
Χουδαβερδόγλους-Θεόδοτος Σοφ.
Χουρμούζης Κλεάνθ.
Χρηστάκις 'Αγαθ.
Χριστοδούλου 'Ανδρ.
Χρόνης Χρῖστ.
Χωρέμη 'Αλεξ.
Χωρέμης Κ.

Ψαρούδας Κ.
Ψυχογυιὸς Θεόδ.

RÉSUMÉ DU VOLUME

Phédon Coucoulés. *Proverbes populaires et locutions proverbiales chez Eustache de Salonique* pp. 3 - 29.

L'a. les distingue en trois catégories: 1) Ceux qui ont été puisés dans les textes anciens, mais qui n'étaient pas en usage chez les Grecs du Moyen âge. 2) Ceux créés par Eustache et 3) Ceux qui étaient en usage à son temps chez le peuple. L'a. ne s'occupe que des deux dernières catégories.

Même auteur. *La colonnette de Néophytos* pp. 148 - 156.

Au bord de la route des Messoghia, près de l'extrêmité nord de l'Hymette il y a une colonnette portant inscription; elle dit que ce petit monument a été érigé par Néophytos. L'a. prouve qu'elle portait sur son sommet une croix, que l'inscription est postérieure à la mort de Néophytos dont on possède la pierre tombale (1235) et qu'elle était un Stavropighion destiné à chasser les démons qui pourraient par ce croisement des routes pénétrer dans le couvent des Philosophes situé sur cette extrêmité de la montagne.

Const. Dyovouniotis. *Homélie inédite d'Anthimos d'Athènes sur les processions du Saint Esprit* pp. 30 - 41.

L'a. a déjà publié dans l'«Epetiris» une autre homélie du même prélat. Le manuscrit de celle qu'il publie aujourd'hui est déposé dans la *Bibliotheca Angelica* de Rome et porte le titre: «Homélie de notre très saint père Anthime archévêque d'Athènes, primat et exarque de toute la Grèce et président (de l'Eglise) de Crète, le nouveau homologète, adressée de la prison à un certain moine Joseph, son ami et compatriote, sur les processions du Saint Esprit, et que le Fils ne possède pas l'Esprit de soi-même, mais procédé du Père, avec un épilogue en faveur de la paix et de l'union des Eglises». L'a. fait précéder le texte de l'Homélie de quelques explications et commentaires sur la personnalité d'Anthimos et ses conceptions théologiques. Quoiqu'emprisonné par le clergé Vénitien, celui-ci paraît un ami sincère de l'Eglise de Rome et un partisan de l'union.

Sophronius Eustratiadès. *De la coiffure des Byzantins* pp. 42 - 46.

L'a. complète l'étude publiée sur le même sujet par M. Ph. Coucoulés (Epetiris t. VII p. 3 suiv.) en communiquant un discours de Jean Evgenicos nomophylax de Salonique, d'après le manuscrit de la Bibliothèque nationale de Paris.

Même auteur. *Syméon Logothète, le metaphraste* pp. 47 - 65.

Généralement on admet que Syméon qui fut très distingué dans la cour de Byzance, vécut vers la seconde moitié du X^{e} siècle. L'a. par une discussion très serrée prouve qu'il a vécu au XI^{e} s. et que ce n'est autre que Syméon Seth. Puis il rapporte celles de ses compositions poétiques qui sont entrées dans la liturgie.

Eulogios Courilas, Lavriote. *Catalogue des documents officiels d'Athos enregistrés par Ouspenski* pp. 66 - 109.

Suite (v. Epetiris t. VII, p. 222).

N. I. Yannopoulos. *La forteresse de Volos* pp. 110 - 133.

Notice topographique, historique et archéologique de ce fort qui marque l'emplacement de l'antique Iolcos.

Athénagoras, Métropolite de Paramythie. *Nicéphore Melissinos-Comnène* pp. 134 - 147.

Legrand et d'autres nous ont parlé d'un Nicéphore Melissinos élève du Collège grecolatin de S^{t} Athanase qui aurait réussi à gagner au catholicisme Raphaël patriarche de Constantinople au commencement du XVII^{e} s. et qui serait nommé par celui-ci métropolite de Naxos. Toutefois ses biographes avouent que plusieurs points de son activité restent obscurs. L'a. éclaircit cette obscurité en prouvant qu'il y a eu confusion avec un autre Nicéphore Melissinos dont il donne la biographie, et qui fut en réalité le métropolite de Naxos.

Démètre M. Sarros. *Catalogue des manuscrits du Syllogue littéraire Grec de Constantinople* pp. 157 - 199.

Ce Syllogue, empiété depuis 1923 par les Turcs, possédait 10.000 vol. imprimés et 180 manuscrits, dont 43 enregistrés par Kerameus.

L'a. à la prière du Syllogue, s'occupa en 1918 de l'enregistrement des autres et de la révision du travail de Kerameus. Pour le moment il décrit, outre ceux émis par Kerameus, 30 nouveaux manuscrits. La suite paraîtra au prochain volume.

Spyridion Théotokis. *Ambassade de Roger de Lluria auprès du Sénat de Vénise le 22 Juillet 1365. IIIe Indiction* pp. 200 - 205.

Texte latin avec résumé en grec des délibérations du Sénat sur la demande de la Communauté d'Athènes occupées par les Catalans de renouveler le traité d'amitié, conclu et rompu depuis quelques ans.

Même auteur. *La cause supposée de la révolution de Crète en 1363* pp. 206 - 213.

On croit généralement que le soulèvement des nobles colons Vénitiens de Crète contre la mère-patrie a été provoqué par l'imposition de nouvelles taxes sur l'exportation de vin, dans l'intention de reconstruire le port de Candie (Héracleion). L'a. publie le texte de la décision relative du Sénat avec traduction grecque et soutient que ce soulèvement des Vénitiens de l'île, qui d'ailleurs jetèrent bas les armes dès l'apparition des soldats Italiens, ainsi que la révolution des Crétois qui éclata deux ans après, n'ont été que la répercussion de la reprise de Byzance par les Grecs. Les Crétois, profitant du mécontentement provoqué par les nouveaux impôts, entrainèrent les Vénitiens de l'île, en leur promettant l'autorité de Crète indépendante, mais réellement avec l'arrière pensée de s'unir avec l'empire byzantin.

Basile Stephanidès. *Constantin le Grand et le culte des empereurs* pp. 214 - 226.

Constantin fut adoré de son vivant comme dieu par les païens ainsi que par des chrétiens qui conservaient encore leurs habitudes païennes. L'a. parle de ses statues et discute les renseignements donnés par les chroniqueurs et auteurs byzantins sur leur origine et leur arrangement. Constantin finit par interdire son propre culte aux païens et ne laissa subsister que celles de ses statues qui portaient déjà des symboles chrétiens.

Chariton Charitonidès. *Mélanges critiques* pp. 227 - 243.

Observations et corrections à divers textes d'auteurs byzantins.

Const. Constantopoulos. *Inscription provenant de St Jean Mangouti.* pp. 244 - 255.

Cette petite église dont il ne reste que quelques traces de ses fondations, était située au NO. de l'Acropole. Couchaud nous a conservé un dessin de sa façade (1842) qui fait voir en haut et des deux côtés d'une fenêtre bilobe deux plaques en marbre portant chacune une croix sculptée à deux barres horizontales avec d'autres ornements. Une inscription gravée sur les bords rapprochés d'elles, que l'a. a pu reconstituer et qui remonte à la fin du XIIe s. se rapporte à la dernière réparation de l'église qui fut fondée au IXe s. d'après une autre inscription découverte dans ses ruines. L'a. basé sur ces données et sur l'étude de l'art de ces restes, essaie à tracer l'histoire de l'église.

Dém. I. Pallas. *Une plaque ornée de gravures et déposée au Musée Byzantin d'Athènes* pp. 256 - 263.

Étude d'un fragment de plaque découverte à Ephèse portant un bord à branches de vigne contournées ainsi que des médaillons avec des bustes de jeunes hommes.

Emilie C. Sarou. *Chiaka* pp. 264 - 300.

Notes sur l'histoire de l'île de Chio pendant les XVIe et XVIIe s. ainsi que sur les églises fondées par des familles nobles Chiotes pendant l'occupation franque de l'île.

B. A. Mystakidès. *Notes tirées des codes du Patriarcat (de Con/ple) sur l'île de Théra (Santorin)* pp. 301 - 311.

Restes des études concernant Théra et la famille Cigala.

Ar. P. Kousis. *Deux indications thérapeutiques de Magistrianos «De la guérison des lépreux» d'après le code grec CLV de Vienne* pp. 312 - 315.

L'a. reproduit le texte de Magistrianos tout en considérant ses méthodes comme anciennes et il les fait suivre d'un bref historique de l'apparition de la lèpre et des médicaments employés par les anciens médecins.

Ant. Chatzis. *Observations critiques* pp. 316 - 317.

L'a. continue ses corretions aux poèmes iambiques publiés par

feu Sp. Lambros dans son «Néos Hellénomnémon (t. XVI, 1922, pp. 39-59).

A. C. Orlandos. *Deux églises inconnues de la famille athénienne des Benizélos* pp. 318-328.

Parmi les fondations pieuses de cette famille distinguée on ne connaissait jusqu'aujourd'hui que le couvent de S[t] André, sur l'emplacement duquel on a élevé en 1893 la Résidence actuelle de l'Archévêque d'Athènes. L'a. nous fait connaître deux autres sis l'un à Patissia et l'autre dans la forêt d'oliviers, propriété d'Alexandre Bénizélos, dont il étudie l'architecture et le décor.

Théodore Makridis. *Reliefs byzantins inédits du Musée de Con/ple* pp. 329-337.

L'a. décrit d'abord une plaque en marbre se trouvant au Musée de Con/ple et qui représente sur ses deux côtés en relief la S[te] Vierge en prière; puis des monogrammes des Paléologues sculptés sur un chapiteau trouvé à la mosquée de Beyazid et sur un arc de ciborium.

Simos Menardos. *Les toponymes (noms de lieux) néogrecs composés avec ἔσω et ἔξω* pp. 338-341.

L'a. traitant des toponymes composés avec les adverbes ἔσω et ἔξω attire l'attention des savants sur la necessité d'en préciser dans chaque cas le sens précis; car ceux-ci ont été composés à différentes époques et à la suite de diverses occasions, comme p. ex. en dehors ou en dedans des murailles, ou des villages cedés, des fiefs, des tchiflicks (fermes) et ces différences comportent des distinctions légales et fiscales.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Ἐν σελ. 235,27 τὸ φυγαδευθὲν θετὴν κατελθέτω εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον. Πρβ. Ἡρόδ. ϛ΄, 57 «ἤν τις θετὸν παῖδα ποιέεσθαι ἐθέλῃ», ἔνθα ὁ Naber ἐν Mnemos. 1854, σελ. 480 ἐκβάλλει τὸ θετόν, Πλάτ. Νόμ. 929c «θετὸν υἱὸν ποιήσασθαι». Διόδ. Σικελ. Δ΄, 39 «ὅταν θετὸν υἱὸν ποιεῖσθαι βούλωνται».

Σελ. 236,11. Πρόσθ. αὐξησίφως, καλλίφως.

Σελ. 241,7 γρ. δρυμῶναν.

Σελ. 241,21. Πρόσθ. Ἐξέδωκε δ' ὁ Festa ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως σελ. 126 «τί δὲ τρώσῃ τὸν ἄτρωτον» ἀντὶ τοῦ τιτρώσῃ. Συμβάρβαρον τῷ ἐτίτρωσα ὑπάρχει τὸ πιπρασάντων καὶ τὸ πιπρασάσης (Miklosich-Müller Act. et Dipl. Τόμ. Δ΄, σελ. 52 καὶ 122 ἔτ. 1181). Τοὐναντίον ἐλέχθη ὑπομνήσκω καὶ ὑπεμνήσκοντο ὑπ' ἄλλου Θεοδώρου, Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου Μεγ. Κατηχ. σελ. 60,14 καὶ 87,20 Κερ., ὅστις καὶ παρασυμβλήσκομαι καὶ παραβλήσκομαι εἶπεν (σελ. 460,1 καὶ σελ. 830,18).

Σελ. 313,10. Ἀντὶ τοῦ καὶ τοῖς ἐπιρρεποῖς τόποις γρ. καὶ τοὺς ἐπιρρεπεῖς τόπους.

Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Φ. Κουκουλὲ καὶ Κ. Δυοβουνιώτου.